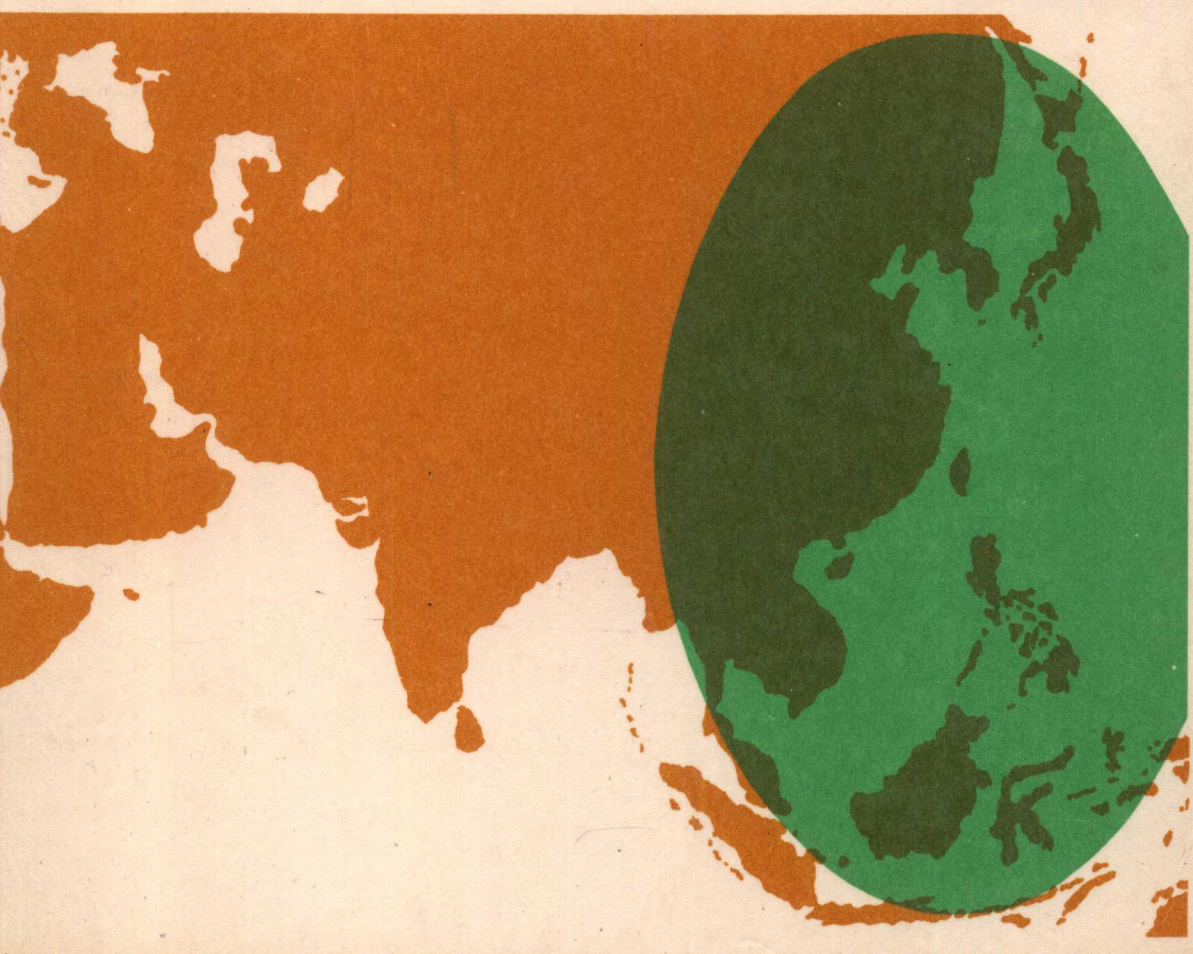

เพ็ชรี สุมิตร
แปล

เอเชียตะวันออกเฉียง ยุคใหม่

เล่มหนึ่ง

มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์
๕๐๓/๓๘ ถนนอรุณอมรินทร์ เขตบางกอกน้อย ถนน. ๑๐๕๐๐
โทร. ๕๒๔-๕๒๖๔

เอเชียตะวันออกเฉียงใต้

เล่ม ๑

การแปลนี้ได้รับอนุญาตจากสำนักพิมพ์
Houghton Mifflin Company, Boston.

เจ้าของลิขสิทธิ์แล้ว

Copyright © 1965 Houghton Mifflin Company, Boston.

ISBN 974-07-5136-9

พิมพ์ครั้งที่สอง พ.ศ. ๒๕๒๕ จำนวน ๓,๐๐๐ ฉบับ

ลิขสิทธิ์ภาษาไทยเป็นของมูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์

บริษัทสำนักพิมพ์ ไทยวัฒนาพานิช จำกัด

๕๕ ถนนไมตรีจิต กรุงเทพมหานคร

เป็นผู้แทนจำหน่าย

เอเชียตะวันออกเฉียงยุคใหม่

เล่ม ๑

พีธีร์ สุมิตร

แปลจาก

East Asia,
The Modern Transformation

by

John K. Fairbank

Edwin O. Reischauer

Albert M. Craig

มูลนิธิโครงการตำรา

สังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์

กรุงเทพมหานคร ๒๕๒๕

รายนามคณะกรรมการบริหาร
มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์

๑. นายเสน่ห์ จามริก	ประธานกรรมการ
๒. นางเพ็ชรี สุมิตร	รองประธาน
๓. นางสาวกุสุมา สนิทวงศ์ ณ อยุธยา	กรรมการ
๔. นายธวัชชัย ยงกิตติกุล	กรรมการ
๕. นายสุเทพ สุนทรเกษม	กรรมการ
๖. นางสาวสดชื่น ชัยประสาธน์	กรรมการ
๗. นายสุลักษณ์ ศิวรักษ์	กรรมการ
๘. นายวรนิติ เศรษฐบุตร	กรรมการ
๙. นายเฉลิม ทองศรีพงศ์	กรรมการและที่ปรึกษากฎหมาย
๑๐. นายบดินทร์ อัคราณิชัย	กรรมการและที่ปรึกษากฎหมาย
๑๑. นายเกริกเกียรติ พิพัฒน์เสรีธรรม	กรรมการและเหรัญญิก
๑๒. นายชาญวิทย์ เกษตรศิริ	กรรมการและเลขานุการ
๑๓. นายรังสรรค์ ธนะพรพันธุ์	ผู้จัดการ

มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์

เลขที่ ๔๑๓/๓๘ ถนนอรุณอมรินทร์ บางกอกน้อย กรุงเทพฯ ๖

โทร. ๔๒๔-๕๗๖๘

คำแถลงของมูลนิธิโครงการตำราฯ

โครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ ก่อตั้งขึ้นเมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๙ ด้วยความร่วมมือร่วมใจกันเองเป็นส่วนบุคคลในหมู่ผู้มีความรักในภารกิจบริการการศึกษาจากสถาบันต่างๆ เมื่อเริ่มดำเนินงานโครงการตำราฯ มีฐานะเป็นหน่วยงานหนึ่งของสมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย โดยได้รับความร่วมมือด้านทุนทรัพย์จากมูลนิธิร็อกเกิ้ลเฟลเลอร์เพื่อใช้จ่ายในการดำเนินงานขั้นต้น เป้าหมายเบื้องต้นของโครงการตำราฯ ก็คือ ส่งเสริมให้มีหนังสือตำราภาษาไทยที่มีคุณภาพดี โดยเฉพาะในทางวิชาสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ ทั้งนี้เพราะต่างก็เห็นพ้องต้องกันในระยะนั้นว่า คุณภาพของหนังสือตำราภาษาไทยระดับอุดมศึกษาแขนงวิชาดังกล่าวยังไม่สูงพอ ถ้าส่งเสริมให้มีหนังสือเช่นนี้เพิ่มมากขึ้น ย่อมมีส่วนช่วยยกระดับมาตรฐานการศึกษาในชั้นมหาวิทยาลัยไปด้วยโดยปริยาย อีกทั้งยังอาจหนุนช่วยการสร้างสรรค์ทางปัญญา ความคิดริเริ่ม และความเข้าใจอันถูกต้องในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับสังคม วัฒนธรรม เศรษฐกิจ และการเมืองโดยส่วนรวม

พร้อมกันนี้โครงการตำราฯ ก็มีเจตนารมณ์อันแน่วแน่ที่จะทำหน้าที่เป็นแหล่งชุมนุมงานเขียนของนักวิชาการต่าง ๆ ทั้งในและนอกสถาบัน เพื่อให้ผลงานวิชาการที่มีคุณภาพได้เป็นที่รู้จักและแพร่หลายออกไปโดยทั่วถึงทั้งในหมู่ผู้สอน ผู้เรียน และผู้สนใจงานวิชาการ การดำเนินงานของโครงการตำราฯ มุ่งขยายความเข้าใจและความร่วมมือของบรรดานักวิชาการออกไปในวงกว้างยิ่ง ๆ ขึ้นด้วย ไม่ว่าจะเป็นการกำหนดนโยบายสร้างตำราการเขียน การแปล และการใช้ตำรานั้น ๆ ซึ่งจะเป็เครื่องมือส่งเสริมและกระชับความสัมพันธ์อันพึงปรารถนา ตลอดจนความเข้าใจอันดีต่อกันในวงวิชาชีพที่เกี่ยวข้อง

นโยบายพื้นฐานของโครงการตำราฯ คือส่งเสริมและเร่งรัดให้มีการจัดพิมพ์หนังสือตำราทุกประเภททั้งที่เป็นงานแปลโดยตรง งานแปล-เรียบเรียง งานถอดความ งานรวบรวมงานแต่งและงานวิจัย ในช่วงแรกๆ เราได้เน้นส่งเสริมงานแปลเป็นงานหลัก ขณะเดียวกันก็ได้ส่งเสริมให้มีการจัดพิมพ์ตำราประเภทอื่นๆ ด้วย นับแต่ได้ก่อตั้งโครงการตำราฯ มาจนกระทั่งถึงปัจจุบัน ซึ่งบัดนี้สามารถแยกตัวออกมาบริหาร และดำเนินการอย่างอิสระจากสมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ โดยความร่วมมืออย่างดียิ่งของนักวิชาการหลายสถาบัน สามารถส่งเสริม-กลั่นกรอง-ตรวจ

สอบ-และจัดพิมพ์หนังสือตำราภาษาไทยระดับอุดมศึกษาที่มีคุณภาพตามเป้าหมาย เจตนารมณ์ และนโยบาย ได้ครบทุกประเภทและมีเนื้อหาครอบคลุมสาขาวิชาต่างๆ ถึง ๘ สาขา ดังต่อไปนี้คือ

๑) สาขาวิชาภูมิศาสตร์ ๒) สาขาวิชาประวัติศาสตร์ ๓) สาขาวิชาเศรษฐศาสตร์ ๔) สาขาวิชารัฐศาสตร์ ๕) สาขาวิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา ๖) สาขาวิชาปรัชญา ๗) สาขาวิชาจิตวิทยา ๘) สาขาวิชาภาษาและวรรณคดี นอกจากนี้เรายังมีโครงการผลิตตำราสาขาวิชาอื่นเพิ่มขึ้นด้วย เช่นสาขาวิชาศิลปะ ซึ่งกำลังอยู่ในขั้นดำเนินงานและยังได้ขยายงานให้มีการแต่งตำราเป็น “ชุด” ต่อ ซึ่งมีเนื้อหาเกี่ยวระหว่างหลายสาขาวิชาเช่น “ชุดชีวิตและงาน” ของบุคคลที่น่าสนใจ ดังที่ได้จัดพิมพ์เผยแพร่ไปแล้วบางเล่ม

ปัจจุบันมูลนิธิโครงการตำราฯ ยังคงมีเจตนารมณ์อันแน่วแน่ที่จะขยายงานของเราต่อไปอย่างไม่หยุดยั้ง แม้ว่าจะประสบอุปสรรคนานัปการ โดยเฉพาะอุปสรรคด้านทุนรอน เพราะกิจการของเรามีใช้กิจการแสวงหาผลกำไร หากมุ่งประสงค์ให้นักศึกษาและประชาชนได้มีโอกาสซื้อหาหนังสือในราคาถูกย่อมเยาพอสมควร

อนุกรรมการทุกสาขาวิชาของมูลนิธิโครงการตำราฯ ยินดีน้อมรับคำแนะนำและคำวิพากษ์วิจารณ์จากผู้อ่านทุกท่าน และปรารถนาอย่างยิ่งที่จะให้ทุกท่านได้เข้ามามีส่วนร่วมใน มูลนิธิโครงการตำราฯ ไม่ว่าจะเป็นการสนับสนุนแนะนำอยู่ห่างๆ ช่วยแต่ง แปล เรียบเรียง หรือรวบรวมตำราสาขาวิชาต่างๆ ให้เรา หรือเข้ามาช่วยบริหารและดำเนินงานร่วมกับเรา

ประธานกรรมการ

มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์

คำนำผู้แปล (ในการพิมพ์ครั้งที่ ๑)

หนังสือเรื่องเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ใหม่นี้ เป็นหนังสือแปลมาจากต้นฉบับภาษาอังกฤษ ชื่อ East Asia, The Modern Transformation มีคณะผู้แต่ง คือ John K. Fairbank, Edwin O. Reischauer และ Albert M. Craig พิมพ์ครั้งที่ ๔ เมื่อปี ค.ศ. ๑๙๖๕ หนังสือฉบับภาษาอังกฤษเป็นหนังสือที่ได้รับการยกย่องว่า เป็นหนังสือวิชาการชั้นดีเยี่ยมในหมู่นักศึกษานานาชาติ เป็นหนังสือที่ใช้เป็นตำราเรียนในวิชาที่เกี่ยวกับประเทศตะวันออกไกล ในมหาวิทยาลัยหลายแห่งในโลก เป็นหนังสือที่ให้ความรู้อย่างกว้างขวางเกี่ยวกับประเทศตะวันออกไกล มีจีนและญี่ปุ่น เป็นอาทิ

คณะกรรมการโครงการตำรา สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย ได้อนุมัติให้ดำเนินการแปลหนังสือเล่มนี้เป็นภาษาไทยใน พ.ศ. ๒๕๑๕ แต่เนื่องจากหนังสือเล่มนี้มีความยาวมาก และประสงค์จะให้เสร็จภายใน ๑ ปี จึงได้จัดแบ่งหนังสือเล่มนี้ออกเป็น ๓ ภาค ให้มีผู้แปลหลายท่าน ดังมีรายนามผู้แปลและการแบ่งต้นฉบับดังนี้

เล่ม ๑ (บทที่ ๑-๓)	ผู้แปล	นางเพ็ชรี สุมิตร
เล่ม ๒ (บทที่ ๔-๖)	„	นางศรีสุข ทวีธาประสิทธิ์
เล่ม ๓ (บทที่ ๗-๑๐)	„	ดร. กุสุมา สนิทวงศ์ ฯ นายโชคชัย จุลศิริวงศ์ และ นางวิสาขา เลห์แมน

ความรู้เกี่ยวกับเรื่องประเทศตะวันออกไกลมีความสำคัญต่อคนไทยมากเพียงใด แทบจะไม่ต้องกล่าวโดยละเอียด สำหรับจีนไม่ใช่เป็นเพียงคนที่อยู่แวดล้อมกับชีวิตประจำวันของเราแต่อย่างเดียว ปัจจุบันจีนเป็นมิตรประเทศที่เพิ่งเริ่มเปิดความสัมพันธ์เป็นทางการกับประเทศไทยในวันที่ ๑ เดือนกรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๑๘ นี้ การที่จะเริ่มรู้จักติดต่อกับผู้ใดนั้น หากมีความรู้เกี่ยวกับความเป็นมาของผู้นั้นอย่างถ่องแท้ ก็จะช่วยให้ภาพพจน์และการดำเนินนโยบายเป็นไปอย่างสุขุมรอบคอบ จริงอยู่คนไทยติดต่อกับคนจีนมาช้านาน แต่คนจีนที่คนไทยได้เคยรู้จักมาตลอดนั้น ส่วนมากได้เข้ามารับวัฒนธรรมไทยและคล้ายคลึงกับไทยไปเสียส่วนมาก คนจีนในประเทศจีนมีประวัติที่แตกต่างไปจากคนไทย มีภูมิหลัง และประสบการณ์ ตลอดจนความเปลี่ยนแปลงทางสังคมและการเมืองภายใน และอิทธิพลที่ได้รับจากภายนอกต่างไปจากคนไทย ฉะนั้น ความรู้เรื่องประเทศจีนจากหนังสือเล่มนี้จะช่วยให้ผู้อ่านเข้าใจได้ว่า เหตุใดประเทศจีนในปัจจุบันจึงเหมาะสมอย่างยิ่งสำหรับการปกครองในระบอบคอมมิวนิสต์

ส่วนประเทศญี่ปุ่นก็มีความสำคัญ ไม่แต่เฉพาะเป็นผู้นำทางเศรษฐกิจในโลกปัจจุบัน บทบาทของญี่ปุ่นในฐานะเป็นประเทศตะวันตกหลังสงครามโลกครั้งที่ ๑ เคยเป็นผู้พิชิตชั่วคราว ปกครองดินแดนเกือบทั่วทวีปเอเชียในสงครามโลกครั้งที่ ๒ เหตุใดประเทศญี่ปุ่นที่เคยจัดว่าเป็นประเทศบริวารของจีน เริ่มรับวัฒนธรรมจีนมาในศตวรรษที่ ๗ และรับวัฒนธรรมตะวันตกในศตวรรษที่ ๑๙ จึงสามารถพัฒนาประเทศให้เป็นมหาอำนาจภายในเวลาศตวรรษเดียวได้ และแม้เมื่อแพ้สงครามโลกครั้งที่ ๒ แล้ว ญี่ปุ่นก็สามารถพัฒนาประเทศในระบอบประชาธิปไตยให้ได้ผลดียิ่ง อันช่วยให้ญี่ปุ่นเจริญก้าวหน้ามาจนทุกวันนี้

นอกเหนือไปจากความรู้เกี่ยวกับประเทศทั้งสองแล้ว ผู้อ่านจะเห็นข้อเปรียบเทียบอย่างชัดเจนในขณะที่ยังจีนและญี่ปุ่นมีที่ตั้งอยู่ในเขตใกล้เคียงกัน มีเชื้อชาติพื้นฐานวัฒนธรรมและอิทธิพลจากภายนอกคล้ายคลึงกัน แต่ผลลัพธ์ปัจจุบันที่แสดงออกในเรื่องการเมืองนั้นต่างกัน นอกจากนั้น หนังสือเล่มนี้ยังบรรจุความรู้เกี่ยวกับประเทศเอเชียอื่นๆ ด้วย คณะผู้เขียนได้รวบรวมข้อมูลที่มีคุณค่าทางวิชาการบรรจุไว้อย่างสมบูรณ์

ในการตรวจแก้หนังสือแปลเล่มนี้ ข้าพเจ้าได้รับความกรุณาแนะนำในเรื่องต่างๆ จาก ดร. กุสุมา สนิทวงศ์ ๖ ประธานสาขาประวัติศาสตร์ของโครงการตำราฯ และได้รับคำแนะนำเรื่องคำศัพท์เฉพาะและอื่นๆ จาก ดร. เขียน ธีระวิทย์ แห่งคณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ขอจารึกพระคุณไว้ ณ ที่นี้ และขอขอบคุณโครงการตำราฯ สมาคมสังคมศาสตร์และบริษัทสำนักพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช จำกัด ที่อนุเคราะห์ให้หนังสือเล่มนี้ปรากฏออกมาเป็นรูปเล่มได้ โดยจะจัดพิมพ์เป็น 3 เล่มต่อเนื่องกัน หวังว่าหนังสือแปลฉบับนี้คงเป็นประโยชน์แก่ท่านผู้อ่านทุกท่านตามสมควร

เพชร สุมิตร

บรรณาธิการ

๒๙ สิงหาคม ๒๕๑๘

คำนำของบรรณาธิการ

หนังสือเรื่องเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เล่มนี้เป็นหนังสือแปลมาจากต้นฉบับภาษาอังกฤษชื่อ East Asia, The Modern Transformation มีคณะผู้แต่งคือ John K. Fairbank, Edwin O. Reischauer และ Albert M. Craig พิมพ์ครั้งที่ ๔ เมื่อปี ค.ศ. ๑๙๖๕ หนังสือฉบับภาษาอังกฤษเป็นหนังสือที่ได้รับการยกย่องว่า เป็นหนังสือวิชาการชั้นดีเยี่ยมในวงการศึกษานานาชาติ เป็นหนังสือที่ใช้เป็นตำราเรียนในวิชาที่เกี่ยวกับประเทศตะวันออกไกลในมหาวิทยาลัยหลายแห่งในโลก เป็นหนังสือที่ให้ความรู้อย่างกว้างขวางเกี่ยวกับประเทศตะวันออกไกล มีจีน และญี่ปุ่นเป็นอาทิ

คณะกรรมการโครงการตำรา สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย ได้อนุมัติให้ดำเนินการแปลหนังสือเล่มนี้เป็นภาษาไทยในปี พ.ศ. ๒๕๑๕ แต่เนื่องจากหนังสือเล่มนี้มีความยาวมาก และประสงค์จะให้เสร็จภายใน ๑ ปี จึงได้จัดแบ่งหนังสือเล่มนี้ออกเป็น ๔ ภาค ให้มีผู้แปลหลายท่านทั้งมีรายนามผู้แปลและการแบ่งต้นฉบับ ดังนี้

เล่ม ๑ (บทที่ ๑-๓)	ผู้แปล	นางเพ็ชรี สุมิตร
เล่ม ๒ (บทที่ ๔-๖)	„	นางศรีสุข ทวีชาประสิทธิ์
เล่ม ๓ (บทที่ ๗-๘)	„	ดร. กุสุมา สนิทวงศ์ฯ และ นายโชคชัย จุลศิริวงศ์
เล่ม ๔ (บทที่ ๙-๑๐)	„	ดร. กุสุมา สนิทวงศ์ฯ และ นางวิสาชา เลห์แมน

ความรู้เรื่องประเทศตะวันออกไกลมีความสำคัญต่อคนไทยมากเพียงใด แทบจะไม่ต้องกล่าวโดยละเอียด. สำหรับจีนมิใช่เป็นเพียงแต่คนที่แวดล้อมอยู่กับชีวิตประจำวันของเราเท่านั้น แต่ปัจจุบันจีนยังเป็นมิตรประเทศหลังจากที่เริ่มเปิดความสัมพันธ์เป็นทางการกับประเทศไทยเมื่อวันที่ ๑ เดือนกรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๑๘ มาแล้ว ในการติดต่อกับผู้ใด หากมีความรู้เกี่ยวกับความเป็นมาของผู้คนนั้น ก็จะช่วยให้ภาพพจน์และการดำเนินนโยบายเป็นไปอย่างสุขุมรอบคอบ จริงอยู่คนไทยอยู่ปะปนกับคนจีนมาช้านาน แต่คนจีนที่คนไทยได้เคยรู้จักมาตลอดนั้น ส่วนมากได้เข้ามามีวัฒนธรรมไทย และปรับตัวให้เข้ากับคนไทยไปเสียส่วนมาก ประเทศไทย-จีนมีสัมพันธ์ทางการทูตและการค้ามาเป็นเวลานาน จึงควรศึกษา

เรื่องราวของคนจีนในประเทศจีนที่มีภูมิหลัง ประสบการณ์ ความเปลี่ยนแปลงทางสังคม และการเมืองภายใน และอิทธิพลที่ได้รับจากภายนอกต่างไปจากคนไทย ฉะนั้น ความรู้เรื่องประเทศจีนจากหนังสือทั้ง ๔ เล่มนี้จะช่วยให้ผู้อ่านเข้าใจได้ว่า เหตุใดประเทศจีนในปัจจุบันจึงจำเป็นต้องปกครองด้วยลัทธิคอมมิวนิสต์

ส่วนประเทศญี่ปุ่นก็มีความสำคัญไม่แต่เฉพาะเป็นผู้นำทางเศรษฐกิจในโลกปัจจุบัน บทบาทของญี่ปุ่นในฐานะเป็นประเทศตะวันออกเคยโด่งดังมาแล้ว ในฐานะเป็นมหาอำนาจเทียบเท่ามหาประเทศตะวันตกในภายหลังสงครามโลกครั้งที่ ๑ และเคยเป็นผู้พิชิตชั่วคราวปกครองดินแดนเกือบทั่วทวีปเอเชียในสงครามโลกครั้งที่ ๒ เหตุใดประเทศญี่ปุ่นที่เคยจัดว่าเป็นประเทศบริวารของจีน เริ่มรับวัฒนธรรมจีนมาในคริสต์ศตวรรษที่ ๗ และรับวัฒนธรรมตะวันตกในคริสต์ศตวรรษที่ ๑๙ จึงสามารถพัฒนาประเทศให้เป็นมหาอำนาจภายในเวลาศตวรรษเดียวได้ และแม้เมื่อแพ้สงครามโลกครั้งที่ ๒ แล้ว ญี่ปุ่นก็สามารถพัฒนาประเทศในระบอบประชาธิปไตยให้ได้ผลดียิ่ง อันช่วยให้ญี่ปุ่นเจริญก้าวหน้ามาจนทุกวันนี้

นอกเหนือไปจากความรู้เกี่ยวกับประเทศทั้งสองแล้ว ผู้อ่านจะได้เห็นข้อเปรียบเทียบอย่างชัดเจนในขณะที่ยังจีนและญี่ปุ่นมีที่ตั้งอยู่ในเขตใกล้เคียงกัน มีเชื้อชาติพื้นฐาน วัฒนธรรมและอิทธิพลจากภายนอกคล้ายคลึงกัน แต่ผลลัพธ์ปัจจุบันที่ปรากฏในด้านการเมืองสังคมและเศรษฐกิจนั้นต่างกัน นอกจากนั้น หนังสือทั้ง ๔ เล่มนี้ยังบรรจุความรู้เกี่ยวกับประเทศเอเชียอื่นๆ ด้วย คณะผู้เขียนได้รวบรวมข้อมูลที่มีคุณค่าทางวิชาการบรรจุไว้อย่างสมบูรณ์

ในการตรวจแก้นักแปลเอเชียตะวันออกยุคใหม่ เล่ม ๑ นี้ ได้รับความกรุณาจาก ดร. กุสุมา สนิทวงศ์ และ ดร. เขียน ธีรวิทย์ แห่งคณะรัฐศาสตร์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ขอจารึกพระคุณไว้ ณ ที่นี้ และขอขอบคุณโครงการตำราฯ สมาคมสังคมศาสตร์ และบริษัทสำนักพิมพ์ ไทยวัฒนาพานิช จำกัด ที่อนุเคราะห์ให้หนังสือปรากฏออกมาเป็นรูปเล่มได้เป็น ๔ เล่มต่อเนื่องกัน อนึ่ง ขอให้ท่านผู้อ่านเข้าใจว่าศตวรรษในหนังสือนี้เป็นคริสต์ศตวรรษตลอดเล่ม หวังว่าหนังสือเอเชียตะวันออกยุคใหม่ทั้ง ๔ เล่มนี้คงเป็นประโยชน์แก่ท่านผู้อ่านทุกท่านตามสมควร

เทชีร์ สุมิตร

๒๕ ธ.ค. ๒๕

สารบัญ

	หน้า
บทที่ ๑ ขาวยุโรปมายังทวีปเอเชีย	๑
การเปลี่ยนประเทศในเอเชียตะวันออกให้ทันสมัย	๑
จักรวรรดิโปรตุเกส	๑๗
การแข่งขันระหว่างชาติในเอเชียตะวันออก	๒๔
ระบอบความเจริญของศาสนาคริสต์ในญี่ปุ่น	๓๑
ความสำเร็จของพวกเจซุอิตในเมืองจีน	๓๘
ความสัมพันธ์ระหว่างจีนกับรัสเซีย	๔๕
คณะบาทหลวงเจซุอิตผู้เป็นสื่อกลางระหว่างจีนและยุโรป	๕๖
ความเสื่อมของความสัมพันธ์ระหว่างจีนและยุโรป	๖๗
บริษัทการค้าในภาคตะวันออก	๗๔
ความเจริญของการค้าที่เมืองกวางตุ้ง	๘๐
บทที่ ๒ การบุกรุกและการจลาจลในประเทศจีน	๙๑
ประเทศจีนสมัยก่อนมีการเปลี่ยนแปลง	๙๑
ความไม่กระตือรือร้นในการบริหารงานของราชวงศ์ชิง	๑๑๑
ความเสื่อมอำนาจของราชวงศ์ชิง	๑๒๘
วิวัฒนาการในด้านวิชาการและความคิด	๑๓๕
ความล้มเหลวของระบบกวางตุ้ง	๑๔๓
สงครามฝิ่น	๑๕๑
อิทธิพลตะวันตกอันสืบเนื่องมาจากสนธิสัญญาฉบับแรก ๆ	๑๖๓
การขยายตัวของการกบฏ	๑๗๑
สนธิสัญญาฉบับที่สอง	๑๘๔
การปฏิรูปรัฐบาลราชวงศ์ชิง	๑๙๓
บทที่ ๓ ญี่ปุ่นตอบโต้อิทธิพลตะวันตก	๑๙๙
ปฏิภิกิริยาของญี่ปุ่น	๑๙๙
ความสามารถของญี่ปุ่นในการเปลี่ยนประเทศให้ทันสมัย	๒๐๙
การติดต่อกับชนชาติตะวันตกในระยะเริ่มแรก	๒๑๖
สนธิสัญญาฉบับแรก	๒๒๓
สนธิสัญญาค้าขายและผลลัพท์	๒๒๘
สมัยของซัทซึมาและโชชู	๒๓๗
สถาบันโชกุนหมดอำนาจ	๒๔๔
การก่อตั้งรัฐบาลใหม่	๒๕๓
การรวมอาณาจักรใหม่	๒๖๑
วาระสุดท้ายของสังคมศักดินา	๒๖๗

บทที่ ๑

ชาวยุโรปมายังทวีปเอเชีย

การเปลี่ยนประเทศในเอเชียตะวันออกให้ทันสมัย

ในระยะร้อยห้าสิบปีที่ผ่านมา การติดต่อระหว่างโลกตะวันออกและโลกตะวันตกสามารถทำได้สะดวกและรวดเร็วขึ้น แต่กระนั้น ความสัมพันธ์ในด้านวัฒนธรรมและการเมืองของโลกทั้งสองยังห่างไกลกัน เรือใบขนาดเร็วที่เคยใช้เดินทางรอบโลกจากกรุงลอนดอนถึงเมืองกวางตุ้งกินเวลาประมาณเก้าสิบวัน ก็มีเครื่องบินไอพ่นเข้าแทนที่ ใช้เวลาไม่กี่ชั่วโมง เทคนิคสมัยใหม่ยิ่งช่วยให้การติดต่อสะดวกมากขึ้นเพียงใด ก็ดูเหมือนจะก่อให้เกิดปัญหาระหว่างประเทศยุ่งยากมากขึ้นเพียงนั้น ถึงกับมีคำกล่าวว่า ยิ่งมนุษย์สามารถเอาชนะสภาพภูมิศาสตร์ด้วยการย่อระยะทางให้ใกล้กันมากเท่าใด ก็ยิ่งทำให้เห็นความแตกต่างของวัฒนธรรมของชาติต่าง ๆ ตลอดจนความแตกต่างระหว่างชาติเด่นชัดมากขึ้นเท่านั้น และมีผลสะท้อนให้เห็นภาพอารยธรรมอันยิ่งใหญ่ที่เกิดขึ้นในโลกตะวันออกที่ห่างไกลว่ามีลักษณะแตกต่างไป มีลักษณะของตนเองโดยเฉพาะ ความแตกต่างของชนบทรอบนิยมประเพณีและวัฒนธรรมนั้นมีส่วนก่อให้เกิดปัญหาทางการเมือง และในการติดต่อระหว่างชาติตะวันตกและชาติตะวันออก ตลอดระยะเวลาร้อยห้าสิบปีที่ผ่านมา

ในระยะต้นศตวรรษที่ ๑๙ อารยธรรมตะวันออกได้เจริญรุ่งเรืองมาแล้วเป็นเวลาหลายพันปี และได้ขยายเขตของความเจริญตั้งแต่จีนภาคเหนือไปทั่วประเทศจีน ญี่ปุ่น เกาหลี และเวียดนาม นับตั้งแต่สมัยโบราณจนถึงปัจจุบัน ประชาชนในภาคตะวันออกนี้มีประมาณหนึ่งในสามถึงหนึ่งในสี่ของโลก จัดว่าเป็นพลเมืองกลุ่มใหญ่ที่สุดกลุ่มหนึ่งในโลก ตราบจนศตวรรษที่ ๑๙ วิวัฒนาการต่าง ๆ ของชนหมู่นี้นั้นค่อยเป็นค่อยไปและพอเลี้ยงตนเองได้ แม้ว่าประเทศต่าง ๆ จะมีข้อแตกต่างระหว่างกัน แต่ก็อยู่ในขอบข่ายของชนบประเพณีตะวันออก จะได้อิทธิพลจากภายนอกก็แต่เพียงเล็กน้อย

อย่างไรก็ดีในศตวรรษที่ ๑๙ ได้เริ่มมีการเปลี่ยนแปลง มีการติดต่อกับโลกตะวันตกมากขึ้น ทำให้การเปลี่ยนแปลงนั้นเป็นไปอย่างรวดเร็ว ซึ่งมักเป็นการปฏิวัติมากกว่าวิวัฒนา-

การ และยังคงมีการเปลี่ยนแปลงอยู่จนบัดนี้ ดังนั้น โฉมหน้าของประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ได้ว่เริ่มยุคใหม่ในศตวรรษที่แล้ว

เรื่องราวของวิวัฒนาการอย่างค่อยเป็นค่อยไปในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้จนถึงศตวรรษที่ ๑๙ นั้นได้กล่าวไว้อย่างชัดเจนในหนังสืออุ่อารยธรรมตะวันออกเฉียง ๑ แล้ว ในหนังสือเล่มนี้จะกล่าวถึงความเปลี่ยนแปลงที่สำคัญต่อจากเล่มที่แล้ว ความเปลี่ยนแปลงดังกล่าวนั้น เกิดขึ้นพร้อมกันกับความเปลี่ยนแปลงในเอเชียอาคเนย์ ทำให้ภูมิภาคเอเชียอาคเนย์มีบทบาทเกี่ยวข้องกับจีนและญี่ปุ่นมากขึ้น ดังนั้นในหนังสือเล่มนี้จึงรวมประวัติศาสตร์สมัยใหม่และพื้นฐานวัฒนธรรมของประเทศต่าง ๆ ในภูมิภาคเอเชียอาคเนย์ไว้ด้วย

ความเห็นในด้านประวัติศาสตร์

การเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เป็นเรื่องค่อนข้างซับซ้อน เหตุการณ์สำคัญที่เกิดขึ้นในระยะร้อยห้าสิบปีที่ผ่านมาั้นยากที่จะประมวลคำอธิบายให้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันได้ และรายละเอียดของเหตุการณ์ทั้งหมดที่เกิดขึ้นในประวัติศาสตร์ก็ยากที่จะทำให้คนทั้งหลายมาเห็นพ้องต้องกันได้ นอกจากจะมีผู้หยิบยกตอนใดตอนหนึ่งขึ้นมาเขียนหรือกล่าวถึง ซึ่งเท่ากับเลือกเอาส่วนใดส่วนหนึ่งในประสบการณ์อันมากมายของมนุษย์นั้นขึ้นมา ในการหยิบยกข้อความตอนใดตอนหนึ่งขึ้นมาเขียนนั้น นักประวัติศาสตร์ก็มักประมวลผลของเหตุการณ์นั้นโดยปริยาย ไม่ว่าจะตั้งใจหรือไม่ก็ตาม ยิ่งกว่านั้นความคิดทั่วไปเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ก็มีระดับต่าง ๆ กัน ในระดับสูงก็มักเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ทั่วไปทุกสมัยและทุกสถานที่ ในระดับต่ำก็เกี่ยวกับแนวความคิดที่เกี่ยวกับแผนการหรือความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ซึ่งเห็นอยู่ทั่วไปในโครงร่างทุกแห่ง การเขียนประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ นักเขียนตะวันตกและตะวันออกมักใช้หลักฐานจากประสบการณ์ของชาวตะวันตกมากกว่าของชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ การยืมวิธีการของพวกตะวันตกเป็นหลักในการเขียนนั้น ทำให้นักเขียนอธิบายความเปลี่ยนแปลงตามเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในภาคตะวันตกตั้งแต่สมัยกลางจนถึงสมัยใหม่ หากใช้วิธีการเขียนกว้าง ๆ แบบตะวันตกมาใช้กับเรื่องเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ อาจชี้ให้เห็นเหตุการณ์ต่าง ๆ ได้ลึกซึ้งพอประมาณ แต่วิธีการดังกล่าวคงไม่เหมาะสมทีเดียวนัก

คณะผู้เขียนหนังสือเล่มนี้มีความคิดเห็นว่า การเขียนระดับสูงนั้นให้ประโยชน์น้อยที่สุดในการทำควมเข้าใจวิชาประวัติศาสตร์ ซึ่งรวมเหตุการณ์ต่าง ๆ ทั้งที่สำคัญและไม่สำคัญเข้าไว้ด้วยกัน จะหาวิธีใดวิธีหนึ่งอธิบายประวัติศาสตร์นั้นมิใช่ของง่าย เพราะประสบการณ์

ของมนุษย์นั้นมีรสชาติและความแตกต่างมากกว่านั้น เราควรศึกษาประวัติศาสตร์จากหลายแง่หลายมุม เราอาจเห็นความสำคัญได้ต่าง ๆ กัน ดังนั้น เราอาจใช้หลักวิชาการ เช่น เศรษฐศาสตร์·รัฐศาสตร์ หรือสังคมวิทยา ช่วยในการอธิบายประวัติศาสตร์ในแง่ต่าง ๆ นักประวัติศาสตร์อาจใช้แนวความคิดและข้อบัญญัติในวิชาเหล่านั้นช่วยวิเคราะห์ประวัติศาสตร์ได้

การที่คณะผู้เขียนพยายามรวบรวมกันคิดว่าเรื่องราวเกี่ยวกับประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงนั้น ดูเหมือนจะช่วยเปลี่ยนแนวทางทำให้พบแนวความคิดอื่นๆ ที่จะใช้อธิบายประวัติศาสตร์มากขึ้น แนวความคิดหนึ่งที่ปรากฏคือความเปลี่ยนแปลงของชนบประเพณีภายในกันเอง ดังที่ได้บรรยายไว้ในอุ่ออารยธรรมตะวันออก เล่มที่ ๑ นั้น มิใช่เพียงแต่รวบรวมข้อสรุป แต่รวมเอาส่วนแปลก ๆ ในแต่ละประเทศในเอเชียเข้าไว้ ลักษณะเด่นของชนบธรรมเนียมประเพณี ความคิด ตลอดจนการกระทำ เมื่อเกิดขึ้นแล้วก็มักเป็นที่ยึดถือสืบต่อเนื่องกันไป ตราบเท่าที่สิ่งแวดล้อมยังมีได้รับอิทธิพลจากอารยธรรมตะวันตก จึงเป็นเพียงการเปลี่ยนแปลงในชนบธรรมเนียมประเพณีของตนเอง มิใช่การพลิกแผ่นดินใหม่

แนวความคิดที่สองก็คือ เมื่อโลกตะวันตกมาติดต่อกับโลกตะวันออก โลกตะวันออกก็มีปฏิกิริยาตอบรับ ขณะที่ผู้กล่าวถึงอารยธรรมตะวันตกในเอเชีย คณะผู้เขียนกลับมีความเห็นว่า การที่คนพื้นเมืองตอบโต้อิทธิพลต่างชาตินั้นเป็นส่วนสำคัญที่สุด ตัวอย่างเช่น การที่มีเรือรบต่างชาตินาบุกรุก ทำให้ชาวตะวันออกบางชาติพยายามกีดกันชนต่างชาติไปจากบ้านเมือง บางชาติก็พยายามเรียนรู้วิธีการจากชนชาติตะวันตกเพื่อป้องกันตนเอง แสดงให้เห็นว่าภัยจากสิ่งเดียวกัน (เรือรบ) กลับมีผลสะท้อนที่แตกต่างกันออกไป

ส่วนความคิดแนวอื่นนั้นก็มิ เช่น เมื่อชาวเอเชียตะวันออกเฉียงมีปฏิกิริยาโต้ตอบชนชาติตะวันตกไปแล้ว ก็เริ่มมีการเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ เกิดขึ้นคล้ายกับการเปลี่ยนแปลงของโลกตะวันตกในสองสามศตวรรษที่แล้วมา ความเปลี่ยนแปลงดังกล่าวนี้ เราเรียกทั่วไปในภาคตะวันตกและภาคตะวันออกว่า การเปลี่ยนประเทศให้ทันสมัย แต่คำจะมีความหมายก็ต่อเมื่อได้นำมาใช้ให้ถูกต้อง หากกล่าวในด้านวัตถุจะเห็นว่าเอเชียตะวันออกเฉียงได้แปรสภาพจากระดับที่ยังไม่มีการอุตสาหกรรม ยังไม่มีเครื่องมือทางวิทยาศาสตร์ มาถึงระดับที่ต้องใช้ความรู้ทางวิทยาศาสตร์ เครื่องมือ เครื่องใช้ พลังงาน ตลอดจนเครื่องจักรเครื่องกลต่าง ๆ ดังเช่นซีกโลกภาคตะวันตกได้ผ่านระยะนั้นมาแล้ว แม้จะใช้เวลานานกว่าและสิ่งแวดล้อมแตกต่างกันไป การปรับปรุงอันทันสมัยที่แลเห็นชัดก็คือ การปรับปรุงเครื่องมือทางเทคนิค

ข้อเพิ่มเติมหรือข้อสรุปเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงทางเทคนิคในเอเชียตะวันออกเฉียงนั้นคือ ได้มีการเปลี่ยนแปลงในค่านิสถาบันและในค่านิสติปัญญาเช่นเดียวกับในภาคตะวันตก ดัง

นั้นจึงมิได้มีแต่เพียงความก้าวหน้าทางเศรษฐกิจอย่างรวดเร็ว จากการพัฒนาอุตสาหกรรม การคมนาคม และการใช้วิทยาศาสตร์ปรับปรุงการเกษตรแต่อย่างเดียว แต่มีการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและการเมืองควบคู่ไปด้วย เนื่องจากการคมนาคมและการสื่อสารสะดวกขึ้น สถาบันสังคมและการเมืองก็จะต้องเติบโตขึ้น รวมทั้งจำนวนและความสามารถของประชากร มีโรงงานตั้งขึ้นแทนที่แหล่งผลิตพื้นเมือง มีระบบการศึกษาของชาติแทนที่การสอนตัวต่อตัว และการวางแผนสังคมของชาติแทนที่สังคมในหมู่บ้าน ในเรื่องเกี่ยวกับความคิดและสถาบันการเมือง—ประเทศในแถบเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ส่วนตามอย่างประเทศภาคตะวันตก ในการกระตุ้นให้เกิดลัทธิชาตินิยมในหมู่ชนส่วนมาก การเปลี่ยนแปลงทางอุตสาหกรรมและลัทธิชาตินิยมนั้น ตามมาด้วยการเปลี่ยนแปลงในครอบครัว ระเบียบของสังคม ค่านิยม ตลอดจนอุดมการณ์ อันจะนำไปสู่การลดความแตกต่างของชนชั้นในสังคม ให้คนส่วนใหญ่มีฐานะเท่าเทียมกัน ด้วยการใช้อำนาจส่วนกลางบังคับ ดังเช่นในประเทศตะวันตก

ดังนั้น เมื่อจะกล่าวถึงเรื่องวิวัฒนาการทางเศรษฐกิจ จำเป็นต้องกล่าวควบคู่ไปกับการเปลี่ยนสังคมและการเมืองให้ทันสมัย ดังเช่นที่เกิดขึ้นทั้งในโลกตะวันตกและเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ มีข้อแม้ว่าเราจะอ้างถึงความเปลี่ยนแปลงที่สำคัญๆ และหลีกเลี่ยงการคิดถึง “การเปลี่ยนให้ทันสมัย” ว่าเป็นพลังอิสระที่แยกจากปฏิกิริยาและความสามารถของมนุษย์เอง

ในประการสุดท้าย การเปลี่ยนประเทศให้ทันสมัยไม่ว่าจะเป็นประเทศแถบเอเชียตะวันออกเฉียงใต้หรือประเทศอื่นๆ ก็ตาม มักจะได้แรงกระตุ้นและแนวทางจากประสบการณ์ของชนชาติตะวันตกส่วนหนึ่ง เพียงความจริงข้อนี้ก็ทำให้ขบวนการในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ไปจากโลกตะวันตก คือส่วนใหญ่จะเป็นผลของปฏิกิริยาตอบโต้การรุกรานของชนต่างชาติ

หลักความคิดต่าง ๆ นี้ ทั้งส่วนที่เป็นชนบประเพณีที่ตายตัว ทั้งส่วนที่เป็นการต่อต้านอิทธิพลตะวันตก ตลอดจนการเปลี่ยนเทคโนโลยีให้ทันสมัย ต่างก็มีขอบเขตด้วยกันทั้งสิ้น แต่ก็มีหลายอย่างที่เกิดขึ้นในอารยธรรมเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ซึ่งมีใช้ส่วนที่เป็นปฏิกิริยาต่อการแทรกแซงของคนต่างชาติ นอกจากนั้นยังมีแนวความคิดอื่นอีกหลายแบบ อันอาจประมวลชี้ให้เห็นภาพอันสับสนยุ่งยากในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในปัจจุบันนี้ ซึ่งคณะผู้เขียนคิดว่า จะรวมความคิดเห็นเหล่านั้นเข้าไว้ในหนังสือเล่มนี้ด้วย ในแนวเกี่ยวกับการเปลี่ยนชนบประเพณีเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ให้ทันสมัย เริ่มด้วยการตอบโต้แรงผลักดันของชนชาติตะวันตก

การเปลี่ยนประเทศให้ทันสมัยและการเลียนแบบตะวันตก

การที่ประเทศภาคตะวันออกเฉียงใต้มีการติดต่อกับประเทศภาคตะวันตกซึ่งก้าวหน้ากว่า

ทั้งในก้านวิชาการและเทคนิคนั้น ก่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลงอันใหญ่หลวงในประเทศ ตะวันออกในต้นศตวรรษที่ ๑๙ ประเทศตะวันตกได้มีการพัฒนาเทคนิคทางวิทยาศาสตร์มาแล้ว จึงเข้มแข็งกว่าทั้งในด้านกองทัพบกและกองทัพเรือ พาหนะที่ใช้ในการคมนาคม ผลิผลทางอุตสาหกรรมที่มีราคาถูกกว่า และสามารถนำวัตถุดิบในธรรมชาติมาใช้ได้มากกว่า

กำลังความสามารถของชนชาติตะวันตกเป็นเพียงด้านหนึ่งของความเข้มแข็งของชาติ ตะวันตกในสมัยนั้นเท่านั้น การนำเอาวิทยาศาสตร์มาใช้เป็นส่วนหนึ่งที่ช่วยให้วิวัฒนาการทาง สังคมทั่วไปมีมากขึ้น ซึ่งรวมทั้งองค์การการเมืองและเศรษฐกิจที่มีประสิทธิภาพขึ้นด้วย ชาติตะวันตกเป็นผู้นำในเรื่องความเจริญดังกล่าวมาแล้วระยะหนึ่ง และในศตวรรษที่ ๑๙ ก็จัดว่าเจริญยิ่งนัก อันเป็นผลที่ทำให้ประเทศในเอเชียตะวันออกเริ่มสั่นคลอนในด้านกำลัง ป้องกัน เศรษฐกิจถูกกระทบกระเทือน และแม้แต่การเมืองก็ถูกคุกคาม ตลอดจนสภาวะ สังคมก็เริ่มเคลื่อนไหวไป การที่จะดำรงไว้ซึ่งความเป็นเอกราชของชาติและการคงอยู่ของ วัฒนธรรมก็คือการต้องตอบสนององกระบวนการณ์เหล่านั้น จึงต้องมีการเปลี่ยนแปลงชนบ ธรรมนิยมประเพณีทั้งหลายขึ้น

ชาวเอเชียตะวันออกตอบสนองการทำลายครั้งนี้ในด้านสำคัญ คือ นำเทคโนโลยีแบบ ตะวันตกมาปรับปรุงใช้ ดังนั้นมองดูในระยะแรกจึงเปรียบเสมือนเลียนแบบตะวันตกเข้าไว้ ซึ่งก็เป็นความจริงในหลายกรณี ดังเช่น แบบเครื่องแต่งกาย ดนตรีชนิดต่างๆ ตลอดจน อาวุธยุทโธปกรณ์ และเครื่องจักรกล อันอาจกล่าวได้ว่าเป็นสิ่งที่เลียนแบบตะวันตกมา แต่ หากจะพิจารณาให้ลึกซึ้งแล้ว จะเห็นว่าสิ่งที่มีอิทธิพลต่ออารยธรรมตะวันออคนั้นเป็นส่วน ใหม่ๆ ของอารยธรรมตะวันตกทั้งสิ้น ในขณะที่ลักษณะสำคัญของอารยธรรมตะวันตกตั้ง แต่สมัยโบราณหาได้มีส่วนสำคัญในเอเชียตะวันออกเช่นในประเทศตะวันตกไม่ เช่น ศาส- นาคริสต์ศาสนาก็มิได้มีอิทธิพลในประเทศที่นับถือลัทธิขงจื้อ พุทธศาสนาหรือศาสนาอิสลาม

ความเปลี่ยนแปลงขั้นพื้นฐานที่เห็นได้ชัดในเอเชียตะวันออก ได้แก่พัฒนาการสมัยใหม่ ต่างๆ เช่น การอุตสาหกรรม ความเปลี่ยนแปลงทางเทคโนโลยีที่เริ่มขึ้นนั้น ได้อิทธิพล ของสถาบันสังคมและการเมืองตะวันตกแบบที่เคยปฏิบัติมาน้อยกว่าแบบสมัยใหม่มาก เช่น เรื่องการตั้งประเทศใหม่ ควบคู่ไปกับลัทธิชาตินิยม ระบบการเกณฑ์ทหารสมัยใหม่ การ ศึกษาสากล วิธีการขององค์การการเมืองนับตั้งแต่การเลือกตั้งทั่วประเทศไปจนถึงระบบการ ตำรวจ และการตื่นตัวทางเศรษฐกิจทั้งในด้านเอกชนและในวงการรัฐบาล

โดยสรุป อิทธิพลตะวันตกที่มีต่ออารยธรรมเอเชียตะวันออกนั้นมีมากในด้านเทคโนโลยี สมัยใหม่และองค์การใหม่ๆ ส่วนหลักค่านิยมแบบตะวันตก เช่นความสำคัญของแต่ละบุคคล

นั่นดูจะมีคำรองลงไป อาจกล่าวได้ว่าวิธีการสมัยใหม่ได้รับการต้อนรับดีกว่าชนบประเพณี ตะวันตกแบบเก่า จึงอาจกล่าวได้ว่า การเปลี่ยนแปลงในแถบเอเชียตะวันออกนี้เป็นการ เปลี่ยนให้ทันสมัยมากกว่าเป็นการเลียนแบบตะวันตก

กระบวนการเปลี่ยนประเทศให้ทันสมัย

หากจะแยกกระบวนการเปลี่ยนประเทศให้ทันสมัยในครั้งแล้ว ปฏิกริยาที่มีต่อการรุกรานทางวัตถุด้วยเรือรบ สินค้าหรืออาวุธก็ตามดูจะเห็นชัดก่อนสิ่งอื่น การที่ชนชาติตะวันตก เข้ามารุกรานนั้น ทำให้ชาวเอเชียเริ่มสะสมกำลังอาวุธเพื่อป้องกันตนเอง และขยายไปสู่ ระยะที่สองที่จะแสวงหาวัตถุดิบมาสร้างสิ่งจำเป็น เช่น ทางรถไฟ โรงงาน และเทคนิคทาง วิทยาศาสตร์อื่นๆ จากวิธีการนี้นำไปสู่ระยะที่สาม คือนำวิทยาการตะวันตกและวิธีการของ สถาบันการปกครองแบบใหม่ ธุรกิจและการศึกษา ขณะเดียวกันก็ศึกษาอุดมการแบบ ตะวันตก ตลอดจนค่านิยมทางสังคมและศาสนา และนำมาใช้ด้วยในบางกรณี ทุกระยะใน กระบวนการที่สืบเนื่องกันโดยตลอดนี้ดูซ้ำซ้อนกัน และบางครั้งก็เกิดขึ้นพร้อมกัน แต่ขณะ เดียวกันแต่ละระยะก็อาจแยกออกจากกันโดยเด็ดขาดได้

กระบวนการหยิบบ่มเทคนิค สถาบัน และความคิดตะวันตกนั้นมิใช่ของง่าย เพราะ ต้องนำมาปรับปรุงให้เข้ากับสภาพท้องถิ่น ดังนั้นจึงต้องดัดแปลงแก้ไขไปมาก เมื่อนำมา ไว้ในประเทศเอเชียตะวันออกแล้ว ก็กลายมามีบทบาทเป็นส่วนประกอบที่สำคัญของวัฒน ธรรมพื้นเมืองอย่างเต็มที่ ในระหว่างทางได้เปลี่ยนลักษณะจาก 'ต่างชาติ' ไปเป็น 'พื้นเมือง' ดังนั้น ตัวอย่างระบบการศึกษาหรือการทหารซึ่งแต่เดิมเป็นแบบของตะวันตก ก็กลายเป็น ระบบจีนหรือญี่ปุ่น บันชนรุ่นใหม่ในจีนและญี่ปุ่นในอนาคต

โดยทั่วไป เอเชียตะวันออกตอบรับอิทธิพลตะวันตกด้วยการแบ่งแยกระหว่างเทคนิค และค่านิยม หรือหากจะพูดให้กว้างก็ระหว่างวิธีการและจุดมุ่งหมาย วิธีการตะวันตกอาจ เป็นของจำเป็น แม้จะดูไม่น่านิยมในบางครั้ง แต่คนเอเชียตะวันออกส่วนมากยังคงนิยม รักษาค่านิยมตามชนบประเพณีของตนอยู่ แต่ความแตกต่างระหว่างวิถีชีวิตตะวันตกกับ ค่านิยมพื้นเมืองก็เลือนรางไปโดยไม่ได้ตั้งใจ ตัวอย่างเช่น พวกรักชาติที่ต่อต้านชาวตะวัน ตกเป็นผู้รื้อฟื้นชนบประเพณีพื้นเมือง อาจกลายเป็นส่วนประกอบของลัทธิชาตินิยมสมัย ใหม่และรูปใหม่ได้

เทคนิคและค่านิยม วิธีการและจุดมุ่งหมายต่างเกี่ยวพันกันอย่างใกล้ชิด ในขั้นแรก ค่านิยมอาจช่วยตัดสินว่า ควรนำเทคนิคสมัยใหม่มาใช้หรือไม่ ด้วยวิธีใด แต่ไม่ช้าหรือเร็ว

วิถีชีวิตก็จะมีผลต่อจุดมุ่งหมาย หรืออีกนัยหนึ่งค่านิยมทางวัฒนธรรมดูเหมือนจะเปลี่ยนไปตามความเปลี่ยนแปลงทางเทคนิค เทคนิคใหม่ๆ ทางวิทยาศาสตร์ อาจต้องการวิธีการใหม่ๆ ในองค์การทางสังคม เช่น การศึกษาสากล หรือการสร้างโรงงานใหญ่ๆ และกิจการเหล่านี้ก็จะไปมีอิทธิพลต่อท่าทีและจุดมุ่งหมายของประชาชน ซึ่งชีวิตของเขาต้องเปลี่ยนไปเพราะสิ่งเหล่านั้น วิธีการใหม่ๆ ย่อมพัวพันกับจุดหมายใหม่ๆ

บทบาทของชนบประเพณี

ความเกี่ยวพันและความขัดแย้งระหว่างการเปลี่ยนให้ทันสมัยและชนบประเพณีนั้นย่อมต้องเกี่ยวพันกับความหมายของคำเหล่านี้ด้วย แต่เราก็ไม่จำเป็นต้องจำกัดอยู่กับข้อความเหล่านั้น เพื่อจะเห็นว่าการใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่และองค์การแบบใหม่ๆ ได้รับอิทธิพลอย่างลึกซึ้งจากมรดกของค่านิยมทางวัฒนธรรม ทั้งในเอเชียตะวันออกและในภาคตะวันตก ที่ต่างกันก็คือการเปลี่ยนให้ทันสมัยนั้นค่อยเป็นค่อยไป และเป็นวิวัฒนาการในโลกตะวันตก ต้องใช้เวลานาน และส่วนมากก็เกิดขึ้นในอารยธรรมตะวันตกเอง ในเอเชียตะวันออกการเปลี่ยนให้ทันสมัยมีระยะสั้นกว่า และมีแรงกระตุ้นหลายประการจากภายนอก จึงยังผลให้เกิดความเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว แนวโน้มที่จะยับยั้งยถาวัฒนธรรมและสังคมที่มีอยู่ จึงมักกะทันหันและรุนแรง แทนที่จะช้าและค่อยเป็นค่อยไป การเปลี่ยนแปลงในเอเชียตะวันออกที่ดูเร็วกว่าและรุนแรงกว่า มิได้หมายความว่าประเพณีดั้งเดิมมีอิทธิพลในกระบวนการดังกล่าวน้อยกว่า หรือมีต่อผลของเอเชียตะวันออกน้อยกว่าในโลกตะวันตก ที่จริงการเปลี่ยนในระยะเวลาสั้นอาจช่วยให้ชนบประเพณีคงอยู่ได้มากกว่าก็เป็นได้

นอกจากนั้น ชาวเอเชียตะวันออกยังเลือกเฟ้นสิ่งที่ตนจะรับมาจากตะวันตกและมักจะยึดมั่นในชนบธรรมเนียมแบบแผนของวัฒนธรรมโบราณ ซึ่งมีผู้เหมาะสมกับการนำมาเปลี่ยนแปลงประเทศให้ทันสมัยนัก พวกเขาจะรับเทคนิคตะวันตก สถาบันและความคิดบางอย่าง ในรูปของการขอยืม กึ่งห้วนเกรงกึ่งขึ้นชมยินดีเท่านั้นเอง ส่วนสิ่งอื่นๆ เขาหาได้สนใจไม่ และสิ่งที่ขอยืมมานั้นก็มีได้ให้ผลในเอเชียตะวันออกเช่นเดียวกับในโลกตะวันตก ความเป็นอยู่ วิถีชีวิต และอุดมการที่แตกต่างกันอย่างมาคนั้นยังคงอยู่ แม้จะมีความเปลี่ยนแปลงทางเทคนิคเท่าเทียมกัน ดังนั้นจึงไม่มีเหตุผลที่จะกล่าวว่า การเปลี่ยนเอเชียตะวันออกให้ทันสมัยจะเป็นเพียงผลสะท้อนของการเปลี่ยนประเทศให้ทันสมัยแบบตะวันตกทั้งในแบบแผนของวัฒนธรรมอย่างผิวเผิน หรือในพื้นฐานด้านอุดมการและค่านิยม

ดังนั้น เพียงแต่ประเพณีตะวันตกที่แทรกซึมไปในภาคตะวันออกนั้น มิอาจทำให้เรา

เข้าใจกระบวนการเปลี่ยนประเทศในแถบเอเชียให้ทันสมัยในศตวรรษที่แล้วมาได้ หากไม่ศึกษาอารยธรรมตลอดจนชนบประเพณีในดินแดนนั้นให้เข้าใจด้วย การศึกษาวัฒนธรรมนี้จะทำให้เราเห็นภาพอันแท้จริงในกระบวนการเปลี่ยนแปลงในประวัติศาสตร์สมัยใหม่ซึ่งจะเป็นลักษณะอันถาวรสืบไป

ตามความเป็นจริงแล้ว การที่จะเข้าใจประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกยุคใหม่นั้น มิใช่แต่เพียงจะเข้าใจอารยธรรมเอเชียตะวันออกทั้งหมด แต่จะต้องเข้าใจส่วนต่าง ๆ ที่เด่นในแต่ละกรณีด้วย เช่นการที่จะเข้าใจว่าเหตุใดประเทศญี่ปุ่นจึงมีปฏิริยาโต้ตอบกับอิทธิพลตะวันตกได้เร็วและสำเร็จดีกว่าประเทศเพื่อนบ้าน ในขณะที่จีนต้องแตกแยกและอยู่ในสภาพวุ่นวายชั่วคราว และเกาหลีก็ถูกรวมเข้าชั่วคราวในอาณาจักรญี่ปุ่น ถ้าไม่เข้าใจเหตุการณ์เหล่านี้แล้ว ก็ยากเหลือเกินที่จะเข้าใจเรื่องราวที่สืบเนื่องต่อมาจากเมืองจีนที่แสนจะยุ่งยากและอ่อนแอมาเป็นเมืองจีนที่มีระเบียบวินัย มีกษัตริย์การเมืองที่รวมกันในส่วนกลางเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันได้ เช่นเดียวกับความเปลี่ยนแปลงของชาวเกาหลีจากอาณานิคมที่เยียบ ๆ ไปสู่ความมีชื่อเสียงในขบวนการชาตินิยมที่เลื่องลือ โดยเฉพาะความเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วในประเทศญี่ปุ่น จากชนชั้นทหารซึ่งเป็นพวกชาตินิยม มาเป็นผู้รักษสันติสุขระหว่างชาติ

ดังนั้น เราจะต้องศึกษาความสำคัญสองเรื่องซึ่งประกอบเป็นประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออก เรื่องหนึ่งคือแรงผลักดันในการปรับปรุงประเทศให้ทันสมัยนั้นส่วนใหญ่ นำมาจากภาคตะวันตก อีกเรื่องหนึ่งจากวัฒนธรรมชนบประเพณีภายในของแต่ละชาติเอง ในเรื่องหลังนั้น ได้กล่าวไว้โดยละเอียดแล้วในอู่อารยธรรมตะวันออกเล่ม ๑ ดังนั้น ส่วนที่จำเป็นที่จะได้กล่าวซ้ำอีกเป็นบางตอนไป เราจะเริ่มตั้งแต่อิทธิพลตะวันตกในภาคตะวันออกไกล หรือเกี่ยวกับการขยายอิทธิพลตะวันตกซึ่งกินขอบเขตอย่างประมาณมิได้ในศตวรรษที่ ๑๙

สาเหตุของการขยายอิทธิพลตะวันตก

การรับอารยธรรมตะวันตกนั้นเป็นความคิดที่ค่อนข้างใหม่ เพราะตลอดระยะเวลาที่ผ่านมา มีแต่เรื่องที่ทางตะวันตกรับไปจากเอเชียตะวันออกทั้งสิ้น มิใช่ในทางตรงกันข้าม ใน ค.ศ. ๑๕๐๐ อาจมีกณสันนิษฐานว่าอารยธรรมตะวันออกได้เข้าไปมีอิทธิพลในยุโรป คนมักคำนึงถึงเส้นทางการค้าสายใหม่จากประเทศจีนไปยังเอเชียกลางถึงกรุงโรม หรือผลิตภัณท์ต่าง ๆ จากเมืองจีน เช่น กระจก ขี้ผึ้ง ระเบิด รัตน ห่านบิน น้ำ เข็มทิศ ประทัด เครื่องลายคราม สินค้าเหล่านี้ตลอดจนการรุกรานของพวกมองโกลในศตวรรษที่ ๑๓ เข้าไปในเปอร์เซีย รัสเซีย และยุโรปตะวันออกในระยะต้น ๆ นั้น มิได้มีอิทธิพลมาจาก

ตะวันตกเลย อารยธรรมจีนในสมัยราชวงศ์ซ้อง (ซ่ง) เจริญทั้งในด้านปริมาณและคุณภาพมากกว่ายุโรปสมัยกลางในระยะเดียวกัน ทำให้เห็นภาพพจน์ในหนังสือของมาร์โคโปลเกี่ยวกับเรื่องเมืองจีนในสมัยราชวงศ์หยวน (หงวน) ชัดเจนยิ่งขึ้น

ความเจริญของจีนที่มีเหนือยุโรปในสมัยกลางนั่นเอง เป็นเสมือนเครื่องยั่วให้ชาวยุโรปขยายอำนาจมาเอเชียหลังสมัยกลาง อันที่จริงแล้วชาวยุโรปเคยมาติดต่อกับเอเชียมาเป็นเวลานานแล้ว ในสมัยโรมันก็เดินเรือผ่านทะเลแดงมายังอินเดีย และพ่อค้าโรมันตะวันออกก็เดินเรือมาถึงเมืองจีนตั้งแต่ ค.ศ. ๑๖๖ การกำบริเวณริมฝั่งทะเลในเอเชียเจริญรุ่งเรืองในสมัยเดียวกับของจักรวรรดิโรมัน และเจริญรุ่งเรืองยิ่งขึ้นหลังศตวรรษที่ ๘ โดยมีพ่อค้าอาหรับเป็นผู้นำในสมัยที่พวกมองโกลคุมอำนาจในทวีปเอเชียในศตวรรษที่ ๑๓ และศตวรรษที่ ๑๔ กิตติศัพท์ความร่ำรวยและความเจริญอย่างยิ่งของจีนดึงดูดให้พวกนักเผยแพร่นิกายศาสนาคริสต์และพวกพ่อค้าเช่นมาร์โคโปลเดินทางมาภาคตะวันออก จนในที่สุดปลายศตวรรษที่ ๑๕ ชาวยุโรปมาค้าทางฝั่งทะเลภาคใต้ของทวีปเอเชียกันมากยิ่งขึ้น ซึ่งก่อให้เกิดผลอย่างลึกซึ้งต่อชาวเอเชียและชาวยุโรปโดยทั่วกัน

เนื่องจากชาวยุโรปเป็นผู้ริเริ่มการติดต่อทางทะเล จึงไม่เป็นที่น่าประหลาดใจเลยว่าจะต้องได้รับอิทธิพลจากการริเริ่มดังกล่าวมากที่สุด เมื่อได้พยายามเดินทางมาถึงเอเชียก็ต้องมาพบปะเกี่ยวข้องกับผู้คนและสถานที่แปลก ๆ ที่มาพบใหม่ ๆ ดังนั้น จึงมีประสบการณ์ที่เปรียบเสมือนเทพนิยาย ยิ่งกว่านั้น ประเทศในยุโรปก็เป็นประเทศเล็กกว่า กิจการค้าอันเป็นผลสืบเนื่องมาจากการติดต่อในระยะแรกระหว่างยุโรปกับเอเชียนี้ ให้ผลเกินคาดต่อชาวยุโรป ซึ่งมีจำนวนจำกัด มากกว่าจะเกิดผลต่อพลเมืองจำนวนมากในเอเชีย ซึ่งในประเทศที่สำคัญ ๆ ก็มีสังคมที่ออกจะตายตัวเสียด้วย

ชาวอเมริกันมักจะคำนึงถึงการที่โคลัมบัสค้นพบโลกใหม่ว่าเป็นการเริ่มยุคของการขยายตัวของยุโรป แท้จริงระยะนั้นมีความสำคัญในด้านการค้าและการเมืองน้อยกว่าการที่วาสโกดากามา เดินทางอ้อมทวีปแอฟริกายังอินเดียได้ใน ค.ศ. ๑๔๘๘ ในสมัยดังกล่าว หากโคลัมบัสจะมีชื่อเสียง ก็จะมีชื่อในการค้นพบหมู่เกาะอินเดียตะวันออก แต่นักเดินเรือรุ่นหลังวาสโกดากามาจึงเป็นผู้ค้นพบจริง ๆ ฝ่ายโคลัมบัสนั้น พบคนประเภทป่าเถื่อนบนฝั่งทะเลอันแห่งแล้ง ขณะที่วาสโกดากามา และผู้ติดตามของเขาเริ่มการค้นพบทางเดินเรือทะเลมายังอาณาจักรที่มีผู้คนหนาแน่นและมีเรื่องราวที่น่าตื่นตาตื่นใจในภาคตะวันออก เช่น ประเทศอินเดีย หมู่เกาะเครื่องเทศ ซึ่งเป็นประเทศอินโดนีเซียในปัจจุบันนี้ ประเทศจีนและประเทศญี่ปุ่น เป็นต้น ในศตวรรษที่ ๑๖ สเปนได้เข้าครอบ

ครองเม็กซิโกและเปรู ได้นำทองจากประเทศทั้งสองนั้นขายยุโรป ทำให้ราคาของแพงขึ้น
ก่อให้เกิดระบบนายทุน แต่วัตถุที่มีค่านี้ก็มีผู้นำมากตะวันออกทำให้เกิดดุลการค้า
ระหว่างยุโรปและเอเชีย ส่วนในอเมริกานั้น หาได้มีสินค้ามีค่าใดๆ มาหักเทียมสินค้าเครื่อง
เทศอันขึ้นชื่อนั้นได้

การติดต่อทางทะเล ทั้งทางตะวันตกไปอเมริกาและทางตะวันออกมาเอเชีย ทำให้ชาติ
ใหม่ๆ ในภาคตะวันตกตื่นตัวกันมาก หลังจาก ค.ศ. ๑๕๐๐ มาแล้วประมาณสี่ศตวรรษ
ยุโรปและอเมริกายุคใหม่ก้าวขึ้นสู่ยุคแห่งความยิ่งใหญ่ทั้งในด้านเศรษฐกิจและด้านการเมือง
ในโลก พวกนักเผยแผ่ศาสนาคริสต์นิกายโรมันคาทอลิกมีแรงกระตุ้นจากการติดต่อกับชาติเอเชีย ดัง
ปรากฏว่าในศตวรรษที่ ๑๖ และ ๑๗ นั้น ทั้งอินเดีย จีน และญี่ปุ่น เป็นจุดสนใจของนัก
เผยแผ่ศาสนาคริสต์นิกายโรมันคาทอลิก ส่วนหนึ่งนั้นเพราะพลเมืองในประเทศดังกล่าวนี้มีเกือบครึ่งโลก

จุดประสงค์ในการค้า

การที่ชาวยุโรปขยายอำนาจไปทั่วโลกในสมัยแรกๆ มีสาเหตุหลายประการ ประการ
หนึ่งคือ การค้านอกประเทศนั้นมีความสำคัญต่อชาวยุโรปเองมากกว่าต่อชาติสำคัญๆ ใน
เอเชีย อันที่จริงทวีปยุโรปนั้นเป็นเสมือนแหลมซึ่งมีทั้งชาวยุโรปและชาวเอเชียปะปนกันอยู่
เป็นส่วนของคนแดนซึ่งอยู่ระหว่างเส้นละติจูดที่ ๓๕ ถึง ๕๕ องศาเหนือ ดังนั้นจึงขาด
วัตถุดิบ เช่น ฝ้าย น้ำตาล ข้าว เครื่องเทศ และวัตถุดิบอื่นๆ ซึ่งอุดมในภาคตะวันออก
ประเทศในทวีปเอเชียโดยเฉพาะประเทศจีน มิใช่เป็นแต่เพียงประเทศใหญ่อย่างเดียว แต่
มีเนื้อที่อยู่ในแถบละติจูดที่กว้างกว่า จึงมีวัตถุดิบหลายชนิด และพอเลี้ยงตัวเองได้
ดังนั้นการค้าในระยะแรกระหว่างยุโรปกับเอเชียจึงมีความสำคัญต่อชาวตะวันตกมากกว่า
ชาวตะวันออก

ทวีปยุโรปในสมัยกลางมีเมืองหลายเมืองเจริญขึ้น ทำให้ชนชั้นพ่อค้ามีจำนวนมากขึ้น
และมีกฎหมายควบคุมการค้าที่ได้อิทธิพลสืบเนื่องมาจากการค้าสมัยที่กรีกและโรมันยังเป็น
ศูนย์กลางของความเจริญรุ่งเรืองทางวัฒนธรรมในทะเลเมดิเตอร์เรเนียน เมื่อชนชาติ
ตะวันตกมาค้าทางภาคตะวันออกในสมัยโบราณ ดุลการค้ามักอำนวยประโยชน์ให้แก่
ชนชาติเอเชีย เมื่อพวกโรมันมาซื้อไหมและเครื่องเทศต่าง ๆ ก็จ่ายค่าตอบแทนเป็นทอง
และเงิน ฝ้ายชาวเวนิสและเจนัวก็ค้ากับชนชาติริมฝั่งตะวันออกของทะเลเมดิเตอร์เรเนียน
สินค้าที่ขึ้นชื่อก็คือ เครื่องเทศต่าง ๆ โดยเฉพาะพริกไทยซึ่งซื้อต่อจากพวกอาหรับ โดย
พวกอาหรับนำมาจากภาคตะวันออกอีกต่อหนึ่ง ในที่สุดชาวโปรตุเกสก็อ้อมทวีปแอฟริกา
เพื่อจุดประสงค์อันเดียวกันคือการค้า แต่การค้าไม่เคยเป็นแรงผลักดันชาวตะวันออกให้
เดินทางไปตะวันตกเลย

จุดมุ่งหมายในการเผยแพร่ศาสนา

นับแต่สมัยกลางในยุโรปเป็นต้นมา มีผู้คำนึงถึงแหล่งกำเนิดของศาสนาคริสต์ยืนอยู่เสมอ สงครามครูเสดทุกครั้ง มีแรงผลักดันจากเรื่องศาสนา การค้า การเมืองและการทหาร ในระยะเดียวกันนั้นฝ่ายคณะสงฆ์ก็มีความกระตือรือร้นที่จะเผยแพร่ศาสนาควบคู่ไปกับการทูต เมื่อเริ่มส่งคณะทูตมายังเอเชีย ชาวยุโรปเริ่มมองดูภาคตะวันออกไม่เฉพาะแต่เป็นแหล่งค้าขายเพียงอย่างเดียว แต่เป็นแหล่งสำหรับกลบใจประชาชนให้หันมานับถือศาสนาคริสต์นิกายด้วย

การที่ชาวยุโรปมุ่งหวังที่จะกลบใจคนตะวันออกให้นับถือศาสนาคริสต์นิกายนั้น ก็เป็นความหวังที่ควบคู่ไปกับความกลัว เนื่องจากชาวตะวันออกเคยมาบุกรุก เป็นความกลัวซึ่งได้รับถ่ายทอดกันมาหลายชั่วคน นับตั้งแต่พวกฮันรุกรานเข้าทวีปยุโรปในศตวรรษที่ ๕ ติดตามด้วยพวกอาหรับเข้าประเทศฝรั่งเศสในศตวรรษที่ ๘ ต่อมาพวกมองโกลก็เข้าไปถึงยังการี และริมฝั่งทะเลเมดิเตอร์เรเนียนจนถึงเมืองเวนิสในศตวรรษที่ ๑๓ ตลอดจนการที่พวกเตอร์กียึดได้กรุงคอนสแตนติโนเปิลใน ค.ศ. ๑๔๕๓ ต่อมาอาณาจักรออตโตมันมีอำนาจเข้าครอบครองยุโรปภาคตะวันออกเฉียงใต้เป็นระยะ ๆ ทำให้เกิดความเกรงกลัวคนนอกศาสนามากขึ้น หลังจากที่ชาวสเปนและโปรตุเกสได้รับสงครามครูเสดที่ยืดเยื้อมาช้านาน ก็สามารถขับไล่พวกมัวร์ออกจากสเปนได้ใน ค.ศ. ๑๔๙๒ ดังนั้นเมื่อออกเดินทางทางเรือมาภาคตะวันออก ก็นำเอาความกระตือรือร้นในอันที่จะเผยแพร่ศาสนานั้นติดตัวมาด้วยการขยายอิทธิพลของชนชาติยุโรปมาสู่ภาคตะวันออก จึงถือได้ว่าเป็นการขยายอิทธิพลศาสนาคริสต์นิกายต่อต้านคนนอกศาสนา โดยยึดหลักการที่ได้รับช่วงความเชื่อดังกล่าวไว้ตั้งแต่สมัยกลาง เช่นเรื่องเกี่ยวกับนิยายเรื่องหนึ่งคือ 'เปรสเคอ จอห์น' ซึ่งนับถือศาสนาคริสต์นิกาย ยังคงเป็นผู้ปกครองดินแดนในเอเชียอยู่ และอาจเป็นพันธมิตรต่อต้านพวกนับถือศาสนาอิสลามได้

จุดประสงค์ในด้านชาตินิยมและปัจเจกชนนิยม

สาเหตุที่เด่นที่สุดในการขยายอิทธิพลของชนชาติยุโรปมาในเอเชียก็คือ ลักษณะของความเป็นชาติในสมัยใหม่ เป็นสถาบันซึ่งมีอาจเปรียบได้แม้แต่กับนครรัฐในสมัยกรีกโรมัน นครรัฐดังกล่าวปกครองตนเองโดยเสี่ยงจากที่ประชุมของประชาชนทั่วไป หรือมีอาจเปรียบได้กับอาณาจักรใหญ่ ๆ ในสมัยโบราณซึ่งมีพลเมืองจำนวนมาก และมีผู้ปกครองที่เด็ดขาดเสมือนเทพเจ้า ลักษณะความเป็นชาติของชนชาติตะวันตก เริ่มด้วยความสับสน

ในแนวความคิดที่ได้อิทธิพลจากกฎหมายโรมันและวัฒนธรรมแบบหมู่เผ่าเยอรมัน มีความคิดจะเป็นที่รวมของบุคคลซึ่งมีสิทธิทางกฎหมายของตนอยู่แล้ว และในแนวความคิดดังกล่าว อาจใช้ที่ประชุมหรือสภาเป็นตัวแทนของส่วนรวมในด้านต่าง ๆ กัน โดยวิธีนี้ชนชาติต่าง ๆ ในยุโรปก็มีส่วนที่จะระบุว่าตนเองก็เป็นส่วนหนึ่งของรัฐบาลนั่นเอง ซึ่งก่อให้เกิดความมั่นคงขึ้น เป็นการรวมระบบสมบูรณาญาสิทธิราชที่เข้มแข็งกับสถาบันผู้แทนราษฎร ซึ่ง ณ ที่นั้นความสนใจในด้านการค้าก็จะปรากฏอยู่เป็นส่วนทดแทนประเพณีในสมัยกลาง ในรูปของความเป็นชาติที่เข้มแข็งและมีประสิทธิภาพ

ชาติใหม่ๆ ที่ก่อตั้งขึ้นในยุโรปนั้นมีเค้าของการแข่งขันในเรื่องความรักชาติคลุมอยู่ทั่วไป การค้าขายขยายตัวก็สืบเนื่องมาจากความต้องการในเรื่องภาษีเพื่อทำสงครามและเพื่อรายจ่ายอันฟุ่มเฟือยในราชสำนัก ในเมืองที่มีพ่อค้ารวย ๆ พระเจ้าแผ่นดินที่มีอำนาจรวมทั้งพ่อค้าที่สามารถ ช่วยให้เกิดการแข่งขันระหว่างชาติ สืบเนื่องไปถึงการแข่งขันในเรื่องการค้าในทวีปเอเชียและทวีปอเมริกา ในระยะเริ่มแรกที่ยุโรปเริ่มตั้งตัวเป็นชาตินั้น ปรากฏว่ามีลัทธิปัจเจกชนนิยมแฝงอยู่ในสังคมอย่างเด่นชัด และลัทธินี้มีบทบาทอันสำคัญในการขยายอิทธิพลของชาวยุโรป ความอยากรู้อยากเห็น ความต้องการที่จะเผยแพร่ศาสนา และการแข่งขันกันในเรื่องความรักชาตินอกประเทศแสดงออกในแต่ละบุคคลต่าง ๆ กัน ในบรรดานักผจญภัยที่ออกเดินทางข้ามทะเลครั้งแล้วครั้งเล่า ในศตวรรษที่ ๑๖ และ ๑๗ มีบันทึกเกี่ยวกับความสำเร็จของชาวยุโรปอันแทบไม่น่าเชื่อว่าจะเป็นไปได้ แต่เพราะมีอัสราภาพและความตั้งใจจริงเป็นแรงผลักดัน ความปรารถนาที่จะผจญภัย ความอยากรู้อยากเห็นในด้านภูมิศาสตร์ ความเชื่อในศาสนา ความมุ่งหวังในความร่ำรวยและความรักชาติมีความสำคัญเท่าเทียมกับนโยบายของชาติ มีชาวตะวันตกจำนวนไม่น้อยเดินทางมาทางภาคตะวันออก เป็นหมู่ชนซึ่งพิจารณาตนเองแล้วว่ามีคุณสมบัติพิเศษทั้งในด้านดีและด้านเลว ซึ่งรวมทั้งนักฉวยโอกาส ผู้ประสงค์จะเผยแพร่ศาสนาอย่างแท้จริง พวกที่ถูกทอดทิ้ง และแม้แต่่นักการเมืองชนิดต่างๆ

ความเจริญทางเทคโนโลยี

สาเหตุที่เห็นชัดในการขยายอิทธิพลของชาวยุโรปอีกประการหนึ่งคือ ความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีที่มีมากกว่าในเอเชีย โดยเฉพาะในด้านการต่อเรือ และการผลิตอาวุธปืน นับตั้งแต่ศตวรรษที่ ๑๖ ถึงศตวรรษที่ ๒๐ ความยิ่งใหญ่ของชนชาติตะวันตกอยู่ที่กำลังอาวุธและยุทธวิธีในการรบ เริ่มเป็นผู้นำในด้านนี้ตั้งแต่ศตวรรษที่ ๑๖ สืบต่อมา ในที่สุดก็ปรากฏชัดว่าความเด่นในด้านเทคนิคในการทหารเป็นเพียงส่วนหนึ่งของความยิ่งใหญ่ในด้านเทคนิคทาง

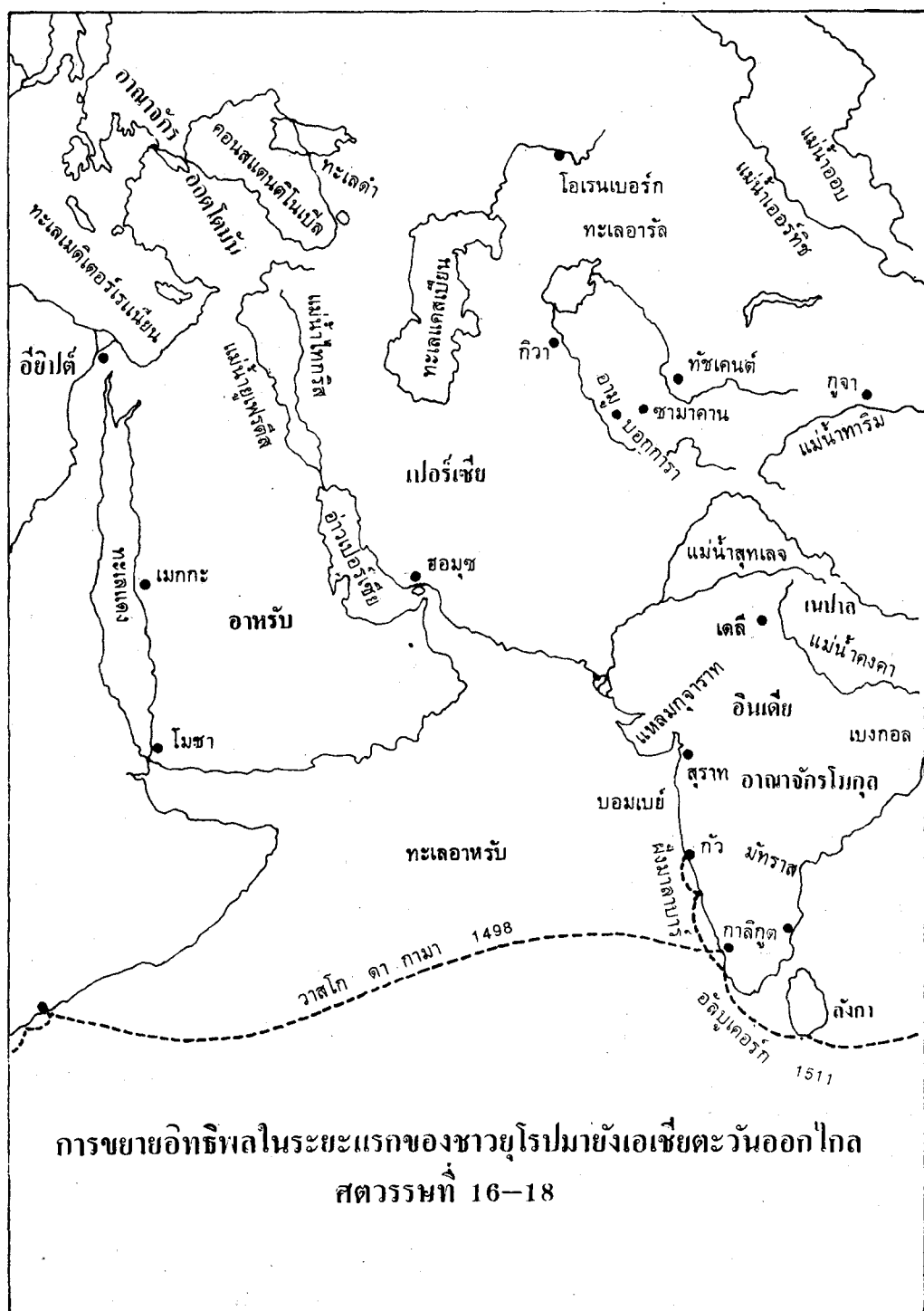
วิทยาศาสตร์และอุตสาหกรรม ผู้ที่ก่อความรุนแรงขึ้นมักจะเป็นผู้ที่สามารถควบคุมสันติภาพได้เป็นอย่างดีด้วย จักรวรรดินิยมในด้านเศรษฐกิจจะสำเร็จขึ้นได้ก็ด้วยการผลิตอาวุธที่เหนือกว่า เช่นเดียวกับจักรวรรดินิยมด้านการทหารซึ่งต้องการอาวุธที่มีประสิทธิภาพมากกว่า

ในศตวรรษแรก ๆ ที่มีการติดต่อทางเรือ ชนชาติตะวันตกมิได้มีความเจริญทางอุตสาหกรรมเหนือกว่าทางเอเชียเท่าใดนัก ที่ชนชาติตะวันตกได้เปรียบชาวเอเชียก็คือด้านกำลังทหาร ชาวยุโรปมาเอเชียในระยะเดียวกับการประดิษฐ์อาวุธได้ผลดีเยี่ยมเป็นขั้นสุดท้าย การรบในยุโรปแบบใช้คันศรและธนูหมดสิ้นไปใน ค.ศ. ๑๕๒๐ นักรบหันมาใช้ปืนโบราณซึ่งอาจยิงคนได้ไกลในระยะ ๔๐๐ หลา แม้แต่จะยิงปืนก็ต้องใช้ทั้งสองมือ มีหน้าซ้างยังต้องจุดชนวนอีกด้วย ปืนกลและปืนสั้นนั้นประดิษฐ์ขึ้นทีหลัง และต่อมาก็มีปืนคาบศิลาอาวุธที่ชาวยุโรปริเริ่มใช้ขึ้นเหล่านี้เป็นของใหม่สำหรับชาวเอเชีย

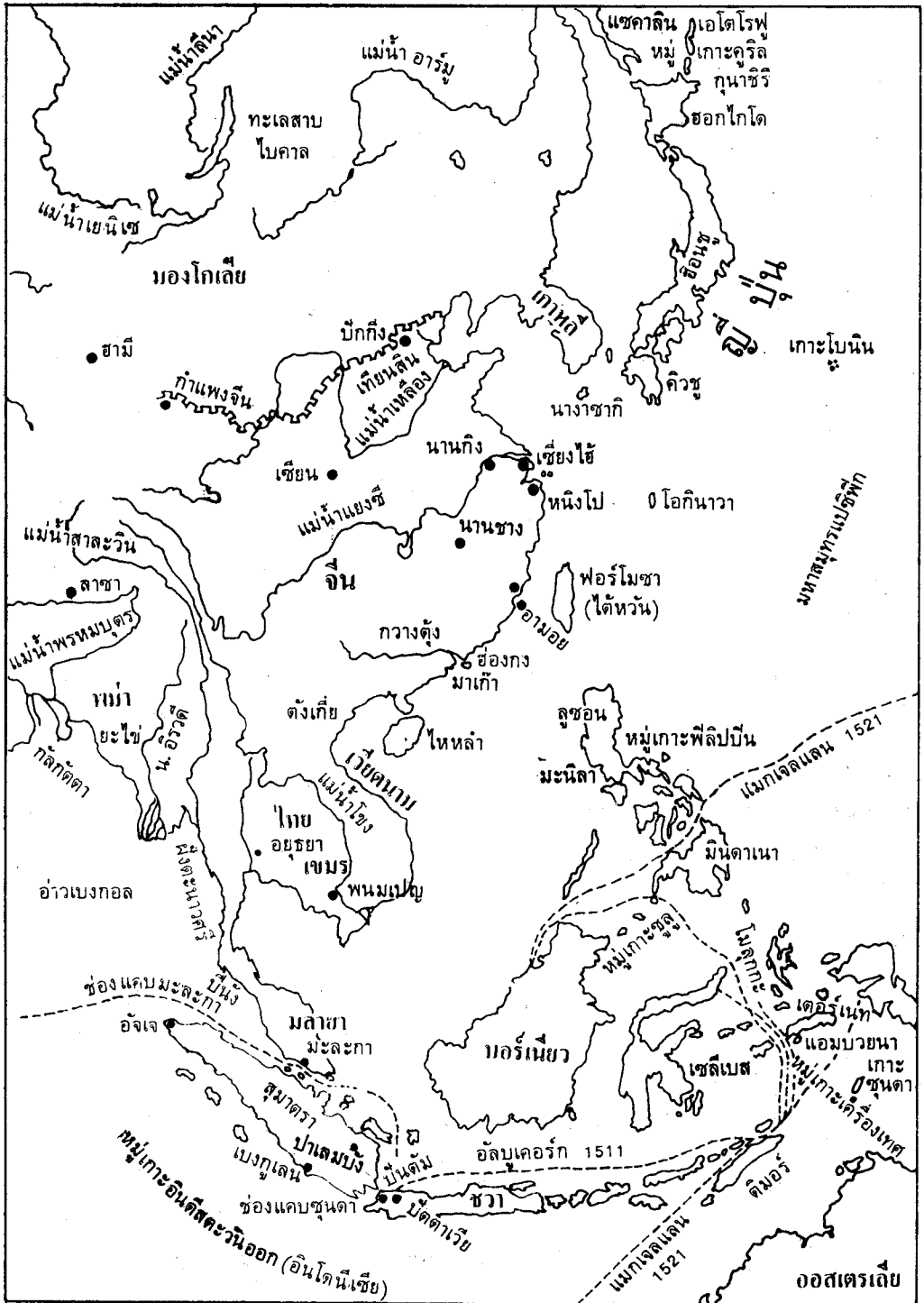
ปืนใหญ่ติดเรือก็ช่วยให้การรบทางเรือและการสร้างเรือดุดันสมัยขึ้น ปืนหนัก ๒ ตัน มีปากกระบอกกว้าง ๔ นิ้วครึ่ง ถ้าใช้ยิงตรง ๆ ก็จะไม่ได้ไกล ๔๖๐ หลา หรือถ้ายกให้สูงขึ้น ๑๐ ดีกรีก็จะยิงไปได้ไกลถึง ๒,๖๕๐ หลา เรือที่มีเสากระโดงและแคมเรือกว้างกว่าเก่าพร้อมทั้งมีอาวุธอยู่รอบ ๆ ก็มาแทนที่เรือโบราณที่เคยใช้ในการรบวันแต่ในทะเลเมดิเตอร์เรเนียน เรือใบครึ่งโบราณนั้นมีใบและพายซึ่งเหมาะสำหรับเข้าเทียบเรือศัตรู แต่การต่อสู้ในระยะห่างสูเรือชนิดใหม่นี้ไม่ได้ ส่วนเรือชนิดใหม่ที่ปรากฏในกลางศตวรรษที่ ๑๔ คือ เรือแจวใหญ่เป็นเรือใบชนิดที่อาจใช้พายได้ในยามคับขัน แต่สูงกว่าและกว้างกว่าเรือใบโบราณที่ใช้ปืนยิงได้รอบข้าง

การที่ชาวยุโรปมีเรือที่ดีกว่าในศตวรรษที่ ๑๖ นี้มิได้หมายความว่าขึ้นอยู่กับทหารปืนใหญ่แต่เพียงอย่างเดียว การเดินเรือในมหาสมุทรแอตแลนติกภาคเหนือซึ่งเต็มไปด้วยพายุและอันตรายทั้งหลายเหล่านั้น ทำให้ต้องคิดอ่านสร้างเรือที่มั่นคงแข็งแรง ด้วยการนำเรือแบบยุโรปโบราณชนิดติดใบขวางตัวเรือ มาดัดแปลงให้เข้ากับเรือใบแบบอาหรับที่มีใบแบบผ้าใบใหญ่ ๆ ทำให้เรือแล่นไต่ลมได้ดีกว่าเก่า ยังผลให้สามารถเอาชนะเรือในน่านน้ำเอเชียได้ เพราะเรือเอเชียนั้นมักสร้างไว้สำหรับล่องลมเท่านั้น การต่อตัวเรือที่แข็งแรงทำให้บรรทุกอาวุธได้มากกว่าแต่ก่อน โดยเฉพาะเรือของชาวยุโรปมักใหญ่กว่าเรือในเอเชีย ดังนั้น ในศตวรรษที่ ๑๖ แม้จะปรากฏเรือยุโรปน้อยลำในเอเชีย เรือของชาวยุโรปก็สร้างดีกว่า มีอาวุธดีกว่าเรือที่ประเทศหรือพ่อค้าในเอเชียจะมีไว้ต่อสู้ได้

การเดินเรือในทะเลอันกว้างใหญ่นั้น ชาวยุโรปในศตวรรษที่ ๑๖ รู้จักใช้เข็มทิศและรู้จักการคำนวณเส้นรุ้งแล้ว โดยเฉพาะในแถบภาคเหนือ ใช้สังเกตระยะความสูงของดาวเหนือ

ชนชาติตะวันตกมายังทวีปเอเชีย

ส่วนภาคใต้ก็ช่วยการสังเกตระยะความสูงของดวงอาทิตย์จากพื้นดินในเวลาเที่ยงวัน และ
มักมีตารางความเคลื่อนไหวของดวงอาทิตย์ทุกๆ วันตลอดปีเพื่อไว้เปรียบเทียบ การคำนวณ
ความเร็วก็ทำโดยนำเอาท่อนไม้ผูกเชือกหย่อนลงมา แล้วสังเกตดูจากนาฬิกาทรายว่าเชือก
คลายตัวนานเท่าไรกว่าจะหมด ในที่สุดเมื่อประดิษฐ์นาฬิกาขึ้นได้ในศตวรรษที่ ๑๕ เป็น
เครื่องวัดเวลา ก็สามารถคำนวณเส้นแวงได้ การประดิษฐ์เครื่องมือที่ใช้ในเรือ ตลอดจน
วิธีการเดินเรือนี้เป็นความสำคัญอย่างยิ่งในการปฏิบัติทางวิทยาศาสตร์

ประวัติธรรมเนียมการติดต่อ

ประเทศในเอเชียมีปฏิริยาต่อการขยายตัวของชนชาติตะวันตกต่างกันไป ในความเป็น
จริงแล้วหลังปี ค.ศ. ๑๕๐๐ ทวีปเอเชียเปรียบเสมือนแหล่งผสมของวัฒนธรรมต่าง ๆ ดังนั้น
ชนชาติตะวันตกมาพบปฏิริยาที่แตกต่างไปในแต่ละประเทศ ใน ค.ศ. ๑๕๕๐ ทหาร
โปรตุเกสดูเหมือนจะได้รับความยกย่องราวกับเทพเจ้าในหมู่เกาะอินเดียตะวันตก แต่มีฐานะ
เป็นเพียงทหารจ้างในประเทศพม่าหรือในประเทศไทย อาจได้รับการต้อนรับให้ไปค้าขาย
ในประเทศญี่ปุ่น ขณะที่จีนพยายามกีดกันการติดต่อ ทั้งนี้ก็แล้วแต่ลักษณะการเมือง
ในแต่ละประเทศ

มีเรื่องน่าสนใจอยู่หลายเรื่องเกี่ยวกับการที่ชาวยุโรปมาติดต่อกับเอเชีย นักสำรวจชาว
สเปนและโปรตุเกสรุ่นแรก ๆ ตลอดจนนักสอนศาสนาและนักผจญภัยในศตวรรษที่ ๑๖ นั้น
มิได้รวมเป็นพวกเดียวกัน บ้างก็เดินทางไปยังดินแดนไกล ๆ แต่มิได้ทิ้งร่องรอยอันใดไว้
บริษัทการค้าอินเดียตะวันออกของฮอลันดาและอังกฤษในศตวรรษที่ ๑๗ และ ๑๘ นั้น รวม
ตัวกันได้ดีกว่า และสนใจในเรื่องค้าขายมากกว่าการสำรวจหรือการเผยแพร่ศาสนา ความ
เจริญในด้านการค้าขายติดตามมาด้วยการขยายอาณาเขตของชนชาติตะวันตกหลายชาติใน
ศตวรรษที่ ๑๙

ความสำคัญอีกประการหนึ่งในธรรมเนียมการติดต่อ คือ ความไม่แน่นอนของชาติมหา
อำนาจในจีนและญี่ปุ่น ในศตวรรษที่ ๑๖ การติดต่อของชาติมหาอำนาจแทบไร้ผล ใน
ปลายสมัยราชวงศ์หมิง (เหมิง) กิจการภายในเสื่อมลงจนถึงกับมีชนต่างชาติ เช่นพวกแมนจู
เข้ารุกราน ในขณะที่ญี่ปุ่นกำลังมีปัญหาสงครามกลางเมืองที่ยืดเยื้อ ทำให้ชาวตะวันตกมี
โอกาสเข้าติดต่อกับค้าขายเผยแพร่ศาสนาและแสวงหาโชคผลมาก แต่ใน ค.ศ. ๑๖๐๐ โชกุนโตกุ-
กาวะรวมอำนาจส่วนกลางได้ และประกาศปิดประเทศกีดกันชนชาติตะวันตกในปี ค.ศ.
๑๖๓๙ ฝ่ายพวกแมนจูก็เข้ายึดกรุงปักกิ่งได้ใน ค.ศ. ๑๖๔๔ และเริ่มสถาปนาราชวงศ์ที่มั่นคง

สามารถกันอิทธิพลยุโรปจากเมืองจีนไว้ได้เกือบสองศตวรรษ ระยะเวลาที่มีการติดต่อกับชนชาติตะวันตกนั้น ติดตามมาด้วยระยะเวลาที่สอวร้ายยิ่งกว่าสอวร้ายปีภายใต้รัฐบาลกลางที่เข้มแข็ง ในที่สุด ในกลางศตวรรษที่ ๑๙ อำนาจการปกครองส่วนกลางเริ่มเสื่อมลง และประเทศตะวันตกทั้งหลายต่างสบโอกาสเข้ามาค้าขายและขยายดินแดนในเอเชียตะวันออก ในขณะที่ทางประเทศของตนก็มีความเจริญทางอุตสาหกรรมและลัทธิชาตินิยม ซึ่งผลักดันให้ชาวตะวันตกมีอำนาจมากขึ้นและมีจุดมุ่งหมายใหม่

จักรวรรดิโปรตุเกส

เรื่องราวเกี่ยวกับการขยายอำนาจของชาวยุโรปในเอเชียเริ่มด้วยชาวโปรตุเกส ใน ค.ศ. ๑๕๐๐ โปรตุเกสเป็นเพียงประเทศเล็ก ๆ มีพลเมืองประมาณครึ่งล้าน หนาแน่นด้วยประเทศสเปนที่มีพลเมืองประมาณ ๗ ล้าน และประเทศฝรั่งเศสที่มีพลเมืองประมาณ ๑๖ ล้าน โปรตุเกสก็เปรียบได้กับแมลงต้อยช้าง ประเทศเล็ก ๆ เช่นโปรตุเกสได้มีการติดต่อกับประเทศญี่ปุ่น ซึ่งมีพลเมืองประมาณ ๒๐ ล้าน และติดต่อกับประเทศจีนในสมัยราชวงศ์หมิง ซึ่งมีพลเมืองประมาณกว่าร้อยล้าน และเกือบจะคุมการค้าในหมู่เกาะอินเดียตะวันออกไว้ได้ ทำให้มีดินแดนภายใต้อิทธิพลโปรตุเกสใหญ่เกือบเท่าสหรัฐอเมริกา ในต้นศตวรรษที่ ๑๖ โปรตุเกสคุมการค้าในยุโรปและการติดต่อกับเอเชียเกือบทั้งหมด

อันที่จริงแล้ว โปรตุเกสเป็นเพียงผู้แผ้วถางทางติดต่อในระยะแรกให้กับประเทศอื่นทั่วยุโรป เพราะทั้งเงินจากอิตาลีและเยอรมนีภาคใต้ ตลอดจนนักผจญภัยและผู้เชี่ยวชาญทางเทคนิคจากหลายประเทศ รวมทั้งการสนับสนุนของพระสันตะปาปา ต่างมารวมกันอยู่ในประเทศเล็ก ๆ นี้ให้เป็นสื่อในการติดต่อกับเอเชียในช่วงระยะหลายสิบปี

การที่โปรตุเกสได้มีบทบาทพิเศษเช่นนี้ก็สืบเนื่องมาจากองค์ประกอบหลายประการประการแรก เนื่องมาจากลักษณะภูมิประเทศซึ่งอยู่ปลายแหลมยื่นออกไปในทะเล เป็นศูนย์กลางการเดินเรือรอบทวีปแอฟริกาหรือตรงไปยังทวีปอเมริกาใต้ นักเดินเรือที่นิยมการเดินทางเรือไปในมหาสมุทรเริ่มประจักษ์ถึงการต่อเรือที่เหมาะสมสำหรับเดินทางไกลขึ้น เรือลำใหญ่ ๆ มีคาตฟ้าถึง ๔ ชั้น และมีความจุถึง ๑,๖๐๐ ตัน ที่ตั้งของประเทศโปรตุเกสอยู่ในทำเลค้าขายที่เหมาะสมระหว่างทะเลเมดิเตอร์เรเนียนและยุโรปภาคเหนือ นอกจากนั้น การพัฒนาอำนาจทางเรือก็เนื่องด้วยการต่อสู้ระหว่างพวกมัวร์กับคู่แข่งชั้นของโปรตุเกส คือ สเปน

ด้วยสาเหตุดังกล่าวทำให้เจ้าชายเฮนรีนักเดินเรือแห่งโปรตุเกสส่งคณะสำรวจออกไปเกือบทุกปี ตั้งแต่ ค.ศ. ๑๔๒๑ จนกระทั่งเจ้าชายเฮนรีถึงแก่พิราลัยใน ค.ศ. ๑๔๖๐ พระ-

องค์สนพระทัยเรื่องศาสนา การค้าขาย ตลอดจนเรื่องเกี่ยวกับวิทยาศาสตร์ ใน ค.ศ. ๑๔๔๕ นักเดินเรือโปรตุเกสเดินทางผ่านแหลมเวิร์ด ทางฝั่งซ้ายทวีปแอฟริกา ต่างหันมานิยมการค้าทองและการค้าทาสกันมาก เมื่อบาร์โทโลมิว ไคแอช แล่นเรืออ้อมแหลมกู๊ดโฮป ได้ใน ค.ศ. ๑๔๘๘ โปรตุเกสมีประสบการณ์ในด้านการเดินเรือ การต่อเรือ รู้เส้นทางเดินเรือ การเขียนแผนที่ ซึ่งมีประโยชน์เป็นอย่างยิ่งนั้นมาแล้วถึงสองชั่วคน โปรตุเกสขยายอำนาจ โดยมีพระเจ้าแผ่นดินเป็นผู้นำ และมีข้ามนานพระองค์ก็ได้สัญญาว่า “เจ้าแห่งการค้นพบ การเดินเรือและการค้าแห่งเอธิโอเปีย อาระเบีย เปอร์เซีย และอินเดีย”

การตั้งถิ่นฐานในทวีปเอเชีย

เมื่อโปรตุเกสได้ตั้งถิ่นฐานในบราซิลและแอฟริกาแล้วก็ได้แสดงความสนใจในการได้ดินแดนมาไว้ในครอบครอง นอกจากแหล่งที่เป็นที่มั่นสำหรับใช้สู้รบพวกอาหรับ เพื่อคุมการค้าในทะเลตะวันออก เป้าหมายที่สำคัญของโปรตุเกสก็คือ การค้าขายที่ร่ำรวยของพวกมุสลิมนอกศาสนา และจุดสนใจที่สำคัญคือการค้าเครื่องเทศ ซึ่งเป็นที่ต้องการเป็นอย่างยิ่ง เพราะเครื่องเทศนั้นเป็นส่วนผสมที่สำคัญในการทำยา ใช้ใส่อาหารหรือเครื่องดื่มให้เกิดรสชาติ เป็นของที่คนเรียกร้องนิยมใช้กันมากในการปรุงอาหาร การหมักดอง ใช้ทำเนื้อเค็มสำหรับถนอมในยุโรปในสมัยที่ยังไม่มีตู้เย็น

หลังจากที่วาสโก ดา กามา เดินทางถึงฝั่งตะวันตกเฉียงใต้ของอินเดีย (มาลาบาร์) ใน ค.ศ. ๑๔๘๘ แล้วไม่นาน พวกโปรตุเกสก็ยึดคลังสินค้าที่เมืองชอมูตรงทะเลสาบเปอร์เซีย ได้ ทำให้ได้ควบคุมเส้นทางเดินเรือที่ปากทะเลแดง ด้วยเหตุฉะนั้น จึงอาจเอาชนะกองเรืออาหรับได้แม้ว่าจะมิได้คุมท่าเรือเอเดน ใน ค.ศ. ๑๕๑๐ อัลฟองโซ อัลบูเคอร์ก ก็ได้ที่มั่นอีกแห่งหนึ่งบนเกาะกัว ซึ่งเป็นเกาะเล็ก ๆ ริมฝั่งตะวันตกของประเทศอินเดียและตั้งศูนย์กลางขึ้น ณ ที่นั้น ดังนั้น โปรตุเกสจึงได้ที่มั่นปลายเส้นทางการค้าเครื่องเทศจากหมู่เกาะอินเดียตะวันตกแต่โบราณ หลังจากที่ได้กัวแล้ว ใน ค.ศ. ๑๕๑๑ อัลบูเคอร์กก็เดินทางต่อไปทางตะวันออก ไปยึดได้ที่มั่นอีกแห่งหนึ่งที่มะละกาทางฝั่งตะวันตกของแหลมมลายู ณ ที่นั้นก็ได้สร้างโรงงาน (หมายถึงที่อยู่ของพวกโปรตุเกสและโกดังเก็บของ) สร้างบ่อนและโบสถ์ ต่อมานักเดินเรือโปรตุเกสก็เดินทางต่อไปยังหมู่เกาะโมลุกกะหรือหมู่เกาะเครื่องเทศ และเดินทางไปถึงประเทศจีนใน ค.ศ. ๑๕๑๔ และถึงประเทศญี่ปุ่นในปี ค.ศ. ๑๕๔๓

เหตุการณ์แวดล้อมช่วยให้การขยายตัวเป็นไปอย่างรวดเร็ว การค้าเครื่องเทศที่มีค่าอย่างยิ่งนั้นเริ่มขึ้นที่แหล่งผลิตเล็ก ๆ เช่น กานพลูปลูกมากที่หมู่เกาะโมลุกกะ ลูกจันทน์และ

ดอกจันทน์ปลูกกันมากที่หมู่เกาะบันดาในภาคใต้ ส่วนเครื่องเทศที่เป็นหลัก เช่น พริกไทย แม้จะปลูกในหลายแห่งบนแหลมมลายู และบนฝั่งมาลาบาร์ของอินเดีย ก็ยังต้องมาผ่านท่าเรือเมืองบันตัม การค้าเครื่องเทศข้ามมหาสมุทรอินเดียในต้นอาศัยมรสุมเป็นส่วนมาก ในฤดูร้อนลมมรสุมจะพัดจากทิศตะวันตกเฉียงใต้ และในฤดูหนาวจะพัดจากทิศตะวันออกเฉียงเหนือ สุดเส้นทางการค้าสายตะวันตกก็มีพวกพ่อค้าอาหารับคุมอยู่ที่มาลาบาร์ โดยเฉพาะแถบแหลมกูजारาท บนฝั่งตะวันตกเฉียงเหนือของอินเดีย สถาปณภูมิศาสตร์ผจญอันววยให้มีจุดผ่าน ๒ แห่งบนเส้นทางนี้ ซึ่งหากใครได้ควบคุมช่องแคบมะละกา (ระหว่างแหลมมลายูกับเกาะสุมาตรา) และช่องแคบซุนดา (ระหว่างเกาะสุมาตราและเกาะชวา) แล้วก็จะได้ควบคุมเส้นทางเดินเรือทะเลระหว่างเอเชียใต้และเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เมื่อชาวโปรตุเกสสามารถรบชนะหมู่เรืออาหรับในทะเลอาหรับได้ และได้ที่มั่นที่ช่องแคบมะละกาไว้แล้ว ก็อาจควบคุมเส้นทางค้าเครื่องเทศได้ แต่โปรตุเกสก็มิอาจควบคุมการค้าเครื่องเทศได้หมด เพราะบรรดาแคว้นแคว้นซึ่งประชาชนหันมานับถือศาสนาอิสลามบนฝั่งชวานั้นคอยต่อต้านกีดกัน แต่ถึงกระนั้นโปรตุเกสก็ได้ฐานทัพที่หมู่เกาะโมลุกกะ และสามารถยึดมะละกาไว้ได้ตั้งแต่ ค.ศ. ๑๕๑๑-๑๖๔๑ และติดต่อกำขายกับเมืองบันตัมในปลายศตวรรษที่ ๑๖

แม้ว่าพ่อค้าอาหรับและพ่อค้ามุสลิมที่เปอร์เซีย ที่อินเดียและที่มลายูจะได้คุมเส้นทางการค้าจากทะเลแดงและอ่าวเปอร์เซียมาถึงประเทศจีนมาหลายศตวรรษแล้ว แต่มะละกาเพิ่งเจริญรุ่งเรืองขึ้นประมาณ ค.ศ. ๑๔๐๐ ผู้ก่อตั้งอาณาจักรมะละกาคือเจ้าชายในราชวงศ์ไศเลนทร แห่งเมืองปาเลมบังซึ่งเป็นศูนย์กลางค้าขายเก่าแก่ มะละกามีความสัมพันธ์กับจีนด้วยการส่งบรรณาการ ในสมัยราชวงศ์หมิงออกเดินเรือกันมากหลังปี ค.ศ. ๑๔๐๓ ขณะที่พวกพ่อค้าอาหรับมีการติดต่ออย่างใกล้ชิดกับศูนย์กลางการค้าที่กูजारาทบนฝั่งตะวันตกเฉียงเหนือของอินเดีย เมื่อมะละกาเป็นแหล่งที่คুমอำนาจทางทะเล ก็ทำให้ปัญหาโจรสลัดการค้าขาย การเผยแพร่ศาสนาอิสลามขยายตัวไป ไม่แต่เพียงเฉพาะบนแหลมมลายูหรือเกาะสุมาตรา แต่ทั่วไปทางภาคตะวันออกและริมทะเลส่วนกลางของเกาะชวา และต่อไปยังหมู่เกาะโมลุกกะในศตวรรษที่ ๑๕ และยังคงดำเนินต่อไปแม้หลังจากที่โปรตุเกสยึดมะละกาไว้ได้แล้วใน ค.ศ. ๑๕๑๑

พวกโปรตุเกสที่มะละกามีศัตรูคู่แข่งที่สำคัญมาช้านานคือพวกมุสลิม ซึ่งกลายมาเป็นปัญหาอีก พวกคริสเตียนซึ่งประสงค์มาทำสงครามครูเสดต่อต้านพวกนับถือศาสนาอิสลามพบว่าเหตุการณ์ที่ช่องแคบมะละการ้ายแรงพอ ๆ กับที่ช่องแคบยิบรอลตา พวกมุสลิมยังคงมีกำลังเข้มแข็งอยู่ เช่นเมื่อโปรตุเกสมีเรื่องขัดใจเรือรบกับแคว้นอัจเจ (หรืออัจซิน) ซึ่งอยู่บนฝั่งตรงข้ามทางเหนือเกาะสุมาตรา ครั้งหนึ่งพวกโปรตุเกสต้องเผชิญกับหมู่เรือรบ

ประมาณ ๓๐๐ ลำ และกองทหารประมาณ ๑๕,๐๐๐ คน รวมทั้งทหารปืนใหญ่ชาติเตอร์กอีกประมาณ ๔๐๐ คนเป็นต้น อำนาจของพวกมุสลิมในชาวทำให้โปรตุเกสต้องถอยห่างจากน่านน้ำชาว และต้องเดินไปตามเส้นทางเหนือของเกาะบอร์เนียวถึงหมู่เกาะโมลุกกะและไปทำสัญญาค้าขายกับหัวหน้าชาวพื้นเมือง กับทั้งยังตั้งถิ่นฐานบนเกาะบางเกาะ เช่น เกาะเทอร์เนต และเกาะแอมบอยนา ซึ่งมีเครื่องเทศประเภทต่าง ๆ โดยเฉพาะกานพลูและลูกจันทน์มาก

วิธียายอำนาจของชนชาติโปรตุเกส

การขยายอำนาจของโปรตุเกสในระยะแรกนี้มีจุดมุ่งหมายหลายประการ เช่น เพื่อแสวงหาดินแดน เพื่อผลประโยชน์ทางการค้า ไจรสลัด และแสวงหาชัยชนะเพื่อยึดครองดินแดนเป็นต้น แต่ก็มิได้ระบุให้เป็นที่แน่ชัด นอกจากจะมาจากการค้าเครื่องเทศในภาคตะวันออกแล้ว ยังรวมการยึดครองบราซิลในศตวรรษที่ ๑๖ ตลอดจนการค้าทาสบนฝั่งแอฟริกา ในระยะแรก ๆ พระเจ้าแผ่นดินสนับสนุนการเดินทางนั้นอย่างเต็มที่ โดยได้รับความช่วยเหลือทางการเงินจากต่างชาติ พระองค์ส่งนักเดินทางเหล่านั้นไปในนามคณะนักเดินทางในพระองค์ จนกระทั่ง ค.ศ. ๑๕๕๐ ก็ได้ควบคุมสินค้าสำคัญ ๆ ทั้งหมด ดังนั้นเท่ากับพระองค์เป็นผู้แนะแนวทางและเป็นศูนย์กลางของความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ขณะที่พวกนักเดินเรือทั้งหลายก็ออกดำเนินการ แสวงหาสถานที่ตั้งบ่อน ทำท่าเลที่พักกองเรือ

พระเจ้าแผ่นดินโปรตุเกสนั้นเป็นองค์อุปถัมภ์คริสต์ศาสนาโดยตำแหน่ง เพื่อแลกเปลี่ยนกับการที่พระสันตะปาปาให้สิทธิในที่ดินและการค้าขาย จึงต้องสนับสนุนการขยายตัวของศาสนจักร ดังนั้นตามที่ตั้งถิ่นฐานต่าง ๆ เช่น ที่มะละกา ผู้แทนของศาสนจักรจึงเป็นผู้ที่มีความสำคัญยิ่ง ไม่น้อยกว่าผู้ร่วมงานฝ่ายพลเรือนซึ่งต่างคนต่างก็มีความทะเยอทะยานส่วนตัว ไม่ว่าจะเป็นผู้คุมบ่อนค้าขาย กับตันเรือ หัวหน้าพ่อค้า ผู้พิพากษา หรือข้าหลวงปกครองคนพื้นเมือง

ในขอบข่ายของการควบคุมและการผูกขาดของพระเจ้าแผ่นดินนั้น ในไม่ช้าก็เกิดมีการกดโกง การลักลอบค้า และการแข่งขันกันส่วนตัวเกิดขึ้น ซึ่งระบบบริหารของกษัตริย์ไม่อาจควบคุมไปถึงดินแดนไกล ๆ เช่นนั้นได้ ศูนย์กลางของการปกครองอยู่ที่กษัตริย์ซึ่งประทับอยู่ห่างไกลจากดินแดนที่ได้มาใหม่ ๆ เหล่านั้นมาก โดยมีได้ตั้งข้าราชการขึ้นทดแทนในที่สุด ในแต่ละบ่อนค้าขายต่างก็มีคณะกรรมการเทศบาลหรือสภาที่เลือกตั้งกันขึ้นตลอดจนโรงพยาบาลหรือบ้านเมตตา และการค้าส่วนตัวก็เจริญขึ้นกว่าของกษัตริย์

กิจกรรมในระยะแรก ๆ ของพวกโปรตุเกสในภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ไม่สู้เป็นระเบียบนัก หัวหน้าคณะเป็นนักผจญภัยซึ่งมักจะฉวยโอกาสโดยไม่เลือก เขาเดินทางเดินเรือโบราณมาก่อตั้งศูนย์กลางค้าขาย เนื่องจากพวกโปรตุเกสมีจำนวนน้อย จึงจำต้องสมัครเป็นมิตรกับพวกผู้นำหรือคณะพรรคต่าง ๆ ในเอเชีย พวกโปรตุเกสสามารถปรับปรุงตนให้เข้ากับสิ่งแวดล้อมพื้นเมืองได้ และหากำไรและหาอำนาจด้วยวิธีต่าง ๆ ซึ่งอำนวยความสะดวกแก่พวกโปรตุเกสมาเกี่ยวข้องกับการเมือง เช่น สงครามในพม่า ไทย และอาณาจักรอื่น ๆ ในเอเชียอาคเนย์ ด้วยการเข้าร่วมเป็นทหารจ้างบ้าง เป็นโจรสลัดบ้าง ดังเช่นใน ค.ศ. ๑๕๔๘ เมื่อไทยขับไล่กองทัพพม่าออกจากกรุงศรีอยุธยา ทหารจ้างโปรตุเกสก็ร่วมรบอยู่ทั้งสองฝ่าย นอกจากนั้น นักผจญภัยโปรตุเกสบางคน เช่น นายฟิลิป เดอ บริโต ก็เคยเป็นผู้ปกครองแคว้นหนึ่งในพม่าภาคใต้ประมาณ ๑๔ ปี (ค.ศ. ๑๕๙๙-๑๖๑๓) ส่วนคนอื่น ๆ บ้างก็ยึดที่มั่นริมฝั่งตะวันออกเฉียงเหนือของอินเดีย และจัดการค้าทาสโดยจับคนพื้นเมืองไปขายตราบจนกระทั่ง ค.ศ. ๑๖๖๐

ในที่สุด เนื่องจากพวกโปรตุเกสมีจำนวนน้อย รวมกันไม่ติด ขาดวินัย และไม่ยอมผ่อนปรนในเรื่องการเผยแพร่ศาสนา ด้วยการนำเอาจุดประสงค์ทางศาสนาคริสต์นิกายมาปกครองดินแดนที่ได้มา แต่เนื่องจากอิทธิพลของศาสนาอิสลามขยายตัวไปทั่วอินเดีย และหมู่เกาะอินเดียตะวันออก พวกโปรตุเกสก็คิดจะสร้างอาณาจักรการค้าขึ้น แต่เนื่องจากมีคนน้อย ขาดความสัมพันธ์ทางการทูตที่ดี ขาดเงินและระเบียบการเงินไม่รัดกุม ข้างฝ่ายพวกอาหรับได้รับความช่วยเหลือจากอียิปต์ พ่อค้าอาหรับสามารถค้าเครื่องเทศอยู่ต่อไปได้อย่างดี และเป็นผู้นำไปขายส่งที่กรุงโคโรและเวนิสตลอดศตวรรษที่ ๑๖ ในด้านความสัมพันธ์กับคนพื้นเมือง พวกโปรตุเกสสนับสนุนการแต่งงานร่วมกันและก่อให้เกิดพวกครึ่งชาติและวัฒนธรรมต่างชาติในเอเชีย และใช้ชีวิตอย่างสำราญแวดล้อมไปด้วยพวกทาส แต่สุขภาพก็มักจะโทรมลงเพราะชีวิตในแถบร้อน ฝ่ายกรุงลิสบอนนั้นร่ำรวยขึ้นเพราะการค้าเครื่องเทศ ใน ค.ศ. ๑๕๘๐ โปรตุเกสตกอยู่ใต้การปกครองร่วมกับสเปน สมัยการขยายตัวของโปรตุเกสก็จบลง และแม้ประเทศโปรตุเกสจะกลับมามีอิสรภาพใน ค.ศ. ๑๖๔๐ อำนาจของโปรตุเกสในภาคตะวันออกเฉียงใต้เสื่อมลงแล้ว โดยมีชาติที่มีแผนการที่เข้มแข็งกว่า คือ ฮอลันดาและอังกฤษมาแทนที่

โปรตุเกสในเมืองจีน

ความสัมพันธ์เริ่มแรกระหว่างชาวโปรตุเกสและชาวจีนในสมัยราชวงศ์หมิงนั้น เป็นการขยายการค้าต่อที่ชาวโปรตุเกสเคยมีกับเอเชียอาคเนย์เลยไปถึงจีนนั่นเอง พวกโปรตุเกสเป็น

ที่รู้จักกันในเมืองจีนว่า โฟลงจี ซึ่งมาจากคำภาษาอารบิกว่า เฟอรังจี ซึ่งเป็นชื่อที่ได้รับสืบมาจากพวกแฟรงก์ในสมัยสงครามครูเสด การเริ่มทางไมตรีกับจีนนี้เป็นการเริ่มระบบการติดต่อระหว่างจีนกับชาวยุโรปในระยะต่อมา

ชาวโปรตุเกสเดินเรือมาถึงฝั่งทะเลแถบตะวันออกเฉียงใต้ของประเทศจีน ในสายตาของชาวจีนเห็นเป็นพวกป่าเถื่อนมาทางทะเล ขณะที่จีนกำลังให้ความสำคัญทั้งในด้านการเมืองและการทหารอยู่ทางเขตแดนที่ติดต่อกับภาคกลางของทวีปเอเชีย ดังนั้นชาวโปรตุเกสจึงเท่ากับมาเริ่มแนวทางใหม่ จีนเคยมีผู้มาบูรณาทางแถบฝั่งทะเลก็เพียงแต่พวกโจรสลัดญี่ปุ่นเท่านั้น และจีนไม่เคยมีความสัมพันธ์โดยตรงกับคนที่มีความวัฒนธรรมต่างไป หรือกับคนที่ขาดความรู้ในเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างประเทศของจีน พวกโปรตุเกสไม่ค่อยยอมรับประเพณีความเชื่อที่ว่าจีนนั้นเป็นศูนย์กลางของอารยธรรม หรือทฤษฎีของจีนที่ว่า การค้ากับต่างชาติคือการที่พวกต่างชาติหรือพวกป่าเถื่อนยอมมาส่งบรรณาการ เพื่อแลกเปลี่ยนกับสิ่งตอบแทนในรูปของที่ระลึกจากพระเจ้ากรุงจีน และจีนเองก็ไม่ยอมรับความคิดตะวันตกเกี่ยวกับความเสมอภาคของมนุษย์ โดยเฉพาะเมื่อนักเดินทางชาวยุโรปรุ่นแรกไม่เคยกับการอาบน้ำทุกวัน ดังนั้นเมื่อขึ้นจากเรือ จึงดูเหมือนคนรุกรังและกลืนตัวรุนแรงกว่าชาวเอเชียทั่วไป

เมื่อชาวโปรตุเกสพวกแรกมาถึงญี่ปุ่นใน ค.ศ. ๑๕๔๓ ล่ามจีนอธิบายไว้ว่า “พวกนี้เข้าใจความแตกต่างระหว่างผู้ใหญ่กับผู้น้อย แต่ไม่แน่ว่าจะรู้จักขนบธรรมเนียมประเพณี เพราะยังคงกินด้วยมือแทนที่จะใช้ตะเกียบ และไม่รู้จักบังคับอารมณ์ตนเองเลย ไม่เข้าใจแม้แต่ความหมายของตัวอักษรจีน เป็นพวกที่ใช้ชีวิตเร่ร่อนไปตามที่ต่าง ๆ ไม่มีที่อยู่ที่แน่นอน และแลกเปลี่ยนสิ่งของที่เขามีกับของที่เขายังไม่เคยมี แต่อย่างไรก็ตาม เป็นพวกที่ไม่เป็นภัยแก่ใคร”

ระยะที่จัดว่าเป็นยุคเริ่มการติดต่อโดยตรงระหว่างชนชาติตะวันตกและจีน คือ ปี ค.ศ. ๑๕๑๔ เมื่อนักสำรวจชาวโปรตุเกสรุ่นแรก ซึ่งออกเดินทางตั้งแต่ปลายปี ค.ศ. ๑๕๑๓ เดินทางมาถึงเกาะลินตินในอ่าวปากทางเข้าแม่น้ำซึ่งไหลมาจากเมืองกวางตุ้ง นักสำรวจอื่นๆ ที่เดินทางตามมา โดยมากมากับเรือบรรทุกสินค้าจีน มีกัปตันเป็นชาวจีน ใน ค.ศ. ๑๕๑๗ ชาวโปรตุเกสส่งคณะทูตจากพระเจ้าแผ่นดินโปรตุเกสถึงพระเจ้าจักรพรรดิจีน เมื่อมาถึงเมืองกวางตุ้ง คณะทูตยังป็นถวายเกียรติยศตามแบบประเพณีตะวันตก ซึ่งก่อให้เกิดความขุ่นเคืองแก่ชาวจีนอย่างยิ่ง เนื่องจากผิดมารยาท และควรขอขมาโดยด่วน มีกองทหารเป่าแตร ขณะที่ทูตโทเม ปีเรส นำของที่ระลึกไปถวายพระเจ้าจักรพรรดิ ซึ่งดูเหมือนกับเป็นบรรณาการ ทูตโปรตุเกสได้รับการต้อนรับให้อยู่ในสำนักงานของหัวหน้ากองเรือสินค้าเช่นเดียวกับทูต

คนอื่นๆ และในระหว่างนั้นก็ได้รับอนุญาตให้ไปยังกรุงปักกิ่งได้เป็นปกติ

อย่างไรก็ดี ในเวลานั้นก็มีชาวโปรตุเกสคนอื่นๆ มาตั้งศูนย์การค้าที่เกาะลินติน พร้อมทั้งบ้อมตลอดจนติดปืนไว้ตามธรรมเนียม พยายามกีดกันการค้าและฝ่าฝืนกฎข้อบังคับของจีนอยู่เนืองๆ พวกนี้จึงถูกกล่าวหาว่าเป็นกึ่งโจรสลัด ชอบปล้นสะดม และลักขโมยเด็กไปขาย โดยมีคนจีนเป็นผู้ลักพามาอีกทอดหนึ่ง เรื่องนี้มีหลักฐานยืนยันทั้งฝ่ายโปรตุเกสและฝ่ายจีน โดยปกติเด็กเหล่านั้นกลายเป็นทาส แต่ประวัติศาสตร์จีนสมัยราชวงศ์หมิงกล่าวต่อไปว่า ชาวโปรตุเกสนำเด็กเหล่านั้นมาประกอบเป็นอาหาร จนกลายเป็นส่วนหนึ่งของนิทานพื้นเมืองว่า พวกโปรตุเกสชอบกินเด็กเล็กๆ งานประพันธ์ของจีนในต้นศตวรรษที่ ๑๖ มีรายละเอียดเกี่ยวกับการที่ชาวโปรตุเกส ย่างเด็ก เผาเด็ก ก่อนรับประทาน

ดังนั้น คณะทูตซึ่งมีนายปีเรสเป็นผู้นำมาใน ค.ศ. ๑๕๑๗ เริ่มต้นด้วยการโฆษณาที่ไม่ดีนัก ทั้งๆ ที่ได้เดินทางไปตามลำคลอง ผ่านช่องเขาเมยลิง จนถึงกรุงปักกิ่งทางภาคเหนือประเทศจีนแล้ว ขุนนางจีนพยายามกำจัดคณะทูต แม้แต่พระเจ้าแผ่นดินอาณาจักรมะละกาก็ยังถวายคำร้องเกี่ยวกับคณะทูตมายังพระเจ้ากรุงศรีอยุธยาที่กรุงปักกิ่ง ในระยะนี้มีการรบทางเรือระหว่างจีนกับโปรตุเกสหลายครั้ง จนใน ค.ศ. ๑๕๒๒ โปรตุเกสก็ถูกบังคับให้ออกจากเมืองกวางตุ้ง และไม่เป็นที่น่าประหลาดใจเลยที่นายปีเรส หัวหน้าคณะทูตโปรตุเกสคนแรกตายในคุกเมืองกวางตุ้ง

อีกสามสิบปีต่อมา ชาวโปรตุเกสยังคงไปมาค้าขายอยู่ตามริมฝั่งทะเลบางแห่งในประเทศจีน เช่น ในแถบภาคเหนือ มีบ้อมค้าขายอยู่ที่ซินไฮ่ ใกล้กับเมืองหนิงโป ซึ่งเป็นศูนย์กลางการค้าทางเรือของจีน ส่วนในมณฑลฟูเกี้ยน (ฮกเกี้ยน) พวกโปรตุเกสค้าที่ 'ซินชิว' สถานที่นี้พวกโปรตุเกสเรียก 'ซวนซุ' ซึ่งเป็นที่ชุมนุมของพวกอาหรับ มีศูนย์การค้าส่วนใหญ่อยู่แถบกวางตุ้ง และยังติดต่อกับค้าขายแถบบริเวณปากแม่น้ำกวางตุ้ง เกาะลินตินและอีกหลายแห่งสืบต่อมา นอกจากนั้น ยังมีเกาะอีกเกาะหนึ่งใต้เมืองหมาเก้า เรียกว่าเกาะนักบุญจีน หรือ 'ซานเซียง' (ในภาษาจีนคือ ซางจวน เป็นสถานที่ซึ่งนักบุญฟรานซิส ซาเวียร์ ถึงแก่กรรมใน ค.ศ. ๑๕๕๒) และในบริเวณใกล้เคียงคือลัมปากอ ในที่สุดก็ได้รับอนุญาตจากจีนให้ตั้งศูนย์กลางการค้าขึ้นที่แหลมเล็กๆ แถบเมืองหมาเก้าใต้เมืองกวางตุ้งและค้าขายอยู่ ณ ที่นั่นจนหลัง ค.ศ. ๑๕๕๗ ที่แหลมนี้มีขุนนางจีนคอยดูแลอย่างใกล้ชิด และตราบน ค.ศ. ๑๕๘๗ ยังคงใช้อิทธิพลเงินเก็บภาษีที่ดิน ภาษีศุลกากร แม้จะยินยอมให้โปรตุเกสมีการปกครองของตนเอง ดังเช่นชุมนุมพวกอาหรับตกที่นั่งเดียวกันมาแล้วในสมัยราชวงศ์ซ้อง หมาเก้าจึงเป็นศูนย์กลางการค้าของชาวยุโรปที่เก่าแก่ที่สุดในแดนเอเชียตะวันออก เป็นแหล่ง

ที่ยังแสดงให้เห็นตัวอย่างอาณานิคมแบบตะวันตกในสมัยแรกๆ ด้วยการใช้พลเมืองผสม

การตั้งถิ่นฐานของพวกโปรตุเกสที่เกาะกัวและเมืองมะละกาในมหาสมุทรอินเดีย ตลอดจนถึงหมาเก้าและ (หลังจาก ค.ศ. ๑๕๗๑) ที่เมืองนางาซากิในญี่ปุ่นเป็นไปอย่างรวดเร็ว หลังจากนั้นแล้วรัฐบาลโปรตุเกสก็สนับสนุนไม่แต่เฉพาะการค้าเครื่องเทศมายูโรป แต่รวมทั้งการค้าในเอเชียกันเอง โดยเฉพาะระหว่างจีนและญี่ปุ่น หากได้รับพระราชานุญาตแล้วก็อาจเดินทางเรือจากเกาะกัวในฤดูใบไม้ผลิ บรรทุกสินค้ามาขายในกัวจนขายหมดหมาเก้าในฤดูหนาว กว้างซื้อสินค้าประเภทไหมจีน เสื้อผ้า และทองไปขายยังเมืองนางาซากิในฤดูร้อนต่อไป การค้าขายสินค้าเหล่านี้มีกำไรอย่างน้อยหนึ่งเท่าตัวหรือโดยปกติมากกว่าหลายเท่าตัว และเดินทางนำเงินกลับมาหมาเก้าเพื่อลงทุนซื้อใหม่ต่อไป

ที่ชาวโปรตุเกสได้เปรียบคนอื่นในเรื่องการค้าในภูมิภาคเอเชียนี้ ประการหนึ่งก็สืบเนื่องมาจากขนาดเรือและอาวุธ เรือขนาด ๑,๒๐๐—๑,๖๐๐ ตัน สามารถป้องกันโจรสลัดได้อย่างดียิ่ง อีกประการหนึ่งก็คือความเชี่ยวชาญในการเดินเรือ ในประการหลังนั้นชาวโปรตุเกสมีเข็มทิศและเครื่องมือที่ใช้วัดความห่างไกลของดวงอาทิตย์และดวงดาวต่างๆ ตลอดจนแผนผังในการเดินเรือ (ภาษาโปรตุเกส = roteiros และภาษาอังกฤษ = rutters) ซึ่งมีเครื่องหมายละเอียดลออและใช้ได้ผลมากกว่าแผนเดินเรือของโปรตุเกสในระยะแรก

การแข่งขันระหว่างชาติในเอเชียตะวันออก

ในบรรดาพ่อค้าหรือผู้ผจญภัยทั้งหลายในน่านน้ำตะวันออก เช่น พวกอาหรับ จีนและญี่ปุ่นนั้น ชาวโปรตุเกสจัดเป็นพวกใหม่ที่สุด ต่อมาก็คือพวกสเปน ฮอลันดา อังกฤษ ซึ่งจะก่อให้เกิดเรื่องยุ่งยากมากขึ้น ในระยะระหว่าง ค.ศ. ๑๕๔๐—๑๖๔๐ เป็นช่วงเวลาที่การติดต่อระหว่างชาวยุโรปและเอเชียตะวันออกในด้านการค้าระหว่างประเทศเป็นไปอย่างรวดเร็วมาก มีทั้งพวกพ่อค้า บาทหลวง ตลอดจนทหารจากประเทศต่างๆ ในยุโรปมาพบปะกันอีกครั้งในโลกหนึ่ง

ชาวสเปนในหมู่เกาะฟิลิปปิน

ใน ค.ศ. ๑๕๔๔ มีข้อตกลงยุติการแข่งขันการเดินเรือและการแสวงหาอาณานิคมระหว่างสเปนและโปรตุเกสด้วยสนธิสัญญาทordesillas ด้วยการวางแผนแบ่งเขตโลกห่างจากเกาะอะซอร์สไปทางตะวันตก ๓๗๐ ลีก (๑,๑๑๐ ไมล์) ในการแบ่งเขตโลกนี้ โปรตุเกสได้สิทธิในบราซิล และดินแดนซึ่งมีใช้ของพวกคริสเตียน ครึ่งซีกโลกทางตะวันออก ขณะที่สเปนอ้างสิทธิทางตะวันตก ซึ่งรวมเอาทวีปอเมริกา มหาสมุทรแปซิฟิก หมู่เกาะฟิลิปปิน

และหมู่เกาะโมลุกกะเข้าไว้ด้วยกัน ชาติมหาอำนาจทั้งสองได้สิทธิในดินแดนดังกล่าว รวมทั้งความรับผิดชอบในอันที่จะมาเผยแพร่ศาสนาคริสต์นิกายให้แก่ชาวพื้นเมืองด้วย

เฟอร์ดินานด์ แมกเจลแลน เป็นนักเดินเรือชาวโปรตุเกสคนหนึ่ง เคยร่วมงานในการเข้าโจมตีอาณานิคมมะละกา ออกเดินทางในนามของสเปนใน ค.ศ. ๑๕๑๙ เพื่อหาเส้นทางตะวันตกและเดินทางไปยังหมู่เกาะเครื่องเทศ เขาเดินเรือไปรอบทวีปอเมริกาใต้ ผ่านช่องแคบแมกเจลแลน ข้ามมหาสมุทรแปซิฟิก ก็พบว่ามิชชันนารีโปรตุเกสตั้งถิ่นฐานที่หมู่เกาะโมลุกกะแล้ว เขาเข้ายึดครองหมู่เกาะฟิลิปปินส์ให้สเปน หลังจากที่แมกเจลแลนถูกชาวพื้นเมืองฆ่าตายแล้ว กัปตัน เกล คาโน ที่ยังมีชีวิตเหลืออยู่คนหนึ่ง ในเรือวิกตอเรียก็เดินทางออกสำรวจรอบโลก เมื่อเขากลับมาสเปนใน ค.ศ. ๑๕๒๒ ทำให้เกิดความรู้สึกร่วมกันในอันที่จะขับไล่โปรตุเกสออกจากหมู่เกาะโมลุกกะ แต่ก็ไม่ประสบความสำเร็จ ใน ค.ศ. ๑๕๒๙ สเปนขายสิทธิในหมู่เกาะโมลุกกะให้แก่โปรตุเกสด้วยการทำสัญญาซารากอสซา หลังจากนั้นมาอีกประมาณหนึ่งชั่วคน เลกาตีจึงเดินทางจากเม็กซิโกใน ค.ศ. ๑๕๖๕ และอ้างสิทธิในหมู่เกาะฟิลิปปินส์ให้แก่สเปน ทั้งเมืองมะนิลาขึ้นใน ค.ศ. ๑๕๗๑ และใน ค.ศ. ๑๕๖๕ นั้น นักเดินเรือสเปนจึงรู้เส้นทางเดินเรือไปทางตะวันออกจากหมู่เกาะฟิลิปปินส์ไปยังเม็กซิโก โดยเดินเรือขึ้นไปทางเหนือถึงเส้นรุ้งที่ลมสินค้าตะวันตกผ่าน

ฟิลิปปินส์ติดต่อกับเม็กซิโกผ่านมหาสมุทรแปซิฟิก และอยู่ภายใต้การปกครองของสเปนผ่านเม็กซิโกต่อมาอีก ๒๕๐ ปี ตราบจนเม็กซิโกเป็นเอกราชในปี ค.ศ. ๑๘๒๑ กระทั่งวออาณานิคมของสเปนจึงถูกเปลี่ยนไป ใน ค.ศ. ๑๘๙๓ มะนิลามีสถาบันปกครองเป็นแบบฉบับคือ ออเตียนเซีย ซึ่งเป็นที่รวมอำนาจทางการศาลและการปกครอง ข้าราชการของออเตียนเซียนี้มาจากสเปนทั้งสิ้น เป็นข้าราชการซึ่งเป็นตัวแทนพระราชประสงค์ของกษัตริย์ที่มีอำนาจเด็ดขาดทั้งในด้านการปกครองและเศรษฐกิจ และมีอำนาจควบคุมทหารและพลเรือนด้วย

สถาบันสเปนอีกแบบหนึ่งที่นำมาใช้ในฟิลิปปินส์ คือ สถาบันกึ่งสมัชชาที่เรียกว่า เอนโคเมียนดา ซึ่งหมายความว่าหมู่บ้านหรือกลุ่มของหมู่บ้านรวมกันอยู่ใต้ความดูแลของข้าราชการสเปนคนใดคนหนึ่ง ซึ่งมีอำนาจหน้าที่ป้องกันประชาชนในหมู่บ้าน และจัดให้มีบาทหลวงเผยแพร่ศาสนาให้แก่ประชาชนเหล่านั้น นอกจากนี้ยังมีสิทธิในฐานะเป็นตัวแทนของกษัตริย์ที่จะเก็บภาษีเป็นสินค้าหรือแรงงานจากคนพื้นเมือง แม้ว่าในหลักการคนเหล่านั้นเป็นอิสระ เป็นเจ้าของที่ดิน แต่ผลที่ปรากฏมักเป็นไปในรูปการบังคับใช้แรงงานและการหาผลประโยชน์

การกดขี่ของสเปนในฟิลิปปินส์นั้นเป็นไปเช่นเดียวกับในอเมริกา มีส่วนตึกในส่วนของ

บาทหลวง ใน ค.ศ. ๑๖๐๑ นักเผยแผ่ศาสนา ๔๐๐ คนในหมู่เกาะฟิลิปปิน เป็นนักเผย
แผ่ศาสนาจากหลายคณะ หลายสาขา คำเนิงานเผยแผ่ศาสนาได้เป็นผลสำเร็จอย่างมาก
เนื่องจากไม่มีคู่แข่งชั้นจากพุทธศาสนา ศาสนาอิสลามหรือศาสนาตะวันออกอื่น ๆ ชาว
ฟิลิปปินจึงเป็นคริสเตียนอยู่ชาติเดียวในเอเชียตะวันออก มีพวกที่ต่อต้านอยู่บ้างในภาคใต้
แถบหมู่เกาะซูลูซึ่งศาสนาอิสลามแพร่หลายอยู่แล้ว ดังนั้นชาวเกาะนั้นจึงถูกเรียกว่าพวก
“มัว” หรือ “โมโร” ซึ่งเป็นพวกที่ไม่ยอมเข้ารับนับถือศาสนาคริสต์

ในบรรดาอาณานิคมของสเปน หมู่เกาะฟิลิปปินยังเป็นรองอาณานิคมในอเมริกา เพราะ
ขาดผลิตผลที่อาจเป็นสินค้าออกที่ดีได้ อีกทั้งมิเคยเป็นฐานทัพสำหรับการขยายอำนาจของ
สเปนในเอเชีย แม้ว่าสเปนเคยตั้งแผนการในแคว้นนี้ไว้ตั้งแต่เริ่มแรก มะนิลาเป็นศูนย์
กลางแลกเปลี่ยนสินค้าระหว่างจีนและอเมริกาตราบจน ค.ศ. ๑๘๑๕ กองเรือค้าขายของ
ฟิลิปปินส์ที่มีชื่อนั้น มีการติดต่อประจำปีกับเมืองอากาปูลโกบนฝั่งตะวันตกของเม็กซิโก กอง
เรือนี้เหมือนกองเรือของโปรตุเกส คือเรือแต่ละลำบรรทุกเรือได้ประมาณ ๖๐ - ๑๐๐ คน
และมีขนาดระวางตั้งแต่เป็นร้อย ๆ ถึง ๑,๖๐๐ หรือ ๒,๐๐๐ ตันก็มี เมื่อสเปนมีความพร้อม
เพียงดังนั้น จึงสามารถคุมเส้นทางการค้าสายแปซิฟิกได้นานถึงสองศตวรรษ โดยเดินทาง
จากตะวันตกผ่านทางใต้ และจากตะวันออกผ่านทางเหนือของหมู่เกาะฮาวาย โดยมีได้เคย
พบหมู่เกาะนั้นเลย ทุก ๆ ปีมีเรือค้าขายจากจีนมายังมะนิลาประมาณ ๓๐ - ๕๐ ลำ นำไหม
จีนมาส่งให้กองเรือค้าขายของฟิลิปปินส์ สเปนเป็นตัวกลางติดต่อค้าขาย ชาวสเปนใน
มะนิลาต่างได้ร่ำแบ่งกำไรกันเป็นจำนวนมาก และยืครายได้จากเรือค้าขายนั้นเป็นหลัก ตั้ง
กำหนดกฎเกณฑ์ในทฤษฎีการค้าไว้ตายตัว และพ่อค้าที่เขวลิก็คอยกีดขวางมิให้สินค้าตรงไป
ถึงยุโรป ดังนั้นไม่ว่าเมืองมะนิลาหรือเมืองหมาเก็กก็เป็นเพียงทางผ่านของสินค้าไหมจากจีน
คือส่งสินค้าออกและรับเงินเข้ามามาก จนกระทั่งเงินสเปนหรือเงินเม็กซิโกที่มีผู้ขนใส่ในเรือ
สินค้านำยังมะนิลากลายเป็นเงินตราที่ใช้ตามริมฝั่งทะเลจีนทั่วไป

ขณะเดียวกันนั้น ชุมชนชาวจีนหลายหมื่นคนก็เพิ่มจำนวนมากขึ้นที่เมืองมะนิลา ชาวจีน
เหล่านั้นควบคุมการค้าเล็ก ๆ น้อย ๆ และรับจ้างทั่วไป เสี่ยงแข่งขันกับสเปนอยู่มาก บาง
ครั้งก็เกิดปะทะกันถึงเลือดตกยางออก ดังเช่น ใน ค.ศ. ๑๖๐๓ ชาวจีนก่อความวุ่นวายขึ้น
สเปนต้องใช้กำลังปราบปรามทำให้เสียชีวิตผู้คนไปมากกว่า ๒๓,๐๐๐ คน นอกจากนั้นก็มี
ชุมชนชาวญี่ปุ่นที่ออกจะน่าเกรงกลัวอยู่ไม่น้อย ตั้งแต่ ค.ศ. ๑๕๗๔ เรื่อยมา มีโจรสลัดจีน
ลิมาซง (จีนเรียกลินเฟง) มาโจมตีเมืองมะนิลา ทำให้ชาวสเปนต้องคอยหวั่นเกรงอันตราย
จากจีนอยู่ชั่วระยะหนึ่ง

ในระยะแรกๆ ชาวสเปนนำอาหารจากเม็กซิโกและเปรูมาเพื่อเตรียมพร้อมรับอันตราย อันพึงบังเกิดขึ้นดังกล่าวแล้ว ชาวสเปนที่มะนิลาวางแผนหลายประการในอันที่จะเอาชนะจีนให้ได้ ซึ่งชาวสเปนเห็นว่าผู้คนในเมืองจีนนั้นดูฉลาดนัก เพราะจะหาคนเข้ามาเป็นสีกคนก็ไม่มี ในศตวรรษแรกๆ ที่มาอยู่บนเกาะฟิลิปปิน กองเรือสเปนไปรบบ้าง ค้าขายบ้างกับหมู่เกาะโมลุกกะ และบนฝั่งเขมร ไทยและเวียดนาม ส่วนมากก็มีบาทหลวงนิกายโดมินิกัน และบาทหลวงนิกายฟรานซิสกันติดไปด้วย บาทหลวงฟรานซิสกันนั้นไม่ประสบผลสำเร็จเลย ในการเผยแพร่ศาสนาในเมืองจีน และยังร่วมไปในขบวนชาวสเปนเมื่อไปติดต่อกับญี่ปุ่นหลัง ค.ศ. ๑๕๙๒

นักผจญภัยชาวญี่ปุ่น

พ่อค้าและโจรสลัดญี่ปุ่นมีบทบาทน้อยมากในน่านน้ำเอเชียตะวันออก จึงไม่สู้น่าเกรงกลัวนักในระยะแรก แต่หลังจากศตวรรษที่ ๑๔ เมื่ออำนาจส่วนกลางสลายตัวลงแล้ว บรรดาทหารและพ่อค้าจากฝั่งตะวันตกของญี่ปุ่นกลายมาเป็นโจรสลัดที่ลือชื่อมากริมฝั่งทะเลจีน มีการติดต่อเป็นทางการด้วยการส่งบรรณาการให้จีนสมัยราชวงศ์หมิง เป็นเวลาประมาณร้อยห้าสิบปี (จนถึง ค.ศ. ๑๕๔๔) แต่กระนั้นอาชีพโจรสลัดก็เป็นทางเลือกอีกทางหนึ่งของการติดต่อและเฟื่องฟูที่สุดใน ค.ศ. ๑๕๕๐ ทหารญี่ปุ่นร่วมกับโจรสลัดจีนและโจรพื้นเมือง (เป็นผู้นำทางที่ดี) เข้าปล้นเมืองต่างๆ ริมฝั่งทะเลและเลยเข้าไปถึงกรุงนานกิง จีนพยายามรวมกองทัพขึ้นเพื่อป้องกันเมืองซีเกียง แต่พวกโจรสลัดก็เข้าปล้นเมืองกวางตุ้งจนได้

ในสมัยเดียวกันนี้ นักผจญภัยชาวญี่ปุ่นประพาศลัดล้ายกับพวกโปรตุเกสซึ่งเป็นผู้สอนวิธีเดินเรือแบบตะวันตก วิธีการทำอาวุธปืนไฟให้กับตน ด้วยการออกเดินทางตามเส้นทางการค้าไปไกลถึงมลายู และไปรบในพม่าและไทย เช่น ทหารจ้างชาวญี่ปุ่นเคยช่วยสเปนบุกเข้าเขมร ใน ค.ศ. ๑๕๙๕ เดินทางไปถึงกรุงพนมเปญ ปลงพระชนม์พระเจ้าแผ่นดินเขมร ก่อนจะถอยร่นลงมาถึงแม่น้ำโขง ใน ค.ศ. ๑๕๙๐ ยิเคโยชิรวมญี่ปุ่นได้สำเร็จ เริ่มตรวจตราเรือเข้าออกประเทศญี่ปุ่น มีรายงานว่า เรือญี่ปุ่นส่วนมากเดินทางไปยังแถบเวียดนามเป็นอันดับหนึ่ง และไปไทยและมะนิลาเป็นอันดับสอง ดังนั้นในต้นศตวรรษที่ ๑๗ ก็ปรากฏว่ามีชุมชนชาวญี่ปุ่นมากำชายทางเรืออยู่แถบฝั่งตะวันออกเป็นจำนวนมาก ความเข้มแข็งของกองทัพเรือญี่ปุ่นนั้นมีมากจนในสมัยโชกุนโตกุกาวะมีอำนาจขึ้นปกครองประเทศใน ค.ศ. ๑๖๐๐ นั้น เคยคิดที่จะยกทัพเรือมาโจมตีหมู่เกาะฟิลิปปินด้วย

ชาวฮอลันดาและชาวอังกฤษเข้ามาติดต่อกับ

ในระยาศันศตวรรษที่ ๑๗ ชนชาติที่ออกเดินเรือจากยุโรปตะวันตกเฉียงเหนือ คือ ฮอลันดาและอังกฤษ เข้ามาเป็นผู้นำชาวยุโรปในด้านการขยายการค้าแทนที่ชนชาติจากแหลมไอบีเรียน แต่ทว่าชนชาติที่มาใหม่นี้มีจุดมุ่งหมายต่างจากพวกแรก สาเหตุหนึ่งคือชนชาติเหล่านั้นนับถือคริสต์ศาสนานิกายโปรเตสแตนท์ ซึ่งตั้งเป็นปีกแผ่นขึ้นแล้ว ดังนั้นจึงมุ่งแสวงหาการค้าขายผ่านบริษัทการค้า โดยไม่กังวลกับการเผยแพร่คริสต์ศาสนาในดินแดนต่างชาติ

ในสมัยดังกล่าว ฮอลันดานำอังกฤษในเรื่องการเป็นผู้นำทางการค้า ในยุโรปภาคเหนือ มีเมืองอัมสเตอร์ดัมเป็นเมืองท่า เป็นศูนย์กลางการเงินที่สำคัญกว่ากรุงลอนดอน ชาวฮอลันดาปรับปรุงกองเรือหาปลาในทะเลเหนือ และการค้าทางเรือรอบ ๆ ผังตะวันตกเฉียงเหนือของยุโรป จึงมีนักเดินเรือที่เชี่ยวชาญและมีประสบการณ์เป็นจำนวนไม่น้อย และได้เงินเป็นจำนวนมากจากการส่งสินค้าประเภทขนสัตว์ออกไปขายยังต่างชาติ ขณะเดียวกันนั้นฮอลันดาเริ่มมีอำนาจมากขึ้น หลังจากการรบที่ยืดเยื้อต่อต้านการปกครองของสเปนตั้งแต่ ค.ศ. ๑๕๖๘-๑๖๔๘ มาแล้ว ประกอบกับการปฏิรูปศาสนาคริสต์นิกายโปรเตสแตนท์ช่วยหนุนให้มีการขยายอำนาจฮอลันดาออกไป

เมื่อเริ่มเดินทางมายังเอเชีย นั้น ฮอลันดามีอำนาจมากกว่าอังกฤษ ปัญหาที่สำคัญคือต้องทำลายการควบคุมการค้าของโปรตุเกสในเส้นทางการค้าเครื่องเทศ ซึ่งโปรตุเกสรักษาเป็นความลับสุดยอด มิให้รั่วไหลไปยังนักเดินเรือต่างชาติยุโรปอื่น ๆ เลยแม้แต่น้อย จนมีโอกาสดีเกิดขึ้น เมื่อประเทศสเปนซึ่งเป็นศัตรูที่สำคัญของประเทศฮอลแลนด์ เข้าครอบครองประเทศโปรตุเกส (ค.ศ. ๑๕๘๐-๑๖๔๐) และใน ค.ศ. ๑๕๙๔ ก็ออกกฎหมายห้ามมิให้พ่อค้าฮอลันดาและพ่อค้าอังกฤษเข้ามายังตลาดค้าเครื่องเทศที่กรุงลิสบอน ขณะนั้นก็มีหนุ่มชาวฮอลันดาคนหนึ่ง ชื่อนาย เจ เอช แวน ลินโซเตน กลับมาบ้านเกิดพอดี เขาเคยรับจ้างในกองเรือโปรตุเกสมาร่วมสิบปี (อยู่ที่กัว ๕ ปี) ได้รู้รายละเอียดเกี่ยวกับการค้าเครื่องเทศ และเส้นทางค้าเครื่องเทศต่าง ๆ หมด มีแผนที่การเดินทางและทิศทางการเดินเรือซึ่งเขาเขียนขึ้น ช่วยทำให้การเดินทางของฮอลันดาใน ค.ศ. ๑๕๙๕ มาถึงชาวดัตช์สำเร็จ กิจกรรมของฮอลันดาต่อจากนั้นก็คุโลดโผนมากขึ้น เช่นใน ค.ศ. ๑๕๙๘ มีขบวนเรือเดินทางไปยังภาคตะวันออกไกลถึง ๕ ครั้ง รวมเรือประมาณ ๒๒ ลำ (ตรงข้ามกับเรือจำนวน ๔-๕ ลำต่อปีจากกรุงลิสบอน) เดินทางมายังชาว หมู่เกาะโมลุกกะ มะนิลา กวางตุ้ง และแม้แต่ใน ค.ศ. ๑๖๐๑ พ่อค้าฮอลันดาจากเมืองต่าง ๆ รวมกันส่งกองเรือออกมาอีกประมาณ ๑๕ หมู่ รวมเรือ ๖๕ ลำ มายังประเทศญี่ปุ่น ความจำเป็นจะต้องเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันในตลาด

เอเชียเพื่อต่อต้านโปรตุเกสนี้ ทำให้พวกพ่อค้าฮอลันดาลดการแข่งขันในการลงทุนในระหว่างกันเองและสามารถรวมทุนกันได้

ขณะที่อังกฤษพบเส้นทางมาเอเซียนั้น อังกฤษยังมิได้เป็นคู่แข่งที่น่ากลัวสำหรับฮอลันดา ในต้นปี ค.ศ. ๑๕๘๐ เซอร์ฟรานซิส เดรก กลับจากเดินทางรอบโลก นำสินค้าจากพม่าจากเกาะเทอร์เนต และหลังจากกองทัพเรืออังกฤษได้ชัยชนะกองเรืออาร์มาดาของสเปนใน ค.ศ. ๑๕๘๘ แล้ว พ่อค้าจากกรุงลอนดอนจึงเริ่มมีภาษีเหนือพ่อค้าฮอลันดา โดยจัดส่งกองเรือไปเกาะสุมาตราใน ค.ศ. ๑๕๙๑-๙๔

ใน ค.ศ. ๑๖๐๐ สมเด็จพระนางเจ้าอลิซาเบธที่หนึ่ง ทรงมอบสิทธิในการควบคุมการค้าระหว่างแหลมกู๊ดโฮปและช่องแคบแมกเจลแลน (หมายความว่าทั่วทั้งมหาสมุทรอินเดียและแปซิฟิก) ให้แก่บริษัทหุ้นส่วน “ข้าหลวงและพ่อค้า” จากกรุงลอนดอนมาค้าขายยังหมู่เกาะอินเดียตะวันออก ซึ่งต่อมาเป็นบริษัทการค้าของอังกฤษในอินเดียตะวันออก ฮอลันดาได้ตัวอย่างนี้ ตั้งบริษัทการค้าของฮอลันดาในอินเดียตะวันออก (Vereenigde Ostindische Compagnie) ใน ค.ศ. ๑๖๐๒ ในขณะนั้น บริษัทการค้าของฮอลันดาซึ่งมีทุนมากกว่าบริษัทอังกฤษถึงสิบเท่าตัว เริ่มตั้งขึ้นในเมืองต่าง ๆ หกเมืองและมีศูนย์กลางการค้าขายประมาณ ๖ แห่งในแถบหมู่เกาะอินดีส ใน ค.ศ. ๑๖๐๙ ฮอลันดาทำสัญญาสงบศึกสิบสองปีกับสเปน และตั้งข้าหลวงใหญ่ขึ้น ณ หมู่เกาะอินดีส และตั้งสภาปกครองเพื่อควบคุมกิจการของบริษัทและพยายามทุกทางที่จะควบคุมการค้าเครื่องเทศเอาไว้

เรือฮอลันดาลำแรกที่มาถึงญี่ปุ่น เต็มๆแตกเสียใน ค.ศ. ๑๖๐๐ นั้น มีนายวิล แอดัม เป็นคนนำร่อง เขาเป็นชาวอังกฤษ ต่อมาได้เป็นหัวหน้าล่าม และเป็นที่ปรึกษาในเรื่องการค้าต่างประเทศให้แก่โชกุนโตกูงาวะคนแรก คือโชกุนอียะซุ ต่อมาใน ค.ศ. ๑๖๐๙ การค้าของฮอลันดาจึงเริ่มขึ้นตามปกติ แถบท่าเรือเมืองชิราโตะ บนเกาะริมฝั่งตะวันตกของญี่ปุ่น และอังกฤษก็มาค้าขาย ณ ที่นั้นระหว่าง ค.ศ. ๑๖๑๓ ถึง ค.ศ. ๑๖๒๓

ดังนั้น ทั้งบริษัทฮอลันดาและบริษัทอังกฤษเริ่มส่งกองเรือมาในทะเลตะวันออก เพื่อหาทางค้าขายมากกว่าที่จะมาสู้รบเอาชนะ และได้กลายเป็นคู่แข่งกับสเปนและโปรตุเกส แม้จะตกลงกันได้บ้างเป็นบางเรื่อง แต่ก็สู้รบเพื่อต่อสู้แย่งชิงสถานที่ค้าขายและโอกาสที่จะค้าขายอยู่เนืองๆ ในการแข่งขันนี้ ฮอลันดาเป็นฝ่ายได้เปรียบ

แจน เพียเตอร์ โคเอน ผู้ตั้งเมืองปัตตาเวียขึ้นใน ค.ศ. ๑๖๑๙ เป็นผู้มีลักษณะเข้มแข็งเด็ดเดี่ยว ในสมัยที่เขาเป็นผู้บัญชาการนั้น ฮอลันดามีจุดมุ่งหมายที่จะควบคุมการค้าเครื่อง

เทศก่อน และค่อยขยายไปหาศูนย์กลางการค้า และควบคุมเส้นทางค้าขายในภายหลัง ทำให้บริษัทฮอลันดามีที่มั่นหลายแห่ง เช่น ตามฝั่งตะวันออกเฉียงใต้ของอินเดีย (โคโรมองเตล) หรือที่เกาะลังกา หรือทั้งสองฝั่งของแคว้นยะไข่ และเมืองตะนาวศรีริมฝั่งทะเลในพม่า หรือที่เมืองหลวงของประเทศสยาม (อยุธยา) ตลอดจนในเขมรและเวียดนาม ใน ค.ศ. ๑๖๔๑ ฮอลันดาได้ยึดมะละกาได้จากโปรตุเกส ในขณะนั้นฮอลันดาเป็นชาวยุโรปชาติเดียวที่ค้าขายติดต่อกับญี่ปุ่น

ฮอลันดาพยายามจะค้ากับจีนในสมัยราชวงศ์หมิง แต่ถูไ้ผล ฮอลันดามีที่มั่นอยู่บนเกาะเล็ก ๆ แถบหมู่เกาะเพสกาเตอร์ ระหว่างเกาะไต้หวันและผืนแผ่นดินใหญ่ของจีน แต่ไม่ซำ้ก็ถูกกองเรือของราชวงศ์หมิงขับไล่ออกไป ในปีเดียวกันนั้น คือใน ค.ศ. ๑๖๒๔ ก็สร้างป้อมค่ายขึ้นที่เกาะไต้หวัน (ดังที่โปรตุเกสตั้งชื่อไว้ว่า ‘ฟอร์โมซา’ แปลว่าเกาะแห่งความสวยงาม) และติดต่อกับค้าขายอยู่จน ค.ศ. ๑๖๖๑ จึงมีพวก ‘คอยซิงกา’ (เจิ้งเจิงกง) ซึ่งเป็นผู้สนับสนุนราชวงศ์หมิง และเป็นพวกที่มีกองเรือใหญ่สามารถคุมเกาะใหญ่บางเกาะ เช่น เกาะคีมอยในอ่าวอามอย ริมฝั่งตะวันออกเฉียงใต้ของจีนไว้ได้นั้น มาขับไล่ฮอลันดาไป กองเรือฮอลันดาแพ้เสียโดยการช่วยราชวงศ์ใหม่ในจีน คือราชวงศ์ชิง (เซง) หรือแมนจูใน ค.ศ. ๑๖๖๓-๖๔ ราชวงศ์ชิง ยึดเกาะไต้หวันได้ใน ค.ศ. ๑๖๘๓ และนำมารวมไว้ในมณฑลฟูเจี้ยน ในระยะนั้นฮอลันดาส่งคณะทูตไปปักกิ่งใน ค.ศ. ๑๖๕๖ และมีชื่ออยู่ในบัญชีผู้ส่งบรรณาการให้กับราชวงศ์ชิง แต่ก็ไม่สามารถสร้างความสัมพันธ์ทางการค้าที่แน่นอนได้

ขณะที่ฮอลันดากำลังขยายอำนาจการค้าอย่างกว้างขวางในภาคตะวันออกไกลอยู่นี้ อังกฤษติดตามมาเป็นอันดับสอง ในต้นศตวรรษที่ ๑๗ อังกฤษตั้งสถานีการค้าคู่ไปกับฮอลันดาในอินเดีย สยาม และญี่ปุ่น และประมาณอีก ๑๐-๑๒ แห่งในหมู่เกาะอินเดียตะวันออก แถบเกาะสุมาตรา ซวา บอร์เนียว และโมลุกกะ แต่การกระทำดังกล่าวออกจะเกินกำลังเพราะมีทุนทรัพย์น้อย เมื่อถูกโคเอนโจมตีหนักเข้า อังกฤษจึงเริ่มถอยออกจากหมู่เกาะอินดีสใน ค.ศ. ๑๖๒๓ และถอนตัวจากเกาะญี่ปุ่นด้วย หลังจาก ค.ศ. ๑๖๘๔ แล้ว ฮอลันดาก็เป็นผู้ควบคุมการค้าทุกอย่าง รวมทั้งการค้าเครื่องเทศแต่ผู้เดียว ในแถบหมู่เกาะอินโดนีเซีย

ชาวจีนโพ้นทะเล

บรรดาพ่อค้ายุโรปรุ่นแรกทั้งหลายที่เดินทางมาในน่านน้ำตะวันออกไกล มีส่วนร่วมกันอย่างหนึ่งคือ มีการติดต่อกับพ่อค้าจีนด้วยกันทั้งสิ้น นอกเหนือไปจากการค้าเครื่องเทศแล้ว สินค้าที่เป็นที่นิยมอย่างกว้างขวางก็คือ ไหม เครื่องลายคราม และเครื่องเคลือบลงรัก ซึ่งเป็นสินค้าที่สำคัญของทั้งเอเชียและยุโรป และสินค้าเหล่านี้ใช้เรือสินค้าจีนบรรทุกไปขายทั่ว

เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ พ่อค้าชาวยุโรปมาพบชุมชนที่อยู่ของพ่อค้าจีนโพ้นทะเลตามเมืองต่าง ๆ เช่น มะละกา เป็นต้น ชุมชนพ่อค้าดังกล่าวมีแพร่หลายมากขึ้นตามเมืองต่าง ๆ เช่น ที่มะนิลา และปัตตาเวีย การขยายอิทธิพลของชนชาติตะวันตกนั้น มีผู้ศึกษาค้นคว้ากันมาก ความจริงมีอยู่ว่าพ่อค้าตะวันตกขยายตัวไปในหมู่พ่อค้าจีนซึ่งเริ่มค้าขายมาก่อนหลายศตวรรษและยังมีอิทธิพลต่อมามากกว่า อาจเป็นเพราะว่าพ่อค้าจีนมุ่งแต่การค้าขายเป็นสำคัญและรัฐบาลจีนก็ไม่เคยสนับสนุนด้วยกำลังทัพ หรือนโยบายการเมืองแต่อย่างใด

ชุมชนชาวจีนโพ้นทะเลในศตวรรษที่ ๑๗ นั้น ส่วนมากมีหัวหน้าคนหนึ่ง ซึ่งได้รับการเลือกตั้งขึ้นในชุมชนชาวจีนตามเมืองท่าเรือ เช่น ปัตตาเวีย แอมบอยนา และบันตัมในหมู่เกาะอินเดียนตะวันออกและมะนิลาที่สเปนปกครองอยู่ แม้กระทั่งเมืองฮิราโด และเมืองนางาซากิในญี่ปุ่นและที่กรุงเทพฯ พ่อค้าจีนมักเป็นผู้เก็บภาษีให้แก่เจ้าของท้องถิ่น เช่น เก็บให้พระเจ้าแผ่นดินไทย เป็นต้น ชุมชนชาวจีนในทวีปเอเชียมีความสำคัญมากกว่าเมืองจีนที่เกิดขึ้นตามเมืองต่าง ๆ ในประเทศตะวันตกในศตวรรษที่ ๑๘

ในปลายสมัยราชวงศ์หมิง และต้นราชวงศ์ชิงนั้น มีนโยบายไม่สนับสนุนการค้ากับชนต่างชาติ และกีดกันการติดต่อค้าขายกับต่างชาติอยู่ช้านาน ชาวจีนโพ้นทะเลมักมิใช่คนดีนัก เป็นโจรสลัดหรือพ่อค้าฉ้อโกง และมักรวมตัวกันเป็นสมาคมลับต่อต้านพระราชวงศ์ที่ปกครองประเทศจีน มีหัวหน้าพ่อค้าออกกฎหมายนี้อยู่ ดังเช่น เมื่อโจรสลัดญี่ปุ่นบุกเมืองจีนในสมัยราชวงศ์หมิงนั้น ชาวจีนเหล่านี้เข้าร่วมอยู่ด้วยมาก เช่นเดียวกับการค้าของเถื่อนของฮอลันดาที่มีศูนย์กลางอยู่ที่ไต้หวัน หัวหน้าชุมชนจีนที่ฮิราโดเป็นหัวหน้าพ่อค้าที่มีไมตรีกับอังกฤษและฮอลันดา ได้รับเงินจำนวนมากจากอังกฤษโดยสัญญาว่าจะเปิดการค้าขายกับจีนให้ และเป็นตัวกลางให้พวกฮอลันดากับราชวงศ์หมิง

พ่อค้าตะวันตกได้กำไรและสิ่งผลที่จะได้จากการค้ากับจีนอย่างมาก จึงติดต่อใกล้ชิดกับชาวจีนโพ้นทะเล ซึ่งเป็นสื่อกลางติดต่อกับประเทศของตนให้ โดยเฉพาะที่อามอยกวางตุ้ง และหมาเก้า การติดต่อระหว่างพ่อค้าตะวันตกกับพ่อค้าจีนเหล่านี้ เป็นธรรมดาสำหรับการติดต่อระหว่างพ่อค้าตะวันตกกับชาวจีน แต่ปากก็มองดูความสัมพันธ์นี้เสมือนคนป่าเถื่อนกับคนทวยศชาติ

ระยะความเจริญของศาสนาคริสต์ในญี่ปุ่น

ในการขยายอิทธิพลของสเปนและโปรตุเกส คณะผู้เผยแพร่นศาสนาเป็นส่วนประกอบที่

^๑ ประวัติศาสตร์ช่วงนี้เป็นความคิดเห็นของชาวญี่ปุ่นหน้า ๑๑๖๔-๑๑๖๘ และ ๑๑๘๗-๑๑๘๗ ใน *อุ่อารยธรรมตะวันออก เล่ม ๔* หรือ *East Asia: The Great Tradition* หน้า ๕๘๑-๕๘๓ และ ๕๘๕-๖๐๑.

สำคัญและมีบทบาทโดดเด่นไม่แพ้พวกนักสำรวจ พ่อค้า หรือโจรสลัดทั้งหลาย โดยเฉพาะสำหรับพวกโปรตุเกสแล้ว ศักดิ์ที่สำคัญคือพวกมุสลิม มีอินเดียเป็นประตูเข้าเอเชีย อินเดียจึงเป็นแห่งแรกที่สถาปนากิจการปกครองและวิธีการติดต่อระหว่างตะวันออกและตะวันตกมาปรากฏอยู่ ทั้งนี้รวมทั้งความยิ่งใหญ่ของชนผิวขาว ทาสพื้นเมืองและการบังคับให้กลับใจนับถือศาสนาคริสเตียน

ที่เกาะกัวก็เหมือนส่วนอื่นๆ ในอาณานิคมของโปรตุเกส ในฐานะที่พระเจ้าแผ่นดินโปรตุเกสได้รับสิทธิทางการเมืองและการค้าจากพระสันตะปาปาภายใต้อาณัติของศาสนา จึงต้องสนับสนุนให้เงินช่วยในการสร้างวัดและศาสนสมบัติ บาทหลวงนิกายฟรานซิสกันมีศูนย์กลางที่เมืองกัวใน ค.ศ. ๑๕๑๗ และค่อยๆ ขยายตัวไปทางภาคตะวันออก ต่อมาการเผยแพร่ศาสนาไปในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ก็มีบาทหลวงนิกายอื่นๆ เข้ามาแทนที่อีกด้วย

คณะเยซูอิต

ผู้ก่อตั้ง ‘สมาคมพระเยซู’ คือ อิกนาทียัส เดอ โลโยลา เริ่มแรกได้รวบรวมผู้ชายจากหลายชาติที่มีการศึกษา มีประสบการณ์มาจากที่ต่างๆ กัน มีหลักการปฏิบัติ คือ ฝึกจิตใจให้มีความสามารถในการบังคับตนเอง แต่มิได้มุ่งให้อยู่แต่ในอารามโดยเฉพาะ แต่ฝึกให้ประสบผลสำเร็จในโลกได้ และช่วยเหลือในกิจกรรมของพระสันตะปาปาจึงได้รับพระอนุญาตให้ตั้งเป็นคณะได้ใน ค.ศ. ๑๕๔๐

องค์การกึ่งทหารของพวกเยซูอิต ถูกฝึกให้อยู่ใต้บัญชาอย่างเด็ดขาดภายใต้ผู้บังคับการซึ่งมีอำนาจตลอดชีวิต ขณะเดียวกันก็มีการศึกษาค้นคว้าทางวิชาการไปด้วย การฝึกหัดดังนี้ทำให้พวกเยซูอิตเป็นกำลังในการเผยแพร่ศาสนาอย่างดียิ่ง พวกทหารแห่งไม้กางเขนนี้ได้รับการฝึกอย่างเข้มงวดหลายปี ต้องเรียนรู้ทั้งไวยากรณ์ ตรรกวิทยา ศาสนศาสตร์ วิทยาศาสตร์ ปรัชญา และวิทยาการขั้นสูงของสมัยฟื้นฟูศิลปวิทยา ผู้ที่จะได้รับการคัดเลือกเข้าเป็นสมาชิกชั้นสูงนั้นมีจำนวนน้อยมาก พวกเยซูอิตเป็นกองทหารของศาสนจักรเตรียมพร้อมจะไปยังที่ใดก็ได้ อาจกล่าวได้ว่าเป็นผู้เชี่ยวชาญพวกแรกของซีกโลกตะวันตกที่มายังทวีปเอเชีย

บุคคลหนึ่งในหกของคณะผู้ก่อตั้งคณะนี้เป็นชาวสเปน มีชื่อที่รู้จักกันในประวัติศาสตร์ว่า นักบุญฟรานซิส ซาเวียร์ (ค.ศ. ๑๕๐๖ – ๑๕๕๒) เขาเดินทางมายังภาคตะวันออกหลัง ค.ศ. ๑๕๔๐ แล้วมาตั้งศูนย์กลางการอบรมที่กัว และขยายต่อไปยังลังกา มะละกา หมู่เกาะโมลุกกะ และญี่ปุ่น ในการเดินทางครั้งนี้ทำให้ท่านกลายเป็นสาวกพระเยซูคนแรกในแถบหมู่

เกาะอินทิส มีประวัติบันทึกว่าโปรตุเกสได้เริ่มติดต่อกับญี่ปุ่นใน ค.ศ. ๑๕๔๓ หลังจากนั้นไม่นานนัก ในค.ศ. ๑๕๔๙ นักบุญซาเวียร์ก็โดยสารเรือโจรสลัดจีนจากมะละกามาถึงเมืองกาโกชิมะ ในแคว้นซัทซุมะ แถบภาคใต้เกาะคิวชูมีชาวญี่ปุ่นที่กลับใจนับถือศาสนาคริสต์นิกายเถินทางมาจากเอเชียอาคเนย์ด้วย และช่วยเผยแพร่หลักศาสนาคริสต์นิกายด้วยภาษาญี่ปุ่น

เป็นธรรมดาที่หลักสำคัญบางประการในศาสนาคริสต์นิกายต้องใช้หลักในพุทธศาสนาบางประการเข้าช่วยอธิบาย คำว่า ‘ศาสนา’ นั้น ใช้คำแปลว่า ‘บุปโป’ ซึ่งหมายความว่าถึงอดีตในพุทธศาสนา แต่แรกคนญี่ปุ่นเห็นศาสนาคริสต์นิกายเหมือนกันภายในใหม่ในบรรดานิกายต่างๆ ของพุทธศาสนา เพราะทั้งสองศาสนานั้น มีพิธีการใช้แท่นบูชา รูปเทียน รูปปั้น รูปประคำ และมีการแห่แห่น ตลอดจนหลักใหญ่ๆ ในศาสนาคริสต์นิกายก็คล้ายกับหลักของพุทธศาสนาบางนิกายที่แพร่หลายอยู่

นักบุญซาเวียร์ชื่นชมกับชาวญี่ปุ่นตั้งแต่แรก เพราะเป็นพวกนอกศาสนาที่ดีที่สุด “เป็นพวกที่จะต้องสอนให้พบความจริงอีกมาก เป็นพวกมีกิริยามรรยาทเรียบร้อย แม้โดยทั่วไปจะเป็นคนจน แต่ความจนก็มีใช้ของน่าอัศจรรย์ เป็นพวกรักเกียรติยศมากกว่าความร่ำรวย ข้าพเจ้ายังมีเคยเห็นคนที่ซื่อตรง ไม่ลักขโมยเลย” นักบุญซาเวียร์พบว่าชาวญี่ปุ่นจำนวนมากพอประมาณที่รู้หนังสือ “เป็นพวกกระตือรือร้นจะแสวงหาความรู้” และสนใจในศาสนาคริสต์นิกายมาก การที่นักบุญซาเวียร์สนใจชาวญี่ปุ่นพลอยทำให้ชาวยุโรปอื่นๆ ที่มาติดต่อก็ในระยะแรกๆ นั้นสนใจตามไปด้วย เหตุผลประการหนึ่ง อาจเป็นเพราะมีความคล้ายคลึงกันในลักษณะความคิดและค่านิยมระหว่างสังคมญี่ปุ่นสมัยกลาง และประเทศในยุโรปต้นยุคใหม่ซึ่งเพิ่งผ่านพ้นประสบการณ์สมัยกลางที่คล้ายคลึงกัน

นักบุญซาเวียร์เดินทางไปยังเมืองหลวงของญี่ปุ่นขณะนั้น คือเมืองเกียวโต ไปในลักษณะคล้ายกับคนยากจนทั้งหลาย ดังนั้นจึงแลดูเหมือนขอทาน แต่ต่อมาก็พบว่าถ้าทำตนให้มีสง่าสักเล็กน้อย อาจประสบความสำเร็จได้มากขึ้น จึงนำสาส์นและของขวัญที่ระลึกไปให้กับพวกโตเมียวซึ่งมีฐานะเป็นผู้ปกครองแคว้นในสังคมระบบศักดินา ภายในระยะสิบปี ลูกน้องของนักบุญซาเวียร์ก็เป็นที่รู้จักกันทั่วไปในเมืองเกียวโต ซึ่ง ณ ที่นั้น มีโบสถ์วิหารเกิดขึ้นหลายแห่ง และมีผู้หันมานับถือคริสต์ศาสนาประมาณ 500 คน ต่อมาเมื่อผู้สนับสนุนศาสนาคริสต์นิกายคนหนึ่งรู้จักกันในนามว่า โอคาโนบุนาเกะ มีอำนาจขึ้นมาเนื่องจากมีข้อขัดแย้งกับพวกขุนนางเล็กๆ ตลอดจนกับวัดในพุทธศาสนาที่มีอิทธิพลในบริเวณเมืองหลวงอยู่มาก เขาจึงหันมาสนับสนุนพวกเจซุอิต ใน ค.ศ. ๑๕๘๒ ก่อนที่พวกบาทหลวงจากมหาเถาจะมาถึงญี่ปุ่นปรากฏว่ามีบาทหลวงเจซุอิตในญี่ปุ่นถึง ๗๕ คน และมีผู้นับถือศาสนาคริสต์นิกายแล้วประมาณ

แสนห้าหมื่นคน ทั้งญี่ปุ่นกับจีนมีปฏิกิริยาต่อการติดต่อกับชนชาติตะวันตกไม่ต่างกันมากนัก หรือแม้แต่ลักษณะรายละเอียดของสังคม เศรษฐกิจ และการเมืองก็ไม่น่าสนใจมากกว่ากัน

ขบวนการคริสเตียนในญี่ปุ่น

ชาวญี่ปุ่นเลิกสนใจศาสนาคริสเตียนในปลายศตวรรษ ที่นี้เนื่องจากความไม่สงบภายใน แม้ว่าหลังจาก ค.ศ. ๑๕๖๘ แล้ว ทั้งโนบูนาเกะ อิเคโยชิ และ โทกูงาวะ อียายาสึ จะได้พยายาม อย่างเต็มที่ในอันที่จะรวมแคว้นแคว้นใหญ่่น้อยทั้งหลายให้เข้ามาอยู่ใต้อำนาจส่วนกลาง แต่ก็ไม่ สำเร็จ ตราบจน ค.ศ. ๑๖๐๐ บรรดาผู้ปกครองแคว้นอิสระ เช่นที่คิวกุ เป็นต้น จึงสามารถ แสดงความสนใจส่วนตัว ความสนใจในเรื่องเศรษฐกิจ ตลอดจนการแข่งขันทางการเมืองกับ ส่วนกลางด้วยการติดต่อกับบรรดาพ่อค้าโปรตุเกสและบาทหลวงเยซูอิที่ผู้เผยแพร่ศาสนา

ในบรรดาชาวยุโรปด้วยกัน พวกพ่อค้าเคารพนชอบเชื่อฟังบาทหลวงมาก ฝ่ายพวก บาทหลวงนั้นก็ต้องการการค้าระหว่างหมาเก้าและญี่ปุ่น ด้วยการนำเงินประมาณครึ่งหนึ่ง จากการค้าดังกล่าวมาช่วยสนับสนุนคณะของตน ผู้ดูแลทั่วไปในภาคตะวันออกคือบาทหลวง เจซูอิที่ชาวიტาเลียน ชื่อ อเลสซานโดร วาลิกนาโม (ค.ศ. ๑๕๓๙-๑๖๐๖) เดินทางมาญี่ปุ่น ถึง ๓ ครั้ง ครั้งสุดท้ายใน ค.ศ. ๑๕๗๙ และใช้เวลาอยู่ในญี่ปุ่นถึง ๑๒ ปี เป็นผู้เริ่มจัดให้คณะ เจซูอิได้รับเงินรายได้จากการค้าไหมจีนทุกปีจากเรือค้าขายที่หมาเก้า ผู้ปกครองแคว้นและ ประชาชนบางพวกก็เข้ารับนับถือศาสนาคริสเตียน โดยคิดว่าการกระทำดังกล่าวจะช่วยดึงดูด พ่อค้าโปรตุเกสให้มากำขายยังดินแดนของตน ผู้ปกครองแคว้นที่เป็นคริสเตียนบังคับให้พวก เจซูอิเป็นนายหน้าค้าไหมที่แสนจะมีกำไรอย่างงดงาม ในขณะที่รัฐบาลกลางยังคงวางเฉย กับศาสนาคริสเตียนอยู่ ส่วนหนึ่งก็เพราะต้องการให้การค้าที่มีผลกำไรดียิ่งนั้นดำเนินต่อไป ใน ค.ศ. ๑๕๗๙ ผู้ปกครองแคว้นที่เป็นคริสเตียนในบริเวณเมืองนางาซากิซึ่งเป็นเมืองท่าที่ โปรตุเกสมาเป็นประจำหลัง ค.ศ. ๑๕๗๑ แล้วนั้น ยกดินแดนบางส่วนเสมือนแคว้นน้อย ๆ อีก แคว้นหนึ่งให้แก่พวกเจซูอิ ดังนั้นการสมาคมติดต่อกำขายกับพวกโปรตุเกสจึงมิได้มีแต่ผล กำไรตามมาเท่านั้น แต่มีอิทธิพลเป็นอย่างมากด้วย

แม้ว่าศาสนาคริสเตียนกับการค้าต่างชาติจะอยู่คู่กันมา มีผลได้เสียซึ่งกันและกัน แต่ คนพื้นเมืองที่กลับใจมานับถือศาสนาคริสเตียน ตลอดจนผู้ปกครองแคว้นแถบภาคตะวันตก ของญี่ปุ่นนั้นเลื่อมใสในหลักของพวกเจซูอิมาก เพราะพวกเจซูอิทำตนให้เข้ากับขนบ ธรรมเนียมพื้นเมืองเป็นอย่างดี แต่งตัวเสมือนพระภิกษุในพุทธศาสนานิกายเซน และเข้ากับ ชนชั้นสูงได้ด้วย อีกส่วนหนึ่งนั้นเป็นเพราะพุทธศาสนาในญี่ปุ่นกำลังเสื่อมในค่านความคิด

สติปัญญา และกำลังถูกโจมตีทั้งในด้านการเมืองและการทหารในยุคแห่งความวุ่นวายใน
ญี่ปุ่นนั้นอยู่ ศาสนาใหม่นี้จึงสามารถเรียกร้องคนให้เลื่อมใสได้มาก ตั้งแต่ ค.ศ. ๑๕๕๕
แล้วนั้น มีผู้กลับใจคนหนึ่งชื่อ 'เบอร์นาโด' ได้เดินทางไปกรุงโรมและไปเข้าร่วมในสมาคม
พระเยซู ใน ค.ศ. ๑๕๘๒ วาลิกนาโมส่งคณะทูตคณะแรกจากผู้ปกครองแคว้นที่เป็นคริส-
เตียนไปยังกรุงโรม นายทหารญี่ปุ่น ๔ นายได้รับแต่งตั้งเสมือนเป็นโอรสของกษัตริย์ เป็น
คณะทูตเดินทางไปหาแม่ กัว ดิงลิสบอน พระเจ้าฟิลิปที่ ๒ ทรงต้อนรับคณะทูตนี้ที่กรุง
มาดริด มีกองทหารนำเข้าเฝ้าพระสันตะปาปา ณ กรุงวาติกัน ก่อให้เกิดความซาบซึ้งยินดีจน
น้ำตาไหล ภาพนี้ดินโตรธาโตวาดไว้ ณ กรุงเวนิส คณะทูตเดินทางกลับญี่ปุ่นใน ค.ศ. ๑๕๙๐

พวกเขารู้สึกดีโอกาสดังกล่าวแล้วก่อตั้งอารามที่มั่นคงแข็งแรงขึ้น ต่อมาวาลิกนาโมก็ได้
เข้าเฝ้าผู้รวมประเทศญี่ปุ่นตามลำดับ คือ โนบูนากะและฮิเดโยชิ เขาได้เริ่มตั้งศูนย์ฝึกนักบวช
ใหม่ชาวญี่ปุ่นซึ่งต่อมาก่อให้เกิดคณะสงฆ์พื้นเมืองขึ้น อันเป็นความสำคัญอย่างยิ่งเพราะชน
ต่างชาติมีอาจเข้าใจภาษาพื้นเมืองได้ทั้งหมด วาลิกนาโมเขียนไว้ว่า 'พวกเราทั้งหลายที่มาจาก
ยุโรปเปรียบเสมือนเด็กที่จะต้องเรียนรู้วิธีกิน นั่ง พุศ แต่งตัว ปฏิบัติตนให้เรียบร้อย เป็นต้น'
'วาลิกนาโมยกย่องชาวญี่ปุ่นเช่นเดียวกับนักบุญซาเวียร์ แม้จะมีข้อขัดแย้งในความคิดเห็นบาง
ข้อ ก็ยังเห็นว่าชาวญี่ปุ่นนั้นผิวขาว มีมรรยาทนุ่มนวล และมีวัฒนธรรมสูง เป็นพวกชอบ
รบพุ่ง น่ารัก แต่ถึงกระนั้นก็อาจทำผิดและหักหลังได้บางครั้ง หากเขาประสงค์จะทำร้าย
ผู้ใด ก็มักจะบ๊วยอด้วยคำพูดอ่อนหวานเสียก่อน และนำมหัศจรรย์นักที่แม้ว่าจะยากจน
เพียงใดก็สามารถรักษาความสะอาดและกำพิศพันธุ์ที่น่าชมไว้ได้' ด้วยเหตุผลนี้ ทำให้ชาว
ญี่ปุ่นเป็นคริสเตียนที่ดีที่สุดในภาคตะวันออก

ใน ค.ศ. ๑๖๑๔ มีชาวญี่ปุ่นกลับใจเข้ารับมากกว่า ๓๐๐,๐๐๐ คน จำนวนบาทหลวง
เยซูอิตมีประมาณ ๑๑๖ คน มีอารามประมาณ ๒๔ แห่ง และมีตำราปูจาวัดศาสนาภาษาญี่ปุ่น
ประมาณ ๒๕๐ เล่ม คณะทูตได้พิมพ์หนังสือแปลเป็นภาษาญี่ปุ่นจำนวนมาก รวมทั้งหนังสือ
ช่วยทางภาษาศาสตร์ และช่วยนำเอาเสียงพื้นเมืองมาเขียนแบบโรมัน (เขียนตัวอักษร
ละติน) สำหรับนักศึกษาชาวยุโรป ศาสนาคริสต์เผยแพร่หลายไปพร้อมด้วยคำต่างๆ ในภาษา
โปรตุเกส อารูธ เครื่องมือ เทคนิคการเดินทาง และศิลปะต่างๆ ทำให้ญี่ปุ่นดูเหมือนกำลัง
เริ่มรับอิทธิพลตะวันตก ญี่ปุ่นก้าวเข้าไปในวงการนานาชาติด้วยการติดต่อกับโปรตุเกส สเปน
ฮอลันดา และอังกฤษ ตลอดจนประชาชนในเอเชียตะวันออก

ญี่ปุ่นแยกตัวออกอยู่โดดเดี่ยว

โชกุนโตกุกาวะเริ่มมีอำนาจในประเทศญี่ปุ่นประมาณ ค.ศ. ๑๖๐๐ ได้สั่งห้ามการติดต่อ

ทางเรือระหว่างโลกภายนอกกับญี่ปุ่นด้วยสาเหตุหลายประการ ที่จะช่วยเปลี่ยนโฉมหน้าประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออก ประการหนึ่งคือ การที่ญี่ปุ่นรวมตัวกันได้ใหม่ๆ นั้นต้องการหันมาพึ่งรายได้จากภาษีการเกษตร และเลิกการค้าขายเสีย อีกประการหนึ่งคือความกลัวชาวยุโรปจะเข้าแทรกแซงในกิจการภายใน และศาสนาคริสต์นิกายอาจเป็นเครื่องมือให้กับพวกผู้ปกครองแคว้นที่เป็นคริสเตียนให้เข้ากับพ่อค้าชาวยุโรปและหันมาเล่นงานรัฐบาลกลางได้ ความกลัวครั้งนี้ทำให้รัฐบาลกลางต้องโจมตีศาสนาคริสต์นิกายโดยตรง อันที่จริงแล้วตั้งแต่ ค.ศ. ๑๕๘๑ ฮิเดโยชิออกกฎหมายจำกัดพวกเจซุอิตด้วยเกรงว่าจะสนับสนุนคู่แข่งชั้นของตน แต่ยังมีได้ลงมือปฏิบัติตามกฎหมายนั้นทันทีทันใด

ทราบได้ว่าการติดต่อยุโรปและญี่ปุ่นยังเป็นเพียงการควบคุมของพวกเจซุอิตจากหมาเก้า คังที่वालิกนาโมบรรยายไว้ ทุกอย่างก็ดูจะดำเนินไปด้วยดี แต่เมื่อมีบาทหลวงนิกายโดมินิกันและฟรานซิสกันมาจากกรุงมะนิลาใน ค.ศ. ๑๕๙๒ มาให้สัญญาเปิดโอกาสให้ค้าขายกับฟิลิปปินส์ ก่อให้เกิดความกลัวว่าอำนาจสเปนอาจขยายเข้ามาในญี่ปุ่น โดยอาศัยสมาคมคริสเตียนเป็นทางผ่านได้ ใน ค.ศ. ๑๕๙๗ ฮิเดโยชิจึงออกกฎบัตรต่อต้านศาสนาคริสต์นิกาย ๖ ประการชีวิตผู้สอนศาสนา ๖ คน และคนญี่ปุ่นที่กลับใจเข้ารีตอีก ๒๐ คน พวกซอลันดาและอังกฤษซึ่งเพิ่งมาถึงนั้นต่อต้านศาสนาคริสต์นิกายโรมันคาทอลิกด้วยกันทั้งคู่ จึงช่วยกันแพร่ข่าวซึ่งมีผู้เป็นมงคลแก่สเปนและโปรตุเกสเท่าใดนัก และแสดงให้เห็นว่าการค้ากับชาวยุโรปนั้นไม่จำเป็นต้องมีการเผยแพร่ศาสนาปะปนไปด้วย ดังนั้นการแข่งขันระหว่างชาติ บาทหลวง ตลอดจนความเชื่อของพวกตะวันตกก็ทำลายชื่อเสียงกันเองอยู่ในญี่ปุ่น

แม้แต่ผู้ปกครองแคว้นที่นับถือศาสนาคริสต์นิกายบางคนก็ต่อสู้กับฮิเยยาสุ เมื่อฮิเยยาสุได้อำนาจปกครองญี่ปุ่นใน ค.ศ. ๑๖๐๐ ในขั้นแรกเขาสนใจจะสนับสนุนการค้ากับต่างประเทศและการค้าทางเรือ และเริ่มความสัมพันธ์อันดีกับพวกบาทหลวง แม้แต่ใน ค.ศ. ๑๖๑๓ ผู้ปกครองแคว้นในแถบภาคเหนือเกาะฮอนชูส่งคณะทูตประกอบด้วยทหารญี่ปุ่นกว่า ๖๐ คน ข้ามมหาสมุทรแปซิฟิก ผ่านเมืองโอกาปูลโกไปยังเมืองเซวิล เมืองมาดริด และไปยังกรุงโรม ก่อนที่คณะทูตนี้จะกลับมาใน ค.ศ. ๑๖๒๐ พวกโตกุกาวะได้ออกกฎหมายวัดในคริสต์ศาสนาและการติดต่อกับต่างชาติเสียสิ้น

ฮิเยยาสุก็เริ่มเกรงอิทธิพลศาสนาคริสต์ที่เพิ่มมากขึ้นในญี่ปุ่น และสงสัยในแผนจักรวรรดินิยมของชาวยุโรป เขาออกประกาศขับไล่พวกคริสเตียนเป็นทางการใน ค.ศ. ๑๖๐๖ และใน ค.ศ. ๑๖๑๔ ขับไล่คนเผยแพร่ศาสนาออกจากญี่ปุ่นหมด ใน ค.ศ. ๑๖๒๓ ชาวยุโรป

ก็ถอนตัวออกจากที่มั่นที่เมืองฮิราโตะ ในปีต่อมา ก็จับไล่ชาวสเปนออกจากญี่ปุ่น และห้ามชาวญี่ปุ่นติดต่อกับกรุงมะนิลา ใน ค.ศ. ๑๖๓๐ ก็สั่งห้ามมิให้ชาวญี่ปุ่นออกนอกประเทศหรือกลับเข้ามา หรือต่อเรือใหญ่ๆ สำหรับเดินทางไกล

ขณะนั้นก็มีการค้นหาตัวพวกคริสเตียนทั้งชาวยุโรปและชาวญี่ปุ่น แม้ว่าพวกเหล่านั้นจะมีพวกได้ดินที่จงรักภักดีปกปักรักษาอยู่ ถูกเผาตายทั้งเป็นอย่างช้าๆ บ้าง ถูกตรึงกางเขน บ้าง ถูกจับแขวนเอาเท้าขึ้นเอาศีรษะลงบ้าง และถูกทรมานด้วยวิธีอื่น ๆ เท่าที่มีอยู่ในยุโรป พวกญี่ปุ่นที่รับนับถือศาสนาคริสเตียนนั้นเข้มแข็งกล้าหาญมาก ดังเช่นปรากฏว่า ในจำนวนผู้ตายเพื่อศาสนาคริสเตียนกว่า ๓ พันคน ในระยะ ค.ศ. ๑๕๙๗-๑๖๖๐ มีบาทหลวงชาวยุโรปไม่เกิน ๗๐ คน ต่อมาเมื่อเรื่องรุนแรงคือ เกิดกบฏขึ้นและฆ่าพวกคริสเตียนที่ซิมามาระใกล้ นางาซากิตายถึงสามหมื่นเจ็ดพันคนใน ค.ศ. ๑๖๓๗-๓๘ ทำให้พวกโปรตุเกสถูกขับไล่ออกจากประเทศเนื่องจากถูกสงสัยว่ามีส่วนเกี่ยวข้องในการกบฏ และเมื่อมีคณะทูตคณะใหญ่เดินทางมาใน ค.ศ. ๑๖๔๐ เพื่อเปิดการติดต่อใหม่ ก็ถูกฆ่าตายสิ้น

สาขาของบริษัทการค้าของฮอลันดาในภาคตะวันออก ย้ายจากเมืองฮิราโตะไปยังเกาะที่จัดเตรียมขึ้นใหม่คือ เกาะเดซิมา ในอ่าวนางาซากิใน ค.ศ. ๑๖๔๑ ณ ที่นั้นพวกฮอลันดาก็อยู่ในที่จำกัดเสมือนถูกจองจำ เรือฮอลันดามายังเมืองนางาซากิเป็นปกติ ส่วนเรือจีนก็มีมาน้อยล่ำมามาก ดังนั้นการค้าระหว่างญี่ปุ่นและโลกภายนอกจึงเป็นไปในขอบข่ายจำกัด หัวหน้าโรงงานฮอลันดาไปยังเมืองเอโดะเป็นประจำทุกปี เมืองเอโดะนั้นเป็นเมืองหลวงของโชกุนโตกุกาวะ ทั้งโชกุนโตกุกาวะและพรรคพวกใกล้ชิดเป็นบุคคลกลุ่มเดียวที่รู้เรื่องเกี่ยวกับโลกภายนอกดี และข่าวคราวเกี่ยวกับโลกตะวันตกที่ออกจากคนหมู่นี้มักจะเป็นข่าวซึ่งออกมาในคำมั่นไม่น่าเชื่อถือนัก และไม่พอที่จะช่วยให้ญี่ปุ่นยังก็กักอยู่ในสมาคมนานาชาติได้

ดังนั้น หลังจากที่นักเดินเรือทั้งหลายได้มาติดต่อกับชาวเอเชียอย่างกว้างขวางแล้วประมาณหนึ่งศตวรรษ ชาวเอเชียที่ดูจะกระตือรือร้นในการติดต่อดังกล่าวต่างก็เลิกกันไปโดยตั้งใจหรือเพื่อป้องกันตัวจากภัยของการติดต่อกับยุโรป และทั้งให้ชาวยุโรปอยู่ในน่านน้ำเอเชียแต่ลำพัง การที่พวกโตกุกาวะปิดประเทศใน ค.ศ. ๑๖๓๐ นั้น จัดว่าเป็นจุดเปลี่ยนแปลงในประวัติศาสตร์โลก เปรียบเทียบได้กับการที่ราชวงศ์หมิงสั่งห้ามการเดินเรือออกนอกประเทศใน ค.ศ. ๑๔๓๐ ในกรณีที่สองผู้ปกครองประเทศในเอเชียตะวันออกเลิกการสนใจการขยายอำนาจทางเรือ มิใช่เพราะไม่มีความสามารถแต่เพราะปราศจากแรงผลักดัน

ปัจจุบันนี้ เราอาจสรุปได้ว่าผลของการกระทำดังกล่าว ทำให้ทั้งญี่ปุ่นและจีนในระยะหลังจากการปิดประเทศแล้วมีการเปลี่ยนแปลงและความเจริญทางเทคโนโลยีช้ากว่ายุโรป

ในศตวรรษที่ ๑๙ มาก แต่ในขณะเดียวกัน การต่อต้านการขยายตัวทางทะเลและการค้าขายนั้นก็แสดงให้เห็นว่าในแต่ละประเทศต่างก็เลี้ยงตนเองได้ และมีความมั่นคงในบ้านเมืองของตน การควบคุมการค้าจะได้ผลดีต่อจีนและญี่ปุ่นเป็นอย่างยิ่ง ทั้งสองประเทศไม่ต้องการวัตถุที่มีค่าหรือหาจากนอกประเทศ และมีปรารถนาจะทำสงครามครูเสดหรือเพื่อช่วยวิญญาณคนนอกศาสนา ดังนั้น การเรียกร้องความสนใจจึงเนื่องมาจากการกระทำของฝ่ายตะวันตกมิใช่ตะวันออก

การที่ญี่ปุ่นกำจัดศาสนาคริสต์และการติดต่อกับโลกตะวันตกอย่างเสรีนั้น มีผลที่สำคัญอย่างยิ่งโดยมิได้คาดหมาย กล่าวคือ ทำให้ชาวยุโรปเลิกสนใจญี่ปุ่นขณะที่กำลังสนใจแหล่งอื่นๆ ทั่วโลก การที่ชนชาติตะวันตกได้มาพบสังคมโบราณในตะวันออกที่ยังมิได้เป็นคริสต์ชน ก่อให้เกิดการปฏิรูปทางความคิดขึ้นในศาสนจักรระหว่าง ค.ศ. ๑๕๔๕-๑๖๑๙ มีผลงานประพันธ์ของญี่ปุ่นตีพิมพ์แพร่หลายในฝรั่งเศสกว่า ๑๐๐ ฉบับ และยังส่งเสริมด้วยการที่ผู้ปกครองแคว้นที่เป็นคริสต์ชนส่งคณะทูตไปอีกถึงสองครั้ง จึงก่อให้เกิดความรู้สึกร่วมกันขึ้นกับชาวญี่ปุ่น และมีความหวังในโลกตะวันตกที่จะกลับใจชาวญี่ปุ่นให้นับถือศาสนาคริสต์น แต่ขณะที่เกิดความหวังขึ้น พวกโทกูกาวะก็ขับไล่และกำจัดผู้นับถือศาสนาคริสต์นลงอย่างกะทันหัน หลังจากนั้นจุดสนใจของชนชาติยุโรปในภาคตะวันออกไกลจึงเปลี่ยนไปยังประเทศจีน แทนที่จะเป็นประเทศญี่ปุ่น

ความสำเร็จของพวกเจซุอิตในเมืองจีน

แม้ว่าจีนแสดงปฏิกิริยาตอบโต้พวกเจซุอิตช้ากว่าญี่ปุ่น แต่ลักษณะการโต้ตอบก็เป็นไปในทำนองเดียวกัน ขุนนางจีนมองดูชาวยุโรปเหมือนดังเป็นคนป่าเถื่อน หรือเป็นสมาคมติดต่อกับพวก ‘ทรยศชาติ’ คือพวกโจรสลัดจีนในโพ้นทะเล ชาวจีนเริ่มระแวงชนชาติตะวันตกตั้งแต่เริ่มมาติดต่อกัน ทางไมตรีจึงดำเนินไปอย่างเชื่องช้ามาก อย่างไรก็ตาม พวกเจซุอิตประสบความสำเร็จพอสมควรที่กรุงปักกิ่ง ในระยะที่มีการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองในปลายสมัยราชวงศ์หมิง และต้นราชวงศ์ชิง แต่หลังจากจักรพรรดิแมนจูตั้งรัฐบาลกลางที่มีเสถียรภาพมั่นคงแล้ว จึงเริ่มหวั่นเกรงต่อการที่พวกบาทหลวงอ้างถึงความเหนือกว่าในด้านจิตใจ จึงเริ่มต่อต้านศาสนาคริสต์นขึ้น จึงหะของเหตุการณ์เหล่านี้ในช่วงศตวรรษที่ ๑๗ และ ๑๘ นั้นเกิดขึ้นพร้อมไปกับการเปลี่ยนแปลงในราชวงศ์ การเผยแพร่ศาสนาคริสต์นได้ผลดีก็เมื่อราชวงศ์ชิงเสื่อมลงในปลายศตวรรษที่ ๑๙ และในสมัยแห่งความวุ่นวายของพวกขุนศึกในต้นศตวรรษที่ ๒๐ ต่อมาก็ติดตามมาด้วยรัฐบาลคอมมิวนิสต์ที่มีอำนาจส่วนกลางที่เข้มแข็ง ขับไล่คณะเผยแพร่ศาสนาคริสต์นและทำลายโบสถ์คริสต์นลง

นักบุญฟรานซิส ซาเวียร์ ยกย่องวัฒนธรรมจีนมากในภาคเอเชียตะวันออก ท่านคาดหมายว่าจักรพรรดิจิ้นควรเป็นเป้าในการเผยแพร่ศาสนาของท่าน แต่ยังมีสามารถเข้าไปยังเมืองจีนได้ หลังจากนักบุญซาเวียร์ออกจากฝั่งจีนได้ไปแล้วใน ค.ศ. ๑๕๕๒ บาทหลวงเจซุอิทจึงได้พยายามจะเข้าเมืองจีนถึง ๓ ครั้ง แต่ก็ไปไม่ได้ไกลกว่าที่มั่นของโปรตุเกสในหมาเก้า ซึ่ง ณ ที่นั่นก็ได้รับคำบอกเล่าว่าไม่อาจติดต่อกับจีนได้เช่นชาวตะวันตกทั้งหลาย พวกบาทหลวงนิกายออกัสติเนียนมาจากฟิลิปปินส์ถึงมณฑลฝูเจี้ยน ก็ถูกขับไล่ออกไป การที่สเปนมาแข่งขันนี้ ทำให้พระสันตะปาปาต้องออกกฎใน ค.ศ. ๑๕๗๖ ให้หมาเก้าอยู่ใต้ความดูแลของโปรตุเกส

กิจกรรมของมัทเทโอ ริชชี

การที่พวกเจซุอิทเข้าเมืองจีนได้สำเร็จนั้น เริ่มด้วยวาลิกนาโมมีความคิดว่านักสอนศาสนาควรรู้ภาษาและวัฒนธรรมของชนชั้นสูง จึงตั้งศูนย์อบรมขึ้นที่เมืองหมาเก้าใน ค.ศ. ๑๕๘๐ บาทหลวงคนแรกที่ได้รับเลือกให้ไปเรียนภาษาจีนก็เห็นว่ายากเย็นเหลือเกิน ดังนั้นจึงได้มอบหมายให้บาทหลวงที่สามารถคนหนึ่งคือ บาทหลวงมัทเทโอ ริชชี (ชื่อจีนว่า ลีมาตุ ค.ศ. ๑๕๕๒-๑๖๑๐) ท่านเดินทางมาถึงกัวใน ค.ศ. ๑๕๗๘ และได้ไปเมืองจีนใน ค.ศ. ๑๕๘๒ นับเป็นบาทหลวงคณะเจซุอิท คนที่เก่าที่ได้เดินทางไปเมืองจีน

บาทหลวงริชชีเป็นชาวอิตาลีที่มีบุคลิกที่น่านิยมและมีพื้นความรู้ดี ท่านมีลักษณะเป็นคนเข้มแข็ง รูปร่างสูง ไ่วหนวคเคราหยิกงอ มีดวงตาสีฟ้า และมีเสียงประหนึ่งระฆัง เมื่ออายุได้ ๓๐ ปี ท่านได้ศึกษาวิชากฎหมาย เทววิทยา และวิทยาศาสตร์ในสมัยนั้น และยังได้รับการอบรมในวิชาคณิตศาสตร์มาจากกลอวีสผู้เป็นหัวหน้าในการปฏิรูปเกรกอเรียน ซึ่งแก้ไขปฏิทินจูเลียนที่ประกาศใช้ในปี ค.ศ. ๑๕๘๒ บาทหลวงริชชีศึกษาเรขาคณิตของยูคลิดและศึกษาฟิสิกส์เล็กน้อย นอกจากนั้นยังศึกษาดาราศาสตร์ในระบบของปโตเลมี (ผลงานของคอปเปอร์นิคัส ซึ่งพิมพ์ใน ค.ศ. ๑๕๔๓ ยังไม่เป็นที่ยอมรับกันในขณะนั้น) นอกจากนั้นยังรู้วิธีการเขียนแผนที่ วิธีแก้เครื่องกลอย่างง่าย ๆ บาทหลวงริชชีเรียนทั้งภาษาพูดและภาษาเขียนของจีนได้รวดเร็วมาก เพราะมีความจำแม่นยำประหนึ่งถ่ายรูปจะนั้น

เมื่อขุนนางพื้นเมืองหรือเจ้าหน้าที่จีนคนหนึ่งอนุญาตให้บาทหลวงริชชีและคณะคนหนึ่งอยู่ที่เมืองชิวซิง (เจ้าชิ่ง) บนฝั่งแม่น้ำซีเกียง ซึ่งห่างจากเมืองกวางตุ้งไปทางตะวันตกประมาณ ๖๐ ไมล์ บาทหลวงริชชีก็พร้อมที่จะแสวงหาโอกาสและช่องทาง ความสำเร็จขั้นแรกของบาทหลวงริชชี ก็คือ ประดิษฐ์นาฬิการูปกลม และแผนที่โลกขึ้นแผ่นหนึ่ง

แผนที่แผ่นนั้นเป็นที่สนใจของผู้มีความรู้ในเมืองจีนทั่วกัน และชีวิตของบาทหลวงวริชชี มีการตีพิมพ์แผนที่นั้นขึ้นใหม่อีก ๘ ครั้ง ในบันทึกชาวจีนมีไว้ว่าใน ๓๐ ประเทศในยุโรปที่ นับถือคริสต์ศาสนานิกายโรมันคาทอลิกก็นับถือระบบความสัมพันธ์ทั้งห้าของขงจื้อมาก

บาทหลวงเจซุอิตำเนิรโดยตามอย่างนักบุญซาเวียร์ ในข้อที่พยายามปรับปรุงคำสอน ให้เข้ากับสังคมที่เจริญทางวัฒนธรรมแล้วอย่างประเทศอินเดียหรือประเทศญี่ปุ่น ในประเทศ จีนก็เช่นเดียวกับในประเทศญี่ปุ่น พวกบาทหลวงเผยแพร่ศาสนาจากระดับคนชั้นสูงลงมายังคนชั้นต่ำ และเพื่อที่จะได้ความช่วยเหลือจากปักกิ่ง ก็จำเป็นต้องอาศัยพวกขุนนางที่มีการศึกษา พวกบาทหลวงรำคาญเรื่องวุ่นวายในระหว่างพวกกันเอง พยายามหลบการติดต่อกับพ่อค้าโปรตุเกสที่หมาเก้า และหันมาบริกรรมนิยมจีนให้มากที่สุดที่จะทำได้ ดังเช่น อยู่บ้านแบบจีนแทนบ้านแรกที่สร้างแบบยุโรป และต่อมาก็เลิกใช้เครื่องนุ่งห่มแบบบาทหลวงฝรั่ง หันมาใช้เครื่องนุ่งห่มแบบพวกขงจื้อ ในด้านการสอนศาสนานั้น แทนที่จะสอนแบบตะวันตก คือ เทศน์ต่อหมู่ชนในถนน ซึ่งจะเป็นการฝ่าฝืนกฎเกณฑ์และความสงบของชาวจีน ก็เริ่มติดต่อกับขุนนางจีน ถึงจุดความสนใจพวกขุนนางด้วยการแสดงความรู้ในเรื่องแก้วสามเหลี่ยม นาฬิกา ตลอดจนความรู้ด้านภูมิศาสตร์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อเชี่ยวชาญในภาษาจีนมาตรฐาน คือภาษาจีนเหนือ และรอบรู้ในตำราจีน ก็นำมาอ้างเพื่อประโยชน์ในศาสนาคริสต์นิกายโรมันคาทอลิก ในแง่นี้บาทหลวงวริชชีจึงทำให้ศาสนาคริสต์นิกายโรมันคาทอลิกเป็นเสมือนเงาแห่งสติปัญญา และคุณธรรม เท่าเทียมกับลัทธิขงจื้อ

จากผลแห่งความเชื่อนี้ เป็นกำลังใจให้ดำเนินงานอย่างไม่เหน็ดเหนื่อย อย่างน้อยก็ในความยากลำบากที่พยายามศึกษาตำราจีน บาทหลวงวริชชีและคณะก็ประสบผลสมความมุ่งหมายมาถึงเมืองปักกิ่ง แม้ว่าต้องใช้เวลาถึง ๑๓ ปี คือใน ค.ศ. ๑๕๕๕ ได้เดินทางไปถึงเมืองหนันชังแถบกลุ่มแม่น้ำแยงซี ใน ค.ศ. ๑๕๕๘ บาทหลวงวริชชีได้รับอนุญาตให้พักอยู่กรุงปักกิ่งประมาณสองเดือน แต่มิได้รับอนุญาตให้สร้างที่อยู่จนปี ค.ศ. ๑๖๐๑

บาทหลวงวริชชีเดินทางกว่าจะถึงเมืองหลวงของราชวงศ์หมิงนั้นกินเวลาร่วม ๑๐ ปี จักรพรรดิวันลี่ ได้ครองราชย์มาแล้วประมาณ ๒๘ ปี ทรงประชวรกระเสาะกระแสะอยู่เสมอ ความขัดแย้งและการโกงกินในหมู่เจ้าขุนมูลนายแพร่หลายอยู่มาก และบาทหลวงวริชชีต้องหาอุปบายเข้าทางพวกขุนที่และขุนนางบางพวก ความสำเร็จขั้นแรกเห็นได้ด้วยการที่ได้ถวายนาฬิกา ๒ เรือนและเปียนโนสมัยกลางแก่พระจักรพรรดิผู้ทรงทึ่งกับของถวายนั้นมากถึงกับทรงอนุญาตให้เข้าเฝ้าในพระราชวังฝ่ายใน เพื่อไปแสดงการใช้ของถวายเหล่านั้นให้ทอดพระเนตร บาทหลวงวริชชียังประพันธ์เพลงเพื่อร้องถวายพระจักรพรรดิตัวด้วย แม้พวก

เจซุอิตจะประสบอุปสรรคหลายประการ แต่ก็ได้รับความสนับสนุนเป็นส่วนตัวจากพวกขุนนางชั้นสูง ในที่สุดบาทหลวงริชชีก็พ้นจากสภาพการเป็นผู้นำบรรณาการมาถวาย และได้รับเงินปีพระราชทาน ได้รับอนุญาตให้อยู่ที่กรุงปักกิ่งในฐานะเป็นนักวิชาการ ภายในไม่กี่ปี คณะเจซุอิตก็สามารถชักจูงให้คนหันมานับถือศาสนาคริสต์ได้กว่า ๒๐๐ คน รวมทั้งพวกเสนาบดีบางคนด้วย บาทหลวงริชชีถึงแก่กรรมภาพใน ค.ศ. ๑๖๖๐ ขณะนั้นปรากฏว่ามีพวกคริสเตียนอยู่ประมาณ ๒๕๐๐ คน ท่านได้รับที่ฝังศพพระราชทานจากพระเจ้าจักรพรรดิด้วย

บทบาทของพวกเจซุอิตในปักกิ่ง

แม้ว่าพวกบาทหลวงที่ตามมาเมืองจีนสมัยหลังจากบาทหลวงริชชีแล้วอาจเรียกร้องความสนใจจากพระเจ้าจักรพรรดิด้วยการนำเอานาฬิกามาถวาย แต่ก็ได้ประโยชน์อย่างมากเพียงนำเอาความรู้ทางดาราศาสตร์มาแก้ไขปฏิทินจีนเท่านั้น เพราะจักรพรรดิจีนนั้นโดยตำแหน่งที่อยู่สูงสุดเหนือสิ่งทั้งปวง มีความรับผิดชอบเป็นพิเศษในอันที่จะแก้ไขปฏิทินซึ่งอาจทำนายสรรพสิ่งในท้องฟ้าและฤดูกาลได้ถูกต้องตามกาลเวลาอันเป็นสิ่งจำเป็นมากสำหรับเมืองจีน ซึ่งประชาชนยึดอาชีพการกสิกรรมเป็นหลัก แต่ในด้านปฏิบัติมิใช่ของง่ายเพราะพระอาทิตย์และพระจันทร์มิได้มีความสัมพันธ์ที่ตายตัวลงไป และแม้แต่ดวงดาวทั้งหลายซึ่งต่างก็โคจรรอบรอบกัน ก็ดูเหมือนจะเปลี่ยนแปลงไปอยู่เสมอ กรมดาราศาสตร์ที่อยู่ภายใต้กระทรวงพิธีการที่ปักกิ่งนั้นเคยใช้ระบบดาราศาสตร์ของพวกมุสลิม ซึ่งได้อิทธิพลจากพวกอาหรับในสมัยราชวงศ์มองโกล พวกเจซุอิตประหลาดใจมากที่พบว่ามียุโรปโลกเหล็กและเครื่องมืออื่นๆ ในสมัยนั้น (ยังคงเก็บรักษาอยู่ที่ปักกิ่ง) ของเหล่านั้นทันสมัยเท่าเทียมกับเครื่องใช้อื่นๆ ที่ใช้อยู่ในยุโรปเวลานั้น อย่างไรก็ดี นักดาราศาสตร์มุสลิมที่เมืองหลวงจีนในขณะนั้นกับนักดาราศาสตร์ชาวจีนซึ่งค่อนข้างล้าหลัง ต่างก็แข่งขันกันอยู่ในที่ ก็ยังคงโบราณกว่าแต่ก่อนอยู่ดี ใน ค.ศ. ๑๖๑๐ นักดาราศาสตร์จีนทำนายสุริยุปราคาผิดไปเป็นหลายชั่วโมง ความผิดพลาดดังกล่าวเปิดโอกาสให้พวกเจซุอิต กล่าวคือใน ค.ศ. ๑๖๒๙ บาทหลวงเจซุอิตก็ได้รับมอบหมายให้เป็นผู้ปรับปรุงแก้ไขปฏิทินของหลวง สมัยบาทหลวงริชชีนั้น รู้จักแต่เพียงระบบโบราณของปโตเลมี ซึ่งมีจุดศูนย์กลางร่วมกันแก่ดวง และความซับซ้อนอื่นๆ ด้วย แต่บาทหลวงคนต่อๆ มา เช่น บาทหลวงเจซุอิตชาวเยอรมันผู้หนึ่งชื่อโจแซน อาดัม ซอล วอน เบล (ชื่อจีนว่า ถังโจ หวาง ค.ศ. ๑๕๙๑-๑๖๖๖) ซึ่งมาถึงเมืองจีนใน ค.ศ. ๑๖๒๒ ได้ศึกษาเกี่ยวกับดาราศาสตร์มาโดยตรง เมื่อมาจากกรุงโรมนั้น กาลิเลโอมีชื่อแล้ว บาทหลวงซอลสามารถนำเอาดาราศาสตร์แบบตะวันตกมาใช้ ณ กรุงปักกิ่งได้

แม้ว่าเจ้านายจะห้ามมิให้พูดถึงระบบคอเปอร์นิคัสอย่างเปิดเผยก็ตาม บาทหลวงซอลได้มีตำแหน่งในพระราชวังและได้ประกอบพิธีมิสซาเป็นครั้งแรกใน ค.ศ. ๑๖๓๒

สถานะของศาสนาคริสต์ยืนมั่นคงยิ่งขึ้นในระยะนี้ จากการขุดพบศิลาจารึกของพวกเนสตอเรียนที่เมืองเซียน ใน ค.ศ. ๗๘๑ เป็นหลักฐานให้เห็นว่าศาสนาคริสต์นิกายเนสตอเรียนได้เข้าไปในเมืองจีนในสมัยราชวงศ์ถังมากกว่าพันปีแล้ว (ดู *East Asia: The Great Tradition* หน้า ๑๗๗ หรือ *อุบายธรรมตะวันออก เล่มที่ ๒* หน้า ๓๕๒)

ในปลายสมัยราชวงศ์หมิง พวกเจชู่อิทสามารถเผยแพร่ศาสนาให้สมาชิกในราชสกุลตลอดพวกชั้นที่และนางสนมกรมใน แม้แต่องค์พระจักรพรรดิเองก็ได้รับอิทธิพลศาสนาคริสต์เ็นไ้วมาก หลังจากราชวงศ์หมิงหมดอำนาจลงใน ค.ศ. ๑๖๔๔ แล้ว ผู้ลี้ภัยในราชตระกูลหมิงจำนวนหนึ่งได้รับศีลล้างบาปจากพวกเจชู่อิทในภาคใต้ของเมืองจีนใน ค.ศ. ๑๖๕๐ และยังส่งคณะทูต นำโดยบาทหลวงโบซิม ไปขอความช่วยเหลือจากพระสันตะปาปา

ภายใน ค.ศ. ๑๖๒๐ คณะเจชู่อิทนำหนังสือกว่า ๗๐๐๐ ชุด มาใช้ค้นคว้าเขียนตำราเป็นภาษาจีน เท่ากับนำห้องสมุดแบบตะวันตกมา ณ กรุงปักกิ่ง ในปลายศตวรรษนั้นเองก็ผลิตผลงานประพันธ์ออกได้กว่า ๓๘๐ เล่ม ส่วนใหญ่เป็นเรื่องเกี่ยวกับศาสนาคริสต์น แต่ก็มีเรื่องเกี่ยวกับดาราศาสตร์พิมพ์ออกประมาณ ๘๓ เล่ม เกี่ยวกับคณิตศาสตร์ประมาณ ๑๕ เล่ม นอกจากนั้นก็เกี่ยวกับภูมิศาสตร์ การแพทย์ ตรรกวิทยา และภาษาศาสตร์ ด้วยความสามารถของผู้ทรงปัญญา พวกบาทหลวงตลอดจนนักวิชาการชาวจีน จึงสามารถเขียนผลงานเป็นภาษาจีนในเรื่องต่าง ๆ กันเช่น เรื่องแผ่นดินไหว อุตุนิยมวิทยา เครื่องจักรกล เกษตศาสตร์ การผ่าตัด สัตววิทยา ตรรกวิทยา การศึกษาและการปกครองในยุโรป อิทธิพลของผลงานเหล่านี้ยังมีอยู่ในการศึกษาของจีนตราบจนทุกวันนี้

ชาวจีนที่หันไปนับถือศาสนาคริสต์น

เรื่องราวส่วนทัวอันโลดโผนเสมือนนิยายของมัทเทโอ ริชชี และอาดัม ซอลนั้น มีอาจปกปิดเรื่องขึ้นชมในปักกิ่งขณะนั้นได้ ความเสื่อมของราชวงศ์หมิงทำให้พวกนักศึกษามากเสื่อมความจงรักภักดีในพระราชวงศ์ไปด้วย ในระยะแห่งความวุ่นวายนี้มีผู้กลับไปนับถือศาสนาต่างชาติเป็นจำนวนมาก ซึ่งรัฐบาลขณะนั้นก็อ่อนแอเกินกว่าจะปราบปรามได้เหตุผลอื่นนอกจากความวุ่นวายภายในราชวงศ์ซึ่งเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวทางจิตใจแต่ประการเดียว ยังมีความต้องการผู้สนับสนุนความก้าวหน้าทางสติปัญญา นักศึกษาจีนสนใจวิทยาการแบบตะวันตก และนำเอาวิทยาการเหล่านั้นมาใช้ นักศึกษาบางพวกสนใจทางวิชาการมาก

กว่าเรื่องของกฎบัตรทางศาสนาคริสต์นิกายโรมันคาทอลิก เมื่อกล่าวรวมกันไปแล้วทั้งวิทยาศาสตร์และศาสนาคริสต์นิกายอื่นก็ทำให้มีผู้กลับใจเข้ารับที่เด่น ๆ จำนวนไม่น้อย เป็นกลุ่มชาวจีนซึ่งสามารถเข้ากันได้กับหมู่บาทหลวงเยซูอิตที่ได้รับการคัดเลือกมาแล้ว เป็นพวกที่พยายามจะนำวัฒนธรรมทั้งสองมาผสานกัน

ผู้ที่พยายามประสานความสัมพันธ์ระหว่างสองฝ่ายนี้คือ ลิซิชาล (ชื่อในศาสนาคริสต์นิกายโรมันคาทอลิกว่า เลโอ ลี มรณะ ค.ศ. ๑๖๓๐) เรียนจบการศึกษาชั้นสูง (ที่เรียกว่า ซินซี คือผู้ที่ผ่านการสอบขั้นสูงสุด) เป็นผู้ที่มีความสนใจด้านภูมิศาสตร์เป็นพิเศษ ซึ่งเป็นสื่อให้ไปสนใจศึกษาวิทยาการตะวันตกกับบาทหลวงวิซซี เขาเขียนคำนำหนังสือภาษาจีน ซึ่งอธิบายหลักศาสนาคริสต์นิกายของบาทหลวงวิซซีหลายเล่ม และตนเองก็ได้คำบอกเล่าจากบาทหลวงวิซซี แต่งบทความทางเรขาคณิตและเลขคณิต และต่อมากร่วมมือกับบาทหลวงเยซูอิตอื่นๆ ในด้านตรรกวิทยาและดาราศาสตร์แบบยุโรป

ผู้ที่มีชื่อเสียงที่สุดอีกคนหนึ่งในบรรดาผู้กลับใจก็คือ ลี กวาง ชี (ชื่อในศาสนาคริสต์นิกายโรมันคาทอลิกว่า ปอล ลี ค.ศ. ๑๕๖๒-๑๖๓๓) ได้เข้ารับเป็นคริสต์นิกายตั้งแต่ก่อนเข้าสอบระดับสูงและก่อนเข้าวิทยาลัยชั้นหลิน ใน ค.ศ. ๑๖๐๔ เขาเคยช่วยบาทหลวงวิซซีแปลหนังสือเรขาคณิตของยูคลิด ๖ เล่มแรกได้สำเร็จ และยังเขียนหนังสือตรีโกณมิติไว้อีกด้วย นอกจากนั้นยังร่วมมือกับบาทหลวงเยซูอิตอื่นๆ เขียนหนังสือเกี่ยวกับน้ำ เกี่ยวกับวิญญาณ และต่อมาเขียนโดยลำพังเกี่ยวกับเรื่องดาราศาสตร์ เทคนิคการเกษตรและต่อต้านพุทธศาสนา ลีได้รับแต่งตั้งให้เป็นเลขานุการ มีหน้าที่บริหารชั้นสูงในสมัยราชวงศ์หมิง ใน ค.ศ. ๑๖๓๒ ก่อนหน้าเขาถึงแก่กรรมไม่นานนัก การที่เขาได้ช่วยเหลือบาทหลวงเยซูอิตอยู่เกือบ ๓๐ ปีนั้นดูไร้ผล เขาช่วยให้พวกนักสอนศาสนาเข้าไปในวงสำนักชั้นสูง ปกป้องให้ในยามถูกโจมตีและช่วยเผยแพร่ศาสนาคริสต์นิกายโรมันคาทอลิกซึ่งเป็นภาษาที่ได้ขัดเกลามาแล้วเป็นอย่างดี หลีกเลี่ยงต่อการที่จะให้บรรดาคนรุ่นเก่าเห็นว่าเป็นการโจมตีคนในสมัยใหม่ แหล่งพื้นฐานที่สำคัญของวัดในศาสนาคาทอลิกอยู่นอกเมืองเซียงไฮ้ที่ตำบลชีกาไว (ชื่อเจียซุ = ตำบลตระกูลลีโอ) บนที่ตั้งเคหาสน์ของปอล ลี แต่ดั้งเดิม

พวกเยซูอิตในสมัยต้นราชวงศ์ชิง

ทั้งปอล ลี และอาดัม ชอล นั้น นอกจากจะช่วยปรับปรุงปฏิทินแล้ว ยังช่วยนำอาวูแบบตะวันตกมาให้ราชวงศ์หมิงด้วย เพื่อไว้รบกับพวกแมนจู ลีได้รับอาวูปืนใหญ่และทหารปืนใหญ่โปรตุเกสจากหมาเก้าใน ค.ศ. ๑๖๒๔ ต่อมาใน ค.ศ. ๑๖๓๖ บาทหลวงชอล

หล่อปืนใหญ่ขึ้นประมาณ ๒๐ กระบอก วิทยาศาสตร์แบบตะวันตกและเทคนิคสมัยใหม่ได้แพร่หลายไปรวดเร็วกว่าศาสนา ฝ่ายคณะเยซูอิตนั้นก็หวังในการกลับใจคนให้หันมานับถือศาสนาคริสต์ และช่วยเหลือทางเทคนิคแก่ผู้มีอำนาจโดยทั่วไป

หลังจากพวกแมนจูได้ชัยชนะใน ค.ศ. ๑๖๔๔ แล้ว คอร์กอน ผู้สำเร็จราชการของพวกแมนจูยังคงให้บาทหลวงชอลอยู่ในตำแหน่งหัวหน้านักดาราศาสตร์ หัวหน้าคณะเยซูอิตคนต่อมาเป็นชาวเบลเยียมชื่อ เฟร์ดินาน เวอร์บีเอส (ชื่อจีน หาน หวย เหยิน ค.ศ. ๑๖๒๓-๑๖๘๘) มาถึงกรุงปักกิ่งใน ค.ศ. ๑๖๕๔ รับตำแหน่งต่อใน ค.ศ. ๑๖๖๔ เวอร์บีเอสนั้นในภายหลังช่วยหล่อปืนใหญ่ให้ถึง ๓๐๐ กระบอก แต่ละกระบอกก็ตั้งชื่อนักบุญให้ ถวายจักรพรรดิกางซีไว้ปราบพวกกบฏที่ยึดที่ดินไว้ได้ ๓ พวก ใน ค.ศ. ๑๖๗๓-๘๑

ใน ค.ศ. ๑๖๔๓ จักรพรรดิซุนจื่อ (ค.ศ. ๑๖๓๘-๑๖๖๑) ยังทรงพระเยาว์อยู่ ขึ้นครองบัลลังก์แมนจู แต่ว่าจะได้ปกครองเองจริง ๆ นั้นก็ใน ค.ศ. ๑๖๕๑ หลังจากผู้สำเร็จราชการคอร์กอนถึงแก่กรรมไปแล้ว จักรพรรดิซุนจื่อโปรดบาทหลวงชอลอยู่หลายปี โปรดถึงกับทรงเรียกว่า “คุณตา” และปรึกษาราชการอยู่เสมอ โปรดให้สร้างวัดคริสต์ขึ้น ณ กรุงปักกิ่ง และพระราชทานยศฐานบรรดาศักดิ์ให้แก่บาทหลวงชอลเป็นอย่างดียิ่ง แต่ในที่สุดพระองค์ก็หันมาตกอยู่ใต้อิทธิพลของพวกขันที และหันกลับมาเลื่อมใสในพุทธศาสนา

ในกลางรัชสมัยอันยาวนานของจักรพรรดิกางซี (ค.ศ. ๑๖๖๒-๑๗๒๒) คณะเยซูอิตที่ปักกิ่งมีอิทธิพลสูงสุด บาทหลวงเวอร์บีเอสและคณะของเขาได้เข้าเฝ้าใกล้ชิดกับพระจักรพรรดิอยู่ระยะหนึ่ง บางครั้งได้เข้าเฝ้าทุกวัน ได้ถวายคำอธิบายเรขาคณิตของยูคลิด บางครั้งก็ถวายยาใหม่ ๆ ‘เปลือกไม้ของเยซูอิต’ หรือควินินเพื่อรักษาไข้ ได้โปรดเกล้าฯ ให้ทำแผนที่จักรวรรดิจีน (ค.ศ. ๑๗๐๘-๑๗๒๑) โดยการใช้วิธีการแบบตะวันตกในการสังเกตและกะระยะดวงดาวต่าง ๆ บาทหลวงเยซูอิตที่ฉลาด ๆ เช่น บาทหลวงฟรังเศสชื่อ จอง ฟรองซัว เจอเบลลิอง (ค.ศ. ๑๖๕๔-๑๗๐๗) ซึ่งมาถึงเมืองจีนใน ค.ศ. ๑๖๘๕ และบาทหลวงคอมินิกันชื่อ ปารองแนง (ค.ศ. ๑๖๖๕-๑๗๔๑) ผู้เชี่ยวชาญทางภาษามาถึงเมืองจีนใน ค.ศ. ๑๖๙๘ ก็ได้มาสืบแทนที่บาทหลวงเวอร์บีเอส

ฐานะของพวกเยซูอิตอยู่ในสภาพของผู้ติดต่อประเภทบรรดาศักดิ์ในราชสำนัก การที่จะรักษาสถานะดังกล่าวไว้ด้วยความสามารถและความประพฤติดีส่วนตัวนั้น ต้องการปฏิภาณและการฝึกฝนตนเองอย่างดีเลิศ ต้องสามารถถวายความเคารพด้วยการหมอบลงกับพื้นได้ อย่างดีเหมือนข้าราชการอื่น ๆ แสดงความรู้อย่างถูกต้อง ให้ของขวัญและเข้าผู้คนโดยไม่มีข้อรังเกียจในเชื้อชาติ แต่ขณะเดียวกันก็ต้องรักษาชื่อเสียงของตนไว้ด้วย เพราะฐานะของ

พวกเจซุอิทนั้นขึ้นอยู่กับความโปรดปรานของจักรพรรดิ

พวกเจซุอิทมาในปลายสมัยที่การค้นพบเส้นทางเดินเรือจบสิ้นไปแล้ว จึงนำเอาหลักการทางภูมิศาสตร์มาให้ได้มาก แผนที่โลกของบาทหลวงริชชีนั้นได้นำมาเติมชื่อจีนเข้าในที่ต่าง ๆ เช่น อุโลปาแทนชื่อยุโรป และยาซียาแทนชื่อเอเชีย และได้กลายเป็นส่วนหนึ่งของภาษาจีนไป และนำเอาหลักการแบ่งขั้วโลกเหนือ ขั้วโลกใต้ และเส้นผ่านศูนย์กลางของโลกตลอดจนการแบ่งโลกเป็น ๕ เขต เป็น ๕ ทวีปมาเผยแพร่ ข้อคิดเห็นบางอย่างนั้นดีมาก เช่นระบุว่าเมืองจีนนั้นอยู่ทางตะวันออกของเอเชีย มิใช่อยู่ที่ศูนย์กลางของโลก

ในระยะเดียวกันกับที่พวกเจซุอิทนำความรู้ตะวันตกด้านภูมิศาสตร์มาให้กับจีน คือแสดงให้เห็นว่าเมืองจีนที่พวกโปรตุเกสเดินทางเรือมาถึงนั้น เป็นเมืองเดียวกับเมืองคาเธ่ย์ในสมัยกลาง ซึ่งมาร์โคโพลและผู้อื่น ๆ เดินทางบกมาถึง เรื่องนี้เป็นปัญหาถกเถียงกันมานาน จนในค.ศ. ๑๖๐๓-๑๖๐๖ บาทหลวงโปรตุเกสชื่อ เบเนดิก เดอ กูเอ ใช้ความพยายามด้วยความยากลำบากหลายครั้งหลายครา เดินทางข้ามเอเชียกลางตามเส้นทางที่กองคาราวานผ่านจากอินเดีย ข้ามเทือกเขาพาร์มี ผ่านโอเอซิส-ยารคาน กุซา ฮามิ ฯลฯ ถึงฝั่งตะวันตกของจีน บาทหลวงกูเอปลอมตัวเป็นพ่อค้า พูดแต่ภาษาเปอร์เซีย เดินทางวิบากตามทางซึ่งเต็มไปด้วยการปล้นสะดมและการลอบทำร้าย ตราบจนถึงเมืองซูโจว ภายในกำแพงเมืองจีนได้ และนำจดหมายไปให้บาทหลวงริชชี ณ กรุงปักกิ่งได้ บาทหลวงริชชีให้ชาวจีนซึ่งเป็นคริสเตียนนำจดหมายตอบมาให้บาทหลวงกูเอ ณ เมืองซูโจว ก่อนหน้าบาทหลวงกูเอถึงแก่กรรมภาพด้วยความเหนื่อยยากและความบ๊วยไข้

ในที่สุดความสำเร็จของพวกเจซุอิททั้งในเมืองจีนและในญี่ปุ่นต้องเปลี่ยนไป เมื่อมีชนชาติยุโรปอื่น ๆ มาสร้างปัญหาเรื่องอำนาจทางการเมือง กล่าวโดยย่อ การแข่งขันระหว่างชนชาติยุโรปกันเองสร้างความยุ่งยากให้กับความสัมพันธ์ระหว่างชาติตะวันตก และเอเชียตะวันออก ในศตวรรษที่ ๑๗ และจะเกิดขึ้นอีกในศตวรรษที่ ๑๙ ดังที่เราจะเห็นว่า บาทหลวงนิกายฟรานซิสกัน นิกายโดมินิกัน และนิกายออกัสติเนียน โจมตีบาทหลวงเจซุอิทในเมืองจีนและฝรั่งเศสก็มาเป็นคู่แข่งของโปรตุเกสในด้านจะเป็นผู้อุปถัมภ์คริสต์ศาสนานิกายต่างๆ ขณะที่กองเรือฮอลันดาและอังกฤษกำลังมุ่งตรงจากเมืองลิสบอน มายังกัว ถึงหมาเก๊า และการขยายอำนาจของรัสเซียก็ก่อให้เกิดแนวทางใหม่ในการติดต่อระหว่างยุโรปและจีน

ความสัมพันธ์ระหว่างจีนกับรัสเซีย

การติดต่อระหว่างยุโรปตะวันตกและเอเชียตะวันออกในสมัยใหม่นั้นเป็นการติดต่อทาง

ทะเลทั้งสี่ นักเดินทางรุ่นแรกที่เดินทางมาทางตะวันออกนั้นสามารถเดินทางตามเส้นทางซึ่งนักเดินเรืออาหรับ อินเดีย และจีนเคยเดินมาก่อน และแม้แต่ท่าเรือก็เป็นท่าเรือที่เคยแวะกันมาก่อน ตลอดจนโอเอซิส ต่าง ๆ ในเส้นทางสายไหมในเอเชียกลาง เมื่อเดินทางไปตามเส้นทางที่เคยใช้แล้วเช่นนี้ พวกพ่อค้าและนักแสวงโชคชาวยุโรปต่างก็หวังจะพบต้นหน ตลอดจนเสบียงอาหารที่จะใช้ได้ตลอดไปยังตะวันออกไกล

ยิ่งกว่านั้น นักเดินทางตามเส้นทางดังกล่าวนี้มักแสวงหาทรัพย์สินของให้เพิ่มขึ้นมากกว่าที่จะใช้ของเก่าให้หมดไป เมืองต่าง ๆ ที่หยุดแวะนั้นมิใช่เมืองที่กว้างว่างเปล่าในทะเลทราย แต่ส่วนมากกลับเป็นเมืองที่เป็นทางผ่านเข้าสู่ชุมชนหรืออาณาจักรใหญ่ ๆ เป็นศูนย์กลางการค้าขายและการค้านานาชาติในมหาสมุทรอินเดีย โดยวิธีนี้ในยุคแห่งการเดินทางเรือก่อนมีรถไฟหรือพาหนะทางบกหรือพาหนะทางอากาศอื่น ๆ ชนชาติตะวันตกได้เปรียบเพราะเรือของพวกเขาจะนำเขามาถึงเมืองมะละกาหรือเมืองกวางตุ้งได้โดยสวัสดิภาพ อาจเดินทางมาโดยตรงจากกรุงลิสบอนหรือกรุงลอนดอน มีพาหนะที่คุ้มตนเองได้ มีอาวุธและอุปกรณ์พร้อม และโดยไม่จำเป็นต้องผ่านดินแดนและอาณาจักรของคนต่างชาติทั้งหลาย ตัวอย่างเช่น เรืออังกฤษนั้นมาถึงเมืองหมาเก้าหรือเมืองมะนิลาได้ แสดงความยิ่งใหญ่ทางการเดินเรือ และอาจนำกำลังความสามารถมาได้ทันทีโดยไม่บอกล่วงหน้า การค้าเรือสำเภาของโปรตุเกสหรือของชาวอินเดียตะวันออก ตลอดจนของชาวฮอลันดาและอังกฤษ บรรทุกสินค้าได้มากกว่ากองคาราวานที่ใช้ช้างเป็นพาหนะ ดังนั้น การเดินเรือมาทางตะวันออกจึงได้ผลดีกว่าทางบกและคุ้มมีอำนาจมากกว่าด้วย

ด้วยเหตุผลดังนี้ จึงอาจอธิบายถึงการที่อิทธิพลรัสเซียมาปรากฏในภาคตะวันออกไกลเข้าไปได้เช่นเดียวกัน หลังจากที่ได้รับข้ามและสำรวจเขตไซบีเรียในศตวรรษที่ ๑๗ แล้ว ภาษารัสเซียจะได้ข้ามเข้าเขตแมนจูเรียเหนืออีกก็อีกกว่าสองศตวรรษ

รัสเซียข้ามเข้าเขตไซบีเรีย

การที่รัสเซียขยายอำนาจเข้ามาทางมหาสมุทรแปซิฟิก ข้ามแนวที่ราบน้ำแข็งอันยาวเหยียดของไซบีเรียนั้น มีลักษณะอันอาจอธิบายได้ทั่วไปว่า ค่อยเป็นค่อยไป แต่ค่อนข้างสม่ำเสมอ ลักษณะอากาศแถบไซบีเรียไม่อำนวยให้กับการเดินทาง ทั้งยังไม่มีชุมชนและผลผลิตที่เป็นล่ำเป็นสัน ตลอดจนการคมนาคมก็ไม่สะดวก แม้ว่ารัสเซียจะมาถึงมหาสมุทรแปซิฟิกตั้งแต่ระยะที่อังกฤษพบเกาะนิวอิงแลนด์ประมาณ ๑๕๐ ปีก่อนจะข้ามทวีปอเมริกาไป แต่ภาษารัสเซียจะเข้ามายังประเทศสำคัญๆ ในเอเชียตะวันออกกลับช้ากว่าบรรดาชนชาติตะวันตกทั้งหลายซึ่งเดินทางมาทางเรือ แต่แม้ว่าจะช้า การขยายตัวของรัสเซียข้ามทวีปก็เป็นไป

อย่างสม่ำเสมอ ค่อย ๆ รวมดินแดนและชนเผ่าเข้ามาอยู่ใต้การปกครองของรัสเซียที่ละพวกทีละเหล่า ขณะที่กองเรืออังกฤษเดินทางมาถึงริมฝั่งทะเลเอเซียตะวันออกโดยไม่มีผู้ใดต่อต้าน และขยายอำนาจไปอย่างรวดเร็ว หากจะเปรียบว่าอังกฤษมาเสมือนหิมะตกลงข้างภูเขา รัสเซียก็เสมือนธารน้ำแข็ง

หากเราติดตามเรื่องนี้ต่อไปควรจำไว้ในใจอย่างหนึ่งว่า ชาวอเมริกันทุกวันนี้ ได้รับมรดกสืบจากประเทศยุโรปตะวันตกในการติดต่อกับภาคตะวันออกไกลทางทะเล และมาเผชิญกับอิทธิพลรัสเซียซึ่งได้มรดกการติดต่อกับทางบกเอาไว้ ประเพณีทั้งสองนั้นแตกต่างกันมาก

ในระหว่างการติดต่ออันยาวนานกับจีน รัสเซียรวมเอาคุณลักษณะของพวก “คนป่าเถื่อน” ภาคเหนือเข้ากับลักษณะของชาวยุโรปสมัยใหม่ นำมาแสดงในประวัติศาสตร์จีนเป็นครั้งแรก รัสเซียเข้ามาเมืองจีนจากภาคกลางของทวีปเอเซีย จึงได้รับมรดกในฐานะและการต้อนรับคล้ายกับพวกมองโกลและชนเผ่าเร่ร่อนอื่นๆ ซึ่งเข้ามาทางเดียวกันแต่ก่อน

เมื่อเริ่มแรก รัสเซียเข้ามาในแถบไซบีเรียอย่างรวดเร็ว ด้วยการข้ามลุ่มแม่น้ำออบใน ค.ศ. ๑๕๙๐ นายเยมกั หัวน้ำก่องทหารคอซแซค นำพวกรัสเซียข้ามแม่น้ำตอนเหนือที่ไหลลงสู่ขั้วโลกเหนือ เช่น แม่น้ำออบ แม่น้ำเยนิเซ และแม่น้ำลีนา ซึ่งเขาไม่พบที่ใดบนลุ่มแม่น้ำเหล่านั้นที่อาจใช้เป็นแหล่งค้าขายได้ จึงไม่สามารถทำสิ่งใดได้นอกจากวางเส้นทางคมนาคม และสถานที่ซึ่งคุ้มกันให้ปลอดภัย การค้าขนสัตว์ช่วยสนับสนุนให้มีการขยายอำนาจโดยเฉพาะชนตัวเซเบิล (สัตว์ขนสีดำ) นั้น พวกพ่อค้าตระกูลสโตรกานอฟควบคุมค้าขายอยู่ และพระเจ้าซาร์เองก็ทรงสนับสนุน ในค.ศ. ๑๖๓๒ ประมาณ ๑๒ ปีหลังจากที่พวกจาร์กแสวงบุญตั้งถิ่นฐานในนิวอิงแลนด์ พวกรัสเซียก็ตั้งเมืองยาคูตส์ บนฝั่งแม่น้ำลีนา และในค.ศ. ๑๖๓๗ ก็ขยายมาถึงริมฝั่งตะวันออกของทวีปริมทะเลโอคอตสก์ แม้ว่าทวีปอเมริกาเหนือจะแคบกว่า รัสเซียก็ยังมิได้ข้ามไปจนต่อมาอีกศตวรรษครึ่ง

ขุนนางจากมอสโกเป็นผู้จัดการปกครองดินแดนอันกว้างใหญ่นี้ มีความผูกพันเกี่ยวข้องกันอยู่ในเรื่องการเก็บภาษีขนสัตว์และหนังสัตว์จากพวกมองโกลเผ่าตันกูซิกและจากเผ่าเร่ร่อนอื่นๆ ซึ่งอยู่ในเส้นทางที่ติดต่อกัน ขนสัตว์นั้นหาได้จากไซบีเรีย เนื่องจากอาหารการกินออกจะฝืดเคืองอยู่ ดังนั้นพวกแสวงโชคชาวรัสเซียจึงเสาะแสวงหาที่ดินที่จะปลูกข้าวอยู่เนื่อง ๆ และติดต่อกับประเทศที่มีพลเมืองหนาแน่น ตลอดถึงฝั่งมหาสมุทรแปซิฟิก

พวกรัสเซียอดไม่ได้ที่จะสนใจบริเวณแม่น้ำอามูร์ ซึ่งเล่นเรือได้ในฤดูร้อนและลากเลื่อนได้ในฤดูหนาว และอาจนำไปสู่ดินแดนที่อุดมสมบูรณ์มากกว่า หรือไปสู่ทะเลได้เช่นเดียวกัน หลังจาก ค.ศ. ๑๖๔๓ แล้ว พวกทหารม้าคอซแซคจากเมืองยาคูตส์เริ่มลงมาแถบแม่น้ำ

อามูร์ มารบต่อสู้กับชนเผ่า และตั้งที่มั่นขึ้นโดยทั่วไป หากมีผู้นำที่เก่งกล้าสามารถดัง เช่นบัวร์คอฟ (ค.ศ. ๑๖๔๓-๑๖๔๖) คาบารอฟ (ค.ศ. ๑๖๔๙-๑๖๕๓) สเตฟานอฟ (ค.ศ. ๑๖๕๔-๑๖๕๘) นักกรรณพunkนี้เป็นที่ยำเกรงของพวกชนเผ่าโดยทั่วไป พวกคอสแซคอื่น ๆ ที่มาจากเมืองเยนิซิซข้ามทะเลสาบไปกาลมาก่อตั้งที่มั่นที่เมืองเนอร์ชินสบนแม่น้ำซิลกาสาขาของแม่น้ำอามูร์ใน ค.ศ. ๑๖๕๖ และมาตั้งที่มั่นที่ถาวรพร้อมด้วยสร้างป้อมทางฝั่งขวา ที่เมืองอัลบาแซง ซึ่งอยู่เหนือสุดของแม่น้ำอามูร์ใน ค.ศ. ๑๖๖๕

ความสัมพันธ์ระหว่างจีนกับรัสเซียในยุคเริ่มแรก

ที่มั่นต่าง ๆ แถบลุ่มแม่น้ำอามูร์นี้ทำให้รัสเซียมาเกี่ยวข้องกับประเทศจีนสมัยราชวงศ์ชิง ได้ ตามความเห็นของพวกแมนจูและพวกชนเผ่าทางเหนือทั่ว ๆ ไป การขยายอำนาจของ รัสเซียมีส่วนกินใจมากกว่าการขยายอำนาจของโปรตุเกสตามริมฝั่งทะเลจีน ดังนั้นก๊กของ คาบารอฟกล่าวไว้ถึงเหตุการณ์ตอนหนึ่งว่า “ด้วยพระกรุณาของพระผู้เป็นเจ้า เราเผาไหม้ เรดตีหัวมัน และเรฆ่าทั้งผู้ใหญ่เด็กนับได้ ๖๖๑ คน” นอกจากนั้นยังจับเชลยหญิงและเด็ก ได้อีก ๒๔๓ คน กับม้าอีก ๒๓๗ ตัว จึงเป็นของธรรมดาอยู่เองที่ชนเผ่าในบริเวณภาคเหนือ แมนจูเรีย จะร้องเรียนเกี่ยวกับการกรรณเหล่านั้นมายังจักรพรรดิหัวแห่งราชวงศ์แมนจู ณ กรุงปักกิ่ง จักรพรรดิจึงส่งกองทหารไปพร้อมด้วยอาวุธครบครัน เพื่อไปสู้รบกองทหาร รัสเซีย

ราชวงศ์ชิงเริ่มมาสนใจเป็นพิเศษเมื่อกัณติมุร หัวหน้าชนเผ่าตุนกุตแถบริมฝั่งแม่น้ำอามูร์ ผู้ซึ่งในระยะแรกก็ร่วมมือโจมตีรัสเซีย แต่ต่อมาหันกลับไปเข้ากับรัสเซียในปลายปี ค.ศ. ๑๖๖๐ เขากลับใจเข้ารับนับถือศาสนาคริสต์นิกายโรมันคาทอลิก กลายเป็นผู้ตีรัสเซียไปคนหนึ่ง และเป็นหัวหน้ากองทหารที่เนอร์ชินส ชักคำสั่งของราชวงศ์ชิง กลายเป็นผู้ทรยศไป ปัญหานี้ก่อให้เกิด ความจำเป็นในอันที่จะรักษาอำนาจของพวกแมนจูที่มีต่อพวกชนเผ่าและดินแดนตามจุลยุทธศาสตร์บนลุ่มแม่น้ำอามูร์ไว้

การติดต่อกันระหว่างพวกแมนจูและรัสเซีย ในระยะแรกระหว่าง ค.ศ. ๑๖๕๑-๑๖๘๒ เป็น ระยะที่ราชวงศ์ชิงยังไม่สู้เข้มแข็งนัก กล่าวคือยังมีได้ปกครองเมืองจีนโดยเด็ดขาดราบจน ได้ปราบกบฏสามแคว้น (ค.ศ. ๑๖๗๓-๑๖๘๑) ลงได้แล้ว ขณะนั้นพวกแมนจูมีอำนาจเหนือ พวกมองโกลแล้ว แต่ถึงกระนั้นชนเผ่าซุนการ์ ซึ่งมีกาดานเป็นผู้นำแถบตะวันตกเฉียง เหนือของบริเวณอิลีกก็กลับมีอำนาจขึ้น ชนเผ่ามองโกลตะวันตกได้ติดต่อกับพวกรัสเซียมา ตั้งแต่ในภาคเหนือไซบีเรีย และพวกมองโกลตะวันตกออกตลอดจนชนเผ่าตุนกุตก็ติดต่อกับชาว

กับรัสเซียที่เมืองเนอร์ชินสค์ จักรพรรดิคางซีนั้นก็มีพระประสงค์ไม่แต่เฉพาะจะขับพวกรัสเซียออกจากแถบลุ่มแม่น้ำามูร์เท่านั้น แต่ต้องการมีอำนาจเหนือชนเผ่าตุนกุส และชนเผ่ามองโกล (เกี่ยวกับความสัมพันธ์ของพวกซิงกับพวกมองโกลตะวันตกให้ดูใน *อยู่อารยธรรม ตะวันออกเล่ม ๑*)

ความสัมพันธ์ระหว่างจีนกับรัสเซียนั้นเริ่มขึ้นอย่างไม่เป็นทางการตั้งแต่ ค.ศ. ๑๖๑๙ คือ มีทูตรัสเซียนำจดหมายจากข้าหลวงโตโบลสค์มาถวายจักรพรรดิคิงที่กรุงปักกิ่ง ขณะนั้นราชวงศ์หมิงปกครองประเทศจีนอยู่ เมื่อคณะทูตมิได้นำบรรณาการมาก็ได้โปรดฯ ให้เข้าเฝ้าจึงใน ค.ศ. ๑๖๕๔ พระเจ้าซาร์ อเล็กซิส พยายามส่งทูตเป็นทางการมาอีก คือ ส่งไบคอฟมายังกรุงปักกิ่งซึ่งเปลี่ยนผู้ปกครองจากราชวงศ์หมิงเป็นราชวงศ์ชิงแล้ว ไบคอฟนำพระราชสาส์นมาถวายพระจักรพรรดิคิง ผลลัพธ์ที่ปรากฏแสดงให้เห็นถึงความแตกต่างกันในท่าทีของทั้งสองฝ่าย เมื่อไบคอฟมาถึงกรุงปักกิ่งใน ค.ศ. ๑๖๕๖ นั้น เขามีความปรารถนาจะติดต่อกับชายโดยไม่ต้องยอมรับความยิ่งใหญ่ของจีน ดังนั้นเขาจึงปฏิเสธที่จะส่งพระราชสาส์นเว้นแต่จะได้เฝ้าต่อพระพักตร์พระจักรพรรดิ และเขายังปฏิเสธที่จะคุกเข่าลง ๓ ครั้ง และหมอบคลานอีก ๙ ครั้ง ตามวิธีการเคารพแบบราชสำนักจีน ข้างฝ่ายขุนนางผู้ใหญ่ในพวกมองโกลเลียน (ลิฟั่นหยวน) ซึ่งเป็นผู้ดูแลเขาอยู่นั้น มิได้สนใจในเรื่องการกำขายเท่าใดนัก แต่ต้องการแสดงให้เห็นว่า จักรพรรดิคิงนั้นเป็นใหญ่เหนือพวกรัสเซีย ดังเช่นเป็นใหญ่เหนือพวกมองโกล ทูตรัสเซียเรียกร้องสิทธิเท่าเทียมกันแบบยุโรป และต้องการล้มล้างแนวความคิดที่ว่าราชวงศ์ชิงนั้นเป็นใหญ่อยู่เหนือเอเชียตะวันออก ทูตรัสเซียจึงมิได้มีโอกาสดำเฝ้าในราชสำนัก คณะทูตอีกคณะหนึ่งที่รัสเซียส่งมาใน ค.ศ. ๑๖๖๐ ก็กลับไปในสภาพเดียวกัน

แต่ยังมีทูตรัสเซียที่มีชื่ออีกคนหนึ่ง คือ นาย เอน จี สปาตา ไมเลสกุ (สปาทา นั้นเป็นชื่อตำแหน่ง) เขาเป็นชาวกรีกที่ได้รับการศึกษาคืออยู่ในกรุงคอนสแตนติโนเปิล มีประสบการณ์ในยุโรปตะวันตกมาก หลังจากข้ามเซตไซบีเรียมาแล้ว ก็เป็นผู้เชี่ยวชาญเดินทางมาถึงปักกิ่งใน ค.ศ. ๑๖๗๖ ถือบัตรประจำตัวที่เขียนด้วยภาษาละตินเป็นครั้งแรก เขาได้บาทหลวงเวอร์บีเอสเป็นล่ามในการเจรจาติดต่อกับฝ่ายจีน สปาตา ไมเลสกุ พยายามหลีกเลี่ยงการแสดงความสามารถได้สำเร็จ แต่ผิดหวังในเรื่องเจรจาติดต่อกำขายและการทูตเป็นไปในฐานะเท่าเทียมกัน เขาถูกส่งกลับเนื่องจากปฏิเสธที่จะคุกเข่ารับของขวัญกลับไปถวายให้พระเจ้าซาร์ ดังนั้นจักรพรรดิคางซีจึงแจ้งไปยังหัวหน้าชนเผ่าตุนกุส (กัณติมูร) และออกกฎหมายการติดต่อกำขายจะต้องเป็นในรูปของการส่งบรรณาการ

ในต้นปี ค.ศ. ๑๖๘๐ หลังจากที่พวกแมนจูรวบรวมการปกครองภายในเมืองจีนได้เรียบ

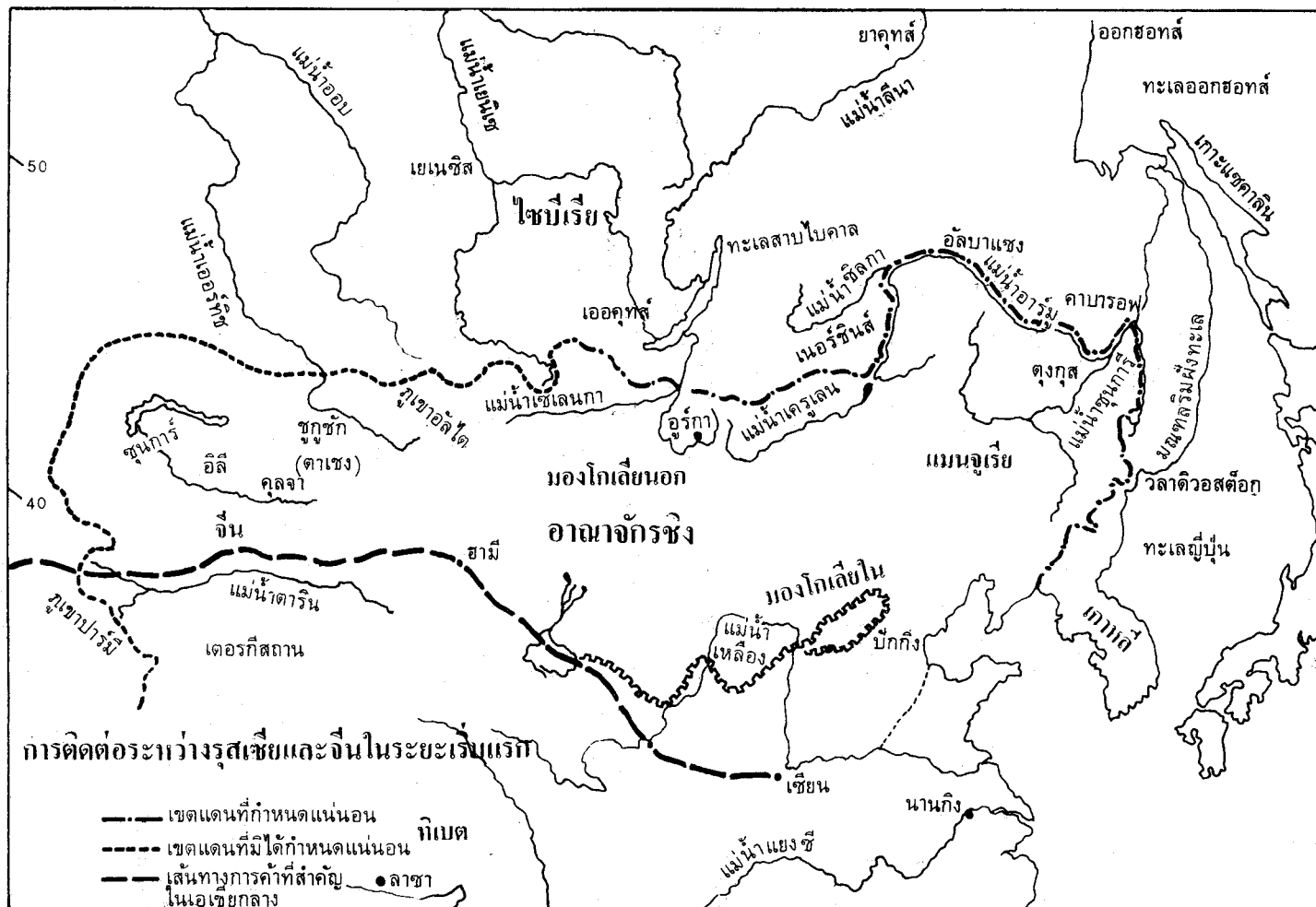
ร้อยแล้วก็เริ่มวางระเบียบการปกครองแถบบริเวณลุ่มแม่น้ำอามูร์อีก ด้วยการก่อตั้งที่มั่นบนบกและทางน้ำจากแมนจูเรียได้ถึงแถบบริเวณนี้ ตั้งสถานีขึ้น สร้างเรือขึ้น สร้างที่เก็บข้าว และกองทหารตลอดจนถึงกองเรือสำหรับควบคุมระบบเดินเรือในแม่น้ำแมนจูเรีย ในไม่ช้ารัสเซียก็ถูกขับไล่ไปจากฝั่งอามูร์ภาคใต้ ค.ศ. ๑๖๘๕ และใน ค.ศ. ๑๖๘๖ กองทัพราชวงศ์ชิงที่มีกำลังเหนือกว่าก็ยึดได้บ่อเล็ก ๆ บ่อมสุกท้ายของรัสเซียที่อัลเบอแซง

สนธิสัญญาเนอρχินส์

เมื่อถูกบีบคั้นดังนั้น ราชสำนักรัสเซียจึงตกลงประนีประนอมใน ค.ศ. ๑๖๘๖ ด้วยการส่งทูตชื่อ เอฟ เอ โกโลแวง มายังเมืองเนอρχินส์ด้วยจุดมุ่งหมายดังกล่าว ขณะนั้นเป็นเวลาที่เหมาะสมเพราะราชวงศ์ชิงเริ่มอ่อนแอ ด้วยพวกมองโกลกลับมีอำนาจขึ้นใหม่ หัวหน้าชนเผ่าซุนการ์ ชื่อ กาลดาน เคลื่อนรี้พลย้ายไปทางตะวันออกใน ค.ศ. ๑๖๘๘ และระบบพันธมิตรของพวกแมนจู คือพวกมองโกลตะวันออกหรือมองโกลกาลกา จึงทำให้จำเป็นต้องเลื่อนทำสัญญากับรัสเซียออกไป แต่ก็ทำให้จักรพรรดิคังซีทรงเตรียมพร้อมต่อข้อตกลง

หลังจากที่มีตัวอย่างในการที่บาทหลวงเวอร์บีเอสเป็นล่ามให้กับสปาตา ไมเลสกุ แล้ว จักรพรรดิคังซีจึงทรงจ้างบาทหลวงเยซูอิตสองรูปคือ ชาวโปรตุเกสผู้หนึ่ง (ปีเรว้า) และชาวฝรั่งเศสอีกผู้หนึ่ง (เจอบेलลิอง) มาเป็นล่ามและผู้แนะนำในการเจรจากับรัสเซีย ผู้แทนฝ่ายจักรพรรดิราชวงศ์ชิงนั้นประกอบด้วยพระปีตุลาของจักรพรรดิด้วยองค์หนึ่ง เดินทางบกไปถึงเมืองเนอρχินส์ ขณะที่กองเรือประมาณ ๕๐ ลำ บรรทุกทหารหลายพันคน และปืนใหญ่อีกประมาณ ๔๐ กระบอก เดินทางมาตามแม่น้ำเป็นทหารกองหนุนในการเจรจาทางการทูต คณะทูตราชวงศ์แมนจูรวมทั้งบ่าวไพร่และกองเสบียงตลอดจนกองทหารอื่นๆ ซึ่งเดินทางมาทางบก ตลอดจนชนเผ่าตามท้องถื่นซึ่งยังคงสวามิภักดิ์อยู่กับจีนก็มีกองทหารใหญ่พอที่จะรุกรานหัวหน้าชนเผ่าพื้นเมืองให้เกรงกลัวได้ โกโลแวงนำขบวนไปอย่างสง่าผ่าเผยมากคือมีดนตรีทั้งขลุ่ยและแตรเป่ากึกก้องไปทั้งขบวนซึ่งตกแต่งประดับประดาอย่างงดงาม ขณะที่เจรจาทำสัญญาก็นั่งอยู่บนเก้าอี้ทองพร้อมด้วยโต๊ะสลักลายทอง มีเสนาหิภาแขวนอยู่และแขวนเหรียญตราบรรดาศักดิ์ ขณะที่ทูตของราชวงศ์ชิงต้องนั่งม้านั่งหยาบ ๆ เพื่อจะเลี่ยงการนั่งที่พื้น อย่างไรก็ตาม สุกท้ายโกโลแวงก็ต้องยินยอมต่อคณะทูตจีน

หลังจากมีความยุ่งยาก ความระแวงสงสัย และการต่อรองกันระหว่างทั้งสองฝ่าย ขณะที่บาทหลวงเยซูอิตข้ามแม่น้ำอยู่ ก็ตกลงกันได้ในที่สุด พวกเยซูอิตร่างสนธิสัญญาเป็นภาษา

ละติน และฉบับอื่นๆ ก็ร่างเป็นภาษาแมนจู จีน มองโกเลีย และรัสเซีย สนธิสัญญานี้
เกี่ยวกับความเสมอภาคระหว่างผู้ปกครองทั้ง ๒ ฝ่าย กันมิให้รัสเซียข้ามเข้ามาบริเวณแม่น้ำ
อามูร์ แต่ให้รัสเซียมีความสัมพันธ์ทางการค้าที่มั่นคง รัสเซียตกลงจะทำลายป้อมค่ายที่
อัลบาแซง และถอนทหารออกจากแม่น้ำอามูร์ สนธิสัญญานี้กำหนดเขตแมนจูเรียทางภาค
เหนือ แต่มิได้ตกลงเรื่องเขตแมนจูเรียตะวันออกระหว่างมองโกเลียและไซบีเรียทั้งให้อยู่
ไม่แน่นอน และยังเตรียมตกลงเกี่ยวกับเรื่องนักโทษที่จะมีต่อไปข้างหน้า ตลอดจนปัญหา
ผู้ลี้ภัยของทั้งสองฝ่าย และเกี่ยวกับการค้าร่วมกันและการเดินทางโดยมีใบผ่านทาง

คณะทูตของราชวงศ์ชิงกลับมาเฝ้าพระเจ้าจักรพรรดิซึ่งเสด็จมาทรงล่าสัตว์ ใช้เวลาเดินทาง
จากกรุงปักกิ่งมาถึง ๘ วัน จักรพรรดิกางซีโปรดฯ ให้บาทหลวงเยซูอิตทั้งสองเข้าเฝ้าในที่
รโหฐานและโปรดปรานถึงกับรับสั่งถวายว่า “เป็นเพราะความสามารถของท่านทั้งสองนี้ที่
เดียว ที่สามารถตกลงสนธิสัญญาสงบศึกได้” ใน ค.ศ. ๑๖๕๒ พระเจ้าจักรพรรดิทรงออกกฎหมาย
เสรีภาพในการนับถือศาสนาคริสต์นิกายโรมันคาทอลิกในเมืองจีน และในปีต่อมา ก็ประทานที่ดินให้สร้าง
โบสถ์ภายในเขตพระราชฐาน ซึ่งยังคงใช้กันต่อมาตราบนาน ก.ศ. ๑๘๒๗ เหตุการณ์ทั้งหลาย
เหล่านี้ชี้ให้เห็นถึงความสำเร็จของคณะทูตเยซูอิตภายในสองศตวรรษ

ความก้าวหน้าของนโยบายราชวงศ์ชิงที่มีต่อรัสเซีย

จากสนธิสัญญาเนร์ชินสึนั้น พระเจ้าจักรพรรดิกางซีทรงคาดคะเนความช่วยเหลือที่รัสเซีย
อาจให้พวกมองโกลตะวันออกได้ ในระยะสิบปีหลังจาก ค.ศ. ๑๖๘๙ กาลตาน (ตายปี ค.ศ.
๑๖๙๗) ก็ยอมแพ้ และได้พยายามจะบุกพวกมองโกลตะวันตก ใช้วิธีและอุบายซึ่งรับสืบ
ช่วงมาจากราชวงศ์หมิง

ระยะนี้ ขบวนสินค้ารัสเซียข้ามมองโกเลียผ่านเมืองอุรูกาไปยังปักกิ่ง มีคณะทูตถือใบ
ผ่านทางมีฐานะเป็นครึ่งพ่อค้าและครึ่งทูต คณะข้าราชการเหล่านี้ได้เขียนรายงานทั้งไว้ โดย
เฉพาะบันทึกของฮิสแบเรนต์ ไอเคส (ในกรุงปักกิ่ง ค.ศ. ๑๖๙๓-๙๔) โลเรนซ แลงจ์ (ค.ศ.
๑๗๑๖-๑๗, ๑๗๒๑-๒๒) และทูต แอล วี ฮิสไมลอฟ (ค.ศ. ๑๗๒๐-๒๑) และชาวาว
ลาตีสลาวิช (“รากุสอินสกี” ค.ศ. ๑๗๒๖ - ๒๗) โดยทั่วไปแล้วขบวนค้าขายนี้เข้ากับ
ลักษณะประเพณีบรรณาการของจีน ความสัมพันธ์กับรัสเซียก็ยังดีอยู่ด้วยพวกมองโกลยัง
คงมีอำนาจ คณะทูตมีจำนวนจำกัดไม่เกิน ๒๐๐ คน และในที่สุดก็เป็นแบบการติดต่อบรรณา
การระหว่างจีนและพวกต่างชาติในกรุงปักกิ่ง คณะทูตถูกจำกัดให้อยู่ในโรงแรมรัสเซีย
คล้ายกับทูตที่ไปส่งบรรณาการ และทูตรัสเซียก็ทำพิธีคารพหมอบคลานเช่นเดียวกัน

อย่างไรก็ดี มีลักษณะใหม่อย่างหนึ่งคือพวกเยซูอิตนั้นเป็นพวกล่าม ใช้ภาษาละตินเป็นภาษาราชการ และความสัมพันธ์ระหว่างรัสเซียและจีนมีความสำคัญขึ้นมาก็เพราะแผนการอันซับซ้อนของราชวงศ์ชิงในอันที่จะเข้าคุมเอเชียกลาง ความจริงอันนี้ทำให้ฐานะรัสเซียผิดไปจากฐานะของพ่อค้ายุโรปที่เดินทางมาทางเรือ

ในต้นศตวรรษที่ ๑๘ พวกแมนจูยังไม่อาจปราบพวกมองโกลตะวันตกลงได้ มีเผ่าซุนการ์แถบบริเวณอิลี ซึ่งมีหลานของกาลดานชื่อ เซวาง อารปทาน เป็นหัวหน้าปกครองต่อมา (ค.ศ. ๑๖๔๓-๑๗๒๗) พวกซุนการ์เข้ารุกรานทิเบตใน ค.ศ. ๑๗๑๗ และเข้าปะทะกับกองทัพราชวงศ์ชิงที่ลาซาใน ค.ศ. ๑๗๒๐ ขณะเดียวกันนั้น พวกซุนการ์ค้าขายติดต่อกับรัสเซีย พระเจ้าแผ่นดินรัสเซียขณะนั้นคือพระเจ้าปีเตอร์มหาราช พยายามขยายดินแดนมาทางฝั่งตะวันตก ในที่สุดปักกิ่งก็พยายามทุกวิถีทางที่จะให้รัสเซียไม่เข้าข้างพวกซุนการ์และพวกมองโกลตะวันตกทั้งหมด

คณะทูตแมนจูใช้ความพยายามอีกครั้งหนึ่ง ทุกคณะนี้มีทูลิเซนเป็นผู้นำ ออกเดินทางจากไซบีเรียถึงแม่น้ำโวลกา (ค.ศ. ๑๗๑๒-๑๕) เพื่อไปทำไมตรีกับพวกตอคุท เผ่ามองโกลตะวันตกเผ่าหนึ่งซึ่งอพยพไปตั้งแต่ปี ค.ศ. ๑๖๓๐ เดินทางไปกว่า ๒๐๐๐ ไมล์ ไปทางตะวันตกเพื่อหลีกเลี่ยงอิทธิพลของพวกซุนการ์ และตกไปอยู่ใต้อาณาจักรรัสเซีย (พวกรัสเซียเรียกพวกนี้ว่า คาลมุก) คณะทูตของทูลิเซนไม่ได้เห็นผลทันตา เพราะใน ค.ศ. ๑๗๗๐-๗๑ เผ่าตอคุทซึ่งมีจำนวนพลพรรคที่เข้มแข็งถึง ๑๖๙,๐๐๐ คน เกิดไม่พอใจกับการปกครองของรัสเซีย และนับถือลัทธิลามะมากกว่าศาสนาคริสต์นิกายออร์ทอดอกซ์ของรัสเซีย จึงอพยพกลับมณฑลอิลี และมายึดที่มั่นเลี้ยงสัตว์ใต้พระบรมโพธิสมภารของจักรพรรดิจีน

จักรพรรดิคางซีสวรรคตในปี ค.ศ. ๑๗๒๒ หลังจากนั้น พระเจ้ายุงเจิงผู้สืบราชสมบัติต่อมา ทรงพยายามทุกวิถีทางในอันที่จะกีดกันความสัมพันธ์ระหว่างรัสเซียกับพวกซุนการ์ในภาคตะวันตก และพยายามลดอิทธิพลรัสเซียในหมู่พวกมองโกลตะวันออก ด้วยเหตุฉะนั้นจึงพยายามจำกัดเขตแถบไซบีเรียและมองโกเลีย

ฝ่ายรัสเซียนั้น พยายามที่จะทำสัญญาค้าขายอย่างถาวรกับปักกิ่ง ด้วยการมีล่ามของตนเองเป็นอิสระจากคณะสอนศาสนาคริสต์นิกายโรมันคาทอลิกของพวกเยซูอิต ความพยายามนี้ก่อให้เกิดคณะสอนศาสนาคริสต์นิกายออร์ทอดอกซ์ของรัสเซียขึ้น มีจุดประสงค์ในอันที่จะช่วยบรรเทาทุกข์พวกรัสเซียลี้ภัย ณ กรุงปักกิ่ง เริ่มแรกชนหมู่นี้ประกอบด้วยชาวรัสเซียประมาณหนึ่งร้อยคนรวมทั้งนักโทษและผู้ลี้ภัย พวกคอสแซคแถบริมฝั่งแม่น้ำอามูร์ก็เป็นผู้ลี้ภัยจากความอยุติธรรมไม่ต้องการกลับมาอยู่ใต้กฎหมายรัสเซียอีกเลย จึงเข้ามารับ

ราชการในราชวงศ์ชิง ใน ค.ศ. ๑๖๘๔ ก่อนเมืองอัลบาแซงจะถูกทำลายลง คนพวกนี้รวมกันเป็นกองทัพ ใช้ธงราชวงศ์แมนจู เป็นทหารอาชีพให้แก่ราชวงศ์ชิง ใน ค.ศ. ๑๖๙๐ รัสเซียพยายามตั้งกองหน้า ด้วยการส่งบาทหลวงออร์โธด็อกซ์รัสเซียมายังปักกิ่ง พร้อมด้วยกองคาราวานการค้าขาย พระเจ้ายู่เจิงทรงต้อนรับคณะสอนศาสนารัสเซียไว้เพื่อแข่งกับพวกเยซูอิต ซึ่งพระเจ้ากรุงจีนคิดว่าวางแผนต่อต้านพระองค์ เช่นเดียวกับพระองค์สงสัยคนอื่น ๆ

สนธิสัญญาชายแดน

เนื่องจากผลประโยชน์ทางการค้าของรัสเซียและผลประโยชน์ทางยุทธศาสตร์ของราชวงศ์แมนจู ยังผลให้เกิดข้อสัญญาตกลงขึ้นในปี ค.ศ. ๑๗๒๗ ฝ่ายรัสเซียส่งทูตชื่อ ชาววลาดีสลาวิช มาทำสัญญาพร้อมด้วยทหาร ๑๕๐๐ คน และผู้ช่วยอีก ๑๐๐ คน ซึ่งรวมทั้งล่าม ผู้แทนการค้า นักสำรวจ นักเขียนแผนที่ นักวิทยาศาสตร์ พระและนักเรียนภาษานานาฬิกา กระบอก ปืน ของขวัญต่าง ๆ และสินค้าส่วนตัวติดมาด้วย งบประมาณค่าใช้จ่ายทั้งหมดประมาณ ๑๐๐,๐๐๐ รูเบิล เงินบางส่วนใช้ในการติดสินบน ในปี ค.ศ. ๑๗๒๖-๒๗ วลาดีสลาวิชมาอยู่ที่กรุงปักกิ่งประมาณ ๖ เดือน เขาได้เข้าร่วมประชุมกับทูตจีนและคณะผู้ติดต่อประมาณ ๓๐ ครั้ง หลังจากนั้นแล้ว วลาดีสลาวิชได้ย้ายกลับไปอยู่ ณ เมืองเคียกทาชายแดนมองโกเลีย-ไซบีเรีย ซึ่งอยู่ทางเหนือเมืองเออเก้ และ ณ ที่นั้นได้มีการเซ็นสนธิสัญญาชายแดน และแก้ไขสนธิสัญญานี้ในปี ค.ศ. ๑๗๒๗

จากการทำสนธิสัญญานับนี้ ได้มีการกำหนดเขตแดนที่แน่นอนระหว่างรัสเซียและอาณาจักรจีนในสมัยราชวงศ์ชิง อีกทั้งยังตกลงว่ารัสเซียจะไม่มายุ่งเกี่ยวในมองโกเลีย ผู้ลี้ภัยข้ามเขตทั้งสองด้านนี้จะถูกส่งตัวกลับ รัสเซียได้สิทธิการค้าขายตามชายแดนแถบเมืองเคียกทาชเช่นเดียวกับมหาอำนาจอื่น ๆ มีสิทธิที่จะค้าขาย ณ ชายแดนตรงข้ามเมืองกวางตุ้ง ชาวจีนวางแผนควบคุมชาวต่างประเทศที่เมืองเคียกทาและที่เมืองกวางตุ้งโดยออกทะเบียนพาณิชย์แก่พ่อค้าและออกข้อบังคับต่าง ๆ ซึ่งทำให้เกิดการเปรียบเทียบกันขึ้น

รัสเซียมีสิทธิพิเศษกว่าชาวตะวันตกที่เมืองกวางตุ้ง ตรงที่รัสเซียได้รับอนุญาตให้ส่งขบวนสินค้าเข้ากรุงปักกิ่งได้ทุก ๆ สามปี และให้มีผู้สอนศาสนานิกายออร์โธด็อกซ์รัสเซียอยู่ประจำ ทั้งได้รับอนุญาตให้สร้างโบสถ์และส่งนักเรียนไปเรียนภาษาที่กรุงปักกิ่งได้ ถึงกระนั้นการติดต่อของรัสเซียกับปักกิ่งก็มีน้อยมาก ทำให้ผลทางการค้าและการติดต่อทางการทูตก็ลดน้อยตามลงไปด้วย แม้ว่าคณะสอนศาสนารัสเซียจะเข้าไปยังกรุงปักกิ่งเป็นจำนวนมากในระยะก่อนปี ค.ศ. ๑๗๓๐ แต่ในศตวรรษต่อมาก็มีไม่ถึง ๖ คณะ และแม้ชาวรัสเซียในไซบีเรีย

ทูตยุโรปในระยะแรกที่มายังราชสำนักปักกิ่ง

โปรตุเกส	ฮอลแลนด์	รัสเซีย	สำนักวาติกัน	อังกฤษ
๑๕๒๐-๒๑- สมัยพระเจ้าเอมมานูเอลทรงส่ง นายโทเม บิเรส	๑๖๕๖ - ปีเต แวน โกเยและเจกอบ แวน คีเซ	๑๖๕๖ สมัยพระเจ้าอเล็กซิสที่ ๑ ทรงส่ง เฟดอ อีซาโกวิช ปะคอฟ		
๑๖๗๐ สมัยพระเจ้าอัลฟองโซที่ ๖ ทรงส่งมาโนเอล เคอซาลคันชา	(๑๖๖๓ เจ แวน แคมเพน และซี โนเบล มายังเมืองฟูเกียน)	๑๖๗๖ สมัยพระเจ้าอเล็กซิสที่ ๑ ทรงส่งนิโคไล จี สปากา ไมเลสกุ		
๑๖๗๘ เบนโต เปอเรรา เคอฟาเรีย	๑๖๖๗ ปีเต แวน ฮุน ๑๖๘๖ วินเซน แวนปาเอท	๑๖๘๙ เฟดอ อเล็กซิวิช โกโลแวง (มายังเนอริชินส์) สมัยผู้สำเร็จราชการโซฟี)		
		๑๖๙๒-๙๔ สมัยพระเจ้าปีเตอร์ที่ ๑ ทรงส่งอิสแบรนท์ ไอเคส	๑๗๐๕ สันตะปาปาคลิเมนต์ที่ ๑๑ ส่งสังฆราชที่เมลลาร์ค เคอทรูนอง	
		๑๗๑๖-๑๗ โลเรนซ์ แลงจ์	๑๗/๒๐-๒๑ สันตะปาปาคลิเมนต์ที่ ๑๑ ส่งสังฆราชเมซซา บารบา	
๑๗/๒๗ สมัยพระเจ้าจอห์นที่ ๕ ทรงส่งนาย เอ เมทเทลโล เคอ ชู ตา ยี เมเนเนสซา		๑๗/๒๐-๒๑ สมัยพระเจ้าปีเตอร์ที่ ๑ ทรงส่งเลฟ วาซิลวิช อิสไมลอฟ	๑๗/๒๐-๒๑ สันตะปาปาคลิเมนต์ที่ ๑๑ ส่งสังฆราชเมซซา บารบา	
		๑๗/๒๖-๒๗ พระนางกัทรีนที่ ๑ ทรงส่งชาวา วลาคิสลาวิช (รากูชินสกี)	๑๗/๒๕ สันตะปาปาเบเนดิกที่ ๑๓ ส่งบาทหลวงกอททาร์ด และอิลเคอฟองโซ	๑๗/๙๓ พระเจ้ายอร์ชที่ ๓ ทรงส่งลอร์ดแมกกาทนี
๑๗๕๓ สมัยพระเจ้าโจเซฟที่ ๑ ทรงส่งนายเอฟ เอกซอัลซี ปาเซโก ชัมปาโย	๑๗๙๕ อิสแซก ทิชซิง	๑๗๖๗ พระนางกัทรีนที่ ๒ ทรงส่งข้าหลวงโครโปทอฟ		
		๑๘๐๕-๐๖ สมัยพระเจ้าอเล็กซานเดอร์ที่ ๑ ทรงส่งเคานต์โกลอฟกิน (กลับไปแคูร์กา)		(๑๘๑๖) ลอร์ดแอมเซอร์สต์ (ไม่ได้เข้าเฝ้า)

มีความต้องการจะจับปลาในน่านน้ำ ที่สร้างความยุ่งยากทางการเมืองในหมู่พวกมองโกลอยู่เสมอ แต่รัฐบาลรัสเซีย ณ กรุงเซนต์ปีเตอร์สเบิร์กก็มีได้อนุญาต

ในขณะที่รัสเซียมีนโยบายจะแสวงหาข้อผูกพันทางการค้าที่แน่นอน แทนที่จะขยายอาณาเขตและทำสงคราม นโยบายของราชวงศ์ซึ่งมีเพียงแต่ที่จะรักษาความมั่นคงในด้านการเมืองโดยระบบการปิดประเทศอยู่ตามลำพัง หลังจากสนธิสัญญาในปี ค.ศ. ๑๖๘๙ และ ค.ศ. ๑๗๒๗ แล้ว ปักกิ่งพยายามปิดเขตแดนด้านเหนือแมนจูเรีย และมองโกเลียนอก โดยห้ามมิให้ชาวจีนอพยพไปอยู่อาศัยและพยายามจำกัดขอบเขตของสัญญาบัตรรัสเซียให้มากที่สุดเท่าที่จะกระทำได้

ส่วนนโยบายของราชวงศ์ซึ่งแสดงให้เห็นได้ชัด คือ จัดส่งทูต ๒ คณะไปในเวลานั้น เพื่อจะผูกพันความเป็นกลางและผูกไมตรีระหว่างรัสเซียกับพวกมองโกลตะวันตก และรักษาสัมพันธไมตรีกับชนเผ่าตอคุทบนฝั่งแม่น้ำโวลกา คณะทูตราชวงศ์ซึ่งคณะแรกไปอยู่ในกรุงมอสโกประมาณ ๒ เดือน ในปี ค.ศ. ๑๗๓๑ คณะทูตเดินทางเข้ากรุงมอสโกโดยขบวนรถลาก ๙ คัน ได้รับเกียรติต้อนรับด้วยการยิงสลุต ๓๑ นัด และได้รับมอบของขวัญ เมื่อได้เข้าเฝ้าถวายตราสาร คณะทูตได้แสดงการระบอบเงินด้วยการคุกเข่าและก้มคำนับบนพื้นสามครั้ง คณะทูตที่ไปรัสเซียครั้งที่สองในปี ค.ศ. ๑๗๓๒ ก็ได้รับการต้อนรับที่กรุงเซนต์ปีเตอร์สเบิร์กเป็นอย่างดีเช่นกัน ดังนั้นในการติดต่อกับประเทศมหาอำนาจเพื่อนบ้านทางภาคตะวันตกเฉียงเหนือในรัชสมัยของจักรพรรดิยู่เจิ้งแห่งราชวงศ์แมนจู จีนได้เตรียมวางแผนไว้เป็นอย่างดีที่จะให้คณะทูตแสดงการคารวะแบบเงิน (ซึ่งทางรัสเซียก็หวังว่าคณะทูตจากตะวันตกจะต้องทำเช่นเดียวกัน) ความหวังที่ต้องการจะเห็นผู้แทนรัสเซียแสดงการคารวะในกรุงปักกิ่งนั้นเท่ากับเป็นการยอมรับความยิ่งใหญ่ของไอรสแห่งสวรรค์ ซึ่งมีโชะประเพณีที่ถือกันทั่วโลก แต่เป็นความเชื่อในขอบเขตอาณาจักรเอเชียตะวันออก นอกจากนี้แล้ว หลังการทูตของราชวงศ์ซึ่งที่เห็นได้ชัดและมีผลสำเร็จ คือ พยายามกีดกันมิให้รัสเซียเข้ามายุ่งเกี่ยวในผืนแผ่นดินจีน ในปี ค.ศ. ๑๗๖๐ ราชวงศ์แมนจูขยายอำนาจไปทั่วประเทศทิเบตอย่างมั่นคง ได้ปราบปรามการรุกรานของพวกมองโกลตะวันตกในเตอร์กีสถานลงสิ้น และจำกัดการขยายตัวของรัสเซียให้อยู่ตามชายเขตแดน

คณะบาทหลวงเยซูอิตผู้เป็นสื่อกลางระหว่างจีนและยุโรป

ในปลายศตวรรษที่ ๑๗ การขยายอำนาจของประเทศสำคัญๆ ในยุโรป ยังผลให้เกิดการแข่งขันและชิงดีชิงเด่นเกี่ยวกับประเทศในเอเชีย ทั้งกระตุ้นความสนใจที่จะติดต่อกับประเทศ

จีน จากตารางในหน้า ๕๕ จะเห็นว่า คณะทูตโปรตุเกส ๒ คณะ คณะทูตฮอลันดา ๓ คณะ และคณะทูตรัสเซีย ๓ คณะ ได้เดินทางไปถึงกรุงปักกิ่งในระยะเวลาใกล้ ๆ กัน นอกจากคณะทูตรัสเซียสองคณะ (ไปคอฟและโกโลแวง) คณะทูตประเทศตะวันตกทุกคณะแสดงการระแวงในแบบฉบับที่เหมือนกับชาวเอเชียปฏิบัติในราชสำนักจีน ประเทศอื่น ๆ ทุกประเทศยกเว้นรัสเซีย มิได้รับการผ่อนปรนในเรื่องของกำนัลและการแลกเปลี่ยนเงินตรา หรือสิทธิเกี่ยวกับความสัมพันธ์ทางการทูตที่ถาวร คณะสอนศาสนานิกายเยซูอิตคงเป็นพวกเดียวที่มีการติดต่อกับกรุงปักกิ่ง ทำให้พวกเยซูอิตคิดว่าตนอยู่ในสภาพและฐานะที่สำคัญในการที่จะเผยแพร่ศาสนาตลอดจนในการติดต่อกับประเทศมหาอำนาจ โดยเฉพาะอย่างยิ่งกับโปรตุเกส รัสเซีย และฝรั่งเศส

การแข่งขันในขบวนการสอนศาสนา

ประเทศโปรตุเกสปกป้องและสนับสนุนคณะเผยแพร่ศาสนาคริสเตียน ในเอเชียตะวันออก เริ่มควบคุมการติดต่อของพวกคริสเตียนในประเทศจีนแต่ผู้เดียว แม้ว่าในระยะต่อมาประเทศโปรตุเกสจะเสื่อมอำนาจลง และถูกชนชาติฮอลันดาและอังกฤษคอยรบกวนสกัดกั้นการเดินทางเรือไปมาเกือยู่เนื่อง ๆ แต่พระเจ้าแผ่นดินโปรตุเกสก็พยายามจำกัดจำนวนพวกสอนศาสนา มิให้มีชนชาติที่มีอำนาจทางเรือเข้าไปอยู่ในประเทศจีน ดังนั้นพวกเยซูอิตชาวอิตาลี โปรตุเกส เบลเยียมและยุโรปกลางจึงมีจำนวนมาก แต่ชาวสเปนและฝรั่งเศสมีจำนวนน้อย ในปี ค.ศ. ๑๖๒๒ คณะสันตะปาปาได้เริ่มโฆษณาชวนเชื่อที่จะขยายและผนึกกำลังในกิจกรรมสอนศาสนา ในอันคับต่อมาพวกเยซูอิตได้หาทางจะขจัดการกุมอำนาจของพวกโปรตุเกส โดยการเปิดเส้นทางเดินเรือใหม่ระหว่างลิสบอน-กัว-หมาเก๊า

ในขณะที่พวกฮอลันดามีอำนาจทางเรือเพิ่มมากขึ้น และคุมเส้นทางเดินเรือไปยังประเทศจีนอยู่แถบเมืองหมาเก๊า นั้น คณะสันตะปาปาและคณะสงฆ์นิกายเยซูอิตได้รับความร่วมมือจากฝรั่งเศส และได้รับความสนับสนุนจากประเทศยุโรปภาคกลาง พยายามหาเส้นทางทางบกที่ปลอดภัยไปยังประเทศจีน ทั้งนี้เพราะการเดินทางเรือไม่ปลอดภัย ดังปรากฏสถิติว่าจากจำนวนเรือ ๓๒๓ ลำ ที่ออกเดินทางจากเมืองลิสบอนไปยังเกาะกัว ในช่วงระยะ ๖๐ ปี ระหว่าง ค.ศ. ๑๕๘๐-๑๖๔๐ มีเรือสูญหายไปประมาณ ๗๐ ลำ ในปี ค.ศ. ๑๖๕๐ มีพวกเยซูอิตมากกว่า ๖๐๐ คน เดินทางไปยังประเทศจีน แต่ที่เดินทางโดยปลอดภัยถึงเมืองจีนมีเพียงประมาณ ๑๐๐ คนเท่านั้น

ในต้นปี ค.ศ. ๑๖๖๐ พวกนักสำรวจเยซูอิตเริ่มเดินทางบกสายใหม่จากกรุงปักกิ่งผ่าน

เมืองลาซาไปถึงอินเดีย แต่ว่าเส้นทางนี้ยากลำบากยิ่ง ในที่สุดบาทหลวงเวอร์บีเอส ณ กรุงปักกิ่งได้ตัดสินใจที่จะทดลองว่า พวกเยซูอิตสามารถใช้เส้นทางไซบีเรียที่ทางรัสเซียได้พัฒนาขึ้นในปี ค.ศ. ๑๖๗๖ บาทหลวงเวอร์บีเอสได้ให้ความช่วยเหลือแก่คณะทูตรัสเซีย ซึ่งมีสปาคาโมเลสกุ เป็นผู้นำ ต่อมาทูตรัสเซียได้จัดพิมพ์แผนที่ไซบีเรีย และติดต่อกับคณะเยซูอิตเรื่อยมา ใน ค.ศ. ๑๖๘๐ พวกเยซูอิตได้สร้างที่พักขึ้นในกรุงมอสโก ส่วนหนึ่งของคณะบาทหลวงเยซูอิตฝรั่งเศสที่ถูกส่งไปประเทศจีนจะเดินทางไปยังกรุงมอสโกก่อน แต่ความพยายามจะข้ามต่อไปยังไซบีเรียก็ไร้ผล การที่พวกเยซูอิตได้ให้ความช่วยเหลือแก่ราชวงศ์ชิงทั้งในการสร้างปืนใหญ่ และการเตรียมเอกสารทางการทูต ไม่ได้ช่วยให้รัสเซียเห็นใจพอที่จะให้ใช้เส้นทางผ่าน

ความสำคัญของฝรั่งเศสในยุโรปในสมัยพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ (ค.ศ. ๑๖๔๓-๑๗๑๕) เป็นผลสะท้อนที่ฝรั่งเศสสนับสนุนการเผยแผ่คริสต์ศาสนานิกายโรมันคาทอลิกในต่างประเทศ องค์การเผยแผ่ศาสนาในต่างแดน (Société des Missions Etrangères) ตั้งขึ้นในปี ค.ศ. ๑๖๕๘ เริ่มดำเนินงานในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ณ เมืองอยุธยา เมืองหลวงของประเทศไทย ในปี ค.ศ. ๑๖๖๒ และในระยะต่อมาก็ได้ขยายไปยังเขมรและเวียดนาม เพื่อจะช่วยเหลือขยายการดำเนินงานนี้ได้ตั้งบริษัทอินเดียตะวันออกของฝรั่งเศสขึ้นในปี ค.ศ. ๑๖๖๔ และได้ศูนย์กลางอยู่ที่เมืองปอนดิเชอร์ บนฝั่งทะเลภาคตะวันออกเฉียงใต้ของอินเดีย อีก ๑๐ ปีต่อมา ในปี ค.ศ. ๑๖๘๐ พระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ ทรงปรารถนาที่จะได้เมืองสยามมาไว้ในครอบครอง ดังนั้นเมื่อบาทหลวงเวอร์บีเอสที่ปักกิ่งทูลขอความช่วยเหลือกำลังคนและกำลังเงิน พระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ ก็ทรงยินดีให้ตามคำขอ ในปี ค.ศ. ๑๖๘๕ พระองค์ทรงส่งบาทหลวงเยซูอิตชาวฝรั่งเศส ๕ รูปไปเมืองจีน บาทหลวงเหล่านั้นมีความรู้ในวิชาคณิตศาสตร์ ดาราศาสตร์และวิทยาศาสตร์อื่น ๆ เป็นอย่างดี เพื่อที่จะหลีกเลี่ยงการโจมตีของโปรตุเกสที่เมืองหมาเก๊า คณะเยซูอิตชุดนี้ได้ขึ้นบกที่เมืองหนิงโป ใน ค.ศ. ๑๖๘๗ เดินทางไปกรุงปักกิ่ง นี่คือจุดเริ่มต้นของบาทหลวงฝรั่งเศสที่มาสอนศาสนาคริสต์ในประเทศจีน ซึ่งเป็นการท้าทายการอ้างสิทธิของพวกโปรตุเกส

จุดประสงครระหว่างชาติของพวกสอนศาสนาคริสต์ใน ประเทศจีน เป็นเรื่องยุ่งยากและสับสนในสายตาของชาวจีน มีการแข่งขันและชิงดีชิงเด่นอยู่ทั่วไป พวกเยซูอิตในประเทศจีนมีสมาชิกมาเพิ่ม คือ บาทหลวงฝรั่งเศสระดับยากจน เช่นพวกนิกายดอมินิกันและฟรานซิสกันจากฟิลิปปินส์ ซึ่งได้รับการสนับสนุนจากสเปนมาตั้งถิ่นฐานที่มณฑลฟุเจี้ยนในประมาณปี ค.ศ. ๑๖๓๐ ส่วนบาทหลวงนิกายออกัสติเนียนมาถึงประมาณปี ค.ศ. ๑๖๘๐ และบาทหลวงเยซูอิตฝรั่งเศสมาในปี ค.ศ. ๑๖๘๗ มีการตกลงในปี ค.ศ. ๑๖๙๖ ให้วัดวาอารามที่ตั้งอยู่ใน

เมืองหมาเก้า ปักกิ่ง และนานกิงอยู่ภายใต้การอุปถัมภ์ของโปรตุเกส และวัดที่เหลืออีก ๕ แห่งในมณฑลใหญ่ ๆ อยู่ในความอุปถัมภ์ของคณะเผยแผ่ศาสนาของโรม ในปี ค.ศ. ๑๗๐๑ มีจำนวนบาทหลวงในประเทศจีนดังต่อไปนี้ นิกายเยซูอิต ๕๔ รูป นิกายฟรานซิสกัน ๒๔ รูป นิกายคอมมิเนียน ๑๘ รูป บาทหลวงธรรมตา ๑๕ รูป ซึ่งส่วนมากมาจากองค์การเผยแผ่ศาสนาในต่างแดนของฝรั่งเศส และบาทหลวงนิกายออกัสติเนียนอีก ๖ รูป เฉพาะนิกายเยซูอิตที่มีที่พักอยู่ไม่น้อยกว่า ๗๐ แห่ง และวัดประมาณ ๒๐๘ แห่ง และมีประชาชนจีนที่นับถือศาสนาคริสต์นิกายนี้ประมาณจำนวน ๓๐๐,๐๐๐ คน

นอกเหนือไปจากความสัมพันธ์ที่มีต่อโปรตุเกส รัสเซียและฝรั่งเศสแล้ว คณะผู้สอนศาสนาในปักกิ่งยังติดต่อกับเจ้านายและนักปราชญ์ในโปแลนด์ ออสเตรีย แปรนเดนเบอร์ก และประเทศอื่น ๆ ในยุโรป ในการเจรจาตกลงระหว่างรัสเซียกับราชสำนักชิง พวกเยซูอิตทำหน้าที่เป็นล่ามแปลจนคณะสอนศาสนานิกายรัสเซียออร์ทอดอกซ์ ได้เข้ามาตั้งที่เผยแผ่ศาสนาในปักกิ่งในปี ค.ศ. ๑๗๒๗ ในระยะนั้นเอง ราชสำนักรัสเซียจึงเริ่มยินยอมเปิดเส้นทางไซบีเรียให้แก่พวกเยซูอิต แต่ทว่ารายได้ในปักกิ่งเริ่มลดน้อยลง และแผนการเดินทางเส้นทางไซบีเรียก็ไร้ผล

เมืองจีนในสายตาของชาวโปรตุเกส

ในที่สุดการต่อสู้แข่งขันเพื่อชิงอำนาจและการขยายศาสตร์แห่งความคิด ได้ทำลายฐานะพวกเยซูอิตในปักกิ่งลงอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ เพราะบาทหลวงเป็นผู้ริเริ่มการติดต่อบetween สองวัฒนธรรมที่แตกต่างกัน เกิดปัญหาทั้งสองด้าน ทำให้ถูกโจมตีจากทั้งสองฝ่าย ถึงกระนั้นการโจมตีที่ตีตื้นที่สำคัญมาจากพวกยุโรปซึ่งแข่งขันกันอยู่เอง เพราะพวกสอนศาสนาในปักกิ่งมีอิทธิพลต่อประเทศจีนมากกว่าพวกยุโรปเอง

ในที่สุด ปรากฏผลว่าความสำเร็จในระยะแรกของพวกเยซูอิตนั้นขึ้นอยู่กับนโยบายประนีประนอม ซึ่งใช้วิธีเปรียบเทียบศาสนาคริสต์กับลัทธิขงจื้อ ในขณะที่ลัทธิขงจื้อได้รับการเผยแผ่ในยุโรปด้วยวิธีการเปรียบเทียบกับศาสนาคริสต์ การติดต่อกับใกล้ชิดช่วยให้พวกหัวโบราณต่างฝ่ายต่างไม่ยอมประนีประนอมโดยไม่ยอมรับว่าเป็นความจริง ขณะที่บาทหลวงเยซูอิตคนกลางผู้เฉลียวฉลาด ในระยะแรกสร้างความนับถือและชื่นชมยินดีร่วมกันระหว่างจีนกับยุโรป แม้จะอยู่ห่างไกลกัน แต่เมื่อมาติดต่อกันใกล้ชิดกัน ทำให้แต่ละฝ่ายเกิดความไม่พอใจกันขึ้น ความคุ้นเคยทำให้เกิดความไม่ไว้วางใจ หากมิใช่การคุกคามเหยียดหยามผู้เชี่ยวชาญส่วนภูมิภาค ผู้อธิบายความหมายของวัฒนธรรมหนึ่งให้อีกวัฒนธรรมหนึ่ง ใน

ปัจจุบันควรเริ่มบทแรกว่าด้วยประวัติศาสตร์ของการติดต่อในด้านวัฒนธรรม

ความพยายามครั้งแรกในการลำดับเรื่องอารยธรรมจีน ได้จัดพิมพ์ขึ้นในปี ค.ศ. ๑๕๘๘ เป็นเรื่องที่บาทหลวงในนิกายออกัสติเนียน (กอนซาเลส เดอ เมนโตซา) เขียนขึ้นจากคำบอกเล่า ซึ่งได้รับมาอีกทอดหนึ่งจากบาทหลวงในฟิลิปปินส์ที่เคยไปเยือนประเทศจีน หลังจากนั้นก็มีบาทหลวงเยซูอิตเขียนขึ้นจากประสบการณ์โดยตรงของตนเอง และข้อเขียนเหล่านั้นได้กลายเป็นหลักฐานสำคัญที่ชาวยุโรปจะมองดูประเทศจีน มาร์โค โปโลเป็นชาวยุโรปคนแรกที่เขียนเกี่ยวกับเรื่องเมืองจีน มัทเทโอ ริชชี เป็นคนที่สอง ก่อนที่บาทหลวงริชชีจะถึงแก่กรรมภาพประมาณ ๖ เดือน ใน ค.ศ. ๑๖๑๐ เขาได้รวบรวมรายงานประจำวันในระยะที่เขาสอนศาสนาอยู่ในประเทศจีนรวม ๒๘ ปี และได้เรียบเรียงระบบสังคมในปลายสมัยราชวงศ์หมิงขึ้นด้วย หนังสือนี้บาทหลวงเอน ตรีกอล ได้แปลจากภาษาอิตาเลียนเป็นภาษาละติน โดยเพิ่มบทแทรกไว้ด้วย พิมพ์ขึ้นในปี ค.ศ. ๑๖๑๕ มีชื่อหนังสือว่า “ประวัติการเดินทางไปตั้งถิ่นฐานของคณะสอนศาสนาคริสเตียนในเมืองจีน” ซึ่งต่อมาได้มีผู้แปลเป็นภาษาฝรั่งเศส เยอรมัน สเปน อิตาลีและอังกฤษ วงการศึกษาในยุโรปได้เริ่มให้ความสนใจเกี่ยวกับประเทศจีนอย่างถ้วนถี่ทั้งในตำานภูมิศาสตร์ ผลิผล สินค้าที่ผลิตด้วยมือ ขนบธรรมเนียมประเพณี ความรู้ รัฐบาล จริยธรรม และแนวความคิดทางศาสนา แถมด้วยเรื่องเกี่ยวกับความสำเร็จของพวกเขาคณะเยซูอิตในกรุงปักกิ่ง

ในรายงานของบาทหลวงริชชีได้ให้ความเห็นเกี่ยวกับศาสนาในประเทศจีนแก่ผู้อ่านในโลกตะวันตกว่า มีวิธีการปฏิบัติที่คล้ายคลึงกับศาสนาคริสเตียน ดังปรากฏในบทความภาษาจีนของเขา งานชิ้นสำคัญในบรรดาบทความทั้งหลายที่เขาเขียนเป็นภาษาจีนคือคำสอน “เขียน จู้อื่อฮี้ หรือข้อถกเถียงเกี่ยวกับพระเจ้า” ซึ่งเป็นคำสนทนาระหว่างนักปราชญ์ชาวจีนและชาวตะวันตก ผลงานชิ้นนี้กล่าวถึงข้ออ้างอิงโบราณหลายข้อ สรุปหลักคำสอนของศาสนาคริสเตียน ตำนานพุทธศาสนาว่าเป็นคำสั่งสอนที่นำไปทางที่ผิดๆ และกล่าวติเตียนบทคำสอนบางส่วนของลัทธิขงจื้อที่ได้ปรับปรุงแล้ว แต่เว้นที่จะติเตียนลัทธิขงจื้อแต่โบราณ เพื่อมิให้ขัดใจกัน สื่อ กวาง ซี (ปอล สื่อ) ผู้ซึ่งกลับใจมานับถือศาสนาคริสเตียนได้บรรยายเกี่ยวกับฐานะของพวกเขาเยซูอิตในประเทศจีนไว้ว่า ศาสนาคริสเตียน “ช่วยกำจัดพุทธศาสนาและช่วยให้ลัทธิขงจื้อมีความสมบูรณ์ขึ้น” อาจนำความเชื่อในศาสนาคริสเตียนไปแทรกไว้ในวิธีการเคารพบูชาในลัทธิขงจื้อได้ ความสำคัญของฐานะดังกล่าวนี้ คือการยอมรับคำสอนของลัทธิขงจื้อในคำรว่าด้วย “ความรอบรู้แต่โบราณ” ไม่ยอมรับคำอธิบายและคำวิจารณ์ของชาวจีนที่มีต่อตำราโบราณ ยังผลให้เกิดการปรับปรุงลัทธิขงจื้อที่ไม่มีเหตุผลและมีวิธีการที่ไม่ถูกต้อง ตลอดจนการโจมตีการนับถือในลัทธิเต๋าและพุทธศาสนาว่าไร้ความหมาย

เช่นเดียวกับบทความที่บาทหลวงตริกอลพิมพ์ขึ้นในปี ค.ศ. ๑๖๑๕ สำหรับผู้อ่านในยุโรป กล่าวถึงลัทธิขงจื๊อว่า “ไม่ได้รับการยกย่องนับถือเป็นประเพณีศาสนาทั้งเช่นการนับถือพระเจ้า” และ “ชาวจีนให้เกียรติและนับถือนักปราชญ์ในฐานะเจ้านาย ไม่ใช่ในฐานะเทวดา” การเผยแพร่ลัทธิขงจื๊อเข้าในยุโรปจึงเป็นแบบฉบับของจริยธรรมอันดีงาม และความนับถือยกย่องในคุณธรรมทางการเมืองคล้ายกับคำสอนในศาสนาคริสต์ และคณะบาทหลวงเยซูอิตเริ่มมีส่วนในบทบาททางประวัติศาสตร์ ในฐานะล่ามของระบบตะวันออกให้แก่ตะวันตก และระบบตะวันตกให้แก่ตะวันออก เช่นเดียวกับผู้สอนศาสนาคริสต์นิกายโปรเตสแตนต์ ในระยะต่อมา พวกเยซูอิตมีผู้สนับสนุน ๒ พวก คือพวกที่หันมานับถือศาสนาคริสต์ในจีนและผู้สนับสนุนในยุโรป ดังนั้น พวกบาทหลวงจึงอยู่ระหว่างสองโลกเป็นผู้แลกเปลี่ยนข่าวและผู้สื่อสารระหว่างโลกตะวันออกและโลกตะวันตก

จากจดหมายอันยาวที่พวกเยซูอิตเขียนไปบ้าน เริ่มด้วยจดหมายของนักบุญซาเวียร์ มักจะบรรยายรายละเอียดเพื่อเรียกร้องความสนใจของประชาชน จดหมายเหล่านี้จะส่งผ่านไปยังวิทยาลัยเยซูอิตต่าง ๆ และจะส่งต้นฉบับลายมือเขียนต่อไปยังชนบางกลุ่ม แม้ว่ารายละเอียดนั้นจะยังไม่ได้พิมพ์ขึ้นก็ตาม แต่มีผู้ใช้จดหมายนั้นอ้างอิงและเขียนหนังสือเกี่ยวกับประเทศจีนจัดพิมพ์ขึ้นไปในปลายศตวรรษที่ ๑๗ และตอนต้นศตวรรษที่ ๑๘ ข้อความในหนังสือของเคอร์เซ คือหนังสือชื่อว่า “ภาพเมืองจีน” พิมพ์ขึ้นในปี ค.ศ. ๑๖๖๗ แสดงรายละเอียดอย่างชัดเจนในเรื่องที่บาทหลวงเยซูอิตกล่าวถึงจักรพรรดิคังซี และข้าราชการ และประชาชนชาวจีน ในปี ค.ศ. ๑๖๘๗ หนังสือชื่อ ปรัชญาขงจื๊อ (Confucius Sinarum Philosophus) ได้กล่าวถึงคำสอนอย่างย่อที่พวกเยซูอิตเขียนไว้เป็นภาษาละติน พร้อมด้วยคำแปลบางตอนในคำสอนของศาสนาต่าง ๆ นอกจากนี้มีการรวบรวมจดหมายที่มีชื่อเสียง คือ *Lettres edifiantes et curieuses* ปรากฏเป็นตอน ๆ ในระหว่างปี ค.ศ. ๑๗๐๒ และ ๑๗๗๖ และจัดพิมพ์อีกหลายครั้งต่อมา ในชุดจดหมายจากเมืองจีน หลักฐานการเขียนในระยะแรก ๆ ได้ใช้อ้างอิงต่อมา โดยเฉพาะเมื่อบาทหลวงคูซอลเขียนหนังสือ ๔ เล่มบรรยายเรื่องเมืองจีน ชื่อ คำบรรยาย—เรื่องจักรวรรดิจีน ในปี ค.ศ. ๑๗๓๕ รวมรายงานการสำรวจพร้อมด้วยแผนที่ ๔๒ แผ่น มีบทนำอีก ๒๐ บทที่ประกอบด้วยรายละเอียดไม่ถี่ถ้วนนัก ในปลายศตวรรษก็ปรากฏหนังสือ ๑๓ เล่ม เขียนโดยบาทหลวงเดอ เมลลา ชื่อ “ประวัติศาสตร์ทั่วไปของประเทศจีน” ซึ่งแปลจากสรุปประวัติศาสตร์จีนในศตวรรษที่ ๑๒ ซึ่งจูซีเป็นผู้เขียน ส่วนหนังสือ *ทงเจียนกังมู่* หรือ the Outline and Details of the Comprehensive Mirror สำหรับช่วยในวงการปกครองพิมพ์ขึ้นในปี ค.ศ. ๑๗๗๗-๘๕ จัดเป็นความรู้เบื้องต้น

ของชาวตะวันตกเกี่ยวกับประเทศจีน

บาทหลวงคูดอลและคณะในยุโรปเป็นคณะที่สนับสนุนและป้องกันพวกสอนศาสนาที่ปักกิ่ง ได้รับข่าวสารต่าง ๆ มากเกินกว่าจะตีพิมพ์ได้ทั้งหมด จึงต้องเลือกคัดข่าวและตรวจสอบสิ่งพิมพ์ ซึ่งก่อให้เกิดการปกปิดบิดเบือนความจริงได้อยู่มาก และอาจก่อให้เกิดผลร้ายต่อความมุ่งหมายของพวกเยซูอิตได้ ดังนั้นในการย่อปรัชญาขงจื้อได้แก้ไขไว้ว่า ชาวจีนในสมัยโบราณนับถือพระผู้เป็นเจ้าเพียงองค์เดียวและเชื่อการเป็นอมตะของวิญญาณ ในหนังสือรวบรวมจดหมายที่มีชื่อเสียง ในตอนที่อ้างถึงการเชื่อถือโซกลางและวิธีการปฏิบัติที่ไม่น่านิยมของชาวจีนโดยมากมักถูกตัดออก ดังนั้นการกลั่นกรองสองชั้นได้เกิดมีขึ้น บาทหลวงที่อยู่ในกรุงปักกิ่งกล่าวแต่เรื่องที่น่านิยม และบาทหลวงคูดอลที่กรุงปารีสผู้ไม่เคยเห็นประเทศจีนเลยก็พยายามเปลี่ยนแปลงใจความให้ถูกต้องกับความสนใจของผู้อ่านในยุโรป ด้วยการแก้ไขข้อความของคณะสอนศาสนาที่มีจุดมุ่งหมายให้เกิดประโยชน์

บาทหลวงเวอร์บีเอส บาทหลวงกริมาลดี และบาทหลวงอื่นๆ ในกรุงปักกิ่ง มีการติดต่อส่วนตัวกับนักปราชญ์เยอรมันชื่อไลบ์นิซ (ค.ศ. ๑๖๔๖-๑๗๑๖) จดหมายส่วนตัวเหล่านั้นมีอิทธิพลในโลกของผู้สนใจคนกว่าเกี่ยวกับการศึกษาในยุโรปมาก ไลบ์นิซเขียนหนังสือเรื่องโนวิสสิมา สินิกา หรือข่าวเล่าในเมืองจีน ในปี ค.ศ. ๑๖๙๗ ได้รวบรวมเอกสารต่างๆ ทุกแห่งทุกมุม ส่วนมากมาจากเอกสารของพวกเยซูอิต ซึ่งเขาได้รวบรวมมากกว่า ๑๐ ปี เขาหวังที่จะนำความสำเร็จความเข้าใจให้เผยแพร่ไปทั่วโลก ทำให้ไลบ์นิซมีความสนใจในคำสอนของขงจื้อ ตามที่พวกเยซูอิตได้แปลความหมายไว้ “ในปัจจุบัน ราชอาณาจักรจีนเป็นคู่แข่งชั้นในกับอารยธรรมกับยุโรป ทั้งยังมีประชาชนมากกว่า “ไลบ์นิซบรรยายต่อไปว่า จีนจะเป็นคู่แข่งของเราต่อไปอีกในหลายสิ่งหลายอย่างในฐานะเกือบทัดเทียมกัน ยังผลให้เขาชนะในปัจจุบัน และปัจจุบันเรา...กฎหมายจีนทั้งหมดแตกต่างจากชาติอื่น มุ่งที่จะนำความสำเร็จมาสู่ประชาชน ความสงบในสังคมและการจัดตั้งระเบียบของสังคม” ด้วยเหตุนี้ไลบ์นิซจึงได้เสนอการแลกเปลี่ยนระหว่างคำสอนในศาสนาคริสต์นิกายและวิทยาศาสตร์ของโลกตะวันตกกับปรัชญาที่เหมาะสมกับการปฏิบัติและระเบียบของสังคมจีน

ด้วยเหตุนี้ภาพจักรวรรดิจีนในสายตาของพวกเยซูอิตจึงเข้าไปรวมอยู่ในความคิดของชาวยุโรป เป็นส่วนผสมของภูมิ-ปัญญาในยุคแห่งความรู้แจ้ง ซึ่งอาจจะใช้เป็นส่วนหนึ่งในข้อกล่าวอ้างสำหรับการเปลี่ยนแปลงคริสต์ศาสนจักร ตัวอย่างเช่น มีการวาดภาพประเทศจีนในบทบาทของความไม่มีขอบเขตในโลกหนังสือที่เรียกว่า “มโนภาพของการเดินทาง” จากอุคุมการของนักเขียนในยุคเปลี่ยนแปลง ได้นึกภาพความเป็นอยู่ของประชาชน

และสถาบันที่อยู่ห่างไกล ที่สำคัญที่สุดก็คืออาณาจักรจีนจะปรากฏขึ้นในมโนภาพของชาวยุโรปด้วยความจริงที่แทรกไว้ด้วยปัญหาของเวลา ความสัมพันธ์ระหว่างจริยธรรมและศาสนา

หนังสือที่พวกเขาเชื่อทบทวนเพิ่มขึ้นสะท้อนภาพสังคมที่มีระบบศีลธรรมใกล้เคียงกับระบบศีลธรรมของศาสนาคริสต์นิกายโรมันคาทอลิก แต่ก็ยังเป็นสังคมโบราณที่ทำนายกาลล่วงหน้าของความเชื่อในศาสนาคริสต์นิกายโปรเตสแตนต์ โดยหลักการแล้ว ชาวจีนเป็นชาติที่มีศีลธรรมโดยธรรมชาติมีอิสระจากคำสอนในศาสนา มีรากฐานและรักษาค่านิยมไว้ด้วยความรู้และปฏิบัติสืบต่อเนื่องกันมา และได้ปรับให้เข้ากับอุปนิสัยของประชาชน ในการสอนจริยปรัชญาขงจื๊อนั้นมิใช่เป็นหลักที่แย้งไม่ได้ แต่เป็นไปด้วยเหตุผล ซึ่งมีได้รับมาจากศาสนาหากเกิดขึ้นจากการปฏิบัติในชีวิตจริง อย่างไรก็ตาม ชาวจีนมิใช่คนที่ไร้ศาสนา ยิ่งกว่านั้น ในประเทศจีนไม่มีช่องว่างระหว่างศีลธรรมประจำตัวกับนโยบายเพื่อประชาชน ศีลธรรมและการเมืองเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันและมีความสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิด ผู้ปกครองจะเป็นเสมือนบิดาของประชาชน ทั้งหมดนี้ชี้ให้เห็นความจริงที่ว่าราชอาณาจักรจีนได้มีอายุยืนยาวมาเป็นระยะเวลาอันยาวนาน

เหตุการณ์ทั้งหลายนั้น ทำให้เกิดการสนับสนุนลัทธิเทวภาพ (Deism) ในยุโรป นักปราชญ์ชาวยุโรปเสนอ “ศาสนาแห่งธรรมชาติ” ให้เป็นลัทธิที่แข่งกับคำสอนในศาสนาคริสต์นิกายโรมันคาทอลิก โดยยกตัวอย่างประเทศจีนขึ้นมาอ้าง บรรดานักปรัชญาซึ่งเป็นลูกศิษย์ของเดคาท์ เช่น สปิโนซา โลบ์นิซ และมาล เลอบลองซ์ก็รวมอยู่ด้วย

การโจมตีความเชื่อในศาสนาคริสต์นิกายโรมันคาทอลิก ได้รับการสนับสนุนอย่างมิได้คาดหมายจากทฤษฎีของพวกเขากลุ่มน้อย (เรียกว่าผู้อธิบายเป็นความหมายซ้อน) ในประเทศจีน เนื่องจากเผชิญกับความจริงที่ว่าลำดับประวัติศาสตร์จีนเป็นเรื่องเก่าแก่สืบเนื่องมาแต่โบราณ บาทหลวงบางคนได้ตัดสินใจลงความเห็นที่ชาวจีนสืบเชื้อสายมาจากโนอา และมีกฎหมายโบราณแบบประเพณีของชาวฮิบรู ด้วยเหตุนี้ จึงพบข้อความเปรียบเทียบความจริงในศาสนาคริสต์นิกายโรมันคาทอลิกของจีน แม้ว่าชาวคริสต์นิกายโรมันคาทอลิกจะประจักษ์ในข้อความเหล่านั้นอย่างดี แต่ชาวจีนยังมองไม่เห็น จากทฤษฎีนี้ พวกเขาเชื่อที่บางคนยอมรับว่าได้เห็นหนทางที่จะทำให้ศาสนาคริสต์นิกายโรมันคาทอลิกเป็นศาสนาที่นับถือกันทั่วโลก การโต้แย้งความเห็นของศาสนาคริสต์นิกายโรมันคาทอลิกนี้ พวกเขาเชื่อที่ปฏิเสธที่จะจัดพิมพ์ขึ้น แต่อิทธิพลของความคิดเห็นได้เผยแพร่ด้วยการติดต่อทางจดหมาย

ดังนั้น เมื่อชาวยุโรปถกเถียงกันด้วยเรื่องศีลธรรมและศาสนา มักจะอ้างเหตุผลจากประเทศจีนเป็นอุทาหรณ์ การที่ชาวจีนมีศีลธรรมอันดีมานั้นจะเป็นไปได้หรือไม่ เพราะ

ไม่มีการสอนศาสนาคริสต์ใน ประเทศจีนในสายตาของพวกเจซุอิทนั้น เห็นลัทธิขงจื๊อ เป็นระบบจริยธรรม พวกเจซุอิทได้พยายามที่จะแสดงให้เห็นว่า ชาวจีนก็มีความคิดเกี่ยวกับพระผู้เป็นเจ้าผู้สร้างโลก ฝ่ายพวกศัตรูและผู้ที่พยายามโจมตีพวกเจซุอิทก็พยายามเสริมความคิดว่า ชาวจีนเป็นพวกไร้ศาสนา ดังนั้นจึงเป็นพวกที่ไร้ศีลธรรม พวกที่มีความคิดอิสระในยุคแห่งความรู้แจ้งระยะแรกก็พยายามพิสูจน์เพื่อความพอใจของตนเอง โดยอ้างถึงข้อเขียนของพวกเจซุอิทว่า ชาวจีนนั้นเป็นผู้ไร้ศาสนาอย่างแน่นอน แต่ทว่ามีระบบศีลธรรมที่มีได้ขึ้นอยู่กับศาสนา

ผลที่ปรากฏในขั้นสุดท้ายก็คือ บทบาทของพวกเจซุอิทช่วยสนับสนุนวอลแตร์ และพวกที่นับถือลัทธิเทวภาพในยุคแห่งความรู้แจ้ง ในขณะที่เดียวกันก็เป็นเครื่องมือของการเมืองของศาสนาโรมันคาทอลิกและราชสำนักของพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ ในปี ค.ศ. ๑๗๐๐ การต่อต้านทฤษฎีศาสนาที่กรุงปารีสยังผลให้บรรดาอาจารย์สอนศาสนาของมหาวิทยาลัยซอร์บอนตำหนิบทบาทของพวกเจซุอิทว่า “หลงผิดน่าบัดสีและเป็นผลเสียหาย” ดังนั้น จึงเกิดระยะที่สำคัญกว่าในเรื่องการขัดแย้งในเรื่องพิธีของขงจื๊อ ซึ่งก่อให้เกิดความยุ่งยากแก่วงการสอนศาสนาในประเทศจีนในศตวรรษที่ผ่านมา

การขัดแย้งในเรื่องศาสนพิธี

การที่พวกเจซุอิทรุ่นแรกยอมรับศาสนาคริสต์เข้าปนกับลัทธิขงจื๊อนั้น เป็นการยอมรับกันโดยปราศจากข้อถกเถียงหรือโต้แย้งในหมู่นักสอนศาสนาในประเทศจีน แต่นักสอนศาสนาคู่แข่งกันในนิกายอื่น ตลอดจนสาวกของบาทหลวงวิซซีบางคนได้เริ่มแสดงความสงสัยเกี่ยวกับคำสอนศาสนาในภาษาจีน ตั้งแต่เริ่มแรกได้มีปัญหาลายอย่างในการแปลต้นฉบับ ซึ่งต่อมาจะระบาคในหมู่นักสอนศาสนานิกายโปรเตสแตนท์ด้วย ความคิดของพระผู้เป็นเจ้ามีอยู่ในความนับถือของจีนหรือไม่? และคำว่า “พระผู้เป็นเจ้า” ควรแปลเป็นภาษาจีนว่าอะไร? หากจะเทียบคำว่า ‘ซั้งตี้’ พระเจ้าสูงสุด หรือสวรรค์ (เทียน) ว่ามีความสำคัญเทียบเท่ากับ “พระผู้เป็นเจ้า” ในความหมายของชาวตะวันตกได้หรือไม่? พวกนิกายเจซุอิทว่าเป็นไปได้ แต่พวกคอมมิวนิกันว่าเป็นไปไม่ได้

ที่สำคัญยิ่งกว่าปัญหาที่กล่าวแล้ว คือ “ปัญหาเกี่ยวกับพิธีการ” การประกอบพิธีกรรมแสดงการเคารพบูชาบรรพบุรุษต่อหน้าแท่นบูชาหรือบ้ายชื่อ ควรจะถือว่าเป็นเพียงพิธีการที่ไม่เกี่ยวกับศาสนาได้หรือไม่ และสมควรที่พวกคริสเตียนจะพึงปฏิบัติได้ หรือพิธีกรรมนี้เป็นเพียงการนับถือแบบเคียดริยซึ่งไม่ควรนำมาเป็นวิธีปฏิบัติของชาวคริสต์ ปัญหาเหล่านี้

เป็นปัญหาที่สมเหตุสมผลทั้งสิ้น เพราะความสำเร็จของพวกเยซูอิตในประเทศจีนขึ้นอยู่กับความประนีประนอมในหลักศาสนา คล้ายกับความพยายามในระยะเดียวกันของพวกเยซูอิตในประเทศอินเดีย ที่พยายามผสมผสานศาสนาคริสต์นิกายให้เข้ากับลัทธิฮินดู

นักศาสนศาสตร์หลายท่านในระยะต่อมาเห็นว่าการประนีประนอมนั้นมากเกินไป เพื่อให้ผู้มีการศึกษาชาวจีนยอมรับศาสนาคริสต์นิกาย ยังผลให้พวกเยซูอิตในระยะแรกๆ หละหลวมในคำสอนเกี่ยวกับความเชื่อถือในพระเจ้าองค์เดียวของศาสนาคริสต์นิกาย บาทหลวงริชชีเขียนบทความโต้แย้งว่า เป็นความพยายามทุกวิถีทางที่จะดึงดูดความสนใจของบุคคลชั้นนำในลัทธิขงจื้อด้วยการอธิบายตามเหตุผลของเราในสิ่งใดสิ่งหนึ่งซึ่งเขาเสนอมาในรูปแบบที่มีความหมายคลุมเครือ บาทหลวงริชชีได้ชี้ให้เห็นว่าลัทธิขงจื้อหลีกเลี่ยงการบูชารูปตลอดจนคำถามคำตอบเกี่ยวกับกำเนิดและชีวิตภายหลังการตาย ในทางตรงข้าม พวกเยซูอิตและผู้อยู่ในวงการการศึกษาทั้งหลายในปัจจุบัน รู้สึกราวจะเห็นพ้องว่าพิธีการในลัทธิขงจื้อ เช่นในเรื่องพิธีการเคารพบูชาบรรพบุรุษทั่วไปว่ามีลักษณะสัมพันธ์กับศาสนา พวกเยซูอิตรุ่นแรกๆ พยายามที่จะคัดแปลงหลักความเชื่อและประเพณีจีน เพื่อที่จะแสดงให้เห็นว่าความเชื่อถือเหล่านั้นจะเป็นการปฏิบัติร่วมกันได้ไม่มากนักน้อย การโน้มน้าวคัดแปลงจะมีส่วนเกี่ยวข้องกับการอยู่เคียงข้างร่วมกัน ในกรณีที่มีความเชื่อในศาสนามากกว่าหนึ่ง ในความคิดจิตใจของแต่ละบุคคล ซึ่งตรงข้ามกับอุดมคติของศาสนาคริสต์นิกาย

วิธีการของบาทหลวงริชชีเป็นปัญหาขึ้นในญี่ปุ่นด้วย ณ ที่นั้น คณะสอนศาสนาพวกแรกๆ ได้หลีกเลี่ยงรายละเอียดของศาสนาคริสต์นิกาย เพื่อให้สัมพันธ์กับหลักของพุทธศาสนา ในญี่ปุ่น โดยละเว้นถ้อยคำสำคัญในภาษาละตินและโปรตุเกส และพิมพ์คำสอนในศาสนาด้วยภาษาญี่ปุ่นที่คัดแปลงแล้วคือเขียนด้วยอักษรละติน การกระทำดังนี้เข้ากับความรู้สึกกลัวของญี่ปุ่นที่มีต่อโลกตะวันตก แต่ในระยะต่อมาอียะซุสนับสนุนลัทธิขงจื้อที่ได้รับการปรับปรุงแล้วเพื่อส่งเสริมอุดมการณ์และความมั่นคงในอาณาจักรของเขา เนื่องจากมีข้อโต้แย้งกันกับผู้เชี่ยวชาญในลัทธิขงจื้อ เช่น ฮายาชิ ราชาน (ค.ศ.๑๕๘๓-๑๖๕๗) บาทหลวงญี่ปุ่นในนิกายเยซูอิตได้ดำเนินตามวิธีการของบาทหลวงริชชีด้วยการยึดมั่นในตำราทั้ง ๕ ของขงจื้อด้วยการกล่าวอ้างและแปลงความหมายเพื่อใช้เป็นคำอธิบายขั้นแรกในศาสนาคริสต์นิกาย แต่ในที่สุด เขาก็แพ้ในการโต้แย้งเกี่ยวกับหลักของลัทธิขงจื้อที่ได้ปรับปรุงแล้ว บุคคลชั้นนำที่แปลงศาสนาประกาศเลิกความเชื่อมั่นในศาสนาคริสต์นิกาย ยังผลให้พวกเยซูอิตในญี่ปุ่นเริ่มสงสัยในการเสนอแนะให้ใช้คันจิภาษาเพื่ออธิบายความหมายในศาสนาคริสต์นิกาย ได้มีการโต้แย้งว่า ในประเทศที่ไม่นับถือพระผู้เป็นเจ้า จะไม่มีมโนภาพและความนึกคิดถึง

พระผู้เป็นเจ้าที่แท้จริงที่จะเป็นสมบัติผูกพันทางใจ การใช้คันติภาษาเพื่ออธิบายถึงพระผู้เป็นเจ้าอาจทำได้โดยปราศจากความแน่นอน และก่อให้เกิดความสับสน

การขับไล่พวกเจซุอิตทั้งหมดให้ออกจากประเทศญี่ปุ่นในปี ค.ศ. ๑๖๑๔ นั้น ทำให้เกิดความขัดแย้งในด้านการศึกษาในประเทศญี่ปุ่น และยังคงเป็นปัญหาอยู่ในคณะผู้สอนศาสนาคริสเตียนนิกายโรมันคาทอลิกในประเทศจีน เหตุการณ์นี้ก่อให้เกิดกฎเกณฑ์ในการตัดสิน เช่นในเรื่องลัทธิความเชื่อในราชสำนักเป็นการนับถือโซคลาง (ซึ่งความเห็นในที่สุดว่าเป็นเรื่องของการเมือง) หรือการบนบานกราบไหว้เมื่อธรรมชาติมีความแห้งแล้งว่าเป็นการถูกต้องตามกฎหมาย (ในที่สุดถือว่าเป็นการผิดกฎหมาย) เมื่อความรู้เกี่ยวกับศาสนาอันสืบเนื่องมาแต่โบราณและวิธีการปฏิบัติของจีน มีลักษณะแตกต่างกันและยุ่งยากซับซ้อน ผิดไปจากคำสอนและพิธีการในศาสนาคริสเตียนในศตวรรษที่ ๑๖ ก็ยังทำให้การตัดสินใจยุ่งยากและสลับซับซ้อนยิ่งขึ้น

ประมาณปี ค.ศ. ๑๖๔๐ มีความขัดแย้งเกี่ยวกับเรื่องพิธีการที่ควรปฏิบัติหรือถ้อยคำที่ควรใช้มากขึ้น ได้มีนักบวชในนิกายคอมมิวนิกันและฟรานซิสกันมาจากฟิลิปปินส์ มาตั้งถิ่นฐานอยู่ที่มณฑลฟูเกี้ยน มีความขงใจและหวังที่จะแก้ปัญหาต่างๆ ที่มีอยู่ ได้เสนอความคิดเห็นขอคำแนะนำไปยังกรุงโรม นักบวชเหล่านั้นส่วนใหญ่ได้อิทธิพลเบนมาจากเม็กซิโกและฟิลิปปินส์ มีวิธีการสอนศาสนาต่างไปจากพวกเจซุอิตผู้ซึ่งเผยแพร่ศาสนาในสังคมที่เจริญแล้ว เช่น จีน อินเดีย และญี่ปุ่น โดยทั่วไปพวกคอมมิวนิกันและฟรานซิสกัน มักนำเอาประสบการณ์จากสังคมที่เจริญน้อยกว่า เช่น ในเม็กซิโก และฟิลิปปินส์ ซึ่งมีได้มีผู้ปกครองพื้นเมืองหรือผู้ปกครองท้องถิ่นที่เข้มแข็งคอยห้ามปรามขัดขวางการเผยแพร่ศาสนาต่อประชาชนมาใช้ในเมืองจีน ดังนั้น จึงดำเนินวิธีการแบบยากจน ด้วยการเร่ร่อนเที่ยวสอนศาสนาตามถนน โดยไม่พะวงถึงปัญหาที่พวกเจซุอิตเคยประสบมาแล้วในเมืองจีนนี้เอง

ความขัดแย้งเกี่ยวกับเรื่องพิธีการมีสืบมาตลอดศตวรรษ (ค.ศ. ๑๖๔๐-๑๗๔๒) และเป็นปัญหาทั้งภายในคณะและระหว่างคณะสอนศาสนาในจีนกับผู้นับสนุนในยุโรป นอกจากนี้ยังได้กลายเป็นกรณีพิพาทระหว่างพระสันตะปาปาและพระจักรพรรดิราชวงศ์ชิง ยิ่งกว่านั้นยังเป็นเรื่องยุ่งยากที่พวกสอนศาสนาคริสเตียนประสบต่อมา โดยเฉพาะจากความริษยาของผู้มีความรู้และขุนนางจีน ซึ่งเริ่มสงสัยในความพยายามของคณะสอนศาสนาที่จะกลับใจพระจักรพรรดิให้มานับถือลัทธิใหม่ ยังผลให้เกิดความรู้สึกว่าผลประโยชน์ของชาวจีนกำลังถูกชาวต่างประเทศที่สามารถเข้าออกนอกในพระราชสำนักได้ทำลายล้างลง จึงเกิดการปราบปรามผู้นับถือศาสนาคริสเตียนในฐานะที่มีความเชื่อต่างไปถึงสองครั้ง ท่ามกลาง

การจลาจลในปลายสมัยราชวงศ์หมิง ในปี ค.ศ. ๑๖๑๖ และ ๑๖๒๒ ขณะเดียวกันจำนวนผู้หันมานับถือศาสนาคริสต์ียนมีเพิ่มมากขึ้น ตลอดจนองค์การอิสระที่เกี่ยวข้องกับลัทธิลัทธิและการติดต่อกับต่างประเทศ

ความเสื่อมของความสัมพันธ์ระหว่างจีนและยุโรป

ตามแผนการเมืองของราชวงศ์แมนจู คณะบาทหลวงเยซูอิตแสดงตนต่อพระจักรพรรดิไม่แต่เฉพาะในด้านความสามารถต่าง ๆ เท่านั้น แต่ยังแสดงให้เห็นว่าคณะเยซูอิตอยู่ได้ด้วยพระกรุณาของพระจักรพรรดิโดยตรง ด้วยวิธีนี้ พวกเยซูอิตจึงมีฐานะเสมือนชั้นที่หรือพระญาติวงศ์ทั้งหลายซึ่งเกี่ยวพันกับราชสกุล และต้องพึ่งองค์พระจักรพรรดิโดยตรง จักรพรรดิราชวงศ์แมนจูใช้พวกเยซูอิตในราชการเช่นเดียวกับราชวงศ์มองโกลเคยใช้ชาวต่างชาติเช่นมาร์โคโปโลมาแล้ว ถึงกระนั้น จักรพรรดิแมนจูในฐานะเป็นโอรสแห่งสวรรค์ก็มีหน้าที่สำคัญประการแรก คือ ต้องสนับสนุนปกป้องชนชั้นผู้มีการศึกษาและเคารพยกย่องลัทธิขงจื้อ ดังนั้นในบั้นปลาย พระจักรพรรดิก็ก้อยตามความเห็นของขุนนางส่วนมากในเรื่องปราบปรามศาสนาคริสต์ียน

สาเหตุของการปราบปรามทำลายล้างศาสนาคริสต์ียนลงนี้ ก็เกิดจากความคิดต่าง ๆ กัน เช่น ความไม่เชื่อในเหตุผลเกี่ยวกับคำสอนเบื้องต้นในเรื่องบุญบาป เรื่องกำเนิดที่บริสุทธิ์ ตลอดจนความเป็นอมตะของพระเยซู ซึ่งเป็นหลักความคิดที่ต่อต้านวัฒนธรรมของลัทธิเต๋า พุทธศาสนา และลัทธิขงจื้อ เกี่ยวกับพิธีการบูชาบรรพบุรุษ นอกจากนี้ยังมีความรังเกียจในความล่าช้าเรื่องเพศ การลักขโมยเด็ก และการควักหัวใจและลูกตาของผู้ตายออก แม้จะมีมรยาตอย่างผิวเผินให้เกียรติกับคำสอนของพวกเยซูอิต และในที่สุดก็ปรากฏว่ามีความไม่ศรัทธาในหลักการมีพระผู้เป็นเจ้าองค์เดียวเกิดขึ้น

ผู้นำจีนในการต่อต้านศาสนาคริสต์ียนที่สำคัญคนหนึ่งคือ หยาง กวง เซียน (ค.ศ. ๑๕๕๗ - ๑๖๖๙) ถือโอกาสขณะที่พระจักรพรรดิซุนจื่อสวรคตใน ค.ศ. ๑๖๖๑ หยางเป็นผู้มีอารมณ์รุนแรง เป็นผู้โฆษณาการต่อต้านชาวต่างประเทศได้ดี ด้วยการเรียกร้องความภูมิใจร่วมกันของชาวจีน พร้อมทั้งได้ยกตัวอย่างข้อเขียนของบาทหลวงเยซูอิตเกี่ยวกับเรื่องที่ชาวจีนเป็นเชื้อสายเล็ก ๆ ในบรรดาผู้ที่สืบเชื้อสายจากพวกฮีบรูซึ่งได้นับถือพระเจ้า เช่น เทียนหรือซังตี้เช่นกัน แต่ความนับถือเหล่านั้นสูญหายไปตราบนานหลายชั่วอายุคนขึ้นมาเขียนขึ้นใหม่ หยางได้รับความช่วยเหลือจากนักดาราศาสตร์ชาวจีนให้ความเห็นว่าเป็นบาทหลวงซอลนั้นจะนำภัยพิบัติมาสู่จักรพรรดิซุนจื่อ ก่อให้เกิดความหวาดกลัวขึ้นในราชสำนักจีน ซึ่งได้รับ

มรดกความเชื่อเรื่องคำสาปของหมอพระ ดังนั้น บาทหลวงซอลและบาทหลวงอื่นๆ จึงถูกตัดสินประหารชีวิต แต่บาทหลวงซอลกลับรอดชีวิตด้วยการเกิดแผ่นดินไหว ซึ่งแสดงให้เห็นว่าธรรมชาติมิได้เห็นด้วยกับคำพิพากษาเหล่านั้น จึงทำให้นักดาราศาสตร์คริสเตียนชาวจีน 5 คน ถูกประหารชีวิตแทน หยางได้รับการแต่งตั้งให้เป็นหัวหน้ากรมดาราศาสตร์ระหว่าง ค.ศ. ๑๖๖๕-๑๖๖๙ จนกระทั่งเขาแสดงว่าไร้ประสิทธิภาพ จึงตั้งบาทหลวงเวอร์บีเอสขึ้นแทน หลังจากนั้นพวกเยซูอิตได้เป็นผู้ควบคุมเกี่ยวกับการทำปฏิทินรบบจันทรคติวาระที่ ๑๙ แต่ข้อกล่าวหาของ หยาง กวง เซียน นั้นมีอิทธิพลอยู่นานกว่าของพวกเยซูอิต เพราะปรากฏว่าแม้แต่ในปลายศตวรรษที่ ๑๙ ก็ยังเล่าลือกันอยู่

การต่อต้านศาสนาคริสต์ในกรุงปักกิ่ง

พวกเยซูอิตในจีนได้รับความไว้วางใจและยกย่องในรัชสมัยของจักรพรรดิคังซี ดังที่ได้กล่าวแล้ว ความเสื่อมของพวกเยซูอิตเป็นผลสืบเนื่องจากการกระทำในยุโรป กล่าวคือ ในระหว่างความวุ่นวายที่เกิดขึ้นในปารีสในปี ค.ศ. ๑๗๗๐ พวกเยซูอิตในปักกิ่งพยายามป้องกันตนเองด้วยการขอหลักฐานจากจักรพรรดิคังซีที่สนับสนุนความเห็นของตนเกี่ยวกับพิธีการยกย่องลัทธิขงจื้อ บรพบุรุษ และสวรรค์ การกระทำดังนี้เสมือนเอาน้ำมันเทราดลงบนกองไฟ เนื่องจากจักรพรรดิคังซียังมิได้ประกาศยอมรับหลักศาสนาคริสต์ ตลอดจนข้อบังคับของพระสันตะปาปา ในปี ค.ศ. ๑๗๐๔ คณะผู้ชักความเกี่ยวกับศาสนาที่กรุงโรมได้ขออนุมัติให้พระสันตะปาปากล่าวโทษที่พวกคริสเตียนมาร่วมในพิธีการของจีน และประกาศห้ามใช้คำว่า เทียน หรือ ซ่งตี้ แทนคำว่า ‘พระผู้เป็นเจ้า’ ตลอดจนเทียนซู่ซึ่งเท่ากับพระผู้เป็นเจ้าที่พวกเยซูอิตในประเทศจีนยอมรับมาเป็นเวลานาน ดังนั้นเรื่องต่างๆ ก็มารวมตัวกันขึ้น

บาทหลวงเมลลาร์ด เดอ ตูร์นองได้ถูกส่งไปไกลเกลี้ยข้อโต้แย้งทั้งหลาย ท่านผู้นี้ยังมีอายุน้อย แม้จะมีความกระตือรือร้น แต่ก็มักเจ็บไข้ได้ป่วยอยู่เสมอ ท่านมาอยู่เมืองจีนประมาณ ๕ ปี (ค.ศ. ๑๗๐๕-๑๗๑๐) ท่านกลางการโต้แย้งถกเถียงและกลอุบายต่างๆ บาทหลวงทั้งหลาย ทั้งพวกเยซูอิตและพวกที่ไม่ชอบพวกเยซูอิตต่างก็เป็นตัวแทนของประเทศตน เช่น โปรตุเกส หรือฝรั่งเศส หรือพระสันตะปาปา หรือพระจักรพรรดิ ต่างช่วยกันร่วมทำลายความสำเร็จอันยากลำบากของพวกคริสเตียนที่กรุงปักกิ่ง

ในระยะแรกจักรพรรดิคังซีให้การต้อนรับบาทหลวงตูร์นองเป็นอย่างดี แต่ไม่นานก็ประจักษ์ว่าบาทหลวงตูร์นองเป็นผู้ที่มีใคร่ยินยอมประนีประนอมด้วยถูกบังคับมา และบาง

ครั้งก็บูชาสัมาคารวะที่ถูกต้อง โดยทั่วไป พระจักรพรรดิทรงโปรดแนวความเป็นกลาง ซึ่งบาทหลวงเยซูอิทได้เริ่มนโยบายไว้ และแม้จะมีการทดลองอำนาจระหว่างพระจักรพรรดิ และพระสันตะปาปา ก็ปรากฏว่าพวกเยซูอิทอยู่ข้างฝ่ายพระจักรพรรดิ ใน ค.ศ. ๑๗๐๖ จักรพรรดิคาซซีได้ทรงสั่งให้คณะสอนศาสนาดำเนินตามนโยบายคำสอนของบาทหลวงมัทธิโอ ริชชี ซึ่งอยู่ในเมืองจันทลอกซ์วิต เป็นข้อแม้ข้อแรกในการที่จะอนุญาตให้พวกบาทหลวง อยู่ในเมืองจันทได้ แต่บาทหลวงตูร์นองไม่ยอมตกลงในสัญญาดังกล่าว จึงก่อให้เกิดผล คือ บาทหลวงบางพวกแสวงหาใบอนุญาตเพื่ออยู่ต่อ และบ้างก็ถูกขับไล่ออกจากเมือง บาทหลวงตูร์นองพ่ายแพ้คณะเยซูอิท ถูกขับไล่ไปอยู่หมาเก้าเห่นเดียวกัน และได้กลายเป็น เครื่องมือของพวกโปรตุเกสซึ่งกล่าวหาว่าเขาเป็นศัตรูต่อพระเจ้า ในที่สุดบาทหลวงตูร์นอง ถึงแก่กรรมภาพในที่คุมขัง ในระหว่างนั้นจักรพรรดิคาซซีส่งพวกเยซูอิทไปกรุงโรม ให้นำ เอกสาร ๖๕ ฉบับไปถวายพระสันตะปาปา แต่พระสันตะปาปาก็ออกกฎเอกซ์ อิลลา ดี ใน ค.ศ. ๑๗๑๕ ยืนยันความคิดที่จะต่อต้านพวกเยซูอิท

โรมไม่สิ้นความพยายามในอันที่จะแสดงอำนาจของพระสันตะปาปา ได้ส่งทูตที่คิดว่ามี ใหว่พริบตี คือ เมชซา บาร์บาไปยังกรุงปักกิ่งประมาณ ๓ เดือน (ค.ศ. ๑๗๒๐-๒๑) ขณะ นั้นพระจักรพรรดิทรงพระชราแล้ว ทรงต้อนรับเป็นอย่างดี แต่ก็ทรงพิโรธอย่างยิ่งเมื่อได้ ทรงเห็นกฎบัตร เอกซ์ อิลลา ดี แม้ว่าเมชซา บาร์บาจะพยายามแก้ไขกฎบัตรของพระ สันตะปาปา แต่ก็ไม่บังเกิดผล ราชสำนักจีนยังคงยึดหลักการประนีประนอมของพวกเยซูอิท ต่อมาอีกกว่าศตวรรษ และพระจักรพรรดิคาซซีได้รับประโยชน์จากพวกนักสอนศาสนา ตลอดระยะเวลาที่ทรงครองราชย์ประมาณ ๖๐ ปี การที่พระสันตะปาปาโจมตีพวกเยซูอิทก็ ถือว่าเป็นการปรักปรำ ยากจะเชื่อถือได้ และยอมรับไม่ได้ จักรพรรดิคาซซีส่งทูตเยซูอิท ไปยังกรุงโรม โดยเดินทางผ่านรัสเซีย แต่คำตอบที่ได้รับก็ยังแสดงให้เห็นการต่อต้านพวก เยซูอิทมากขึ้น

จักรพรรดิยุงเจ็งขึ้นครองราชสมบัติในปี ค.ศ. ๑๗๒๒ แม้ว่าพระองค์จะเป็นนักบริหาร ที่สามารถ แต่ก็ทรงระแวงสงสัยในท่าทีของคู่แข่งขันในบรรดาพระเชษฐาและพระอนุชา หลายพระองค์ พระองค์ได้กลายเป็นศัตรูของคณะสอนศาสนา ซึ่งมักมีส่วนเกี่ยวข้องกับ การเมืองในราชสำนักเสมอมา ใน ค.ศ. ๑๗๒๕ พระสันตะปาปาได้ส่งทูตคณะที่ ๓ ประกอบด้วย บาทหลวงคาเมอโลต์ ๒ องค์ (ชื่อออกทาร์ท พลาสโกวิท และอิลเดอฟองโซ) แต่ก็ มิได้ผลดีขึ้นแต่ประการใด จักรพรรดิยุงเจ็งก็ยังคงกดขี่ศาสนาคริสเตียนในเมืองจันทอยู่ต่อมา ทรงมีบัญชาให้ยึดตัวอาวรามจำนวนมากมาใช้เป็นสถานที่ราชการ และพวกนักสอนศาสนา

ก็มักต้องหลบซ่อนกัน บาทหลวงเยซูอิทผู้หนึ่งถูกฆ่าตาย ต่อจากนั้นก็มีการสังหารพวก บาทหลวงนอกเมืองกันบ้าง แต่ไม่มากนัก แม้ว่าบาทหลวงเยซูอิทและนิกายอื่นๆ จะมี บทบาทอยู่ที่กรุงปักกิ่ง แต่ก็อยู่ด้วยความยากลำบากใน ค.ศ. ๑๗๒๔ จักรพรรดิยฺยงเจิ้งทรง ให้เพิ่มเติมบทอธิบายในประกาศอัครกิตติศัพท์ของพระราชบิดา (ซึ่งจะต้องประกาศให้ประชาราชนทราบเดือนละ ๒ ครั้ง) เพื่อจะให้เห็นว่าศาสนาคริสต์เป็นลัทธิของความขัดแย้ง คำประกาศนั้นดูรุนแรง แต่ก็เป็นการตัดสินใจที่มีเหตุผล และกลายเป็นนโยบายของราชวงศ์ ซิงสีมากกว่าศตวรรษ จักรพรรดิยฺยงเจิ้งให้การต้อนรับคณะทูตโปรตุเกสซึ่งมีเมทเทลโลเป็น ผู้นำมาใน ค.ศ. ๑๗๒๗ แต่มีข้อแม้ว่ามีให้พูดถึงเรื่องเกี่ยวกับศาสนาคริสต์

ในปี ค.ศ. ๑๗๔๒ กฎบัตรเอกซโก ซิงกูลารี ทำให้ตกลงกันในเรื่องความขัดแย้งเกี่ยวกับเรื่องพิธีการต่อม้อีกกว่า ๒ ศตวรรษ และยังเป็นข้อบังคับ (จน ค.ศ. ๑๙๓๘) ให้พวก นักสอนศาสนานิกายโรมันคาทอลิกกล่าวคำสัตย์ปฏิญาณว่าจะห้ามการปฏิบัติตามพิธีการและ ประเพณีของชาวจีน ดังนั้น ในต้น ค.ศ. ๑๗๐๐ ความเห็นที่แตกต่างกันเกี่ยวกับเรื่องพิธีการ และผลที่ปรากฏในการฆ่าฟันพวกนับถือศาสนาคริสต์นอกรีตทำให้เกิดจุดจบที่น่าเศร้าหลังจาก การติดต่อย่างถึงมามากกว่าศตวรรษ ระหว่างชนชาติที่มีวัฒนธรรมต่างกัน

ความเสื่อมของอิทธิพลศาสนาคริสต์ในเมืองจีน

ในรัชสมัยของจักรพรรดิเฉียนหลง (ค.ศ. ๑๗๓๖–๑๗๙๕) คณะสอนศาสนาออกกรุงปักกิ่งถูกฆ่าตายอยู่เนื่อง ๆ ในบางมณฑลก็เพียงถูกขับไล่ แต่บางแห่งก็ถูกฆ่าอย่างโหดร้ายทารุณ ดังตัวอย่างเช่น บาทหลวงนิกายคอมินกัน ในมณฑลฟูเกี้ยนและนิกายเยซูอิทที่ เมืองนานกิง ใน ค.ศ. ๑๗๔๗ การประหารช่วยทำให้เพิ่มความเชื่อถือและความศรัทธา ยิ่งขึ้น แต่จำนวนผู้กลับใจนับถือศาสนาคริสต์นอกรีตลดน้อยลงกว่าครึ่งของจำนวนประมาณ ๓๐๐,๐๐๐ คนในรัชสมัยจักรพรรดิคางซี พวกนักสอนศาสนาได้รับอนุญาตให้อาศัยอยู่และ เดินทางไปมาได้ด้วยการปลอมตัว และให้ห่างจากเมืองต่าง ๆ ที่ร้ายที่สุดก็คือเรื่องนิยายพื้นเมืองเกี่ยวกับการต่อต้านศาสนาคริสต์นอกรีต กลายเป็นที่ฝังใจและแพร่หลายในจิตใจคนทั่วไป ในเรื่องเกี่ยวกับการที่บาทหลวง นางชี และผู้กลับใจนับถือศาสนาคริสต์นอกรีตอื่นๆ ประพฤติผิดศีลธรรมทางเพศ และเกี่ยวกับการที่พวกเหล่านี้ถูกสาปให้ฆ่าเด็กเล็ก ๆ โดยเฉพาะเพื่อนำเอาหัวใจและดวงตาไปทำยาและอาหาร ตลอดจนเครื่องดื่มที่กระตุ้นให้เกิดความโกรธ ในขณะที่การบริหารบ้านเมืองยุ่งยากมากขึ้นในปลายรัชสมัยจักรพรรดิเฉียนหลง ศาสนาคริสต์นอกรีตก็ยังถูกปราบปรามกดขี่จากพวกขุนนางและสมาคมลับ ซึ่งนอกจากจะเป็น

อันตรายต่อวัฒนธรรมจีนแล้วยังเป็นอันตรายต่อวงการเมืองด้วย

ในกรุงปักกิ่ง พวกนักสอนศาสนายังคงรับราชการอยู่ในราชสำนักจักรพรรดิเขียนหลง ในหน้าที่ต่าง ๆ กัน เช่น เป็นนักดาราศาสตร์ เป็นล่าม เป็นผู้เขียนแผนที่ เป็นช่างวาดภาพ ช่างแกะสลัก สถาปนิก และวิศวกร และ ณ พระราชวังหยวน หมิง หยวน ซึ่งเป็นพระราชวังฤดูร้อน ทางภาคตะวันตกเฉียงเหนือของกรุงปักกิ่ง ซึ่งต่อมาถูกกองทหารอังกฤษ และฝรั่งเศสทำลายลงเป็นการแก้แค้นใน ค.ศ. ๑๘๖๐ นายจี คาสติกลิอง ได้หลอจ้างลง พระราชวังแวร์ซายส์มา เขาออกแบบก่อสร้างตึกแบบบาร็อกในยุโรปถึง ๓ หลัง และสร้าง น้ำพุจำนวนมาก ในตึกแบบตะวันตกนั้นก็ติดตั้งนาฬิกาแบบตะวันตกที่มีเสียงเพลง ตึก กระดาษขึ้นเครื่องห้อง และปูพรมโกเบอแลงจำนวนมาก ในฐานะนักวาดภาพประจำราชสำนักระหว่าง ค.ศ. ๑๗๑๕-๑๗๖๖ นายคาสติกลิองวาดรูปข้าราชการในสามรัชสมัย รวมทั้งบรรดาพระสนมที่โปรดปรานของพระเจ้าจักรพรรดิด้วย พระสนมอยู่ในอาภรณ์เสื้อผ้า แบบของมาตามปอมปาคว์ แต่ทว่าสิ่งเหล่านี้ก็เป็นเพียงเครื่องประดับอย่างผิวเผินในสมัย ราชวงศ์ชิง

มีเรื่องน่าสนใจที่ควรกล่าวถึงเรื่องหนึ่ง คือ บรรดานักศึกษาวิทยาลัยฮั่นหลินได้รวบรวม พจนานุกรมใน ค.ศ. ๑๗๔๗ บันทึกรายงานของบาทหลวงริชชีเกี่ยวกับเรื่องทวีปทั้ง ๕ ว่าเป็นเรื่องน่าอัศจรรย์ และนักประวัติศาสตร์สมัยราชวงศ์หมิงเขียนลงในหนังสือซึ่งแต่งเสร็จ ใน ค.ศ. ๑๗๕๐ ว่าประเทศฮอลแลนด์อาจอยู่ใกล้โปรตุเกส ซึ่งอยู่ใกล้มะละกา แต่กระนั้น เจิ้งโฮได้ออกเดินทางทางเรือไปทางตะวันตกถึงเจ็ดครั้ง แต่ก็มีเคยพบเลย ความเห็น เกี่ยวกับโลกที่ชาวจีนยอมรับนั้น โดยทั่วไปมิเข้ากับหลักความคิดตะวันตก แม้การศึกษา ต้นสมัยราชวงศ์ชิงคนหนึ่ง คือ กูเยนอู่ (ค.ศ. ๑๖๑๓-๑๖๘๒) บันทึกไว้ว่าโปรตุเกส อยู่ทางใต้ของขวา และส่งทูตมาเพื่อซื้อเด็กเล็ก ๆ ไปทำอาหารกิน มองดูอย่างผิวเผินแล้ว พวกนักสอนศาสนานิกายโรมันคาทอลิกในระยะที่สองในเมืองจีน ประสบความสำเร็จน้อยกว่าในสมัยกลาง สมัยของจอห์นแห่งมอนเตคอร์วีโน

จากข้อตกลงของคณะเจซูอิทในปี ค.ศ. ๑๗๑๓ พวกเจซูอิทเริ่มงานที่กรุงปักกิ่งอีกครั้ง หนึ่ง ใน ค.ศ. ๑๗๘๔ โดยพวกลาซาริส แต่ผลงานลดน้อยลงทั้งในด้านการงานและความ ปลอดภัยในระยะกว่าสองศตวรรษ สมาคมพระเยซูเกณฑ์บุคคลส่งไปทำงานในประเทศจีน จำนวน ๔๖๓ คน ซึ่งประกอบด้วยชนชาติต่าง ๆ รวมทั้งชาวจีนด้วย อิทธิพลที่หลงเหลือ อยู่ในความคิดและวัฒนธรรมจีน แม้จะยังต้องศึกษาและสำรวจต่อไปแต่ก็คูน้อยมาก และอาจน้อยกว่าอิทธิพลจีนที่มีต่อยุโรปในศตวรรษที่ ๑๘

อิทธิพลจีนที่มีต่อยุโรป

พวกเจซุอิตไม่มีคู่แข่งที่จริงจังในการอธิบายเรื่องเมืองจีนให้ชาวยุโรป ก่อนหน้านั้น ความสนใจของชาวยุโรปสมัยกลางที่มีต่อเมืองจีนก็เป็นเรื่องเล่าจากข้อเขียนของนักท่องเที่ยวนั้น เช่น มาร์โค โปโล และนักบวช โอโดริก และจากเรื่องนิยายพิศวาสของเซอร์ จอห์น มานเดอวิลล์ ผู้เขียนเรื่องการเดินทาง ใน ค.ศ. ๑๓๗๑ และเขียนด้วยลายมือหลายฉบับในกลางศตวรรษที่ ๑๕ เป็นที่แพร่หลายทั่วไป ส่วนใหญ่ได้เค้ามาจากหนังสือของโอโดริกและนักเดินทางสมัยกลางคนอื่น ๆ เมื่อมีการแสวงหาเส้นทางเดินเรือและการทำแผนที่ใหม่ ๆ ทำให้เกิดความคิดเกี่ยวกับสภาพภูมิศาสตร์ในเอเชียได้ดีขึ้น การค้าขายในระยะแรกได้นำสินค้ามายุโรปจำนวนมาก เช่น สินค้าประเภทเครื่องลายคราม ไม้ซัด จากจีน ผ้า และสิ่งของที่ประดิษฐ์ด้วยมือประเภทอื่น ๆ ซึ่งทำให้เกิดแบบฉบับในสิ่งประดิษฐ์ประเภทของจีนที่เรียกว่า ชินัวเซอรี การผจญภัยในการค้าทำให้ผู้บันทึกประสบการณ์ต่าง ๆ ขึ้น เช่น เรื่องการเดินทางของปีเตอร์ มันดี ผู้เคยเดินทางไปกับกัปตัน จอห์น เวคเคิล ในการสำรวจลู่ทางการค้าครั้งแรกของอังกฤษในเมืองกวางตุ้งในปี ค.ศ. ๑๖๓๗ บรรดาคณะทูตต่าง ๆ ก็ได้เขียนรายละเอียดที่มีคุณค่าไว้มิใช่น้อย แต่เนื่องจากการติดต่อนี้น้อยและเป็นไปอย่างผิวเผิน เมื่อเปรียบเทียบกับความรู้จากภายใน เช่น จากคำแปลและรายงานของบาทหลวงวิซซีและคณะ ดังนั้น นักปราชญ์ในยุคแห่งความรู้แจ้งดังที่ทราบกันแล้วมักพึงเอาความคิดเห็นเกี่ยวกับประเทศจีนจากข้อเขียนของพวกเจซุอิต

หลังจากที่มีความขัดแย้งในเรื่องพิธีการโดยเฉพาะหลัง ค.ศ. ๑๗๔๒ แล้ว ประเทศจีนได้กลายเป็นตัวอย่างของสังคมที่มีกฎเกณฑ์ทางศีลธรรม โดยปราศจากศาสนา และยิ่งกว่านั้นยังเป็นตัวอย่างของรัฐบาลด้วย การเขียนในเวลานี้ นักเขียนเกี่ยวกับประเทศจีนได้ติดตามผลงานของพวกเจซุอิต ที่สรรเสริญคำสอนของขงจื๊อว่ามีค่ากว่าคำราสมัยกรีกโรมัน จีนเปิดให้มีทางเลือกในประเพณีตะวันตก ระหว่างหลักการของศาสนาคริสต์และความรู้ในคำราโบราณ นักเขียนจำนวนมากได้เน้นถึงอุดมการณ์และจุดมุ่งหมายของขงจื๊อเกี่ยวกับการที่พระจักรพรรดิทรงเป็นนักปราชญ์ เป็นผู้รอบรู้ เป็นผู้ปกครองด้วยคุณธรรม และยังคงกล่าวสรรเสริญวิธีการศึกษาและสอบไล่ของจีน การที่นักวิชาการอยู่เหนือพวกทหาร ประเพณีความสุภาพเรียบร้อยและความสงบ ตลอดจนความมั่นคงและยั่งยืนของสถาบันต่าง ๆ ของจีน ภาพของรัฐบาลจีนซึ่งปกครองด้วยคุณธรรมและเหตุผลได้รับความนิยมอย่างแพร่หลาย ผู้ปกครองจีนเป็นทั้งนักปราชญ์และผู้ทรงไว้ซึ่งคุณงามความดี ใช้อำนาจเพื่อความสุขของประชาชนและสนับสนุนการทำงานเพื่อสาธารณประโยชน์ ตรงกับความสนใจของนักปราชญ์

การเมืองยุโรปในขณะนั้น เช่น ผลงานที่มีชื่อเสียงของมองเตสกีเออ ชื่อว่า “แกนกฎหมาย” (ค.ศ. ๑๗๔๘) ซึ่งสรรเสริญนโยบายนานาชาติของจีน และสนับสนุนให้ผู้บริหารชั้นสูงในยุโรปได้ศึกษาเล่าเรียนผลงานดังกล่าวแล้ว

ความชื่นชมในวัฒนธรรมและปรัชญาจีนมีมากสูงสุดในช่วงสุดท้ายของศตวรรษที่ ๑๘ มีนักปราชญ์ชั้นนำคือ วอลแตร์ ผู้เขียนเรื่อง “บทความเกี่ยวกับศีลธรรม” (ค.ศ. ๑๗๕๖) กล่าวถึงจักรพรรดิเฉียนหลงว่าเป็นจักรพรรดิที่เป็นนักปรัชญา และสรรเสริญโดยเฉพาะใน ความมีอุเบกขาของจีน เขาเห็นความสำเร็จอันสูงส่งของจีนในแง่ศีลธรรมและกฎหมาย ขุนนางจีนเป็นผู้ปกป้องประชาชน ประเทศจีนทั้งประเทศเปรียบเสมือนครอบครัวเดียวกัน ซึ่งให้เห็นความห่วงใยของข้าราชการจีนที่มีต่อสาธารณประโยชน์ ตั้งแต่ถนนหนทาง คลอง และโครงการอื่นๆ อันนำมาซึ่งความรุ่งเรืองของอาณาจักร กฎหมายมิได้มีเพื่อลงโทษผู้ ทำผิด แต่ยังให้รางวัลผู้กระทำดี ดังเช่นพระจักรพรรดิทรงยกย่องกนที เป็นต้น

ในที่สุด พวกนักปรัชญาเศรษฐกิจ ผู้พยายามหาทางปรับปรุงเศรษฐกิจในประเทศ ฝรั่งเศสและในประเทศอื่นๆ กลับได้อิทธิพลจากจีนในอันที่จะเป็นตัวอย่างแก่ยุโรป ซึ่งเป็น ผู้เผยแพร่ความคิดเกี่ยวกับการปฏิวัติอุตสาหกรรม และการขยับฐานะของชนชั้นกลาง นัก ปรัชญาเศรษฐกิจเรียกร้องให้มีการปกป้องทรัพย์สินส่วนตัว โดยให้ข้อคิดว่าบุคคลอาจสะสม ทรัพย์สินโดยไม่ต้องให้รัฐบาลมาดูแลควบคุม และรัฐควรส่งเสริมป้องกันสิทธิของความ เป็นเจ้าของ คอกเตอร์เกสเน ผู้นำกลุ่มนักปรัชญาเศรษฐกิจ หรือรู้จักกันทั่วไปว่า “ขงจื้อ แห่งยุโรป” เขียนหนังสือ เรื่อง การปกครองแบบเด็ดขาดของจีน ซึ่งพิมพ์ขึ้นในปี ค.ศ. ๑๗๖๗ เขาแสดงภาพโอรสแห่งสวรรค์ ในฐานะผู้มีอำนาจไม่จำกัด นำคณะรัฐบาลซึ่งมี กฎหมายที่เป็นระเบียบเหมาะสม ซึ่งผู้ปกครองจะต้องปฏิบัติตามกฎหมายนั้น กล่าวโดยย่อ ผู้ปกครองที่มีอำนาจของจีน ก็เปรียบเสมือนกษัตริย์ในระบบสมบูรณาญาสิทธิราช ปกครอง โดยใช้กฎหมายธรรมชาติ นายเกสเนมองดูสังคมจีนว่าเป็นสังคมที่สมบูรณ์แบบ เพราะ ไม่มีการสืบทอดขุนนาง บุตรชายอาจได้รับทรัพย์สินมรดก แต่ที่จะได้รับยศฐาบรรดาศักดิ์ สืบเนื่องก็ต้องศึกษาและปรับปรุงตนเอง ประเทศจีนเป็นเหมือนสังคมที่ศักดิ์สิทธิ์ บูชาสิ่ง ศักดิ์สิทธิ์สูงสุด สิทธิในการเป็นเจ้าของทรัพย์สินเป็นของแน่นอน จักรพรรดิเป็นผู้กำหนด อัตราภาษีอากร ที่ดินทุกแห่งต้องเสียภาษี เว้นแต่ที่ดินของวัด แม้ว่าการค้ามีความ รับสนับสนุน และการไถ่กินในหมู่ข้าราชการและชนชั้นสูงก็หยุดชะงักเป็นครั้งๆ เนื่องจาก เกรงการกบฏภายใน กล่าวโดยทั่วไป นายเกสเนประมาณการไปในแง่ดี ซึ่งทำให้เลดูเป็น จุดเด่นในท่ามกลางความเลอะเทอะของสังคมตะวันตก

อย่างไรก็ดี ในปลายศตวรรษที่ ๑๘ นักเขียนตะวันตกเริ่มมีความสงสัยในระบบอันดีเลิศของจีน เมื่อเกิดปฏิวัติฝรั่งเศสขึ้น มีเพียงคนส่วนน้อยเท่านั้นที่ยังเห็นว่าจีนเป็นตัวอย่างของยุโรป

ในทางตรงกันข้าม ความนิยมในแบบฉบับของจีนจะไปแพร่หลายในวงศิลปะและสถาปัตยกรรมของชาวยุโรป อิทธิพลความงดงามของศิลปะจีนที่ปรากฏในผลงานของจิเบเนล และนักแกะสลักอื่นๆ ได้กลายเป็นส่วนหนึ่งของมรดกตะวันตก ขณะที่ชาวยุโรปเลียนแบบเครื่องลายครามสีน้ำเงินขาวของสมัยราชวงศ์หมิง กระดาษปะข้างฝา และงานกลึงไม้แบบจีน ตลอดจนผลงานเกี่ยวกับศิลปะจีนชนิดอื่นๆ ได้เป็นเครื่องประดับตกแต่งบ้านเรือนของผู้มีฐานะดี ๆ ทั้งหลายในยุโรป ความนิยมในแบบฉบับจีนมีมากอย่างแพร่หลายในอังกฤษ ในปลายศตวรรษ ดังตัวอย่างที่เห็น คือ เจดีย์สิบชั้นในสวนคิว (ค.ศ. ๑๗๖๓)

ในศตวรรษที่แล้ว ๆ มา มีชาวจีนในยุโรปบ้างแต่เป็นจำนวนน้อย พวกเขารู้สึกถึงวิทยาลัยสำหรับนักศึกษาจีนขึ้นที่เมืองเนเป้ลใน ค.ศ. ๑๗๓๒ มีนักศึกษาจีนอย่างน้อยสองคนเคยเดินทางมาพร้อมกับเรือที่กลับจากกวางตุ้งมาถึงประเทศอังกฤษ และได้รับอนุญาตให้เข้าเฝ้าพระเจ้าแผ่นดิน แต่ชาวอังกฤษถือว่าคนจีนหมื่นนั้นเป็นเพียงตัวอย่างของคนต่างชาติที่น่าสนใจ มิได้รับการยกย่องในราชสำนักเซนต์เจมส์ เหมือนดังที่จักรพรรดิคังซีได้เคยต้อนรับบาทหลวงเวอร์มิเอส เรื่องใหญ่ที่อังกฤษสนใจ คือ เรื่องการค้า

บริษัทการค้าในภาคตะวันออก

ดังที่เราได้เห็นมาแล้วว่า การที่ชาวโปรตุเกส ชาวสเปนได้ออกแสวงหาเส้นทางเดินเรือออกไปตั้งบ่อนค้าที่นั่นต่าง ๆ ออกไปท่องเที่ยว ออกไปเผยแผ่ศาสนาคริสต์นิกาย โรมันคาทอลิกไปค้าขายรวม ๆ กันไปนั้น ในศตวรรษที่ ๑๗ ภาวะดังกล่าวได้เปลี่ยนมือไปอยู่ในมือของพวกที่สนใจในการค้ารวมกันขึ้นภายในบริษัทการค้าของอังกฤษและฮอลันดา บริษัทเหล่านี้ได้ใช้ระบบนายทุนแบบใหม่ สำหรับขยายการค้าขายในภาคตะวันออก มีการรวมหุ้น เช่นเดียวกับพวกที่ไปตั้งถิ่นฐานแถบเวอร์จิเนีย หรืออา่าวแมสซาชูเซตส์ที่อเมริกา เป็นการตั้งสมาคมเป็นส่วนตัว ซึ่งยังผลให้มีเงินทุนมากมายภายใต้การปกครองส่วนกลาง แต่เนื่องจากได้รับอนุญาตให้อยู่ในพระบรมราชูปถัมภ์ในการดำเนินงานในที่ใหม่ แหล่งใหม่ บริษัทจึงมีอำนาจนอกประเทศมาก ในขั้นต้นการก่อตั้งบริษัทเป็นไปอย่างหลวมตัว แต่ในที่สุดก็เข้าควบคุมการค้าของชาติในดินแดนต่าง ๆ ที่ได้รับอนุญาต ได้สร้างบ่อนค้าและโรงงาน

ขึ้น ใช้ระบบการศาลและการปกครองต่อหมู่บ้านในบังคับของตนตามที่ต่าง ๆ สร้างสรรค์ทัพเรือบรรทุกสินค้าจำนวนมาก และยังได้รับสิทธิพิเศษหลายอย่างจากรัฐบาล ในที่สุดก็กลายเป็นองค์การรัฐบาลที่เข้มแข็งในอินเดีย และในหมู่เกาะอินเดียตะวันออก เป็นองค์การการค้าที่มีประสิทธิภาพมากที่สุดแห่งหนึ่ง ซึ่งหวังผลกำไรโดยปราศจากความอับอาย ประพฤติตนเป็นเพียงพ่อค้าเมื่อเหมาะสม แต่สามารถประสานกิจการต่าง ๆ แสวงหานโยบายระยะยาว และรวมกำลังทหารที่มีอำนาจตลอดจนทรัพย์สินเพื่อใช้อย่างอิสระในยามจำเป็น

ฮอลันดาในอินโดนีเซีย

ความสำเร็จอันยิ่งใหญ่ของชาวฮอลันดาโพ้นทะเล ในระยะศตวรรษที่ ๑๗ นั้น ก็เมื่อจักรวรรดิการค้าของพวกเขาเจริญสูงสุด ด้วยการเข้าควบคุมเครื่องเทศในหมู่เกาะอินเดียตะวันออก ผู้ก่อตั้งอาณาจักรฮอลันดาในภาคตะวันออก คือ เจน เพียเตอร์ซัน โคเอน ตั้งเมืองปัตตาเวียขึ้น และมีผู้รับช่วงงานที่สามารถคือ แอนโทนี แวน ดีเมน ผู้ได้รับแต่งตั้งให้เป็นผู้สำเร็จราชการในหมู่เกาะอินเดียตะวันออก ระหว่าง ค.ศ. ๑๖๓๖—๑๖๔๕ หลังจากขยายกิจการค้ามายังพม่า ไทย และเวียดนาม บริษัทฮอลันดาก็สามารถขับไล่โปรตุเกสจากมะละกา ใน ค.ศ. ๑๖๔๑ และขณะเดียวกันก็ส่งนักสำรวจ เช่น แทสมัน ผู้ค้นพบหมู่เกาะคูริลเหนือเกาะญี่ปุ่น และในที่สุดก็ค้นพบแทสมเนีย และนิวซีแลนด์

ในปลายศตวรรษที่ ๑๗ บริษัทการค้าของฮอลันดาในภาคตะวันออก ซึ่งมีสาขาตั้งอยู่ริมฝั่งทะเลอินเดียและลังกา ที่มะละกาและหมู่เกาะเครื่องเทศ ที่เกาะไต้หวัน (ตราบจน ค.ศ. ๑๖๖๑) และที่เมืองนางาซากิ เป็นที่แลกเปลี่ยนสินค้าที่สำคัญของบรรดาประเทศเอเชียและระหว่างเอเชียกับยุโรป ได้เข้าแทนที่เส้นทางการค้าเดิมจากอ่าวเปอร์เซียและอินเดียตะวันตกเฉียงเหนือ (กุจاراتและสุราท) มายังภาคตะวันออก บริษัทมีกองเรือที่ใหญ่โต ซึ่งอาจเดินทางจากอัมสเตอร์ดัมถึงปัตตาเวียภายในเวลา ๙ เดือน และใช้เวลาไปกลับประมาณ ๒ ปี นักเดินเรือฮอลันดาเรียนเส้นทางเดินเรือจากแหลมกู๊ดโฮป ซึ่งยึดครองได้ในปี ค.ศ. ๑๖๕๒ โดยใช้ลมตะวันตกแบ่งเส้นรุ้งที่ ๔๐ แล่นตรงมายังช่องแคบซุนดา โดยมีต้องแวะพักตามท่าเรืออินเดียเลย เมืองปัตตาเวียนั้นมิใช่เมืองที่วิเศษนัก แต่ก็สร้างขึ้นในแบบยุโรป เพื่อใช้เป็นศูนย์กลางการปกครอง และควบคุมสินค้าเครื่องเทศให้เข้มงวดขึ้น ด้วยการทำลายต้นกานพลูทั้งหมด ยกเว้นบนเกาะแอมบอยนา ขณะเดียวกันก็จำกัดการปลูกต้นลูกจันทน์และพืชอื่น ๆ ในบางเกาะ เป็นการกำหนดซึ่งทำให้ชาวเกาะต้องยากจนและเดือดร้อนเป็นอย่างมาก

ในระยะ ค.ศ. ๑๗๐๐ เรือของบริษัทการค้าของฮอลันดาในภาคตะวันออก ลำหนึ่ง ๆ อาจหนักประมาณ ๓๕๐-๔๐๐ ตัน บรรทุกเป็นประมาณ ๔๐ กระบอกและทหารเรืออีก ๑๐๐ คน กระวมทั้งทหารยิงปืน ข้าราชการ และพ่อค้าแล้วก็อาจตกถึง ๑๕๐ คน และในเที่ยวกลับก็อาจบรรทุกทองแดงจากญี่ปุ่น ดีบุกจากไทย ต้นไม้ฝางและพริกไทยดำ และดินประสิวจากอินเดียตะวันออก นอกจากนั้นยังอาจบรรทุกพริกไทยขาว เครื่องเทศต่าง ๆ เช่น ลูกจันทน์ กานพลู อบเชย น้ำตาล ไหมจีน ผ้าฝ้ายชนิดใหม่ของอินเดีย (ผ้าฝ้ายเนื้อหยาบ ผ้าพิมพ์เป็นดอกกลวคล้ายสีมัน ผ้ามัดสีแบบเขียน ย้อม หรือพิมพ์ หรือฝ้ายสี) ซึ่งชาวยุโรปคลั่งไคล้กันมาก นอกจากนั้นพวกที่ไปบนเรือก็มักมีสินค้าส่วนตัวของตนติดตัวไปด้วย ขบวนกองเรือที่แล่นกลับนั้น นอกจากจะต้องเลี้ยงให้พ้นจากอันตรายจากธรรมชาติหรือจากพวกอังกฤษแล้ว ก็จะไปชนของขึ้นที่ทำเรือชยุเคอ ซี ด้วยความตื่นเต็นยินดี และต้องมีการระวังการลักลอบขนสินค้ากันอีกด้วย ในที่สุดก็นำสินค้าเหล่านั้นออกขาย ด้วยการติดต่อตระเตรียมกันไว้ล่วงหน้าหรือด้วยราคาที่ตายตัว แต่ต่อมาวิธีที่ใช้กันมากก็คือวิธีเลหลังพวกที่มีอำนาจทางการเงินมักพยายามที่จะกุมตลาดค้าและสินค้าบางชนิด สินค้าจากเอเชียจะกระจายจากอัมสเตอร์ดัมไปทั่วยุโรป ขณะเดียวกันก็นำเหรียญเงินและแท่งทองที่ได้มาจากโลกใหม่ จากท่าเรือเหล่านั้นมาทางภาคตะวันออก

ฐานะของพวกฮอลันดาเปลี่ยนแปลงไปที่เล็กลงน้อย เมื่อชาวยุโรปต้องการผลิตผลจากหมู่เกาะเครื่องเทศน้อยลง อังกฤษและฝรั่งเศสเข้าควบคุมสินค้าในอินเดียแทนพวกฮอลันดาและลอนดอนกลายเป็นศูนย์กลางการค้าแทนอัมสเตอร์ดัม รัฐบาลฮอลันดาในหมู่เกาะอินเดียตะวันออกค่อย ๆ กลายเป็นรัฐบาลปกครองท้องถิ่น และบริษัทค้าขายไปในตัว เช่นเดียวกับอังกฤษในอินเดีย ในระยะต่อมารัฐบาลฮอลันดาจำเป็นต้องเข้าไปเกี่ยวข้องกับสงครามในชวา เพื่อป้องกันตัวเอง เมื่อเข้าไปยุ่งเกี่ยวได้ครั้งหนึ่งแล้ว กองทหารฮอลันดาก็กลายเป็นเครื่องสนับสนุนที่สำคัญของชาวพื้นเมืองที่มีไมตรีกัน และเข้าไปยุ่งเกี่ยวมากขึ้น เช่น ในสงครามสืบราชสมบัติชาวติดต่อกันถึง ๓ ครั้ง (ค.ศ. ๑๗๐๔-๑๗๐๗ ค.ศ. ๑๗๑๙-๑๗๒๓ และ ค.ศ. ๑๗๔๙-๑๗๕๗) จากนั้นก็เท่ากับเป็นก้าวนำไปสู่การปกครองทางอ้อม ข้าราชการฮอลันดาในแต่ละท้องถิ่นมีอำนาจควบคุมข้าราชการชาวชั้นสูง หรือ “ผู้สำเร็จราชการ” อีกต่อหนึ่ง โดยการทำสัญญาไมตรี กำหนดให้ต้องส่งส่วยเป็นสิ่งของ เช่น พริกไทย ข้าว หรือสินค้าอื่น ๆ แต่นอกจากนั้นก็ปล่อยให้ปกครองดินแดนกันเอง ใน ค.ศ. ๑๗๗๐ ชาวก็ตกอยู่ใต้การปกครองของฮอลันดาและขาดการติดต่อกับชาวต่างชาติอื่นๆ ยกเว้นแต่กับบริษัทฮอลันดาแห่งเดียว

ในขณะเดียวกัน ในระยะศตวรรษที่ ๑๘ บริษัทยังคงยึดนโยบายเศรษฐกิจจากผลกำไร

จากการค้าขาย แต่จ่ายค่าจ้างข้าราชการฮอลันดามิพอเพียงทำให้ต้องไปทำการค้าส่วนตัวกันเป็นส่วนมาก มีหนี้สินสะสมเพิ่มพูนขึ้นเพื่อจ่ายผลกำไรประจำปีประมาณ ๒๐ ถึง ๔๐ เปอร์เซนต์ จึงพยายามเพิ่มกำไรด้วยการเกณฑ์ผลิตผลจากเกษตรกรพื้นเมืองที่ยากจน โดยการกำหนดราคาที่ย่ำแย่ ในประมาณ ค.ศ. ๑๗๐๐ มีผู้นำกาแฟจากโมซามบิกมาปลูกที่เกาะชวา กาแฟกลายเป็นสินค้าออกที่สำคัญไปยุโรป ดังนั้น กาแฟและชาก็กลายเป็นที่นิยมมากกว่าพริกไทย ตลอดจนปริมาณและคุณภาพของการค้าก็เพิ่มมากขึ้นเรื่อย ๆ

แต่การฉ้อราษฎร์บังหลวง การลักลอบนำสินค้าเถื่อน โจรสลัดและการกดขี่ชาวพื้นเมือง ตลอดจนเงินทองที่ต้องเสียไปในการปราบกบฏ รบสงครามพื้นเมือง ตลอดจนการชำระหนี้ซึ่งการปกครอง ทำให้บริษัทแทบไม่มีเงินเหลือเลย หลังปี ค.ศ. ๑๗๘๐ แล้ว อำนาจทางเรือของอังกฤษเพิ่มมากขึ้น และรบกวนการค้าฮอลันดาทั้งในประเทศและตลาดภาคตะวันออก และในที่สุดก็ทำลายการควบคุมการค้าของฮอลันดาลงได้ เมื่อเกิดการปฏิวัติฝรั่งเศสและสงครามอันสืบเนื่องจากการปฏิวัตินั้นติดตามมา ทำให้ฮอลันดาตกอยู่ฝ่ายศัตรูของอังกฤษ ยังผลให้อังกฤษเข้ายึดที่มั่นฮอลันดาในอินเดีย ใน ค.ศ. ๑๗๘๙ รัฐบาลฮอลันดาก็เข้าครอบครองทั้งบริษัทและหนี้สินของบริษัทที่มีอยู่

อังกฤษในอินเดีย

ในที่สุดอังกฤษก็มีอำนาจเหนือฮอลแลนด์เหมือนดังที่ฮอลแลนด์เคยมีอำนาจตบั้งพวกโปรตุเกสมาแล้ว อังกฤษจัดวางแผนเศรษฐกิจที่ยิ่งใหญ่กว่าโดยเพิ่มขบวนเรือและผลิตผลให้มากขึ้น อังกฤษใช้อินเดียเป็นศูนย์กลางการบริหาร ในศตวรรษแรกที่ไปค้าในอินเดีย บริษัทการค้าอินเดียตะวันออกเริ่มตั้งสำนักงานแห่งแรกที่เมืองมัทราส (ค.ศ. ๑๖๓๙) เมืองบอมเบย์ (ค.ศ. ๑๖๖๑) และเมืองกัลกัตตา (สร้างใน ค.ศ. ๑๖๙๐) ขณะที่อำนาจส่วนกลางของอาณาจักรโมกุลในอินเดียกำลังสลายตัวลง ที่ทำการสาขาของบริษัทเหล่านี้ได้เริ่มพัฒนาขึ้นในระหว่างศตวรรษที่ ๑๘ เป็นศูนย์กลางบริหารและขยายอาณาเขตของอังกฤษ หลังจากได้ชัยชนะต่อบริษัทการค้าของฝรั่งเศสในภาคตะวันออกในสงครามเจ็ดปีซึ่งสิ้นสุดลงใน ค.ศ. ๑๗๖๓ บริษัทการค้าของอังกฤษก็เริ่มปกครองมณฑลเบงกอลแถบภาคตะวันออกเฉียงเหนือของอินเดียโดยตรง ต่อมาก็มีชาวอังกฤษและชาวยุโรปอื่นๆ อีกประมาณ ๕,๐๐๐ คน พร้อมด้วยทหารอังกฤษอีกประมาณ ๒๐,๐๐๐ คน ซึ่งสังกัดอยู่กับบริษัทศูนย์กลางทั้ง ๓ แห่ง ซึ่งดูเป็นกำลังทหารเพียงเล็กน้อยกระจายตัวไปอยู่ตามที่ต่างๆ ของผืนแผ่นดินเอเชีย อังกฤษขยายกิจการค้าขายเริ่มจากศูนย์กลางที่อินเดียนั่นเอง การขยายกิจ

การนี้มองดูเป็นเรื่องผิวเผินหากวัดด้วยตัวเลข ผลลัพธ์จากการดำเนินนโยบายโดยบุคคลไม่กี่พันคนภายใต้นโยบายของบริษัท จะมีอิทธิพลอย่างลึกซึ้งต่อชีวิตและความเป็นอยู่ของชาวเอเชียในระยะยาว

แรงกระตุ้นทางการค้ายังคงเป็นเรื่องใหญ่ของบริษัท จากปี ค.ศ. ๑๗๘๔ ถึงวาระสุดท้ายของกฎบัตร ใน ค.ศ. ๑๘๕๘ บริษัทอยู่ใต้การควบคุมของรัฐบาลอังกฤษเช่นเดียวกับคณะผู้ดำเนินงาน คณะกรรมการบริหารของบริษัทมีประมาณ ๒๔ คน ซึ่งออกเสียงวางนโยบายแทนผู้ถือหุ้นประมาณ ๒,๐๐๐ คน อัตราผลกำไรนั้นกำหนดไว้แน่นอนประมาณ ๘% แต่บริษัทจ่ายให้มากกว่านั้นในรูปการอุปถัมภ์ต่าง ๆ กัน เช่น เรื่องการเช่าเรือสินค้าระยะยาว และจ่ายค่าเช่าราคาสูงให้แก่เจ้าของเรือที่ถือหุ้นส่วนของบริษัทอยู่ และให้สิทธิตกทอดที่จะสร้าง และให้เช่าเรือใหม่แทนเรือเก่าที่ชำรุด นอกเหนือไปจากสิทธิตกทอดเหล่านี้ก็มีการขายตำแหน่งกับตันเรือหรือมอบให้ตกทอดกันได้ ผู้ดำเนินงานมีสิทธิแต่งตั้งข้าราชการหมุนเวียน ผิดเปลี่ยนกันไปในอัตราที่ตกลงกันได้ ข้าราชการเหล่านี้จะได้ค่าตอบแทนทั้งดงามและได้รับสิทธิพิเศษในการขนของทางเรือไปขายในบัญชีของตน ในระยะหลายสิบปีต่อเนื่องกันมาเจ้ากรรมอินเดียในลอนดอนและในบรรดาเจ้าหน้าที่ของบริษัทที่แต่งตั้งไปทำงานต่างประเทศจะปรากฏว่าประกอบด้วยบุคคลจากสกุลที่มีชื่อเสียงของอังกฤษ และเขาเหล่านั้นก็ได้สร้างบ้านใหญ่โตจากผลกำไรที่ได้รับจากการค้าในอินเดียนั่นเอง

เนื่องจากกิจการของบริษัทรวมเอา “สิทธิพิเศษ” และการอุปถัมภ์เข้าไว้ การบริหารจึงเป็นไปเพื่อประโยชน์ส่วนบุคคลมากกว่าส่วนรวมซึ่งเป็นนโยบายการค้ามาตลอด แม้ว่าบริษัทจะเข้าไปแทนที่อำนาจบริหารของอาณาจักรโมกุล ซึ่งเสื่อมลงในอินเดีย ข้าราชการของบริษัทที่ส่งไปจากอังกฤษกลายเป็นนักปกครองจำเป็น แต่บุคคลเหล่านี้ยังคงมีหัวผักกาดในการค้า โดยใช้ตำแหน่งหน้าที่ของบริษัทเป็นประโยชน์ในการค้าขายส่วนตัวในประเทศที่มีเงินลงทุนน้อย โอกาสจะให้ยืมเงินในอัตราดอกเบี้ยสูงมีมาก และยังสามารถขายอาวุธที่ผลิตในยุโรปตลอดจนสินค้าฟุ่มเฟือยต่าง ๆ ในราคาสูงให้แก่เจ้าอินเดียทั้งหลาย และได้รับส่วนแบ่งค่านายหน้าเมื่อซื้อสินค้าให้แก่บริษัท การให้กู้ยืมเงินทั้งสองด้านและแสวงหากำไรทุกวิถีทาง ทำให้มีเงินสะสมไปลงทุนในการค้าและจ่ายในยุโรปภายใต้การจัดการของบริษัทอินเดียตะวันออกของชาติยุโรปอื่น ๆ เช่น ฮอลันดา ฝรั่งเศส เดนมาร์ก และอื่นๆ โดยอาศัยวิถีทางของคู่ต่อสู้ในอดีตซึ่งบัดนี้ได้เสื่อมอำนาจลงแล้ว ข้าราชการของบริษัทอังกฤษมีสิทธิคุมการค้าในยุโรปอย่างลับๆ แต่ผู้เดียว โดยผ่านอัมสเตอร์ดัม แอนท์เวิร์ป โคเปนเฮเกน ออสเทน หรือลิสบอน

การค้ากับประเทศต่างๆในเอเชีย

ตั้งแต่เริ่มแรก การลงทุนการค้าส่วนบุคคลควบคู่กันไปกับการขยายกิจการของบริษัทอินเดียตะวันออกต่าง ๆ ซึ่งจำเป็นต้องเกี่ยวข้องกับสินค้าและภาษีในประเทศเอเชีย จึงก่อให้เกิดลักษณะการค้าที่เรียกเป็นภาษาอังกฤษว่า 'Country trade' คือ การค้าซึ่งดำเนินโดยเอกชนภายใต้กฎบัตรต่าง ๆ ของบริษัท อาณาจักรของการค้ารวมบริเวณมหาสมุทรอินเดียและเอเชีย จากบริเวณแหลมกัวโซไปทางตะวันออก

การค้านี้เริ่มเจริญขึ้นบริเวณภายในและรอบ ๆ อินเดีย เช่น พ่อค้าเอกชนจะส่งไหม น้ำตาล ผ้าและสิ่งทอต่าง ๆ จากเบงกอลไปทางตะวันตก อ้อมปลายแหลมไปเมืองบอมเบย์และเมืองสุราทเพื่อแลกเปลี่ยนกับฝ้ายดิบ พ่อค้าชาวยุโรป กับต้นเรือ นำเรือและลูกเรือชาวอินเดียตะวันออกเข้าเส้นทางการเดินเรืออินเดียโบราณ ในปลายศตวรรษที่ ๑๘ กับต้นเรือหนุ่มชาวอังกฤษหรือสกอตอาจคุมเรือสินค้าระหว่าง ๑๐๐๐ ตัน พร้อมด้วยลูกเรือประมาณ ๑๕๐ คน และเป็นอีกประมาณ ๑๒-๑๖ กระบอก บริษัทอังกฤษขายตัวแลกเงิน ส่งจ่ายที่กัลกัตตาหรือลอนดอนให้แก่พ่อค้าที่ค้าขายอยู่ในบริเวณเหล่านั้น ซึ่งยังผลกำไรให้แก่พ่อค้าและเป็นทางจ่ายเงินคืนแก่บริษัท เจ้าหน้าที่บริษัทต่างลงทุนหารายได้ส่วนตัว ซึ่งทำให้การค้าแบบที่กล่าวนี้ขยายตัวไปจากอินเดียไปทางตะวันออก

การค้าระหว่างประเทศขยายตัวไปทางตะวันออก เพื่อแสวงหาผลกำไรให้มากขึ้น บริษัทควบคุมสินค้าบางประเภท เช่น ฝ้ายจากมณฑลเบงกอลนั้นแต่ผู้เดียว และใช้วิธีขายเลหลับ พ่อค้าชาวยุโรปที่ค้าระหว่างประเทศเป็นผู้ซื้อไปและส่งออกนอกประเทศ เช่น ส่งไปยังช่องแคบมะละกาและอินโดนีเซีย ในที่สุด ตลาดค้าฝ้ายเมืองจีนก็ดึงดูดสินค้าฝ้ายไปยังตลาดกว้างขวางยิ่งขึ้น และฝ้ายดิบจากบอมเบย์ก็เป็นที่ต้องการกันมาก ในระยะที่การค้าระหว่างประเทศเอเชียอาคเนย์และเอเชียตะวันออกรุ่งเรืองขึ้นนี้ ก็เข้าแทนการค้าระหว่างเบงกอลและหมู่เกาะอินเดียตะวันตกไป เช่น พ่อค้าฮอลันดำนำน้ำตาลจากเกาะชวามาขายแทนน้ำตาลที่หมู่เกาะอินเดียตะวันตกเคยได้รับจากเบงกอล เป็นต้น ขณะเดียวกันฝ้ายดิบจากบอมเบย์และสุราทก็มีการจำหน่ายในเมืองจีนมากกว่าในเบงกอล ดังนั้น การค้าระหว่างอินเดียและเอเชียตะวันออกจึงเจริญขึ้น การค้าระหว่างประเทศจากเบงกอลขยายตัวไปทางตะวันออก สินค้าส่วนใหญ่ตรงไปยังประเทศจีน ระยะแรกเป็นพวกเงินแท่ง แต่ต่อมาก็เป็นฝ้ายมากขึ้น

การค้าระหว่างประเทศนี้สะดวกเข้าเพราะมีบริษัทส่วนตัวของชาวอังกฤษ และชาวสกอต ซึ่งทั้งบริษัทเป็นผู้แทนจำหน่าย ซึ่งไม่ลงทุนแต่เฉพาะในการขนส่งทางเรือเท่านั้น แต่ยังรับ

จัดการเรื่องสินค้า เรือ โกดังเก็บของ การประกันภัย ตลอดจนรับขายของให้แก่ผู้ซื้อโดยคิดหักเปอร์เซ็นต์จากการกระทำดังกล่าวแล้วนั้น นอกจากพวกพ่อค้าตะวันตกที่คล่องแคล่วเหล่านั้นแล้ว ยังมีพ่อค้าปาร์ซีจากแถบบอมเบย์มาร่วมด้วย พวกปาร์ซีนั้นแต่เดิมเป็นชาติเปอร์เซียนับถือลัทธิโซโรอัสตราอิซม แต่ถูกพวกมุสลิมกดขี่ขัดขวางจึงเดินทางหลบมาทางภาคตะวันตกเฉียงเหนือของอินเดีย นอกจากบริษัทส่วนตัวเหล่านี้ซึ่งลงทะเบียนเพื่อดำเนินการกิจการแล้ว ก็มีบริษัทอินเดียตะวันออกซึ่งยังคงควบคุมการค้ากับอังกฤษ ขณะที่ขยายการปกครองไปทั่วอินเดีย

ขณะที่อังกฤษขยายกิจการค้าไปทางภาคตะวันออก ก็เริ่มหาทางที่จะเข้าไปยังหมู่เกาะอินโดนีเซียที่ซอลันดาทางหำนั้น อย่างไรก็ตาม บริษัทอังกฤษที่มีมันแห่งหนึ่งคือที่เมืองเบงกอลบนฝั่งตะวันตกของสมุทรานั้นไกลไปจากเส้นทางเดินเรือในแถบนี้ใน ค.ศ. 1786 บริษัทจึงมาตั้งที่มันอีกแห่งหนึ่งที่เกาะปีนังริมฝั่งตะวันตกของแหลมมลายูเหนือช่องแคบมะละกาใช้เป็นศูนย์กลางการค้าและฐานทัพเรือ ตลอดจนท่าเรือรับส่งสินค้าไปเมืองจีน ขณะเดียวกับการค้ากับจีนกำลังเจริญรุ่งเรือง เนื่องจากอังกฤษต้องการใบชาจากกวางตุ้ง ดังนั้น อังกฤษ อินเดีย และจีนเริ่มร่วมในการค้าที่มีความสำคัญและมีหวังก้าวหน้าต่อไป ขณะที่รายได้ของอังกฤษในอินเดียนั้นขึ้นอยู่กับการค้าที่กวางตุ้งอยู่มาก

ความเจริญของการค้าที่เมืองกวางตุ้ง

ก่อนที่พ่อค้าอังกฤษจะถอนตัวออกจากญี่ปุ่นใน ค.ศ. ๑๖๒๓ นั้น ได้พยายามแสวงหาทางค้าขายกับจีนอยู่แล้วเนื่องๆ ใน ค.ศ. ๑๖๓๗ เรืออังกฤษลำแรกๆ มีกัปตันเวคเคิลเป็นผู้นำสินค้าประเภทลัทธิลอบ (ซึ่งยอมผิดกฎหมายการควบคุมการค้าของบริษัทอยู่) ไปยังเมืองกวางตุ้ง การติดต่อในระยะแรกๆ นี้มิได้มีผลให้เกิดการค้าระหว่างอังกฤษกับจีนตามปกติในเวลาต่อมา ชาวอังกฤษโพ้นทะเลมีภาระยุ่งยากระหว่างศตวรรษที่ ๑๗ โดยเฉพาะกับอเมริกาเหนือและกับอินเดีย มีเรือสินค้าอังกฤษไปยังท่าเรือจีนและที่แคว้นตังเกี๋ย (เวียดนามเหนือ) บ้างเป็นครั้งคราว แต่มิได้ไปเป็นประจำ ตราบจนเรือของบริษัทชื่อเรือแมกเคลิสฟีล ได้ไปตั้งโรงงานหรือแหล่งค้าขายของอังกฤษ ณ เมืองกวางตุ้ง ใน ค.ศ. ๑๖๙๙ ต่อมาอีก ๖๐ ปี การค้าระหว่างอังกฤษและจีนได้เริ่มขึ้นภายใต้ระบบที่เราจะเรียกว่าระบบกวางตุ้ง

วิวัฒนาการของระบบกวางตุ้งนี้มีลักษณะสำคัญอยู่สองประการ ประการหนึ่งคือหลังกักการค้าขายที่เกาะชูซานนอกเมืองหนิงโป หรือโดยเฉพาะที่เกาะอามอยซึ่งเป็นศูนย์กลางค้า

เรือสำเภของจีนทั้งสองแหล่งแล้ว อังกฤษพุงความสนใจในด้านการค้ามายังเมืองกวางตุ้ง ซึ่งเป็นเมืองท่าเรือที่ใหญ่และเก่าแก่ที่สุดในแถบภาคใต้ของจีน และเป็นเมืองที่เชื่อมโยงเส้นทางการค้าภายในตามจุดต่างๆ แถบริมฝั่งตะวันออกเฉียงใต้กับเส้นทางการค้าภายในลักษณะสำคัญ ประการที่สอง คือ หลังจากที่ได้ติดต่อบริณการค้าออกทั้งหมดโดยใช้บรรทุกเรือสำเภาระหว่างจีนกับเอเชียอาคเนย์ อาทิเช่น ผ้าไหม ไบซา ทองแดง สังกะสี น้ำตาล ผักจำพวกโกฐน้ำเต้า เขากวาง การบูร เครื่องกระเบื้องและผลิตภัณฑ์สลักด้วยฝีมือต่างๆ เช่น พัก โต๊ะชาและเครื่องเคลือบ แต่ที่สุดอังกฤษก็นิยมสินค้าออกแต่เพียงไบซาและผ้าไหม ในศตวรรษที่ ๑๘ ไบซากลายเป็นเครื่องคัมประจำชาติของอังกฤษไป การส่งไบซาเป็นสินค้าออกจากกวางตุ้งเพิ่มขึ้นเรื่อยๆจนถึงจุดที่ว่าผลกำไรส่วนใหญ่ของบริษัทและรายได้ของรัฐบาลอังกฤษในลอนดอนนั้นมาจากการค้าไบซา ดังนั้นการค้าของจีนกลายเป็นการค้าที่คงที่ ณ เมืองกวางตุ้ง ซึ่งเป็นท่าเรือแห่งเดียวที่สำคัญที่สุด

ในระหว่างศตวรรษที่ ๑๘ การค้าไบซาเป็นการลงทุนที่ให้ผลกำไร ซึ่งยังผลให้เกิดการปรับปรุงทั้งในอังกฤษและจีน อังกฤษพยายามที่จะควบคุมการค้าในประเทศและการลงทุนในต่างประเทศด้วยนโยบายการค้าระหว่างประเทศจากอินเดียถึงจีน ความพยายามของราชวงศ์ชิงที่จะจัดระเบียบให้ได้ประโยชน์จากการค้านั้น ทำให้เมืองกวางตุ้งกลายเป็นศูนย์กลางนัดพบระหว่างกิจการค้าของจีนในภาคใต้ และรวมการขยายตัวของการค้าทางทะเลของยุโรปมายังภาคตะวันออกไกลด้วย ความเจริญของการค้า ณ เมืองกวางตุ้งนั้นสืบเนื่องมาจากหลักใหญ่ ๓ ประการ คือ การค้าของชาวจีนหรือคนพื้นเมืองกับเอเชียอาคเนย์ (จีนเรียกนานยาง—มหาสมุทรในภาคใต้) การค้าระหว่างประเทศของชาวยุโรปซึ่งเข้ามามีการค้าพื้นเมืองและการค้าของจีนกับยุโรปโดยตรง

การค้าของจีนกับเอเชียอาคเนย์

ในสมัยราชวงศ์หมิง ประเทศที่มาค้าขายกับจีนได้รับการบันทึกในพงศาวดารว่ามาส่งบรรณาการ ซึ่งนับว่าเป็นการลงทุนที่ถูกมากในการที่จะมาติดต่อกับประเทศจีน โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อค่าของขงวัญที่จักรพรรดิจีนพระราชทานตอบแทนผู้ถือบรรณาการมา หรือผลกำไรจากการค้าในระบบบรรณาการที่กระทำ ณ กรุงปักกิ่งนั้นมียกกำไรมาขึ้นนัก ราชวงศ์ชิงยังคงยึดนโยบายนี้สืบต่อไป คณะทูตส่งบรรณาการก็มาเป็นปกติ แม้ว่าจะนานๆ ครั้งก็ตาม มาจากเอเชียกลางผ่านที่พวกมองโกลเวียนควบคุมอยู่ มาจากประเทศในภาคตะวันออกและตะวันออกเฉียงใต้ การส่งบรรณาการในศตวรรษที่ ๑๘ อาจทำเป็นตารางได้ดังต่อไปนี้

ประเทศที่ส่งบรรณาการในสมัยราชวงศ์ชิงเป็นปกติและทางเข้าเมือง

ชื่อประเทศ	ระยะเวลาที่ทูตมา	ทางเข้าเมือง
เกาหลี	ทุกปี	ทางบกผ่านมุกเดนและซานไห่กวน
รืวกีว (ลุย ชุย)	ทุก ๒ ปี	ฝูโจว
เวียดนาม	ทุก ๓ ปี	ทางบกผ่านกวางสี
ไทย	ทุก ๓ ปี	กวางตุ้ง
ซูลู	ทุก ๕ ปี	อามอย
ฮอลแลนด์	ทุก ๕ หรือ ๘ ปี	ฟูเกี้ยนหรือกวางตุ้ง
ประเทศแถบมหาสมุทรตะวันตก (เช่น โปรตุเกส ฯลฯ)	ไม่แน่นอน	หมาเก๊า
พม่า	ทุก ๑๐ ปี	ทางบกผ่านยูนนาน
ลาว	ทุก ๑๐ ปี	ทางบกผ่านยูนนาน

อย่างไรก็ดี การค้าทางทะเลกับต่างประเทศได้เจริญขึ้นมากในสมัยราชวงศ์ชิง และทำให้ระบบบรรณาการดูไร้ผล แม้ว่าจะยังคงมีการปฏิบัติกันอยู่ก็ตาม และยังรักษาความคิดและข้อเขียนของจีนในกลางศตวรรษที่ ๑๘ เอาไว้ ผลประโยชน์ทางการค้า ๒ ประการเกิดขึ้นนอกเหนือไปจากระบบบรรณาการ คือ การค้าขายของพ่อค้าจีนกับเอเชียอาคเนย์ และกับพ่อค้ายุโรป เนื่องจากพ่อค้าจีนได้เป็นผู้นำในการขยายการค้านอกเหนือไปจากระบบบรรณาการ และพวกตะวันตกก็เพียงสวมรอยเข้าในเส้นทางการค้าที่พ่อค้าจีนดำเนินอยู่ เราจะกล่าวถึงระบบการค้าเงิน หรือระบบเรือสำเภาก็ชาวยุโรปเรียกว่า “จิ้ง” ซึ่งเป็นคำมาจากภาษามลายู แปลว่า ‘เรือ’

เรือเงินสำหรับการค้าสำเภานั้นหากจะเปรียบขนาดระวางกับเรือยุโรปก็ไม่แพ้กัน และยังมีจำนวนมากกว่า เรือสำเภที่ใหญ่ที่สุดอาจมีระวางบรรทุกได้ถึง ๑,๐๐๐ ตัน พร้อมด้วยลูกเรือ ๑๘๐ คน ขนาดระวางเรือทั่วๆ ไปประมาณ ๑๕๐ ตัน ทางเสือสูง พร้อมด้วยใบเรือแข็งแรง มีประสิทธิภาพที่จะแล่นผ่านลมมรสุมได้ สามารถแล่นเร็วได้ถึงประมาณ ๖-๘ น๊อตในทะเลใหญ่ ซึ่งอาจเปรียบกับเรือของบริษัทการค้าอังกฤษที่อินเดียซึ่งแล่นได้ไม่เกิน ๕๐ ไมล์ต่อวัน

จำนวนเรือที่พ่อค้าเหล่านี้ใช้เดินทางทะเลปีละหลายร้อยลำ หากมิใช่หลายพันลำ เติ

ทางระหว่างเมืองอามอยกับกวางตุ้งและช่องแคบมะละกา ไปยังภาคใต้ในฤดูหนาวและไป
ยังภาคเหนือในฤดูร้อน เรือเหล่านี้แล่นตามเส้นทางเดินเรือที่วางไว้อย่างละเอียด และจอด
ตามท่าเรือต่างๆ หลายท่า เส้นทางเดินเรือสายตะวันตกที่รู้จักกันโดยทั่วไปนั้นนำไปสู่ริมฝั่ง
เวียดนาม ไทย และแหลมมลายู ไปนครศรีธรรมราช สงขลา ปัตตานี ตรังกานู ปะหัง
ยะโฮร์ จีนแดนหลายแห่งที่กล่าวขึ้นนี้ต่างเคยส่งบรรณาการไปถวายกษัตริย์ราชวงศ์หมิงทั้ง
สิ้น แต่ต่อมาได้เลิกปฏิบัติเสีย และการค้าส่วนใหญ่อยู่ในมือพ่อค้าจีน ฝ่ายเส้นทางสาย
ตะวันออกก็นำเรือไปมะนิลา หมู่เกาะโมลุกกะ และชวา

เนื่องจากการค้ากับเอเชียอาคเนย์ดำเนินไปโดยใช้เรือจีนเป็นส่วนมาก จึงมีสามารถจัด
ระเบียบให้เข้าอยู่ใต้ระบบบรรณาการได้ ดังนั้นข้าราชการในสมัยราชวงศ์ชิงจึงหันมาใช้
ระบบเดิมโดยตั้งสมาคมพ่อค้า (หาง เป็นภาษาอังกฤษเพี้ยนเป็นหอง) โดยได้รับทะเบียน
การค้า (ยาหาง) เป็นผู้รับผิดชอบเกี่ยวกับการค้าขาย อย่างน้อยมีพ่อค้า ๓ กลุ่มจดทะเบียน
ณ เมืองกวางตุ้ง ใช้ชื่อทั่วไปว่า “พ่อค้าที่ค้าทางทะเล” (ยาง-หาง) พ่อค้ากลุ่มหนึ่งดำเนิน
กิจการค้าริมฝั่งทะเลจีนตลอดไปทางเหนือ อีกพวกหนึ่งรับผิดชอบกับการค้าแถบเอเชีย
ตะวันออกเฉียงใต้ตามรายชื่อที่ได้กล่าวมาแล้ว (ตั้งแต่ไทยเรื่อยไป) และพวกที่สามารถรับผิดชอบ
กับการค้ากับยุโรป

การค้าขายกับประเทศตะวันตก

กลุ่มพ่อค้าจีนที่ติดต่อกับค้าขายกับพ่อค้ายุโรป ค่อย ๆ รวมตัวกันเป็นสมาคม พ่อค้าที่พวก
ตะวันตกเรียกว่า โคหอง (เป็นคำแผลงจากคำ ‘กูง หาง’ ซึ่งแปลว่าพ่อค้าที่ได้รับแต่งตั้งเป็น
ทางการ) สมาคมนี้นี้ประกอบด้วยบริษัท ๖-๑๒ บริษัทซึ่งรับผิดชอบในการค้ากับพวกตะวัน
ตกและควบคุมการค้าอยู่โดยตรง รัฐบาลจีนใช้วิธีการติดต่อกับพ่อค้าตะวันตกแบบเดียวกับ
ที่ใช้กับพ่อค้าจีนในเมืองจีน โดยผ่านทางสมาคมนี้ เช่น ในเรื่องสิทธิในการควบคุมการค้า
การจดทะเบียน และรับผิดชอบโดยตรงต่อข้าราชการเหล่านั้น ความสำคัญของระบบนี้คือ
การควบคุมรับผิดชอบในการค้า ซึ่งก็ลดกั้นการค้าเสรีให้เหลือน้อยมาก

ผู้มีอำนาจสูงสุดในเมืองกวางตุ้งคือข้าหลวงใหญ่ ซึ่งชาวยุโรปมักเรียกว่า “ผู้สำเร็จราช
การ” และรองลงมาเรียกว่าข้าหลวง โดยเฉพาะหลัง ค.ศ. ๑๖๘๕ แล้ว มีข้าราชการเกี่ยวข้อง
กับการค้ากับต่างประเทศ คือ ผู้ตรวจการศุลกากรมณฑลกวางตุ้ง และเจ้าหน้าที่ระดับสูง
เหล่านี้ได้รับแต่งตั้งมาจากกรุงปักกิ่ง และเป็นพวกที่ชาวต่างประเทศเรียกว่า ‘ชอบโป’ รอง
ลงมาจากเจ้าหน้าที่ระดับสูงเหล่านี้ก็คือสมาคมโคหอง ซึ่งจดทะเบียนเป็นสมาคมพ่อค้าจีน

ที่ค้าติดต่อกับชาวยุโรป และสมาชิกสมาคมนี้รู้จักกันโดยทั่วไปว่า พ่อค้าทอง

พวกพ่อค้าทองนี้ตามธรรมเนียมเงินต้องเสียเงินให้แก่ข้าราชการผู้มีอำนาจ โดยให้ทั้งเป็นของหลวงและให้ส่วนตัว และมีหน้าที่รับผิดชอบโดยตรงต่อเรือค้าขายและพ่อค้าต่างชาติ เรือทุกลำที่เข้าจอดที่ท่ากวางตุ้ง จะได้รับการประกันรับรองจากบุคคลใดบุคคลหนึ่ง ซึ่งจะเป็นผู้คุ้มครองให้ความปลอดภัยแก่พ่อค้านั้น สำหรับฝ่ายต่างประเทศ อังกฤษมีคณะกรรมการของบริษัทการค้าของอังกฤษที่อินเดียอยู่ที่กวางตุ้ง มีบทบาทรับผิดชอบต่อเรืออังกฤษและคนอังกฤษทั้งหลาย ด้วยวิธีนี้ การค้าของอังกฤษซึ่งคู่ได้เปรียบคู่แข่งอื่นๆ อยู่ก็ถูกควบคุมใต้ระบบความรับผิดชอบของจีน

พ่อค้าต่างประเทศถูกจำกัดสิทธิด้วยกฎต่างๆ (เช่น มิให้พาภรรยาต่างชาติเข้ามา ไม่ให้นั่งรถลาก ไม่ให้ผ่านเข้าประตูเมือง ฯลฯ) ส่วนหนึ่งของระบบจำกัดสิทธินี้ก็คือต้องอยู่ที่เมืองหมาเก้าในฤดูที่มิใช่มีการค้าขาย และต้องอยู่นอกกำแพงเมืองกวางตุ้งแถบบริเวณริมแม่น้ำที่เรียกว่า บริเวณ ๑๓ โรงงาน ยิ่งกว่านั้นการค้าใบชาและไหมก็กระทำได้แต่กับพ่อค้าโคทองที่จดทะเบียนแล้วเท่านั้น ขณะเดียวกันชาวต่างชาติจะต้องอยู่ใต้กฎหมายอาญาของจีน เป็นเหตุที่ทำให้คนต่างชาติขาดสิทธิ เสรีภาพ อาจถูกจำขัง ทรมาณ ซึ่งเป็นการปฏิบัติที่ไม่เข้ากับหลักการของกฎหมายอังกฤษ หากแต่เข้ากับประเพณีจีนและบทบาทความรับผิดชอบของจีน จีนเป็นผู้วางนโยบายภายใต้ระบบกวางตุ้ง ในศตวรรษที่ ๑๙ เป็นระยะที่แนวความคิดเรื่องการค้ายังคงเป็นเรื่องสำคัญ พวกพ่อค้าตะวันตกและกะลาสีเรือก็ยอมรับระเบียบของจีนแต่โดยดี

แต่ระบบของจีนก็ไม่อาจห้ามพ่อค้าต่างชาติให้พยายามต่อสู้เพื่อปรับปรุงฐานะ และต่อรองสิทธิการควบคุมในเรื่องการค้าของตนได้ บริษัทการค้าอินเดียตะวันออกมีเรือใหญ่ขนส่งสินค้าจำนวนมาก อุทธรณ์อยู่ปีแล้วปีเล่าเรื่องค่าใช้จ่ายต่างๆ ค่าเปอร์เซ็นต์ ค่าธรรมเนียม ค่าสินบน ค่าภาษีอากร และรายจ่ายอื่นๆ ซึ่งนับวันจะเพิ่มขึ้นเนื่องจากประเพณีโบราณข้างฝ่ายจีนนั้น พวกชอบโปและโคทอง และพรรคพวกก็พยายามจะกีดกันคนต่างชาติมิให้รู้ฐานะตลาดพื้นเมือง และพยายามกีดกันมิให้ซื้อสินค้าที่อื่น อย่างไรก็ดี ความยุ่งยากและการขัดผลประโยชน์ระหว่างชาวต่างประเทศและชาวจีนยังมีน้อยกว่าความสนใจร่วมกันของทั้งสองฝ่ายในอันที่จะรักษาผลกำไรให้ตน

ความพยายามที่จะเลิกล้มระเบียบการควบคุมการค้าที่กวางตุ้ง เริ่มบุกเบิกด้วยชายหนุ่มชาวอังกฤษผู้หนึ่งชื่อ เจมส์ ฟลินท์ มาอยู่เมืองจีนระหว่าง ค.ศ. ๑๗๓๖-๑๗๖๒ และเป็นพ่อค้าตะวันตกคนแรกๆ ที่เรียนรู้ภาษาจีน เขาเป็นล่ามให้บริษัท และได้พยายามถึง ๓ ปี

ติดกัน (๑๗๕๕-๑๗๕๗) ที่จะเริ่มเปิดการค้าต่อการค้าที่เมืองหนิงโป แต่ผลที่ได้รับกลับกลายเป็นทางราชสำนักจีนยืนยันที่จะควบคุมการค้าที่เมืองกวางตุ้ง ซึ่งได้ผลประโยชน์อย่างมากเรื่อยมา ในที่สุดนายพลินท์เดินเรือไปริมฝั่งเทียนสินใน ค.ศ. ๑๗๕๙ และยื่นคำร้องด้วยความหวังอย่างเต็มเปี่ยมว่า หากพระเจ้าจักรพรรดิได้ทรงทราบความจริงเกี่ยวกับการกดขี่ของเจ้าหน้าที่ที่กวางตุ้งแล้ว พระองค์อาจกล่าวตักเตือนพวกเหล่านั้น พระจักรพรรดิเขียนหล่งทรงรับคำร้อง ทรงสั่งให้ประหารชีวิตล่ำชาวจีนซึ่งนายพลินท์พาไปด้วย และจับนายพลินท์คุมขังไว้ที่หมาเก้าเป็นเวลา ๓ ปี แล้วขับไล่ออกจากประเทศหลัง ค.ศ. ๑๗๖๐

- แล้ว ระบบการควบคุมการค้าที่กวางตุ้งก็ปฏิบัติกันอย่างเข้มงวด มิได้มีการเปลี่ยนแปลงใดๆ สืบมา จำกัดการค้าของพวกตะวันตกไว้ตามท่าเรือที่ห่างจากปักกิ่งให้มากที่สุด

ความเจริญของระบบการค้าที่กวางตุ้ง

ชีวิตที่สนุกสนานและการค้าที่กวางตุ้งกลายเป็นนิยายเล่าต่อกันมา เป็นบันทึกรายงานของบริษัทการค้าของอังกฤษที่อินเดีย เพื่อขจัดความรำคาญอันเกิดจากกฎเกณฑ์ที่เข้มงวด ตลอดจนอากาศอันร้อนอบอ้าว ได้มีสถานที่เพื่อการพักผ่อนหย่อนใจบนฝั่งแม่น้ำเพิร์ลใกล้ๆ ท่าเรืออัมปัว ซึ่งเป็นที่รวมของสินค้าไม่ต่ำกว่า ๑,๒๐๐ ตัน และกะลาสีเรืออังกฤษไม่ต่ำกว่า ๒,๐๐๐ คนมาพักอาศัยอยู่ในฤดูหนาว ทั้งนี้มีได้รวมเรือและชนชาติอื่นจากยุโรปและอินเดียเลย สำหรับผู้แทนการค้านั้นมีศูนย์กลางอยู่ที่ในบริเวณ ๑๓ โรงงาน มีโอกาสแสวงหากำไร และการติดต่อกับพวกพ่อค้าท้องถิ่นมีชื่อเสียงทั้งหลายได้ ความสนใจเพียงเรื่องการค้าทำให้ไม่จำเป็นต้องรู้ภาษาอังกฤษต้นกั เพียงพูดภาษาอังกฤษได้งูๆ ปลาๆ และรู้ศัพท์แต่เพียงเล็กน้อย พูดตามหลักไวยากรณ์ก็เป็นอันเพียงพอ ภาษาตลาดค้าทั้งนี้ยังคงใช้กันอยู่ในฮ่องกง ชายหนุ่มอาจแสวงหาความร่ำรวยได้ หากเขามีตายเสียก่อนด้วยโรคมะเร็ง แต่คนพวกนี้รู้ภาษาจีนแต่เพียงเล็กน้อย และแทบไม่รู้จักวัฒนธรรมจีนเสียเลย

ความสัมพันธ์ระยะแรกระหว่างอังกฤษและจีนที่กวางตุ้งเป็นไปอย่างธรรมดา เพราะมีบริษัทการค้าเป็นผู้ติดต่อมิใช่รัฐบาล เจ้าหน้าที่ของบริษัทที่เมืองกวางตุ้งได้รับเงินเดือนสูง และได้ผลประโยชน์อื่นๆ อีก หัวหน้าคณะกรรมการนั้นอาจหาเงินได้เป็นจำนวนมาก บริษัทที่กวางตุ้งอาจแลกเปลี่ยนเงินลงทุนได้ก้อนใหญ่ ควบคุมขบวนเรือสินค้าและลูกเรือ และทำสัญญาค้าขายด้วยความรับผิดชอบและกฎเกณฑ์ตามระเบียบ แต่กระนั้นก็ตาม อาจดำเนินการไปได้โดยไม่ต้องยกปัญหาความยุ่งยากเรื่องความเสมอภาคระหว่างสองประเทศขึ้นมาพูดกัน ครั้นจะหาสิ่งมาทดแทนระบบบรรณาการจีนแต่โบราณก็ดูยากยิ่ง ระบบการค้าของ

ยุโรปที่นำมาใช้กับชาวตะวันออก ดูเข้ากับประเพณีเงินได้เป็นอย่างดี

ปริมาณใบชาที่จีนส่งเป็นสินค้าออกไปอังกฤษได้เพิ่มขึ้นถึง ๒๐ ล้านปอนด์ต่อปี ในปลายศตวรรษที่ ๑๘ บริษัทการค้าอังกฤษก็สามารถเข้าควบคุมการค้าใบชาได้ รัฐบาลอังกฤษเก็บภาษีใบชาจากบริษัทในอัตราสูงมาก บางครั้งมากกว่าร้อยละร้อยเปอร์เซ็นต์ (สมาคมใบชาที่บอสตันใน ค.ศ. ๑๗๗๓ เคยประท้วงเรื่องภาษี) ที่สำคัญยิ่งกว่านั้น ในอัตราส่วนที่รัฐบาลอังกฤษเก็บภาษีขาเข้าสูง บริษัทการค้าคู่แข่งอื่นๆ เช่น บริษัทฝรั่งเศส ฮอลแลนด์ เดนมาร์ก และสวีเดน ก็แข่งขันด้วย การลักลอบนำสินค้าเถื่อนข้ามช่องแคบอังกฤษ บางครั้งปริมาณสินค้าใบชามากกว่าครั้งที่ถูกลักลอบนำมาจากทวีปยุโรป ใน ค.ศ. ๑๗๘๔ ก็ได้มีพระราชบัญญัติผ่อนปรนภาษี (The Commutation Act) ลดภาษีใบชาลงเหลือเพียง ๑๒ ๑/๒ เปอร์เซ็นต์ ช่วยทำลายระบบลักลอบสินค้าให้น้อยลง และในระยะ ๒-๓ ปีที่มีการปฏิวัติฝรั่งเศส ทำให้การแข่งขันของบริษัทการค้าอินเดียตะวันออกบนทวีปยุโรปลดน้อยลง รัฐบาลจึงขึ้นภาษีใบชาอีกครั้งหนึ่ง และบริษัทก็เป็นผู้สนับสนุนระบบการค้าที่กวางตั้ง อย่างไรก็ตาม การที่บริษัทดำเนินการขายใบชาให้กรุงลอนดอนนั้น เป็นการที่พ่อค้าอังกฤษมาค้าที่กวางตั้งฝ่ายเดียว อีกส่วนหนึ่งมีหมู่พ่อค้าเอกชนที่ค้าระหว่างประเทศจากอินเดีย ซึ่งเป็นสินค้าเข้าส่วนใหญ่สำหรับจ่ายค่าใบชาและไหม การที่จะทำให้เกิดดุลการค้ากับกวางตั้งนั้นคงมีปัญหาไม่สิ้นสุด สินค้าออกถาวรของบริษัทคือ สินค้าประเภทขนสัตว์จากอังกฤษนั้น ขายไม่ออกในตลาดเมืองกวางตั้งที่มีอากาศร้อน ในขณะที่แท่งเงินอาจส่งมาขายทางตะวันออกในยุคค้าขาย ซึ่งก็ไม่ประสบผล ดังนั้น จึงใช้เงินแท่งและสินค้าจากอินเดียเป็นผลผลิตในการค้าของอังกฤษในเอเชียไว้ใช้เป็นรายจ่าย ราวปลายศตวรรษที่ ๑๘ สินค้าออกจากอินเดียไปจีนในเรือค้าขายระหว่างประเทศนั้นก็คือ ผ้าฝ้ายจากบอมเบย์ ผืนจากเบงกอล ซึ่งทำรายได้เป็นอันดับสอง ในการขายสินค้าที่กวางตั้งพ่อค้าส่วนตัวต้องเสียเงินมัดจำแก่บริษัท ในการซื้อตัวแลกเงินที่เปลี่ยนได้ที่กรุงลอนดอน ดังนั้น การค้าระหว่างจีนกับอินเดียที่ดำเนินไปโดยพ่อค้าเอกชนจำนวนมากนั้น เป็นหนทางสำคัญที่จะใช้เงินลงทุนที่เมืองกวางตั้งมาซื้อใบชา

คณะทูตแมกกาณี

เมืองกวางตั้งได้เข้ามาอยู่ในวงการพัฒนาการค้าซึ่งขยายตัวจากอังกฤษถึงอินเดีย เอเชียอาคเนย์ และต่อไปทั่วโลก แม้ว่าอาณาจักรจีนจะยังไม่ตระหนักถึงความกว้างขวางของการค้าและการเมืองที่ห่างจากโลกตะวันตกอยู่ ช่องว่างระหว่างความสัมพันธ์แบบระบบ

บรรณาการและความเป็นจริงในความเจริญของการค้า ยังผลให้รัฐบาลอังกฤษพยายามหาทางทำสัญญาทางการทูตเป็นครั้งแรก

นโยบายต่างประเทศระยะแรกของราชวงศ์ซิง มุ่งสร้างความสัมพันธ์ที่มั่นคงกับประเทศเอเชียส่วนใหญ่ โดยเฉพาะ และได้สนใจกับการค้าทางทะเลเลย คณะทูตที่มาส่งบรรณาการยังกรุงปักกิ่งมาบ่อยเข้า ขณะทีนโยบายของราชวงศ์ซิงในศตวรรษที่ ๑๘ ขยายอิทธิพลเข้าไปในเอเชียกลาง และขยายการค้าทางเรือไปทางภาคใต้ ในระหว่าง ค.ศ. ๑๖๖๒-๑๗๖๒ มีทูตต่างประเทศมายังกรุงปักกิ่งไม่ต่ำกว่า ๒๑๖ คณะ และในศตวรรษต่อมาระหว่าง ค.ศ. ๑๗๖๒-๑๘๖๐ ก็มีมาอีกประมาณ ๒๕๕ คณะ จำนวนคณะทูตที่มาถวายบรรณาการเพิ่มขึ้น มาจากหมู่เกาะริวกิว และประเทศไทย ซึ่งเป็นแหล่งที่การค้าเจริญมากขึ้น การค้าขยายตัวไปอย่างรวดเร็วกว่าระบบบรรณาการ ใน ค.ศ. ๑๘๑๘ เมื่อราชวงศ์ซิงบันทึกรายชื่อประเทศที่ค้าขายในเอเชียอาคเนย์ที่อยู่นอกเหนือไปจากระบบบรรณาการ เป็นการยอมรับความจริงที่สำคัญประการหนึ่ง อย่างไรก็ตาม ระบบบรรณาการก็ยังคงได้รับการธำรงรักษาไว้เป็นอย่างดีที่กรุงปักกิ่ง

คณะกรรมการบริหารของบริษัทอินเดียตะวันออกที่กรุงลอนดอน สนใจอยู่แต่ผลกำไรในการค้ามากกว่าผู้นำในรัฐบาลอังกฤษ มิได้สนใจที่จะรับแก้ไขประเพณีความคิดจีนที่ไม่สนใจกับการขยายตัวของการค้า อิทธิพลของการปฏิวัติอุตสาหกรรมและการผลิตสิ่งทอใหม่ๆ ทำให้รัฐบาลอังกฤษแสวงหาตลาดใหม่สำหรับผลผลิตของตน ขณะนั้นระบบการค้าเสรีได้เข้าทดแทนระบบการค้าแบบเดิม หลังปี ค.ศ. ๑๗๘๕ พ่อค้าหนุ่มๆ ชาวอเมริกันเริ่มเข้ามาเป็นคู่แข่งในตลาดกว้างขวาง สินค้าออกของอังกฤษ เช่น สินค้าฝ้ายเพิ่มจำนวนขึ้นอย่างรวดเร็ว และพ่อค้าส่วนตัวยพยายามหาทางไปค้าในตลาดอินเดียและล้มเลิกสิทธิการควบคุมการค้าของบริษัทเสีย

ด้วยเหตุเหล่านี้ รัฐบาลอังกฤษจึงได้ส่งเอิร์ลแห่งแมกคาทนี นำคณะทูตไปยังราชสำนักจักรพรรดิเจียนหลง ใน ค.ศ. ๑๗๙๓ แม้ว่าบริษัทการค้าอินเดียตะวันออกของอังกฤษจะเป็นผู้ออกค่าใช้จ่ายให้คณะทูตนี้ทั้งหมด แต่คณะทูตนี้ก็มาจากพระเจ้าแผ่นดินอังกฤษ เดินทางมาด้วยเรือรบมาขึ้นยังท่าเรือเมืองเทียนสิน เอิร์ลแห่งแมกคาทนีนี้เคยเป็นทูตไปรัสเซีย และเป็นข้าหลวงใหญ่อยู่ที่มัทราส มีผู้ติดตามมาในคณะถึง ๙๕ คน รวมทั้งบาทหลวงคาทอลิกจีน ๒ รูป ผู้รู้ทั้งภาษาละตินและอิตาเลียนจากเมืองเนเปิ้ลส์มาเป็นล่ามในขบวนด้วย กับทหารรักษาพระองค์อีก ๕๐ คน คณะทูตมีจุดมุ่งหมายที่จะขออนุญาตค้าที่หนึ่งไป เทียนสิน และสถานที่แถบภาคเหนืออื่นๆ รวมทั้งเกาะอีก ๒-๓ เกาะที่อังกฤษสามารถเก็บสินค้ากับ

สร้างซ่อมเรือสินค้าได้ด้วย และหวังจะให้เว้นการเก็บภาษีหรือค่าธรรมเนียมนอกจากได้รับ
อนุมัติจากพระเจ้ารพรวติ กล่าวโดยย่อก็คือต้องการกฎเกณฑ์การเก็บภาษีที่เขียนลงเป็นหลัก
ฐาน มิใช่ระบบเงินที่ต้องคิดสินบนและรีดไถ นอกเหนือไปจากค่าธรรมเนียมที่เป็นทางการ
นั้น

อย่างไรก็ดี ตั้งแต่เริ่มแรก คณะทูตแมกคาทนีประสบปัญหาที่จะปรับตัวให้เข้ากับระบบ
บรรณาการ คณะทูตนำของขวัญอย่างตีมาถึง ๖๐๐ กล้องซึ่งต้องขนไปยังกรุงปักกิ่ง ใช้
เกวียนถึง ๕๐ เล่ม รถเข็น ๔๐ คัน ม้า ๒๐๐ ตัว และกุลี ๓,๐๐๐ คน เจ้าหน้าที่ฝ่ายจีนติด
ป้ายสิ่งของเหล่านี้ว่า “ของบรรณาการ” และยังเตือนให้แมกคาทนีเข้าเฝ้าแบบหมอบคลาน
ซึ่งแมกคาทนีปฏิเสธ และคุกเข่าลงข้างเดียวต่อพระพักตร์จักรพรรดิเฉียนหลง เช่นเดียวกับ
ที่เขาพึงปฏิบัติต่อพระเจ้าแผ่นดินของเขา จักรพรรดิทรงออกประกาศยกย่องพระเจ้ายอร์ช
ที่ ๓ ใน “ข้อเสนอนี้น่าประทับใจ” ของพระองค์ และยังทรงชี้ให้เห็นว่า “อาณาจักรสวรรค์ของ
เรารุดมไปด้วยทรัพย์ากรอันมากมาย” การค้าที่กว้างขวางนั้นเป็นเมตตาจิตที่แผ่แผ่ให้แต่ชาว
ยุโรป และจะให้เกินกว่าที่เป็นอยู่ไม่ได้

จากการติดต่อโดยตรงของคณะทูตนี้ ก่อให้เกิดความรู้เกี่ยวกับเมืองจีนบางประการเพิ่ม
ขึ้น แต่มีอาจเปลี่ยนระบบการค้าที่กว้างขวาง^๑ นั้นเสียได้ หลักการของระบบบรรณาการยังคง
บันทึกไว้ในเอกสารของจีน ซึ่งเรียกคณะทูตนี้ว่า เป็นคณะมาส่งบรรณาการ ความคิดนี้ได้
นำมาใช้กับคณะทูตฮอลันดา ซึ่งมาเข้าเฝ้าใน ค.ศ. ๑๗๔๕ อีก คณะทูตได้เข้าแถวถวาย
ของบรรณาการปีใหม่ และหมอบกราบลงหลายครั้งหลายหน

ความล้มเหลวของทูตคณะแมกคาทนีนี้ อาจสืบดูเบื้องหลังได้จากประโยชน์ของพ่อค้า
และเจ้าหน้าที่ที่กว้างขวาง ซึ่งผูกขาดผลกำไรการค้าอยู่และอาจเสียผลประโยชน์ไปได้ ในต้น
ศตวรรษที่ ๑๙ บริษัทมีความสนใจเรื่องผลประโยชน์เหล่านี้มาก จึงระงับผลประโยชน์ของตน
ในปีหลัง ๆ อย่างยิ่ง ไม่ยอมให้เปลี่ยนแปลงระบบการค้าที่กว้างขวาง ไม่ว่าจะมีความ
สักก็คณะก็ตาม ตราบจนกระทั่งสงครามเกิดขึ้นทำให้เหตุการณ์เปลี่ยนไป ใน ค.ศ. ๑๘๖๖
ลอร์ด แอมเฮอรัสต์ นำคณะทูตซึ่งมิได้เตรียมตัวที่เท่ากับคณะของแมกคาทนีมาอีก ขณะนั้น
อังกฤษกำลังโครัย กำลังรบกับเนปาลซึ่งเป็นเมืองที่เคยส่งบรรณาการให้จีน เมื่อลอร์ด
แอมเฮอรัสต์มาถึงกรุงปักกิ่งก็ได้รับการแนะนำอย่างผิด ๆ จากผู้ติดตามชาวจีน ยังผลให้จักร
พรรดิขับไล่ออกไปโดยมิยินยอมให้เข้าเฝ้า ดังนั้น ทั้งพวกพ่อค้าหองและกรรมการบริษัท

^๑ แมกคาทนี สรุปไว้ว่า “อาณาจักรจีนนั้นเป็นอาณาจักรเก่าแก่ พักล มีนักรบชั้นเยี่ยม อาณาจักรนี้อาจจะไม่ล่มจม
ไปทันที อาจทรงตัวอยู่ได้ชั่วคราวเช่นเรือแตก และจะแยกออกเป็นชิ้น ๆ พักชั้นสู่ฝั่ง แต่มีอาจสร้างให้ยิ่งใหญ่ขึ้นมาบนฐาน
อันเก่าแก่อีกได้...”

อินเดียตะวันออกในกรุงลอนดอน ก็คัดค้านความพยายามที่จะเปลี่ยนแปลงใด ๆ ด้วยเกรงว่า อาจยังผลให้การค้าขายหยุดชะงักได้

ดังนั้น ในระยะสามสิบปีแรกของศตวรรษที่ ๑๙ ระบบการค้าผูกขาดที่เมืองกวางตุ้งก็ยังคงใช้ปฏิบัติเรื่อยมา ทำให้จักรพรรดิจีนเข้าใจว่า ความสัมพันธ์กับประเทศตะวันตกยังคงสามารถดำเนินต่อไปด้วยระบบการค้าขายแบบบรรณาการ ในส่วนอังกฤษ ยังหาโอกาสขยายการค้าและผลิตผลในจีนไม่ได้ ภาษีอากรในอังกฤษก็ต้องพึ่งสินค้าเข้าประเภทใบชาอยู่มาก ส่วนในอินเดียนั้นก็ต้องพึ่งสินค้าออกประเภทฝิ่น ซึ่งแม้แต่การค้าใบชาก็ต้องอาศัยการค้าฝิ่นอยู่มาก

แม้การประมวลภาพการติดต่อระยะแรกระหว่างยุโรปและเอเชียตะวันออกจาก ค.ศ. ๑๕๐๐ ถึง ค.ศ. ๑๘๐๐ จะปรากฏผลที่น่าสนใจ แต่ชาวตะวันตกจำนวนน้อยที่ได้รับแรงกระตุ้นส่วนหนึ่งจากการพบโลกใหม่ที่อเมริกา จึงพุ่งความสนใจในการขยายกิจการค้าในย่านนี้ตะวันออก กิจการค้านั้นสำคัญสำหรับชาวตะวันตกมากกว่าชาวเอเชียเอง ผลที่ได้รับคือ การเปลี่ยนแปลงในค่านิยมเศรษฐกิจ การเมืองและภูมิปัญญาในสังคมของตนเอง กล่าวโดยย่อ ผู้รุกรานกลับได้รับความประหลาดใจจากการติดต่อนั้น หลัง ค.ศ. ๑๕๐๐ แล้ว โลกตะวันตกได้มีการปฏิวัติเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอๆ ส่วนหนึ่งเริ่มขึ้นในสังคมยุโรปเอง และอีกส่วนหนึ่งจากโลกใหม่ และ (บางครั้งส่วนใหญ่มากกว่าที่คิดกันไว้) จากการกระตุ้นทางเศรษฐกิจและภูมิปัญญา จากความสัมพันธ์กับสังคมโบราณของเอเชีย

ความแตกต่างที่เห็นได้ชัดจากความเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วคือ สังคมที่มีประชากรมากกว่าและมีความเจริญกว่า เช่น ญี่ปุ่นและจีนนั้นมีปฏิกิริยาต่อความเปลี่ยนแปลงนี้ ในค่านับถือกันตัวเอง แม้ว่าญี่ปุ่นจะได้ขยายตัวไปในโลกนานาชาติแล้วในศตวรรษที่ ๑๖ ญี่ปุ่นก็ยังถอนตัวมาอยู่ตามลำพัง และจีนนั้น แม้ว่าจะอยู่ได้การปกครองของราชวงศ์ชิงที่มีอำนาจ ยังยึดหลักในระบบบรรณาการของตนอยู่ ทั้งสองประเทศต่างก็ต่อต้านศาสนาคริสต์น

ล่วงเข้าปี ค.ศ. ๑๘๐๐ เมื่อการขยายตัวของชาวยุโรปเริ่มเอาจริงเอาจังขึ้น แต่โลกตะวันตกก็ยังมีติดต่อกับกรุงเอโดะและกรุงปักกิ่งน้อยลงไปกว่าใน ค.ศ. ๑๖๐๐ นอกเหนือไปจากแถบอินโดนีเซีย หมู่เกาะฟิลิปปินส์ หมาเก๋ และโรงงานที่กวางตุ้ง ชาวยุโรปในเอเชียตะวันออกก็ดูเหมือนจะมีแต่ชาวรัสเซียเพียงกลุ่มเดียวที่มาสอนศาสนาในกรุงปักกิ่ง และชาวฮอลันดาจำนวนน้อยบนเกาะเกาะหนึ่งในอาณานิคม ซินคาที่คงที่ในเวลานั้น คือ กาแฟจากชวา ใบชาจากกวางตุ้ง เพิ่มขึ้นจากสินค้าเข้าประเภทเครื่องเทศชนิดต่างๆ จากหมู่เกาะ

โมลุกกะ และไหมจีนจากหมาเก้าและมะนิลา แต่ความต้องการผลิตผลของยุโรปในเอเชียตะวันออกเฉียงมีน้อยมาก นอกจากสินค้าประเภทเงินแท่ง และของแปลกๆ เช่น นาฬิกา ส่วนสินค้าที่จีนต้องการ เช่น เงิน ผ้า และฝิ่นนั้นก็มาจากอินเดียแทนที่จะมาจากทางประเทศตะวันตก ทั้งยุโรปและแม้แต่อเมริกาเหนือ ประสบผลสำเร็จในการติดต่อกับจีนและญี่ปุ่น แต่การติดต่อในสามศตวรรษแรกนี้ได้หยุดชะงักลงชั่วคราว

บทที่ ๒

การบุกรุกและการจลาจลในประเทศจีน

ประเทศจีนสมัยก่อนมีการเปลี่ยนแปลง

ในศตวรรษที่ ๑๙ ความเจริญของจีนเริ่มเสื่อมลงเนื่องจากการเปลี่ยนราชวงศ์ ระเบียบแบบแผนอันเป็นส่วนหนึ่งของความมั่นคงเข้มแข็งต่อมาก็อ่อนแอ ค่อยๆ เสื่อมลง และสลายตัวไปในที่สุด ทั้งนี้เป็นลักษณะของระบบบริหารและประวัติการปกครองของประเทศส่วนมาก ใน ค.ศ. ๑๘๐๐ สถาปนการปกครองที่ได้ดำเนินมาอย่างมีประสิทธิภาพ ตั้งแต่สมัยพวกแมนจูได้ช่วยชนะเข้ามาตั้งราชวงศ์ชิง ในประเทศจีนตั้งแต่ศตวรรษที่ ๑๗ ก็เสื่อมลงอย่างหนัก ขณะเดียวกัน การขยายตัวของชนชาติตะวันตกที่ย่างมาถึงประตูเมืองก็เริ่มเรียกร้องให้จีนเปิดความสัมพันธ์ทางการทูตกับโลกตะวันตก ขออนุญาตค้าขายและเผยแพร่ศาสนา สิ่งต่าง ๆ ทั้งหมดนี้จัดเป็นอันตรายแก่ชนบประเพณีของจีนทั้งสิ้น

อิทธิพลตะวันตกและการเปลี่ยนราชวงศ์

ในศตวรรษที่ ๑๙ ทั้งความเจริญภายในประเทศและอิทธิพลต่างประเทศดำเนินไปพร้อมๆ กัน แต่ละฝ่ายต่างกล่าวร้ายซึ่งกันและกัน ตราบจนกระทั่งในกลางศตวรรษ ราชวงศ์ที่ปกครองประเทศกำลังอยู่ในระหว่างอันตราย สืบเนื่องจากความบกพร่องในอดีตสองประการ คือ “ความไม่สงบภายในและการรุกรานจากภายนอก” ซึ่งได้โค่นล้มราชวงศ์ในอดีตมาแล้วหลายต่อหลายราชวงศ์ นักศึกษาเรื่องเกี่ยวกับเมืองจีนในระยะดังกล่าวจะประสบปัญหาใหญ่เกี่ยวกับปฏิกริยาที่ซับซ้อนของขบวนการทั้งสอง คือ การก่อตัวของการกบฏในประเทศจีน และอิทธิพลการรุกรานของชนชาติตะวันตกจากภายนอก อิทธิพลของแต่ละขบวนการจะมีต่อกันมากน้อยเพียงไรเป็นคำถามที่ไร้ความหมาย เช่นเดียวกับการที่ขบวนการใดขบวนการหนึ่งดำเนินไปในรูปใดรูปหนึ่งตลอดศตวรรษ เพราะมีการแลกเปลี่ยนระหว่างกันเรื่อยมา ที่เห็นชัดก็คือ เหตุการณ์นี้เกิดขึ้นจากสาเหตุหลายประการ ซึ่งมีปฏิกริยาร่วมกันจากระยะหนึ่งไป

ยังอีกกระยะหนึ่ง อย่างไรก็ตามก็ดี หากจะต้องอธิบายความเปลี่ยนแปลงของประเทศจีนสมัยใหม่ ก็ต้องตั้งข้อสันนิษฐานขึ้น

ข้อสันนิษฐานข้อแรก คือ จุดศูนย์กลางของประเทศจีนในต้นศตวรรษที่ ๑๙ มาจากภายในนั่นเอง เช่น การดำเนินชีวิตตามสบายของชาวจีน ความพยายามที่จะสร้างไว้ซึ่งระเบียบประเพณีโบราณ ยังผลให้เกิดปฏิกิริยาต่อต้านอิทธิพลที่ได้รับจากโลกภายนอก และไม่ตอบสนองการติดต่อของชนชาติตะวันตก แม้ว่าระบบเก่าๆ กำลังสลายตัว แต่ก็เปลี่ยนแปลงไปไม่มากนัก เพราะไม่อาจสร้างระบบใหม่ขึ้นเพื่อทดแทนระบบเก่าๆ ได้

ในทางตรงข้าม ในต้นศตวรรษที่ ๑๙ ความตื่นตัวทางเศรษฐกิจและสังคมในประเทศญี่ปุ่นได้เริ่มขึ้นทีละน้อย ตั้งแต่ก่อนสมัยเปิดประเทศใน ค.ศ. ๑๘๕๔ นั้นแล้ว และพร้อมที่จะเปลี่ยนสภาพการเมืองและสังคมทั้งหมด การพัฒนาในสมัยราชวงศ์ชิงไม่อาจเปรียบเทียบกันได้ในครึ่งศตวรรษแรก ในทางตรงกันข้าม เรายังคงเห็นภาพชนบประเพณีที่ได้รับมรดกตกทอดมาจากความเจริญแต่โบราณได้

ในข้อสันนิษฐานปัจจุบันเกี่ยวกับความเฉยเมยของจีนในต้นศตวรรษที่ ๑๙ นั้นก็คล้ายกับความเห็นของจีนที่มีอยู่ในเวลานั้น นั่นคือการรุกรานของชนต่างชาติจะเป็นไปได้ก็ต่อเมื่อราชวงศ์ที่ปกครองประเทศอ่อนแอ และไร้ประสิทธิภาพ ในขณะที่ราชวงศ์ที่เข้มแข็งนั้นในระยะแรกจะสามารถควบคุม “ชนต่างชาติ” จากภายนอกได้ ไม่ว่าเราจะกล่าวในแบบสมัยใหม่ว่าไม่ตอบโต้กับอิทธิพลตะวันตก หรือกล่าวแบบโบราณว่า พระราชวงศ์หย่อนในเรื่องคุณธรรมและความสามารถลง ความจริงก็ยังคงมีอยู่ว่าผู้ปกครองในสมัยราชวงศ์ชิงนั้นผิดกับญี่ปุ่นตรงที่ไม่สามารถต่อสู้กับความกดดันของโลกตะวันตกได้ ไม่ว่าจะมองในแง่ใดก็ตาม อาจสรุปได้ว่า หากสงครามฝิ่นในปี ค.ศ. ๑๘๔๐ ได้เกิดขึ้นเมื่อราชวงศ์แมนจูยังคงเจริญรุ่งเรืองอยู่เช่นสมัยราชวงศ์หมิง ตอนต้น ในสมัยจักรพรรดิยฺงโล (ค.ศ. ๑๔๐๓-๑๔๒๔) หรือสมัยจักรพรรดิคางซีตันสมัยราชวงศ์ชิง ผลที่ได้รับอาจแตกต่างกันไป การสรุปในแง่ประวัติศาสตร์นั้นจะใช้หลักว่าสิ่งใดควรเป็นไปเท่านั้น ย่อมไม่พอเพียง แต่เป็นของแน่นอนว่า รัฐบาลที่บึกบึนเคยรุ่งเรืองกว่าในสมัย ค.ศ. ๑๘๓๐ กล่าวโดยย่อ การเปลี่ยนราชวงศ์นั้นกระทบกระเทือนต่อบทบาทของประเทศจีนในศตวรรษที่ ๑๙ เช่นเดียวกับในศตวรรษที่ล่วงมาแล้ว หากแม้ผู้นำพระราชวงศ์และเจ้าหน้าที่ในราชการอื่นๆ มีความกระตือรือร้นมากกว่าที่เป็นอยู่ อิทธิพลตะวันตกก็อาจให้ผลที่แตกต่างกันได้

การพิจารณาจากสิ่งที่ควรเป็นไปอาจมีผลบ้างเล็กน้อย เพราะจะชี้ให้เห็นความจริงที่ว่าในปลายศตวรรษที่ ๑๙ นั้น ความเจริญภายในประเทศจีนเป็นผลสืบเนื่องจากการปกครอง

และสภาพที่จีนมีอยู่เอง เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นในประเทศ ซึ่งยังมิได้มีส่วนเกี่ยวข้องโดยตรงกับประวัติศาสตร์โลก เป็นคราวเคราะห์อย่างยิ่งที่ความมกดันจากโลกตะวันตก จากภายนอก ในศตวรรษที่ ๑๙ เผชิญมาเข้ากับระยะของความเสื่อมสมัยราชวงศ์ชิงในเมืองจีน

เหตุผลโดยทั่วไปนี้อาจนำมาใช้ได้ในการค้นคว้าที่มีส่วนเกี่ยวข้องกันต่อ ๆ ไป และที่ยังไม่อาจสังเกตเห็นได้ในการพัฒนาของยุโรปหรือจีนในศตวรรษที่ ๑๘ การที่จะเข้าใจปฏิกิริยาของจีนโต้ตอบอิทธิพลตะวันตกในยุคใหม่นี้ เราต้องเริ่มสำรวจสภาพการณ์ในสมัยราชวงศ์ชิงตั้งแต่ ค.ศ. ๑๘๐๐ เรื่อยมา ด้วยวิธีนี้อาจช่วยเตือนเราให้เห็นสถาบันตามแบบชนบท ประเพณีของขงจื้อและเพื่อประเมินสภาวะในสมัยต้นยุคใหม่นี้ด้วย

ประเทศจีนในทัศนคติตามประเพณีโบราณของชาวจีน

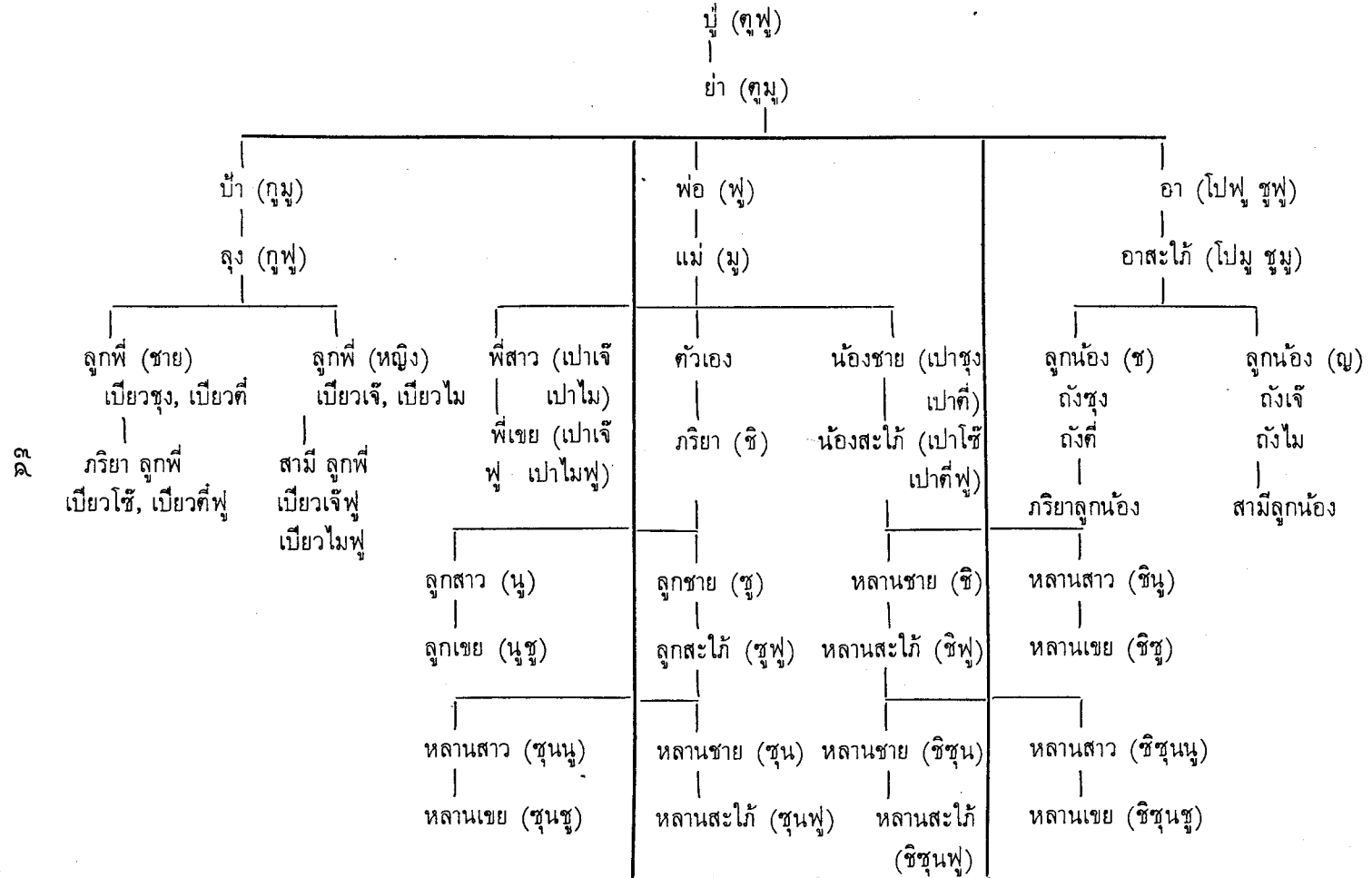
หากเราเริ่มศึกษาแบบแผนที่ชาวจีนคิดถึงตนเองและจักรวาลได้แล้ว ก็จะทำให้เข้าใจเหตุการณ์ต่าง ๆ ได้ง่ายเข้า ชาวจีนมองคุณภาพตนเองอย่างภาพที่แตกสลายในศตวรรษที่ ๑๙ กล่าวในแง่จิตวิทยา ความรู้สึกดังกล่าวเป็นจุดเริ่มต้นของความพ่ายแพ้อย่างมิได้คาดหมาย รวมทั้งความอับอายขายหน้าอันสืบเนื่องมาแต่การติดต่อกับชนชาติตะวันตก

ตามประเพณีโบราณของจีน ประเทศจีนเคยเป็นศูนย์กลางของความเจริญในโลกตลอดมา แวดล้อมด้วยชนชาติที่มีวัฒนธรรมต่ำกว่าและยอมรับวัฒนธรรมอันสูงส่งของจีน (จีนเรียกประเทศของตนว่าจุกวี่ ซึ่งหมายความว่าประเทศใจกลาง)

ความยิ่งใหญ่ของจีนอาจประมาณจากการที่อยู่ใกล้ระบบธรรมชาติของจักรวาลมากกว่าดินแดนของ “พวกป่าเถื่อน” การจัดอันดับและความสามัคคีกลมเกลียวในธรรมชาติดังที่กล่าวถึงในตำราขงจื้อ ตัวอย่างเช่น ความสัมพันธ์ทั้งห้า ซึ่งเป็นเครื่องผูกพันระหว่างผู้ปกครองกับประชาชน สามีกับภริยา พ่อกับลูก พี่กับน้อง เพื่อนกับเพื่อน หรือความแตกต่างระหว่างผู้มีอาวุโสที่ใช้ความคิดกับผู้น้อยที่ใช้แรงงานหรือตำแหน่งฐานะซึ่งจัดลำดับชั้นข้าราชการ ผู้มีการศึกษา ชาวนา คณงาน และพ่อค้า

การดำเนินชีวิตประจำวันที่ถูกต้องตามคำสอนของตำราโบราณช่วยรักษาระเบียบสังคม เช่น ระดับชั้นของบุคคลและตำแหน่งที่ตกทอดต่อมา ระเบียบในครอบครัวช่วยเกลาความประพฤติของคนทุกคนเป็นสมาชิกของครอบครัวตลอดกาล ในครอบครัวหนึ่ง ๆ จะอยู่รวมกันได้ถึงห้าชั่วคน รวมทั้งญาติห่าง ๆ (ดูแผนผังในหน้าต่อไป) ระบบครอบครัวใหญ่ ๆ ช่วยสนับสนุนเศรษฐกิจ การติดต่อในสังคมตลอดจนการพักผ่อน การศึกษา และเป็นที่รวมของการเคารพบูชาบรรพบุรุษ รับผิดชอบทั้งในด้านกฎหมายและการเมืองต่อสมาชิกทุกคน

ระบบเครือญาติของจีน

ในเส้นหน้าที่ขีดล้อมไว้ คือครอบครัวชายสี่ชั่วคนที่นิยมให้อยู่ในบ้านเดียวกัน เมื่อมีคำสองคำให้ไว้ด้วยกัน คำแรกหมายถึงผู้มีอายุมากกว่า และคำหลังมีอายุน้อยกว่า เช่น ซุง (พี่ชาย) ตี (น้องชาย) หรือ เจี (พี่สาว) ไม (น้องสาว) เป็นต้น

ในครอบครัว ยิ่งกว่านั้นยังรวมตัวกันเป็นกลุ่มของผู้สืบสายโลหิตกลุ่มใหญ่ ซึ่งอาจส่งเสริมสวัสดิการของครอบครัวอีกด้วย ภายในสาขาวงศ์ญาติทุกคนได้รับการอบรมว่าความศรัทธาของบุตรเป็นคุณธรรมที่สูงสุด ความเกียวกองในหมู่ญาติเป็นความรับผิดชอบที่ทุกคนพึงสังวร ด้วยเหตุดังนี้ จริยปรัชญาย่อมหันไปในด้านตอบสนองความต้องการของผู้เกียวกองมากกว่าที่จะเป็นการตอบสนองความต้องการโดยทั่วไปตามระเบียบกฎหมาย หลักศาสนาหรือรากาตลาค

กฎของสังคมดังนี้ แม้จะมาจากหลักที่ว่าทุกคนไม่อาจได้รับทุกสิ่งเสมอกัน ก็ยังเปิดโอกาสให้กับผู้ที่มีความสามารถและความทะเยอทะยาน ความก้าวหน้าของเขาจะเกิดจากการขวนขวายปรับปรุงตนเอง โดยเฉพาะในการศึกษาตำราโบราณซึ่งจะช่วยให้มีความประพฤติเหมือนนักปราชญ์ และหากผ่านการสอบของรัฐบาลก็จะได้รับปริญญาหรือเป็นข้าราชการได้ ในต้นศตวรรษที่ ๑๙ การสอบในแถบชนบทจัดขึ้นประมาณ ๓ ครั้งในช่วง ๒ ปี ในการสอบแต่ละครั้งผลิตบัณฑิตขึ้นต่ำได้ถึง ๒๕,๐๐๐ คน ซึ่งบุคคลเหล่านี้อาจเข้าสอบแข่งขันเพื่อเข้ารับราชการได้

หลักการของขงจื้อซึ่งตกทอดมาในตำราโบราณ เป็นที่ยึดถือในครอบครัวและในการสอบไล่ตลอดจนในการบริหารการปกครองของพระจักรพรรดิ ในฐานะที่ทรงเป็นโอรสแห่งสวรรค์ พระจักรพรรดิเป็นผู้นำของมนุษยชาติ ด้วยพระจริยวัตรอันเป็นตัวอย่างของประชาชน อำนาจของพระจักรพรรดิเชื่อว่าได้มาจากหลักการนี้ ความประพฤติที่ดีงามของพระจักรพรรดิช่วยโน้มน้ำใจประชาชน แม้แต่ “พวกป่าเถื่อน” ในดินแดนภายนอกให้ประพฤติปฏิบัติถูกต้อง ดังนั้น ระเบียบของสังคมจึงไม่เปลี่ยนแปลง และเข้ากับระเบียบของธรรมชาติซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของหลักการ การทรงรางวัลและการลงโทษ เป็นความจำเป็นที่จะควบคุมประชาชนทั่วไป แต่เป็นความจำเป็นที่ทรงลงมาในเรื่องการปฏิบัติให้ถูกต้องและที่จะมีอิทธิพลต่อนักปราชญ์ พระจักรพรรดิจึงเป็นผู้ให้คำแนะนำแก่ประชาชนในด้านความประพฤติปฏิบัติ คำประกาศอันศักดิ์สิทธิ์ของจักรพรรดิคงชี้ก็เพื่อจุดประสงค์ดังนี้

ตามที่สรุปมาโดยย่อนี้ อาจชี้ให้เห็นว่า รัฐบาลจีนนั้นผูกพันอยู่กับประเพณีการศึกษาความเห็นของขงจื้อเกี่ยวกับโลกเริ่มระบุไว้ในตำราโบราณ และได้รับการอธิบายเพิ่มเติมจากนักปราชญ์ในยุคการปรับปรุงลัทธิขงจื้อสมัยราชวงศ์ซ้องในศตวรรษที่ ๑๒ ได้กำหนดอุดมการณ์พื้นฐานเพื่อการปกครองของพระจักรพรรดิ ในการเลือกเฟ้นและควบคุมข้าราชการและในการดำเนินงานของราชสำนัก ที่สำคัญกว่านั้นคือคุณวุฒิของข้าราชการชั้นสูงแสดงออกในด้านความรู้ทางปรัชญาและวรรณคดีโบราณ ซึ่งจะปรากฏผลในการทดสอบ ยังผลให้รัฐ

มีส่วนร่วมกับวัฒนธรรม แรงผลักดันในชีวิตการเมืองก็มาจากการรักที่ต่อระเบียบของวัฒนธรรมด้วยลัทธิวัฒนธรรมมากกว่าด้วยลัทธิชาตินิยม นี่คือหลักการปกครองส่วนท้องถิ่นของเจ้าหน้าที่ปกครองส่วนน้อยกลุ่มหนึ่ง ด้วยความร่วมมือของชนชั้นสูง

คำประกาศอันศักดิ์สิทธิ์ (เซง ผู้)

คำประกาศฉบับนี้ปรับปรุงมาจากคติพจน์หกข้อที่ประกาศใช้ใน ค.ศ. ๑๖๕๒ จักรพรรดิ Kangxi ออกประกาศฉบับนี้ใน ค.ศ. ๑๖๗๐ ให้แสดงให้ประชาชนทราบโดยทั่วกันทุก ๆ แห่งในวันที่หนึ่งและวันที่สิบห้าของทุกเดือน คติพจน์แต่ละข้อใน ๑๖ ข้อนี้เขียนลงด้วยตัวอักษร ๗ ตัว (ดูอยู่อารยธรรมเล่ม ๑) ต่อมาจักรพรรดิ ยุง เซง ทรงขยายความใน ค.ศ. ๑๗๒๔ ให้สังเกตว่าคติพจน์ทั้ง ๑๖ ข้อเกี่ยวกับความเป็นระเบียบในสังคม (ข้อ ๑-๓ และ ๙) เกี่ยวกับการศึกษา (ข้อ ๖, ๗ และ ๑๑) เกี่ยวกับชีวิตความเป็นอยู่ (ข้อ ๔, ๕ และ ๑๐) และเกี่ยวกับการรักษาความสงบ (ข้อ ๘, ๑๒-๑๖)

๑. จงปฏิบัติหน้าที่ของบุตรและพี่น้องด้วยความจริงใจโดยให้ความสำคัญแก่ความสัมพันธ์ในสังคมก่อนอื่น
๒. จงมีความเอื้ออารีต่อญาติพี่น้อง เพื่อแสดงความสามัคคีและความรัก
๓. จงทะนุบำรุงความสันติและความดีงามในหมู่เพื่อนบ้าน เพื่อหลีกเลี่ยงการทะเลาะเบาะแว้งและการเป็นความกัน
๔. จงเห็นความสำคัญของการเพาะปลูกและการเลี้ยงตัวหม่อน เพื่อจะได้มีอาหารและเสื้อผ้าบริบูรณ์
๕. จงประมาณการใช้จ่ายเพื่อรักษาเงินและสินค้า
๖. จงขยายโรงเรียน เพื่อก่อให้เกิดผู้มีการศึกษาที่ถูกต้องตามระเบียบแบบแผน
๗. จงต่อต้านกฎเกณฑ์จอมปลอม เพื่อรักษาไว้ซึ่งความรู้ที่ถูกต้อง
๘. จงอธิบายกฎหมายเพื่อเตือนผู้โง่เขลาและคดโกง
๙. จงแสดงความประพฤติดีถูกต้องและสุภาพ เพื่อช่วยให้มีกิริยามรรยาทที่ดี
๑๐. จงทำงานตามหน้าที่ด้วยความขยันหมั่นเพียร เพื่อเป็นแนวทางให้แก่ชุมชนของประชาชน
๑๑. จงสั่งสอนบุตรชายและน้องชาย เพื่อป้องกันมิให้เขาประพฤติชั่ว
๑๒. จงระงับการกล่าวหาผิด ๆ เพื่อป้องกันผู้บริสุทธิ์และคนดี
๑๓. จงหลีกเลี่ยงจากการซ่อนผู้ลี้ภัย เพื่อหลีกเลี่ยงจากการเกี่ยวข้องในการลงโทษ
๑๔. จงเสียภาษีเต็มอัตรา เพื่อป้องกันการเข้าชื่อของเจ้าพนักงาน

๑๕. จงรวมกันอยู่ในเปาเจีย (การอยู่รวมกัน ๑๐๐ (เจีย) และ ๑,๐๐๐ (เปา) หลังคาเรือน) เพื่อป้องกันขโมยและโจร
๑๖. จงเลิกเป็นอริกับคนอื่น เพื่อทำให้ชีวิตมีค่าเต็มที่

ชนชั้นสูงผู้มีการศึกษาในฐานะเป็นผู้รักษาประเพณี

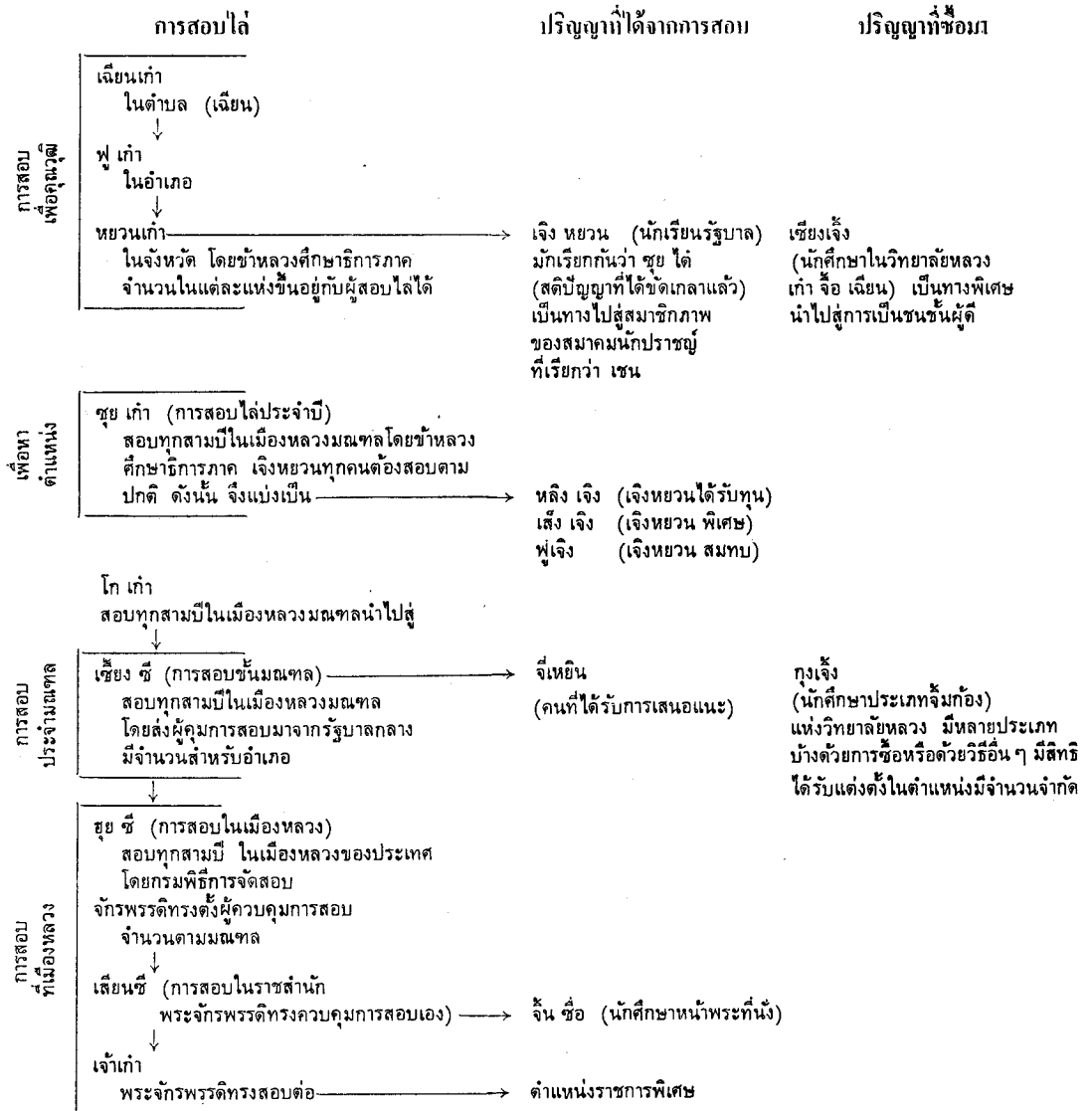
กล่าวโดยแท้จริง พวกชนชั้นสูงที่มีการศึกษาหรือที่เรียกว่าพวกผู้ดีนี้ คือผู้ที่ได้รับปริญญาจากสอบไล่หรือข้อูฉินนั้นมา (ดูเล่ม ๑) แม้แต่ระเบียบการสอบแบบต่างๆ ก็มีรายละเอียดที่ซับซ้อนอยู่มาก โดยทั่วไป จะมีผู้สอบผ่านในระดับจังหวัดประมาณ ๑,๔๐๐ คน (จีเหียน) ในการสอบช่วงระยะ ๓ ปี และผู้ที่สอบผ่านในการสอบที่กรุงปักกิ่งนครหลวงประมาณ ๒๐๐ คน (จิ้น ซื่อ) ในหมู่หลังนี้ ส่วนมากอายุประมาณ ๓๐ ปี เป็นกลุ่มชนที่มีความสามารถเด่นของประเทศเป็นผู้ดำรงตำแหน่งสำคัญที่ต้งมาแล้วกว่า ๑,๒๐๐ ปี และเหมาะที่จะตั้งเป็นนายทะเบียนประจำท้องถิ่นด้วย ในการแต่งตั้งนี้จะได้ตำแหน่งชั้น ๗ จากข้างบนในตำแหน่ง ๙ ชั้น ซึ่งรวมทั้งข้าราชการทุกประเภท (ทหารและพลเรือนตลอดทั้งครู) มีจำนวน ๔๐,๐๐๐ คน ซึ่งแบ่งแยกกันออกไป

ตามแผนผังที่ย่อไว้ให้เห็น (ในหน้าต่อไป) ผู้ที่ผ่านการสอบขั้นต่ำสุด และยังไม่มีความเพียงพอที่จะได้รับการแต่งตั้งมี ๒ ประเภท คือ ประเภทหนึ่งเป็นพวกใหญ่เป็นนักศึกษาแท้ๆ (เจิงหยวน) ซึ่งผ่านการสอบเบื้องต้น แต่ประมาณหนึ่งในสามเป็นผู้ซื้อประกาศนียบัตรมา การบริจาคเงินจะได้รับรางวัลด้วยตำแหน่งเซียงเจิ้ง ประกาศนียบัตรบางประเภทได้รับเป็นมรดกตกทอดหรือด้วยการเสนอแนะ ในหมู่ผู้สอบผ่านระดับต่ำซึ่งอาจมีถึงประมาณล้านคน จัดจำนวน ๑,๘๐๐ คนไว้เป็นกลุ่มสำรองซึ่งจะได้รับการแต่งตั้งเป็นเจ้าหน้าที่ชั้นสูงต่อไป

สำหรับเจ้าหน้าที่ระดับสูง ประกอบด้วยบุคคลที่มีวุฒิเหมาะที่จะได้รับการแต่งตั้งให้อยู่ในตำแหน่ง รวมทั้งผู้ที่ได้รับปริญญาจากการสอบไล่ (จีเหียนและจิ้นซื่อ) และพวกน้อยที่ซื้อปริญญาอีกหมู่หนึ่ง (แบบหนึ่งของกงเจ้ง) บัณฑิตชั้นสูงเหล่านี้ พร้อมด้วยข้าราชการที่ยังอยู่ในตำแหน่งและที่เกษียณอายุแล้ว มีจำนวนทั้งหมดประมาณ ๑๒๕,๐๐๐ คน พวกนี้มีสิทธิพิเศษที่ทำให้ต่างไปกว่าข้าราชการชั้นต่ำ

ดังนั้น ระบบการสอบไล่มีการเปลี่ยนแปลงได้ มีการอนุญาตให้เลื่อนตำแหน่งได้ในระดับชนชั้นสูงซึ่งเสียค่าใช้จ่ายเอง ผู้มีการศึกษาเหล่านี้ซึ่งเป็นพวกใหญ่ และจะเป็นพวกที่มีอิทธิพลในยามสงบ

แผนผังอย่างย่อของระบบการสอบไล่ในสมัยราชวงศ์ชิง

พวกชนชั้นสูงที่มีตำแหน่งราชการก็มีหน้าที่ต่างกันไป ในการปกครองส่วนภูมิภาค เป็นผู้ดำเนินการรักษาอารามของลัทธิขงจื้อตามท้องที่ต่าง ๆ เป็นผู้สนับสนุนโรงเรียนและสถาบันการศึกษาต่าง ๆ เป็นผู้ไกล่เกลี่ยเรื่องทะเลาะวิวาทและควบคุมศีลธรรมในลัทธิขงจื้อ เช่นเคยแล้วคำประกาศอันศักดิ์สิทธิ์ได้เผยแพร่ไปในหมู่ประชาชน และยังช่วยในการบำรุงรักษาเชือก สะพาน กำแพง ฉางข้าว และงานด้านสาธารณะต่าง ๆ ซึ่งส่วนมากมีข้าราชการเป็นผู้นำ นอกจากนั้นก็รักษาระเบียบของสังคม จัดตั้งกองทหารอาสาสมัครเมื่อเกิดความจำเป็นในการเช่นนั้นและวิธีอื่นๆ พวกชนชั้นสูงจะเป็นผู้นำในท้องถิ่น อยู่ใต้ข้าราชการ แต่อยู่เหนือชาวบ้าน

ชนชั้นสูงที่มีฐานะกึ่งข้าราชการมีฐานะเท่ากับผู้ที่ได้รับปริญญา จึงย่อมมีอยู่หลายประเภท แม้จะไม่ถือว่าเรื่องวัตถุเป็นของจำเป็น ส่วนมากมักผูกพันอยู่กับครอบครัวที่มีมั่งมีและมักเกี่ยวข้องกับครอบครัวที่เป็นเจ้าของที่ดิน ครอบครัวประเภทนั้นมักแสวงหาตำแหน่งในหมู่ผู้ดีให้แก่บุตรชายของตน โดยพยายามให้ได้รับการศึกษาเพื่อไปสอบไล่ ทั้งความมั่งคั่งหรือประเพณีการศึกษาที่มั่นคงในครอบครัว เป็นส่วนสำคัญที่จะช่วยให้เด็กหนุ่มแสวงหาการศึกษาแบบโบราณ และผ่านการสอบได้ เด็กฉลาดๆ จากครอบครัวที่ยากจนอาจได้รับการศึกษาจากโรงเรียนของตระกูล ซึ่งอาจเป็นมูลนิธิที่ตั้งไว้เพื่อจุดประสงค์นี้

ดังนั้น ครอบครัวใหญ่ๆ และระบบสกุลช่วยส่งเสริมฐานะของผู้มีสกุล ในขณะที่ตำแหน่งบัณฑิตที่ได้รับจากการสอบของรัฐบาล เป็นเครื่องวัดและส่งเสริมการเป็นสมาชิกของสมาคม ผู้ดีที่มีเกียรติยศ แม้จะได้รับการคำจูนจากความมั่งคั่งของครอบครัวชื่อเสียงในสังคม ตลอดจนความเกี่ยวข้องทางการเมือง ฐานะของผู้ดีในชนบทก็ยังมีความสำคัญเป็นอิสระเนื่องด้วยคุณวุฒิทางวัฒนธรรมของผู้มีการศึกษา โดยรายละเอียดของหลักการนี้มีความสัมพันธ์กับระบบที่มีอยู่ พวกผู้ดีในฐานะเป็นผู้รับภาระในการรักษาวินัยธรรมประเพณี ก็จะเป็นผู้รักษาภาพสังคมจีนดังกล่าวไว้ เป็นผู้สนับสนุนประเพณีของขงจื้อ เป็นผู้สร้างความตื่นตัว ในฐานะเป็นแบบของสังคมและรัฐของจีน ในทางตรงกันข้ามหากชนชั้นสูงปลื้มตัวออกและมีศีลธรรมน้อยลง ตลอดจนการสูญเสียความเชื่อในพระเจ้าจักรพรรดิในฐานะเป็นผู้ปกป้องคุ้มครอง และในราชวงศ์ซึ่งเป็นผู้รับบัญชาของสวรรค์ ก็อาจนำความหายนะมาสู่ประเทศได้

ความจำเป็นในการรวมรัฐและวัฒนธรรมนี้ เป็นเครื่องผูกมัดระหว่างพระเจ้าจักรพรรดิและผู้มีการศึกษา ได้รับการรับรองในสมัยจักรพรรดิเฉียนหลง (ค.ศ. ๑๗๓๖-๑๗๙๕) ดังเช่นในรัชสมัยพระอัยยิกาเก้อจักรพรรดิคางซี (ค.ศ. ๑๖๖๑-๑๗๒๒) โครงการวรรณคดีของ

จักรพรรดิเฉียนหลงช่วยปรับปรุงวิชาการของจีนทั้งหมด ได้จ้างผู้มีการศึกษานับพันๆ คน ปีแล้วปีเล่า เขียนตำราขึ้นประมาณ ๓๖,๐๐๐ เล่ม ซึ่งรวมเรียกว่า ที่รวมของตำราวรรณคดี ๔ เล่ม (ดูเล่ม ๑) เป็นตัวอย่างหนึ่งที่แสดงให้เห็นว่าพระราชวงศ์สนับสนุนการศึกษา ซึ่งมีได้จำกัดอยู่เพียงในวงข้าราชการเท่านั้น แต่พยายามรวบรวมผู้รอบรู้จากทั่วพระราชอาณาจักร กล่าวโดยย่อ หน้าที่ของโอรสแห่งสวรรค์ในอันที่จะรักษาความเป็นเลิศทางการศึกษาและในระบบสอบไล่ เพื่อที่จะรักษากฎขนบธรรมเนียมและวัฒนธรรมที่สูงส่งของจีนไว้ในฐานะเป็นศูนย์กลางอารยธรรมมาแต่โบราณ

ผู้นำจีนในศตวรรษที่ ๑๙ มองคุณภาพของโลกต่างไปจากชาวตะวันตก ชาวจีนเป็นชาติที่เคารพต่อขนบธรรมเนียมประเพณี และมองไม่เห็นการฉกฉวยโอกาสในความก้าวหน้า ความเติบโตทางเศรษฐกิจ และลักษณะส่วนบุคคลที่ได้รับความสนับสนุนจากพ่อค้าตะวันตก และคณะสอนศาสนา ก็ได้ทำให้ชาวจีนเลื่อมใส ชาวจีนส่วนมากคิดถึงวิถีชีวิตของตนที่ดีเยี่ยมกว่าของชาวต่างประเทศ และไม่เห็นความจำเป็นในอันที่จะเปลี่ยนแปลงความคิดนี้ เป็นจุดร่วมที่ชาวจีนโบราณมองคุณภาพโลกเหมือนชาวจีนในยุคใหม่ ในสายตาของคนทั้งสองพวก มองคุณภาพตะวันตกที่มีต่อประเทศจีนเสมือนเป็นความชั่วร้ายที่มีอาจแก้ไขได้

เศรษฐกิจจีนสมัยก่อนพัฒนา

การติดต่อกับชนชาติตะวันตกในระยะแรกนั้นมาในรูปของการค้าขาย อันการค้านั้นเป็นที่ยอมรับกันโดยทั่วไปก่อนมีการติดต่อทางการทูตหรือความคิดตะวันตกจะหลั่งไหลเข้ามา แต่กระนั้นเศรษฐกิจในประเทศจีนก็ดำเนินไปค่อนข้างช้าที่จะตอบโต้แรงกระตุ้นจากการค้ากับต่างประเทศ ซึ่งพิสูจน์ให้เห็นได้ชัดในความไม่พร้อมเพรียงต่อความก้าวหน้าใหม่ๆ และต่อความเติบโตทางเศรษฐกิจ และไม่ประสบความสำเร็จในปลายศตวรรษที่ ๑๙ ดังเช่นความสำเร็จของขบวนการปฏิรูปอุตสาหกรรมของญี่ปุ่น

ในการตอบปัญหาสำคัญๆว่าเหตุใดประเทศจีนภายใต้การปกครองของราชวงศ์ชิงจึงมีอาจปฏิรูปอุตสาหกรรมได้นั้น จำเป็นต้องมองให้ลึกซึ้งไปถึงลักษณะสังคมและเศรษฐกิจจีนก่อนยุคใหม่ และดังที่เราจะเห็นต่อไปว่าในระยะซึ่งได้รับอิทธิพลเศรษฐกิจตะวันตก และการตอบสนองของจีน มีเหตุการณ์หลายอย่างซึ่งก่อตัวขึ้นพร้อมกับการพัฒนาอุตสาหกรรมในประเทศตะวันตกปรากฏอยู่ในเมืองจีน ใน ค.ศ. ๑๘๐๐ ถึงตัวอย่างเช่นการเพิ่มจำนวนพลเมือง และการค้ากับต่างชาติ แต่ขณะเดียวกันก็ยังมีขาดหลักการอื่นๆ อีกหลายอย่าง

การเพิ่มจำนวนประชากร

ประเทศจีนมีหลักฐานของส่วนราชการจำนวนมาก รายงานเกี่ยวกับเนื้อที่ดินที่ใช้เพาะปลูกและจำนวนประชากร แต่มิได้ระบุความสำคัญลงไปเต็มที่ ในรายงานของสมัยต้นราชวงศ์หมิงใน ค.ศ. ๑๓๙๘ ปรากฏว่ามีที่ดินใช้เพาะปลูกได้ถึง ๑๓๔ ล้านเอเคอร์ แต่ในสมัยต้นราชวงศ์ชิงปรากฏหลักฐานเพียงประมาณครึ่งเดียว (๖๗ ล้าน) ใน ค.ศ. ๑๖๔๕ และในต้นศตวรรษที่ ๑๙ ประมาณไว้เพียง ๑๓๐๐ ล้านเอเคอร์ แต่ตัวเลขเหล่านี้มีอาจใช้เป็นเครื่องมือวัดที่แน่นอนได้ เนื่องจากเป็นส่วนที่ดินที่ต้องเสียภาษี ซึ่งส่วนมากมีความลับสนในวิธีการแปลงที่ดินจากเนื้อที่จริง ๆ ให้กลายเป็นเนื้อที่เล็ก เพื่อจะได้เสียภาษีน้อยลง ขณะเดียวกันก็มีการบดบังไม่รายงานที่ดินเป็นจำนวนมาก ตามความจริงแล้ว ในระยะสองศตวรรษแรกของสมัยราชวงศ์ชิง เนื้อที่ดินที่ใช้เพาะปลูกเพิ่มมากขึ้น ทั้งโดยวิธีรวมเอาที่ดินชายแดนมองโกเลียและแมนจูเรียเข้ามา และโดยการขยายที่ดินผืนใหญ่ ๆ เพื่อการเพาะปลูกโดยเฉพาะในแถบตะวันตก และมณฑลภาคใต้ ภายในกำแพงเมืองจีน

อย่างไรก็ดี ยังมีข้อสงสัยอยู่ว่าอัตราการเพิ่มที่ดินที่ใช้เพาะปลูกเป็นสัดส่วนกับการเพิ่มของจำนวนประชากร เจ้าหน้าที่ในสมัยราชวงศ์ชิงประมาณจำนวนหลังคาเรือน และชายหนุ่มที่มีสมรรถภาพไว้ในภาพที่น่าตกใจเกินกว่าจะเป็นความจริงได้ การประมาณจำนวนประชากรไว้ ๖๐ ล้านคนใน ค.ศ. ๑๖๕๑ รายงานนั้นเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ และบางปีก็เพิ่มขึ้นมากจนถึงจำนวนประมาณ ๔๓๐ ล้านใน ค.ศ. ๑๘๕๐ การเพิ่มจำนวนดังกล่าวอาจเป็นไปได้ในประเทศใหม่ที่มีการอพยพเข้าเมืองและการอุตสาหกรรมพร้อมกันไปด้วย แต่สำหรับในประเทศโบราณที่มีประชากรแน่นหนาแล้ว อีกทั้งยังเป็นประเทศเพาะปลูกดังเช่นประเทศจีนในต้นยุคใหม่ ตัวเลขดังกล่าวก็ไม่น่าเชื่อถือได้

ตัวเลขรายงานจำนวนประชากรในต้นสมัยราชวงศ์ชิงนั้น ดูเหมือนจะรวบรวมประมาณการไว้เป็นพิธีมากกว่าจะใช้เป็นสถิติ สังเกตได้จากวิธีรวบรวมและรายงาน จาก ค.ศ. ๑๗๔๑ เรื่อยมา ผู้กระทำการรายงานคือหัวหน้าเป่าเจียในหมู่บ้านใน ๓ ระดับต่อเนื่องกันในหมู่บ้านใกล้เคียงซึ่งมีระบบรับผิดชอบร่วมกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งหัวหน้า (จ้าง) ซึ่งรับผิดชอบต่อ “ไฟ” คือ ๑๐ หลังคาเรือน “เจีย” คือ ๑๐๐ หลังคาเรือนและ “เป่า” คือ ๑,๐๐๐ หลังคาเรือน ในเมื่อบุคคลเหล่านี้ต้องรายงานสิ่งที่ไม่ถูกต้องตามกฎหมายและประเพณีทุกประเภท เช่น การลักขโมย การพนัน การช่วยเหลือผู้ทำผิดกฎหมาย การผลิตเหรียญเงินซึ่งผิดกฎหมาย การขายเกลือ กิจกรรมของหมู่บ้าน หรือคนแปลกหน้าที่เข้ามาในหมู่บ้าน รายงานจำนวนประชากรที่ติดไว้หน้าประตูบ้านก็เป็นหน้าที่หนึ่งของเขา ยิ่งกว่านั้น วิธีการก็ไม่ใช่ระเบียบ

และสถิติเกี่ยวกับการเกิด การตาย จำนวนผู้หญิง และเด็ก บุคคลหนุ่มน้อยที่มีใช้พวกอื่น และพวกที่อพยพเข้ามาก็ไม่น่าเชื่อถือได้ กล่าวโดยย่อ ประเทศจีนก่อนยุคใหม่มิได้ใช้การสำรวจประชากรแบบใหม่ ตรงกันข้ามการรายงานจำนวนประชากรประจำปี เป็นงานประจำเหมือนเป็นพิธีการอย่างหนึ่ง รายงานเรื่องประชากรจากส่วนภูมิภาคเพิ่มขึ้นปีแล้วปีเล่า และมักยึดเอา ๐.๓ หรือ ๐.๕ เปอร์เซ็นต์เพิ่มจากปีที่แล้วมา ทั้งที่จักรพรรดิเฉียนหลงเคยทรงปรารภว่า “การที่อัตราจำนวนพลเมืองเพิ่มทุกปีเท่ากันนี้ กุณ่าเหลวไหลมาก”

ลักษณะภาพตัวเลขต่างๆ ในสมัยราชวงศ์ชิงชี้ให้เห็นว่า การเพิ่มพลเมืองที่สูงสุดยอคนั้น ควรลดลงบ้าง ประชากรจีนในระยะแรกคงจะมีมากกว่าปลายสมัยราชวงศ์ชิง ซึ่งไม่ตรงกับที่ตัวเลขระบุไว้ ตัวอย่างเช่น จำนวนประชากรทั้งหมดในสมัยราชวงศ์หมิงจะมีไม่เกิน ๖๐ ล้านคน ซึ่งเป็นตัวเลขของประชากรที่มีอยู่ในสมัยราชวงศ์อื่นตั้งแต่ ๑๕๐๐ ปีที่แล้วมา เราอาจคาดคะเนจำนวนประชากรในสมัยราชวงศ์หมิงว่าใกล้เคียง ๑๕๐ ล้านคน ในปี ค.ศ. ๑๖๐๐ และจำนวนประชากรนี้ตกทอดมายังสมัยราชวงศ์ชิง ในต้นศตวรรษที่ ๑๘ มีการเปลี่ยนแปลงในด้านการบริหารที่สำคัญ คือ การรวมภาษีบุคคลและภาษีที่ดินเข้าด้วยกัน พร้อมทั้งคำประกาศว่า ภาษีที่เก็บในมณฑลไม่ควรมีการเปลี่ยนแปลงเกินกว่าอัตราที่เก็บ ในปี ค.ศ. ๑๗๑๑ การเปลี่ยนแปลงนี้อาจเป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้จำนวนประชากรผิดพลาดไป ด้วยก่อนหน้านี้ข้าหลวงส่วนภูมิภาคอาจประมาณจำนวนประชากรให้ต่ำลง เพื่อหลีกเลี่ยงการเพิ่มภาษีในส่วนที่กำหนดไว้ ซึ่งปกติตั้งขึ้นในอัตราส่วนของประชากรกับที่ดินทั้งหมด และหากข้าหลวงต้องการแสวงหาความดีความชอบก็รายงานจำนวนพลเมืองที่เพิ่มขึ้น ภายใต้อาณัติของเขายังมีพระบรมราชโองการให้ทำรายงานที่รอบคอบ จำนวนพลเมืองก็ยิ่งเพิ่มขึ้น ในปี ค.ศ. ๑๘๐๐ พลเมืองทั้งหมดอาจมี ๓๐๐ ล้านคน แทนที่จะเป็น ๓๕๐ ล้านคนดังที่ปรากฏในรายงานถวายพระจักรพรรดิ

ถึงกระนั้นก็ดี การเพิ่มประชากรที่น่าพิศวงสำหรับประเทศที่พลเมืองมีอาชีพทางการเพาะปลูก และการอุตสาหกรรมยังมิได้เริ่มขึ้น นักประวัติศาสตร์กล่าวถึงเรื่องการเพิ่มประชากรนี้ว่ามาจากความสงบภายในและระเบียบที่ดีในศตวรรษที่ ๑๘ และผลการเพิ่มปริมาณอาหารสืบเนื่องมาจากการขยายที่ดินเพื่อการเพาะปลูกมากขึ้น มีผู้นำพืชชนิดใหม่ๆ จากสหรัฐอเมริกา เช่น ข้าวโพด มันหวาน และถั่ว ซึ่งอาจปลูกในพื้นที่ซึ่งพืชอื่นไม่อาจเจริญงอกงามได้ และได้ผลผลิตเร็วกว่าข้าว ในสมัยโบราณ หลังจากย้ายกล้าที่เพาะไว้แล้วไปปลูกในนาข้าวข้าวใช้เวลาเติบโตปกติประมาณ ๑๕๐ วัน มีการนำสินค้าเข้าและทดลองปลูกพืชชนิดต่างๆ ที่ได้มาจากอาณาจักรจัมปา (ขณะนี้คือ เวียดนามใต้) ทำให้ค่อยๆ ลดระยะเวลาการเจริญ

เติบโตของพืชลงเป็น ๑๐๐ วัน ต่อมาก็ ๖๐ วัน และ ๔๐ วันตามลำดับ จนในศตวรรษ
ที่ ๑๙ ลดลงเหลือเพียง ๓๐ วัน ซึ่งช่วยให้มีการเพาะปลูกได้ปีละ ๒ - ๓ ครั้ง

ในที่สุด ประชากรก็ยังเรียกร้องต้องการอาหารเพิ่มมากขึ้น ใน ค.ศ. ๑๘๐๐ แม้จะมีความ
เจริญในด้านเศรษฐกิจ แต่ระดับความเป็นอยู่เริ่มถอยลง และดูเหมือนจะไม่มี ความก้าวหน้า
ในด้านเทคนิคเลย นอกจากการกระจายพืชใหม่ๆ และการขยายการค้าบางชนิด เศรษฐกิจ
ของจีนติดกับของยุโรป ซึ่งเจริญก้าวหน้าไปเป็นอันมาก เศรษฐกิจจีนขยายไปในขอบเขต
ที่จำกัดที่สภาพภูมิศาสตร์ได้กำหนดไว้ ตลอดจนมรดกด้านเทคนิคที่ได้รับตกทอดกันมา แต่
ไม่เจริญถึงขั้นได้ผลเต็มที่

ระบบเศรษฐกิจที่ตายตัวในส่วนภูมิภาค

เราอาจเข้าใจเรื่องทั้งหมดนี้ได้ดีขึ้น หากพิจารณาถึงลักษณะเศรษฐกิจตามประเพณีจีน
ซึ่งเกิดจากการขยายตัวของพวกตะวันตก ซึ่งอาจสรุปได้เป็น ๓ ระดับคือ ชนบท การค้า
และการปกครอง

สำหรับระดับชนบทในปี ค.ศ. ๑๘๐๐ มีพลเมืองอาศัยอยู่ประมาณ ๓ ใน ๔ ของพลเมือง
ทั้งหมด มีทรัพย์สินประเภทที่ดินซึ่งใช้แรงงานคนปรับปรุงมานานหลายศตวรรษ ในแถบที่
มีการเพาะปลูก ที่ดินกลายเป็นนาข้าวพร้อมด้วยทำนบและคลองระบายน้ำ หรือได้รับการ
ตัดแปลงเป็นที่ดินชั้นสูงต่ำ แม้แต่ในภาคตะวันตกเฉียงเหนือซึ่งท่อน้ำไม่ได้ ทางระบายน้ำ
ทุกชนิดสร้างขึ้นเพื่อการคมนาคมและการท่อน้ำ พร้อมด้วยทำนบกั้นน้ำ และประตูน้ำ รวม
ทั้งเครื่องมือ เช่น ระเบิดถ้ำ กระบองน้ำ และกังหัน เพื่อลำเลียงน้ำเข้าที่ดิน ยังมีที่ดิน
จำนวนมากที่ปลูกต้นไม้ยืนต้น เช่น ต้นหม่อน ต้นชา ต้องใช้เก็บเกี่ยวผลิตผลด้วยมือ
มีไหมและใบชา ระบบเศรษฐกิจทางการเกษตรนี้แสดงการลงทุนลงแรงอย่างมากของ
กรรมกรในอดีต และจะคงใช้แรงงานกรรมกรต่างๆ ไปเพื่อรักษาไว้ให้ใช้ได้ ในทาง
ตรงข้าม การรวบรวมการลงทุนในเรื่องเครื่องมือ เครื่องใช้ไม้สอย การก่อสร้าง สัตว์ใช้
แรงงาน จัดว่าอยู่ในขั้นน้อยมาก

ทรัพยากรธรรมชาติที่ยังมิได้ค้นพบและใช้พัฒนาเศรษฐกิจของจีนก็ยังมีอยู่มาก การ
ปฏิวัติทางเทคโนโลยียังอยู่ในขอบข่ายจำกัด เนื้อที่ป่าที่ได้รับการถากถางนำมาใช้ การประมง
ได้รับการส่งเสริมก้าวหน้าไปไกลมาก การขุดถ่านหินและเหล็กดำเนินไปเพียงเล็กน้อย
เหมืองทองเหลือง ดีบุก และตะกั่วในภาคตะวันตกเฉียงใต้ก็ขุดไปจนเกือบจะหมดสิ้น ใน
ทางตรงข้าม ทรัพยากรในด้านแรงงานนี้มีอยู่อย่างมากมาย จำนวนประชากรที่เพิ่มอย่าง

รวดเร็วในศตวรรษที่ ๑๘ ยังผลให้มีแรงงานรุ่นเด็กเพิ่มขึ้นเป็นจำนวนมาก ซึ่งอาจว่าจ้างให้ทำการเพาะปลูก ใช้ในการคมนาคม ตลอดจนในการผลิตชา ไหม ผ้า และผลิตภัณฑ์สินค้าพื้นเมืองอื่นๆ ดังนั้น เมื่อมีที่ดินจำกัดและเงินทุนจำนวนน้อย ขณะที่มีความต้องการและชำนาญในการผลิตสิ่งของตามวิธีการที่เคยทำมา เนื่องจากขาดเงินและเหตุผลที่จะหาเทคโนโลยีทางเกษตรมาช่วยประหยัดแรงงาน

การผลิตสิ่งของใหม่ๆ มีอุปสรรคทางสังคม ๒ ประการ คือ ประการหนึ่งความลำบากในการรักษาสภาพของสังคม ซึ่งมีอุดมคติยึดมั่นในการมีครอบครัวใหญ่ๆ และมีได้ให้สิทธิในการรับมรดกตกทอดแก่ลูกชายคนใหญ่แต่เพียงคนเดียวตามประเพณี แต่จะแบ่งทรัพย์สินออกเป็นส่วนๆ ในระหว่างลูกชาย ทำให้มีที่ดินเป็นทรัพย์สินอยู่ต่อไปเรื่อยๆ สาเหตุอีกประการหนึ่งคือ การแบ่งแยกหน้าที่อย่างชัดเจนระหว่างผู้ที่ทำงานโดยใช้มือและผู้ที่ทำงานโดยใช้สมอง ซึ่งแต่ละฝ่ายจะแยกกันอยู่ในสังคมระดับต่างกัน ชาวนาและช่างทั่วๆ ไปมักไม่รู้หนังสือ ขณะที่ผู้มีความรู้ก็ไม่ยุ่งเกี่ยวกับการปฏิบัติปัญหาเครื่องยนต์กลไกเกี่ยวกับการเพาะปลูกหรือร้านค้า ทั้งระดับผู้มีการศึกษาและกรรมกรไม่อยู่ในฐานะจะรวมภาคทฤษฎีและปฏิบัติเพื่อจะผลิตเครื่องมือใหม่ๆ และบุคคลทั้งสองพวกก็หาได้เตรียมที่จะรับวิธีการใหม่ๆ จากต่างประเทศไม่

วงการค้าและวงการรัฐบาล

ในวงการค้าของระบบเศรษฐกิจเงินแบบเดิมนั้น พ่อค้าและคนกลางดำเนินวิธีการค้าขายด้วยการทำหน้าที่แจกจ่ายสินค้าและแลกเปลี่ยนกิจกรรมต่างๆ ไปทั่วชนบท และทำหน้าที่ติดต่อกับรัฐบาล ศูนย์การค้าในชนบทอยู่ที่ตลาดในเมือง แต่ละมณฑลจะมีอยู่หลายสิบตลาดจะมีการติดต่อค้าขายเป็นระยะตามเวลาที่กำหนดไว้โดยทั่วไปทุกๆ ๓ - ๔ วัน โดยมีการรวมสินค้าจากที่ต่าง ๆ ซึ่งอาจใช้เวลาขนส่งประมาณ ๑ วัน ทางเท้าหรือใช้พาหนะขนส่ง เช่น สัตว์ รถม้า เกวียน หรือทางน้ำก็ใช้เรือสำเภาบรรทุกมา พ่อค้าเร่หรือพ่อค้าจร (เก๋อ ชาง) จะซื้อสินค้ามาเป็นบางชนิดซึ่งเขามีอาจผลิตได้เอง เช่น เกลือ โลหะ และกระดาษ ตลอดจนของใช้ประเภทฟุ่มเฟือยทั่วไป เช่น ผ้า เครื่องปั้นดินเผา ใบชา และเครื่องประดับต่างๆ ซึ่งเป็นผลิตผลจากพ่อค้าในเมืองหรือจากที่อื่นๆ โดยทั่วไป ผู้ควบคุมการค้านี้เป็นผู้แทนการค้าที่ได้จดทะเบียนแล้ว (ยาหาง) ซึ่งจะกำหนดเก็บภาษีให้ทางราชการด้วย เพื่อเป็นการแลกเปลี่ยนตามหมู่บ้านจะส่งสินค้าพิเศษหรือผลิตผลทางเกษตรกรรมหากมีเหลือพอไปให้ด้วย นอกเหนือไปจากภาษีข้าวที่ส่งให้แก่รัฐบาล

สำหรับระบบการค้าที่ไม่มีกฎเกณฑ์ที่แน่นอนในบริเวณตลาด จะมีการค้าระหว่างจังหวัดหรือมณฑลหรือในบริเวณกว้างกว่าเข้ามาเกี่ยวข้อง การค้านี้จะเป็นในรูปของผลิตผลส่วนภูมิภาค เช่น ทองแดง กระเบื้องเคลือบ ขนสัตว์ ไหม หรือไม้สัก การค้าของจีนเริ่มต้นจากระบบการแลกเปลี่ยนสินค้าส่วนภูมิภาค

การค้าระหว่างภูมิภาคต้องพึ่งการคมนาคมทางน้ำอยู่มาก ห่อใบชา (ซึ่งห่อเป็นสี่เหลี่ยม ผืนผ้าคล้ายอิฐ สำหรับส่งเป็นสินค้าออก) บรรทุกลงเรือไปตามลุ่มแม่น้ำแยงซีและสาขาลุ่มแม่น้ำฮั่น และขนต่อทางบกด้วยกองคาราวานไปยังมองโกเลียอีกต่อหนึ่ง ชาวจีนในแถบภาคเหนือและลุ่มแม่น้ำแยงซีแลกเปลี่ยนสินค้าผ่านคลองใหญ่ และเส้นทางเดินเรือริมทะเล ใบชาจากมณฑลฝูเจี้ยนและไห่หนานจากมณฑลอันฮุย ส่งไปเมืองกวางตุ้งผ่านแม่น้ำกานที่ไหลผ่านมณฑลเคียงสี ผลิตผลจากมณฑลเสฉวนจะบรรทุกลงมาตามลุ่มแม่น้ำแยงซี ขณะที่ขบวนเรือเลียบไปตามริมฝั่ง โดยเฉพาะจากเมืองหนิงโปไปทางเหนือถึงแมนจูเรีย และจากเมืองฮามอยลงไปทางเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เป็นระบบการคมนาคมที่กว้างขวาง สินค้าที่นำมาจากแมนจูเรียก็มีประเภทถั่วถั่วเหลืองและเต้าหู้ และนำสินค้าในเขตร้อนขึ้นไปทางเหนือ การค้าทางเรือของจีนได้พิสูจน์ให้เห็นจุดประสงค์ของการค้าของชาวตะวันตกที่มีต่อเศรษฐกิจจีนในศตวรรษที่ ๑๙ เพราะการนำเรือกลไฟเข้ามา สามารถเปลี่ยนเทคนิคที่ได้รับสืบเนื่องเป็นมรดกตกทอดกันมาได้อย่างรวดเร็ว

แต่อีกด้านหนึ่ง การติดต่อกับต่างประเทศก็มิอาจเปลี่ยนแปลงระบบเศรษฐกิจภายในประเทศได้ สินค้าออกที่สำคัญที่สุดคือใบชาและไหม เป็นผลิตผลของแรงงานกรรมกรที่ปฏิบัติสืบเนื่องกันมาเป็นประเพณี การจะปรับปรุงประเทศให้ทันสมัยนั้นมิใช่ของง่าย ชาวจีนต้องการสินค้าต่างประเทศน้อยมากและเงินลงทุนในการค้าก็มีจำกัด การใช้ระบบเงินเชื่อก็มีน้อย จำนวนเงินที่ใช้จำกัดก็อยู่ในรูปของเงิน ทองเหลือง และเงินแท่ง ข้าราชการเป็นผู้ควบคุมพ่อค้า ซึ่งหวังพึ่งการปกป้องคุ้มครองของข้าราชการอยู่ หรือมิฉะนั้นก็กลายเป็นกึ่งข้าราชการไป แสดงถึงเจตนาในวิธีการเก็บภาษีแบบผูกขาดมากกว่าการลงทุนที่มีประโยชน์ ทฤษฎีของรัฐคำนึงถึงผลประโยชน์ทางความเติบโตของเศรษฐกิจน้อยมาก เน้นถึงการใช้ภาษีเพื่อผลอย่างกระหน่ำกระเห่หม่ แทนที่จะคิดอ่านหาทรัพย์สินใหม่ๆ ให้เกิดขึ้น

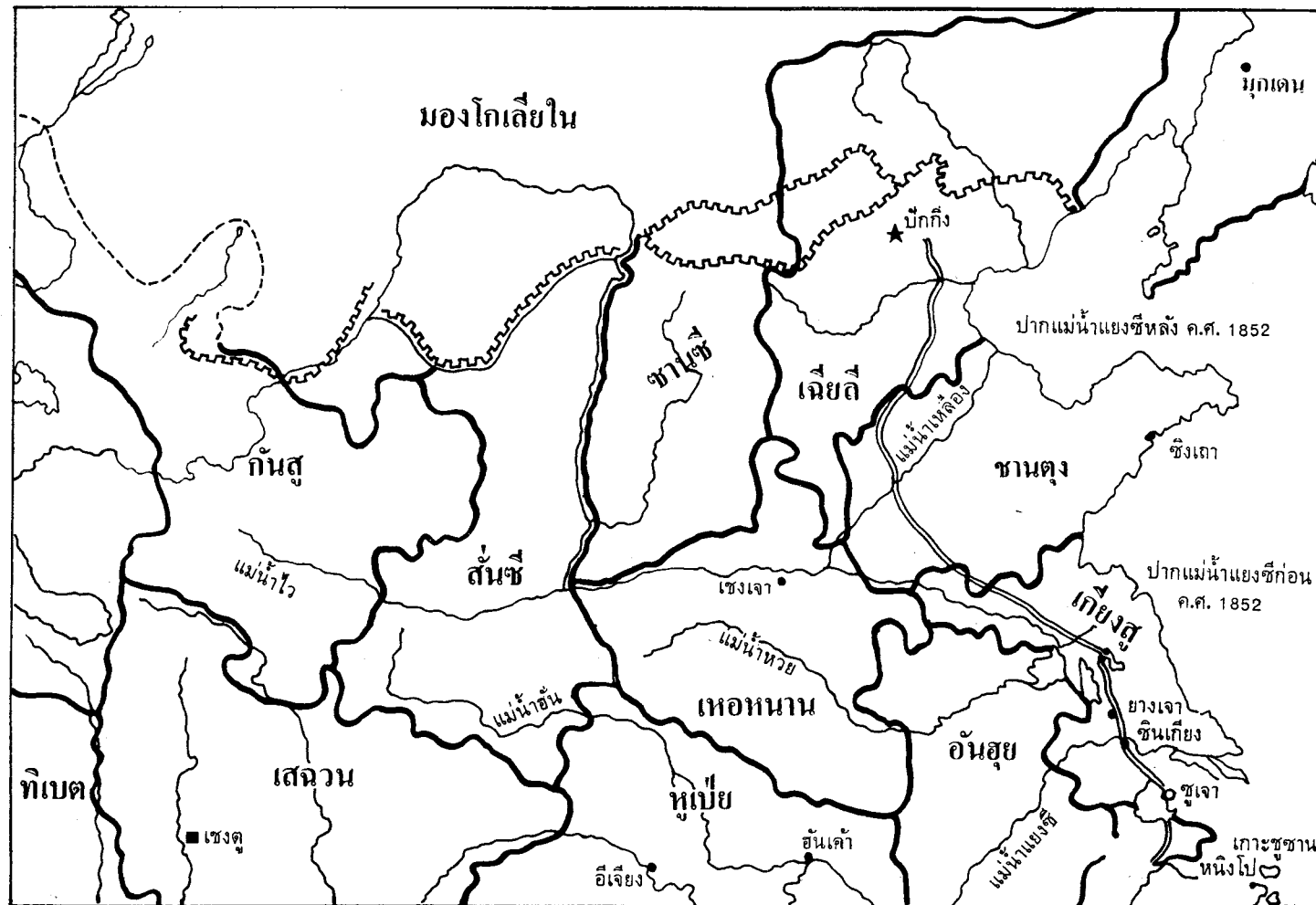
แม้แต่ในระดับชาติก็ขาดผู้นำที่จะพัฒนาเศรษฐกิจ รัฐบาลมีหน้าที่รักษาความสงบ ดูแลการใช้น้ำ การเก็บเกี่ยว เพื่อที่จะได้ภาษีจากชาวนามาใช้จ่ายในยามอดอยาก นอกเหนือไปจากความปลอดภัยมั่นคง สมรรถภาพในการเก็บภาษีก็เป็นเรื่องใหญ่ในวงการรัฐบาล แม้จะมีอุปสรรคในเรื่องการฉ้อราษฎร์บังหลวงอยู่มากก็ตาม เนื่องจากจุดมุ่งหมายมิได้อยู่ที่การ

เพิ่มความมั่งคั่งในชาติ การเพิ่มภาษีดูเหมือนจะเป็นหนทางเดียวที่แสดงให้เห็นว่ารัฐบาลเข้มงวดมากขึ้น มีสมมติฐานอยู่เสมอว่า มีปริมาณการค้าขายที่คงที่ อัตราภาษีขาเข้ากับภาษีขาออกสมดุลกัน จีนไม่มีความคิดแบบยุโรปในการหาเงินเข้ารัฐจากสินค้าออก ข้าราชการผูกขาดสินค้าและการลงทะเบียนนั้นแทนที่การแข่งขันในการค้า ทั้งหมดนี้ดูยากเหลือเกินที่จะเปรียบระหว่างรัฐบาลของราชวงศ์ซึ่งที่ยังคงยึดอยู่กับรายได้ที่แน่นอนจากภาษีเกษตร และอังกฤษผู้ลุ่มหลงในระบบการค้าเสรีและการขยายการค้า

โดยสรุป เศรษฐกิจจีนประมาณปี ค.ศ. ๑๘๐๐ นั้นไม่เพียงแต่อยู่ในขั้นพัฒนาที่ต่างไปกว่าเศรษฐกิจยุโรป แต่ยังผิดกันในด้านโครงสร้างและความคิดด้วย ประการหนึ่ง ในนโยบายการค้า ในขณะที่ประเทศชั้นนำในการค้าในยุโรปกำลังสนใจกับการค้าต่างประเทศ ประเทศจีนคิดว่าตนเองเป็นประเทศที่มีเศรษฐกิจแบบพึ่งตนเองได้ จีนไม่ยอมรับหรือยึดการค้าทั้งกับต่างประเทศและภายในประเทศเป็นหลัก การค้าระหว่างภูมิภาค และการค้าส่วนท้องถิ่นมิได้รับการสนับสนุนหรือผูกเก็บภาษีอย่างแรง ประการที่สอง เกี่ยวกับด้านเทคโนโลยี จีนยังมิได้จัดตั้งสถาบันทางวิทยาศาสตร์และการค้นคิดประดิษฐ์สิ่งของ ดังเช่นยุโรปกำลังกระทำอยู่ ดังนั้นพื้นฐานของการพัฒนาเศรษฐกิจจึงถูกละเลย ประการที่สาม เนื่องจากขาดแรงผลักดันเกี่ยวกับการค้าต่างประเทศและเทคโนโลยีใหม่ ๆ ตลอดจนอุปสรรคทางสังคมและจากวงรัฐบาล ระบบนายทุนซึ่งเป็นส่วนสำคัญในการพัฒนาอุตสาหกรรมในอังกฤษจึงไม่มีผลในประเทศจีน การรวบรวมทุนทรัพย์เป็นอันตราย นอกจากมีข้าราชการกักกันความคุ้มครองในกฏหมาย ตลอดจนการลงทุนและการรวมหุ้นเป็นสิ่งที่ยังขาดอยู่ทั้งสิ้น

ลักษณะที่แปลกของเศรษฐกิจจีนนี้มิใช่จะสูญหายไปทั้งหมด ตรงกันข้ามระบบเศรษฐกิจมีจุดเด่นในตัวเอง เช่นความสามารถที่พอเพียงกับตน ซึ่งทำให้ตามแบบอย่างการเติบโตทางเศรษฐกิจยุโรปยากยิ่งขึ้น การทอดนํ้าทำให้มีข้าวปลาอาหารพอเพียง ยังผลให้ประเทศมีประชากรมากที่สุด การคมนาคมทางน้ำทั้งในภาคกลางและภาคใต้ได้รับการพัฒนาอย่างที่ดีโดยทั่วไป วิธีการใช้แรงงานคนจำนวนมากในเรื่องเศรษฐกิจไม่ว่าจะเป็นด้านทอผ้า การปลูกข้าว การคมนาคม การผลิตผลด้วยมือ และอื่นๆ ได้มีการวางแผนไว้ในวงจำกัดจากเทคโนโลยีที่ได้รับตกทอดกันมาก่อนสมัยวิทยาศาสตร์

ในกรณีเช่นนี้ เราอาจกล่าวถึงเศรษฐกิจจีนในประมาณ ค.ศ. ๑๘๐๐ ได้ว่าเป็นเศรษฐกิจที่ “เติบโต” แล้ว ได้แสดงความสามารถในระบบเทคนิคโบราณภายในขอบข่ายของสังคมและสถาบันการเมือง ตลอดจนความเจริญทางสติปัญญาที่มีอยู่ในเวลานั้นให้เป็นผล อาจกล่าวได้อีกอย่างหนึ่งว่าการพัฒนาเศรษฐกิจของจีนได้ก้าวถึงจุดยอด พร้อมกับด้วยสมรรถภาพ

ที่เด่นในการใช้ทรัพยากรในระดับเทคโนโลยีที่มีอยู่

ในท่ามกลางความอยู่คงที่นี้ จำนวนประชากรได้เป็นปัญหาต่อการผลิตอาหาร และการผลิตหลายอย่างก็ถึงจุดที่จะไม่ได้รับผลตอบแทน การเพิ่มจำนวนแรงงาน เช่นในเนื้อที่เล็ก ๆ ย่อมได้ผลตอบแทนน้อยมาก ดังนั้นในระยะปี ค.ศ. ๑๘๐๐ การผลิตต่อหัวและมาตรฐานความเป็นอยู่อาจลดลง กล่าวโดยย่อ ผลิตได้เท่าไรก็กินหมด เป็นระบบวงจรที่เพียงทำให้ประชาชนมีชีวิตอยู่ ดังนั้นการเหลือใช้หรือการลงทุนก็เป็นไปไม่ได้ เศรษฐกิจของจีนมีแต่เพียงผลิต และรักษาระดับให้คงที่ไว้ การผลิตไม่มีผลเพิ่มเติมเลย หากจะเปลี่ยนสภาพที่คงที่ก่อนการพัฒนาอุตสาหกรรมแล้ว คงต้องใช้ความพยายามมาก ดังนั้นจีนจึงมีอากรับแรงกระตุ้นจากการค้าตะวันตกได้ทันทีทั้งหมด

บทบาทของการค้ากับต่างประเทศในระยะแรก

ดังที่เราเห็นมาแล้วว่าชนชาติตะวันตกเช่นพวกโปรตุเกสนั้น ได้เริ่มมาค้าทางเรือกับจีนมาแล้วตั้งแต่ศตวรรษที่ ๑๖ โดยนำไหมจากหมาเก๋ไปยังญี่ปุ่น และนำเงินแท่งกลับมา การนำเงินแท่งเข้ามาในประเทศจีน จากการค้ากับต่างประเทศนี้กระตุ้นความเติบโตของเงินตราในระบบเศรษฐกิจแบบใหม่ ในระยะ ๒๕๐ ปี หลัง ค.ศ. ๑๘๓๐ มีผู้นำเงินเข้ามาโดยผ่านพวกพ่อค้าจีนที่มะนิลา มีมูลค่าไม่น้อยกว่า ๑๐๐,๐๐๐,๐๐๐ เหรียญสเปน (เม็กซิกัน) จากเหมืองเงินในเม็กซิโก และจากญี่ปุ่นในจำนวนเงินใกล้เคียงกัน แม้จะจำกัดการค้ากับจีนและขอลั่นดาไว้ที่นางาซากิ ผ่านบริษัทการค้าอินเดียที่กวางตุ้ง คิดเป็นมูลค่าเงินอย่างน้อยประมาณ ๖๐,๐๐๐,๐๐๐ หรือ ๗๐,๐๐๐,๐๐๐ เหรียญเม็กซิกัน และโดยผ่านพ่อค้าอเมริกันจาก ค.ศ. ๑๗๘๔ ถึง ๑๘๒๐ เป็นเงินประมาณ ๕๐,๐๐๐,๐๐๐ เหรียญเม็กซิกัน นอกจากนี้ยังมีผู้นำแท่งเงินที่มีมูลค่าอันไม่ทราบแน่นอนเข้าประเทศจีนจากประเทศตะวันตกอื่นๆ รวมทั้งไทย เวียดนามและเอเชียส่วนอื่นๆ ดังนั้นในต้นศตวรรษที่ ๑๙ เงินแท่งที่เข้าไปในเมืองจีนมีมูลค่าทั้งหมดประมาณ ๓๕๐,๐๐๐,๐๐๐ เหรียญเม็กซิกัน ตลอดระยะเวลานี้มีการผลิตเงินจากเหมืองในเมืองจีน โดยเฉพาะในแถบมณฑลซุนหน่า

ผลของการค้ากับต่างประเทศที่สำคัญอีกประการหนึ่ง คือ ปริมาณความต้องการเพิ่มขึ้นในสินค้าประเภทใบชา ไหม ผ้าผ้าย ซึ่งเป็นผลิตผลอุตสาหกรรมที่ทำด้วยมือในแถบบริเวณภาคกลางและภาคใต้ของจีน ไหมและเครื่องลายครามนั้นเป็นของวิเศษประจำชาติของจีน กลับมีปริมาณการขายลดลงเนื่องจากการเพิ่มสินค้าใบชาออกมากขึ้น ใน ค.ศ. ๑๘๐๐ จีนส่งสินค้าใบชาออกเป็นราคามากกว่า ๒๐ ล้านปอนด์ต่อปี โดยส่งผ่านเมืองกวางตุ้ง ส่วนสินค้า

ฝ้ายนั้นส่งออกไปในนามของ “นานกีน” ซึ่งเป็นชื่อเมืองนานกิง เพราะศูนย์กลางผลิตผลผ้าฝ้ายนั้นอยู่แถบมณฑลซุเซาและสุงเกียง การส่งสินค้าออกไปประเทศตะวันตกนั้นก็นำเอามาจากสินค้าที่ผลิตใช้ในเมืองจีน และผู้ซื้อส่วนใหญ่ก็อยู่ในเมืองจีนนั่นเอง ตลาดสินค้าจีนแพร่หลายอย่างกว้างขวางตราบจนศตวรรษที่ ๑๙ สินค้าเข้าจากการค้าระหว่างประเทศ โดยเฉพาะฝ้ายดิบจากอินเดียก็เข้ามาเสริมอุตสาหกรรมผลิตผ้า ตลาดค้าในยุโรปและอเมริกาต้องการสินค้าจีนที่ผ่านเมืองกวางตุ้งนั้นเป็นเพียงส่วนน้อย เมื่อเทียบกับความต้องการภายในประเทศจีนเอง

อย่างไรก็ดี แม้ว่าจะมีปริมาณการค้าน้อย กวางตุ้งก็ยังคงเป็นศูนย์กลางของความเจริญด้านการค้าทั้งในการรวมเงินทุนและในการสร้างระบบการค้า และการรับประโยชน์ทางการค้า พ่อค้าท้องถิ่นตัวกลางจัดส่งใบชาและไหมซึ่งพ่อค้าที่เดินทางไปมาตามแหล่งผลิตในภาคกลางของจีนรวบรวมนำมาส่งให้ มีการพัฒนาเส้นทางขนส่งทางเรือที่กรมกรณาสินค้าจากมณฑลเคียงสีมายังกวางตุ้งให้เจริญขึ้น บรรดาบริษัทของพ่อค้าและข้าราชการที่ได้รับประโยชน์จากการควบคุมการค้าที่กวางตุ้ง และการค้ากับพวกตะวันตกนี้พยายามหาทางที่จะรักษาไว้ซึ่งผลประโยชน์จากเมืองกวางตุ้งอย่างเต็มที่ หากผลิตผลต่างชาติเป็นที่ต้องการของชาวจีนมากขึ้น ระเบียบและผลประโยชน์ต่าง ๆ ก็มีความสำคัญเท่ากับการนำสินค้าเข้า อย่างไรก็ตาม ก.ศ. ๑๘๓๐ จีนก็ยังไม่มีความสนใจในสินค้าตะวันตก นอกจากสินค้าฝิ่นเพียงเล็กน้อยก่อน ก.ศ. ๑๘๐๐

ความเจริญของธนาคารพาณิชย์

ในศตวรรษที่ ๑๙ การใช้เอกสารเงินเชื่อได้เริ่มเข้าแทนที่การแลกเปลี่ยนแห่งเงินของทางราชการ จีนมีการพัฒนาเงินกระดาษและระบบเงินเชื่อตั้งแต่ศตวรรษที่ ๙ ถึง ศตวรรษที่ ๑๔ แต่หลังจากนั้นแล้วรัฐบาลหันไปใช้แห่งเงินอีก ด้วยสาเหตุที่ไม่แน่ชัดนัก ความเจริญของธนาคารเอกชนในศตวรรษที่ ๑๙ เริ่มจากกลุ่มร้านค้าเงินแห่งซึ่งอยู่แถบริมฝั่งทะเลบริเวณหนึ่งไป และบางเมืองในแถบมณฑลซานซี ซึ่งสามารถติดต่อได้เฉพาะทางบกแถบภาคตะวันตกเฉียงเหนือ จากศูนย์กลางทั้ง ๒ แห่งนี้ ธนาคารซานซีมีกิจการที่รุ่งเรืองกว่า และมีผู้ศึกษาค้นคว้ามากกว่า การเริ่มต้นของธนาคารนี้ยังไม่อาจค้นคว้าให้แน่นอนได้ แต่การดำเนินงานได้ผลตั้งแต่ปลายศตวรรษที่ ๑๙

ความเจริญของธนาคารที่ซานซีนีมีสาเหตุอยู่หลายประการด้วยกัน ประการแรกคือเหตุผลทางภูมิศาสตร์ ในปัจจุบัน มณฑลซานซีอยู่ทางด้านตะวันตกเฉียงเหนือของประเทศจีน

แต่ก่อนหน้านั้น มณฑลซานซีเคยเป็นจุดยุทธศาสตร์ในการควบคุมอาณาจักรจีน และเป็นทางผ่านของเส้นทางการค้าระหว่างมองโกเลียกับมณฑลเสฉวน และระหว่างภาคเหนือของจีนกับเอเชียภาคกลาง โดยทั่วไปแล้วมณฑลซานซีเป็นที่รวมการขนถ่ายสินค้าระหว่างขบวนการวานอู๋จากเอเชียตอนใน และสินค้าที่ขนมาทางเรือจากภาคเหนือและภาคกลางของจีน มณฑลนี้ยังเป็นศูนย์ผลิตและจำหน่ายเหล็ก (และถ่านหิน) ที่สำคัญด้วย

ด้วยเหตุผลดังกล่าว พ่อค้าในภูมิภาคนี้จึงมีสาขาติดต่อการค้ากันอย่างกว้างขวาง พ่อค้าเหล่านี้ต่างมีอิทธิพลในกิจการโรงจมน้ำในมณฑลที่มีเส้นทางการค้าติดต่อกับมณฑลซานซี มีความชำนาญในการให้กู้ยืมเงินโดยมีสินค้าเป็นประกัน บางแห่งยังเริ่มรับประกันการขนส่งแท่งเงินโดยจัดทหารจ้างเป็นผู้ควบคุมไป หลังจาก ค.ศ. ๑๘๐๐ แล้ว ความไม่สงบและโจรผู้ร้ายขยายตัวซุกซมยิ่งขึ้น ก่อให้เกิดความยากลำบากในการขนส่งแท่งเงินมากขึ้นเป็นลำดับ ไม่ว่าจะเป็นเงินของทางราชการหรือส่วนตัวก็ตาม ผู้ขนส่งหันมานิยมใช้บริการของธนาคารมากขึ้น แทนที่จะส่งแท่งเงินโดยมีผู้ควบคุมไป ทั้งนี้เพราะแท่งเงินจะไร้ค่าใช้แทนเงินไม่ได้ในระหว่างการขนส่ง

ผู้เริ่มกิจการธนาคารซานซีในปลายศตวรรษนั้นเดิมเป็นพ่อค้าย้อมสีผ้า (อยู่ที่เมืองปิงยาง มณฑลซานซี) เขามีร้านค้าอยู่ที่เมืองเทียนสิน และตั้งกิจการรับซื้อของที่จุกจิก ต่อมาจึงเริ่มกิจการส่งเงิน หลังจากนั้นก็ได้เปิดสาขาอีกประมาณ ๒๐ ถึง ๓๐ ร้าน มีผู้จัดการกลุ่มใหญ่ ๆ อยู่ ๓ กลุ่ม (มีศูนย์กลางที่เมืองผิงหยาว ไทกุ และ จีเซี่ยน) ในภาคกลางมณฑลซานซีได้เริ่มอบรมตัวบุคคลเพื่อปฏิบัติงาน ณ สำนักงานใหญ่ ธนาคารเหล่านี้มีประโยชน์ในการส่งเงินราชการและเงินส่วนบุคคลระหว่างเมืองหลวงและต่างจังหวัด

นอกจากนั้น ธนาคารยังได้ขยายกิจการเพื่อสนองความต้องการของการค้าที่กว้างขวางในเรื่องการโอนเงิน เพื่อความสะดวกในการจัดซื้อสินค้าไปขายและไหมจากภาคกลางของจีนส่งไปยังเมืองกวางตุ้ง และซื้อผ้าจากที่นั่น ในขณะที่การจ้างทหารเพื่อคุมแท่งเงินนี้อาจเสียค่าจ้างประมาณ ๒ หรือ ๓ เปอร์เซ็นต์ของราคาสินค้าทั้งหมด ธนาคารเหล่านี้จะคิดค่าบริการตัวแลกเงินเพียง ๓ ใน ๑๐ เปอร์เซ็นต์ของราคาสินค้า กิจการธนาคารแบบนี้ได้ขยายตัวไปในมณฑลอื่นๆ แต่สาขาที่มณฑลซานซีนี้นุ่งเรื่องอยู่จนปลายศตวรรษที่ ๑๙

เงินลงทุนขั้นแรกของธนาคารแต่ละสาขานั้น มักต่ำกว่า ๑๐๐,๐๐๐ ตำลึงจีน แม้ว่าบางแห่งจะสะสมไว้ถึง ๒๐๐,๐๐๐ ตำลึงจีน ผู้รวบรวมต้องรับผิดชอบในความไว้วางใจที่ได้รับนั้นและดำเนินกิจการอย่างง่าย ๆ และเป็นส่วนตัว ผู้จัดการจะเป็นผู้รับผิดชอบต่อการใช้จ่าย และมีผู้จัดการทั่วไปดำเนินงานแบบเด็ดขาด ปกครองคนงานในสาขาต่าง ๆ มีผู้ถือ

หุ้นส่วนจำนวนหนึ่งคอยหนุนหลังอยู่ ตัวผู้จัดการและหุ้นส่วนต่างก็ลงทุนด้วยเงินและชื่อเสียงด้วยกันทั้งสิ้น

เหตุผลลับ ๆ ที่สนับสนุนความเจริญของธนาคารที่มณฑลซานซีนั้น นอกจากการคำที่เจริญขึ้นแล้วก็คือการติดต่ออย่างใกล้ชิดกับวงการราชการ ประการแรก ธนาคารทุกแห่งต้องจดทะเบียนกับกรมสรรพากรที่กรุงปักกิ่ง และยังต้องได้คำรับรองจากธนาคารที่ดำเนินงานอยู่แล้วด้วย ด้วยวิธีนี้ จึงง่ายง่ายในอันที่ธนาคารซานซีจะควบคุมผูกขาดกิจการธนาคารเสียแต่ผู้เดียว โดยไม่ยอมรับการจัดตั้งธนาคารที่ลงทุนโดยนายทุนของแห่งอื่น ๆ

นอกจากเรื่องจดทะเบียนแล้ว ธนาคารก็เป็นอิสระจากการควบคุมของรัฐบาล ธนาคารสามารถดำเนินกิจการได้ก็ด้วยมีความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกับเจ้าหน้าที่ชั้นสูง เพราะบุคคลชั้นนำตามมณฑลต่าง ๆ เหล่านั้นเป็นนายทุนใหญ่ในการเดินเรือในอาณาจักรจีน ยิ่งกว่านั้นโดยทั่วไปเจ้าหน้าที่ชั้นสูงจะสะสมความร่ำรวยส่วนตัวจากการบีบบังคับธนาคาร ก็ยังต้องพึ่งพาอาศัยธนาคารในเรื่องส่วนตัว และเรื่องที่ไม่เป็นทางการอีกหลายอย่าง ธนาคารไม่แต่ขนย้ายโอนเงินไปปักกิ่งแต่อย่างเดียว แต่ยังเป็นผู้เชี่ยวชาญในการติดต่อกับข้าราชการผู้ละโมภซึ่งปฏิบัติหน้าที่อยู่ในรายการระหว่างคลังจังหวัดไปยังกรมสรรพากร เจ้าหน้าที่ธนาคารประกอบด้วยประธาน เลขานุการ ยามเฝ้าประตู และเจ้าหน้าที่เผ้าทรัพย์สินสมบัติ ธนาคารมีการแจกของขวัญปีใหม่อย่างฟุ่มเฟือยมาก ตามความเหมาะสมของฐานะบุคคล และในการเลี้ยงดูเจ้าหน้าที่ชั้นสูง เจ้าหน้าที่ชั้นสูงอาจได้ประโยชน์จากธนาคารด้วยการกู้ยืมเงิน หรือเพื่อหวังผลจากการติดสินบนหรือเพื่อรับเงินบริจาคส่วนตัว หรือ“รีด”จากเงินหลวงเป็นต้น ธนาคารจะจ่ายเงินล่วงหน้าให้แก่เจ้าหน้าที่ผู้จะได้รับแต่งตั้งในตำแหน่งที่มีอำนาจช่วยในการขนย้ายไปรับตำแหน่งใหม่ ในการรักษาความสัมพันธ์กับข้าราชการเหล่านี้ นายธนาคารจะแต่งกายอย่างหรูหรา และบ่อยครั้งจะซื้อตำแหน่งถึงราชการนั้นเสียด้วย

กล่าวโดยย่อ ในศตวรรษที่ ๑๙ นายธนาคารกลายเป็นเจ้าหน้าที่ชั้นรองในวงราชการ ด้วยเหตุนี้ นายธนาคารเหล่านี้จึงไม่อยู่ในฐานะที่จะเสี่ยงต่อการปฏิรูปกิจการค้าแบบพอแค่วันตก เพราะนายธนาคารต่างเป็นส่วนหนึ่งของเศรษฐกิจที่ไม่ยอมรับวิธีการและความคิดแบบตะวันตก

ความไม่กระตือรือร้นในการบริหารงานของราชวงศ์ชิง

ลักษณะของรัฐบาลสมัยราชวงศ์ชิงนั้น อาจอธิบายได้ว่าไม่แยแสต่อแรงกระตุ้นจากต่างชาติ เบื้องหลังของความเฉยเมยนี้ เราอาจแยกสาเหตุที่สำคัญได้ดังนี้ คือ การปฏิบัติงาน

แบบฝึกหัดโรยหน้า ความไม่กระตือรือร้น และความอดทนของรัฐบาลส่วนท้องถิ่นในสังคมจีน (ซึ่งตรงข้ามกับลักษณะรัฐที่มีการปกครองอยู่ที่ส่วนกลาง) ความสมดุลของระบบราชการ วิธีการของระบบบริหาร และความคิดและการวางตัวของข้าราชการ เนื่องจากการริเริ่มทางการเมืองเป็นหน้าที่ของราชการ หากผู้อื่นไปปฏิบัติเข้าอาจถูกกล่าวหาว่าเป็นกบฏได้ ความคงที่ของตำแหน่งหน้าที่ในวงการรัฐบาลตลอดจนระเบียบประเพณีของความประพฤติปฏิบัติ กีดกันการเปลี่ยนแปลงในสังคมทั่วไป

ความฉิวเฟินในการปกครองส่วนท้องถิ่น

ในประการแรก ชนชั้นข้าราชการระดับท้องถิ่นดูเฉยชา เพราะมีข้าราชการจำนวนน้อยในเขตบริหารระดับอำเภอหรือ “เสียน” ซึ่งมีประมาณ ๑,๕๐๐ อำเภอ รวมเข้าเป็น ๑๘ จังหวัด มีผู้พิพากษาท้องถิ่นคนหนึ่งดูแลที่ดินประมาณ ๓๐๐ ตารางไมล์ และประชาชนประมาณ ๒๕๐,๐๐๐ คน เขาผู้นี้เป็นข้าราชการชั้นผู้น้อย แต่มีหน้าที่รับผิดชอบการปกครองมาก เขาไม่อยู่ในฐานะที่จะบังคับประชาชนที่ทำความผิดกฎหมายหรือพวกผู้ดีในชนบทให้อยู่ในอำนาจได้ และไม่อาจริเริ่มนโยบายใหม่ ๆ และปรัชญาการเมืองของรัฐบาลก็มีอำนาจให้เขาคิดทำเช่นนั้นได้

ผู้พิพากษาท้องถิ่นดังกล่าวแล้วมักมีบ้านอยู่อาศัย มีห้องประชุม ศาล คุก คลังทรัพย์สิน และสำนักงานอื่น ๆ ในบริเวณซึ่งมีกำแพงล้อมรอบขอบริเวณ หรือ “ยาเหมิน” ณ ที่นั่นเขาดำเนินงานปกครองส่วนท้องถิ่นด้วยความช่วยเหลือของบริวารหลายประเภท ทั้งผู้ช่วยส่วนตัวและกึ่งราชการ ซึ่งรวมทั้งเลขานุการส่วนตัว ผู้ให้คำแนะนำปรึกษา ซึ่งเขานำมาเองและจ่ายเงินเดือนส่วนตัว ที่ปรึกษาเหล่านี้มักเป็นผู้มีอาวุโส มีความรู้ เคยช่วยผู้จ้างในเรื่องกฎหมายและการเงินมาแต่ก่อน นอกจากนั้นเขายังนำคนใช้ส่วนตัวมาด้วย คนใช้จะทำหน้าที่ที่ได้รับมอบหมายหลายอย่าง เช่น เก็บเงินภาษี (โล่ว กวย หรือริตไถ) เป็นผู้ดูแลเวลานักบวชดูแลเรื่องเอกสาร และงานประจำที่ปฏิบัติอยู่เสมอ ๆ จากภาพที่ปรากฏในส่วนท้องถิ่นนี้จะเห็นเสมือนรัฐบาลกิ่งประจำการกลุ่มหนึ่ง ผู้มีหน้าที่เก็บหลักฐานและรายงาน ตลอดจนร่างและสำเนาเอกสาร และแม้แต่การจัดคนได้บังคับบัญชาเป็นพวก ๆ เช่นผู้รับใช้ ผู้คุมนักโทษ ตำรวจและผู้ช่วยเบ็ดเตล็ดอื่น ๆ

เมื่อรวมเข้าด้วยกัน เสมียนและผู้อยู่ใต้บังคับยาเหมินทั้งหลายรวมเข้าเป็นข้าราชการส่วนท้องถิ่นที่ถาวรพวกหนึ่ง เป็นพวกที่มีอำนาจเพิ่มขึ้นเนื่องจากเจ้านายของตนหรือข้าราชการสำนักตามกฎ “สับหลัก” ต้องไม่เป็นคนพื้นเมืองในจังหวัดที่ตนรับราชการอยู่ และมักถูกย้าย

ทุก ๆ สามปี ในยาheimหนึ่ง ๆ อาจมีเสมีนหลายสิบคน และผู้ช่วยอีกร่วมสองร้อย และคนใช้ทุกชนิด แต่ผู้น้อยทั้งหลายนี้ มาตราว่ารวมได้สักหนึ่งหรือสองล้านคน หรือมากกว่าทั่วทั้งอาณาจักร เป็นพวกที่มีหน้าที่สำคัญในท้องถิ่น เหมือนดังเป็นผู้ใหญ่หรือหัวหน้าในหมู่บ้าน เป็นบุคคลซึ่งเชื่อมโยงความสัมพันธ์ระหว่างตนเองกับการบริหารส่วนกลาง

ผู้ดูแลส่วนท้องถิ่นนี้มีหน้าที่รับผิดชอบ และหน้าที่นั้นช่วยควบคุมความประพฤติของเขายู่ด้วย ในกรณีธรรมดาเขารับผิดชอบในการปกครองทุกด้านในบริเวณที่เขาควบคุมดูแลตัดสินใจ และรวบรวมกิจกรรมต่าง ๆ ของรัฐบาลเข้ามาในบริเวณที่เขารับผิดชอบอยู่ กิจกรรมดังกล่าวประกอบด้วยเรื่องการเงิน การศาล การทหาร และอื่น ๆ การตัดสินใจของผู้ดูแลท้องถิ่นหรือผู้พิพากษาควบคุมไปทั่วบริเวณ และมีอำนาจเต็มที่มากกว่าที่จะเป็นหน้าที่และเรื่องพิเศษ เนื่องจากข้าราชการเหล่านั้นได้ผ่านการศึกษาตำราของขงจื๊อมา จึงอาจกล่าวได้ว่าเป็นนักปราชญ์ การแสวงหาความรู้นี้เป็นของยาก แต่การปฏิบัติง่าย ผู้ที่ปฏิบัติถูกต้องนั้นเท่ากับมีความสามารถปรับปรุงศีลธรรมให้ดีขึ้นมาแล้ว ตามทฤษฎี เขาต้องรับผิดชอบในบริเวณที่อยู่ในความรับผิดชอบของรัฐบาลทั้งหมด เว้นแต่บริการพิเศษบางอย่าง เช่นภาษีเกลือและส่วยข้าวเปลือก ความรับผิดชอบของผู้พิพากษาไม่มีขอบเขต ตำแหน่งบริหารที่ต่ำที่สุดในท้องถิ่นนั้นก็เหมือนรอยสักที่พระหัตถ์พระเจ้าพรดิ เขาย่อมได้รับการตำหนิและสรรเสริญเกี่ยวกับการปฏิบัติตามพิธีการเกี่ยวกับทุกสิ่งทุกอย่างซึ่งอยู่ภายในขอบเขตการตัดสินใจของเขาเช่นเดียวกับพระเจ้าพรดิทรงรับผิดชอบต่อจักรวรรดิ

ข้าราชการหรือที่ชนชาติตะวันตกเรียกว่า แมนดาริน นั้น คือผู้ที่รับผิดชอบและปฏิบัติตามพิธีการ ตามทฤษฎีนั้นต้องพยายามหลีกเลี่ยงความยุ่งยากทุกประการ กำจัดปัญหาทั้งหลายและยอมรับสภาพคงอยู่ เรื่องเหล่านั้นอาจเป็นอันตรายอย่างร้ายแรงแก่อาชีพของตน จึงมีการรายงานเรื่องร้ายแรงเหล่านั้น การปราบปรามผู้ร้ายนั้นก็ให้ใช้วิธีตัดสินบนใจและนำมาลงบัญชีในกองทหารพื้นเมือง ดีกว่าที่จะสู้รบให้ปรากฏในสายตาของประชาชน ผลที่ได้รับก็คือแนวโน้มที่จะประนีประนอม การหลีกเลี่ยงเหตุการณ์ต่าง ๆ กลายเป็นศิลปะอย่างยอดเยี่ยม ชนชั้นข้าราชการต้องศึกษาวิธีการที่จะประนีประนอมเรื่องราวต่าง ๆ ในท้องถิ่น มิใช่หาวิธีเปลี่ยนแปลง ดังนั้นหัวใจของชีวิตข้าราชการจึงดูเฉยชา ข้าราชการรอเหตุการณ์ที่จะเกิดขึ้น และหวังว่าจะไม่มีเหตุเกิดขึ้น เขาพยายามพลิกเพลงแก้ไขเหตุที่เกิดขึ้นและมิได้ตระเตรียมการป้องกันมิให้เหตุการณ์นั้น ๆ เกิดขึ้น มิใช่การคาดคะเนอย่างตรงไปตรงมาเพื่อให้ได้ผล เขาต้องระวังตนอยู่เสมอและมักตื่นกลัวต่อเหตุการณ์ใหม่ ๆ และผู้มาใหม่

ระบบการควบคุม

ส่วนหนึ่งที่ข้าราชการเคยเคยต่อความเป็นไปทั้งหลายนั้น เพราะต้องอยู่ในสถาบันอัน สับสน เพราะพระราชวงศ์เป็นผู้ปกครองอาณาจักรอันกว้างใหญ่ สถาบันต่าง ๆ รวมทั้ง ระบบเป่าเจียอันเก่าแก่ ซึ่งคนทั้งหลายมีความรับผิดชอบร่วมกัน และระบบลิเจียที่ใช้เก็บ ภาษีและเกณฑ์แรงงาน (ดูรายละเอียดในคู่อารยธรรมตะวันออก เล่ม ๑) เมื่อการควบคุมนั้น มิได้เป็นเฉพาะด้านกำลังกายเท่านั้น จึงก่อให้เกิดงานชั่วหลวงจำนวนมากทั่วไป เพื่อควบคุม ความอดอยาก มีวิทยาลัย (ซู ย่วน) และโรงเรียนประเภทอื่น ๆ ตามท้องถิ่นที่จะควบคุม การศึกษาแบบโบราณ ระบบการให้เกียรติแก่ผู้มีอายุและผู้ประกอบคุณงามความดี ข้าราชการ ทำพิธีบูชาบรรพบุรุษในท้องถิ่น และข้าราชการผู้เป็นครู (เสียง แย) ผู้มีหน้าที่เผยแพร่ คำประกาศอันศักดิ์สิทธิ์ไปตามชนบทต่าง ๆ เป็นวิธีส่งเสริมจริยธรรม ทั้งหมดนี้ทำให้เป็นที่ เข้าใจกันว่าเป็นการปกป้องมิให้คนประพฤติชั่ว เลี่ยงภาษี โกงกิน และจิตใจที่ขาดหลักการ การควบคุมด้วยกำลังตำรวจนั้น ไม่สำคัญไปกว่าการควบคุมด้วยอุดมการณ์ อย่างน้อยก็ใน คำานทฤษฎี

ในตำานปฏิบัตินั้น ระบบการควบคุมขึ้นอยู่กับความร่วมมือระหว่างพวกผู้ดีและข้าราชการ ในชนบท และดูไว้ผลมากขึ้นทุกที จุดมุ่งหมายก็เพื่อป้องกันการปฏิวัติ มิให้คนธรรมดา กระสับกระส่ายในแรงผลักดันทางการเมือง หรือในความรับผิดชอบในบ้านเมือง ใน ค.ศ. ๑๘๐๐ โครงร่างต่าง ๆ นอกจากระบบเป่าเจียก็เริ่มเสื่อมลงอย่างมากแล้ว

ในส่วนการควบคุมข้าราชการนั้นก็มีโครงร่างของรัฐบาลอยู่ ได้พยายามสร้างเกราะป้อง กันการที่ข้าราชการจะยึดอำนาจเด็ดขาด วิธีที่จะป้องกันก็คือ พยายามกันมิให้อำนาจตกไป อยู่ในมือคน ๆ เดียว จากกฎ “สับหลัก” ที่ตั้งไว้ จะไม่มีข้าราชการผู้ใดได้ทำงานในจังหวัด ที่เกิดของตน หรือมิให้อยู่เกินกว่า ๓ ปี หรือ ๖ ปี ในตำแหน่งใดตำแหน่งหนึ่งแม้จะหลีกเลี่ยง ได้ บรรดาที่ปรึกษาส่วนตัว และคนใช้ของผู้พิพากษา ผู้ดูแลที่ดินเหล่านั้นต่างสวมมิกัดี้ โดยตรงต่อเจ้านาย เป็นส่วนทำให้เกิดความสมดุลงกับพวกเสมียนและผู้อยู่ใต้บังคับบัญชา ทั้งหลายซึ่งตั้งรกรากอยู่ ณ ชนบทเป็นประจำ และผู้พิพากษาผู้ดูแลก็ต้องรักษาดูแลให้มี ระเบียบ ต้องสร้างคูลจากคำเรียกร้องของผู้เหนือกว่าที่หวังแสวงหาผลประโยชน์จากพวก ผู้ดีในชนบทซึ่งอาจมีจำนวนนับพัน เมื่อรวมผู้มีการศึกษา ข้าราชการที่เกษียณอายุแล้ว ข้าราชการผู้น้อย เจ้าของที่ดินตลอดจนพ่อค้าในดินแดนนั้น

ในระดับสูงขึ้นไป ข้าราชการจังหวัดไม่อาจดำเนินการสิ่งใดได้โดยเด็ดขาด หากไม่ได้ รับความร่วมมือจากข้าหลวงใหญ่ทั่วไปซึ่งต้องรับผิดชอบในกิจการของจังหวัดอื่นด้วย

ข้าราชการแต่ละคนเหล่านั้นมีฐานะเป็นผู้ตรวจการไปในตัว (ดูเล่ม ๑) ต่างทำรายงานเกี่ยวกับระบบข้าราชการในแถบชนบท ตลอดจนรายงานในระหว่างกันเอง โดยทั่วไป คนหนึ่งๆ จะได้รับแต่งตั้งให้มีหลายตำแหน่ง และมีได้มีความรับผิดชอบในตำแหน่งใดตำแหน่งหนึ่งโดยเฉพาะ ตำแหน่งหนึ่งๆ จะมีผู้ได้รับแต่งตั้งหลายคน และบ่อยครั้งตำแหน่งหลายๆ ตำแหน่งมีหน้าที่เดียวกัน ประธานสมาคมหรือกระทรวงในเมืองหลวงก็มีรองประธานขึ้นต่ำหรือขึ้นสูงคอยตรวจตรา และข้าราชการตั้งแต่ขึ้นสูงถึงชั้นต่ำก็มีผู้ตรวจการเป็นผู้สำรวจดูแลผู้ตรวจการดูแลเหล่านี้ก็ทำหน้าที่นี้โดยไม่ต้องทำอย่างอื่นเลย

ระบบการมีหลายตำแหน่งและความรับผิดชอบร่วมกันนี้ เหมาะสมที่จะป้องกันการเปลี่ยนแปลง และทำให้ลดความคิดริเริ่ม ตลอดจนความทะเยอทะยานส่วนบุคคลลงไป ความคิดริเริ่มอาจถูกจำกัดด้วยการทำให้การบริหารมีความสับสนมากขึ้น การที่จะบันทึกเรื่องเกี่ยวกับผู้ใดผู้หนึ่งลงในรายงานก็อาจทำให้เสียหายได้ และเรื่องกฎเกณฑ์รายละเอียดเล็กๆ น้อยๆ เป็นเรื่องที่ต้องสนใจ ผู้ใหญ่อาจใช้วิธีการและกฎเกณฑ์มากมายเหล่านี้ไว้กีดกันผู้น้อยมิให้มีอำนาจได้ แม้ว่าตนเองจะมีได้มีอำนาจเอง ความสำคัญในการที่จะลดความทะเยอทะยานของชนชั้นข้าราชการนี้เห็นชัดมาก เพราะความคิดริเริ่มในกระบวนการบริหารนี้ส่วนมากมาจากผู้น้อย

ระเบียบการปกครอง

ลักษณะการปกครองนั้นก่อให้เกิดความเฉื่อยชา เพราะการปกครองของพระจักรพรรดินั้นเป็นไปอย่างไม่โลดโผน พระองค์มีหน้าที่ปฏิบัติพระราชภารกิจ เพื่อยกย่องพระราชวงศ์มากกว่าที่จะริเริ่มวางนโยบาย และอาณาจักรจีนก็ใหญ่โตเกินกว่าที่คนเดียวจะปกครองจากแหล่งเดียวได้ทั่วถึง การกลับกลายเป็นว่าการปกครองย้อนกลับมายังพระจักรพรรดิ และแม้แต่ผู้ปกครองที่เข้มแข็งที่สุดก็ยังต้องยอมรับวิธีการนี้ การเสนองานโดยวิธีเขียนบันทึกถวายพระจักรพรรดิ และรับพระบรมราชโองการต่างๆ ที่พระจักรพรรดิทรงออกมา ข้อเสนอในกิจการงานมีมากขึ้นๆ เป็นลำดับ จนพระจักรพรรดิต้องเป็นเพียงผู้รับฟังและเลือกข้อเสนอ แทนที่จะเป็นผู้ออกข้อเสนอเหล่านั้นเสียเอง การกระทำดังนี้อาจเป็นเหตุผลใหญ่ที่ทำให้อาณาจักรจีนมีอาจปรับตัวเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วได้เมื่อต้องเผชิญกับอิทธิพลตะวันตก ลักษณะความเป็นผู้นำถูกกดขี่อยู่ในเบื้องล่าง และเสื่อมลงในเบื้องบน ข้าราชการในตำแหน่งต่างๆ ในชนบทก็มิอาจสามารถยื่นมือเข้ามาเกี่ยวข้องได้ ในเมื่อบริการของพระจักรพรรดิก็มีพระราชภารกิจที่ต้องทรงปฏิบัติมากอยู่แล้ว

ความตายตัวของรัฐบาลจีนนั้น อาจกล่าวโดยทั่วไปและแสดงให้เห็นชัดแบบกราฟได้จากรายงานต่างๆ ของทางราชการ หากเราจะยกตัวอย่างการติดต่อเป็นชั้นๆ ของวิธีปฏิบัติราชการ เช่น ที่เมืองท่าเชียงไฮ้ ซึ่งเป็นที่ที่ชนต่างชาติยึดเป็นศูนย์กลางติดต่อ รัฐบาลจีนที่กรุงปักกิ่งสามารถบริหารกิจการที่เมืองศูนย์กลางการค้า ณ ปากแม่น้ำแยงซีนี้ได้อย่างไร

เชียงไฮ้เป็นเมืองสำคัญที่สุดในเขตอำเภอ (เสียน) ซึ่งมีนายอำเภอเป็นผู้ปกครอง อำเภอ นั้นเป็นส่วนหนึ่งของจังหวัด (ฟู) ซึ่งมีข้าหลวงประจำการอยู่ ณ เมืองสูงเกียง เหนือไปจากข้าราชการส่วนท้องถิ่นเหล่านี้มีเต้าไถ หรือผู้อำนวยการทั่วไป ซึ่งมีหน้าที่รับผิดชอบในบริเวณโดยรอบ (เต้า) ซึ่งรวมเขตซูโจว และสูงเกียงและกรมอิสระ (โจว) ที่ไถซาง เต้าไถ ชั้น ๔ ก นั้นเป็นผู้มีอำนาจสูงสุดในมณฑล มีสิทธิพิเศษที่จะมีบันทึกถวายพระจักรพรรดิโดยตรง เป็นสิทธิพิเศษซึ่งมักมิได้เคยใช้บ่อยนัก แต่ในการติดต่อกับชนต่างชาติ เต้าไถเป็นข้าราชการที่มีอำนาจสำคัญสูงสุด ดังนั้น กิจการที่เกี่ยวกับเมืองเชียงไฮ้จึงดำเนินโดยตรงจากผู้พิพากษาท้องถิ่น หรือจังหวัดสืบต่อไปยังเต้าไถ ซู สูงไท คือเต้าไถ ที่ซูโจว สูงเกียง และไถซาง ซึ่งจะรายงานต่อไปยังข้าหลวง ที่มณฑลเกียงซู และข้าหลวงใหญ่ทั่วไปที่จังหวัดเหลียงเกียง (เกียงสุ อันฮุย และเกียงซี) ข้าหลวงทั้งสองนั้นอยู่ที่เมืองซูโจวและเมืองนานกิง ตามลำดับ

ในการเลือกเรื่องราวในท้องถิ่นเพื่อรายงานไปยังข้าราชการชั้นสูงนั้น มีเรื่องเกี่ยวกับงานประจำ เกี่ยวกับภาษีอากร คดีต่างๆ บางคดี งานเกี่ยวกับสาธารณะ และอื่นๆ รายงานตามปกติส่งไปยังข้าราชการฝ่ายมณฑลและต่อไปยังคณะกรรมการที่ปักกิ่ง เรื่องพิเศษและเรื่องสำคัญ เช่น การกบฏพื้นเมือง ความอดอยาก การติดต่อกับต่างประเทศหรือข้อเสนอใหม่ ๆ ทุกอย่างต้องรายงานไปให้ข้าราชการที่รับผิดชอบกลับกรองอีกต่อหนึ่ง ซึ่งจะต้องชั่งน้ำหนักผลเสียอันพึงได้รับจากการรายงานข่าวร้ายกับการที่เก็บข่าวนั้นไว้ จนกว่าจะมีผู้อื่นรายงาน ข้าราชการผู้มีความเชื่อมั่นในตัวเองมักใช้เวลาานที่จะคัดค้านรายงานเกี่ยวกับข่าวร้าย และรายงานเรื่องย่อยๆ แทน จากการกระทำดังนี้ ข้าราชการอาจได้รายงานความเห็นของตนไว้ในรายงานสำหรับอนาคต และเมื่อข้าราชการผู้อยู่เหนือกว่ารับรายงานนั้นและส่งต่อไปแล้ว เขาก็อาจรับผิดชอบกับสิ่งที่อาจเกิดขึ้นได้ในภายหลังได้ ปัญหาเดียวกันนี้ก็เกิดขึ้นกับข้าหลวงและข้าหลวงใหญ่ทั่วไป ในอันที่จะรายงานเรื่องราวถวายพระจักรพรรดิ ในทางตรงข้าม เมื่อได้บันทึกเรื่องราวหรือเหตุการณ์ลงในรายงานแล้วก็จะได้รับการรื้อฟื้น ณ กรุงปักกิ่งอีก ผู้รายงานจะต้องพร้อมเสมอที่จะให้รายงานเพิ่มเติมหรือแก้ตัวต่อปัญหาที่ถูกเปิดเผยในราชสำนัก

เมื่อรายงานเกี่ยวกับเมืองเชียงไฮ้ตกถึงมือข้าหลวงมณฑล ก็จะนำเสนอต่อไปใน รายงานถวายพระจักรพรรดิ ณ กรุงปักกิ่ง ในการปฏิบัติดังนี้ประกอบด้วยแผนงาน ๒ ตอนด้วยกัน คือ ขั้นแรกสำหรับกฎการติดต่อของรัฐบาลทั่วไป มีสถานีไปรษณีย์ประมาณ ๑๕,๐๐๐ แห่งทั่วพระราชอาณาจักร การส่งหนังสือนั้นใช้คนเดินเท้าซึ่งเดินทางสายไปรษณีย์ที่กำหนดไว้ระหว่าง ๑๐ ถึง ๓๐ ลี้ (๓ ถึง ๑๐ ไมล์) ระหว่างสถานี และเจ้าหน้าที่ส่วนท้องถิ่นเก็บไว้อีกต่อหนึ่ง รายงานตามปกติส่งไปโดยวิธีนี้ การส่งของทางไปรษณีย์จากกรุงนานกิงถึงกรุงปักกิ่ง (๒,๓๐๐ ลี้ ประมาณ ๗๖๖ ไมล์) ใช้เวลาส่งประมาณ ๒๓ วัน ระยะเวลาตามทางสายอื่นก็ตกอยู่ไล่เลี่ยกัน เช่น เดินทางเท้าจากกวางตุ้งประมาณ ๕๖ วัน จากเฉิงตูในมณฑลเสฉวนประมาณ ๔๘ วัน ในระยะทางเดินประมาณวันละ ๑๐๐ ลี้ (ประมาณ ๓๓ ไมล์) ต่อวัน

อย่างไรก็ดี รายงานที่สำคัญๆ รวมทั้งเรื่องเกี่ยวกับต่างประเทศ มักส่งไปในแบบที่สองซึ่งใช้ม้าหรือเรือช่วยในการส่ง และใช้ในการเดินทางของข้าราชการ คณะทูตบรรณาการ และขนส่งของสาธารณะรวมทั้งรายงานทั่วทั้งหลายนั่นด้วย ในระบบนี้มีสถานีไปรษณีย์ประมาณ ๑,๖๐๐ แห่ง ทั่วราชอาณาจักร มีกฎบัญญัติให้มีคนจำนวน ๗๐,๐๐๐ คน และม้า ๕๐,๐๐๐ ตัว มีเส้นทางสำคัญอยู่ ๕ สาย ซึ่งเริ่มจากเมืองหลวง เมืองเกียงซุนนี้อยู่บนเส้นทางสายตะวันออกซึ่งผ่านมณฑลชานตุง และแยกออกเป็นสองทางเพื่อบริการให้แก่เมืองเกียงซุน เมืองซีเกียง และฟูเกียนบริเวณหนึ่ง และเมืองอันฮุย เกียงซี และกวางตุ้งอีกบริเวณหนึ่ง

ในระบบที่ใช้ม้าเป็นพาหนะนั้นมีสถานีห่างกันประมาณ ๑๐๐ ลี้ และใช้ไต่รวดเร็วมาก จำนวนสถานีในแต่ละมณฑลก็มีอยู่มาก เช่น ประมาณ ๔๐ สถานีในมณฑลเกียงซุนและถึง ๑๓๙ สถานีในมณฑลชานตุง ขณะที่ตามกฎหมายต้องมีจำนวนม้าที่ศูนย์กลาง เช่น เมืองนานกิงมีจำนวนถึง ๓๕๙ ตัวสำหรับข้าราชการพลเรือน และ ๕,๗๒๖ ตัวสำหรับกิจการทหาร การใช้บริการไปรษณีย์นี้มักถูกจากระบบราชการให้แก่ผู้ขี่ม้าถือหนังสือไปตามทาง เมื่อข้าราชการชั้นสูงเดินทางไปราชการ จะมีผู้ร่วมทางจำนวนมาก เช่น ผู้หามเสลี่ยง ผู้แบกข้าวของและคนใช้ ตลอดจนเลขาการจำนวนมาก เจ้าหน้าที่ท้องถิ่นทุกระยะที่ผ่านไปจะจัดการเลี้ยงดูและหาที่พักอาศัยให้ข้าราชการกลุ่มใหญ่

ในกรณีจำเป็น บริการไปรษณีย์นี้อาจเร่งให้รวดเร็วขึ้นได้มาก หากส่งหนังสือทางม้าแบบรีบด่วน ก็จะเดินทางประมาณ ๓๐๐ ลี้ (๑๐๐ ไมล์) ต่อวัน แต่ในยามฉุกเฉิน ก็อาจส่งหนังสือในระยะความเร็วประมาณ ๔๐๐, ๕๐๐, ๖๐๐ หรือบางครั้งอาจถึง ๘๐๐ ลี้ต่อวัน

ระยะทาง ๘๐๐ ลี้ (ประมาณ ๒๖๖ ไมล์) แม้จะมีได้ปรากฏในกฎบัญญัติ แต่ก็พบในรายงานในศตวรรษที่ ๑๙ อยู่เนื่อง ๆ และจัดเป็นบริการชั้นสูง อาจทำได้ในแถบที่ราบแห่งแล้งทางภาคเหนือ

การตัดสินใจ ณ กรุงปักกิ่ง

เมื่อบันทึกตามระเบียบที่มีมาจากมณฑลเกียงซูมาถึง ณ กรุงปักกิ่ง ก็ต้องส่งต่อไปตามลักษณะการดำเนินงานราชการ แก่ลักษณะผิดต่าง ๆ ในหนังสือ ย่อเป็นภาษาจีนและภาษาแมนจู ลอกสำเนาและพิจารณาข้อความ และมักมีการตรวจตราเพื่อให้พระจักรพรรดิเลือกเมื่อเข้าประชุมสภาเสนาบดี (ในโก) ซึ่งเป็นสภาสูงสุดในการปกครองที่รับสืบช่วงมาจากราชวงศ์หมิง

กระบวนการทั้งหมดนี้อาจกินเวลาถึง ๔ วัน เป็นวิธีการที่ปลอดภัยวิธีหนึ่ง การลงชื่อมักใช้คน ๒ คน ลงชื่อเป็น ๒ ภาษา ได้รับการอนุมัติจากเจ้าหน้าที่ชั้นสูง และอีกสำนักงานหนึ่งทำสำเนาไว้ คณะเสนาบดีจะเป็นผู้ถวายคำแนะนำผ่านกรมตรวจเอกสาร สำเนานั้นก็กรายงานมี ๒ แห่งด้วยกัน ใช้ภาษา ๒ ภาษา และเก็บไว้ ณ หอสมุดคนละแห่ง ซึ่งแต่ละแห่งก็เป็นสถานที่ใหม่ทั้งสิ้น ไม่มีใครอาจเข้าไปยุ่งกับต้นฉบับรายงานนั้น ๆ หรือข้อตัดสินใจของพระจักรพรรดิก็มีอาจค้นพบได้ อีกประการหนึ่งความชื่นชมในการสอบสวนตนเองและการเก็บรายงานอันมีค่าไว้อย่างดี จัดเป็นค่าสูงในวงการประวัติศาสตร์นั้น มีอาจทำให้เราลืมความจริงที่ว่า การกระทำดังนั้นเป็นการกระทำที่ก่อให้เกิดความตายตัวในวงราชการ หากจะมีความคิดริเริ่มในหมู่ข้าราชการผู้น้อยบ้างแล้ว แต่ละคนก็คงจะเป็นคนสุดท้ายที่จะกล้าแสดงออก

ในบันทึกระบุว่า หากเป็นเรื่องด่วนเกี่ยวกับการต่างประเทศให้ส่งทางม้าและนำเข้าสภาสูง (จุ๋น จี ชู่) ซึ่งเป็นสภาการปกครองชั้นสูง หลังจากที่ได้ตั้งขึ้นอย่างไม่เป็นทางการใน ค.ศ. ๑๗๒๙ พระจักรพรรดิมักทรงนัดประชุมสภาสูงเวลาเช้าตรู่ เรื่องด่วนที่เข้าสภาสูงนั้นมักมีวิธีการที่เร่งรีบ บันทึกเกี่ยวกับเมืองเซียงไฮ้ที่มาจากมณฑลเกียงซู มักใช้เวลาเดินทางระหว่าง ๕-๑๓ วัน และพระจักรพรรดิจะได้ทอดพระเนตรก่อนเสนาบดี และห้ามเด็ดขาดมิให้มีแม้แต่สำเนาเกี่ยวกับเอกสารที่สำคัญประเภทนี้ที่จะถวายโดยตรงถึงพระจักรพรรดิ พระจักรพรรดิทรงเป็นทั้งผู้ปกครองและผู้บริหารงานในเวลาเดียวกัน และมักทรงใช้เวลาส่วนหนึ่งในแต่ละวันตรวจบันทึก ทรงเขียนบันทึกติชมเอง หลังจากที่ได้ทรงอ่านตลอดแล้วเอกสารที่ได้รับมาใหม่นั้นก็จะส่งต่อไปยังสมาชิกสภาสูง ณ ที่นั่นเลขานุการจะเลือกเฟ้น

เอกสาร ทำบันทึกและแจกจ่ายบันทึกเหล่านั้น ปฏิบัติงานที่ควรต้องทำ และลงลายเซ็นหรือแยกพวกเอกสารเพื่อการประชุมในวันต่อไป ในระหว่างนั้น พระจักรพรรดิและที่ปรึกษาจะลงความเห็น กระบวนการเหล่านี้อาจใช้เวลาถึง ๓ วัน แต่หากจำเป็นก็ยื่นย้อมาให้เหลือเพียงไม่กี่ชั่วโมงได้

ความแตกต่างในการปฏิบัติต่องานประจำบางพิเศษดังกล่าวแล้วนั้น เป็นเรื่องเฉพาะของราชวงศ์แมนจู และได้มีส่วนช่วยให้ประสบความสำเร็จที่จะปกป้องประเทศจีนไว้ให้คงอยู่ได้ รายงานจากผู้สื่อข่าวที่เดินทางมาและรายงานจากสภาสูงนั้นต้องได้รับการระมัดระวังเป็นพิเศษจากพระจักรพรรดิ ขณะที่เรื่องสำคัญนั้นมีน้อยและส่งถวายโดยตรงต่อพระจักรพรรดิ

อย่างไรก็ดี ในการบริหารงาน พระจักรพรรดิต้องทรงรักษาคุลระหว่างแถวกลางและแถวนอกระหว่างข้าราชการในเมืองหลวงและข้าราชการในชนบท ทั้งนี้เพราะข้าราชการชั้นสูงในส่วนภูมิภาคถวายรายงานโดยตรงต่อพระองค์ได้โดยไม่ต้องผ่านสภาเสนาบดีในเมืองหลวง นอกจากงานประจำปกติแล้ว สายงานทั้งในส่วนชนบทและเมืองหลวงต่างต้องอยู่ใต้พระจักรพรรดิผู้ทรงเป็นที่ปรึกษาให้ทั้งสองพวก สภาเสนาบดีและสภาสูงเพียงแต่ถวายคำแนะนำช่วยเหลือพระองค์เท่านั้น

แต่เป็นที่คาดคะเนกันได้ว่า มนุษย์ผู้พิเศษเท่านั้นที่สามารถจะครองอาณาจักรจีนไว้ได้ หลังจากสมัยพระเจ้าจักรพรรดิเฉียนหลง (ค.ศ. ๑๗๓๖-๑๗๙๕) แล้วก็ดูจะขาดตอนผู้พิเศษในสายราชวงศ์แมนจูไป จะหาคนแทนพระจักรพรรดิก็คงแสนยาก กงล้อในการบริหารประเทศตกอยู่ใต้อำนาจส่วนพระองค์ของเจ้าแมนจูชั้นสูง ผู้ซึ่งกลายเป็นเสมือนคอขวดในหมู่ข้าราชการทั้งหลาย ปัญหาทั้งหลายในจักรวรรดิจีนขึ้นอยู่กับการตัดสินใจของคนๆ เดียวที่กรุงปักกิ่ง

อำนาจของข้าราชการนั้นขึ้นอยู่กับความโปรดปรานของพระจักรพรรดิ ซึ่งเป็นส่วนสำคัญที่สุด และผู้ที่มีปัญหาก็มักถูกเพิกเฉยแม้แต่เรื่องเกี่ยวกับพิธีการบางอย่าง ลักษณะส่วนพระองค์ของพระจักรพรรดิจัดว่ามีความสำคัญมาก จักรพรรดิเจีย ชิง (ค.ศ. ๑๗๙๖-๑๘๒๐) เคยถูกลอบปลงพระชนม์ ต้องทรงลี้ภัยไปใน ค.ศ. ๑๘๑๓ ดังนั้น จึงทรงรู้สึกขมขื่นต่อชีวิตอยู่มาก ส่วนจักรพรรดิเต้า กวง (ค.ศ. ๑๘๒๑-๑๘๕๐) เป็นที่รู้จักกันทั่วไปว่า ทรงกระเหิมกระแห่มเป็นอย่างยิ่ง ซึ่งอาจทรงเห็นจากความร่อยหรอของท้องพระคลังในรัชกาลที่ผ่านมาๆ ไป ผู้สืบราชสมบัติต่อมา คือ จักรพรรดิเจียนเฟิง (ค.ศ. ๑๘๕๑-๑๘๖๑) ก็จัดว่าเป็นผู้ทรงพระปรีชาสามารถพระองค์หนึ่ง

อาจจะเป็นการรุนแรงเกินไปที่จะถกเถียงกันว่า ลักษณะสถาบันการปกครองเมืองจีนนั้นเป็นสาเหตุแต่อย่างเดียวที่ทำให้รัฐบาลจีนไม่อาจเผชิญกับปัญหาใหม่ ๆ ทั้งหลายได้ แท้จริงอาจนำเอาสถาบันการปกครองมาปรับปรุงให้ทันกับเหตุการณ์ใหม่ ๆ ได้ เช่นเดียวกับการเขียนตัวอักษรจีน แต่ความเฉื่อยชาในระเบียบการเมืองจีนก็ดูเหมือนจะเป็นส่วนสำคัญยิ่งส่วนหนึ่ง ความรับผิดชอบอย่างกว้างขวางของชนชั้นข้าราชการไม่อาจเทียบกันได้กับความกระตือรือร้น และความคิดริเริ่มแถบชนบท การทำงานส่วนมากมาประดังอยู่ที่ส่วนกลางทำให้เป็นภาระแก่พระจักรพรรดิอย่างยิ่ง การควบคุมความปลอดภัย และอำนาจของพระจักรพรรดิทำให้ความพยายามที่จะปรับปรุงสิ่งแวดล้อมให้เข้ากับเหตุการณ์ใหม่ ๆ ลดน้อยลง

การฉ้อราษฎร์บังหลวงระบอบ

เศรษฐกิจที่คงที่และลักษณะการปกครองคงที่ได้กล่าวมาแล้ว ทำให้เกิดข้อบกพร่องต่อไปในช่วงระยะต้นศตวรรษที่ ๑๙ ที่มีการติดต่อกับชนชาติตะวันตก สาเหตุที่สำคัญ คือ ความเสื่อมของพระราชวงศ์และการฉ้อราษฎร์บังหลวงในหมู่ข้าราชการ การปฏิบัติของชาวจีนทั่วไปในเรื่องนำเอาความสนใจส่วนตัวไว้เหนือความสนใจส่วนรวมนั้น จัดเป็นความชั่วที่ร้ายแรงสิ่งหนึ่งในบรรดาหมู่เจ้าขุนมูลนาย ควรต้องทำความเข้าใจเป็นพิเศษว่า “การฉ้อราษฎร์บังหลวง” ในราชอาณาจักรจีนนั้นเป็นการปฏิบัติที่สืบเนื่องกัน ซึ่งถ้าไม่มากจนเกินไปนักก็เป็นของธรรมดาและเป็นส่วนหนึ่งของรัฐบาล

กล่าวโดยย่อ ข้าราชการสมัยราชวงศ์ชิงในศตวรรษที่ ๑๙ ยังคงเหมือนสมัยที่แล้ว ๆ มา อาจารย์ที่ทำงานสาธารณะ และที่อยู่อาศัยส่วนตัว จากรายได้พิเศษ หรือภาษีที่ไม่เป็นทางการ โดยใช้ตำแหน่งราชการเป็นเครื่องมือ ตัวอย่างเช่น ผู้พิพากษาในท้องถิ่นนั้นอาจใช้เงินภาษีที่เก็บมาได้เป็นสามทางด้วยกัน คือ นำจำนวนหนึ่งมาจ่ายให้แก่ข้าราชการชั้นสูงกว่าอย่างพอเพียง นำจำนวนหนึ่งมาใช้จ่ายเพื่อรักษารฐานะของตนเอง และนำอีกจำนวนหนึ่งมาหาประโยชน์ส่วนตัว การใช้เงินราชการปะปนกับส่วนตัวนี้ ปัจจุบันถือว่าเป็นเพราะระบบการบริหารและความรับผิดชอบส่วนบุคคลมีมากไป และเงินภาษีนั้นมิได้เก็บมาเป็นเงินทั้งหมด (บ้างก็เป็นสิ่งของหรือแรงงาน) จึงไม่นับรวมเข้างบประมาณ และมีวิธีการและความสัมพันธ์เป็นเรื่องส่วนตัว มีการผัดผ่อน การต่อรอง ซึ่งเป็นลักษณะของการบริหารทุกระดับในเมืองจีนยุคเก่า การเสียภาษีนั้นมิได้กำหนดอัตราที่ตายตัวลงไป เช่นเดียวกับราคาสินค้าในตลาดและอัตราค่าจ้างซึ่งตกลงกันเป็นอัตรารายวัน แต่ละกรณีก็อาจตกลงกันในเรื่องดอกเบี้ยระหว่างผู้เสียภาษี ผู้เก็บภาษี และข้าราชการชั้นสูงกว่า ตลอดจนรัฐบาล

เนื่องจากข้าราชการจีนตั้งแต่ชั้นสูงสุดจนถึงชั้นต่ำสุดนั้น ต้องอาศัยเงินรายได้พิเศษมากกว่าจะอาศัยเงินเดือนซึ่งมักไม่พอเพียงอยู่แล้วนั้น ประเพณีการรับสินบนหรือการรีดไถจึงเป็นส่วนหนึ่งซึ่งทุกคนยอมรับ ในระบบดังกล่าว การฉ้อราษฎร์บังหลวงจะปรากฏก็ต่อเมื่อมีการรีดไถอย่างร้ายแรงในหมู่ข้าราชการหรือบริวารผู้ซึ่งไม่รู้จักการรักษาความพอดีในเรื่องดังกล่าวแล้ว

ระเบียบการภาษีที่ดิน

เมื่อเราศึกษาเกี่ยวกับเรื่องการเงินของอาณาจักรจีน เราจะพบว่าหลักฐานภาษีอากรของรัฐบาลส่วนกลางเท่าที่มีบันทึกอยู่ในหอสมุดแห่งชาตินั้น ให้แต่เพียงภาพเศรษฐกิจของชาติที่ผิวเผินมาก ตามข้อบัญญัติที่ปรากฏในกลางสมัยราชวงศ์ซิง ภาษีรายได้จากการบริหารงานที่กรุงปักกิ่งมียอดถึง ๔๐ ล้านเหรียญจีนต่อปี ซึ่งค่าของเงินในกลางศตวรรษที่ ๑๙ นั้น หากจะประมาณอย่างหยาบ ๆ ก็เท่ากับประมาณ ๖๕ ล้านเหรียญอเมริกัน หรือหากคิดเป็นเงินเม็กซิกันก็จะเป็นสองเท่าตัว ยอดจำนวนภาษีนี้ได้จากภาษีที่ดิน และการส่งส่วยเป็นผลผลิตประเภทข้าว (ประมาณ ๓๐ ล้านเหรียญจีน) ภาษีเกลือ (ประมาณ ๕ หรือ ๖ ล้านเหรียญจีน) ภาษีสินค้า (ประมาณ ๔ ล้านเหรียญจีน ให้ดูรายการในบทที่ ๕) อย่างไรก็ดี จำนวนทั้งหมดนี้ได้ยอดมาจากภาษีนาในแต่ละมณฑล คือ เป็นการกำหนดอัตราที่ผู้เก็บภาษีส่วนมณฑลจะเก็บได้มา แทนนอกเหนือไปจากจำนวนที่กำหนดไว้ก็อยู่ในมือของผู้เก็บภาษี ระบบภาษีที่นานี้อยู่ในระดับกว้าง ซึ่งแท้จริงแล้วเป็นเสมือนการเก็บรายได้จากส่วนระดับมณฑลมาให้ส่วนกลาง

จำนวนภาษีที่ดินที่เก็บเข้ากรุงปักกิ่งนั้นมีประมาณหนึ่งในห้า และที่จริงก็ไม่มากกว่าหนึ่งในสามของภาษีที่ดินทั้งหมดที่เจ้าหน้าที่เก็บจากระดับที่ต่ำสุด ผู้เก็บภาษีมีการยกยอกเบียดบังไว้อย่างไม่เป็นทางการ กล่าวโดยย่อ จำนวนที่ปรากฏและรายงานส่งเข้าไปยังกรุงปักกิ่งนั้นเป็นเพียงผักชีโรยหน้า ซึ่งมีเบื้องหลังคือการต่อสู้อย่างไม่มีที่สิ้นสุดระหว่างข้าราชการกับประชาชน และ ณ จุดนั้นอาจทำให้พระราชวงศ์สูญเสียอำนาจหรือได้รับอาณัติจากสวรรค์ได้ และข้าราชการแถบชนบทก็มีแนวโน้มที่จะเพิ่มรายได้ส่วนตัวของตนอยู่แล้ว หากไม่มีการสำรวจอย่างแน่นอนแล้ว พระราชวงศ์ก็ต้องรับผิดชอบกับภาระของประชาชนที่เพิ่มขึ้นอย่างมาก และจะต้องได้รับผลอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้

ในต้นศตวรรษที่ ๑๙ มีผู้ศึกษาวิธีการดังกล่าวในแถบลุ่มแม่น้ำแยงซีภาคใต้ ซึ่งเป็นบริเวณปลูกข้าวมากที่สุดบริเวณหนึ่ง ภาษีที่ดินในบริเวณนี้มี ๒ ประเภท คือ ประเภทที่

หนึ่งคือที่ดินที่กำหนดไว้ตายตัว เสียภาษีรายตัวหรือภาษีรัชชูปการ (ที่ตั้ง) ซึ่งเป็นส่วน
ผสมของภาษีที่เก็บจากจำนวนที่ดิน และภาษีซึ่งแต่เดิมกำหนดเก็บจากผู้ขายอายุระหว่าง ๑๖
ถึง ๖๐ ปี แต่ตั้งแต่ ค.ศ. ๑๗๐๐ มาแล้วได้กลายเป็นเพียงจำนวนเงินภาษีซึ่งกำหนดเก็บจาก
แต่ละส่วนการปกครอง ประเภทที่สองเป็นภาษีผลผลิต (เช่าเหมา) เก็บจากบริเวณที่ผลิต
ข้าวได้อุดมคติ ขณะที่ประเภทแรกนั้นเก็บเป็นจำนวนเงินที่กำหนดตายตัวลงไป ประเภท
ที่สองเก็บเป็นสิ่งของหรือเงินก็ได้ ในประเภทใดประเภทหนึ่งในสองประเภทนี้ข้าราชการผู้
เก็บภาษีมักเพิ่มจำนวนจากอัตราที่ระบุไว้ และทั้งยังหาวิธีจะเก็บเงินกำไรเพิ่มขึ้นไปในตัว
อีกด้วย โดยทั่วไปการหากำไรมักเป็นผลสำเร็จด้วยวิธีการหน้าด้านที่จะลดจำนวนลง เช่น
ลดจำนวนข้าวลงที่กระสอบ นั่นคือรีดไถจากจำนวนกระสอบข้าว หรือหากนำแท่งเงินมา
แทนข้าวก็จะเรียกร้องเอามากกว่าราคาตลาดปกติ หากนำทองแดงมาเสียภาษีแทนเงินก็จะ
กำหนดอัตราแลกเปลี่ยนให้สูงกว่าอัตราแลกเปลี่ยนเงินและทองแดงตามปกติ

วิธีการดังกล่าวอาจแสดงให้เห็นวิธีการปฏิบัติได้ เช่น ข้าราชการจากมณฑลเกียงซูอาจ
เริ่มด้วยการเรียกเอาส่วนลดหนึ่งในเจ็ดหรือหนึ่งในแปด อาจเก็บภาษีสองครั้งหรือมากกว่า
และเพิ่มค่าขนส่งและอื่นๆ เข้าไปอีก จะปรากฏผลว่าจะได้เงินภาษีมาถึง ๒ ส่วนครึ่ง โดย
นับเป็นเพียงส่วนเดียวจากผู้เสียภาษี หากข้าวในตลาดราคาถึงละ ๒,๐๐๐ เหรียญจีน ผู้เก็บ
ภาษีอาจเรียกเงินถึงถึงละ ๘ พันหรือหมื่นเหรียญจีน และเพื่อจะเสียภาษีให้ได้ครบจำนวน
แท่งเงินที่ทางราชการต้องการหนึ่งเหรียญจีน ชาวนาอาจต้องเสียแท่งเงินมีมูลค่าระหว่าง ๑.๕
ถึง ๑.๘ เหรียญจีน และบ่อยครั้งการเก็บเงินเพิ่มขึ้นจะมากถึง ๑๐ เท่าของจำนวนภาษีที่
กำหนดไว้

การที่ผู้เก็บภาษีเบียดบังรายได้จากภาษีอากรเป็นส่วนตัวนั้น ก็ต้องนำไปแบ่งปันกับ
เจ้าหน้าที่ส่วนท้องถิ่นผู้รับผิดชอบอยู่ด้วย และแบ่งปันตลอดไปจนถึงข้าราชการชั้นสูงใน
วิธีการดังกล่าว ผู้เก็บภาษีส่วนท้องถิ่น ชนชั้นผู้ดี และข้าราชการชั้นสูงรวมเป็น ๓ พวก
ที่ร่วมมือกันใช้ชีวิตอยู่บน “หยาดเหงื่อและหยดเลือด” ของชาวนา การโกงกินดังนี้มีตลอด
ไปจนในหมู่ข้าราชการผู้น้อยและเสมียน พวกเหล่านี้ใช้วิธีการรีดไถด้วยการเก็บค่าธรรมเนียม
เนียมต่างๆ เช่น ค่าขนส่ง ค่าตรวจตรา ค่าอนุญาต ค่าผ่านประตู และอื่นๆ ธรรมเนียม
อันสับสนและยุ่งยากนี้กลายเป็นสถาบันที่มั่นคงในระเบียบของการเก็บภาษีมากกว่าในเรื่อง
กฎหมาย ในแต่ละส่วนมีค่าภาษีโรงเรือน ค่าภาษีรายปี และอื่นๆ อาจรวมได้หลาย
ร้อยหากไม่ถึงหลายพันเหรียญจีน เงินค่าภาษีต่างๆ ที่รวบรวมได้นี้เกี่ยวข้องโดยตรงกับ
งานฉลองวันเกิด ค่าซื้อตำแหน่ง การฉลองวันหยุก การบริจาคเพื่อประกาศสาธารณะ

ค่าคบเพลิง ค่าเดินทัพของหลวง และค่ารักษาม้าของทางราชการ ทั้งหมดนี้เป็นความ
ฟุ่มเฟือยไม่มีที่สิ้นสุด

ส่วนสำคัญที่สุดในระบบดังกล่าวนี้ ซึ่งทำให้ชนชั้นข้าราชการชู้ตริคกับประชาชนก็คือ
ความสัมพันธ์ระหว่างข้าราชการและครอบครัวใหญ่ๆ โดยทั่วไปเจ้าของที่ดินใหญ่ๆ ซึ่งมี
ตำแหน่งสูงในสังคมเสียภาษีในอัตราต่ำกว่าชนชั้นกลางหรือชาวนาที่ยากจน ซึ่งทำให้ระบบ
ภาษีอากรไม่เจริญ เป็นภาระหนักแก่ชนชั้นต่ำ แทนที่จะเป็นระบบก้าวหน้าแบบระบบภาษี
รายได้ปัจจุบัน คนยิ่งรวยมากเท่าใดก็มีโอกาสจะตกลงกับพวกข้าราชการได้ง่ายเข้า พวก
เจ้าของที่ดินที่มีที่ดินมากๆ อาจเสียภาษีน้อยกว่าที่กำหนดไว้ได้ ซึ่งยังผลให้ต้องมาเพิ่มภาษี
ในส่วนที่ดินจำนวนน้อยเพื่อไปปะส่วนที่ขาดไปจากกำหนดภาษีที่ดินจำนวนมาก การเข้าถึง
พวกข้าราชการทำให้ผู้เก็บภาษียินยอมตกลงด้วยโดยง่ายดาย การที่คนรวยเสียภาษีน้อยกว่า
คนจนมีหลักฐานอยู่ทุกมณฑล ขณะที่เจ้าของที่ดินใหญ่ๆ อาจเสียภาษีถึง ๔ พันต่อข้าว
๑ กระสอบ เจ้าของที่ดินเล็กๆ อาจต้องเสียถึง ๒ หมื่น เป็นต้น และขณะที่ชาวนาที่มั่งคั่ง
อาจเสียภาษีข้าว ๒ กระสอบโดยให้นับเพียงหนึ่งกระสอบ ชาวนาที่ยากจนอาจต้องเสียถึง
๔ กระสอบ เป็นต้น

ผลประการหนึ่งที่เห็นชัด คือ เจ้าของที่ดินเล็กๆ มักแสวงหาความคุ้มครองจากเจ้าของ
ที่ดินใหญ่ๆ เพื่อให้การเสียภาษีสะดวกขึ้น เจ้าของที่ดินใหญ่ๆ มักยินดีที่จะเสียภาษีแทน
ให้พวกเจ้าของที่ดินเล็กๆ และหากำไรเอาจากกิจการนั้นๆ บรรดาเจ้าของบ้านใหญ่ๆ ที่
รับเสียภาษีให้ผู้อื่นนี้รู้จักกันว่าบ้านที่รับเสียภาษีที่ดิน ดังนั้นพวกเจ้าของที่ดินเหล่านี้จึงได้
กำไรในฐานะเป็นตัวกลาง รัฐเป็นผู้สูญเสียประโยชน์จากภาษีอากร และชาวนาเล็กๆ
ก็มีอาจป้องกันตัวเองจากการบีบบังคับชนชั้นข้าราชการและเจ้าของที่ดินได้

คลองหลวง และแม่น้ำเหลือง

วิธีการแบบเก่าที่ใช้ขนส่งส่วย เช่น ข้าว ไปให้ทหารและข้าราชการแมนจู ณ เมืองหลวง
นั้นมีแนวโน้มในลักษณะเดียวกับที่ได้กล่าวมาแล้ว ตลอดระยะเวลาที่ผ่านมา ๑๓ ศตวรรษ
ตั้งแต่สมัยราชวงศ์ซุ่ยและราชวงศ์ถังได้รื้อฟื้นรัฐบาลกลางขึ้นมาใหม่ การควบคุมคลอง
หลวงและแม่น้ำเหลือง ซึ่งเกี่ยวข้องกันอย่างใกล้ชิดนั้นมีการเปลี่ยนแปลงทั้งในด้านการ
และคิซึน และมีการรื้อฟื้นและปรับปรุง หลังจากปี ค.ศ. ๑๘๐๐ แล้ว มีการฉ้อราษฎร์
บังหลวงและขาดประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น

ตลอดสมัยราชวงศ์ชิง ทั้งคลองหลวงและแม่น้ำเหลืองตอนล่างอยู่ภายใต้การควบคุม

ของหัวหน้ากอง ๓ คน อยู่ที่มณฑลเกียงซู มณฑลเหอหนาน—ซานตง และ มณฑลจี๋หลิน ตามลำดับ เนื่องด้วยแนวลำคลองฝ้ายเหนือตั้งแต่เมืองหังโจวถึงเมืองปักกิ่งนั้น ผ่านที่ราบลุ่มอันอุดมสมบูรณ์ของทั้งแม่น้ำแยงซีและแม่น้ำเหลือง การดูแลรักษาจึงมิใช่ของง่ายนัก トラバจน ค.ศ. ๑๘๕๒ ทางแยกของแม่น้ำเหลืองลงทะเลได้มณฑลซานตงนั้น มาติดกับปากแม่น้ำหวย จึงมักเกิดน้ำท่วมขึ้นแทบทุกปี ก่อให้เกิดความจำเป็นในการซ่อมแซมเขื่อนและขุดลอกคลองใหม่

ในต้นศตวรรษที่ ๑๙ หัวหน้ากองคนหนึ่งขนส่งข้าวโดยใช้เรือบรรทุกประมาณ ๖,๐๐๐ ลำ เรือแต่ละลำยาวประมาณ ๘๐ ฟุต และบรรทุกข้าวได้ประมาณ ๔๕ ตัน กับคนอื่นอีกประมาณ ๑๐ คน ดังนั้นในการลำเลียงข้าวคงกล่าวต้องใช้คนเรือถึงประมาณ ๗๐,๐๐๐ คน โดยเกณฑ์มาจากผู้เช่าที่ดินหลวงอยู่เรื่อยมาทุก ๆ ปี คนหมื่นนี้ต้องแจว เข็น ลาก เอาเรือบรรทุกข้าวเหล่านี้ไปกลับในลำคลอง หากเกิดน้ำล้น ท้องเรือไม่สามารถผ่านได้ก็ต้องขนข้าวลงลำเลียงแพ หรือมิฉะนั้นก็ต้องขนใส่เกวียนเดินทางบก ในกรณีที่มีปัญหาฉุกเฉิน

การเก็บส่วยข้าวจากแถบที่อุดมสมบูรณ์ เช่น มณฑลต่างๆ ทางใต้ของแม่น้ำแยงซี มีอัตราประมาณปีละ ๔๐๐,๐๐๐ ตัน และข้าวจำนวนมากก็ถูกยกออกไปในระหว่างรวบรวมและขนส่ง จะมีเหลือถึงกรุงปักกิ่งประมาณ ๒๗๕,๐๐๐ ตันเท่านั้น คลองหลวงนั้นยังเส้นทางการค้าขายที่สำคัญด้วย เพราะปรากฏว่าชาวเรือได้รับอนุญาตให้ขนส่งสินค้าส่วนตัวไปได้ในอัตราหนึ่งในห้าของน้ำหนักข้าวเปลือก

การขนส่งข้าวเปลือกนี้แสดงให้เห็นถึงธรรมเนียมของรัฐบาลจีน การขนส่งทางเรือจากแม่น้ำแยงซีถึงเมืองเทียนสินต้องประสบอุปสรรคนานาประการ เช่น พายุร้ายแถบมณฑลซานตง (ในสมัยโบราณ มีอันตรายจากโจรสลัดจีน เกาหลี และญี่ปุ่น) แม้กระนั้นก็ยังนิยมขนส่งทางเรือมากกว่าทางบกซึ่งมีระเบียบและมีอัตราที่แน่นอนกว่า ตลอดศตวรรษที่ ๑๙ วิวัฒนาการของเรือยนต์ทำให้เรือลากจูงลำสมัยในกระบวนการขนส่งไปทางเหนือ แต่เนื่องจากชาวเรือและข้าราชการยังได้ประโยชน์จากการขนส่งแบบเก่าอยู่มาก กิจการดังกล่าวก็คงดำเนินต่อไปตราบนาน ค.ศ. ๑๙๐๑

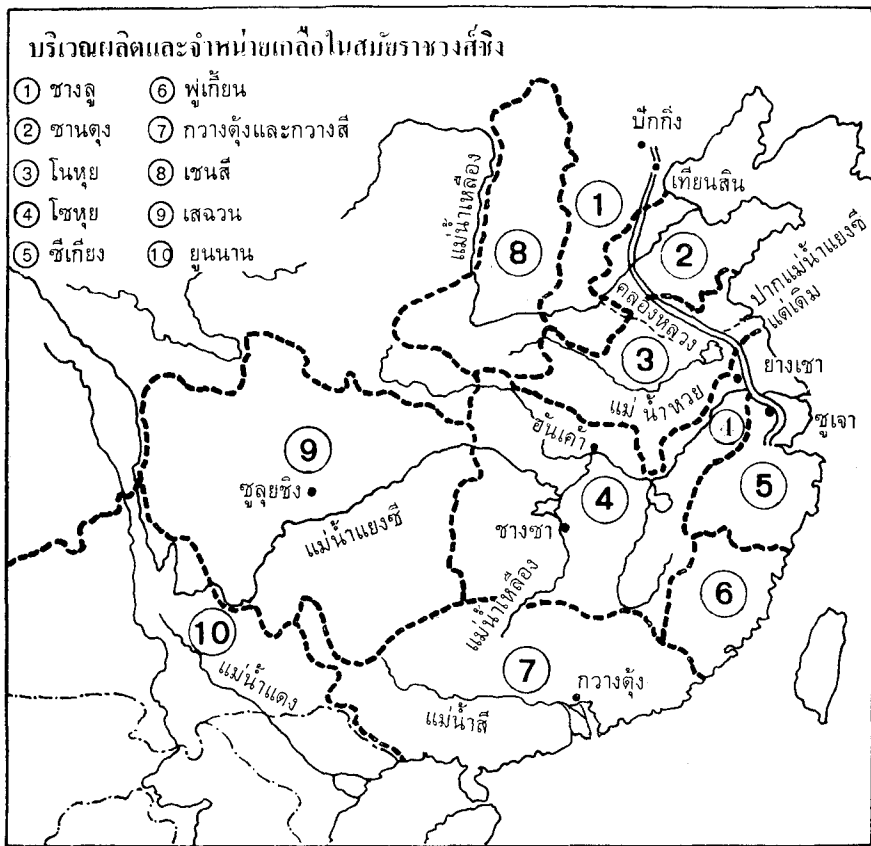
ลักษณะของผลประโยชน์ที่ได้รับกันอยู่นั้น มีตั้งแต่ภาษีส่วนเกินและโอกาสที่จะคดโกง ตัวอย่างที่เห็นได้ชัดเจน คือ กรณีของการดูแลลุ่มแม่น้ำเหลือง ซึ่งมีเจ้าหน้าที่ผู้เกี่ยวข้องอยู่ประมาณ ๔๐๐ คน และทหารอีกประมาณ ๒๐,๐๐๐ คน งบประมาณค่าดูแลที่เพิ่มขึ้นเรื่อยๆ トラバจนปัจจุบันนี้จึงได้มีผู้คิดอ่านทำทานบิณฑบาตขึ้น มิฉะนั้นแล้วตลอดประวัติศาสตร์จีน กรณีน้ำท่วมลุ่มแม่น้ำเหลืองเป็นปัญหาทางเทคนิคที่แก้ไม่ตกตลอดมา แต่ก็

ปัญหาซึ่งอำนวยความสะดวกให้แก่เจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้องยกย่องเงินหลวงได้ง่ายเข้า งบประมาณค่าดูแลรักษาลุ่มแม่น้ำนั้นประมาณ ๓ ล้านเหรียญจีนต่อปีในต้นสมัยราชวงศ์ชิง เพิ่มขึ้นเป็นประมาณ ๔.๕ ล้านเหรียญจีนต่อปี ในต้นศตวรรษที่ ๑๙ มากกว่าหนึ่งในสิบของรายจ่ายปกติของรัฐบาลส่วนกลาง ยิ่งในกรณีฉุกเฉินด้วยแล้วยังต้องการเงินเพิ่มมากขึ้น แต่นักวิจารณ์รุ่นใหม่ประมาณว่ารายจ่ายส่วนใหญ่นั้นไปเข้ากระเป๋าของพวกเจ้าหน้าที่ ซึ่งในบางครั้งถึงกับลงทุนจ้างผู้ทำบัญชีบิดเบือนรายรับรายจ่าย และจ้างวิศวกรให้ซ่อมเขื่อนเพื่อให้ต้องซ่อมต่อไปอีกเรื่อย ๆ

การควบคุมเกลือ

คำรัชชูปการอีกประเภทหนึ่งที่น่าสนใจ คือ การควบคุมเกลือ ซึ่งมาจากความเป็นจริงที่ว่าชาวจีนส่วนใหญ่นั้นบริโภคอาหารแป้งมากกว่าอาหารประเภทเนื้อ ดังนั้นจึงต้องใช้เกลือเป็นเครื่องเสริมสุขภาพ นับแต่สมัยราชวงศ์ซ้องมาจนถึง ค.ศ. ๑๘๕๐ มีการแบ่งแยกแหล่งผลิตเกลือในประเทศจีนเป็นทางการประมาณ ๑๐ ภาคด้วยกัน ประเภทแรก คือ บริเวณที่ผลิตเกลือแถบชายทะเลสำหรับนำไปแจกจ่ายภายในประเทศ เช่น บริเวณ จาง ลู (แหล่งผลิตใต้เมืองเทียนสิน) มณฑลชานตุง แถบบริเวณเหลียงหวย (มี ๒ ภาค คือ ภาคเหนือและภาคใต้ที่ผลิตเกลือฝั่งเหนือแม่น้ำแยงซีและสองข้างปากแม่น้ำหวย) และบริเวณริมฝั่งมณฑลซีเกียง มณฑลฟูเกี้ยน และมณฑลกวางตุ้ง บริเวณเหล่านี้ผลิตเกลือมาจากน้ำทะเลในบริเวณที่ราบลุ่มตะวันออก จะด้วยวิธีให้ระเหยไปด้วยแสงอาทิตย์ หรือจะด้วยวิธีใช้ต้มน้ำให้ระเหยไปในแถบภาคใต้ที่อากาศค่อนข้างชื้น ในมณฑลชานซี (ในบริเวณแม่น้ำเหลือง) และบริเวณภาคตะวันตกเฉียงเหนือแถบริมฝั่งมองโกเลียใต้เกลือมาเพราะน้ำเค็มในทะเลสาบระเหยไป ในมณฑลเสฉวนภาคใต้ แถบบริเวณที่มีแหล่งผลิตเกลือที่ชูลิ ชิง ใช้หลอดไม้ไผ่ดูดเกลือจากกันบ่อต่าง ๆ โดยใช้เหล็กติดหัวไม้ไผ่จุ่มลงไปใบบ่อที่บางครั้งลึกประมาณ ๓ ฟันฟุต ในปลายศตวรรษที่ ๑๙ มีบ่อเกลือในมณฑลเสฉวนประมาณ ๘,๘๓๒ บ่อ ส่วนในมณฑลยูนนานนั้นผลิตจากเหมืองและน้ำพุเค็ม การบริหารแหล่งผลิตเกลือต่าง ๆ นี้มีกฎเกณฑ์และรายละเอียดต่างกันไป อีกทั้งมีเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้องกับการควบคุมเกลือด้วยอีกเป็นจำนวนมาก

จากแหล่งผลิตเกลือนี้ เกลือจะถูกแจกจ่ายกระจายไปยังประชาชนส่วนใหญ่ ซึ่งประชาชนเหล่านี้ต้องการใช้เกลือในปริมาณมากกว่าปัจจุบันนี้เป็นจำนวนมาก ตัวอย่างเช่นเกลือที่ผลิตได้จากอำเภอเหลียงหวยบนฝั่งทะเลแถบเหนือเฉียงไฮ ก็ไปเป็นเกลือที่ใช้กันแถบมณฑลเกียวกี๋ มณฑลหูหนาน และมณฑลหูเป่ย์ ซึ่งไม่มีการผลิตเกลือ หรือจะมีก็เพียง

จำนวนเล็กน้อย การที่รัฐบาลควบคุมเกลือมาแต่โบราณก็ด้วยความจริงที่ว่า เกลือเป็นผลิตภัณฑ์จำเป็นและใช้บริโภคกันทั่วไป ผลิตได้ในบริเวณบางแห่ง ซึ่งบริเวณท้องถิ่นเหล่านั้นจะเป็นผู้แจกจ่ายและหากำไรจากกิจการนั้น หากรัฐบาลกลางไม่รีบทำเสียก่อน ดังนั้น การยกยอกเกลือจึงเป็นธรรมเนียมและวิธีการต่อต้านรัฐบาลประเภทหนึ่ง พวกกบฏและผู้มีอำนาจในบริเวณเหล่านั้นมักยกยอกภาษีเกลือ ทำให้รัฐบาลกลางต้องคอยควบคุมเพื่อเป็นการป้องกัน ในบางสมัยภาษีจำนวนครึ่งหนึ่งได้มาจากภาษีเกลือ ในสมัยกลางราชวงศ์ชิง ภาษีเกลือมีประมาณหนึ่งในสี่หรือหนึ่งในแปดของภาษีที่รวบรวมได้ที่ปักกิ่งทั้งหมด

นักศึกษายุคปัจจุบันสันนิษฐานว่านโยบายเรื่องเกลือของรัฐบาล แม้แต่ในยามที่บ้านเมืองเจริญรุ่งเรืองก็ยังห่างไกลกับการค้าในระบบที่เรียกว่ารัฐบาลควบคุมอยู่ เพราะการลักลอบค้า

เกลือก็ยังมียู่มากทั่วไปเกือบพอกับการค้าเกลือตามกฎหมาย ทั้งนี้เพราะสภาพภูมิประเทศ และสิ่งแวดล้อมแถบพื้นเมืองและอื่น ๆ ทำให้บริเวณผลิตและบริโภคเกลือตลอดจนเส้นทางขนส่งไม่ได้อยู่ในอาณาบริเวณที่จะตรวจตราได้ทั้งหมด ในบริเวณดังกล่าว การเก็บภาษีอาจไม่คุ้มกับค่าเก็บรวบรวม ยิ่งกว่านั้นลักษณะการปกครองอย่างฉาบฉวยในวงราชการ ตั้งแต่ชั้นสูงลงมา ก็ดูหย่อนประสิทธิภาพและเฉื่อยชาต่อการผิดกฎหมายตามที่ต่าง ๆ トラบโคที่ยังอยู่ในขอบเขต ผู้ลักลอบนำเกลือที่มีคุณภาพดีในราคาถูกกว่าปกติอาจกลายเป็นวีรบุรุษซึ่งอาจติดสินบนข้าราชการได้

การผูกขาดเกลือนั้นกระทำร่วมกันระหว่างข้าราชการและพ่อค้าที่มีทะเบียน อาจย่อความสั้น ๆ ได้ว่า ข้าราชการควบคุมและพ่อค้าเป็นผู้เดินขาย (กวอน ตู ซาง เชี่ยว) ในระบบนี้หน้าที่สำคัญของพ่อค้าไม่เพียงแต่ควบคุมการค้าเท่านั้น แต่ยังร่วมลงทุนด้วยเงินจำนวนมากที่จำเป็นแก่การขนย้ายเกลือ ซึ่งงบประมาณของรัฐบาลไม่มีเพียงพอ

เป็นเวลาร่วม ๘๐๐ ปีที่การผูกขาดเกลืออยู่ในระบบ ‘ยिन’ ยินเป็นใบอนุญาตให้ผู้ถือซื้อหรือขนส่งเกลือและให้สิทธิในการผูกขาดด้วย คำว่า “ยिन” อาจหมายความถึงน้ำหนัก ๒๖๖ ปอนด์ หรือมากกว่า) นับตั้งแต่ ค.ศ. ๑๖๑๘ เป็นต้นมา หลักจำเป็นมียู่ว่ารัฐบาลไม่ต้องจัดการขนส่งเกลือเอง แต่มอบให้พ่อค้าบางพวกผูกขาดซื้อเกลือจากผู้ผลิตและให้สิทธิแก่พ่อค้ากลุ่มอื่นในการขนส่งไปขาย ใบอนุญาตการผูกขาด (หรือยिन) สำหรับพ่อค้าทั้งสองประเภทนั้น กรมสรรพากรออกให้เป็นรายปี เมื่อพ่อค้าเกลือยื่นขอไป พ่อค้าแต่ละคนจะต้องเสียภาษีค่าใบอนุญาตแต่ละใบที่ได้รับ และต้องนำใบอนุญาตนั้นไปแสดงในที่ที่เขาประสงค์จะซื้อเกลือ และในเวลาที่ได้รับภาระนี้หมายก็ไปรับเกลือยังที่นั้น ผู้ผลิตเกลือ ผู้ซื้อเกลือและผู้ขนส่งเกลือต่างต้องจดทะเบียนกับเจ้าพนักงาน ผู้ผูกขาดแต่ละคนจะต้องนำใบอนุญาตมาเสียภาษีปีต่อปี (ตราบจนปลายสมัยราชวงศ์หมิง พ่อค้ามักรับเกลือจากรัฐบาลซึ่งรับช่วงมาจากผู้ผลิตอีกต่อหนึ่ง และขายให้กับพ่อค้าขนส่ง แต่จาก ค.ศ. ๑๖๑๘ เป็นต้นมา พ่อค้าติดต่อกับผู้ผลิตโดยตรง)

ดังนั้น ผู้ผูกขาดเกลือจึงอยู่ในฐานะต้องรับผิดชอบที่จะรักษาสีทธิแต่ละปีด้วยการแบ่งผลกำไรให้แก่พวกข้าราชการ เนื่องด้วยอัตราการผลิตและการขายในแต่ละเขตตั้งขึ้นอย่างแน่นอนในแต่ละภาค การออกใบอนุญาตจึงมักอยู่ในมือของครอบครัวที่เคยผูกขาดค้าเกลือมา ส่วนแบ่งเหล่านี้กลายเป็นผลประโยชน์และต้องปกป้องด้วยการติดสินบนข้าราชการ ซึ่งได้กำไรจากความจริงที่ว่า ผู้ผูกขาดเกลือเหมือนนายหน้ารักษาผลประโยชน์ในการขายและกำไรไปในตัวพร้อมกัน ดังนั้น พ่อค้าจึงต้องพึ่งพวกข้าราชการในการที่จะรักษาการผูก

ชาคนั้นได้ ทั้งนี้เป็นตัวอย่างที่แสดงให้เห็นถึงการกินกำไรร่วมกันระหว่างข้าราชการและพ่อค้าในการผูกขาดทรัพย์สินของรัฐบาลบนความเหน้อยยากของประชาชน

ถ้าใครส่วนใหญ่ที่พ่อค้าที่ผูกขาดการค้าเกลือได้รับนี้ต้องแบ่งปันไปด้วยวิธีต่าง ๆ จะเป็นการขอร้องให้บริจาคนิรโทษกรรมให้รัฐบาล หรือโดยการตัดสินบนเป็นส่วนตัวก็ตาม ข้อเสียในระบบนี้อยู่ที่ว่า เมื่อได้จดทะเบียนจำนวนหรือส่วนแบ่งและตกทอดกันลงมาเป็นชั่วคนแล้ว มักอำนวยความสะดวกให้ครอบครัวที่ได้สิทธิผูกขาด แสวงหากำไรโดยมิต้องลงแรง โดยการเรียกค่าธรรมเนียมจากพ่อค้าเกลือ ซึ่งเป็นผู้ซื้อส่วนแบ่งและขนเกลือไปขาย ผลก็คือผู้ผูกขาดเกลือมักมีชื่อในความร่ำรวย และถูกเรียกร้องให้ 'บริจาคนิรโทษกรรม' เพื่อสาธารณกุศลอยู่เนือง ๆ การบริจาคนั้นมักได้รับการตอบแทนด้วยตำแหน่งหรือปริญญา ตัวอย่างเช่นในแถบมณฑลซางลู่ ได้เมืองเทียนสิน เก็บเงินจากพ่อค้าเกลือเพื่อประโยชน์ทางการทหารได้ถึง ๖๐๐,๐๐๐ เหรียญจีน ใน ค.ศ. ๑๗๗๓ และเก็บได้อีก ๓๙๖,๐๐๐ เหรียญจีนใน ค.ศ. ๑๗๙๙ เพื่อปราบกบฏคอกบัวขาวในมณฑลเสฉวน พ่อค้าแถบบริเวณเหลียงหวยมีศูนย์กลางอยู่ที่หยางโจว เหนือมณฑลเกียงซู เป็นพวกที่ร่ำรวยที่สุด เงินบริจาคนิรโทษกรรมที่เก็บได้จากมณฑลเหลียงหวย ใน ค.ศ. ๑๗๗๓ นั้น รวมได้ถึงจำนวน ๔,๐๐๐,๐๐๐ เหรียญจีนและเก็บใน ค.ศ. ๑๗๙๒ ได้อีกถึง ๔,๐๐๐,๐๐๐ เหรียญจีน ระหว่างปี ค.ศ. ๑๗๒๔ และ ๑๘๐๔ เป็นเวลา ๑๓ ปี เก็บเงินบริจาคนิรโทษกรรมจากพ่อค้าแถบเหลียงหวยได้เงินถึง ๑,๐๐๐,๐๐๐ เหรียญจีนหรือมากกว่า

ความมั่งคั่งของพ่อค้าเกลือขึ้นขึ้นอยู่กับการตัดสินบนข้าราชการมากน้อยเพียงใด พ่อค้าแถบซางลู่ได้ซื้อว่าสนิรโทษกรรมกับพวกข้าราชการชั้นสูง ถึงกับรับนโยบายในราชสำนักก่อนพวกข้าหลวงมณฑล และข้าหลวงทั่วไปเสียอีก มีเรื่องเล่าว่า ครึ่งหนึ่งผู้ตรวจราชการขับไล่พ่อค้าเกลือแถบซางลู่และจักรพรรดิเรียกตัวเขามาสอบสวน เมื่อเขาเข้ามาก็ปรากฏว่า เดินทางได้เพียง ๖ ไมล์ในสามวัน เพราะมีเหตุกีดขวางต่าง ๆ เขาได้รับสินบน ๖๐๐,๐๐๐ เหรียญจีน ให้ถอนความพยายามที่จะมาให้การ เหตุอื่นที่แสดงให้เห็นชัดก็คือ เมื่อพระจักรพรรดิเสด็จไปประพาสมณฑลต่าง ๆ ได้รับของขวัญมีค่าจากพ่อค้าเหลียงหวยมากที่สุด

ความเสื่อมอำนาจของราชวงศ์ชิง

นอกเหนือไปจากการฉ้อราษฎร์บังหลวง ที่แพร่หลายอย่างกว้างขวางในระบบการบริหารราชการแล้ว เหตุที่ช่วยในความเสื่อมของราชวงศ์อีกประการหนึ่ง คือ การกบฏ ซึ่งมีแรงกระตุ้นจากการกดขี่ของข้าราชการและยากที่จะปราบลงได้ เนื่องจากฉ้อราษฎร์บังหลวงในกองทัพ

เมื่อพวกแมนจูเข้าปกครองเมืองจีนนั้น เข้ามาในฐานะเป็นกองทัพมีอาวุธ กำลังทัพของพวกแมนจูแบ่งแยกเป็นกองๆ โดยใช้ธงต่างสี รู้จักกันว่า กองพลแปดกองตามสีของธง ในกองทหารนั้นมีทั้งพวกแมนจูไปกับพวกจีน ทำให้มีกองทหารและสีธงเพิ่มจำนวนขึ้น รวมทั้งหมดเป็นจำนวน ๒๔ ภายในประเทศจีน พวกแมนจูเข้าควบคุมกองทหารของราชวงศ์หมิงและกองทหารพื้นเมืองอื่นๆ พร้อมกับตั้งกองทัพจีน (ลูยิ๊ง) ซึ่งเป็นกองทัพที่ยิ่งใหญ่ แต่มีประสิทธิภาพน้อยกว่า และยิ่งในยามสงบก็ยังเสื่อมลงเป็นลำดับ

ในระยะ ๑๐ ปีสุดท้ายของช่วง ๖๐ ปีที่จักรพรรดิเฉียนหลงครองราชย์อยู่ มีจำนวนซื้อทหารในจำนวนสีธงต่างๆ ของพวกแมนจูรวมประมาณ ๑๖๐,๐๐๐ คน ซึ่งเป็นจำนวนที่ใกล้เคียงกันในปี ค.ศ. ๑๖๔๔ การฉ้อราษฎร์บังหลวงเกิดขึ้นแพร่หลายในหมู่กองทัพเช่นเดียวกับในวงการพลเรือน ทั้งนายทหารและพลทหารต้องต่อสู้กับราคาของที่เพิ่มสูงขึ้น ในระยะก่อนและหลัง ค.ศ. ๑๘๐๐ พลทหารที่ยากจนที่ต้องอาศัยข้าวซึ่งเป็นส่วนแบ่งจากกองทหารจำเป็นต้องกลายเป็นพ่อค้าขายของเล็กๆ น้อยๆ หรือเป็นโจรผู้ร้าย ประกอบมิจินาซีฟเพื่อยังชีวิตให้รอด หลังจากที่มีเวลาสงบในประเทศจีนมามากกว่าศตวรรษ ความเสื่อมของทหารแมนจูแสดงให้เห็นชัดในการกบฏชาวนาครั้งใหญ่ที่เกิดขึ้น

กบฏดอกบัวขาว

กบฏนี้เกิดขึ้นระหว่างปี ค.ศ. ๑๗๙๖-๑๘๐๔ เริ่มก่อตัวขึ้นแถบภูเขาชายเขตแดนแถบมณฑลหูเป่ย์ มณฑลเสฉวน และมณฑลชานซี ในบริเวณต้นแม่น้ำฮั่นและสาขาลุ่มแม่น้ำแยงซี ที่นั่นมีคนจนอพยพมาจากที่ราบลุ่มที่มีพลเมืองหนาแน่นมาตั้งถิ่นฐานใหม่ตามริมเชิงเขา เพื่อประทังชีวิตให้รอด การอพยพครั้งนี้แม้ว่ารัฐบาลจะสนับสนุน แต่ก็มิได้มีการขยายการปกครองฝ่ายพลเรือน การคมนาคม หรือการควบคุมทางทหารควบคู่กันไป

ความไม่พอใจระเบิดขึ้นจากพวกนักรีดไถภาษี มีชายหนุ่มผู้หนึ่งอ้างว่าเป็นตัวแทนของสมาคมดอกบัวขาวแต่สมัยโบราณ (ไป เหลียน เจี้ยว) ความเชื่อในขบวนการศาสนาซึ่งแพร่หลายอยู่ในปลายสมัยราชวงศ์หยวนและราชวงศ์หมิงนั้นให้ความหวังในการเป็นสาวกของพระพุทธเจ้า ในการรื้อฟื้นราชวงศ์หมิง ในความพยายามที่จะปลดปล่อยความทุกข์ยากของคนในโลกนี้และโลกหน้า ความเชื่อที่ค่อนข้างรางเลือนเหล่านี้เหมือนกับตำนานในลัทธิเต๋าซึ่งพวกกบฏแต่โบราณเคยนำมาอ้าง ก็อาจใช้เป็นเครื่องโยงความสัมพันธ์ระหว่างหัวหน้าและพวกติดตามในหมู่กบฏได้ เมื่อมีกบฏเกิดขึ้นได้ครั้งหนึ่ง เหตุการณ์ยิ่งร้ายขึ้นเข้าขึ้นต่อต้านราชวงศ์แมนจู แต่ก็มิได้มีอุดมการณ์ที่ดีไปกว่านั้น ใน ค.ศ. ๑๗๙๖ พวกกบฏ

เข้ายึดที่มั่นที่รัฐบาลจัดตั้งขึ้นเพื่อป้องกันพวกชนเผ่าเมี้ยวซึ่งกบฏขึ้นแถบภาคใต้ลุ่มแม่น้ำแยงซี ส่วนกบฏดอกบัวขาวนั้นเกิดขึ้นและก่อความวุ่นวายต่อมาถึง ๕ ปี ด้วยการก่อตัวเป็นกองโจรต่าง ๆ และไม่ปรากฏว่าได้มีการจัดตั้งศูนย์กลางการปกครองหรือตั้งราชวงศ์ขึ้นแข่งขันกับราชวงศ์ชิงแต่อย่างใด

ในระยะปีแรก ๆ การกบฏเป็นเสมือนการแข่งขันกันระหว่างกองโจรที่ไม่มีระเบียบกับกองทหารส่วนกลางซึ่งไร้สมรรถภาพที่ส่งมาปราบปราม ทั้งสองฝ่ายต่อสู้กันเพื่อจะยึดครองหมู่บ้านเชิงเขาและส่วนสำคัญของกำลังทหารคือกำลังรี้พลและอาหาร อย่างไรก็ตามเป็นเวลาหลายปีที่โฮเซิน คนโปรตของพระจักรพรรดิเป็นผู้คุมการบริหารที่มีการฉ้อราษฎร์บังหลวงอยู่เต็มที ตราบจนพระจักรพรรดิเสด็จหลุมผู้ทรงไร้สมรรถภาพอยู่ สวรรคตไปในต้นปี ค.ศ. ๑๗๙๙ โฮเซินส่งกองทหารเข้าไปปราบกบฏครั้งแล้วครั้งเล่า แต่ก็ไม่สามารถขจัดการขยายตัวของพวกกบฏได้ พวกกองโจรใช้ยุทธวิธีแบบลอบโจมตีและหลบหนีหายไปนอกเขา

การปราบกบฏพื้นเมืองอยู่เป็นเวลาหลายปีนั้น แสดงให้เห็นลักษณะพิเศษหลายประการประการแรก คือ การรื้อฟื้นระเบียบและกำลังใจของกองทัพ หลังจากจักรพรรดิเจียซิงครองราชย์ใน ค.ศ. ๑๗๙๙ แล้ว ก็สนับสนุนกำลังทัพแมนจูให้ดีขึ้น ดังเช่น นายพล อีเลอเทง ปาว นักรบจากแมนจูเรียซึ่งไม่รู้ภาษาจีนเลย และร่วมล่ำบากกับบรรดาทหารในสนามรบ มีการวางแผนอย่างรัดกุมในอันที่จะป้องกันเขตชายแดนให้ปลอดภัยและแถบชนบทให้สงบ นั่นคือรวบรวมพวกชาวนาไต่อยู่ในบริเวณที่กำหนดหรือป้องกันชนบทให้ปลอดภัยและขนย้ายข้าวปลาอาหารจากนาเสีย รวมกำลังคนในแถบชนบทเพื่อป้องกันตนเอง รัฐบาลจ่ายเงินและอาหารให้ส่วนหนึ่ง การเกณฑ์กำลังทหารนี้ทำได้ง่าย เพราะความยากจนของประชาชนอันสืบเนื่องมาจากการกบฏ กองทหารบางพวกถูกฝึกให้เป็นกองติดตามพวกกบฏ แผนของการติดตามและทำลายพวกกบฏนั้นรัฐบาลมีนโยบายที่จะทำให้พวกหัวหน้ากบฏกับผู้ติดตามแตกกัน และประกาศให้ตำแหน่งและสินบนแก่ผู้ยอมเข้ามามอบตัวและยังตั้งราคาหัวของพวกหัวหน้ากบฏด้วย

แผนการปราบปรามกบฏของราชวงศ์ชิงมีหลายวิธีด้วยกัน เช่นพยายามตัดเสบียงอาหารและกำลังของพวกกบฏ ช่วยควบคุมรวบรวมกำลังของคนพื้นเมือง พยายามให้พวกกบฏแยกตัวออกจากกัน นอกเหนือไปจากแผนใช้กองทหารปราบปรามตามปกติ แผนต่างๆ เหล่านี้ได้ผลดี เพราะพวกกองทหารมีธงสีต่างๆ หลังจากประสบความผิดพลาดในระยะแรกก็เริ่มตั้งตัวได้ แต่ทหารของราชวงศ์แมนจูนั้นเสียชื่อไปในระยะแรก เพราะไม่สามารถเอาชนะพวกกบฏได้ ชัยชนะของรัฐบาลสืบเนื่องมาจากกองทหารพื้นเมืองจำนวนประมาณ

๓๐๐,๐๐๐ คนเป็นส่วนใหญ่ และในระยะต่อมา รัฐบาลพยายามปลดอาวุธกองทหารเหล่านี้ กองทหารเล็ก ๆ ซึ่งได้รับการฝึกหัดและคัดเลือกไว้เป็นอย่างดีกลายเป็นปัญหาที่ร้ายแรง เพราะความสามารถของกองทหารนั้นกลายเป็นดาบสองคมที่อาจเป็นภัยแก่ประเทศจีนได้ หลังปี ค.ศ. ๑๘๐๐ ก็มีช่องทางให้พวกกบฏอื่น ๆ ก่อตัวขึ้นอีก

กองทัพเรือจีนและปัญหาโจรสลัด

ความเสื่อมของราชวงศ์ชิงนั้นเห็นได้ชัดเกี่ยวกับอำนาจทางทะเลมากกว่าทางบก กองทัพเรือของราชวงศ์หมิงหลังจากศตวรรษที่ ๑๕ ก็มิได้มีชื่อเสียงดังเช่นกองทัพเรือของสมัยราชวงศ์ซ่งและราชวงศ์หยวน ยิ่งพวกแมนจูเป็นพวกชนเผ่าเร่ร่อนมาแต่ก่อน จึงยิ่งสนใจเกี่ยวกับดินแดนบนบก ดังปรากฏให้เห็นชัดในการเข้ายึดครองเกาะไต้หวันได้สำเร็จ

ในปลายสมัยราชวงศ์หมิง ชาวจีนอพยพจากมณฑลฝูเจี้ยนไปยึดครองเกาะไต้หวันแทนที่คนพื้นเมืองซึ่งเป็นพวกชนเผ่ามาเลย์ ซึ่งบัดนี้ยังคงอาศัยอยู่แถบภูเขาซีกตะวันออกบนเกาะนั้น ผู้สวามีภักดีต่อราชวงศ์หมิงคนหนึ่ง ชื่อ เจิ้ง เจิง กุง (ค.ศ. ๑๖๒๔-๑๖๖๒) เขาเป็นหัวหน้าโจรสลัดด้วย (ในหลักฐานตะวันตกเรียกว่า คอซิงกา) ตั้งศูนย์กลางอยู่ ณ เกาะไต้หวัน ในขั้นแรกพวกราชวงศ์ชิงใช้วิธีกักกันเสบียงอาหารจากแผ่นดินใหญ่มิให้ไปยังเกาะนั้นได้ ด้วยการอพยพประชาชนจากริมฝั่งตะวันออกเฉียงใต้บนผืนแผ่นดินใหญ่ให้เข้ามาภายในแผ่นดิน และห้ามการค้าต่อทางทะเล หลังจากราชวงศ์ชิงได้ภาคใต้จีนตลอดแล้ว ก็เข้ายึดครองเกาะไต้หวัน ใน ค.ศ. ๑๖๘๓ แต่ก็มีได้คิดจะยึดทำเป็นฐานทัพเรือ พวกแมนจูมิได้สนับสนุนการขยายอำนาจทางทะเล ดังเช่นพวกมองโกลหรือพวกหมิงสมัยต้นราชวงศ์อันที่จริงแล้ว พวกมองโกลมิได้มีประเพณีกองทัพเรือ ไม่มีความคิดเกี่ยวกับอาวุธหรือกำลังที่จะใช้ปราบข้าศึกทางทะเลได้

แต่กองเรืออาจจัดตั้งขึ้นได้ในยามฉุกเฉิน และจัดตามประเพณีกองทัพบกของราชวงศ์แมนจู คือ จัดกองทัพแต่ละกองขึ้นใหม่ ซึ่งแท้จริงเป็นที่รวมกองทหารเล็ก ๆ ซึ่งต่างเคยแยกกันอยู่ เพราะรัฐบาลก็ตกกันมิให้กองทหารมีอำนาจอิสระขึ้นมา ตามมณฑลริมทะเลมีกองเรือ ซึ่งมีหน้าที่ปราบความวุ่นวายริมฝั่งทะเล กองเรือเหล่านั้นต่างอยู่ใต้อาณัติของมณฑลที่จอดเรืออยู่ แต่หากได้รับคำสั่งจากกรุงปักกิ่งก็จะรวมกำลังกันได้ กำลังทางเรื่อนั้นมิได้รับการฝึกหัดในแนวน้ำลึกหรือฝึกรวมกันในฐานะเป็นกองทัพของชาติ ความจริงข้อนี้แสดงให้เห็นว่ากำลังทางเรือของจีนนั้นมิได้เป็นกองทัพของชาติโดยแท้จริง แต่เป็นกองเรือที่มีไว้เพื่อปราบโจรสลัด เช่นเดียวกับกองทหารเล็ก ๆ ตามหัวเมืองมีไว้เพื่อปราบ

กองโจร พวกโจรสลัดจึงเอาตัวรอดได้โดยการใช้วิธีการแบบเดียวกันกับพวกโจร เช่นหนีออกให้พ้นเขตเดิมที่เจ้าหน้าที่มณฑลไม่อาจติดตามไปได้ และเจ้าหน้าที่ในมณฑลที่ไปถึงใหม่ก็ไม่มีเหตุผลที่จะส่งจับพวกโจรเหล่านั้นได้

ด้วยมิได้มีความประสงค์จะสร้างกองทัพเรือจริง ๆ กองทัพเรือจีนจึงยังคงเป็นกองเรือเล็ก ๆ อยู่ โดยทั่วไปเรือมีน้ำหนักประมาณ ๓๐๐ ตัน และกว้าง ๑๐๐ ฟุต มีลูกเรือประมาณ ๑๐๐ คน และบินประมาณ ๖ กระบอก ในขณะที่นั้นมีเรือบรรทุกสินค้าสามารถบรรทุกได้ถึง ๑,๐๐๐ ตัน จนต้องมีกฎหมายประกาศห้ามการต่อเรือค้าขายใหญ่ ๆ ด้วยความหวังว่าเรือรบที่มีอยู่แล้วจะไม่คู่ลำสมัยเพราะความก้าวหน้าของเทคนิคการต่อเรือ

ในปลายสมัยศตวรรษที่ ๑๙ มีปัญหาโจรสลัดเพิ่มมากขึ้นในแถบริมฝั่งตะวันออกเฉียงใต้ โจรสลัดบางพวกมีที่มั่นอยู่ในเวียดนาม ซึ่งพวกคู่แข่งทางการเมืองในชนบทใช้โจรสลัดเป็นรายได้ประเภทภาษีอากร พวกโจรสลัดบางพวกก็แอบตัวอยู่เงียบ ๆ ริมฝั่งกว้างตุง ฟู่เกี้ยนและซีเกียง พวกโจรสลัดหลอกตาเจ้าหน้าที่ที่พยายามปราบปรามด้วยการแสดงตนเป็นพวกมีอาชีพตกปลาบ้าง หรือด้วยการเป็นเรือคู้มกันซึ่งคนหาปลาหรือพ่อค้าจ้างมาไว้ป้องกันตน ต่อต้านโจรสลัดบ้าง อันที่จริงการปล้นสะดมและการหักหลังนั้น เป็นวิธีการหาเลี้ยงชีพที่ได้ประโยชน์มาก หัวหน้าโจรสลัดในระยะก่อนและหลังปี ค.ศ. ๑๙๐๐ ใช้เรือใหญ่กว่าที่ทางรัฐบาลจะตามจับได้ พวกโจรสลัดเข้มแข็งขึ้นมากถึงขนาดที่ใน ค.ศ. ๑๙๐๖ เข้าโจมตีเกาะไต้หวัน ด้วยขบวนเรือมากกว่า ๑๐๐ ลำ และลูกเรือประมาณ ๑๐,๐๐๐ คน เป็นต้น ในสายตาของผู้สังเกตการณ์ชาวตะวันตกเป็นอันสรุปได้ว่า กำลังทัพเรือของจีนซึ่งแบ่งแยกกันอยู่และมีเทคนิคค่อนข้างล้าสมัยนั้น มิสามารถจะป้องกันเงินจากกองทัพเรือที่ทันสมัยได้

สมาคมลับต่าง ๆ สมาคมจาริกสามตัว (ไทรแอด)

ขณะที่อำนาจของราชวงศ์ชิงเสื่อมลง มีสมาคมลับก่อตัวขึ้นเป็นพวกต่อต้าน โดยทั่วไปเรียกสมาคมประเภทนี้ว่า “เจี้ยว” แปลว่าสาขา ศาสนาหรือลัทธิ ในภาคเหนือของจีนและ “ฮูย” ซึ่งแปลว่าสมาคมในภาคใต้ เป็นซากของสมาคมดอกบัวขาว (และพวกที่จะนำภิกษุนักมวยใน ค.ศ. ๑๙๐๐) ปรากฏตัวขึ้นในภาคเหนือของจีนโดยใช้ชื่อว่าสมาคมจาริกสามตัวแปดตัว (ปากัวเจี้ยว) และสมาคมเหตุผลจากสวรรค์ (เทียนหลี่เจี้ยว) สมาคมหลังนี้เริ่มก่อตัวขึ้นแถบมณฑลเหอหนาน มณฑลชานตุง และเจ้อลี้ ใน ค.ศ. ๑๙๑๓ และ

ก่อให้เกิดความหวาดเกรงในราชสำนัก เพราะมีแผนร่วมกับพวกซันที และวางแผนจะเข้ายึดพระราชวังชั้นในกรุงปักกิ่ง อย่างไรก็ตาม รัฐบาลสามารถปราบกบฏที่ก่อตัวขึ้นใกล้ราชสำนักภาคเหนือขึ้นได้โดยรวดเร็ว แต่ส่วนในภาคใต้นั้นยากกว่า

ในแถบภาคใต้ ความยุ่งยากเกิดจากพวกสมาคมจาริกอักษรสามตัว (ซานเหอฮู่หรือซานเทียนฮู่) ซึ่งรู้จักกันว่าเป็นสมาคมสวรรค์และพื้นดิน (เทียนตี้ฮู่) หรือสมาคมหุง (หุงเหมิงหรือหุงเหมิน) และยังใช้ชื่ออื่นๆ อีกมาก ตามนิยายที่เล่าสืบกันมาว่าพระสงฆ์นักบวชคนหนึ่งตั้งสมาคมนี้นขึ้นในปี ค.ศ. ๑๖๗๔ ที่วัดใกล้เมืองฟูโจวในมณฑลฝูเจี้ยน พวกนี้เคยเป็นเหยื่อของข้าราชการประเภทโก่งกินมาแล้ว มีคำขวัญว่า “จะล้มราชวงศ์ชิง และตั้งราชวงศ์หมิงขึ้นแทนที่” และมีพิธีการตามประเพณีที่เล่าสืบกันมา เป็นสมาคมที่อยู่ร่วมกันประหนึ่งพี่น้องร่วมสายโลหิต สมาชิกทุกคนต้องสาบานว่าจะสวามิภักดิ์ต่อสมาคมนั้นจนตาย หลักใหญ่ก็เพื่อจะกำจัดการปกครองของพวกแมนจู กิจวัตรประจำวันของพวกสมาคมนี้นี้เป็นไปอย่างปกติสุข อย่างไรก็ดี อาจเปรียบได้กับนิกายมาโซนิคในโลกตะวันตก เป็นสมาคมที่รวมของสมาชิกที่เปรียบเสมือนพี่น้องกัน มีจุดมุ่งหมายในความประพฤติอันสูงส่งและช่วยเหลือร่วมมือกันในระหว่างสมาชิก ทำให้เป็นประโยชน์แก่คนสัจจริงไปมา เช่น พ่อค้าที่เดินทางไปมา ชาวเรือ กุ๊สขนของ เจ้าหน้าที่ขึ้นท่า พวกชนของหนิงฮาซี และพวกมิจาซีฟ เป็นต้น การใช้เครื่องหมายของสมาคม เช่น ตัวอักษรเฉพาะผู้ร่วมสมาคม และคำอาณัติสัญญาของสมาคมก็อาจได้รับการคุ้มครองในสถานที่แปลกๆ ไกลไปจากบ้าน ในเมืองต่างๆ บนเส้นทางการค้า หรือในดินแดนโพ้นทะเลได้ ขณะที่พวกกบฏดอกบัวขาวมีชื่อเสียงในแถบภาคเหนือของจีน ที่ตั้งมั่นของพวกกบฏจาริกอักษรสามตัวมีอยู่ ๕ แห่งที่เป็นหลักในแถบมณฑลภาคใต้ ซึ่งมีการค้าภายในและการค้ากับต่างชาติเจริญรุ่งเรืองมากที่สุด ผู้สังเกตการณ์ตะวันตกรู้ได้จากชุมนุมชาวจีนโพ้นทะเลที่เจริญขึ้นพร้อมกับกิจการของชนชาติตะวันตกในแถบเอเชียอาคเนย์ เช่น สิงคโปร์ และปัตตาเวีย เป็นต้น

ปีแล้วปีเล่า พวกสมาคมจาริกอักษรสามตัวและสาขาต่างๆ เป็นสื่อชักนำเรื่องราวทุจริต ผิดกฎหมายต่างๆ หรือใช้ศัพท์ปัจจุบันก็เป็นพวกกลุ่มมิจาซีฟได้ดินต่างๆ ด้วยใครก็ตามที่มีจุดประสงค์ประพฤติดีกกฎหมายมีวิธีการเตรียมพร้อมตามปกติ การกบฏที่เปิดเผยนั้นดูเหมือนจะเนื่องมาจากอุดมการณ์มากกว่าการกระทำที่ปกติ ความโกลาหลอลหม่านนั้นหากมีเจ้าหน้าที่เข้ามาชุกก็อาจขยายเป็นการกบฏมีอาวุธครบได้ ดังที่เกิดขึ้นที่ได้หัวนใน ค.ศ. ๑๗๘๐ และต่อๆ มาอีกหลายครั้ง นอกจากนั้นยังมากกว่าอีกหนึ่งครั้งในแถบภาคใต้ของจีนในต้นศตวรรษที่ ๑๙

ศาสนาคริสต์ในในฐานะเป็นลัทธิที่ขัดแย้ง

หลังจากที่จักรพรรดิ ยุง เจิ้ง (ค.ศ. ๑๗๒๓—๑๗๓๕) ประกาศว่าศาสนาคริสต์เป็นลัทธิที่ขัดแย้ง หรือในภาษาสมัยใหม่ต้องว่า มุ่งที่จะล้มรัฐบาล ได้ถูกบังคับให้เป็นอยู่เสมือนสมามคมลับ แต่อยู่ในฐานะถูกต้องตามกฎหมายมากกว่าศตวรรษตราบจน ค.ศ. ๑๘๔๔ เนื่องจากหลังปี ค.ศ. ๑๗๙๖ มีกบฏและโจรสลัดเกิดขึ้นบนบกและในทะเลอย่างชุกชุม อาจกล่าวได้โดยย่อว่า การปราบปรามศาสนาคริสต์มีมากขึ้นหลังสมัยจักรพรรดิเฉียนหลงมาแล้ว แม้ว่าในสมัยดังกล่าวจะมีการปราบปรามเป็นครั้งคราวก็ตาม

ในปี ค.ศ. ๑๘๐๐ มีชาวจีนกลับไปนับถือศาสนาคริสต์ประมาณ ๓๐๐,๐๐๐ คน ตามหลักฐานในศาสนาคริสต์นิกายโรมันคาทอลิก มีบาทหลวง ๑๙๘ คน ในจำนวนนั้น ๘๙ คนเป็นชาวจีน และบาทหลวงจำนวน ๗๐ รูปอยู่ที่เมืองหมาเก้า บาทหลวงฝรั่งเศสนิกายลาซาริสเข้าแทนที่บาทหลวงเยซูอิตที่กรุงปักกิ่ง หลังจากนิกายเยซูอิตล้มเลิกไปใน ค.ศ. ๑๗๗๓ แล้ว นิกายฟรานซิสกันและนิกายดอมินิกันยังคงมีกิจกรรมอยู่ในมณฑลฟูเกียนและมณฑลเสฉวนเป็นศูนย์กลางใหญ่ มีมิชชันนารี ๖ คน บาทหลวงจีน ๑๓ คน และพวกคริสเตียน ๔๐,๐๐๐ คน ขณะนี้องค์การศาสนาที่นานถึงถูกขจัดไปหมดแล้ว

ในสมัยจักรพรรดิเจียซิง (ค.ศ. ๑๗๙๖—๑๘๒๐) การปราบปรามศาสนาคริสต์รุนแรงขึ้นใน ค.ศ. ๑๘๐๕ และหลัง ค.ศ. ๑๘๑๑ โดยเฉพาะในแถบมณฑลเสฉวนซึ่งบาทหลวงฝรั่งเศสและบาทหลวงจีนจำนวนมากถูกฆ่าตาย แม้รัฐบาลของราชวงศ์ชิงจะมีได้แต่ต้องนักเผยแพร่ศาสนาที่ปักกิ่ง แต่ได้พยายามปราบปรามผู้นับถือศาสนาคริสต์อยู่ พวกฟรานซิสกันรุ่นสุดท้ายถูกขับไล่ออกจากประเทศระหว่าง ค.ศ. ๑๘๐๑—๑๘๒๙ ไม่มีนักเผยแพร่ศาสนาใหม่แม้แต่คนเดียวเข้าประเทศได้ เว้นแต่ผู้สอนศาสนาคริสต์นิกายโปรเตสแตนท์คือโรเบิร์ต มอริสัน เดินทางมาถึงเมืองกวางตุ้งใน ค.ศ. ๑๘๐๗ ภายใต้อุปถัมภ์ของบริษัทอินเดียตะวันออก

พวกนักสอนศาสนาที่ยังมิได้ถูกจับหรือถูกไล่ออกจากประเทศนั้น ก็ต้องคอยหลบเลี้ยงผู้มีอำนาจอยู่ บางครั้งก็เดินทางไปเรื่อย ๆ บางครั้งก็ปลอมตัวเป็นคนพายเรือ เพื่อเดินทางไปพบพวกที่ถูกขับไล่ เป็นต้นว่าในมณฑลเสฉวน เดินทางไปยังที่ต่าง ๆ ได้ ๕๗๗ แห่ง การกระทำดังกล่าวนี้ทำให้ขบวนการเคลื่อนไหวของศาสนาคริสต์เป็นเสมือนสมามคมลับ และคนทั้งหลายก็จะต้องติดต่อกันในเงื่อนนั้น จุดมุ่งหมายสำคัญของรัฐบาลคือ จะลดจำนวนหัวหน้าคริสเตียน กระจายตัวพวกที่เริ่มจะเลื่อมใสและส่งพวกที่นับถือศาสนาคริสต์ไปแล้วไปเป็นทาส ดังนั้นใน ค.ศ. ๑๘๐๕ เจ้าหน้าที่จับผู้เข้ารีตคนหนึ่งซึ่งถือจดหมายของชาว

ยุโรปได้ ทำให้จับคนเพิ่มอีก ๒๙ คนที่กรุงปักกิ่ง ซึ่งในจำนวนนั้นปรากฏว่า ๑๑ คนมิใช่ผู้เข้ารีต อีก ๕ คนถูกบังคับ (ด้วยการโบย ๑๐๐ ที) ให้เปลี่ยนความเชื่อ และอีก ๑๓ คนที่ปฏิเสธไม่ยอมกระทำดังกล่าว ถูกส่งไปเป็นทาสที่เมืองฮิลี ในเอเชียภาคกลาง ในมณฑลกุ้ยโจว ใน ค.ศ. ๑๘๑๑ และต่อมาจากจำนวนพวกคริสเตียนที่จับได้ ๕๙ คน ๓๔ คนเปลี่ยนความเชื่อ และ ๒๕ คนไม่ยอมเปลี่ยนใจ ใน ค.ศ. ๑๘๑๕ จับพวกคริสเตียนที่มณฑลเสฉวนได้ ๘๐๐ คน หัวหน้า ๒ คนถูกแขวนคอ และอีก ๑๑ คนถูกตัดสินให้ใส่ตรวนคอตลอดชีวิต

ชุมนุมพวกคริสเตียนเป็นกลุ่มชนที่มาจากที่ต่าง ๆ กัน เช่น พ่อค้าจำนวนมากซึ่งซื้อขายสินค้าตะวันตก และบุตรชายจากสกุลขุนนาง ซึ่งมีความสัมพันธ์กับศาสนาคริสต์นิกายสืบทอดกันมาแต่ก่อน ส่วนพวกชาวนาหรือคนงานมีแต่เพียงจำนวนน้อย ใน ค.ศ. ๑๘๐๕ พระจักรพรรดิทรงสนพระทัยที่ทรงทราบว่ามีการแมนจูเป็นคริสเตียนอยู่เป็นจำนวนมาก และแม้แต่สมาชิกในพระราชวงศ์สองท่านก็เป็นคริสเตียนด้วย

ในรัชสมัยของจักรพรรดิ เต้า กวง หลัง ค.ศ. ๑๘๒๑ ไปแล้ว มิได้มีนโยบายเป็นทางการในอันที่จะปราบปรามพวกคริสเตียนแต่ประการใด ใน ค.ศ. ๑๘๒๗ รัฐบาลยึดโบสถ์ในนิกายโรมันคาทอลิก (ไปทางหรือวิหารเหนือ) ในกรุงปักกิ่งมาขายทอดให้เป็นบ้านส่วนบุคคลไป วิหารนี้จักรพรรดิทรงให้พระราชทานให้พวกเยซูอิตใช้มาเป็นเวลา ๑๓๕ ปี แสดงให้เห็นว่าศาสนาคริสต์เสื่อมลงอย่างมากในเมืองจีน

วิวัฒนาการในด้านวิชาการและความคิด

กลุ่มชนชั้นข้าราชการ ผู้ซึ่งได้รับการฝึกหัดและเชื่อมั่นในสาเหตุของความเสื่อมของพระราชวงศ์ยังคงมีอยู่ ราชวงศ์ก่อน ๆ เสื่อมลงเพราะการฉ้อราษฎร์บังหลวง และราชวงศ์ชิงก็มีอาจหนีโชคชะตาอันนั้นไปได้เช่นกัน

ชนชั้นข้าราชการเป็นผู้ที่เห็นการณ์ไกลดังกล่าว แต่อยู่ในชนบประเพณีที่มีอาจเปลี่ยนเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นเกี่ยวกับการเมืองได้ ในการเตรียมการสอบไล่ นั้น ขุนนางทั้งหลายย่อมมีความรู้ใน “บทความทั้งแปด” (ปา กู่ หวน) เป็นอย่างดี ซึ่งความรู้เหล่านั้นมิได้มีอิทธิพลแต่ในด้านการเขียนเพียงอย่างเดียว แต่มีในด้านความคิดด้วย

ตัวอย่างที่แสดงให้เห็นชัดก็คือ ในการสอบไล่สมัยราชวงศ์หมิง ใน ค.ศ. ๑๔๘๗ กำหนดหัวเรื่องตัวอักษร ๖ ตัว ในวงเล็บจากหนังสือของเม่งจื่อ ชื่อ โล่ เทียน เจ้อ ป่าว เทียน เซี่ย ซึ่งมีคำแปลตามแบบว่า “ท่านผู้มีความสุขอยู่ในสวรรค์ จะส่งความรักและ

ลักษณะการเขียนแบบราชวงศ์หมิง ประเภทเปรียบเทียบโดยตรงไปตรงมานี้ได้รับการขัดเกลาในสมัยราชวงศ์ชิง ปรากฏในรูปร่างลักษณะต่าง ๆ กัน เพื่อหลีกเลี่ยงการซ้ำกัน อาจนำข้อความในสมัยโบราณมาตัดเป็นตอน ๆ วิธีการแต่งแบบสี่พยางค์นี้เป็นการนำเอาความโบราณมาเล่นคำกัน โดยเน้นถึงความทรงจำและรายละเอียด มิใช่เนื้อหา ความ การเน้นข้อความที่ขัดแย้งกัน ทำให้เสียเนื้อหาไป มีนักวิจารณ์ติเตียนวิธีการนี้มาตลอดระยะเวลาที่ผ่านมา แต่ก็มีได้มีผู้ใดเลิกล้มวิธีการดังกล่าวได้

สถาบันการศึกษาสมัยราชวงศ์ซ่งสนับสนุนให้เกิดขึ้นในการค้นคว้าเป็นอย่างยิ่ง (เช่น เจิ้ง ชีเยะ = ศึกษาตรวจตรรกเหตุการณ์ต่าง ๆ) เป็นความก้าวหน้าที่เกิดขึ้นในระยาศตวรรษที่ ๑๗ และศตวรรษที่ ๑๘ ส่วนหนึ่งเป็นการแสดงออกเพื่อต่อต้านการปรับปรุงลัทธิขงจื๊อสมัยราชวงศ์ซ้องและราชวงศ์หมิง การต่อต้านเป็นไปในรูปของการนำตำราโบราณมาอธิบายใหม่ และนำคุณค่าของเก่าขึ้นมาแสดงกันใหม่ ซึ่งรู้จักกันต่อมาว่า การศึกษาแบบราชวงศ์ซัน โดยใช้ความเป็นจริงในตำรามาชี้แจง อย่างไรก็ดี การศึกษาแบบราชวงศ์ซันได้กลายเป็นวิธีการแบบใหม่ซึ่งตั้งขึ้นอย่างถาวร พร้อมด้วยกฎที่ว่า ไม่มีความเชื่อโดยปราศจากเหตุผล และให้ติดตามความเป็นจริงในการศึกษาแบบโบราณ

วิธีการขั้นแรกที่ใช้กันในปลายศตวรรษที่ ๑๗ ก็คือ เมื่อนักศึกษา เยน โย จี ทำการค้นคว้าคำราของศตวรรษที่แล้วๆ มาพิสูจน์ให้เห็นว่า คำราที่เรียกว่า ‘คำราโบราณ’ หรือ

หนังสือ ชูจิง นั้น (บางครั้งรู้จักกันว่าเป็นตำราประวัติศาสตร์) ที่ได้ท่องจำกันมาเป็นเวลากว่าพันปีนี้เป็นหนังสือปลอม บรรดานักศึกษาผู้นิยมการศึกษาแบบราชวงศ์ฮั่น ศึกษาตำราสมัยราชวงศ์ฮั่นตอนปลาย เมื่อ “ตำราโบราณ” (กุ๋หลุน) เหล่านั้นได้เป็นตำราที่เชื่อถือกัน พวกทำตำราใหม่นำตำราโบราณซึ่งเป็นที่ยอมรับกันทั่วไปในสมัยราชวงศ์ฮั่นตอนต้นมาเผยแพร่ วิธีการของเขาค่อย ๆ ดำเนินมาเป็นลำดับจนถึงขั้นที่สอง ในศตวรรษที่ ๑๘ และต้นศตวรรษที่ ๑๙ มีนักศึกษาที่กล้าริเริ่ม (เช่น จวง ชุน ยู ๑๗๑๙–๑๗๘๘ และหลานชางของเขาชื่อ ลุย เฟิง ลู ๑๗๗๖–๑๘๒๙) เริ่มพบปัญหานี้ว่ามีการปลอมแปลง “ตำราโบราณ” ดังนั้นโครงการตำราแบบใหม่จึงมีแนวโน้มส่งเสริมตำราบางประเภท ซึ่งเก่ากว่าและมีคุณค่ากว่า “ตำราโบราณ” ที่แต่งขึ้นในปลายสมัยราชวงศ์ฮั่น ในขณะเดียวกันก็ปรากฏหลักฐานของโบราณใน “ตำราใหม่” โดยเฉพาะในบทเสริมของคุงยาง ในหนังสือ ชุน ชิว ซึ่งเป็นการอธิบายความหมายของข้อความเกี่ยวกับการเมืองแบบใหม่และอาจเหมาะสมกับสภาพในศตวรรษที่ ๑๙ นั้น กล่าวโดยย่อ ความคิดในการเปลี่ยนแปลงบทเสริมของคุงยางนี้อาจนำมาใช้ในการปรับปรุงสถาบันได้

สิ่งเหล่านี้นำไปสู่การเปลี่ยนแปลงขั้นสามในปลายศตวรรษ เมื่อมีการโจมตีชนบทรหมเนียมโบราณ ซึ่งจะแผ้วถางทางไปสู่การปรับปรุงหรือการปฏิวัติชนบทรหมเนียมประเพณีนั้น ตราบจน ค.ศ. ๑๘๙๐ ขบวนการ “ตำราใหม่” ก็ยังคงรวบรวมข้อมูลอยู่

สถาบัน “วิเทศบายทางการเมือง”

โครงการใหม่อีกอันหนึ่งในต้นศตวรรษที่ ๑๙ นั้นก็เสมือนการรื้อฟื้นโครงการเก่านั่นเอง คือ สถาบัน “วิเทศบายทางการเมือง” (จิงจื่อ) ซึ่งหวังจะนำเอาความรู้มาแก้ปัญหการปกครองในวงการรัฐบาล แทนที่จะใช้วิธีแก้ปัญหาด้วยความรู้ภายใน ปรัชญา และระเบียบประเพณีต่าง ๆ แรงผลักดันการฟื้นฟูนโยบายการปกครองนี้ก่อปรด้วยความเสื่อมของพระราชวงศ์ เช่น การฉ้อราษฎร์บังหลวง การกบฏ ปรากฏการณ์ในธรรมชาติและการรุกรานของชนต่างชาติ ซึ่งเป็นสัญลักษณ์ที่นักศึกษาสมัยโบราณทราบกันดี ประเพณีการศึกษาในสมัยราชวงศ์ชิงก็เน้นถึงการศึกษาของโบราณ โดยเฉพาะวิชานิติศาสตร์ ได้ให้รายละเอียดต่าง ๆ เกี่ยวกับสถาบันในราชสำนัก รวมทั้งพิธีเช่นสรวงสังเวย เสื้อผ้าที่ใช้ในงานศพ การบรรทุกศพ ผ้าคลุมศีรษะที่ใช้ในสมัยก่อน แต่ให้ความรู้ในการแก้ปัญหาในวงการรัฐบาลในปลายสมัยราชวงศ์ชิงน้อยมาก เมื่อความเสื่อมแลเห็นชัดขึ้น พวกที่ต้องการปรับปรุงแก้ไขบ้านเมืองก็เริ่มต้นตัวขึ้นใหม่ เมื่อสมัยความวุ่นวายครั้งเปลี่ยนราชวงศ์หมิงมาเป็นราชวงศ์ชิงในปลายศตวรรษที่ ๑๗ นั้น ต่างก็ตำหนิพวกมีการศึกษาว่าฝักใฝ่อยู่กับตำราที่

ใช้ไม่ได้ ข้อเขียนของ กุ๋ เย็น อู่ (ค.ศ. ๑๖๑๓-๑๖๕๒) นั้นเป็นตัวอย่างที่ดีที่ชี้ให้เห็นแรงกระตุ้นเตือนใจ คำขวัญของขบวนการใหม่ คือ “ศึกษาสิ่งที่จะนำไปใช้ได้ในสังคม” เป็นคำแปลอย่างหยาบๆ จากข้อความที่ว่า จิง ซื่อ จื่อ ยุง บรรดาผู้นำทั้งหลายต่างต้องการศึกษาวิธีการที่จะรักษาเสถียรภาพทางเศรษฐกิจและสถาบันการเมืองของพระราชอาณาจักรจีนไว้

ความพยายามของคณะที่ต้องการเปลี่ยน ‘วิเทศบายทางการเมือง’ นี้ มีตัวอย่างแสดงให้เห็นในกรณีของ วูหยวน (ค.ศ. ๑๗๙๔-๑๘๕๗) เป็นผู้มีการศึกษาในวงการปกครองจากมณฑลหูหนาน เขาเคยศึกษาการปรับปรุงลัทธิขงจื้อสมัยราชวงศ์ซ่ง และเคยศึกษาคำราชสมัยราชวงศ์ซัน ณ กรุงปักกิ่ง ข้อวิจารณ์ตำราโบราณของเขาเหล่านั้น ช่วยกระตุ้นขบวนการ “ตำราใหม่” ดังกล่าวมาแล้ว เขาเป็นผู้นำในการจะนำความสามารถมาแก้ปัญหาเฉพาะหน้าในวงการปกครอง เมื่อคลองหลวงเกิดตื้นเขินขึ้นมา ใน ค.ศ. ๑๘๒๕ วูหยวนเขียนข้อเสนอให้ขุดขนำวมากรุงปักกิ่งทางทะเล ขำหลวงมณฑลเกียงซู ชื่อ เต้าจู เป็นผู้ที่สนับสนุนเขามาก ได้นำวิธีการนี้มาใช้ใน ค.ศ. ๑๘๒๖ ใช้ยู่ได้ปีหนึ่ง ขนำวได้ประมาณ ๑,๕๐๐ ลำเรือไปยังเมืองเทียนสิน ข้อเสนอในการขุดขนำวทางทะเลของวูหยวนได้รับการสรรเสริญจากขำหลวงมณฑลซานตุงอีกด้วย ในระยะ ค.ศ. ๑๘๓๐ วูหยวนช่วยในการปรับปรุงของ เต้า จู เกี่ยวกับการควบคุมการค้าเกลือในภาคเหนือแม่น้ำหวย ซึ่งกำหนดให้เลิกใบอนุญาต (ยิ่น) ที่เคยใช้มานั้นเสีย และใช้วิธีออกตัว (เปี้ยว) แทน ต่อมาใน ค.ศ. ๑๘๕๐ วูหยวนได้มาปกครองส่วนหนึ่งของบริเวณที่ผลิตเกลือนี้ เขาได้ทำเป็นตัวอย่าง ดังนั้น เขาจึงเป็นผู้มีการศึกษาที่มีประสบการณ์มากผู้หนึ่ง

ใน ค.ศ. ๑๘๒๖ วูหยวนได้รับเชิญให้ไปเป็นบรรณาธิการหนังสือที่รวบรวมบทความเกี่ยวกับวิเทศบายทางการเมืองภายใต้ราชวงศ์ที่ปกครองอยู่ (หวง เจา จิง ซื่อ หวน เปียน) ซึ่งนำเอาบทความเกี่ยวกับเศรษฐกิจและการปกครองมากกว่า ๒,๐๐๐ เรื่อง มารวมพิมพ์ไว้ใหม่ การรวบรวมนี้ได้กลายเป็นตัวอย่างของการรวบรวมทั้งหมด ซึ่งมีปรากฏต่อมามากกว่า ๑๒ เรื่อง ตลอดจนบทเสริมที่ปรากฏต่อมาในภายหลัง ซึ่งพยายามรวบรวมความคิดเห็นเกี่ยวกับปัญหาในวงการปกครองของชนชั้นปกครองที่มีการศึกษา วูหยวนนั้นต่อมาไปได้ตำแหน่งผู้อำนวยการใหญ่ที่กรุงปักกิ่ง ทำงานเกี่ยวกับหลักฐานต่างๆ ในห้องสมุด ณ ที่นั้นเขาค้นพบข้อเสนอรายงานการค้นคว้า และข้อคัดค้านต่างๆ ในการบริหารงานของราชวงศ์ซึ่งที่ยังมิได้พิมพ์เผยแพร่เป็นจำนวนมาก เขาเริ่มสะสมผลงานประวัติศาสตร์ปัจจุบันเกี่ยวกับการศึกษสงครามในสมัยราชวงศ์ซึ่งเป็นจำนวนมาก รวมให้ชื่อว่า บันทึกเกี่ยวกับการสงคราม (เซิง อู่ จี้) ซึ่งรวมเรื่องราวที่ราชวงศ์ชิงเข้าปกครองเมืองจีน มองโกเลีย

ทิเบต จีนเกียง และไต้หวัน ตลอดจนชัยชนะที่มีต่อชาวยุสเซีย พม่า เวียดนาม และพวก กบฏกอกบัวขาว เขารวบรวมผลงานเหล่านี้เสร็จในปี ค.ศ. ๑๙๔๒ ซึ่งเราจะเห็นต่อไปใน ภายหน้าว่าเป็นระยะก่อนที่อันตรายจากอังกฤษจะเข้ามา

นอกจากนั้น ยังมีข้าราชการอื่นๆ ประเภทเดียวกับยุยหยวนซึ่งสนใจในนโยบายปัจจุบัน อยู่มาก แต่เป็นที่น่าเสียดายว่าพวกเหล่านั้นเป็นเพียงคนส่วนน้อยในท่ามกลางคนหนุ่มมาก ราชวงศ์ชิงดำเนินนโยบายโดยสม่ำเสมอตลอดมา โดยเฉพาะในเรื่องเอาใจผู้มีความรู้ ใน ขณะเดียวกันก็พยายามกีดกันและห้ามปรามผู้มีความรู้มิให้ถกเถียงเรื่องนโยบายรัฐบาล นอกเหนือไปจากสายงานที่ดำเนินปฏิบัติกันอยู่ ทำให้ความสนใจเรื่องความคิดทางการเมือง ที่คึกคักในสมัยแรกที่พวกแมนจูเข้าครอบครองประเทศจีนเปลี่ยนไปเป็นการค้นคว้า หรือ รวบรวมความเป็นจริงต่าง ๆ เข้าไว้ ความสงสัยหรือคำวิพากษ์วิจารณ์นั้นจำกัดอยู่ในการใช้ ภาษาและการแปลตำราโบราณเท่านั้น ดังนั้น แม้จะมีผู้มีความคิดค่อนข้างก้าวหน้าอยู่บ้าง การศึกษาของจีนในต้นศตวรรษที่ ๑๙ ก็ยังแสดงให้เห็นความไม่สามารถในอันที่จะเผชิญ หรือแก้ปัญหาเฉพาะหน้าในสังคมจีนได้ ส่วนหนึ่งนั้นอาจเป็นเพราะสติปัญญาของผู้มีการ ศึกษาในขณะนั้นหมกมุ่นกับรายชื่อหนังสือแต่อย่างเดียว หรืออีกนัยหนึ่งกับกิจกรรมเกี่ยว กับวรรณคดีโดยเฉพาะ

อุทาหรณ์ที่อาจยกขึ้นเป็นตัวอย่างได้ คือ กรณีของ จวน หยวน (ค.ศ. ๑๗๖๔-๑๘๔๙) เป็นผู้รวบรวมตำราและสนับสนุนการศึกษามาก เขาเป็นข้าหลวงทั่วไปอยู่ที่เมืองกวางตุ้ง ในระยะวิกฤติการณ์ระหว่าง ค.ศ. ๑๘๑๗-๑๘๒๖ จวนหยวนได้ตำแหน่งข้าหลวงและข้า- หลวงตรวจการทั่วไปอยู่หลายครั้ง เป็นผู้เริ่มก่อตั้งห้องสมุดและสถาบันหลายแห่ง และ พิมพ์ผลงานใหญ่ ๆ ขึ้นหลายเรื่องด้วยกัน เช่น สารบัญชิลิปวัตฤ คำนำของนักกวี พจนานุกรมและคำวิจารณ์ตำราโบราณทั้งสิบสาม อีกทั้งยังรวมงานที่หายากและอื่น ๆ อีก ในช่วงสิบปีนั้น เมื่อมีกรณีพิพาทกับอังกฤษที่เมืองกวางตุ้ง จวน หยวน ก่อตั้งสถาบันขึ้นอีก แห่งหนึ่งและเป็นบรรณาธิการนิตยสารในมณฑลนั้น จัดพิมพ์บทรวมวิทยากรขึ้น ๓๖๖ เล่ม และงานวิจารณ์ตำราโบราณอีก ๑๘๐ บท และยังพิมพ์บทร้อยแก้วและร้อยกรอง ตลอดจนบรรณานุกรมของเขาขึ้นอีกประมาณ ๕๐ บท และนำเอาบทนำของกวีต่าง ๆ ที่มีมณฑลเกียงซู่มาพิมพ์อีก ๑๘๓ บท นอกจากนั้น เขายังส่งเสริมการศึกษาทางการ วิทยาศาสตร์ และการเขียนอักษรโบราณบนแผ่นหินและทองเหลือง ตลอดระยะเวลาเหล่านี้ เขาเป็นข้าราชการชั้นสูงดูแลรับผิดชอบการติดต่อระหว่างจีนและชนชาติ ตะวันตก จึงไม่น่าแปลกใจเมื่อนโยบายของเขาเกี่ยวกับชนชาติตะวันตกที่กวางตุ้งเป็นไป

ในรูปการประนีประนอม และออกจะยืดเยื้ออยู่

โลกตะวันตกในสายตาของชาวจีน

ตัวอย่างของผู้มีการศึกษาที่มีความคิดก้าวหน้าและกล้าแสดงออก เช่น จวน หยวน นั้น ไม่สู้มีโอกาที่จะได้แสดงความสนใจเกี่ยวกับชนต่างชาตินัก จริงอยู่ แม้จะมีผู้เขียนเกี่ยวกับชาวต่างชาติอยู่บ้าง แต่ข้อเขียนสมัยราชวงศ์ชิงก็ไม่อาจให้ภาพชนชาติตะวันตกแก่ผู้อ่านได้

เนื่องจากขาดการติดต่อกับโลกตะวันตกและความรู้ที่แน่นอน ผู้สังเกตการณ์ชาวจีนในต้นศตวรรษที่ ๑๙ วาดภาพชาวยุโรปและชาวอเมริกันเป็นแบบเดียวกับเพื่อนบ้านในแถบเอเชียกลางที่เคยคบหาสมาคมกันมาเป็นเวลาช้านาน ทำให้ชนบประเพณีตะวันตกเปลี่ยนไปและไม่เข้ารูปเข้ารอย ทำให้แลดูเสมือนเป็นนักฉวยโอกาสและนักวัตถุนิยม เช่นเดียวกับชนเผ่าเร่ร่อนในที่ราบภาคกลางเอเชียที่เคยเข้ามาเกี่ยวข้องกับและหายไป เปลี่ยนชื่อและถิ่นฐานไปทุกชั่วคนฉันใด บันทึกของชาวจีนเกี่ยวกับชนชาติตะวันตกที่มากำชาย ณ กรุงกวางตุ้งก็เปลี่ยนไปทั้งรูปร่างลักษณะดังเช่นปีศาจ แม้แต่ชื่อเสียงเรียงนามก็สับสนไปหมดจนนับแต่สมัยที่พวกเจซุอิตยังเฟื่องฟูอยู่ในศตวรรษที่ ๑๗ แผนที่ของบาทหลวง มัทเทโอ ริชชี ได้รับความสนใจเป็นอย่างดี นักเขียนแผนที่ชาวจีน แม้จะสนใจเรื่องตะวันตกก็มีได้สร้างภาพความก้าวหน้าแต่อย่างใด และจินตนาการนอกยังคงคลุมเครือและไม่แน่นอนอยู่ เรื่องราวที่ได้รับสืบเนื่องมาจากสมัยราชวงศ์หมิงเกี่ยวกับการเดินเรือของเจิ้งเหอไปทางภาคตะวันตกและเมื่อชาวยุโรปเริ่มมาถึงเมืองจีน ก็มีผู้เลียนแบบมาเขียนรวมเอาส่วนผิดพลาดและส่วนที่ดีและอื่นๆ กลายเป็นเรื่องราวเกี่ยวกับชนชาติตะวันตกใน ค.ศ. ๑๘๐๐ เป็นหนังสือที่ล้าสมัยเล่มหนึ่งที่มีผู้ออกต่อมาอีกหลายฉบับไม่สิ้นสุด นอกจากเรื่องราวเหล่านั้นแล้ว ข้อความอื่นๆ ก็ได้มาจากชนชาติตะวันตกซึ่งมาอยู่ ณ เมืองกวางตุ้งเอง แต่ก็เป็นชนส่วนน้อย และมักเป็นพวกพ่อค้ามากกว่าเป็นผู้มีการศึกษา นักปราชญ์สมัยราชวงศ์ชิงมักแต่งเรื่องเดิมต่อเกี่ยวกับประเทศโพ้นทะเล แต่การที่ข้าราชการมิได้ติดต่อกับชาวต่างประเทศมากนักในศตวรรษที่ ๑๘ ทำให้ความรู้ต่างๆ เหล่านั้นล้าสมัยไป มีงานประพันธ์เล่มเล็ก ๆ ที่มีระเบียบเล่มหนึ่ง ชื่อว่าบันทึกเกี่ยวกับสิ่งที่เห็นและสิ่งที่ได้ยินเกี่ยวกับประเทศโพ้นทะเล (ไห่ กั๋ว หฺวุน เจีย ลู่) เขียนขึ้นในประมาณปี ค.ศ. ๑๗๓๐ ยังคงเป็นข้ออ้างอิงแบบมาตฐานนับเป็นศตวรรษสืบมา

ข้อคิดเห็นเกี่ยวกับชนชาติตะวันตกในต้นศตวรรษที่ ๑๙ นั้นก็ดูผิวเผินมาก ดังปรากฏ

ในข้อเขียนของจีนหลายสิบฉบับที่ปรากฏอยู่เกี่ยวกับประเทศโพ้นทะเล เราอาจยกตัวอย่างให้เห็นได้จากหนังสือพิมพ์ในมณฑลกวางตุ้งฉบับใหม่ ซึ่ง จวน หยวน เป็นบรรณาธิการ ใน ค.ศ. ๑๘๑๙—๒๒ ส่วนหนึ่งอ้างอิงจากหลักฐานพื้นเมือง ผลงานชิ้นนี้เริ่มขึ้น ณ เมือง กวางตุ้ง ศูนย์กลางการติดต่อของชาติตะวันตก ฉบับแรกออกใน ค.ศ. ๑๗๓๑ อวดกัน ว่าเป็นความรู้ที่หายากและมีเหตุผล และกล่าวว่าในฉบับใหม่ก็เป็นเช่นเดียวกัน ตามความจริงแล้วมีรายงานย่อ และข่าวซึ่งมิได้คัดลอกอื่น ๆ จากสมัยราชวงศ์หมิงและต้นราชวงศ์ชิง โดยมีได้มีการบรรยายลักษณะ สถานที่ หรือข้อความแตกต่างของสถานที่ที่ไม่มีใครรู้จัก ตลอดจนประชาชนที่กล่าวถึง เช่น รายงานเรื่องราวเกี่ยวกับชาวสเปนในฟิลิปปินส์ว่าชนาบา อยู่ระหว่างกิลอน (ในอินเดียนาคใต้) และหมู่เกาะโมลุกกะ และกล่าวเฉพาะระยะสมัยของ ราชวงศ์หมิงเท่านั้น ประเทศโปรตุเกสนั้นกล่าวไว้ว่าอยู่ใกล้มะละกา อังกฤษก็เป็นชื่ออีก ชื่อหนึ่งของฮอลแลนด์ หรือเป็นเมืองขึ้นของฮอลแลนด์ ประเทศฝรั่งเศสนั้นเดิมเป็น ประเทศพุทธศาสนา และต่อมากลับนับถือคริสต์ศาสนานิกายคาทอลิก (เป็นที่เชื่อในเมือง จีนโดยทั่วไปว่า ศาสนาคริสต์นั้นนับมีต้นกำเนิดมาจากพุทธศาสนา) ในที่สุดก็กล่าวว่าประเทศ ฝรั่งเศสและประเทศโปรตุเกสนั้นเหมือนกัน เป็นต้น

ความผิดพลาดประการสุดท้ายนี้ เป็นตัวอย่างชี้ให้เห็นถึงปัญหาของผู้รวบรวมชื่อต่าง ๆ ตั้งแต่สมัยกลางที่พวกแฟรงก์ไปสงครามครูเสด ชาวอาหรับก็ได้นำชื่อเฟอรังจีไปทางตะวันออกแล้ว เมื่อมาถึงจีนก็กลายเป็น (ดังที่เราแปลลงเรียกอยู่) โฟลงจี เมื่อชาวโปรตุเกสมาจากยุโรปในระยะต่อมา พวกโปรตุเกสก็เป็นพวกโฟลงจี และเมื่อสเปน (ซึ่งปานยา) เข้าครองโปรตุเกส สเปนก็เป็นโฟลงจี เมื่อพวกฝรั่งเศสมาจากฟาลางซีก็ถูกเรียกว่า โฟลงซีเพื่อให้แปลกไปจากโฟลงจี ขณะที่พวกเจซุอิตมาจากอิตาลีมาใช้เมืองหมาเก้า ของพวกโปรตุเกสเป็นศูนย์กลาง ทำให้อิตาลี (อิตาเลีย) ก็กลายเป็นโฟลงจีไปด้วย ต่อมาเมื่อทูตโปรตุเกสมาประเทศจีนใน ค.ศ. ๑๖๗๐ ก็นำเอาประเทศของเขามาเป็นที่รู้จัก ในนามของ โป เออร์ ตู จี ลี ยา แต่ทูตโปรตุเกสที่มาใน ค.ศ. ๑๗๒๗ ออกเสียงว่า โป เออ- ตู กา เออ ซึ่งในหลักฐานราชการจดไว้เป็นอีกประเทศหนึ่ง และเนื่องจากสเปนเคยปกครองฮอลันดามารั้งหนึ่ง และพระเจ้าแผ่นดินฮอลันดาเคยครองราชบัลลังก์อังกฤษในระยะ ต่อมา และอังกฤษนั้นเคยเป็นเจ้าของทวีปอเมริกา ความสับสนวนเวียนนี้มีมากโดยเฉพาะ เมื่อมีคำบอกเล่าต่อ ๆ มาอีกหลายศตวรรษ และถูกคัดลอกลงให้เป็นข้อความเดียวกัน ขณะที่ประเทศทางตะวันตกบางประเทศอยู่ในทะเลตะวันตกเฉียงใต้ ส่วนมากรู้จักกันว่า “มหาสมุทรอันใหญ่ในภาคตะวันตก” ซึ่งเป็นชื่อธรรมดาสำหรับประเทศโปรตุเกสเล็ก ๆ นั้นด้วย อีกชื่อหนึ่ง

นอกจากคำกล่าวอ้างถึงเรือใหญ่ๆ ปืน และเครื่องแต่งตัวแปลกๆ ของชนชาติตะวันตกแล้ว ก็มีส่วนอื่นเพียงเล็กน้อยในข้อเขียนเหล่านี้ที่จะชี้ให้เห็นข้อแตกต่างจากประชาชนในรัฐเล็กๆ ในแหลมมลายู เช่น สงขลา ปัตตานี ตรังกานู ปะหัง และยะโฮร์ ความแตกต่างที่เห็นได้ชัดประการหนึ่งคือ พ่อค้าจีนเดินทางไปยังสถานที่เหล่านั้นในเอเชียอาคเนย์ ในขณะที่พ่อค้าชาติตะวันตกเดินทางมายังเมืองกวางตุ้ง อย่างไรก็ตามก็ดี จวนหยวนบันทึกลงในเมกกาซีนกวางตุ้งถึงรายนามต่อไปนี้ คือ ยะโฮร์ ตรังกานู โปรตุเกส ฮอลแลนด์ กาลิกัต โคชิน กิลอน (สามชื่อหลังอยู่ภาคใต้อินเดีย) เขมูซ (ในเปอร์เซีย) อิตาลี ฮอลแลนด์ (กล่าวถึงเป็นครั้งที่สองด้วยตัวอักษรที่ต่างกัน) สยาม ฯลฯ เนื่องจากจีนเลิกติดต่อกับภาคใต้ของอินเดีย และไม่ต้องกล่าวถึงเมืองเขมูซ ตั้งแต่ ค.ศ. ๑๔๕๐ มาแล้ว หนังสือนำทางเล่มนี้จึงเปรียบเสมือนการรวบรวมข้อความที่ไม่เกี่ยวเนื่องกันเกี่ยวกับการค้าระหว่างประเทศในศตวรรษที่ ๑๙

ความสับสนประเภทเดียวกันจะเห็นได้ชัดในผลงานที่มี “อิทธิพล” อีกเล่มหนึ่ง คือ ข่าวสารของเมืองอามอย (เซีย เหมิน จื่อ) ซึ่งรวบรวมขึ้นสำเร็จใน ค.ศ. ๑๘๓๒ มีบันทึกเกี่ยวกับประเทศในน่านน้ำภาคตะวันตกเฉียงใต้อยู่อย่างเป็นระเบียบ เช่น ปัตตานี เขมร ฮอลแลนด์ อังกฤษ สเปน ยะโฮร์ ปะหัง ฝรั่งเศสและอิจิน (ในภาคเหนือสุมาตรา)

จากปากคำของพ่อค้าจีนเอง ได้ข้อความแต่เพียงเล็กน้อย มีข้อยกเว้นอยู่เพียงหนังสือเล่มเล็กๆ เล่มหนึ่ง คือ “บันทึกการเดินทางเรือ” (ไห่ลู่) รวบรวมขึ้นประมาณปี ค.ศ. ๑๘๒๐ ผู้แต่งเป็นนักปราชญ์ (หยาง ปิง นาน) เขียนจากความทรงจำของล่าม (เซีย ชิง เกา) ผู้เคยเดินทางไปทั่วในเอเชียอาคเนย์ในปลายศตวรรษที่ ๑๘ เขาบรรยายว่าคนอังกฤษนั้นหากินด้วยการค้าขายทางทะเล- และตั้งถิ่นฐานนอกประเทศ ซึ่งอาจเป็นที่แน่ชัดว่าคงได้ยืมข่าวจากพวกกะลาสีเรือ เขาบรรยายถึงเรื่องสะพานทั้งสามในกรุงลอนดอน เรื่องการประปาในเมือง เรื่องโสเภณี และการที่ทหารใส่เครื่องแบบสีแดง และคนไว้ทุกข์ใส่สีดำแทนที่จะเป็นสีขาวดังเช่นในเมืองจีน ขณะที่ผู้หญิงใส่เสื้อรัดเอวรัดท่อนบน แต่ปล่อยกระโปรงบานพู่ท่อนล่าง การบริหารราชการเมืองอังกฤษนั้นดีมาก ถึงกับมีการขอร้องให้เรืออังกฤษช่วยเหลือเรืออื่นๆ ที่ตกทุกข์ได้ยาก ในหนังสือเล่มนั้นยังกล่าวต่อไปถึงภาคตะวันตกของเมืองอังกฤษมีเกาะที่ห่างไกลออกไป เรียกว่าอเมริกา ประชาชนอเมริกันต่อเรือไฟกล่องไฟ ซึ่งช่วยให้เรือแล่นได้โดยมิต้องใช้แรงงานคน แม้ว่าจะเป็นเรื่องปลื้มก้อยซึ่งเล่าต่อๆ กันมาหลายทอด บันทึกนี้ก็ยังมีคุณค่าสำหรับเหตุการณ์ในยุคเดียวกัน แต่ขาดการรวบรวมที่ดีสำหรับสมัยนั้น

ผู้อ่านจะมีความรู้สึกว่าการไม่สนใจในการเรียนรู้เกี่ยวกับเรื่องตะวันตก เมื่อมีนักวิชาการประเภท วูย หยวน ซึ่งเป็นแบบที่ยกเว้น จึงต้องแสวงหาคำแปลจากข้อเขียนตะวันตก เพราะความจริงต่าง ๆ มีอาจแสวงหาได้ในเมืองจีน

ความล้มเหลวของระบบกวางตุ้ง

ทั้งสถาบันเศรษฐกิจตามแบบแผนที่เฉื่อยชา และระบบบริหาร ตลอดจนสิ่งแวดล้อมที่เลวลงด้วยการฉ้อราษฎร์บังหลวงและกบฏทั้งหลายนั้นทำให้รัฐบาลของราชวงศ์ชิงต้องเฟื่องเลื่องอยู่กับปัญหาต่างๆ ภายในประเทศ เมื่อเกิดการฉกชิงตัวกับอังกฤษที่เมืองกวางตุ้งใน ค.ศ. ๑๘๓๐ นั้น ปรากฏว่าจีนไม่พร้อมที่จะเผชิญสภาพเช่นนั้น ชนชาติตะวันตกซึ่งกำลังขยายตัวอยู่ ประหลาดใจที่พบจีนในสภาพดังกล่าวแล้ว และวิธีการที่จีนจัดการติดต่อกับต่างประเทศ ซึ่งใช้ได้ผลมาเป็นเวลากว่าสี่ศตวรรษก็เกิดไร้ผลขึ้นมาอย่างช่วยไม่ได้

ในขณะนั้นระบบกวางตุ้งมีพื้นฐานจากหลักการที่แทบใช้ไม่ได้ คือ รัฐต่างชาตินั้นอาจมีความสัมพันธ์กับจีนได้เพียงการส่งบรรณาการเท่านั้น ในสมัยราชวงศ์ชิง ญี่ปุ่นและเขมร ตลอดจนรัฐเล็กๆ ในแหลมมลายู มิได้ส่งบรรณาการมาเป็นเวลาหลายศตวรรษ แม้ว่าจีนจะมีเรือสินค้าไปค้าขายก็ตาม พ่อค้าจีนออกเดินทางไปต่างประเทศมากขึ้น บรรณาการจากรัฐห่างไกลหาได้มีคู่ไปกับการค้าโพ้นทะเลของจีนด้วยไม่

ประเทศต่าง ๆ ในทวีปยุโรป เมื่อมาเผชิญกับระบบกวางตุ้งก็แสดงปฏิกิริยาต่างกันอย่างกล่าวคือ ฮอลแลนด์ โปรตุเกส สำนักพระสันตะปาปา และอังกฤษนั้น เคยส่งทูตมาในลักษณะที่ยอมรับกันทั้งได้บันทึกลงใน ค.ศ. ๑๘๑๘ ว่ามาส่งบรรณาการปกติ แต่มิได้ระบุระยะเวลาที่แน่นอน สำหรับประเทศอังกฤษนั้น มีหลักฐานทางราชการบันทึกไว้ว่าลอร์ดแมกคาทนี้นำบรรณาการมาใน ค.ศ. ๑๘๔๓ และปฏิบัติตามขนบประเพณีทุกประการ แม้ว่าเขาจะนำเพียง “ของขวัญ” มา และถูกเข่าลงเพียงข้างเดียวเท่านั้น ในรายชื่อบรรดา “ประเทศที่มาค้าขาย” นั้น มีรายชื่อประเทศสเปน (ในหมู่เกาะฟิลิปปิน) ชาว (อยู่ใต้พวกคัทซ์) โปรตุเกส (เขียนชื่ออื่นไว้) ฝรั่งเศส สวีเดน และเดนมาร์ก ส่วนพวกอเมริกันนั้นยังมิได้มีผู้บันทึกไว้เป็นทางการ

ดังนั้น ในวงล้อมของประเพณีจีน ประเทศแวดล้อมซึ่งได้ประโยชน์จากการค้ากับจีนด้วยการยอมรับอารยธรรมจีนที่สูงกว่าโดยการส่งบรรณาการมาให้ หลักความคิดดังกล่าวกำลังสลายตัวไป ชาวอังกฤษเข้ามาควบคุมการค้าที่กวางตุ้ง ด้วยการสนับสนุนของสหรัฐอเมริกา แต่ก็มิได้พยายามจะส่งบรรณาการไปยังปักกิ่ง

การค้าระหว่างประเทศและพ่อค้าเอกชน

ความเสื่อมของอุตสาหกรรมในประเทศจีนก่อให้เกิดความเจริญใหม่ที่เมืองกวางตุ้ง โดยเน้นถึงความเติบโตของการค้าระหว่างประเทศจากอินเดีย การครั้งนี้เป็นการกำหนดขอบเขตของการค้าขาย การเงิน และการขยายตัวของอุตสาหกรรมของประเทศตะวันตกซึ่งมีอังกฤษเป็นผู้นำ แสดงให้เห็นความเติบโตของเศรษฐกิจระหว่างชาติในยุคใหม่

พ่อค้าเอกชนเป็นองค์ประกอบส่วนใหม่ที่เมืองกวางตุ้ง เพื่อเลี่ยงจากอิทธิพลของบริษัทการค้าของอังกฤษที่อินเดีย ตั้งแต่ ค.ศ. ๑๗๘๐ ชาวอังกฤษเริ่มมาเป็นตัวแทนของชาติยุโรปอื่นๆ ที่เมืองกวางตุ้งจนกลายเป็นประเพณี เช่น ใน ค.ศ. ๑๘๒๓ เจมส์ แมทเทอสัน เป็นกงสุลเดนมาร์ก และทอมัส เคนท์ เป็นกงสุลชาติเนเธอร์แลนด์ พ่อค้าเอกชนเหล่านี้ค้าขายอยู่ที่กวางตุ้ง ประกอบธุรกิจแบบสมัยใหม่ที่มี “สำนักตัวแทน” เป็นตัวแทนให้กับพ่อค้าที่ลอนดอนหรืออินเดียที่นำสินค้ามาค้าขาย โดยให้ค่านายหน้าเป็นการตอบแทน ขณะที่สำนักตัวแทนการค้าที่เมืองจีนอาจใช้เงินทุนของตนซื้อและขายสินค้าได้ ส่วนมากมักเป็นตัวแทนเป็นผู้จัดบริการที่จำเป็นในการติดต่อหาเรือ กำหนดอัตราบรรทุก ประกันสินค้า ส่งเงิน ชดใช้หนี้สิน และทุกครั้งที่หักค่านายหน้าหรือค่าธรรมเนียมในการบริการความสำเร็จ ในธุรกิจประเภทนี้ต้องการเงินทุนน้อย แต่อาศัยการเสี่ยงโชคและกลวิธีมาก ดังนั้น เคนท์ แมทเทอสัน และ “พ่อค้าเอกชนชาวอังกฤษ” คนอื่นๆ ที่ค้าอยู่ ณ เมืองกวางตุ้งก็สามารถมีกองเรือส่วนตัว ทั้งบริษัทประกันภัย และธนาคารได้ในไม่ช้านัก “การค้าเสรี” เติบโตขึ้นในท่ามกลางระบบกวางตุ้งแบบโบราณและการควบคุมการค้าของบริษัท

การค้าเอกชนนี้มีช่องทางเจริญได้มาก พ่อค้าเอกชนเป็นผู้ไปมาติดต่อในภาคตะวันออกไกล เป็นเพื่อน เป็นญาติกับพ่อค้าที่สำนักตัวแทนที่ใหญ่กว่าในอินเดีย ซึ่งตั้งขึ้นเต็มที่หลังจากบริษัทเลิกควบคุมการค้าของอังกฤษในอินเดียใน ค.ศ. ๑๘๑๓ สำนักตัวแทนเหล่านี้คล้ายกับที่กวางตุ้ง เกี่ยวข้องกับการขยายตัวของเศรษฐกิจจากลอนดอนไปทั่วโลก ในการขยายตัวนั้นการค้าระหว่างประเทศอินเดียและจีนเพิ่มสำคัญขึ้นเป็นลำดับ มีความสำคัญมากกว่าขนาดของสำนักงาน กล่าวโดยย่อ (หลังจากประมาณปี ค.ศ. ๑๘๑๗) แล้ว การค้านำสินค้าของอังกฤษประมาณ ๓ ใน ๔ เข้ามายังเมืองกวางตุ้งและได้รับผลสองประการในเวลาเดียวกัน คือทำให้ผลิตผลของอินเดียมีทางออก นำกำไรมาให้กับอินเดียและช่วยให้บริษัทมีเงินซื้อใบชาจากจีน ซึ่งโดยปกติถูกรัฐบาลอังกฤษที่ลอนดอนเก็บภาษีอย่างแรงอยู่แล้ว ดังนั้นจึงเป็นทางทำให้บริษัทในอินเดียสามารถนำภาษีส่วนเกินจากอินเดียผ่านกวางตุ้งมาใช้หนี้ภาษีที่อังกฤษได้

ความเติบโตของการค้ารูปสามเหลี่ยม อินเดีย - จีน - อังกฤษ นี้ มีแรงผลักดันที่สำคัญหลายประการดังที่เราเคยกล่าวมาแล้ว ประการแรก คือ ความต้องการใบชาในอังกฤษ และประการที่สองความต้องการผลิตผลจากอินเดียในเมืองจีน โดยเฉพาะฝ้ายดิบ และที่เพิ่มปริมาณมากขึ้นก็คือ ฝิ่น โรงงานทอผ้าที่แลงแคชเชอร์เข้าคุมตลาดอินเดียหลัง ค.ศ. ๑๘๑๓ และปรากฏว่ามีการซื้อขายน้อยมากในเมืองจีน กล่าวโดยย่อ การปฏิวัติอุตสาหกรรมก่อให้เกิดการตื่นตัว และโดยทางอ้อมทำให้มีทุนในการค้าเสรีและการขยายตัวที่เมืองกวางตุ้งแทน การซื้อขายสินค้าโดยตรง โดยวิธีนี้ ใน ค.ศ. ๑๘๓๐ การค้าที่กวางตุ้งก็เปลี่ยนลักษณะไป มีพ่อค้าเอกชนเป็นส่วนประกอบที่สำคัญยิ่ง พร้อมทั้งจะฉวยโอกาสจากการค้าทุกขณะ การที่ฝิ่นเป็นสินค้าเข้าที่ต้องการเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว ทำให้เป็นโอกาสที่จะแสวงหากำไรมากขึ้น

เบื้องหลังการค้าฝิ่นมีความจริงอยู่ว่า อินเดียต้องพึ่งพาฝิ่นอยู่ประมาณ ๕-๑๐ เปอร์เซ็นต์ ในเบงกอล บริษัทควบคุมการปลูกฝิ่นและขายฝิ่นเป็นทางการให้กับพ่อค้าเอกชน โดยมีการประมูลที่ลกลักตา ฝ้ายฝิ่นในอินเดียตะวันตกมิได้อยู่ใต้ความควบคุมของบริษัท แต่เดิมก็แข่งกับสินค้าที่เบงกอล แต่ใน ค.ศ. ๑๘๓๐ บริษัทได้ควบคุมเมืองท่าเรือเช่นบอมเบย์ ทำให้สามารถเก็บภาษีทางผ่านและได้กำไรจากการเก็บภาษีนั้น ในขณะเดียวกัน การแข่งขันระหว่างเบงกอลและอินเดียตะวันตกกระตุ้นให้มีการปลูกฝิ่นมากขึ้น เพื่อทำให้ราคาลดลง

ความเจริญของการค้าฝิ่น

จุดเริ่มของการค้าฝิ่นส่วนหนึ่งขึ้นอยู่กับความนิยมสูบฝิ่นในเมืองจีน เพราะการสูบฝิ่นนั้นเป็นยาเสพติด เป็นอันตรายต่อร่างกาย เป็นภัยต่อสังคมที่ร้ายแรงกว่าเหล้าฝิ่นที่จัดว่าเป็นภัยในสังคมอังกฤษปัจจุบัน ดอกฝิ่นเป็นที่รู้จักในเมืองจีนมานาน และเคยใช้เป็นยา แต่การสูบฝิ่นมาเริ่มหลังจากการสูบบุหรี่ย้ายตัวจากอเมริกาเข้าไปในเมืองจีน โดยผ่านทางมะนิลาในศตวรรษที่สิบเจ็ด ในปลายศตวรรษที่ ๑๘ มีการนำฝิ่นเป็นสินค้าจากอินเดียเข้าเมืองจีนประมาณปีละพันหีบ จาก ค.ศ. ๑๘๐๐ - ๑๘๒๑ มีผู้นำฝิ่นเข้าเมืองจีนเฉลี่ยปีละ ๔,๕๐๐ หีบ และใน ค.ศ. ๑๘๓๘ เพิ่มขึ้นเป็นปีละ ๔๐,๐๐๐ หีบ (หีบหนึ่งบรรจุประมาณ ๑๓๓ ปอนด์)

การเพิ่มปริมาณสินค้าฝิ่นแสดงให้เห็นว่า การสูบฝิ่นได้แพร่หลายไป อันเป็นข้อเกี่ยวข้อกับนักประวัติศาสตร์สังคมโดยตรง พร้อมด้วยแนวโน้มด้านอื่นดังที่ได้กล่าวมาแล้วในตอนก่อนๆ เกี่ยวกับการที่พลเมืองเพิ่มจำนวนมากขึ้น ทำให้คนมีฐานะความเป็นอยู่ต่ำลง ตลอดจนมีการฉ้อราษฎร์บังหลวงเพิ่มขึ้นในวงการรัฐบาล และการจลาจลในหมู่ประชาชน

จน กล่าวโดยย่อ กำลังใจของคนในยุคนั้นเริ่มเสื่อมลง การสูบฝิ่นเป็นทางออกแสดงให้เห็นสภาพจิตประเภทนี้ และแพร่หลายไปในหมู่กรรมกร—นักกีฬา เสเมียนและข้าราชการผู้น้อย—และในหมู่ทหาร ซึ่งเป็นหมู่ชนสองพวกที่เป็นตัวแทนรัฐบาลระดับต่ำไว้ติดต่อกับประชาชน แม้แต่ในหมู่เชื้อพระวงศ์ ชั้นที่ในราชสำนัก ทหารรักษาพระราชวังกรุงปักกิ่งต่างก็ติดฝิ่นอยู่โดยทั่วไป เนื่องจากฝิ่นมีราคาแพง จึงจัดเป็นความขั้วที่ฟุ่มเฟือยอย่างหนึ่ง ซึ่งทุกคนชั้นสูงและคนชั้นต่ำในสังคมต่างนิยมอย่างยิ่ง

พ่อค้าต่างชาติสามารถแสวงหากำไรได้มาก เพราะราคาฝิ่นขึ้นลงได้ แล้วแต่จำนวนฝิ่นว่ามีมากน้อยเพียงไร ฝิ่นดิบหนึ่งอาจขายได้ราคา ๑,๐๐๐ หรือ ๒,๐๐๐ เหรียญเม็กซิกันในระยะก่อน ค.ศ. ๑๘๒๑ แต่หลังจากมีฝิ่นเข้ามาเป็นจำนวนมากก็ขายในราคา ๗๐๐ ถึง ๑,๐๐๐ เหรียญ พวกลักลอบนำสินค้านี้ภาษีชาวจีนก็ได้กำไรมากเช่นเดียวกัน เนื่องจากมีผู้คิดฝิ่นเป็นจำนวนมาก ทำให้มีความต้องการฝิ่นเพิ่มขึ้น การค้าฝิ่นก่อให้เกิดการแข่งขันกันอย่างมาก พ่อค้าเริ่มใช้เรือชนิดที่จะกีดกันหรือนำหน้าคู่แข่งชั้น เขาขนสินค้านำมาถ่วงลงเรือหรือแพซึ่งเตรียมไว้ป้องกันศัตรูที่จะมาจู่โจมได้เต็มที่

ชาวจีนที่เป็นหุ้นส่วนกับพ่อค้าฝิ่นต่างชาตินั้นรวมตัวกันตั้งสำนักงาน (ยาว กู) แต่ละสำนักงานมีหุ้นส่วนประมาณ ๒๐ คนหรือมากกว่าที่นำเงินมาเข้าหุ้นลงทุนกัน มีเรือจำนวนหนึ่งสำหรับลักลอบสินค้านี้ภาษีมา เรือเหล่านี้มีอาวุธพร้อมและมีคนเรือประมาณ ๖๐ ถึง ๗๐ คน (ซึ่งทำให้มีชื่อจีนว่า “มังกรเบียด” หรือ “ปูเร็ว”) ซึ่งจะรับหีบฝิ่นจากชาวต่างชาติมายังเรือที่รอรับอยู่ ภายใน ค.ศ. ๑๘๓๐ มีเรือจีนดังกล่าวประมาณ ๑๐๐-๒๐๐ ลำ รับขนฝิ่นจากเรือพ่อค้าต่างชาติประมาณ ๒๕ ลำ นอกหน้าน้ำกวางตุ้ง ในระยะแรก การค้าฝิ่นอยู่ ในเส้นทางการค้าภายในไปทางตะวันตก โดยเฉพาะไปทางเหนือเมืองกวางตุ้ง ตรงไปยังภาคกลางของจีน แต่ในที่สุดเรือต่างชาติก็นำฝิ่นมาส่งแถบฝั่งทะเลจีนภาคตะวันออกเฉียงเหนือของเมืองกวางตุ้ง

การที่รัฐบาลจีนไม่สามารถห้ามปรามการค้าเหล่านี้ได้ แสดงให้เห็นความบกพร่องของนโยบายของราชวงศ์ชิงและการปฏิบัติของข้าราชการ อันที่จริงได้มีพระราชบัญญัติห้ามการขายฝิ่นและสูบฝิ่นใน ค.ศ. ๑๗๒๙ ห้ามการนำฝิ่นเข้าประเทศหรือผลิตฝิ่นใน ค.ศ. ๑๗๙๖ และหลัง ค.ศ. ๑๘๐๐ ก็ได้ประกาศกฏเหล่านี้เรื่อยๆ แต่ข้าราชการมีโอกาสดีพร้อมกับที่การค้าเติบโตขึ้น ฝิ่นเป็นรายได้ที่ดี และเป็นสิ่งที่อาจยกยอกได้ดีชนิดหนึ่ง ในยุคที่การฉ้อราษฎร์บังหลวงได้แพร่หลายไปอย่างกว้างขวางในสมัยราชวงศ์ชิง ความโลภดังกล่าวดังกล่าวไว้ด้วยความกลัว เพราะผู้ค้าขายฝิ่นมักขึ้นอยู่กับการสมคบลับ ซึ่งอาจใช้กำลังอาวุธ

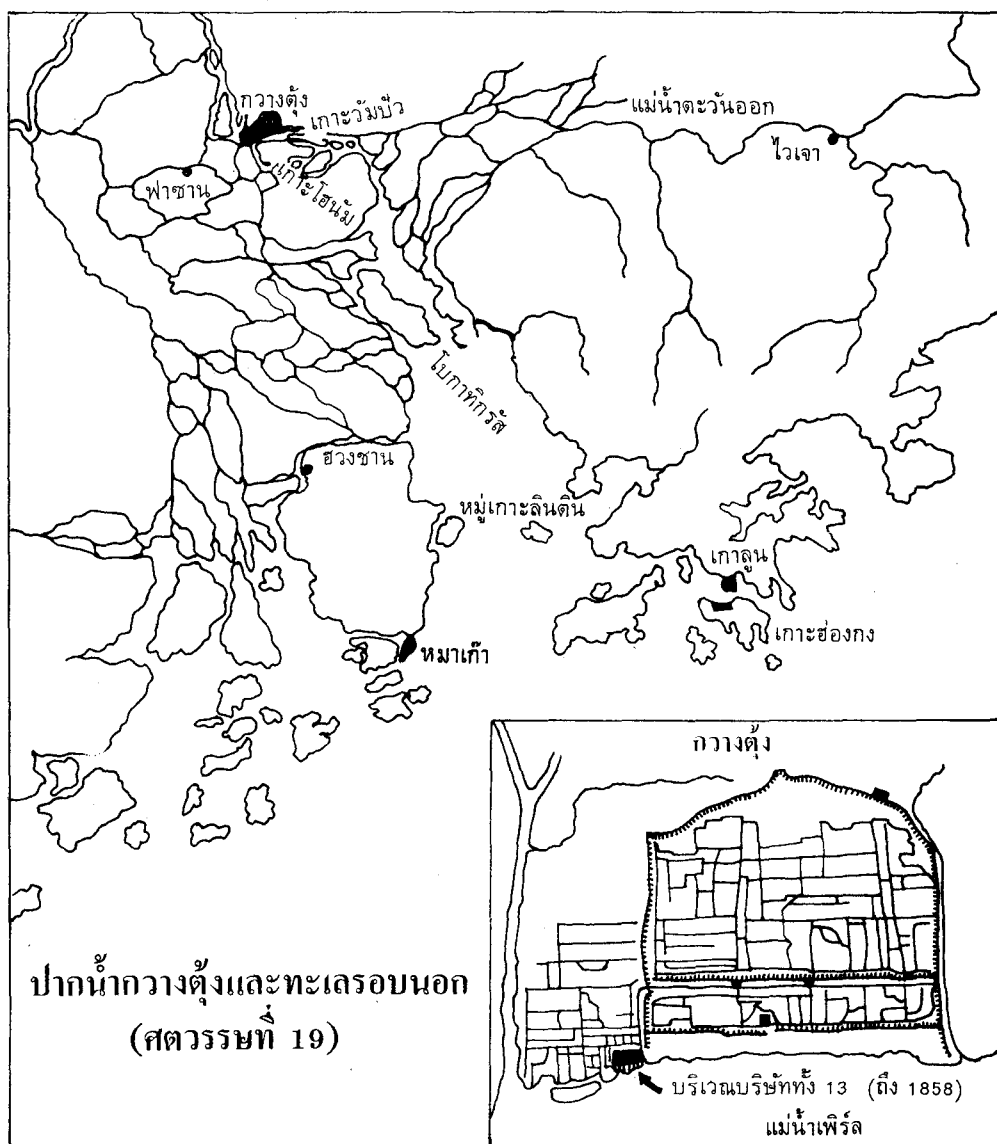
ต่อต้านหรือทำร้ายข้าราชการที่ไม่ยอมรับสินบนได้ ผลก็คือข้าราชการชั้นสูงเป็นผู้ออกพระราชบัญญัติ แต่ข้าราชการผู้น้อยเป็นผู้ลักลอบค้าฝิ่น ในบางกรณีก็นำผลกำไรรายได้แบ่งส่งต่อไปให้ข้าราชการชั้นสูงและบางครั้งก็ต่อไปถึงข้าราชการสำนัก จึงทำให้เกิดประโยชน์ในวงกว้าง เป็นระบบที่ข้าราชการคนใดคนหนึ่งมีอาจทำลายได้

แต่กระนั้น ข้าราชการชั้นสูงต้องเป็นผู้ออกหน้า ถูกหักหลัง หรือถูกตีเตียน เมื่อการค้าเจริญเติบโตมากขึ้นเรื่อย ๆ วิธีที่ปลอดภัยที่สุดก็คือต้องพยายามใช้กฎหมายกำจัดการค้านี้เสีย จึงใน ค.ศ. ๑๘๒๑ ข้าราชการตรวจการทั่วไปจวนหยวน บังคับให้เรือฟ่งว่รับสินค้าถนอมออกมาจากท่าเรือใต้เมืองกวางตุ้ง ดังนั้น เรือเหล่านั้นจึงไปทอดสมอยอยู่นอกเกาะลินตินแทน ผลก็คือ พ่อค้าต่างชาติหาทางเลี่ยงนำสินค้าขึ้นแถบภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ทำให้เกาะนามูว และเกาะซินชีว (ชว่น โจว) กลายเป็นศูนย์กลางการค้าของเถื่อน “การค้าริมฝั่งทะเล” นี้มีการควบคุมน้อยกว่าแถบปากแม่น้ำกวางตุ้ง และใน ค.ศ. ๑๘๓๐ ก็มีการนำสินค้าเข้ามาท่าที่เมืองกวางตุ้ง เมื่อเรือของบริษัทการค้าของอังกฤษที่อินเดีย (เรือชื่อ ลอร์ด แอมเฮอร์สต์) เดินทางไปริมฝั่งทะเลใน ค.ศ. ๑๘๓๒ เพื่อไปสำรวจตลาด แม้จะเดินทางไปโดยปราศจากฝิ่นแต่ก็พบว่ามีความต้องการฝิ่นอยู่ทุกแห่ง

โศกนาฏกรรมในการค้าฝิ่นมีสองด้าน กล่าวคือ การขยายการค้าของอังกฤษต้องพึ่งพาอาศัยการค้าฝิ่นอยู่มาก ขณะเดียวกัน การค้าฝิ่นก็แพร่หลายในเมืองจีน ในระบบการค้าของเถื่อนซึ่งไกรรัฐบาลมากขึ้นตามจำนวนผู้ติดฝิ่นที่มีมากขึ้นเป็นลำดับ ในต้น ค.ศ. ๑๘๓๐ มีคนสูบบุหรี่ประมาณ ๒-๑๐ ล้านคน มีข้าราชการรวมอยู่ด้วยเป็นจำนวนมาก ถึงกระนั้นรัฐบาลของราชวงศ์ชิงก็มิได้พยายามอย่างเต็มที่ในอันที่จะปราบการกระบาดดังกล่าว ราชสำนักที่กรุงปักกิ่งเคยกับการเก็บภาษีเป็นทางการและไม่เป็นทางการจากการค้าที่กวางตุ้งมากกว่าศตวรรษ ฝิ่นช่วยเพิ่มภาษีที่ไม่เป็นทางการและยังประโยชน์ให้กับการค้าที่กวางตุ้ง ในทำนองเดียวกัน อังกฤษได้ประโยชน์จากการค้าฝิ่นก็เพื่อเพิ่มการขยายตัวของการค้าอังกฤษในเมืองจีน และทำให้ความปรารถนาของอังกฤษซึ่งก่อตัวมาช้านานพุ่งตัวไปอย่างรวดเร็ว

ความต้องการของอังกฤษในอันที่จะสร้างความเสมอภาคทางการทูต และโอกาสในการค้า

นับแต่ ค.ศ. ๑๗๕๔ เป็นต้นมา เจ้าหน้าที่บริษัทการค้าของอังกฤษที่อินเดียต้องการเปิดการค้าขาย ณ เมืองท่าอื่น ๆ ต้องการมีคลังเก็บสินค้า และต้องการมีผู้แทน ณ กรุงปักกิ่ง ใน ค.ศ. ๑๗๙๓ แมกคาทนีขออนุญาตมีที่พักบนเกาะใกล้เคียงเมืองกวางตุ้งและใกล้เคียงชูซาน

ซึ่งไม่ไกลจากเมืองเชียงใหม่สักเท่าไหร่ อีกทั้งต้องการตั้งอัตราภาษีที่ตายตัวแทนค่าธรรมเนียมต่างๆ ตลอดจนสินบนและของกำนัลและอื่นๆ ที่เก็บกันอยู่ที่เมืองกวางตุ้ง

ความไม่พอใจของอังกฤษนานาประการ รวมเอาเรื่องความไม่พอใจของพ่อค้า “ทอง” เข้าไว้ด้วย บุคคลประเภทนี้มักเป็นประธานบริษัทในเครือญาติ และชาวต่างชาติก็รู้จักด้วย

ชื่อที่ลงท้ายว่า “กวาง” (คำว่า กวน “ข้าราชการ”) บริษัทที่มีชื่อที่สุดคือ บริษัท เฮากวา (ย่อมาจาก วู เฮา กวน) ซึ่งมีหัวหน้าแซ่ วู เป็นประธานบริษัท อันที่จริงมี ๔ บริษัท เฮากวา สืบต่อเนื่องกันในสมาคมโคหอง ตั้งแต่ ค.ศ. ๑๗๘๔ ตราบจนเลิกล้มไปในปี ค.ศ. ๑๘๔๒ เฮากวาคนที่สองค้าขายร่ำรวยมาก ถึงกับไปลงทุนในต่างประเทศโดยผ่านเพื่อนชาวอเมริกันที่อยู่กับบริษัทรัสเซลและสหาย ณ เมืองบอสตัน ส่วนเฮากวาคนที่สี่นั้นผ่านการสอบไล่ชั้นต่ำได้และสอบปริญญาชั้นสูงขึ้นไปอีก เขาได้รับมรดกสวนที่มีชื่อมากและเป็นผู้อุปถัมภ์การพิมพ์หนังสือวรรณคดีทั้งสี่เล่ม

ผลสำเร็จของบริษัทเฮากวานั้นเป็นที่เลื่องลือมาก พ่อค้าหองส่วนมากมักจะถูกรีดไถเงินบริจาคเพื่อรัฐบาลอยู่เนือง ๆ ทำให้ต้องประสบปัญหาทางการเงินอยู่ เมื่อหมดเงินเข้าก็มักกลายเป็นหนี้บริษัทการค้าของอังกฤษที่อินเดีย หรือพ่อค้าเอกชน บริษัทจะจ่ายเงินล่วงหน้าให้ไปซื้อชาและไหมในฤดูต่อไป ขณะที่พ่อค้าเอกชนพยายามหากำไรจากดอกเบียร์ตราสูง ณ เมืองกวางตุ้ง และมักลงทุนคาดการณ์อย่างเสี่ยง ๆ เสมอ ๆ อย่างไรก็ดี ไม่มีกฎหมายคุ้มครองเรื่องเงินกู้จากพ่อค้าต่างชาติ ดังนั้น พวกพ่อค้าหองก็มีหนี้สินเพิ่มพูนขึ้น

สภาพเศรษฐกิจและกฎหมายพาณิชย์ที่ไม่สุจริตกุมของจีน ตลอดจนความเกลียดชังชนชาติตะวันตก ทำให้มีการจับกุมและลงโทษผู้ต้องหาอย่างรุนแรงตามกฎหมายจีน การสรุปสำนวนฝ่ายตรงข้ามว่าด้วยสิทธิและความรับผิดชอบของแต่ละบุคคล ซึ่งอยู่ใต้กฎหมายฝรั่งและจีน ดังนั้น พวกอังกฤษที่กวางตุ้งจึงปฏิเสธที่จะนำเอาคดีฆาตกรรมไปตัดสินใต้กฎหมายจีนหลังจาก ค.ศ. ๑๗๘๔ และพวกอเมริกันก็ทำเช่นเดียวกันหลัง ค.ศ. ๑๘๒๑ แล้ว ในภาคปฏิบัติ เรื่องของสิทธิสภาพนอกอาณาเขต (กฎหมายต่างชาติที่ใช้คุ้มครองคนต่างชาติ) ได้เติบโตขึ้นมา แต่มิได้มีการยืนยันอย่างชัดเจน และฝ่ายจีนก็มีได้ยอมรับ

เมื่อมีผู้ให้ความเห็นว่าการปรับปรุงและการค้าเสรีอาจทำให้บริษัทการค้าของอังกฤษที่อินเดียเลิกควบคุมการค้าของอังกฤษกับจีน จึงใน ค.ศ. ๑๘๓๔ รัฐบาลอังกฤษส่งข้าหลวงพาณิชย์เป็นผู้แทนไปยังเมืองกวางตุ้ง ท่านผู้นี้ คือ ลอร์ดนาเบีย เป็นชาวสกอต เคยร่วมในกองทัพเรือกับลอร์ดเนลสัน และต่อมาได้เป็นชาวไร่เลี้ยงแกะที่สกอตแลนด์ และอุทิศเวลาให้แก่การปรับปรุงทางเกษตรในสมัยนั้น แต่ท่านเป็นผู้ที่ไม่มีประสบการณ์ทางการทูต หรือการติดต่อกับเอเชีย เมื่อรัฐมนตรีต่างประเทศคือ ลอร์ดปาล์มเมอร์สตันส่งท่านมา ก็มีได้ให้คำแนะนำ การตระเตรียม หรือความช่วยเหลือในการเผชิญกับงานอันยากลำบากนี้ คือการเปิดการติดต่อย่างเท่าเทียมกันระหว่างอังกฤษและจีน ซึ่งจะทำให้ระบบบรรณาการอันเก่าแก่สิ้นสุดลง

ทั้งลอร์ดนาเบียและลอร์ดปาล์มเมอสตันมีผู้สนใจกับคณะทูตนี้มาก คงจะเห็นได้จากการที่ลอร์ดปาล์มเมอสตันสั่งลอร์ดนาเบียว่า “เขียนจดหมายไปบอกอุปราชว่าท่านจะไปถึง” เมื่อลอร์ดนาเบียมาถึงเมืองกวางตุ้งในเดือนกรกฎาคม ค.ศ. ๑๘๓๔ ข้าราชการจีนปฏิเสธมิให้มีการติดต่ออย่างเท่าเทียมกัน ในไม่ช้าก็ขัดขวางการค้าของอังกฤษซึ่งลอร์ดนาเบียประสงค์จะมาส่งเสริม การขัดขวางการค้าเท่ากับเป็นการต่อต้านพ่อค้าต่างชาติโดยตรง ดังนั้น ลอร์ดนาเบียจึงแจกใบปลิวเป็นภาษาจีน แสดงถึงการที่ข้าราชการจีนเพิกเฉยต่อผลประโยชน์ของการค้า พวกข้าราชการจึงแสดงปฏิกริยา โดยการตัดเสบียงอาหารมิให้เข้าไปยังโรงงานของอังกฤษริมฝั่งกวางตุ้ง ลอร์ดนาเบียสั่งให้เรือรบสองลำขึ้นมายังเมืองวามบัว ให้ถอนสมอจากใต้เมืองกวางตุ้งขึ้นมาทางปากแม่น้ำ ทางประตูเสือ (ที่โปรตุเกสเรียกว่า Boca Tigre จากภาษาจีนว่า ชูเหมิน) และมายิงปืนต่อสู้กับบ้อมชาวจีน

จุดมุ่งหมายของลอร์ดนาเบียก็เพื่อขอให้จีนปฏิบัติตามคำขอของเขา ซึ่งเขาเห็นว่าถูกต้องแล้ว ดังที่เขาเขียนไว้ว่า “กองทัพที่มีแต่ กันศร ธนู หอก และเกวาระ จะต่อต้านทหารอังกฤษได้ฉันใด แทนปืนใหญ่ที่ประตูเสือก็แสนจะใช้การไม่ได้” อย่างไรก็ตาม ข้าหลวงใหญ่ทั่วไป ลู่ คุณ ก็เป็นทหารเก่าที่มีประสบการณ์มามาก เช่น เคยช่วยปราบปรามกบฏมุสลิมที่ซินเกียงและชนเผ่าเข้าแถบหุหนาน เป็นต้น เขาสั่งให้กินแม่น้ำต่อต้านพวกอังกฤษ ลอร์ดนาเบียขอความช่วยเหลือไปยังอินเดีย ฝ่ายจักรพรรดิจีนมีพระบรมราชโองการให้พวกอังกฤษยอมแพ้ หรือมิฉะนั้นก็ให้ใช้กำลังทหารขับไล่ไป

การปะทะกันอย่างดุเดือดระหว่างรัฐบาลทั้งสองนี้ มีพวกพ่อค้าตัวกลางช่วยผ่อนให้เบาลง คือ พ่อค้า “ทอง” ฝ่ายหนึ่งและพ่อค้าอังกฤษที่มาค้าอย่างเสรีอีกฝ่ายหนึ่ง พ่อค้าเหล่านี้ค้าอยู่แถบกวางตุ้ง ได้ขอร้องให้ประนีประนอมกัน ลอร์ดนาเบียกลับไปยังหมาเก้า และ ณ ที่นั่น เขาป่วยและถึงแก่กรรมในเดือนตุลาคม ค.ศ. ๑๘๓๔ และการค้าก็ดำเนินต่อไป เขาเคยยกปัญหาความเท่าเทียมกันทางการทูตขึ้นมาเจรจา แต่ก็ได้ตกลงกันแต่ประการใด

หลังจากนั้นอีก ๔ ปี ผู้รับช่วงงานของลอร์ดนาเบียดำเนินนโยบายที่เรียกกันว่า “นโยบายเยียบ” พ่อค้าจำนวนมากภายใต้การนำของบริษัทจาร์ดิน แมทเทอตัน (เป็นบริษัทสืบเนื่องมาจากบริษัทเดิมและใช้ชื่อนี้มาตั้งแต่ ค.ศ. ๑๘๓๒) เรียกร้องให้กองทัพเรืออังกฤษแก้หน้ที่ลอร์ดนาเบียถูกดูหมิ่นและขอให้เปิดเมืองท่าเรือให้มากขึ้น ฝ่ายพวกพ่อค้าคู่แข่งซึ่งนำโดยบริษัทเดนท์และสหายนั้นพอใจจะเก็บเกี่ยวผลกำไรจากการค้าอย่างเยียบๆ แทนที่จะดำเนินการโดยรุนแรง ฝ่ายข้าราชการที่เมืองกวางตุ้งก็เรียกร้องให้อังกฤษตั้งหัวหน้าพ่อค้า (ได้ป็น) มิใช่ข้าราชการผู้ที่จะรับผิดชอบควบคุมการค้าของอังกฤษและพ่อค้าทั้งหลายขณะ

นั้น ลอร์ดปาล์มเมอสตันในกรุงลอนดอนมิได้ส่งคำสั่งมาแต่อย่างใด

ใน ค.ศ. ๑๘๓๖ ระบบกวางตุ้งสลายตัว การค้ามิได้จำกัดอยู่ ณ เมืองกวางตุ้งเท่านั้น พวกโคหองก็มีได้ควบคุมการค้าฝ่ายจีนอีกต่อไป (โดยเฉพาะการนำสินค้านำเข้า) พ่อค้าหองก็มักเป็นหนี้สินอยู่เนื่อง ๆ การควบคุมการค้าของบริษัทมีพ่อค้าเอกชนเข้ามาแข่งขัน และหน้าที่ควบคุมพ่อค้าอังกฤษก็มีเจ้าหน้าที่ควบคุมแทน และคัดค้านคำสั่งของพ่อค้า ‘หอง’ การค้าประเภทร้าและการละเมิดกฎหมายเพิ่มมากขึ้น การทุตซบเซาลง ทำให้ควบคุมสภาพที่เมืองกวางตุ้งยากขึ้น

สงครามฝิ่น

ไม่มีเรื่องใดในประวัติศาสตร์ยุคใหม่ที่มีผู้กล่าวอ้างถึงบ่อยครั้งเกี่ยวกับการรุกรานของลัทธิจักรวรรดินิยม เท่ากับเรื่องสงครามระหว่างอังกฤษกับจีนใน ค.ศ. ๑๘๓๙ - ๑๘๔๒ สงครามที่เริ่มด้วยการที่รัฐบาลจีนพยายามทุกวิถีทางที่จะปราบการค้าฝิ่น ซึ่งนำอันตรายมาสู่เมืองจีน จบลงด้วยกำลังเรือรบของอังกฤษที่เหนือกว่า และติดตามมาด้วยสนธิสัญญาซึ่งทำให้จีนต้องอับอายขายหน้า และให้สิทธิพิเศษแก่ชนชาติตะวันตกในประเทศจีน ชาวจีนทุกคนทุกฝ่ายที่รักชาติทั้งหลายได้พิจารณาเรื่องที่แล่วมาเมื่อเร็ว ๆ นี้ ต่างมีความรู้สึกเสียใจต่อการที่ชนชาติตะวันตกบุกรุกเข้าประเทศจีน และบังคับให้จีนอยู่ในฐานะกึ่งเมืองขึ้นอีกกว่าร้อยปีต่อมา

นอกจากจะมองสงครามฝิ่นในแง่แล้ว ยังมีความจำเป็นจะต้องดูเหตุการณ์สำคัญ ๆ ในประวัติศาสตร์โลกสมัยใหม่ด้วย

ในศตวรรษที่ ๑๙ ความสัมพันธ์ของจีนกับต่างประเทศจัดว่าล้าสมัย และมีได้ช่วยเงินให้ดีขึ้น เช่นเดียวกับที่ญี่ปุ่นมีนโยบายเปิดประเทศจากโลกภายนอก มิซามินานนโยบายเหล่านั้นจำเป็นต้องเปลี่ยนแปลง ไม่เพียงแต่กำลังทหารของจีนเสื่อมลงเท่านั้น แต่เป็นเพราะความคิดเห็นสมัยใหม่ด้วย เช่น ความรู้เกี่ยวกับความเจริญทางวิทยาศาสตร์ เกี่ยวกับเสรีภาพส่วนบุคคล เกี่ยวกับความเติบโตทางเศรษฐกิจ เป็นต้น ซึ่งความคิดเหล่านั้นกำลังแพร่หลายไปในโลก การเรียกร้องความเสมอภาคในทางการทูตและโอกาสในการค้าขาย มีอังกฤษเป็นตัวแทนชนชาติตะวันตกทั้งหลาย ซึ่งในวาระต่อมาจะเรียกร้องสิ่งเดียวกัน แม้ว่าอังกฤษจะมีได้ทำเช่นนั้นก็ตาม เป็นเหตุบังเอิญในประวัติศาสตร์ที่จุดสนใจในการค้าของอังกฤษในการค้ากับจีนนั้น มิได้มุ่งอยู่ที่ใบชาแต่อย่างเดียว แต่รวมทั้งฝิ่นด้วย ถ้าจีนยังคงต้องการฝิ่นดิบอยู่ หรือหากจะผูกข้ออีกอย่างหนึ่ง หากไม่มีตลาดฝิ่นในปลายสมัยราชวงศ์ชิง ดังที่ไม่เคยมี

มาในอดีตแล้ว คงไม่มีสงครามฝิ่นเกิดขึ้น แต่เป็นที่แน่นอนว่า สงครามจีนกับชนต่างชาติคงเกิดขึ้นแน่ ซึ่งเป็นผลของการขยายตัวของชนชาติตะวันตกและสถาบันที่คงที่ของจีน

ขบวนการต่อต้านฝิ่น

เหตุที่ทำให้อังกฤษเริ่มสงครามนั้น เนื่องมาจากราชสำนักชิงตระหนักว่าการค้าฝิ่นนั้นเป็นอันตรายต่อผลประโยชน์ของจีน และยากที่จะติดตามสถานการณ์ที่เมืองกวางตุ้งได้ ขบวนการต่อต้านฝิ่นเป็นการต่อสู้เพื่อมโนธรรม และเป็นของธรรมดาที่มโนธรรมที่ถูกต้องมักจะขัดแย้งกับผลประโยชน์ทางวัตถุ

ตราบจน ค.ศ. ๑๘๓๐ ไม่ว่าจำนวนผู้ติดฝิ่นในหมู่ชนชั้นต่ำและทหารจะมากขึ้น หรือผู้ค้าฝิ่นเถื่อนและข้าราชการผู้ได้ผลประโยชน์จะเพิ่มมากขึ้น ก็มิได้ทำให้ราชสำนักที่ปักกิ่งลงมือปราบปรามการค้าฝิ่นอย่างเข้มงวดแต่ประการใด ขณะนั้นก็มีปัญหาอื่นเกิดขึ้นอีกด้านหนึ่ง กล่าวคือ อัตราแลกเปลี่ยนเพิ่มขึ้นระหว่างราคาทองแดงที่ใช้อยู่ทุกวันและเงินแท่ง (ในน้ำหนักและคุณค่าของเงินที่รู้จักกันว่า เหรียญจีน) ซึ่งใช้ในการเก็บภาษีและในเรื่องการเงินของรัฐบาล คนนิยมใช้เงินกันมากกว่าทองแดง เงินที่ใช้เสียภาษีในอัตรา ๘๐๐ หรือ ๑,๐๐๐ ต่อเงินแท่งหนึ่งแท่ง ซึ่งเป็นอัตราที่ใช้มาหลายศตวรรษ กลับเพิ่มขึ้นอยู่ในอัตราถึง ๑,๒๐๐, ๑,๖๐๐ และถึง ๒,๐๐๐ จึงทำให้เกิดความยุ่งยากเรื่องการเงินของรัฐบาลในทุกระดับ ชาวนาต้องจ่ายทองแดงเสียภาษีมากขึ้น พ่อค้าเกลือต้องเพิ่มราคาเกลือเป็นทองแดงมากกว่าแต่ก่อน ข้าราชการเก็บภาษีเป็นอัตราเงินแท่ง ก็มักยกยอกทองแดงไว้สำหรับตนเอง

มีเหตุผลหลายประการเบื้องหลังสถานการณ์เช่นนี้ ประการหนึ่ง ค่าเงินทองแดงได้เสื่อมลงเป็นลำดับ ในต้นศตวรรษที่ ๑๘ จีนต้องนำเข้าทองแดงมาจากญี่ปุ่น แต่ในกลางศตวรรษก็ได้ทองแดงมาจากเหมืองในมณฑลยูนนานมาแทน อย่างไรก็ตาม เมื่อถึง ค.ศ. ๑๘๒๐ จำนวนทองแดงจากยูนนานเริ่มเสื่อมลง ขณะนั้นขนาดและน้ำหนักของเงินทองแดงที่ปรากฏในที่ต่างๆ ลดลงประมาณหนึ่งในสาม ขณะที่ค่าของเงินเพิ่มขึ้นทุกปี และยังมีการทำเงินปลอมขึ้นอีก ขณะที่ค่าของเงินแท่งเพิ่มขึ้นในรูปของเงินทองแดง เงินแท่งก็เริ่มหายไปจากการหมุนเวียนในตลาด

นอกจากนี้แล้วยังมีเรื่องที่สำคัญกว่านั้น คือ เรื่องเงินไหลออกหรือ “ขาดตลาด” เริ่มตั้งแต่ ค.ศ. ๑๘๒๑ ก่อนหน้านั้น จีนรับเงินจากการค้าต่างชาติ จากญี่ปุ่น มะนิลา อังกฤษ สหรัฐอเมริกา อินเดีย และที่อื่นๆ หลัง ค.ศ. ๑๘๒๑ แล้ว ฝิ่นเป็นสินค้าเข้ามากขึ้น โดยเฉพาะใน ค.ศ. ๑๘๓๐ เป็นครั้งแรกที่จีนต้องเผชิญปัญหาขาดเงิน ส่วนใหญ่นำเงินแท่ง

ออกไปซื้อฝิ่นที่อินเดีย การนำเงินไปใช้วิธีนี้ทำให้สูญเสียไป ผู้สังเกตการณ์ชาวจีนเห็นว่าเงินถูกนำออกไปซื้อฝิ่น แต่มิได้เห็นว่านำกลับมาซื้อชา การนำเงินออกไปกับการค้าต่างชาตินั้นได้ปฏิบัติกันมาช้านาน เมื่อเกิดเสียดุลขึ้นประมาณ ค.ศ. ๑๘๓๐ จึงเกิดการตกใจกันโดยทั่วไป ใน ค.ศ. ๑๘๒๕ เริ่มมีการสำรวจการนำเงินออกโดยเฉพาะกับการซื้อฝิ่น ในที่สุดก็เป็นที่ยอมรับกันทั่วไปว่าความยุ่งยากเรื่องเงินซึ่งเกิดจากอัตราแลกเปลี่ยนเงิน ทองแดง นั้นเนื่องมาจากการที่เงินถูกนำออกไปกับการค้าฝิ่น

มาบัดนี้เราอาจเห็นได้แล้วว่าสาเหตุอื่นอยู่เบื้องหลังการนำสินค้านำเข้าฝิ่นเข้ามา แต่สาเหตุที่เน้นกันอยู่มากก็คือ การนำฝิ่นเข้ามา นอกจากความสนใจกับปัญหาเรื่องคนติดฝิ่นกันอย่างอ้อมแงมาแล้ว ปัญหาเรื่องเงินตราก็ก่อให้เกิดความหนักใจในหมู่ข้าราชการสมัยราชวงศ์ชิง ทำให้คนบางพวกเลื่องลือขยายความกันไปว่า จำนวนเงินที่หลั่งไหลออกจากประเทศมีถึง ๒๐ หรือ ๓๐ ล้านเหรียญจีนต่อปี ซึ่งเป็นจำนวนเท่ากับครึ่งหนึ่งหรือมากกว่าเงินภาษีที่กรุงปักกิ่ง อันที่จริง เมื่ออนุญาตให้คนแลกเงินที่พวกอเมริกันหรือคนอื่น ๆ นำมาได้จำนวนเงินออกนอกประเทศในต้น ค.ศ. ๑๘๓๐ เป็นจำนวนใกล้เคียงกับ ๒ หรือ ๓ ล้าน แม้แต่กระนั้นก็ตามเงินจำนวนมากก็สูญเสียไปโดยไม่จำเป็นทุกปี

ผลร้ายที่เกิดจากการค้าฝิ่นมีมากขึ้นทุกที ทั้งในด้านการลดทอนของผู้สูบฝิ่นที่มีมากขึ้นและในด้านการขยายตัวของผู้จำหน่ายที่ได้กำไรจากการค้าฝิ่นนั้น การปราบปรามให้หมดสิ้นไปย่อมเป็นผลงานที่ยากลำบากยิ่งนัก ผู้เห็นความจริงบางท่าน โดยเฉพาะหมื่นกับบริหารพวกหนึ่งซึ่งมีข้อผูกพันกับวิทยาลัย (เซีย ไห่ ถัง) ซึ่ง จวน หยวน เป็นผู้ก่อตั้งขึ้นที่กรุงกวางตุ้ง ใน ค.ศ. ๑๘๒๐ เป็นผู้แนะนำนโยบายให้ประนีประนอมกัน นักวิชาการ ข้าราชการและทหารยังคงต่อต้านการสูบฝิ่นต่อไป แต่ทำให้มีกฎหมายนำฝิ่นเข้าเมือง โดยกำหนดค่าธรรมเนียม ซึ่งจะช่วยป้องกันการลักลอบฝิ่นหนีภาษี และความชั่วร้ายอันเนื่องมาจากการสูบฝิ่น ขณะเดียวกันก็กีดกันการขนย้ายเงินแท่งออกนอกประเทศ เมื่อได้ออกกฎหมายเสียครั้งหนึ่งแล้วตามแผนการนี้ การขนฝิ่นเข้าประเทศจะต้องซื้อขายแลกเปลี่ยนกับสินค้านำเข้าของจีน มิใช่เงินแท่ง ในเดือนพฤษภาคม ค.ศ. ๑๘๓๖ ขณะที่ จวน หยวน เป็นปลัดกระทรวง ณ กรุงปักกิ่ง ได้นำข้อเสนอขึ้นถวายรายงานแก่พระเจ้าจักรพรรดิ อ้างถึงขุนนางที่กรุงกวางตุ้ง และในไม่ช้าก็เป็นที่รู้จักกันไปในหมู่พ่อค้าต่างชาติ

ในขณะที่ชาวอังกฤษซึ่งเป็นผู้ดำเนินการลักลอบค้าฝิ่นแถบริมฝั่งทะเล ไม่สนใจในการออกกฎหมายใด ๆ ทั้งสิ้นนั้น ได้เริ่มมีความคิดเห็นในหมู่มนุษย์คนต่างชาติว่า วันใดวันหนึ่งกฎหมายดังกล่าวอาจต้องมีขึ้น ใน ค.ศ. ๑๘๓๖ ขุนนางที่เมืองกวางตุ้งก็สนับสนุนข้อเสนอ

นี้ ซึ่งทำให้ชาวต่างชาติมีความหวังขึ้น

อย่างไรก็ดี ในกรุงปักกิ่งมีข้อถกเถียงไปในด้านอื่น ชุนนางบางพวกค้านว่าการห้ามนำเงินออกไม่อาจทำได้ โดยการแลกเปลี่ยนสินค้าอื่นกับฝิ่น แต่อย่างไรก็ดี ควรห้ามสินค้าฝิ่นมิให้แพร่หลายอีกต่อไปในเมืองจีน ดังนั้น พระจักรพรรดิจึงทรงออกหมายสั่งให้ห้ามขายฝิ่นและขบวนการวางกฎเรื่องฝิ่นก็เลิกล้มไปหลังจากที่ได้เริ่มมาเพียง ๔ เดือน

ใน ค.ศ. ๑๘๓๗-๓๘ จีนปราบการค้ำฝิ่นที่กวางตุ้งมากกว่าแต่ก่อน ความพยายามดังกล่าวดูได้ผลดีในเมือง แต่ยังคงมีการลักลอบค้ำฝิ่นอยู่ตามริมฝั่งทะเล แม้ว่าราคาจะลดลงเนื่องจากการนำฝิ่นเข้าจำนวนมาก ในครึ่งหลังของ ค.ศ. ๑๘๓๘ มีการโต้แย้งกันเรื่องข้อเสนอของข้าราชการชั้นสูงทั่วพระราชอาณาจักร ซึ่งไม่ปรากฏผลแต่อย่างใด เมื่อสิ้นสมัยจักรพรรดิ เต้า กวง ลงใน ค.ศ. ๑๘๓๘ ก็ลงมติให้โจมตีความชั่วร้ายจากการค้ำฝิ่นตั้งแต่รากถึงโคน ตำหนิผู้ปลูก ผู้จำหน่าย และผู้สูบ ให้มีโทษประหารทั้งสิ้น คำสั่งนี้ออกประกาศใน ค.ศ. ๑๘๓๙ ให้รวมโทษประหารชนต่างชาติที่นำฝิ่นเข้ามาด้วย มาถึงระยะนี้ ขบวนการต่อต้านฝิ่นที่กวางตุ้งได้ทำลายโรงยาฝิ่น ฆ่าตัวกลางขายฝิ่น และทำลายการค้ำฝิ่น ซึ่งทำให้เหตุการณ์ในฤดูหนาวของปี ค.ศ. ๑๘๓๘-๓๙ ดูสงบไปชั่วคราว ผลสำเร็จที่เมืองกวางตุ้งนี้ยังกระตุ้นการค้ำฝิ่นแถบริมฝั่งทะเล ทำให้ชนต่างชาติที่ขนฝิ่นเข้ามาต้องเพิ่มวิธีป้องกันลักลอบขนฝิ่นเข้ามามากกว่าแต่ก่อน ส่วนฐานะของรัฐบาลอังกฤษขณะนั้น ดังที่ลอร์ดปาล์มเมอสตัน กล่าวไว้ว่า “มีอาจช่วยหรือห้ามผู้ลักลอบขนฝิ่นได้” รัฐบาลจีนจะต้องเป็นผู้ปราบเอง

ในท่ามกลางความวุ่นวายของสมัยนี้มีเรื่องพิเศษอยู่คือ รัฐบาลจีนพยายามทำสองอย่างในเวลาเดียวกัน คือปราบการค้ำฝิ่น และพยายามรักษาระบบบรรณาการไว้ในความสัมพันธ์กับต่างประเทศ ผู้มีอำนาจที่เมืองกวางตุ้งไม่ยอมติดต่อกับหัวหน้าการค้าของอังกฤษคือ กัปตัน ชาร์ลส์ เอลลีโอท (ค.ศ. ๑๘๐๑-๑๘๗๕) นอกจากจะต้องผ่านพวกพ่อค้าhong และเรียกร้องให้มีการจำหวัจคหมายความว่า “คำร้อง” (ปึง) ดังเช่นผู้น้อยเขียนถึงผู้ใหญ่ ข้อตกลงใดๆ ในการค้าหรือความพยายามร่วมกันระหว่างรัฐบาลทั้งสองจึงไม่มีทางเป็นไปได้ โลกทั้งสองฝ่ายต่างฝ่ายต่างอยู่ ความพยายามของจีนในการต่อต้านการค้ำฝิ่น เท่าเทียมกับความพยายามของอังกฤษในการต่อต้านระบบบรรณาการของจีน

ข้าหลวงหลินที่เมืองกวางตุ้ง

ผู้ที่ได้รับแต่งตั้งให้ปราบการค้ำฝิ่น คือ หลิน เจ้อ สู (ค.ศ. ๑๗๘๕-๑๘๕๐) ข้าราชการ

ชั้นผู้ใหญ่ เคยรับราชการในตำแหน่งบริหารหลายแขนงมากกว่า ๓๕ ปี และเป็นเพื่อนสนิทกับ วุ้ย หยวน และผู้มีการศึกษาคณะอื่น ๆ ที่ต้องการปราบปรามการค้าฝิ่นให้หมดสิ้นไป หลินเป็นทั้งผู้เสนอและผู้ปฏิบัติ “กลวิธีทางการเมือง” และมีชื่อเสียงในฐานะเป็นข้าราชการตงจิน เป็นนักบริหารที่สามารถ อุทิศตนให้กับสวัสดิการของประเทศและประชาชน เขาเคยเสนอความคิดเห็นอย่างรุนแรงเกี่ยวกับนโยบายเรื่องฝิ่น เมื่อได้รับแต่งตั้งให้มีอำนาจเป็นข้าหลวงจากรัฐบาล เขาเดินทางเป็นเวลา ๒ เดือน ด้วยเสลี่ยงบังเหียงพาไปตามคลองบังประมาณวันละ ๒๐ ไมล์ เป็นระยะทาง ๕,๖๐๐ ลี้ (มากกว่า ๑,๒๐๐ ไมล์) จากปักกิ่งถึงเมืองกวางตุ้งในวันที่ ๑๐ เดือนมีนาคม ค.ศ. ๑๘๓๘

เมื่อมาถึง ณ จุดหมายปลายทางแล้ว หลิน เจ้อ ซู เป็นผู้เริ่มแสวงหาการแปลข่าวจากหนังสือและหนังสือพิมพ์ตะวันตก เขาตั้งสำนักสื่อข่าวเผยแพร่ความรู้ขึ้นที่เมืองกวางตุ้ง มีล่ามคนหนึ่งเป็นผู้จัดการ ล่ามผู้นี้เคยเรียนภาษาละตินจากบาทหลวงนิกายโรมันคาทอลิกที่ปักกิ่งในมลายู และเรียนภาษาอังกฤษจากวิทยาลัยอังกฤษ-จีน ซึ่งพวกโปรเตสแตนต์อังกฤษสร้างขึ้นที่มะละกา นอกจากนั้น ยังมีเด็กจีนซึ่งเคยเรียนภาษาอังกฤษจากนักสอนศาสนาอเมริกันที่หมาเก้า ด้วยความช่วยเหลือจากคนเหล่านี้ หลินได้แปลหนังสือกฎหมายนานาชาติของวัตเตล เกี่ยวกับสิทธิของแต่ละชาติในการควบคุมการค้าต่างชาติ และได้ร่างจดหมายที่ไพเราะถึงสองฉบับส่งไปถวายสมเด็จพระนางเจ้าวิกตอเรีย

“แม้อังกฤษจะมีได้ใช้ฝิ่นเอง แต่การที่ผลิตฝิ่นและนำฝิ่นมาขาย ทำให้ชาวจีนธรรมดาต้องลุ่มหลงมัวเมาเช่นนั้น เท่ากับแสวงหาทางทำมาหากินบนความหายนะของผู้อื่น

หากจะมีคนต่างประเทศนำฝิ่นเข้าไปขายในประเทศอังกฤษ และล่อคนอังกฤษให้ซื้อสูบ เป็นที่แน่นอนว่าพระองค์ต้องทรงรังเกียจและพยายามต่อต้าน.....”

การที่หลินใช้คำร้องค้านศีลธรรมต่อกษัตริย์ต่างชาตินี้ คิดตามประเพณีจีนเป็นแค่แสดงให้เห็นว่าจีนจะใช้กฎหมายระหว่างชาติเป็นเครื่องมือทางการเมือง

แผนการของข้าหลวงหลินก็คือ จะกำจัดคนนำฝิ่นเข้าเมืองและผู้แทนจำหน่ายฝิ่นที่เมืองกวางตุ้ง ซึ่งเขาทำได้สำเร็จ เขามีได้มีจุดมุ่งหมายที่จะใช้กำลังต่อต้านพ่อค้าต่างชาติ เพราะจะเท่ากับเริ่มสงครามกับอังกฤษ ในที่สุดเขาจำเป็นต้องใช้อำนาจบังคับให้มอบฝิ่นทั้งหมดให้รัฐบาลจีน และเพื่ออีกการนี้ ในวันที่ ๒๔ มีนาคม เขาจำเป็นต้องล้อมชุมชนต่างชาติประมาณ ๓๕๐ คน ใน ๑๓ โรงงานไว้ รวมทั้งผู้แทนรัฐบาลอังกฤษ คือกัปตันเอลเลียอทด้วย รวมทั้งกักคนใช้ชาวจีน ให้คงไว้แต่เสบียงอาหารที่จำเป็นเท่านั้น ชาวต่างชาติอยู่ใน

ค่ายกักกันนี้ถึง ๖ สัปดาห์ เขานำหลักของชาวจีนเกี่ยวกับความรับผิดชอบร่วมกันมาใช้กับชาวต่างชาติ เมื่อพ่อค้าอังกฤษนำเอาฝิ่นมาคั้นให้ หลิน เจ้อ ซู ก็ปลดปล่อยชนต่างชาติเหล่านั้น และทำลายฝิ่นให้ประจักษ์ในที่สาธารณะ

เป็นที่น่าเสียดายว่าโครงการต่อต้านฝิ่นของหลิน เจ้อ ซู นั้น ในที่สุดก็ล้มเหลวลง เพราะเขาคาดการณ์ผิดพลาด และเพราะความรู้เท่าไม่ถึงการณ์ ตัวอย่างเช่น เขาประกาศแก่ใจว่าสินค้านำเข้าของจีนแต่ละครั้งโบราณคือ ซา และฝักจำพวกโกฐน้ำเต้านั้นเป็นของจำเป็นสำหรับความเป็นอยู่ของชาวตะวันตก ต่อมาหลินเริ่มเห็นว่า ฝักจำพวกโกฐน้ำเต้าไม่ใช่สินค้าสำคัญที่เมืองกวางตุ้ง (อันที่จริงเป็นสินค้านำออกจากเอเชียกลางไปยังรัสเซีย) หลินลืมไปว่าอังกฤษมีผลประโยชน์ในการค้าฝิ่นอยู่มาก รัฐบาลอังกฤษประสงค์ที่จะดำเนินการค้าต่อไป ณ เมืองกวางตุ้ง

จากการจำกัดเขตชนชาติตะวันตกนั้น หลินยึดฝิ่นจากอังกฤษมาได้ประมาณ ๒๐,๐๐๐ หีบ แต่มีเหตุสองประการที่ทำให้ชัยชนะครั้งนี้ดูไร้ผล ประการหนึ่ง คือ ตลาดค้าฝิ่นนั้นได้เสื่อมลงแล้ว ขณะที่จำนวนฝิ่นที่จีนมีอยู่หรือที่จะได้จากอินเดียนั้นเพิ่มจำนวนขึ้นถึงประมาณ ๕๐,๐๐๐ หีบ ดังนั้น จุดสนใจของพ่อค้าจึงขึ้นอยู่กับราคาโคกก็ตามที่มีผู้เสนอให้ และประการที่สอง กับตันเอลลีโอทถือว่าเป็นความรับผิดชอบส่วนตัวที่ยินยอมมอบฝิ่นให้ในนามของรัฐบาลอังกฤษ ดังเช่น แมทเทอสันเขียนถึงจาร์ดินว่า “จีนตกอยู่ในฐานะที่จะต้องพึ่งพาอาศัยรัฐบาลอังกฤษ” การที่ข้าหลวงหลินคิดว่าได้เปรียบในการบังคับทั้งข้าราชการและชาวอังกฤษอยู่ได้นั้น ถือว่าปฏิบัติให้สอดคล้องกับระบบบรรณาการแต่เดิม แต่จากสายตาของโลกนานาชาติสมัยใหม่ ทำให้รัฐบาลอังกฤษมีวิกฤติการณ์ที่จะอ้างเป็นเหตุในการทำสงครามต่อไป

ประเพณีการติดต่อกับต่างประเทศของจีนได้กลายเป็นปัญหาขึ้นในเดือนกรกฎาคม ค.ศ. ๑๘๓๙ เมื่อนักเดินเรือชาวอังกฤษชื่อแมคผู้หนึ่งฆ่าชาวบ้านจีนชื่อ หลิน วุย ซี ตาย ซึ่งได้สร้างปัญหาถกเถียงทางกฎหมายต่อมา เจ้าหน้าที่ฝ่ายจีนยืนยันให้ส่งคดีขึ้นศาลจีน ข้างฝ่ายกับตันเอลลีโอทก็ดำเนินการปฏิบัติแบบที่เคยเป็นมา พร้อมกับปฏิเสธไม่ยอมรับกฎหมายอาญาของจีนมาใช้กับคนอังกฤษ และเขาก็ไม่สามารถดำเนินการไต่สวนเพื่อยืนยันตัวผู้ผิดที่แท้จริงได้ นี่เป็นเพียงตัวอย่างที่เห็นชัดเกี่ยวกับเรื่องความขัดแย้งจำนวนมากระหว่างจีนกับอังกฤษในระยะนี้ อันสืบเนื่องมาจากความแตกต่างในข้อกฎหมายของทั้งสองฝ่าย ยังมีข้อถกเถียงมากเท่าใด ก็ยังทำให้ความขัดแย้งระหว่างความสัมพันธ์ต่างประเทศและข้อกฎหมายตลอดจนการค้าฝิ่นระหว่างจีนและชาติตะวันตกคุกรุ่นขึ้นตมมากขึ้นเท่านั้น

หลินบังคับให้ชุมชนชาวอังกฤษย้ายจากเมืองกวางตุ้งไปยังเมืองหมาเก๊า และออกไปยังเกาะภายนอก ในเดือนสิงหาคม ค.ศ. ๑๘๓๙ ก็ไปรวมกันอยู่ ณ เกาะฮ่องกง ซึ่งยังเป็นเกาะมีเนื้อที่ประมาณ ๓๐ ตารางไมล์ มีคนอาศัยอยู่เพียงจำนวนน้อย ระหว่างเกาะนั้นและฝั่งเกาลูนมีท่าเรือที่มีฝั่งน้ำลึกที่สุดแห่งหนึ่ง เปิดออกสู่ทะเลทั้งสองด้าน และมียอคเขาบนเกาะสูงถึง ๑,๘๐๐ ฟุตกันลมได้ฝุ่นไว้ อ่าวนี้จะกลายเป็นท่าเรือที่สำคัญที่สุดที่เรือยุโรปมาจีนจะต้องแวะ สินค้าในโกดังบนเกาะนี้อาจขนไปทางตะวันตกประมาณ ๙๐ ไมล์ถึงเมืองกวางตุ้ง หรือขนไปยังท่าเรืออื่นๆ ริมฝั่งทะเลได้ ในค.ศ. ๑๘๓๙ เกาะนี้ก็กลายเป็นศูนย์กลางของชุมชนชาวอังกฤษ มีเรือประมาณ ๕๐ ลำ รวมทั้งกะลาสีเรือ พ่อค้า และข้าราชการหลายพันคน ข้างหลวงหลินพยายามตัดเสบียงอาหารจากผืนแผ่นดินใหญ่ แต่ไม่ประสบผลสำเร็จ

ในไม่ช้าความบาดหมางก็เริ่มมีขึ้น สลับไปกับการเจรจาตกลงกัน การปะทะกันครั้งแรกเกิดขึ้นในเดือนพฤศจิกายน ค.ศ. ๑๘๓๙ ระหว่างกองเรือจีน ซึ่งยังคงเรียกร้องให้ส่งตัวผู้ฆ่าหลิน วู ซี มาให้ทางฝ่ายจีน กับเรือรบอังกฤษสองลำ ซึ่งพยายามกันมิให้พ่อค้าอังกฤษค้าที่กวางตุ้งทำตามข้อเสนอของจีน อย่างไรก็ดี การค้าที่กวางตุ้งก็ยังคงดำเนินต่อไป แม้จะมีการสงครามคอยขัดจังหวะอยู่เนือง ๆ ก็ตาม บริษัทที่ทำการค้าถูกต้องตามกฎหมายเช่นบริษัทอเมริกัน ชื่อ รัสเซลและสหาย ทำการติดต่อค้าขายกับเพื่อนพ่อค้าฮ่องกง คือพวกเขา-กวา ซึ่งรับผิดชอบในการส่งใบชาออกนอกประเทศในนามของอเมริกันแต่เพื่ออังกฤษ ขณะเดียวกันการค้าฝิ่นริมฝั่งทะเลก็ดำเนินต่อไป มีการป้องกันกันอย่างเข้มแข็ง ซึ่งข้างหลวงหลินมีอาจเข้าถึงได้

เมื่อกองทัพอังกฤษมาถึงในฤดูร้อนปี ค.ศ. ๑๘๔๐ นั้น มายึดเกาะจูซาน ภาคใต้เมืองเซียงไฮ้ และเจรจาตกลงที่ปากแม่น้ำใต้เมืองเทียนสินใกล้กับเมืองหลวง เป็นที่ประจักษ์ดีอยู่ว่าหลิน เจ้อ ซู ไม่ประสบผลสำเร็จในความพยายามที่จะปราบการค้าฝิ่นและการที่จะธำรงไว้ซึ่งระบบกวางตุ้ง ในเดือนกันยายนปีเดียวกันนั้น พระจักรพรรดิก็กส่งปลัดข้างหลวงหลินเสีย ซึ่งทำให้หลินได้รับความอับอายมาก

สงครามกับการเจรจาเพื่อสันติภาพ

ความพ่ายแพ้ของราชวงศ์ชิงสืบเนื่องมาจากเหตุสองประการ คือ ความล้าหลังในด้านเทคนิคและอาวุธ และความเสื่อมในการบริหารการทหาร นอกจากกองทัพแมนจูที่ขาดสมรรถภาพนั้นแล้ว กำลังสำคัญของจีนอยู่ที่กองทัพธงเขียวซึ่งกระจัดกระจายอยู่ทั่วไปตามชนบท และมีรัพลอยอยู่ประมาณ ๖๐๐,๐๐๐ คน กองทหารจีนเหล่านี้อยู่กระจัดกระจายตาม

เมืองเล็กเมืองน้อย ตลอดจนตามถนนหนทาง จนดูไม่แตกต่างไปจากพ่อค้าและคนธรรมดาที่มากนัก การที่กำลังทัพแยกย้ายกันอยู่และไร้สมรรถภาพนี้ ก็เนื่องมาจากระบบบริหารซึ่งกีดกันมิให้มีการรวมกำลังให้เป็นกองทัพที่เข้มแข็ง มีศีลธรรมอันดีและมีลักษณะเป็นผู้นำอยู่เสมอ เมื่อจะเรียกกองทัพไปปราบกบฏหรือโจรผู้ร้ายแต่ละที่ ก็ย้ายกองทหารเล็ก ๆ จากกองร้อยกองพันตามที่ต่าง ๆ กองทัพที่รวบรวมได้จึงมาจากตำบลต่าง ๆ ยิ่งในด้านปฏิบัติแล้วกองทหารเล็ก ๆ บางกองอาจหยุดอยู่เฉย ๆ และหัวเราะเยาะในความยากลำบากของกองอื่น ๆ แต่ในยามมีชัยชนะ ต่างก็จะแย่งเอาความมีหน้ามีตากัน แต่ในกรณีพ่ายแพ้ก็หายตัวไป

การปฏิบัติแบบไม่มีระเบียบในกองทัพจีนนี้เป็นของธรรมดาอย่างยิ่ง นายทหารก็ไม่รายงานคนที่ขาดหายไป และคงรักษารายชื่อผู้ขาดไว้ในทะเบียน เพื่อรับส่วนแบ่งอาหารที่มีไว้ให้ และจ้างคนมาแทนที่รายชื่อเหล่านั้นในยามที่มีผู้มาสำรวจ แม้แต่ชื่อคนครัวและคนใช้ก็นำเอาไปใส่ไว้ในทะเบียน รายชื่อทหารเพื่อรับส่วนแบ่งอาหารก็เช่นเดียวกัน ทะเบียนรายชื่ออาจเต็ม แต่ตำแหน่งต่าง ๆ ว่างเปล่า บางครั้งกองทัพมีอยู่เพียงรายชื่อบนกระดาษเท่านั้น การฝึกเน้นในเรื่องระเบียบแบบแผนมากกว่าผลที่จะได้ เช่นการวางท่ารบดาบ และรำทวนดั่งเช่นเล่นละคร ตั้งผู้รักษาตีผู้หนึ่ง (จ่อ จู๋ ถัง) กล่าวไว้ว่า ทหารบกไม่สามารถขี่ม้า หรือยิงปืน และทหารเรือก็ไม่อาจแล่นเรือหรือยิงปืนได้ นายทหารทำเป็นเพียงคิดบัญชีเท่านั้น

ทั้งหมดนี้จะเห็นได้ว่ากองทัพจีนหย่อนในระเบียบวินัยอยู่มาก พลทหารมักกบฏและไม่เคารพระเบียบวินัย เนื่องจากขาดการฝึกและการหัดวินัย พลทหารเหล่านั้นจึงขาดไหวพริบและความกล้าหาญในสนามรบ และมักหนีเสียก่อนที่จะเข้าศึกจะมาถึงตัว กล้าอยู่แต่ในหมู่ประชาชนธรรมดาเท่านั้น นายทหารปกครองพลทหารเยี่ยงทาส พลทหารต่างก็ติดฝิ่นกันจอมแถม และล็กเล้กขโมยน้อยอยู่เนื่อง ๆ เป็นอันตรายต่อประชาชนอย่างยิ่ง

เพื่อลงโทษรัฐบาลจีนสมัยราชวงศ์ชิง ในค.ศ. ๑๘๔๐-๔๒ รัฐบาลอังกฤษส่งกองทหารจำนวน ๓-๔ พันคนพร้อมด้วยอาวุธทันสมัย เช่น เรือรบกันแบนแล่นในน้ำตื้นได้ ต้าน ลม กระแสน้ำ ธนูไฟ ตลอดจนมีป้อมป้องกันอย่างแข็งแรง เรือรบของจีนแบบมีคันธนูกับปืนเก่า ๆ ล้าสมัย และหม้อบรรจุของเหม็น (เป็นต้นฉบับของระเบิดแก๊ส) ดูไร้ผลพอกับแท่นปืนใหญ่ที่ติดอยู่กับที่และอาวุธเลว ๆ ฝ่ายอังกฤษจึงสามารถโจมตีจุดสำคัญริมฝั่งทะเลจีน ตั้งแต่กวางตุ้งถึงเซี่ยงไฮ้ได้โดยง่าย

ปัญหาอยู่ตรงที่ว่าทำอย่างไรจะปรับปรุงให้กำลังทหารบกและทหารเรือดีขึ้น เพื่อเป็น

ทุนช่วยทำให้เกิดระเบียบใหม่ ๆ ในการติดต่อกับต่างประเทศของจีน อังกฤษมิได้มีจุดมุ่งหมายในอันที่จะขยายอาณาเขต เว้นแต่ต้องการที่มั่นในการค้าขาย ซึ่งได้รับเสียงมาจากเกาะฮ่องกงซึ่งมีอ่าวจอดเรืออย่างดียิ่ง และอังกฤษก็มีได้ประสงค์จะทำร้ายประชาชนจีน ซึ่งโดยทั่วไปเป็นผู้ดูการต่อสู้อย่างสงบเว้นแต่ที่กวางตุ้ง และยังเป็นแรงงานราคาถูกให้แก่ผู้รุกรานอีกด้วย ปัญหาสำคัญ คือ จะทำอย่างไรที่จะให้พระจักรพรรดิจีนยอมรับฐานะของชนชาติตะวันตก และกิจกรรมของชนเหล่านั้นในเมืองจีน ทั้งนี้จะเป็นการสิ้นสุดของความเชื่อและการปฏิบัติตามแบบสถาบันโบราณ กล่าวโดยย่อ การทำลายระบบบรรณาการนั้นมิอาจทำได้โดยง่ายหรือเร็วดังใจได้

ในระยะแรกของสงครามระหว่าง ค.ศ. ๑๘๔๐-๔๑ กัปตันเอลลีโอท เป็นผู้มีส่วนสำคัญในการเจรจานอกเมืองเทียนสิน ดังที่ได้กล่าวมาแล้ว และต่อมาที่เมืองกวางตุ้ง ผู้ที่ได้รับตำแหน่งต่อจากหลิน คือ ซี ซาน (ตายปี ค.ศ. ๑๘๕๔) ผู้เป็นเชื้อชาติแมนจูที่มั่งคั่งมากในเดือนมกราคม ค.ศ. ๑๘๔๑ เขาร่วมกันลงนามในข้อตกลงชวณปี ซึ่งจะต้องยกเกาะฮ่องกงให้อังกฤษ ให้ความเท่าเทียมในสิทธิทางการทูต และจ่ายเงินค่าปรับให้แก่อังกฤษ เปิดเมืองกวางตุ้งให้ค้าขาย แต่รัฐบาลทั้งสองเลื่อนการตกลงครั้งนี้ไป แม้ว่า ซี ซาน จะป้องกันเมืองกวางตุ้งไว้ได้แต่ก็ถูกปลกดอย่างน่าอับอาย ขณะที่กัปตันเอลลีโอทซึ่งมิได้ทำตามคำสั่งแต่กลับได้ผลดี ก็ถูกเรียกตัวกลับ

ทราบจนบัดนั้น ก็ยังไม่มีคำสั่งมา กัปตันเอลลีโอทสลับการเจรจาเพื่อสันติกับสงครามอยู่เป็นเวลาหลายปี เพื่อให้การการค้าดำเนินต่อไปได้ ในเดือนพฤษภาคม ค.ศ. ๑๘๔๑ หลังจากถูกส่งไปซาออกผ่านไปแล้ว กัปตันเอลลีโอทนำกองทหารอังกฤษประมาณ ๒,๔๐๐ คนเข้าโจมตีเมืองกวางตุ้ง แต่ถอยออกนอกกำแพงเมืองหลังจากที่ได้รับค่าไถ่เป็นจำนวน ๖ ล้านเหรียญ แต่กองทหารท้องถิ่นซึ่งพวกผู้ดีในชนบทได้รับคำสั่งเป็นทางการให้รวบรวมขึ้นเข้าโจมตีอังกฤษ เมื่ออังกฤษออกไปแล้ว ทำให้มีเหตุการณ์ (ที่ตำบล ซาน หยวน ลี) ซึ่งจัดได้ว่าเป็นชัยชนะของชาวกวางตุ้งต่อกองทหารอังกฤษ นักประวัติศาสตร์ปัจจุบันให้ความเห็นว่า เป็นเหตุการณ์ครั้งแรกที่แสดงให้เห็นน้ำใจชาตินิยมของชาวจีนยุคใหม่ อย่างไรก็ตาม เหตุการณ์นั้นก็เป็นการเริ่มประเพณีการต่อต้านชนต่างชาติที่เมืองกวางตุ้ง ซึ่งเป็นศูนย์กลางของการติดต่อกับชนชาติตะวันตก

ในระยะที่สองของสงครามระหว่าง ค.ศ. ๑๘๔๑-๔๒ เซอร์ เฮนรี ปอตติงเจอร์ ผู้แทนรัฐบาลอังกฤษคนใหม่ ได้เจรจากองทัพที่ลอร์ดปาล์มเมอสตันมีคำสั่งมา หลังจากที่ยังอังกฤษได้เข้าโจมตีแล้ว ทำให้ราชสำนักราชวงศ์ชิงตกลงในสัญญาระหว่างจีนและอังกฤษในรูปแบบ

การเปิดประเทศในเอเชียตะวันออก

สนธิสัญญาสำคัญในระบบสนธิสัญญาที่ไม่เท่าเทียมกัน ก.ศ. ๑๘๔๒—๑๘๔๓

เริ่มต้น	ปรับปรุง	สุดท้าย
จีน		
นานกิง (อังกฤษ) ๑๘๔๒ สนธิสัญญา ชู เมิน ไช ๑๘๔๓	หวางเซีย (อเมริกัน) ๑๘๔๔ วัมโป (ฝรั่งเศส) ๑๘๔๔ เทียนสิน (อังกฤษ, ฝรั่งเศส อเมริกา, รัสเซีย) ๑๘๕๘ ข้อตกลงเซพู (อังกฤษ) ๑๘๗๖, แก่ไซ ๑๘๘๕ ข้อตกลงนัมกวย ๑๙๐๑	เยอรมนี, ออสเตรีย, ฮังการี ๑๘๖๙, รัสเซีย ๑๘๖๔ การควบคุมภาษี ๑๘๓๐ (สนธิสัญญาอชิงตัน ๑๘๖๒ สนธิสัญญารับรอง ๑๘๖๘) สนธิสัญญาเท่าเทียมกัน (อเมริกาและอังกฤษ ๑๘๔๓)
ญี่ปุ่น		
คานากาวา เปอริ (อเมริกัน) ๑๘๕๔ (อังกฤษ) ๑๘๕๔ (รัสเซีย) ๑๘๕๕	แฮริส (อเมริกัน) ๑๘๕๘	สนธิสัญญาแก้ไขเพิ่มเติมของ อังกฤษ ๑๘๙๔) เลิกสิทธิสภาพ ๑๘๙๙ การควบคุมภาษี ๑๙๑๑
ไทย		
บาวริง (อังกฤษ) ๑๘๕๕ ก่อนหน้านั้นมีอังกฤษ ๑๘๖๖ และ อเมริกัน ๑๘๓๓	ฝรั่งเศส ๑๘๐๗, อังกฤษ ๑๘๐๙ ผ่อนผันสิทธิสภาพ ฯ	เยอรมนี สิงหาคม ๑๘๖๙ อเมริกา ๑๘๖๐ เลิกสิทธิ สภาพ ฯ ควบคุมภาษี ๑๘๖๗ เลิกสิทธิ สภาพทั้งหมด ๑๙๓๘—๓๙ (สนธิสัญญาแวร์๑๘๖๕—๖๗)
เวียดนาม		
ไซ่ง่อน (ฝรั่งเศส) ๑๘๖๔ ก่อนหน้ากับฝรั่งเศส ๑๘๖๒	เว้ (ฝรั่งเศส) ๑๘๘๓ ในอารักขา (๑๘๘๕ จีนยอมรับอารักขา ของฝรั่งเศส)	เสรีภาพภายในสมาคม ฝรั่งเศส ๑๘๔๖, อิศราภาพสาธารณ- รัฐเวียดนาม ๑๘๕๔
เกาหลี		
คางซา (ญี่ปุ่น) ๑๘๗๖	ชูเฟด (อเมริกัน) ๑๘๘๒	อารักขาของญี่ปุ่น ๑๙๐๕ รวม ๑๙๑๐ สาธารณรัฐเกาหลี ๑๙๔๘

ใหม่ ในฤดูใบไม้ร่วง ค.ศ. ๑๘๔๑ อังกฤษยึดได้ทั้งมันและทั้งทหารไว้ตลอดริมฝั่งทะเล ในอ่าวอามอย บนเกาะจูซาน (ซึ่งเคยอพยพออกไปแล้ว) และที่หนึ่งไป ก่อนจะตั้งหลักแหล่งในฤดูหนาว ในฤดูใบไม้ผลิของปี ค.ศ. ๑๘๔๒ อังกฤษนำทหารมาจากอินเดีย เข้ายึดเมืองซาปู ในอ่าวหังโจว เข้ายึดครองเมืองเซี่ยงไฮ้ บริเวณซินเกียง ซึ่งเป็นที่คลองใหญ่ ตัดผ่านแม่น้ำแยงซี และรุกร้าออกไปนอกเมืองนานกิง ได้ชัยชนะทุกแห่งที่ราชวงศ์ชิงตั้งแหล่งต่อต้านไว้

การต่อต้านนั้นมีหลายแบบด้วยกัน เช่น ด้วยการกีดกันการค้าของอังกฤษ (มิใช่ชาติอื่น) ด้วยการรวบรวมกำลังทหารที่กวางตุ้ง ด้วยการปิดอ่าวและปากแม่น้ำด้วยขอนไม้ ก้อนหิน และลวด ด้วยการสร้าง เรือรบ ปืน และรวบรวมกำลังทหารจากมณฑลต่าง ๆ ในเดือนมีนาคม ค.ศ. ๑๘๔๒ จีนเข้าโจมตีที่มั่นของอังกฤษที่เมืองหนึ่งไป แต่ไม่ประสบผลสำเร็จ ความยากลำบากที่เห็นก็คือ การเตรียมกำลังเฉพาะหน้า และการขนส่งอาวุธที่ลำสมัย และปัญหาที่เห็นอีกว่านั่น คือ ปัญหาเรื่องกำลังคนที่จะแสวงหาข่าวความเป็นจริง แทนที่จะเชื่อเรื่องข่าวลือและรวบรวมเรื่องเหลวไหลต่าง ๆ เข้าไว้ กำลังทหารของจีนที่มีไว้ป้องกันตามประเพณีได้ผลทั้งในด้านคำสั่ง องค์การและอาวุธ การป้องกันอีกด้านหนึ่ง ทหารแมนจูที่เมืองซาปู และซินเกียง ต่อต้านทัพอังกฤษอย่างหมดกำลังใจ เมื่ออังกฤษเตรียมมาโจมตีนานกิง ก็แน่ใจว่ามีอาจสู้รบได้

ราชวงศ์แมนจูพยายามเจรจาสงบศึกในอันที่จะรักษาตัวเองอยู่ ทั้งนี้เพราะพวกแมนจูสืบเชื้อสายมาจากผู้ชนะต่างชาติ ผู้ปกครองแมนจูที่กรุงปักกิ่งมักรู้สึกเสมอว่า “พวกทวยศชาวจีน” ให้ความร่วมมืออย่างดีกับผู้รุกราน สมาคมลับต่าง ๆ ก็ร่วมมือกันลักลอบค้าฝิ่น และรวมตัวกันอยู่แถบที่มั่นของอังกฤษที่ฮ่องกง กองทัพหลวงฝ่ายแพ่ที่ไค ชนพื้นเมืองก็เป็นกบฏขึ้นที่นั่น หากมีการฝ่ายแพ่แก่อังกฤษต่อ ๆ ไปก็ย่อมหมายถึงความเสื่อมของชื่อเสียงของพระราชาวงศ์และจะทำให้การปกครองจีนต่อไปอ่อนแอเข้า จำเป็นจะต้องลดความยิ่งใหญ่เหนือชนต่างชาติ เพื่อจะคงปกครองชาวจีนไว้ได้ ดังนั้นหลังจากที่หลิน เจ้อ สู ปราบการก่อกบฏไม่สำเร็จก็ตี ซี ซาน ชาวแมนจูถูกปลดใน ค.ศ. ๑๘๔๒ ก็ตี ตลอดจน ซี ยิง (ตาย ค.ศ. ๑๘๔๘) ก็ถูกส่งไปเจรจาเพื่อตกลงกับอังกฤษทั้งสิ้น

สนธิสัญญาฉบับแรก

ซี ยิง เป็นตัวแทนของรัฐบาลจีนเซ็นสนธิสัญญานานกิงกับปอตติงเจอร์ ในวันที่ ๒๙ เดือนสิงหาคม ค.ศ. ๑๘๔๒ หลักฐานสัญญานี้เตรียมวางแนวทางที่จะนำจีนไปสู่ระบบ

ความสัมพันธ์กับต่างประเทศใหม่ โดยการเลิกสมาคมโคหอง ซึ่งควบคุมการค้าต่างชาติที่เมือง กวางตุ้ง สัญญาจะ “จัดภาษีที่เป็นธรรมเนียมธรรมดา” ยกเกาะฮ่องกงให้อังกฤษ และ เปิดเมืองท่าเรือ ๕ เมืองให้ชาวอังกฤษมาอยู่อาศัยค้าขาย คือ เมืองกวางตุ้ง เมืองฮามอย เมืองฟูโจว เมืองหนิงโป และเมืองเซี่ยงไฮ้ และยอมเสียค่าปรับให้ ๒๑ ล้านเหรียญเม็กซิกัน เพื่อทดแทนหนี้สินของพ่อค้าฮ่องกงที่ติดหนี้พ่อค้าอังกฤษ จ่ายทดแทนค่าฝิ่นที่หลิน เจ้อ สู ไปยี้ตมาและชดใช้ค่าปรับสงครามให้แก่รัฐบาลอังกฤษที่อินเดีย

สนธิสัญญานานกิงเป็นก้าวแรกในการสร้างโครงร่างกฎหมายใหม่ ในระบบสนธิสัญญา ใน ค.ศ. ๑๘๔๓-๔๔ ได้มีการร่างสัญญาอีก ๓ ฉบับ เพื่อให้สนธิสัญญานับแรกสมบูรณ์ คือ สนธิสัญญาเพิ่มเติมที่เรียกว่า สนธิสัญญาบอก (๘ ตุลาคม ค.ศ. ๑๘๔๓) และติดตามมาด้วย สนธิสัญญากับอเมริกา ชื่อ สนธิสัญญา หวางเซี่ย (๓ กรกฎาคม ๑๘๔๔) และสนธิสัญญา วัมโปกับฝรั่งเศส (๒๔ ตุลาคม ๑๘๔๔) และสัญญาพิเศษซึ่งเป็นสัญญาให้แต่ละชาติได้รับ สิทธิพิเศษอื่น ๆ ซึ่งอาจให้ชาติอื่น ๆ ในภายหลัง สนธิสัญญาเหล่านี้ต่างก็บังคับซึ่งกัน และกัน ให้ตั้งข้อกฎหมายในระบบใดระบบหนึ่ง เนื่องจากจีนเป็นฝ่ายให้สิทธิดังกล่าวเหล่านั้น ระบบสนธิสัญญาจึงได้สมญาว่า “ไม่เสมอภาค” และบ้างก็เรียกเลยไปว่า “กึ่งอาณานิคม” อย่างไรก็ตามระบบดังกล่าวมิได้เกิดขึ้นในวันเดียว แต่กินเวลาถึง ๑๘ ปีที่มีการค้าขาย การทูต ติดต่อกัน และในที่สุดก็มีสงครามเกิดขึ้น ในระยะนี้อังกฤษเป็นผู้นำในการค้า การเจรจาสงบศึก และแม้แต่การรบ ในขณะที่สหรัฐอเมริกา ฝรั่งเศส รัสเซีย และชาติเล็ก ๆ ในยุโรปชาติอื่น ๆ ติดตามมาด้วยความมากน้อยต่างกัน

ดังนั้นข้อตกลงครั้งแรกเป็นเพียงก้าวแรกที่ทำให้อังกฤษมีกงสุลอยู่ที่เมืองท่าทั้ง ๕ แห่ง ซึ่ง ๔ เมืองเป็นเมืองเปิดใหม่ใน ค.ศ. ๑๘๔๓-๑๘๔๔ คนอังกฤษต่างก็อยู่ใต้ความคุ้มกัน ของตัวบทกฎหมายของกงสุล นั่นหมายความว่า ต่างก็มีสิทธิสภาพนอกอาณาเขตด้วยกัน ทั้งนั้น ส่วนประชาชนชาติอื่นต่างก็อยู่ใต้ความคุ้มกันที่คล้ายกัน แม้ว่ากงสุลของเขาจะเป็น เพียงพ่อค้าที่ได้รับใบอนุญาตเป็นกงสุล ดังเช่น กงสุลสหรัฐอเมริกา ตรากจน ค.ศ. ๑๘๕๔ กฎหมายตะวันตกมิได้คุ้มกันเฉพาะตัวบุคคลและพ่อค้าหรือนักเผยแพร่ศาสนาเท่านั้น แต่รวมทั้งสินค้าและทรัพย์สินด้วย บางครั้งในค่านับถือปฏิบัติทั้งหมดคนใช้ชาวจีน และผู้ช่วยทั้งหลายด้วย จึงทำให้เกิดชุมชนตะวันตก ซึ่งทั้งชาวตะวันตกและนักธุรกิจชาวจีนในเมือง ท่าที่เปิดตามสัญญาเหล่านั้น ปลอดภัยจากเจ้าหน้าที่ชาวจีน

มาถึงบัดนี้การค้าต่างชาติสะดวกขึ้น ด้วยมีสัญญาเกี่ยวกับภาษีที่แน่นอน ซึ่งปรับปรุง จากภาษีดั้งเดิมนั่นเอง ซึ่งจัดอัตราระหว่าง ๔ ถึง ๑๐ เปอร์เซ็นต์ การควบคุมสินค้าของ

จีน หรือพวกพ่อค้าเช่นพวกโคหองที่กวางตุ้งนั้นถูกห้ามในเรื่องการค้าเสรี

สนธิสัญญาอเมริกัน ซึ่งเจรจาตกลงกันระหว่าง นายคาเลป กุซซิง และนายซี ยิง ใน ค.ศ. ๑๘๔๔ นั้น เป็นสนธิสัญญาซึ่งปรับปรุงจากสนธิสัญญาอังกฤษในบางข้อ อาทิเช่น เรื่องเกี่ยวกับสิทธิสภาพนอกอาณาเขต และให้สิทธิอื่นๆ แก่คนอเมริกัน ซึ่งอังกฤษได้เป็นผู้ต่อสู้มา เกี่ยวกับเรื่องนี้ อังกฤษ จีน และอเมริกันมีความเห็นร่วมกันโดยบังเอิญ อังกฤษ นั้นมีความมั่นใจในความเข้มแข็งของตน แสวงหาสถานะการค้าเสรีจากทุกประเทศ จีนนั้นปรารถนาจะให้ชนต่างชาติหนึ่งกินใจกับอีกชาติหนึ่ง และมุ่งที่จะปฏิบัติต่อชนชาติตะวันตกทุกชาติเท่าเทียมกัน ทุกชาติจะขึ้นโดยตรงต่อพระเมตตาของพระเจ้าจักรพรรดิ และจะไม่ได้รับกำไรจากการค้าของจีนโดยอาศัยอังกฤษ ขณะนั้นผลประโยชน์ของอเมริกันขึ้นอยู่กับความปรารถนาในสิทธิพิเศษด้วยกัน ในอันที่จะมีฐานะการค้าขายเท่าเทียมกับคนทั้งหลายนั้น

อิทธิพลตะวันตกอันสืบเนื่องมาจากสนธิสัญญานับแรก ๆ

การที่จีนต่อต้านชนต่างชาตินั้น แสดงออกให้เห็นในนโยบายที่ไม่ให้ความร่วมมือ และหลีกเลี่ยงการติดต่อกับชนชาติตะวันตกอีกเกือบยี่สิบปีภายหลังสงครามฝิ่นแล้ว ในระยะนี้ ญี่ปุ่นเปิดประเทศและมีความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีและความเป็นชาติของชาติตะวันตกเป็นไปอย่างรวดเร็ว การที่จีนตอบสนองชนชาติตะวันตกในระยะนี้นั้นดูเป็นภัยอย่างยิ่ง เพราะมิใช่แต่ประเทศจีนมีระเบียบแบบแผนที่คงที่เท่านั้น แต่ยังมีปัญหาความยุ่งยากภายในที่เกิดขึ้นในกลางศตวรรษนี้ ดังนั้น การติดต่อกับชนชาติตะวันตกจึงมีอาจหลีกเลี่ยงจากชนบประเพณีอันเคร่งครัดได้ จึงเริ่มเป็นขั้น ๆ ไปตั้งแต่สงครามครั้งที่หนึ่ง จนถึงสนธิสัญญาต่อ ๆ มา ในระหว่าง ค.ศ. ๑๘๔๐-๔๔ จนถึงสงครามครั้งที่สอง และสนธิสัญญาต่าง ๆ ในระหว่าง ค.ศ. ๑๘๕๖-๖๐ ระหว่างระยะนี้รัฐบาลในราชวงศ์ชิงไม่ว่าจะเป็นชาวแมนจูหรือชาวจีนก็พบว่าสายเกินแก้เสียแล้ว เนื่องจากรัฐบุรุษเหล่านั้นน้อยคนมากที่เคยมีการติดต่อกับชนชาติตะวันตก จีนและชนชาติตะวันตกจึงมิได้ติดต่อกันแบบอยู่ในโลกเดียวกันนัก

การริเริ่มการศึกษาแบบตะวันตก

อาจสืบเนื่องมาจากกฎที่จักรพรรดิราชวงศ์ชิงได้วางไว้ว่า นักศึกษาผู้มีได้มีตำแหน่งในวงการราชการ ไม่สมควรจะตกเถียงเกี่ยวกับนโยบายของรัฐบาล การแสวงหาความรู้เกี่ยวกับชนชาติตะวันตกต้องริเริ่มจากชนชั้นข้าราชการ ผลงานของข้าหลวงหลินที่เมืองกวางตุ้งนั้นเป็นผลงานแปลเกี่ยวกับประเทศตะวันตก ใน ค.ศ. ๑๘๔๑ เขาก็ส่งต่อให้สหายของเขาคือ วูหยวน ซึ่งเป็นข้าราชการผู้มีความรู้ วูใช้หนังสือนั้นเขียนเรื่องเกี่ยวกับประเทศโพ้น

ทะเล (ให้ กั่ว ทุ จื่อ) ใน ค.ศ. ๑๘๔๔ ต่อมาได้ขยายความหนังสือเล่มนี้ใหม่ใน ค.ศ. ๑๘๔๗ และ ค.ศ. ๑๘๕๒ และมีผู้อ่านกันมาก หนังสือเล่มนี้เป็นที่รวมข้อความเกี่ยวกับภูมิศาสตร์ทั่วโลก และภาวะทั่วไปในโลกตะวันตก และรวมข้อความเกี่ยวกับการแก้ปัญหาของ “พวกป่าเถื่อน” เนื่องจากขาดความรู้เกี่ยวกับความสับสนในระบบรัฐสภาของอังกฤษ วูก็รวบรวมข้อความเท่าที่เขาสามารถหาได้ พร้อมด้วยเรื่องตำนานจีนเกี่ยวกับโลกตะวันตกรวมเข้าไป ด้วยกับความเข้าใจครึ่ง ๆ กลาง ๆ ในการแปลตำราตะวันตกนั้น แต่การแปลตำราตะวันตกนั้นก็จัดว่าเป็นการริเริ่มที่ดีอยู่แล้ว

การศึกษาค้นคว้าของ วูหยวน แสดงให้เห็นว่านอกจากเขานิยมตะวันตกแล้ว ยังมีท่าทีอื่นเป็นศรัทธาอีกด้วย ตัวอย่างเช่น เมื่อจะกล่าวถึงนิกายศาสนาตะวันตก เขาก็ดำเนินรอยตามบาทหลวงเยซูอิตด้วยการโจมตีศาสนาคริสต์นิกายในแง่การกล่าวอ้างเรื่องซึ่งปราศจากเหตุผล ความขัดแย้งกับวิถีชีวิตของชาวจีน ตลอดจนการปฏิบัติที่น่าดูหมิ่นทั้งหลาย ในข้อหลังนี้รับเรื่องเล่าพื้นเมืองที่ปรากฏอยู่ในวรรณคดีจีนเข้าไว้ด้วย

ความคิดเห็นของวูหยวนนั้นเป็นแบบใหม่ปนเก่า เขานำเอาแนวความคิดโบราณที่จะ “ใช้พวกป่าเถื่อนควบคุมพวกป่าเถื่อนนั่นเอง” (หมายถึงพวกฝรั่งเศสและอเมริกันควบคุมพวกอังกฤษ) และแนวความคิดสมัยใหม่เกี่ยวกับ “การเรียนรู้เทคโนโลยีที่ดีกว่าเพื่อควบคุมชาวต่างชาติ” ในความคิดของเขา เทคนิคที่ทันสมัยกว่าของ “พวกป่าเถื่อน” ปรากฏชัดในเรื่องของเรือรบ อาวุธ และวิธีฝึกและควบคุมทหาร จากความคิดอันนี้ จะก่อให้เกิดแนวความคิดใหม่ในปลายศตวรรษ คือ ความคิดเกี่ยวกับ “การพัฒนาตนเองให้เข้มแข็ง” (จื้อเจียง) ในนโยบายของรัฐบาลจีนด้วยการขอยืมความคิดและเทคโนโลยีตะวันตก ดังนั้นเป็นการนำเอาความคิดในเวลานั้นของวูหยวนและคนอื่น ๆ เกี่ยวกับวิสัยทัศน์ทางการเมืองที่เคยใช้แก้ปัญหาภายใน มาใช้แก้ปัญหา

ใน ค.ศ. ๑๘๔๐ ขบวนการตั้งกล่าววาระแรกเริ่มจากระดับง่าย ๆ เกี่ยวกับความสนใจในเรื่องของเครื่องมือทางการทหาร สมัยสงครามฝิ่นเป็นสมัยที่เลียนแบบอาวุธตะวันตก ระเบิด เรือปืน เรือที่มีทอญ เรือเป็นโลหะ และเรือใบแบบพายกลม (จีนเลียนแบบใช้แทนเครื่องยนต์) ความพยายามดังกล่าวอาจมีผู้คัดค้านก่อนศตวรรษที่ ๑๗ เมื่อยังต้องรับอาวุธปืนมาจากโปรตุเกสและฮอลันดา การกล่าวอ้างเรื่องในวรรณคดีสมัยราชวงศ์โจวเกี่ยวกับศิลปะในการรบ หรือ ซุน จื่อ “รู้จักตนเอง รู้จักศัตรูของท่าน ในการรบร้อยทั้งร้อยครั้ง ท่านจะได้ชัยชนะทั้งหมด” นั้นอาจทำให้เข้าใจความต้องการแสวงหาความรู้และเทคโนโลยีตะวันตกได้ดีขึ้น

เป็นที่น่าเสียดายว่าความปรารถนาดังกล่าวเป็นเพียงความปรารถนาของข้าราชการส่วนน้อยสมัยราชวงศ์ชิง ข้าหลวงใหญ่ที่มณฑลฝูเจี้ยนชื่อ ซู ชี ยู่ ได้รับหนังสือแผนที่แบบตะวันตก และได้รับความช่วยเหลือจากนักเผยแพร่วิทยาศาสตร์ และชนต่างชาติคนอื่น ๆ และใน ค.ศ. ๑๘๕๐ ก็จัดพิมพ์หนังสือภูมิศาสตร์โลก ชื่อว่า ‘สังเขปเส้นทางเดินเรือ’ (ยฺง ฮวน ชี ลุย) หนังสือเล่มนี้จัดว่าแหวกแนวด้วยการนำเสนอส่วนต่าง ๆ ของบทความที่แปลแล้วมาปะติดปะต่อกัน และเป็นข้อความที่ทันสมัย และรายงานเกี่ยวกับประเทศตะวันตกแต่ละประเทศพร้อมด้วยแผนที่ที่ทันสมัยและแน่นอน หลักฐานเหล่านั้นกลายเป็นผลงานที่เชื่อถือได้ แต่ในปีต่อมาผู้เขียนก็ถูกปลดและถูกเรียกกลับ เพราะไปสมาคมสนทนากับชาวต่างชาติมากเกินไป แม้ว่าผลงานของเขาจะแสดงให้เห็นความไม่สม่ำเสมอ แต่ก็ตาม

ประเทศจีนเป็นประเทศกว้างใหญ่ มีนักศึกษาที่ยึดมั่นในขนบธรรมเนียมประเพณีย้ายเข้ามาเป็นข้าราชการทุกปี มาจากมณฑลภายในประเทศ เช่น แฉงวน เหวหนาน หรือ หูหนาน และอาจได้รับความคิดต่างชาติจากการติดต่อทางทะเล ด้วยเหตุนี้ ตัวอย่างอิทธิพลตะวันตกจึงปรากฏอยู่แถบฮ่องกงและเมืองท่าที่เปิดโดยสนธิสัญญาทั้งหลาย ซึ่งเป็นศูนย์กลางของอิทธิพลตะวันตกในระยะ ค.ศ. ๑๘๔๐ และ ๑๘๕๐

การค้าในระบบสนธิสัญญา

ขณะที่สนธิสัญญาที่กระทำไว้ช่วยคุ้มครองการค้าและชีวิตและการค้าของชนชาติตะวันตกในเมืองท่าเรืออยู่นั้น ในสนธิสัญญาฉบับแรก ๆ ก็มีอาจทำให้การค้าฝิ่นถูกต้องตามกฎหมายได้ อังกฤษเคยขออนุญาตค้าฝิ่นให้ถูกต้องตามกฎหมาย แต่ปักกิ่งไม่อนุญาต แต่การค้าฝิ่นระหว่างอินเดียและจีนก็ยังคงดำเนินต่อไป และขยายไปตามริมฝั่งทะเลเหนือไปถึงเมืองเซี่ยงไฮ้ โดยมีได้ระบุในสัญญาว่าถูกต้องตามกฎหมายหรือไม่ นอกจากเมืองท่าทั้ง ๕ นั้นแล้ว ก็มี “สถานี่รับฝิ่น” เกิดขึ้นอีกเป็นจำนวนมากโดยไม่ต้องโฆษณา ทำให้การค้าดำเนินไประหว่างผู้นำฝิ่นเข้ามาและผู้จำหน่ายฝิ่น สถานี่ดังกล่าวมิได้มีรัฐบาลฝ่ายใดดูแล ทำให้การค้าฝิ่นดำเนินต่อไปโดยมิได้มีการคุ้มครองกันเป็นทางการจากอังกฤษ หรือฝ่ายจีนก็ได้ปราบปรามให้ได้ผล กองสุลต่านอังกฤษนั้นได้รับคำสั่งมิให้จัดการทางกฎหมายแต่ประการใด

จำนวนคนติดฝิ่นมีมากขึ้น ใน ค.ศ. ๑๘๕๐ จำนวนฝิ่นเข้าประเทศเพิ่มจำนวนขึ้นจาก ๕๐,๐๐๐ ฝิ่นถึง ๖๐,๐๐๐ ฝิ่นต่อปี มากกว่าสมัย ค.ศ. ๑๘๓๐ ถึงสองเท่า ที่เมืองกวางตุ้งพ่อค้าฝิ่นชาวอเมริกัน เช่นรัสเซลและสหายนำฝิ่นจากตุรกีมายังเมืองกวางตุ้งเพื่อแข่งขันกับสินค้าฝิ่นที่มาจากอินเดีย ในเวลานั้นแข่งขันกับบริษัทอาร์ตันและเคนท์ โดยการเป็นนายหน้า

ส่งของจากอินเดีย พ่อค้าอเมริกัน จีน อังกฤษ สกอต และปาร์ซี ต่างก็ได้กำไรจากการค้าดังกล่าวด้วยกันทั้งสิ้น การปลูกดอกฝิ่นเพิ่มจำนวนมากขึ้นในเมืองจีนทดแทนการนำฝิ่นเข้ามาจากอินเดีย แต่ระหว่างระยะกลางศตวรรษ บริษัทใหญ่ ๆ จำนวนน้อยที่รับสินค้าเข้ามีเรือเร็ว มีเรือรับสินค้าที่มีอาวุธคุ้มกันอย่างดี มีเงินทุนจำนวนมากและความสะดวกอื่นๆ อยู่ในระดับดี ต่างรวมตัวกันตั้งคู่แข่ง และรักษาการค้าให้อยู่ในระดับภาคใต้แม่น้ำแยงซี ต่างตั้งตัวติดได้กำไรงาม ป้องกันตนเองได้ และไม่สู้มีเรื่องราวโดดเด่นซักนัก

กล่าวถึงผลประโยชน์ทางการค้าโดยทั่วไปแล้ว รัฐบาลอังกฤษเริ่มใช้กฎหมายคุ้มครองการค้าสินค้าตามริมฝั่งทะเลจีน ต่อต้านปัญหาโจรสลัดที่มีมากขึ้น คนอังกฤษที่ฮ่องกงได้รับอนุญาตให้ติดธงอังกฤษในเรือที่เสียริมฝั่งทะเลจีน ในไม่ช้าพ่อค้าอังกฤษก็จ้างเรือที่มีอาวุธไว้คุ้มกันเรือพ่อค้าจีน หรือเรือตกปลา และป้องกันภัยโจรสลัดให้ กองทัพเรืออังกฤษก็เคลื่อนเข้ามาทดแทนกองเรือจีนซึ่งไร้สมรรถภาพแล้ว และปราบปรามเรือโจรสลัดริมฝั่งทะเล

ซุนนุน ณ เมืองท่าริมฝั่งทะเลเจริณรุ่งเรืองด้วยการค้าภายใต้กฎหมายที่ระบุไว้ในสัญญาจำนวนใบชาที่ส่งเป็นสินค้าออกเพิ่มจำนวนขึ้นถึงร้อยล้านปอนด์ จำนวนใหม่ก็เพิ่มขึ้นเช่นเดียวกัน เงินที่ได้จากการนำฝิ่นเข้ามาใช้ซื้อสินค้าทั้งสองชนิดนี้ ตลาดผ้าในจีนและสินค้าอื่นๆ ของอังกฤษยังอยู่ในขอบข่ายจำกัด ชาวต่างชาติไม่ใส่ใจเรื่องการจำหน่าย เพราะมีการเก็บภาษีในเมืองที่สินค้าผ่าน แต่ข้อกีดขวางที่สำคัญดูเหมือนจะเป็นเพราะการพอเลี้ยงตัวเองได้และความยากจนของชาวนา ซึ่งยังคงทอผ้าใช้เองและไม่มีเงินจะซื้อหามากนัก สิ่งเหล่านี้เป็นเรื่องที่พ่อค้าต่างชาติมิได้คำนึงถึง กลับไปเพ่งเล็งในแง่ของประเทศที่มีบริเวณกว้างใหญ่ ควรจะเป็นตลาดค้าที่ดีได้ พร้อมทั้งมีความเชื่อว่าโรงงานทอผ้าที่แลงแคชเชอร์คงจะดำเนินการต่อไปได้อย่างน้อยอีกสักชั่วคน หากว่าชาวจีนแต่ละคนจะใส่เสื้อยาวลงอีกสักคนละหนึ่งนิ้ว

กิจกรรมต่างๆ ในแถบเมืองท่าเรือโดยเฉพาะที่เมืองเซี่ยงไฮ้แสดงให้เห็นการรุกรานและระเบียบการที่เต็มไปด้วยการแข่งขันกัน ชนชาติตะวันตกและเจ้าหน้าที่กงสุล ซึ่งรวมกันตั้งชุมชนขึ้นแข่งขันกัน ณ ที่นั่น ในที่สุด เซี่ยงไฮ้ก็เป็นสถานที่พิเศษสำหรับชาวอังกฤษ ฝรั่งเศสและอเมริกันมาตั้งถิ่นฐานอยู่ มีบริษัทประมาณ ๒๐๐ บริษัท ส่วนใหญ่เป็นบริษัทของอังกฤษและอเมริกัน แม้ว่าจะรวมกันเป็นสมาคมการค้าที่เซี่ยงไฮ้และกวางตุ้งก็ต้องแข่งขันกันในการค้าทุกประเภท แต่ในทางปฏิบัติแล้ว เมืองท่าเรือทั้งห้าและฮ่องกงเป็นบริเวณส่วนหนึ่งมีเรือรบอังกฤษไว้ป้องกัน และมีประชาชนประเภทพ่อค้า และเจ้าหน้าที่กงสุล ซึ่งมักย้ายจากเมืองท่าแห่งหนึ่งไปยังอีกแห่งหนึ่งอยู่เนือง ๆ

ขบวนการพวกมิชชันนารี

การรวมตัวของหมู่ชนในประเภทที่คล้ายกับที่กล่าวมาแล้ว และเป็นพวกที่มีความหวังอย่างแรงกล้าที่จะกลับใจประชาชนส่วนมากในเมืองจีนให้หันมานับถือศาสนาคริสต์นิกายหนึ่ง คือ นิกายมิชชันนารีที่ชุมนุมกันอยู่แถบเมืองท่าเรือ และมักจะกระสับกระส่ายเนื่องจากชาวจีนตอบสนองช้ามาก

คณะมิชชันนารีนิกายโปรเตสแตนต์นั้น มีความคิดที่ได้รับอิทธิพลของการปฏิวัติอุตสาหกรรมติดตัวมา ขบวนการของนิกายโปรเตสแตนต์ในปลายศตวรรษที่ ๑๘ นั้นเกิดขึ้นในอังกฤษไล่เลี่ยกับในนิวอิงแลนด์ ผู้บุกเบิกนิกายโปรเตสแตนต์ คือ นายโรเบิร์ต มอร์สัน ซึ่งสมาคมเผยแพร่ศาสนาที่ลอนดอนส่งมายังเมืองกวางตุ้งใน ค.ศ. ๑๘๐๗ เขามาศึกษาภาษาจีนและแปลคัมภีร์ไบเบิล และเพื่อเลี้ยงอันตรายที่เมืองกวางตุ้ง ผู้ร่วมงานของเขาจึงเปิดวิทยาลัยอังกฤษ—จีนขึ้นใหม่ที่มะละกา ใน ค.ศ. ๑๘๑๘ พวกโปรเตสแตนต์ที่มีความเห็นคล้ายกับพวกเยซูอิตว่าการเริ่มการศึกษาอย่างหนักตั้งแต่ต้น ทั้งนักเผยแพร่ศาสนาและผู้กลับใจมานับถือศาสนาคริสต์นิกายโปรเตสแตนต์เป็นเบื้องต้นของการเผยแพร่ศาสนา สมาคมอเมริกันสำหรับคณะมิชชันนารีต่างประเทศ ส่งพวกโปรเตสแตนต์อเมริกันคณะแรกมาถึงเมืองกวางตุ้งใน ค.ศ. ๑๘๓๐ สมาคมนี้นี้ตั้งขึ้นเมื่อ ค.ศ. ๑๘๑๐ ด้วยความร่วมมือของหลายองค์การ แต่ในที่สุดก็เป็นตัวแทนของนิกายคองเกรเกชัน พวกโปรเตสแตนต์อเมริกันออกหนังสือพิมพ์รายเดือน ชื่อ The Chinese Repository (ค.ศ. ๑๘๓๒—๑๘๕๑) ในเมืองกวางตุ้ง บรรณาธิการผู้หนึ่ง คือ นาย เอส เวล วิลเลียม เป็นผู้รวบรวมปทานุกรมและเรื่องทั่วไปเกี่ยวกับเมืองจีน ชื่อเรื่องอาณาจักรกลาง (๑๘๔๘) นักบุกเบิกชาวอเมริกันรุ่นแรกอีกคนหนึ่งคือ นายปีเตอร์ ปาร์กเกอร์ เป็นผู้ตั้งคณะหมอสันตติยการเปิดโรงพยาบาลตาขึ้น ณ เมืองกวางตุ้ง ใน ค.ศ. ๑๘๓๙ ขั้วหลวงหลินได้ทางเกว๊ตไล่เลี่ยนจากพวกหมอมอเมริกันนี้ ต่อมาทั้งนายวิลเลียมและนายปาร์กเกอร์ได้รับราชการในคณะทูตของรัฐบาล ดังเช่นนายมอร์สันและนักเผยแพร่ศาสนาอังกฤษคนอื่นๆ ช่วยรัฐบาลของเขา

ภายในชุมนุมชนใหญ่ ๆ ตามเมืองท่าเรือที่เปิดตามสนธิสัญญานั้น ปรากฏว่าในกลางศตวรรษมีชนต่างชาติประมาณ ๓๐๐ คนที่เมืองกวางตุ้ง และประมาณ ๒๐๐ คนที่เมืองเซี่ยงไฮ้ มีพวกนักเผยแพร่ศาสนาเป็นชนหมู่น้อยรวมอยู่ด้วยประมาณ ๗๕ คนแฝงอยู่ในวงการค้า และพวกนักเผยแพร่ศาสนาก็เปิดกิจการ ณ เมืองท่าเรือเล็กๆ เช่น เมืองฮามอย เมืองฟูโจว และเมืองหนิงโป ซึ่งแต่เดิมมีแต่เพียงกงสุลอังกฤษอาศัยอยู่ และบางทีก็มีพวกกัปตันขายฝิ่นจากสนธิสัญญาที่เปิดท่าเรือ พวกนักเผยแพร่ศาสนาโปรเตสแตนต์กระจาย

ทั่วไปตามชนบท ออกไปนอกเมืองท่าเรือในกำหนดที่ว่าเดินทางไม่เกินครึ่งวัน (กฎระบุให้ชาวต่างชาติกลับมาอยู่ที่เมืองท่าก่อนตะวันตกดิน)

แม้ว่าในบางครั้งจะได้รับอนุญาตให้เดินทางในกองเรือบรรทุกฝิ่น ซึ่งเป็นพาหนะที่ใช้อยู่ทั่วไป แต่เนื่องจากพวกนักเผยแผ่ศาสนาหันมาต่อต้านการค้าฝิ่น เขาพยายามเผยแพร่หลักศาสนาคริสต์นิกายโรมันคาทอลิกของพระเจ้า การรักษาพยาบาล และตั้งโรงเรียนเพื่อจะเผยแพร่ประโยชน์ของอารยธรรมตะวันตกในอันจิตใจ ปัญญา และวัตถุแก่ชาวจีน อย่างไรก็ตาม ในขั้นแรกเขามุ่งในการเผยแพร่คำสอนของพระเจ้าเป็นภาษาจีน โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ใช้หนังสือที่พวกกลับมาสนใจมานับถือศาสนาคริสต์นิกายแรกๆ เช่น เลียง อา ฟา (ค.ศ. ๑๗๘๙-๑๘๕๕) เขียนขึ้น แต่อยู่มาเป็นเวลานานก็มีคนกลับมาสนใจมานับถือศาสนาคริสต์นิกายแรกๆ แต่ไม่มากนัก มีจำนวนเพียงสิบ แทนที่จะมีจำนวนเป็นร้อย ในการตระเตรียมเพื่อให้ชาวจีนหันมานับถือศาสนาคริสต์นิกายโรมันคาทอลิก พวกนักเผยแผ่ศาสนาโปรเตสแตนต์ตั้งใจทำให้คำสอนแพร่หลายด้วยการใช้อักษรโรมันเขียนหนังสือตามสำเนียงจีน

ขณะนั้นมีการฟื้นฟูนิกายโรมันคาทอลิกขึ้นมาในแถบเมืองท่าเรือและภายในประเทศ โดยปรับปรุงจากพื้นฐานเดิมที่มีอยู่แล้วเป็นเวลากว่าสองศตวรรษที่ผ่านมา การรื้อฟื้นศาสนาคริสต์นิกายโรมันคาทอลิกในยุโรปหลังสงครามนโปเลียน ยังผลให้มีการตั้งสำนักงานเพื่อโฆษณาศาสนาคริสต์นิกายโรมันคาทอลิกที่กรุงโรม และใน ค.ศ. ๑๘๒๒ ก็มีการตั้งสมาคมโฆษณาความเชื่อในประเทศฝรั่งเศส รัฐบาลฝรั่งเศสในฐานะเป็นผู้อุปถัมภ์คณะสอนศาสนาคริสต์นิกายคาทอลิก เป็นผู้ตกลงในสนธิสัญญาใน ค.ศ. ๑๘๔๔ ได้รับพระบรมราชานุญาตให้มีเสรีภาพในการเผยแผ่ศาสนา ใน ค.ศ. ๑๘๔๔ และ ๑๘๔๖ ซึ่งทำให้ฐานะของศาสนาคริสต์นิกายโรมันคาทอลิกพ้นจากการเป็นนิกายที่ขัดแย้งในเรื่องความคิดเห็น หรือเป็นสมาคมลับ และอนุญาตให้กลับตั้งโบสถ์ในคริสต์ศาสนาขึ้นได้บ้าง

พวกนักเผยแผ่ศาสนาที่เช่นเดียวกับชาวตะวันตกอื่น ๆ ถูกห้ามมิให้อาศัยอยู่นอกเมืองท่าเรือทั้งห้า แต่เนื่องจากได้มีการสมาคมติดต่อกับชนชั้นสูงของจีน วัดในนิกายโรมันคาทอลิกจึงสามารถขยายตัวได้มากตั้งแต่ ค.ศ. ๑๘๔๐ เป็นต้นมา สมาคมพระเยซูอันได้รับการฟื้นฟูขึ้นใน ค.ศ. ๑๘๑๔ เป็นสมาคมที่มีกิจกรรมมาก มีศูนย์กลางอยู่ที่เมืองซีกาไว (เป็นแหล่งกำเนิดของ ปอล ลีโอ ซึ่งกลับมาสนใจหันมานับถือศาสนาคริสต์นิกายโรมันคาทอลิกเพราะบาทหลวงวิซซี) ซึ่งอยู่ที่ซานเมืองเซียงไฮ้ บาทหลวงนิกายเยซูอิต นิกายลาซาริส นิกายคอมินกัน และคณะสอนศาสนายุโรปอื่นๆ พร้อมด้วยผู้ร่วมงานชาวจีน ต่างช่วยกันฟื้นฟูสมาคมคาทอลิกในเกือบทุกมณฑล ตั้งโรงเรียนขึ้นหลายสิบโรงเรียน และกลับมาสนใจคนจำนวนหลายพัน

กิจกรรมของพวกคาทอลิกนี้ยังคงผิดกฎหมาย แต่ขยายตัวไปอย่างกว้างขวางในบริเวณภายใน แต่ไม่สู้แพร่หลายนักในแถบเมืองท่าเรือทั้ง ๕ อย่างไรก็ตาม ยังคงมีการกีดขวางปราบปรามอยู่มาก แต่เนื่องจากเป็นแผนงานในวงกว้างและจัดระบบได้ดีกว่าความพยายามของพวกนักเผยแพร่ศาสนาโปรเตสแตนต์ในหลายด้านด้วยกัน แต่ก็มีได้มีส่วนส่งเสริมในจำนวนชนวรรณะใด ๆ ให้กับสังคมจีน บาทหลวงคาทอลิกแต่ละตัวและมีความเป็นอยู่แบบจีนและไม่สอนภาษายุโรปในโรงเรียน ในขณะที่พวกนักเผยแพร่ศาสนาโปรเตสแตนต์นำวัฒนธรรมของตนมา และโจมตีรูปบูชาในพุทธศาสนาและลัทธิเต๋าตลอดจนศาสนาจีนและชนบทร่วมประเพณีต่าง ๆ โดยตรง

ดังนั้น พวกคาทอลิกจึงเข้ากับประชาชนได้มากกว่า แต่ในบั้นปลายพวกโปรเตสแตนต์กลับมีอิทธิพลในก้นปู้วติมากกว่า เพราะนำข้อเสนอที่กว้างกว่ามาให้เทียบกับวิถีชีวิตของชาวจีน วิธีการในระยะแรกนี้แตกต่างกันมาก ขณะที่พระคุณเจ้าคัมบลิว เอช เมต เฮอส์ท ในคณะเผยแพร่ศาสนาลอนดอนปลอมตัวเดินทางบุกอันตรายเข้าไปถึงเมืองเซียงไฮ้ กินเวลาถึง ๗ สัปดาห์ ใน ค.ศ. ๑๘๔๕ และบาทหลวงฝรั่งเศสคณะลาซาริส ๒ ท่าน คือซูก และคาเบ เคยเดินทางในเมืองจีน จากภาคใต้ไปเหนือ จากตะวันออกไปตะวันตก ไปมองโกเลียใน และไปในทิเบตถึงเมืองลาซา ในระหว่าง ค.ศ. ๑๘๔๔-๔๖ ก่อนจะถูกไล่ออกไปอยู่แถบริมฝั่งทะเล การเดินทางตามเส้นทางเหล่านี้กลับถูกละเลยไปในขณะที่บริเวณแถบเซียงไฮ้ที่เมตเฮอส์ทเดินทางไปถึงนั้นกลับเจริญรุ่งเรืองขึ้นมา เพราะเป็นศูนย์กลางการค้าติดต่อระหว่างจีนและชนชาติตะวันตก

สมาคมต่าง ๆ ในคริสต์ศาสนานิกายโปรเตสแตนต์นั้นเริ่มจำนวนมากขึ้น และต่างก็ร่วมมือกันได้บ้างพอสมควร อาทิ เช่น มีคัมภีร์สองเล่มต่างสำนวนกัน และมีข้อถกเถียงในปัญหาที่ว่าคำแปลเป็นภาษาจีนในความหมายของคำว่า “พระเจ้า” ชาวยกฤษนั้นพอใจจะใช้คำว่า ชั่งตี้ (พระเจ้าเบื้องบน) และชาวอเมริกันนิยมคำว่า ‘เซิน’ (วิญญาณอมตะ) นิกายคาทอลิกนั้นต่างจากนิกายโปรเตสแตนต์ คือ แข่งขันอยู่ในระหว่างกันเอง แต่ก็ยังคงร่วมมือกันบ้าง แต่ทั้งหมดร่วมกันใช้คำว่า ‘เทียน-ซู่’ (พระเจ้าบนสวรรค์)

ความร่วมมือของจีนต่ออิทธิพลตะวันตก

ชาวกวางตุ้งได้รับอิทธิพลตะวันตกตามเมืองท่าเรือไว้มาก เพราะเคยเป็นผู้ช่วยนายจ้างหรือผู้ดูแลการค้าต่อเกี่ยวข้องกับชาวจีน พวกคนใช้ในบ้าน พ่อค้าจีนที่ค้ากับต่างชาติตามกฎหมาย พ่อค้าฝิ่นชาวจีน รวมทั้งนักเขียนไบปลิวเรื่องศาสนาแจก ทั้งหมดนี้มาจาก

ภาคใต้ ซึ่งเป็นบริเวณที่มีการติดต่อมานาน โดยเฉพาะที่กวางตุ้ง และมลายู พวกเหล่านี้พูด “ภาษาพื้นเมือง” ที่เพี้ยนไป (ที่จริงภาษาที่ต่างไปนั่นเอง) และรวมตัวเป็นสมาคมลับหรือสมาคมข้างตามท้องถิ่นต่างๆ เช่น สมาคมชาวกวางตุ้งซึ่งนำพ่อค้าต่างชาติมายังเมืองเซียงไฮ้หรือเมืองอามอย เป็นต้น พวกนี้ได้อิทธิพลต่างชาติไว้เต็มที่และมักแข่งขันกับคนพื้นเมืองเอง หากได้มาอยู่ที่สิงคโปร์และฮ่องกง ก็จะนำไปทะเบียนต่างตัวในฐานะเป็นประชาชนอังกฤษติดตัวมาด้วย หรือหากถ้าเป็นพวกที่ทำงานกับพ่อค้าต่างชาติ ซึ่งได้รับอนุญาตให้อยู่ที่เมืองท่าเรือได้ตามสนธิสัญญาที่ได้ทำกันไว้ ก็อาจได้รับความคุ้มครองจากชนต่างชาติตามสนธิสัญญาที่ว่าด้วยสิทธิสภาพนอกอาณาเขต ตามปกติพวกเหล่านี้ใส่เสื้อแบบตะวันตก เพื่อแสดงฐานะพิเศษที่แตกต่างไป ขณะที่บางพวกก็กลายเป็นผู้นาสมัยในเมืองจีนไป และบางพวกก็ใช้สิทธิพิเศษของตนกระทำการมิติมิร้ายต่างๆ ตามริมฝั่งทะเลจีน

ในปลาย ค.ศ. ๑๘๔๐ ชาวจีนซึ่งติดต่อกับพ่อค้าต่างชาติเหล่านี้นำปัญหามาให้แก่องค์กรอีกประการหนึ่งในรูปของการก่อกบฏ ซึ่งเป็นการทำสัญญามอบทุกกุลีชายส่วนใหญ่จากเมืองอามอยและจากเมืองหมาเก้า และเมืองอื่นๆ ไปยังดินแดนโพ้นทะเลที่กำลังพัฒนา ที่ต้องการกำลังแรงงานราคาถูก เช่น คิวบา เปรู ฮาวาย สุมาตรา หรือมลายู การอพยพของชาวจีนเข้ามาแถบเอเชียอาคเนย์นั้นมีมาแล้วหลายศตวรรษ แต่มีเหตุหลายประการที่ช่วยสนับสนุนการขยายตัวในบริเวณดังกล่าวประการหนึ่ง คือ ทั่วโลกพยายามเลิกทาส จึงจำเป็นต้องหาแรงงานประจำมาทดแทน อีกประการหนึ่ง คือ การเดินเรือของชาวต่างชาติ เริ่มด้วยเรือใบติดตามมาด้วยเรือกลไฟ ซึ่งอาจบรรทุกกุลีจำนวนมากมายังฮาวานาได้เร็วเท่ากับที่เรือสำปั้นจะบรรทุกมายังเมืองปาเลมบัง การค้าแบบใหม่ภายใต้ธงต่างชาตินี้ นายหน้าหาคนงานชาวจีนก็มักหาส่วนเกินที่รวบรวมสินค้ามนุษย์เหล่านี้มาไว้ ณ ที่พักก่อนลงเรือ ดังจะเห็นว่ามิใช่ผู้เรียกเรือต่างชาติบางลำนั้นว่า “นรกที่ลอยได้” ซึ่งเป็นคำมีความหมายคู่กันกับความแออัดยัดเยียด และสภาพอันเลวร้ายในการค้าทาสแอฟริกัน—อเมริกันสมัยเริ่มแรก รัฐบาลอังกฤษและรัฐบาลอื่นๆ พยายามป้องกันการคดโกงและความบกพร่องต่างๆ ด้วยการออกกฎหมายตลอดจนการตรวจเรือ แต่ก็ยังไม่ทันกับการขยายตัวของความชั่วร้ายเหล่านี้ นโยบายของราชวงศ์ซึ่งเกี่ยวกับเรื่องนี้ก็ยังคงยึดประเพณีที่คัดค้านการอพยพออกนอกประเทศ ขณะเดียวกันก็มีได้กระทำการสิ่งใดอันเป็นเครื่องกีดกันสถานะเหล่านั้น การค้นพบทองในแคลิฟอร์เนียใน ค.ศ. ๑๘๔๘ และในออสเตรเลียใน ค.ศ. ๑๘๕๑ เป็นเครื่องกระตุ้นให้ชาวจีนอพยพไปยังสถานที่เหล่านั้นมากขึ้น เป็นการไปอย่างอิสระ มิใช่อำนาจสัญญาว่าจ้างแรงงานกัน

การค้าต่างชาติเกี่ยวกับสินค้าที่ทำด้วยมือขึ้นยากที่จะประเมิน แต่ดูเป็นของธรรมดา ในปลายศตวรรษ มีการนำผ้าเป็นสินค้าเข้ามาแข่งกับการผลิตสินค้าฝ้ายของคนพื้นเมือง ในตลาดเมืองจีน เช่น ในกลางศตวรรษ สินค้าผ้าของอังกฤษขายได้น้อยลงในเมืองจีนเมื่อเปรียบกับหมู่เกาะอินเดียตะวันตก เป็นต้น ในขณะเดียวกัน สินค้าออกประเภทชาและไหม นั้นเข้าแทนที่สินค้าประเภททำด้วยมือในภาคกลางและจีนภาคใต้

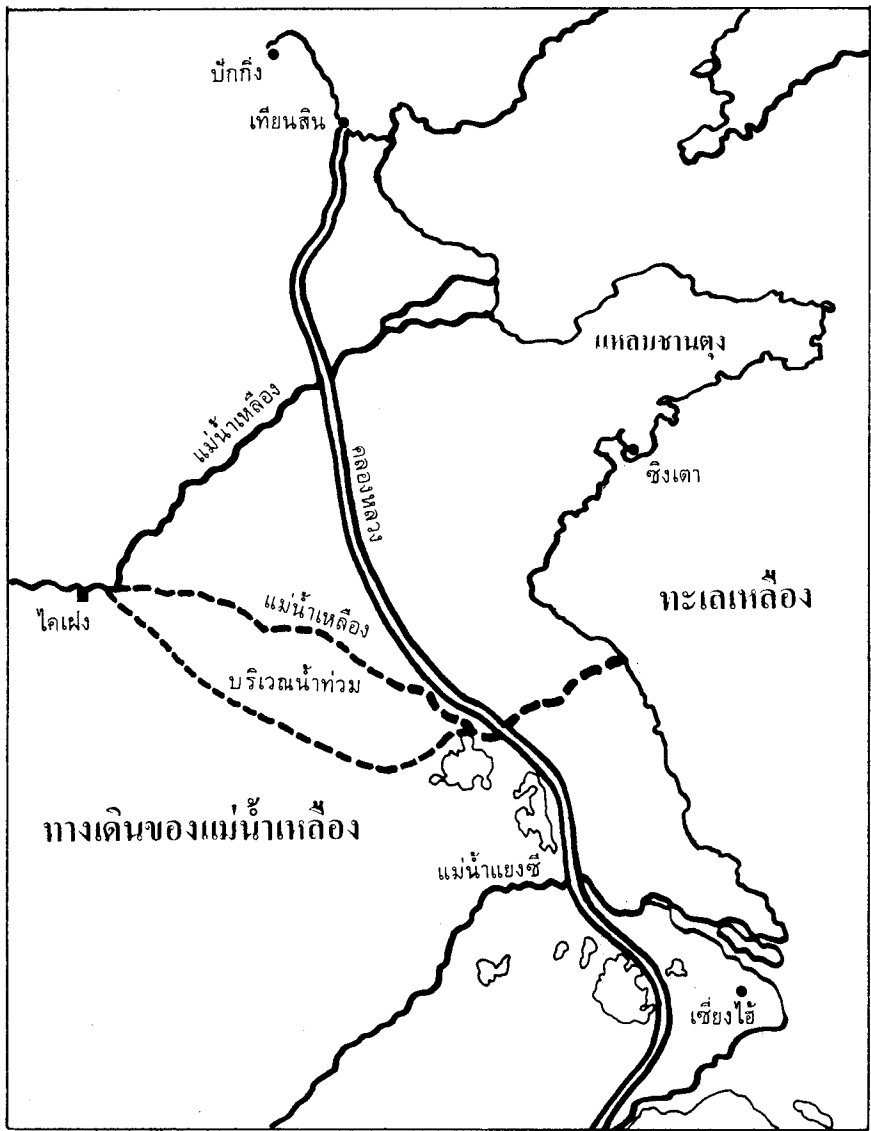
การล้มเลิกการควบคุมของสมาคมโคหองที่กวางตุ้งตามสนธิสัญญาที่กระทำกันไว้นั้น ทำให้เกิดสถาบันขึ้นใหม่หลายแห่ง พ่อค้าหองนั้นมีพ่อค้าจีนประเภทใหม่เข้ามาแทนที่ เป็นผู้จัดการชาวจีนในห้างฝรั่ง ซึ่งจ้างไว้ชั่วคราวด้วยการมีสัญญาที่จะจัดการกิจการของบริษัทต่างชาติในเรื่องเกี่ยวกับชาจีน ผู้จัดการพื้นเมืองเป็นผู้จ้างและรับผิดชอบคนงานทั้งหมด รวมทั้งผู้เชี่ยวชาญในการแลกเปลี่ยนและควบคุมเรื่องเงินด้วยการใช้ภาษา ยาม และกุลี นอกจากนี้ยังควบคุมกิจการของบริษัทต่างชาติและชุมชนการค้าของจีน หาประโยชน์จากการค้ารวมทั้งการซื้อและการขายด้วย ทั้งหมดนี้ช่วยส่งเสริมให้เขากลายเป็นคนกลางประเภททันสมัยในชนชั้นธุรกิจของจีน ซึ่งเจริญเติบโตขึ้นมาได้การคุ้มกันของสนธิสัญญาทำเรือ และขยายการติดต่อไปยังแหล่งผลิตและตลาดภายใน ดังนั้น จีนเริ่มเข้ามามีส่วนในการค้าระหว่างชาติซึ่งเริ่มขึ้นตามริมฝั่งทะเลในอาณาจักรจีน

การขยายตัวของการกบฏ

กบฏชาวนาเกิดขึ้นทั่ว ๆ ไปในทั้งสิบแปดมณฑล หลังจาก ค.ศ. ๑๘๕๐ และสืบเนื่องต่อมาอีกร่วมยี่สิบปี พิจารณาจากกรอบล้อมของอิทธิพลตะวันตกก่อน ค.ศ. ๑๘๕๐ เราก็มีอาจจะลงไปได้ว่าเป็นสาเหตุของความไม่สงบเหล่านั้น ศูนย์กลางของอิทธิพลต่าง ๆ นั้นสืบเนื่องมาจากเหตุการณ์ภายในซึ่งได้อิทธิพลจากชนบประเพณีดั้งเดิม แต่กระนั้นก็ตามชนต่างชาติก็มีส่วนอยู่ในดินแดนที่มีการกบฏน้อยอยู่ บางครั้งก็ดูเป็นเรื่องเล็กน้อย แต่บางครั้งก็ดูเป็นเรื่องค่อนข้างใหญ่

สาเหตุต่าง ๆ เบื้องหลังการกบฏ

ในปลายปี ค.ศ. ๑๘๔๐ สถานการณ์ทั่วไปในเมืองจีนมีส่วนช่วยนำไปสู่การจลาจลได้ ดังนั้นทีกทางราชการได้ระบุเรื่องเกี่ยวกับประชากรว่ายังคงเพิ่มขึ้นอยู่เสมอ หากพิจารณาในด้านการบริหารจากเรื่องต่าง ๆ บางเรื่องแล้วจะเห็นว่าเสื่อมลง เนื่องจากข้าราชการหาประโยชน์ใส่ตนเอง ในขณะที่ปัญหาเฉพาะหน้าเกี่ยวกับการบริหารกำลังเพิ่มมากขึ้น ตัวอย่าง

เช่นแม่น้ำเหืองและคลองหลวงที่ตื้นเขินขึ้นก็ได้ขุดลอก นอกจากมีการบูรณะเขื่อน ดัง-
นั้น คลองต่างๆ จึงใช้ประโยชน์ในการขนส่งข้าวเปลือกได้น้อยลง ใน ค.ศ. ๑๙๕๒ น้ำใน
แม่น้ำเหืองท่วม ก่อให้เกิดความเสียหายเป็นอย่างมาก และสายน้ำเกิดเปลี่ยนเส้นทางเดิน
จากใต้ไปทางเหนือแหลมชานตุง เป็นการเปลี่ยนเส้นทางเดินครั้งแรกนับแต่ ค.ศ. ๑๑๙๔

ทำให้เกิดน้ำท่วม ความอดอยาก ความแร้นแค้น การฉ้อราษฎร์บังหลวง และเพราะรัฐบาล
มีอาจช่วยเหลือแก้ไขได้ทันทั่วทั้ง ทำให้เกิดโจรผู้ร้าย การจลาจล และความวุ่นวายย่อย ๆ
ขึ้นในบริเวณหลายแห่ง และบรรดาสมาคมลับทั้งหลายต่างก็ช่วยปลุกปั่นความไม่สงบเหล่านี้
มากบ้างน้อยบ้างตามโอกาส

ความวุ่นวายขยายวงกว้างมากขึ้นในปลาย ค.ศ. ๑๘๔๐ ในแถบภาคใต้เมืองจีน เช่น
แถบมณฑลทกวางตุ้ง มณฑลทกวางสี และมณฑลหูหนานภาคใต้ การปกครองจากส่วนกลาง
แทบจะไปถึงบริเวณเหล่านี้ด้วยสาเหตุสองประการ คือ ประการแรกเป็นเพราะดินแดน
ส่วนนี้ได้เข้ามารวมกับจีนเป็นส่วนสุดท้าย และราชวงศ์ชิงมีอำนาจควบคุมแต่เพียงส่วนน้อย
ด้วยอยู่ไกลจากปักกิ่งและมีทหารแมนจูควบคุมอยู่เพียงบริเวณเมืองกวางตุ้ง ประการที่สอง
บริเวณนี้รวมเมืองกวางตุ้งเข้าไว้ด้วย และเมืองกวางตุ้งนั้นอยู่ใต้อิทธิพลตะวันตกและการ
ค้าต่างชาติ เป็นเส้นทางการค้าฝิ่น และเวทีสงครามกับอังกฤษ

เหตุการณ์ในระยะต่อมาจะพิสูจน์ให้เห็นว่า เมืองกวางตุ้งนั้นเป็นแหล่งเพาะลัทธิชาตินิยมของจีน ด้วยมีจุดเน้นอยู่ที่ตัวอย่างของคนตะวันตกในเรื่องความรักชาติและความสนใจ
เรื่องชาตินิยม เมื่ออังกฤษเข้ามาบุกรุกก่อให้เกิดการต่อต้าน เพราะมาบังคับเอาค่าไถ่เมือง
กวางตุ้งใน ค.ศ. ๑๘๔๑ ราชวงศ์แมนจูเสียชื่อเสียงก็เนื่องจากมีอาจป้องกันเหตุการณ์นี้ได้
เมื่อเป็นที่ประจักษ์กันโดยทั่วไปแล้วว่า ชนต่างชาติอาจทำให้ปักกิ่งไหวตัวได้บ้าง ในขณะที่
พระราชวงศ์ดูเหมือนจะหลีกเลี่ยงจากความเสื่อมทางการเมืองไปไม่ได้ การสูญเสียชื่อเสียง
และความยินยอมของประชาชน ทำให้รัฐบาลปกครองคนอ่อนแอกว่าอย่างกดขี่ และอะลุ่ม
อล่วยกับคนที่เข้มแข็งจนทำให้ทุกคนรังเกียจและรวมกันทำลายสิ่งเหล่านั้นเสีย กองทหาร
กวางตุ้งได้รับการฝึกให้ต่อต้านอังกฤษ และใน ค.ศ. ๑๘๔๑ ก็พบว่าตนต่อต้านอยู่แต่ลำพัง
แม้ว่าราชวงศ์ชิงจะปราบพวกเหล่านั้นลงในระยะต่อมา กองทหารนั้นยังคงรักษาจิตใจของ
พวกทหารไว้ และต่อต้านทั้งอังกฤษและพวกแมนจูที่คุ้มกันอังกฤษ ทฤษฎีที่ยอมรับกัน
โดยทั่วไปเกี่ยวกับอดีตของสวรรค์ ซึ่งจะทำให้สมัมนั้นอยู่ได้ตราบเท่าที่ประชาชนไม่เอะอะ
ขึ้นมา มีส่วนช่วยรัฐบาลที่เข้มแข็งอยู่ได้มาก แต่เมื่อมีเหตุการณ์ไม่สงบเกิดขึ้นถึงขั้นหนึ่ง
ทฤษฎีเดียวกันก่อให้เกิดความยากลำบากแก่รัฐบาลที่อ่อนแอเพิ่มขึ้นเป็นสองเท่า

เหตุผลทางเศรษฐกิจเป็นส่วนช่วยประกอบความยุ่งยากทางการเมือง อิทธิพลการค้า
ต่างชาตินำความร่ำรวยมาให้คนบางพวกและก่อให้เกิดความยุ่งยากในหมู่คนบางหมู่ บนเส้น
ทางขนส่งอันยืดยาวจากมณฑลเกียงซีถึงมณฑลหูหนาน มีกสิกรหลายพันคนและลูกเรือจำนวน
มากขนใบชาและไหมซึ่งเป็นสินค้าออกไปมา สมาคมลับเหล่านี้อาจหาประโยชน์ และเพิ่ม

อิทธิพลให้ตนเองได้ ในขณะที่สมาชิกของสมาคมยังคงต้องพึ่งการค้ำหนุนอยู่ อย่างไรก็ดี เพราะเมืองเชียงไฮ้อยู่ใกล้กับแหล่งผลิตใบชาและไหม เมื่อเปิดเมืองเชียงไฮ้ใน ค.ศ. ๑๘๔๓ นั้น ทำให้เกิดคนว่างงานในระยะทางที่ต้องขนส่งไปเมืองกวางตุ้ง ในที่สุดเมื่อกองทัพเรือ อังกฤษเริ่มแผนการปราบโจรสลัดใน ค.ศ. ๑๘๔๙ ทำให้พวกโจรสลัดต้องถอยร่นจากริมฝั่ง ทะเลเข้าแผ่นดินภายในไปถึงลุ่มแม่น้ำตะวันตกเข้าไปในมณฑลกวางสี ดังนั้นจึงเพิ่มเรื่อง นอกกฎหมายให้ยุ่งยากขึ้นในบริเวณที่มีการค้าดังกล่าวแล้วนั้น

การก่อตั้งสมาคมใต้เผิง

เช่นเดียวกับเรื่องอื่นๆ เกี่ยวกับการกบฏในประวัติศาสตร์จีน ความเชื่อทางศาสนาเป็น พื้นฐานของสมาคมพวกกบฏ ซึ่งปรากฏตัวขึ้นที่มณฑลกวางสี ผู้ก่อตั้งสมาคมคือ หุง ชิว ฉวน (ค.ศ. ๑๘๑๔--๑๘๖๔) และผู้ร่วมมือที่สำคัญคือพวกจีนแคะ (ออกเสียงแบบปักกิ่งว่า “โก เจีย” หมายความว่า “แขก”) นั้นเป็นสมาชิกในหมู่พวกที่สืบเชื้อสายมาจากพวกอพยพ จากจีนเหนือลงมาตั้งถิ่นฐานในภาคใต้เมืองจีน มาอยู่หลายศตวรรษแล้วและยังคงมีเอกลักษณ์ในวัฒนธรรมของตนอยู่ พวกนี้ยังมิได้ปะปนเข้าไปทีเดียว แต่บางครั้งก็ร่วมในปัญหา ยุ่งยากต่าง ๆ ของคนพื้นเมืองอยู่เสมอ หุงเป็นนักวิชาการที่ไม่ประสบความสำเร็จนัก เคยสอบตกที่เมืองกวางตุ้งมากกว่า ๑ ครั้ง ในที่สุดก็ทำตนเป็นคนลี้ลับ หรือดังที่ศัตรูของ เขามักเรียกว่าเป็น “คนบ้า” อย่างไรก็ตาม เขามีบุคลิกที่ไม่สู้มั่นคง ความเจ็บป่วยและ ประสบการณ์ในศาสนาทำให้เขาเชื่อว่า เขาได้รับเลือกจากพระเจ้าให้เป็นผู้โปรดสัตว์คนใหม่ เป็นความคิดที่เขาได้อิทธิพลจากศาสนาคริสต์ียน

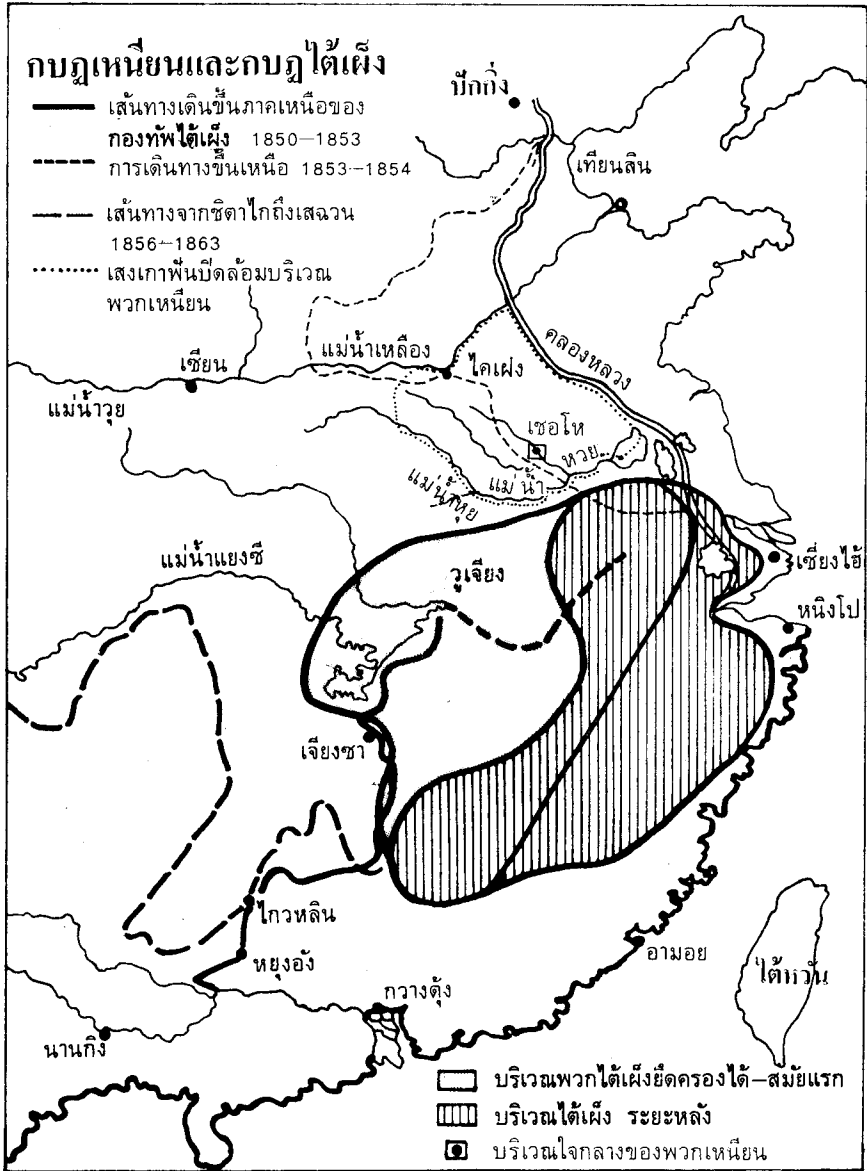
ทั้งหมดดูเหมือนเป็นเรื่องบังเอิญในประวัติศาสตร์ ที่ความเชื่อของหุงนั้นได้หลักมาจาก คัมภีร์ไบเบิลของพวกโปรเตสแตนท์ ซึ่งเขาเริ่มได้รับมาใน ค.ศ. ๑๘๓๖ จากผู้ที่เข้ารับนับถือ ศาสนาคริสต์ียนรุ่นแรก ๆ คือ เลียง อา ฟา เป็นผู้เขียนและคัดแปลงคัมภีร์นั้นให้เป็นแบบจีน ฝ่ายหุงเป็นผู้มีความเพื่องานและมักสร้างมโนภาพต่าง ๆ เองๆ เมื่อได้มาอ่านหนังสือนี้จึง ทำให้เขาอธิบายความคิดของเขาได้ เขาได้เห็นพระเจ้าเป็นผู้เป็นเจ้า และเห็นพี่ชายคนใหญ่ของเขา คือพระเยซูคริสต์เจ้า และในฐานะที่เขาเป็นน้องชายของพระเยซูคริสต์เจ้า เขามีหน้าที่ต้อง ช่วยมนุษยชาติให้พ้นจากความชั่วร้ายทั้งหลาย หุงเคยติดต่อยะสัมพันธ์กับนักสอนศาสนา โปรเตสแตนท์ที่กวางตุ้ง (โดยเฉพาะชาวอเมริกัน ชื่อ อิสสาซาร์ เจคอกซ์ โรเบิร์ต ซึ่งใน ค.ศ. ๑๘๔๗ นั้นไม่ยอมให้ศีลล้างบาปแก่หุง) หุงนำเอาหลักศาสนาของเขา ซึ่งส่วนใหญ่ยืม มาจากคัมภีร์เดิมมากกว่าที่จะนำหลักความรัก ความเมตตา มาจากคัมภีร์ใหม่ ตัวอย่างเช่น นำเอาบัญญัติสิบประการมา แต่มิได้นำเอาเทศนาบนภูเขามาด้วย

หุงมีกองทหารติดตามเขา ทหารเหล่านั้นเป็นพวกที่เลื่อมใสในตัวหุง หลังจากที่เขาสั่งสอนความเชื่อของเขาอยู่หลายปี มีลูกศิษย์คนแรกของเขาคนหนึ่ง (เฟิง หยุน ซาน ก.ศ. ๑๘๒๒-๑๘๕๒) เป็นผู้นำต่อ ซึ่งเป็นลักษณะธรรมดาของสมัยนั้น เมื่อข้าราชการไม่มีอำนาจพอจะปราบกบฏหรือตัดสินเรื่องราวใดๆ ได้ ก็มีการจัดตั้งกองทหารท้องถิ่นขึ้นเพื่อจระเบียบวินัย โดยปกติพวกเจ้าของที่ดินซึ่งเป็นหัวหน้าท้องถิ่นเป็นผู้สนับสนุน และให้เงินอุดหนุน และสมาชิกของชนชั้นผู้ดีก็มักเป็นหัวหน้าท้องถิ่นตามธรรมดา แต่บางครั้งสมาคมลับหรือสมาคมทางศาสนา ก็เป็นผู้ก่อตั้งกองทหารขึ้น ด้วยการหารายได้จากภาษีอากรจากเงินบริจาคที่บังคับเอามา เป็นต้น เมื่ออำนาจส่วนกลางเสื่อมลงเรื่อยมา จึงทำให้กองทหารส่วนท้องถิ่นเริ่มแข่งขันกันขึ้นมา นอกจากจะปราบโจรผู้ร้ายแล้ว ก็ยังมีการรบระหว่างกันเองด้วย คล้ายกับชนเผ่าแถบทุ่งหญ้าก่อนที่จะมีอำนาจขึ้นมา กองทหารหมู่เล็กหมู่น้อยเหล่านี้ก็จะถูกกวาดต้อนเข้าอยู่รวมในกองใหญ่ ซึ่งลูกน้องของหุงเป็นผู้รวบรวมขึ้นในปลายปี ก.ศ. ๑๘๔๐ เรียกกันทั่วไปว่า สมาคมผู้เคารพบูชาพระผู้เป็นเจ้า (ไป ซาง ตี ซุย) สมาคมนี้เรียกร้องความสนใจจากผู้ที่ไม่ศรัทธาความรักทั้งหลาย พวกจีนและสมาชิกสมาคมจารีกัอักษรสามตัว พวกโจรสลัด ชาวนาที่ไร้ที่อยู่อาศัย เป็นเหยื่อของความเชื่อและความสามารถของหัวหน้า

หุงและคณะของเขาสะสมอาวุธต่อต้านกองทหารฝ่ายรัฐบาลกลาง ในเดือนกรกฎาคม ก.ศ. ๑๘๕๐ ที่ตำบลจินเทียนไม่ไกลจากอำเภอกุ้ยผิงเจียนบนฝั่งแม่น้ำตะวันออกในมณฑลกว่างสี พวกกบฏขยายตัวไปอย่างรวดเร็ว ในเดือนกันยายน ก.ศ. ๑๘๕๑ ก็เข้ายึดเมืองหย่งอัน ในภาคเหนือ และยกธงเป็นกบฏต่อพระราชวงศ์ หุงตั้งตัวเป็นกษัตริย์แห่งสวรรค์ (เทียนหวาง)* แห่งอาณาจักรแห่งความสันติบนสวรรค์ (ไต้ เฟิง เทียน กั๋ว) คำว่า “สันติภาพอันยิ่งใหญ่” (ไต้เฟิง) นั้นใช้ในภาษาคลาสสิก ซึ่งพวกนักปฏิวัติรุ่นแรกใช้ หมายถึงตำแหน่งกษัตริย์จีนในทุกราชวงศ์ เพิ่มเติมเข้ามากับการแปลคัมภีร์สมัยใหม่ ราชวงศ์ใหม่นี้สร้างปฏิทินขึ้นใช้ใหม่ ผิดไปจากปฏิทินที่ใช้ดวงจันทร์เป็นหลักแบบจีนและปฏิทินที่ใช้ดวงอาทิตย์เป็นหลักแบบตะวันตก

มาถึงระยะนี้ หัวหน้าอีกคนหนึ่งปรากฏขึ้นมาจากลูกน้องอีกคนหนึ่งคือ หยาง ชีว ชิง (ตาย ก.ศ. ๑๘๕๖) หยาง กลายเป็นกษัตริย์ฝ่ายตะวันออก (ตุง หวาง) และผู้บังคับบัญชากองทหาร ขณะที่ผู้อื่นกลายเป็นผู้ช่วยกษัตริย์ฝ่ายเหนือ ฝ่ายตะวันตกและฝ่ายใต้และผู้ช่วยกษัตริย์

* ‘หวาง’ เป็นคำเก่า หมายถึงจักรพรรดิที่กรุงปักกิ่ง ได้นำมาใช้สำหรับเจ้านาย และผู้นำต่างชาติ ในภาษาอังกฤษ กษัตริย์ไต้เฟิง บางครั้งก็เรียกว่า ‘เจ้าชาย’

กองทัพหลวงเข้ามายึดเมืองหย่งอันไว้ได้ พวกไต้เผิงก็แตกกันชั่วคราวในเดือนเมษายน ค.ศ. ๑๘๕๒ พวกนั้นเดินทางขึ้นไปทางเหนือ สละสมทการกองร้อยตามทางที่ผ่านไป แต่เนื่องจากขาดอาวุธ จึงมีอาเจียตเมืองหลวงของมณฑลกว๋างสี (ก๊วยหลิน) และมณฑลหูหนาน (ฉางซา) ได้ แต่ยึดได้เมืองหลวงของมณฑลหูเป่ย์ (วู่ซาง) ในต้น ค.ศ. ๑๘๕๓ และนำ

กองเรือใหญ่ล่องลงมาตามแม่น้ำแยงซีลงมาถึงนานกิง เมืองหลวงที่สองของอาณาจักรจีน ซึ่งพวกกบฏเข้ายึดและทำลายได้ในเดือนมีนาคม ค.ศ. ๑๘๕๓

เรื่องของความสำเร็จครั้งนี้ตามมาด้วยเรื่องที่ไม่แน่นอน พวกกบฏส่งกองทัพที่ไม่สู้เข้มแข็งไปปักกิ่ง ไปทางตะวันตกและไม่อาจเข้ายึดเมืองหลวงมณฑลเหอหนาน (ไคเฟิง) ได้ จึงเดินทางต่อไปยังมณฑลซานซี เข้าไปยังเซี่ยลี้ แต่เนื่องจากไม่คุ้นกับความหนาวเย็นของอากาศในเมืองจินภาคเหนือในฤดูหนาว จึงพากันกลับมาอยู่ใกล้เมืองเทียนสินในปลายปี ค.ศ. ๑๘๕๓

พวกกบฏได้เผิงมิได้จัดการบริหารควบคุมดินแดนทั้งหมดที่ได้มา ตั้งแต่มณฑลกว๋างสี เรื่อยขึ้นไปทางเหนือ ทั้งนี้เพราะขาดตัวบุคคลที่จะตั้งเป็นข้าราชการหรือผู้ตรวจตราท้องถิ่น ประการหนึ่ง และอีกประการหนึ่งกองทัพพวกกบฏเข้าไปในมณฑลต่างๆ ประมาณ ๑๖-๑๘ มณฑล และยึดได้เมืองประมาณ ๖๐๐ เมือง แต่พวกกบฏมีอาจปกครองดินแดนที่รับชนะ มาได้ ทั้งดินแดนทั้งภาคเหนือและภาคใต้จีนไว้เป็นดินแดนอันคับสอง พวกกบฏไปรวมตัว อยู่ ณ ดินแดนที่อุดมสมบูรณ์แถบลุ่มแม่น้ำแยงซี เข้าปล้นเมืองและชนบทต่างๆ พวกกบฏ ตั้งกระทรวงทั้งหกขึ้นตามประเพณี และตั้งรัฐบาลกลางขึ้นที่เมืองหลวงของตนคือนานกิง แต่อาณาจักรของพวกกบฏก็ดีกว่าการปกครองแบบการเผด็จการในแถบชนบทเล็กน้อย

ระเบียบใหม่ของพวกไต้เผิง

อาณาจักรของพวกกบฏที่นานกิงนั้นอยู่ใต้อิทธิพลของหยาง ชิว ชิง ซึ่งมีฐานะเป็นนายกรัฐมนตรีนครและหัวหน้าฝ่ายทหาร ขณะที่หุงแอบซอนอยู่ในพระราชวัง ผู้สังเกตการณ์ให้ความเห็นว่า หยางสร้างกฎเกณฑ์ที่เข้มงวดขึ้นในกองทหาร และตั้งฐานะเป็นสมาคมกึ่งศาสนา และกึ่งทหาร ในระยะแรกนี้ ทั้งชายและหญิงถูกแยกให้อยู่ในเรือนต่างหาก ทั้งสองเพศ ต้องถือความบริสุทธิ์ไว้ มิฉะนั้นจะถูกประหารชีวิต ผู้หญิงนั้นต้องใช้แรงงานและใช้ในกิจการทหารหลายประเภท ทั้งหญิงและชายมีฐานะเท่าเทียมกัน ให้เลิกการมัดเท้า และตั้งผู้หญิงให้เป็นทหารและนักบริหาร พวกไต้เผิงประกาศเลิกทาส ออกกฎหมายประพฤติกติผิด ลูกเมียผู้อื่น ห้ามเรื่องเวทมนต์คาถา การพนัน การดื่มสุรา การสูบบุหรี่ และบุหรี เพื่อต่อต้านการที่พวกแมนจูให้ชาวจีนไว้หางเปียและโกนผมรอบๆ เบียนั้น พวกกบฏปล่อยผมไว้ยาว ดังนั้นจึงมีผู้เรียกว่า “พวกกบฏผมยาว” การโจมตีพวกแมนจูว่ามีเชื้อเป็นชาวจีนเท่านั้นทำให้เกิดการต่อต้านเรื่องเชื้อชาติ ซึ่งกษัตริย์ราชวงศ์ชิงได้พยายามทำลายมากกว่าสอง ศตวรรษแล้ว

พิจารณาจากหนังสือศักดิ์สิทธิ์ หนังสือเพลงสวด การออกประกาศ และใบโฆษณาอื่นๆ ซึ่งพวกกบฏพิมพ์ขึ้น จะเห็นว่าอุดมการณ์และศาสนาของพวกได้แผ่เป็นหลักผสมระหว่างศาสนาคริสต์และอิทธิพลจีน หุ่นนั้นเป็นบุตรคนที่สองของพระเจ้า ได้รับการยกย่องให้เป็นพระบุตรคนใหม่ของสวรรค์ โดยการแต่งตั้งจากอาณัติแห่งสวรรค์ ลูกศิษย์ของเขา เทศนาในหมู่ประชาชนและบูชาพระเจ้า พวกกบฏทำลายรูปปั้นและวัดวาอารามต่างๆ ทั้งในลัทธิเต๋า พุทธศาสนาและลัทธิขงจื้อ และกฎเกณฑ์ในการปฏิบัติข้อแรกของเขา คือ การยกย่องพระเจ้าเป็นเจ้า พระเยซู และหุง แต่กฎเกณฑ์ข้อที่สองก็คือ การปฏิบัติตามจริยธรรม กฎเกณฑ์เกี่ยวกับความรกร่างระหว่างมนุษย์ ความเสมอภาคก็รวมเข้าไปด้วย เป็นสมาคมที่จะมีการแบ่งกันด้วยข้อปฏิบัติแต่โบราณเกี่ยวกับความประพฤติที่ถูกต้องเท่านั้น ที่จะจัดคนให้อยู่ในที่และตำแหน่งของตน ตลอดจนการเรียกขาน อาชีพ และความสัมพันธ์ในสังคม

ระเบียบการส่วนมากของพวกได้แผ่กันนั้นได้มาจากขนบธรรมเนียมจีน เนื่องจากคัมภีร์ไบเบิลมิได้ให้รายละเอียดของสังคมสมัยใหม่ หุ่นและหยางก็ได้แบบฉบับจากผลงานโบราณของจีน เช่น หนังสือโบราณเกี่ยวกับประเพณีสมัยราชวงศ์โจว (โจวลิ) เป็นผลงานที่รวบรวมขึ้นประมาณสองศตวรรษก่อนคริสตกาล และเป็นตัวอย่างของความคิดขั้นแรกที่แสดงจุดหมายปลายทางของการเมืองจีน ตัวอย่างเช่นนักปฏิรูปหัวรุนแรง เช่น หวางมาง (ค.ศ. ๙-๒๓) และหวางอั้งซี (ค.ศ. ๑๐๖๙-๑๐๗๔) ยังคงอ้างถึงหนังสือโจวลิ เป็นต้น เป้าหมายของประเพณีจีนแสดงออกควบคู่ไปกับอุดมการณ์บางอย่างในศาสนาคริสต์นิกายโปรเตสแตนต์ในกฎเกณฑ์ต่างๆ ที่พวกได้แผ่จัดพิมพ์ขึ้นในต้นปี ค.ศ. ๑๘๕๐ อุดมคติในความเป็นพี่น้องกันแสดงให้เห็นในระบบเศรษฐกิจแบบคอมมิวนิสต์ ทุกคนต้องเสียสละทรัพย์สินและแรงงานของตนเพื่อกองทุนส่วนรวม และได้รับความช่วยเหลือจากกองทุนนั้น ประชาชนจะต้องนำที่ดินมาแบ่งปันกัน สิทธิในการเป็นเจ้าของที่ดินจะแบ่งเป็นเท่าๆ กันตามความอุดมสมบูรณ์ของที่ดิน และครอบครัวชาวนาก็จะได้รับแบ่งที่ดินเป็นส่วนๆ ตามจำนวนคนในครอบครัว เพื่อให้เป็นไปตามความมุ่งหมายดังนี้ ครอบครัวยี่สิบห้าครอบครัวจะรวมกันเข้าเป็นหน่วยหนึ่ง มีวัดของตนและสำนักงบประมาณของตนเอง ภายใต้การควบคุมของเจ้าหน้าที่คนหนึ่ง ซึ่งมีหน้าที่ตรวจรายจ่ายและรายรับของสำนักงบประมาณทั่วไป ความศรัทธาในศาสนาของชุมชน การศึกษาของเยาวชน การตัดสินกรณีพิพาทและกองทหาร ตามหลักชาวนาทั่วไปต้องเป็นทหาร และการจัดตั้งรัฐบาลก็รวมไป ทั้งทหารและพลเรือนมีสิทธิในที่ดินเท่ากัน ครอบครัวหลายๆ ครอบครัวรวมเป็นชุมชนอิสระ และกองทหารชาวนานี้ก็เป็นสถาบันเก่าแก่ของจีนนั่นเอง

ตามความเป็นจริง พวกไต้เผงมิได้กำหนดการบริหารท้องถิ่นให้กว้างขวางไปถึงแถบชนบทด้วย แผนการแบ่งที่ดินตลอดจนการปฏิบัติต่างๆ ไม่สู้มีหลักฐานแน่นอนนัก ถ้าโครงของสมาคมแบบใหม่นั้นได้ผลแต่เพียงปีแรกๆ ที่เมืองนานกิง และเมืองอื่นๆ แถบลุ่มแม่น้ำแยงซีภาคใต้ เมื่อเริ่มแรกอุดมการณ์ในการแบ่งส่วนให้เท่ากันนั้นกระทำในเขตจำกัด เพราะกษัตริย์ไต้เผงแต่ละคนต่างก็สร้างพระราชวัง ตำหนักนางสนม การบริหารและกองทหารขึ้นเอง

การประสมความคิดจากศาสนาคริสต์และความคิดแบบจีนเข้าเป็นอุดมการณ์ของพวกไต้เผงนั้น ยังไม่เป็นที่เปิดเผยนัก ความเท่าเทียมกันของศาสนาคริสต์นั้นให้อยู่ในการจัดระเบียบแบบจีนในด้านความยิ่งใหญ่และอำนาจ แต่กระนั้นหุ่กก็เน้นเรื่องบทบาทส่วนตัวของแต่ละบุคคล และเทพเจ้าที่ลงมาเกิด จึงทำให้ดูต่างไปจากวิธีการแบบจีน แม้จะอ้างว่าจัดระเบียบตามธรรมชาติ ตัวอย่างเช่น เมื่อตั้งวิธีการสอบไล่ขึ้น ก็ใช้ตำราของไต้เผงคริสต์เตียน รวมเอาข้อความในหนังสือขงจื้อเริ่มแรกๆ คือ ตำราโบราณสามอักษร (ซานซูซิง) ในข้อความของตำราไต้เผง แทนที่จะเริ่มต้นด้วยประโยคที่ว่า “เมื่อมนุษย์ถือกำเนิดมาทุกคนมีความดีโดยธรรมชาติ” กลับเริ่มต้นด้วยคำประกาศว่า “พระเจ้าสูงสุดเป็นผู้สร้างสวรรค์และพื้นพิภพ”

เปรียบเทียบระบบไต้เผงใหม่กับระบบคอมมิวนิสต์ซึ่งเกิดขึ้นอีกศตวรรษหนึ่งให้หลังคือ แทนที่จะเพิ่มความกระตือรือร้น ความกล้าหาญ และการเสียสละ ซึ่งมักพบในขบวนการเคลื่อนไหวทางการเมืองเสมอๆ นั้น กลับให้ความสนใจประเพณีของจีนอยู่มาก ดังเช่นในการประกาศและรักษาข้อความ และกฎเกณฑ์การเลือกตั้งบุคคลที่จะเป็นหัวหน้า ให้รู้ระเบียบสังคมและอุดมการณ์ของสังคมแบบยูโทเปีย และการสร้างกำลังทหารจากชาวนา นอกจากนั้น ทั้งสองฝ่ายต่างนำเอาอุดมการณ์ต่างชาติมาใช้ ซึ่งต้องอาศัยแปลเป็นภาษาจีนซึ่งหลีกเลี่ยงการดัดแปลงเสียมิได้ ความจริงมีอยู่ว่าความแตกต่างนั้นมีมากกว่าความคล้ายคลึงกัน ทำให้การเปรียบเทียบระหว่างพวกไต้เผงกับพวกคอมมิวนิสต์ดูน่าสนใจขึ้น

จุดอ่อนในการวางแผน

ความรู้เท่าไม่ถึงการณ์และความศรัทธาในศาสนา ทำให้พวกไต้เผงมีความบัลลังก์อย่างรุนแรง และทำให้นคนอื่น ๆ ลดความเลื่อมใสลง การโจมตีราชวงศ์แมนจู ซึ่งอาจเป็นชนวนช่วยรวมสาเหตุอื่นๆ เข้าด้วยกันได้ รวมเข้ากับการโจมตีลัทธิขงจื้อ และโจมตีสังคมทั้งหมดของสมัยดังกล่าว พวกกบฏต่อต้านชนชั้นที่มีการศึกษาตั้งแต่เดิม และก็ไม่ประสบผล

สำเร็จในการทำไมตรีกับพวกกบฏสมาคมจาริกอักษรสามตัวได้

หัวหน้าคนหนึ่งของพวกจาริกอักษรสามตัว (มีชื่อค่อนข้างสับสนว่า หุง ต้า จวน แต่มิได้เป็นญาติกับหุง ชิว จวน) นั้นอยู่ในขณะที่ปรึกษาของพวกใต้เผิงในระยะเริ่มต้น เมื่อพวกใต้เผิงขอวิธีผูกบางอย่างของพวกจาริกอักษรสามตัวมาใช้ และสมาชิกสมาคมจาริกอักษรสามตัวบางคนก็เข้าร่วมด้วย แต่พวกใต้เผิงที่กรุงนานกิงไม่ประสบผลสำเร็จในการช่วยพวกจาริกอักษรสามตัวซึ่งกระตุ้นการจลาจลขึ้นเมืองที่เมืองอามอยและเมืองเซียงไฮ้ใน ค.ศ. ๑๘๕๓ สาขาของสมาคมจาริกอักษรสามตัว คือ สมาคมตาบเล็ก (เสี่ยว เทา ชู่) ซึ่งมีชาวกวางตุ้งและฟูเจี้ยนอยู่ที่เมืองเซียงไฮ้เข้ายึดกำแพงเมืองจีนในเดือนกันยายน และออกประกาศในนามของราชวงศ์หมิงและพวกใต้เผิง แต่กองทัพหลวงก็สามารถปราบพวกกบฏลงได้ภายในเจ็ดเดือน กองทัพที่นานกิงก็มีอาจช่วยเหลือพวกกบฏได้ เมื่อมองย้อนหลังไปจะเห็นว่า หัวหน้าพวกใต้เผิงคาดคะเนความสำคัญของเมืองเซียงไฮ้ผิด เพราะที่นั่นเป็นแหล่งที่จะได้รับความช่วยเหลือจากชนต่างชาติ มีโอกาสที่จะผูกไมตรีกับรัฐบาลตะวันตกและที่จะหาประโยชน์จากการค้ากับต่างชาติได้

ขณะนั้น ความแก่งแย่งชิงดีระหว่างหัวหน้าพวกกบฏซึ่งเป็นผู้ริเริ่มชวนการก็มาช่วยแก้ปัญหาให้ ส่วนตัวยาง ชิว ชิง นั้นตั้งแต่เริ่มแรกได้กำลังอำนาจมาจากการเข้าฉาน และคิดว่าพระเจ้าเสด็จลงมาโปรดเป็นพักๆ ฝ่าย หุง ชิว จวน นั้นแม้ว่าจะอ้างตนเป็นพระบุตรของพระเจ้าเป็นเจ้า แต่ก็มิได้อ้างการติดต่อกับพระเจ้าเช่นนั้นอีก หยางนั้นอ้างว่าได้รับคำสั่งพระเจ้าให้เป็นผู้นำในที่ประชุม หยาง ชิว ชิง ได้ประลองฝีมือกับกองทัพหลวงนอกกรุงนานกิงมาแล้ว ก็รอที่ท่าจะแข่งดีกับหุงอยู่

ในเดือนกันยายน ค.ศ. ๑๘๕๖ เหตุการณ์ขึ้นนองเลือดก็เกิดขึ้น เมื่อหุงให้ภักตริย์ฝ่ายเหนือ (วู ชาง ชู่) มาหาหยาง วูได้โอกาสก็ไปฆ่าครอบครัวของหยางและบริวารอีกหลายพันคนเสีย ในไม่ช้าหุงก็เห็นว่าจะต้องฆ่าวูเสีย ขณะนั้นหัวหน้าผู้ริเริ่มคนหนึ่ง คือ ลือ ต้า ไค ก็แยกตัวเองออกไปกับผู้ติดตามจำนวนมาก เดินทางไปตามบริเวณภาคใต้และภาคตะวันตกเฉียงใต้ของจีน (ต่อมาจะเป็นทางที่พวกจีนคอมมิวนิสต์ใช้เดินผ่านในการเดินทางวิบาก ใน ค.ศ. ๑๙๓๔ - ๓๕) ด้วยความหวังว่าจะไปตั้งอาณาจักรใหม่ที่เมืองเสฉวน แต่ลือ ต้า ไค ก็ถูกฆ่าตายที่เมืองนั้นใน ค.ศ. ๑๘๖๓

เมื่อผู้ร่วมก่อการมือนั้นเป็นไปเสียหมดแล้ว หุงก็ตั้งญาติที่ไม่สู้ฉลาดของตนขึ้นปกครองบ้านเมืองที่ตีได้มา ทำให้ขบวนการเสื่อมไป ความมุ่งหมายในขั้นแรกก็แปรรูปไปเป็นความหมกมุ่นในอบายมุขและการคดโกง แต่ได้มีชื่อเสียงกลับมาอีกครั้ง เมื่อหัวหน้าทหารที่

สามารถคนหนึ่ง คือ หลี่ ชิว เจิงซึ่งได้รับแต่งตั้งให้เป็นกษัตริย์ผู้นำเลื่อมใส ใน ค.ศ. ๑๘๕๕ และเป็นผู้นำกองทัพใต้เผิงอยู่แถบที่ราบลุ่มแม่น้ำแยงซีภาคใต้ในช่วงสุดท้าย

การสนับสนุนลัทธิขงจื้อของราชวงศ์ชิง

แม้ว่าการกบฏจะเกิดขึ้นในแทบทุกหัวเมืองในปลาย ค.ศ. ๑๘๕๐ แต่นำประหลาดที่ราชวงศ์ชิงยังคงยืนหยัดอยู่ได้ ทั้งนี้เพราะเหตุว่ายังคงควบคุมชนชั้นข้าราชการอยู่ได้ ข้าราชการฝ่ายปกครองที่ปฏิบัติตามระเบียบในขอบเขตของอาณาจักรจีน ความสวามิภักดิ์ของข้าราชการเหล่านั้นเป็นผลสืบเนื่องจากประเพณีของนักปราชญ์ในวงการบริหารบาลจีน และความสำเร็จของจักรพรรดิทางซีและรัชทายาทในความพยายามรวมเอาความเป็นอันหนึ่งอันเดียวของรัฐและวัฒนธรรมไว้ได้ ชนชั้นสูงนิยมการปกครองของราชวงศ์แมนจูตามชนบ ประเพณีมากกว่าการปกครองของพวกเขา

แผนการรบต่อต้านพวกใต้เผิงนั้นทำให้พวกกบฏมีวงแคบเข้า ทิ้งภาคเหนือของกลุ่มแม่น้ำแยงซี มณฑลหูหนาน และหูเป่ย์ และมณฑลภาคใต้ของกลุ่มน้ำแยงซี กองทัพหลวงรวบรวมตามธรรมเนียมจากแหล่งต่าง ๆ กัน ตั้งศูนย์กลางใหญ่ที่ไต้เมืองนานกิง และคุมมิให้พวกกบฏเข้ายึดครองบริเวณริมฝั่งทะเลได้ ในที่สุดกองทัพกบฏใต้เผิงถูกลบลงโดยกองทัพจีนรุ่นใหม่ภายใต้การนำของชนชั้นขุนนาง โดยเฉพาะจากมณฑลหูหนาน มีผู้นำชื่อ เจิง กั๋ว ฟั่น (๑๘๑๑-๑๘๗๒) ซึ่งมีประวัติที่อาจชี้ให้เห็นถึงการดำเนินงานทั้งหมดได้

เจิงจบการศึกษาชั้นสูง (จินซือ) ในปี ค.ศ. ๑๘๓๘ และเข้ารับราชการในตำแหน่งการศึกษาชั้นสูงในวิทยาลัยฮันหลิน และรับราชการในตำแหน่งสูงที่กรุงปักกิ่ง ต่อมาอีกประมาณสิบปีใน ค.ศ. ๑๘๕๒ เขาได้รับงานรวมกองทหารเพื่อป้องกันมณฑลหูหนานซึ่งเป็นแหล่งกำเนิดของเขา ให้นำกองทหารป้องกันพวกใต้เผิงมิให้เข้ายึดเมืองหลวง คือเมืองฉางซา ความสำเร็จของเจิงครั้งนี้มีผู้ใช้หลักของลัทธิขงจื้ออธิบายโดยทั่วไปว่า เป็นเพราะความสามารถในด้านการคุณธรรมและการฝึกอบรมคนในบังคับบัญชา เขาสร้างกองทัพหูหนานขึ้นตามหลักของลัทธิขงจื้อ เพื่อป้องกันสังคมตามประเพณีและวัฒนธรรมดั้งเดิม เจิงเป็นนักวิชาการที่สามารถเป็นนักศึกษาลัทธิขงจื้อที่ปรับปรุงแล้วในสมัยราชวงศ์ซ่ง และนิยมการศึกษาสมัยราชวงศ์ฮั่นแบบใหม่ และประกาศวิเทศนโยบายในการบริหาร เจิงมิใช่คนฉลาดนัก แต่เป็นคนเอาจริง เอาจัง ได้เริ่มลงบัญชีรายชื่อผู้นำตามท้องถิ่นที่เป็นข้าราชการที่สวามิภักดิ์กับเขาโดยตรง และเขาแต่งตั้งคำขวัญให้กับกองทหารโดยรวมคุณธรรมบางอย่างเข้าไว้ อาทิเช่น ๑. เคารพผู้ที่อยู่เหนือกว่า ๒. เอาใจใส่ต่อสวัสดิภาพของคนธรรมดา และ ๓. สร้างนิสัยอันดีงาม

กองทัพพูหนานพัฒนาขึ้นอีกหลายชั้น ชั้นแรกเริ่มจากการเป็นกองทหารที่ตั้งขึ้นเพื่อป้องกันตนเอง และกลายเป็นกองทหารที่รุกรานไปเพื่อช่วยสถานการณ์ในมณฑลอื่นๆ ชั้นที่สองก็สร้างกำลังทางกองทัพเรือเพื่อใช้ในแม่น้ำสายกลางของจีน (ขณะนั้นทั้งฝ่ายราชสำนักและฝ่ายกบฏต่างแข่งขันกันในอันที่จะจ้างเรือกลไฟต่างชาติจากเมืองเซี่ยงไฮ้) ชั้นที่สามจึงปฏิเสธที่จะยกทัพออกจากมณฑลพูหนาน จนกระทั่ง ค.ศ. ๑๘๕๔ กองทัพของเขาจึงเข้ายึดได้เมืองอู่ซาง แม้แต่มาถึงระยะนี้แล้ว ก็ยังไม่มีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันในเรื่องวินัยในกองทัพ และการกบฏก็ยังคงดำเนินต่อไป

การก่อตัวของพวกเหียนและกบฏมุสลิม

การที่พวกไต้เผิงบุกเข้าแถบที่ราบลุ่มแม่น้ำแยงซีใน ค.ศ. ๑๘๕๓ ตลอดจนรุกขึ้นไปถึงกรุงปักกิ่งนั้น ทำให้มีผู้ได้ใจก่อการกบฏขึ้นอีกแห่งหนึ่งในปีเดียวกันนั้น ทางภาคตะวันตกของคลองใหญ่ระหว่างลุ่มน้ำหวยและแม่น้ำเหลือง (ซึ่งขณะนั้นน้ำท่วมอยู่) ในภาคใต้ของที่ราบภาคเหนือ ดินแดนนั้นติดอยู่กับมณฑลทั้งสี่ คือ เกียงซู อันฮุย เหอหนาน และซานตง เป็นแหล่งเพาะสมาคมลับ โจรผู้ร้ายที่เรียกกันว่า ‘เหียน’ (กองทหาร) ซึ่งอาจสืบประวัติได้จากสมาคมคอกบัวขาวในปลายศตวรรษที่ ๑๘ แม้ว่าบริเวณนั้นจะไม่มีเมืองใหญ่ๆ แต่เนื่องจากติดต่อกันโดยรอบได้ทั่ว จึงเป็นทำเลที่มีผู้ลี้ภัยลอบส่งเกลื่อนจากบริเวณซางลู่ มาแข่งขันกับการขนเกลือของรัฐบาลมาจากแถบอำเภอเหลียงหวย หมู่ชนในชนบทและท้องที่ต่างๆ ยังคงวุ่นวายกันต่อไป และมักรวมเอาชาวจีนมุสลิมเข้าไว้ด้วย ในต้นปี ค.ศ. ๑๘๕๐ น้ำท่วมดินแดนเหล่านั้นทั้งหมด และทำให้มีความอดอยากและการอพยพมากขึ้น

ขณะที่อำนาจส่วนกลางเสื่อมลง พวก “เหียน” รวมตัวกันได้มากขึ้น และมีกิจกรรมมากขึ้นตามตัว และรวมตัวกันได้ดีหลังจาก ค.ศ. ๑๘๕๓ โดยการเลือกหัวหน้าคนหนึ่งคือ จาง โล่ ชิง ขึ้นมา สมาคมพื้นเมืองหลายร้อยหมู่หลายร้อยเหล่า ซึ่งต่างก็มีที่มั่นที่เข้มแข็งของตนเอง บ้างก็เป็นหมู่บ้านที่มีกำแพงรั้วรอบขอบชิด มีหัวหน้าคนพื้นเมืองหรือหัวหน้าแซ่ใหญ่ๆ รวมทั้งผู้ที่ได้รับปริญญาจากการสอบไล่บางคน ดังนั้น จึงรวมเอาข้าราชการของรัฐบาลกลางซึ่งกระจายตัวอยู่ทั่วไป ตามอย่างวิธีการที่รวมกองทหารส่วนพื้นเมืองขึ้นไว้ป้องกันตนในยามที่มีความวุ่นวาย จึงรวบรวมอาวุธและสัตว์พาหนะ เก็บภาษีเองดูแลเรื่องอาหารการกิน และในที่สุดก็จัดกองทหารม้าเข้าโจมตีแหล่งใกล้เคียง

ขบวนการของพวก ‘เหียน’ นั้นรวมตัวกันต่อไปใน ค.ศ. ๑๘๕๕ ในฐานะเป็นองค์การรวมของกองทหารทั้ง ๕ ตามสีธง คือ สีแดง สีเหลือง สีขาว สีน้ำเงิน และสีดำ กองทหาร

ที่ใช้ธงสีอื่น ๆ ก็เข้ามารวมด้วย เป็นกองทหารเลียนแบบกองทหารที่เรียงตามสีธงของราชวงศ์แมนจู หัวหน้านั้นใช้ตำแหน่ง เช่น พระเจ้าแผ่นดินราชวงศ์ฮั่นผู้ยิ่งใหญ่ ผู้ได้รับมอบอำนาจจากสวรรค์ให้ใช้สำหรับจาง โล่ ซึ่ง ซึ่งแสดงให้เห็นการแอบอ้างใช้ชื่อราชวงศ์ พวกกบฏใช้สัญลักษณ์ลับ ๆ ใช้ภาษาพูดที่รู้จักเฉพาะคนวงใน มีการสาบานตัวด้วยเลือด และพิธีการที่ยึดเยื้อในแบบสมาคมลับ และเลียนแบบพวกใต้เผิงด้วยการไว้ผมยาว ตลอดจนภาษาพูดและลักษณะองค์การ กองทหารใต้เผิงและกองทหารพวกเหียนร่วมมือกันในหลายโอกาส แต่ถึงกระนั้น ขบวนการก็ยังแตกแยกและไม่เคยพยายามที่จะขยายตัวไปยึดเอาเมืองใหญ่ ๆ เพื่อตั้งราชวงศ์มาแข่งขันกับของเดิม หลังจากแสดงตนอย่างแพร่หลายใน ค.ศ. ๑๘๕๓ แล้ว ก็พัฒนาต่อมาอย่างช้า ๆ แต่ก็มีได้มีกองทัพที่สามารถแต่อย่างใด มีแต่กองทหารม้า トラบจนตันปี ค.ศ. ๑๘๕๖ อย่างไรก็ตามก็ดีลักษณะหัวหน้าที่ของพวกเหียนประสบความสำเร็จในการควบคุมอย่างเข้มแข็ง เริ่มด้วยคุมกองทหารพื้นเมือง และต่อมาก็คุมพลเมืองและอาหารการกินในบริเวณประมาณหนึ่งแสนตารางไมล์ นอกจากนั้นยังมีการติดต่ออย่างใกล้ชิดกับพวกใต้เผิง และใน ค.ศ. ๑๘๖๐ ก็ปะทะกับกองทัพหลวง ยังเหลืออยู่อีกเพียงบริเวณเดียวเท่านั้นที่ยังยึดมิได้ มิฉะนั้นแล้วขบวนการใต้เผิงและพวกเหียนก็จะรวมกันได้ ซึ่งจะก่อให้เกิดอันตรายอย่างใหญ่หลวง

การกบฏต่อต้านรัฐบาลกลางของราชวงศ์ซึ่งเกิดขึ้นในมณฑลต่าง ๆ ทั่วโลก คือ มณฑลยูนนานติดต่อกันมาเป็นเวลาช้านาน ศาสนาอิสลามนั้นขยายตัวอยู่อย่างแพร่หลายในบริเวณภาคตะวันตกเฉียงเหนือและภาคตะวันตกเฉียงใต้ของเมืองจีน ตั้งแต่สมัยราชวงศ์มองโกลมาแล้ว และพวกจีนมุสลิมซึ่งเป็นชนกลุ่มน้อยในมณฑลยูนนานตั้งสมาคมศาสนาขึ้นต่างหากและมักต่อสู้อยู่กับเพื่อนบ้านที่มีชาวมุสลิมอยู่เนื่อง ๆ ความขัดแย้งมีมากในบริเวณที่ทำเหมืองซึ่งเป็นแหล่งที่มีทองแดง ดีบุก ตะกั่ว และโลหะมีค่าอื่น ๆ อีกมาก หากจะคิดถึงในแง่การทำเหมืองก่อนสมัยใหม่ ก็เป็นแหล่งที่ทุกคนปรารถนาจะมาก ในบริเวณดังกล่าวมีข้าราชการในราชวงศ์ซึ่งอยู่น้อยมากและมักไร้สมรรถภาพ เพราะมีอาชีพราบความวุ่นวายซึ่งเริ่มตั้งแต่ ค.ศ. ๑๘๕๕ เรื่อยมาภายใต้การนำของหัวหน้าทางศาสนา หรืออิหม่ามหม่าเตือซิน (นามสกุล หม่า แปลว่า ม้า นั้นเป็นที่แพร่หลายในหมู่สาวกชาวจีนของพระโมฮัมหมัด พยางค์แรกของชื่อนั้นเขียนตัวอักษรแบบเดียวกัน) อิหม่ามผู้นี้เดินทางจาริกแสวงบุญไปยังเมืองเมกกะและเคยอยู่ที่กรุงคอนสแตนติโนเปิลเป็นเวลา ๒ ปี เขาเห็นว่าคำสอนในศาสนาอิสลามนั้นเข้ากันได้กับกฎหมายของลัทธิขงจื๊อ ใน ค.ศ. ๑๘๖๑ เขาถูกบังคับให้กลับมาแสดงความสวามิภักดิ์ต่อราชวงศ์ซึ่ง พร้อมกับพวกมุสลิมจากภาคตะวันออกของมณฑลยูนนานอีกเป็นจำนวนมาก

อย่างไรก็ดี ในภาคตะวันตกของมณฑลยูนนานก็ยังมี การกบฏต่อไปอีกประมาณ ๑๒ ปี ภายใต้การนำของนักรบที่สามารถ คือ ตู หงุน ชิว ใน ค.ศ. ๑๘๕๖ เขาตั้งเมืองตาลี (ครั้งหนึ่งเคยเป็นเมืองหลวงของอาณาจักรน่านเจ้าสมัยกลาง) ขึ้นเป็นเมืองหลวงของอาณาจักรอิสลาม โดยใช้ชื่อว่าผิงหนาน (ความสงบร่มเย็นในภาคใต้) และตั้งตนเองเป็นสุลต่านสุไลมาน อาณาจักรของเขาหาอาวุธได้มาโดยผ่านประเทศพม่า (บางครั้งเรียกว่า การกบฏปานเท โดยใช้ชื่อที่พม่าเรียกพวกมุสลิม) ใน ค.ศ. ๑๘๗๒ ก็ยังส่งผู้แทนไปขอความช่วยเหลือจากอังกฤษ ขณะนั้นก็มีกบฏมุสลิมที่รุนแรงเกิดขึ้นอีกใน ค.ศ. ๑๘๖๒ ยึดได้ดินแดนภาคตะวันตกเฉียงเหนือของจีน ขณะที่เชื้อชาติแม้วบนภูเขาแถบตะวันตกของมณฑลกุ้ยโจวก็เป็นกบฏมาตั้งแต่ ค.ศ. ๑๘๕๔

แม้ขบวนการกบฏต่างๆ เช่น เหนียน มุสลิม และแม้ว จะมีได้มีอาณาจักรอันยิ่งใหญ่แบบอาณาจักรไต้เผิง แต่ก็แสดงให้เห็นชัดถึงความเสื่อมของรัฐบาลกลาง ราชวงศ์ชิงขณะนี้ประสบกับแรงกดดันจากสองด้านด้วยกัน คือ การกบฏภายใน และการรุกรานจากภายนอก ซึ่งไม่เคยปรากฏมาในสมัยก่อน ๆ เลย ขณะที่พวกกบฏภายในมิสามารถจะสร้างสถาบันซึ่งอาจใช้ทดแทนระเบียบประเพณีที่มีอยู่แล้วได้ ชนชาติตะวันตกซึ่งมาอยู่ในเมืองท่าที่เปิดขึ้นตามสนธิสัญญาที่กระตือรือร้นที่จะสร้างระเบียบขึ้นใหม่ตามบริเวณชายฝั่งทะเล

สนธิสัญญาฉบับที่สอง

หากจะเปรียบเทียบความผืนกับกบฏครั้งใหญ่ ๆ ที่มีคนตายเป็นล้าน ๆ และความเสียหายของเมืองต่าง ๆ เป็นจำนวนมาก ก็เหมือนกับต้นหม่อนจำเป็นสำหรับการทอผ้าไหมอันใด สงครามผืนซึ่งมีคนตายเพียงไม่กี่พันก็จะเป็นเหตุการณ์ที่เล็กลงนั้น แต่มีความสำคัญก็ตรงที่แสดงให้เห็นถึงความพยายามของชนต่างชาติที่จะต่อต้านสถาบันดั้งเดิมที่มีอยู่ มากกว่าจะให้อิทธิพลใด ๆ โดยตรงเช่นเดียวกับการค้าฝิ่น การเผยแพร่คริสต์ศาสนาและสนธิสัญญาฉบับแรก ๆ ก็เริ่มจากจุดเล็ก ๆ ทั้งสิ้น เหตุการณ์ทั้งหลายมิได้มีผลต่อชีวิตของคนจีนธรรมดาทั่วไป แต่เป็นการเรียกร้องให้นำวิธีการและระเบียบโบราณออกมาสำรวจดู เหตุการณ์เหล่านี้ค่อย ๆ ทำลายสถาบันต่าง ๆ ในสังคมจีนลง

แต่ถึงกระนั้น ในระยะสั้น อิทธิพลทูตต่างชาติมิได้เป็นแรงหนุนการกบฏแต่อย่างใด ตรงกันข้าม เรื่องใหญ่ในประวัติศาสตร์จีนสมัยใหม่นั้นคือปัญหาที่ว่า หลังจาก ค.ศ. ๑๘๖๐ แล้ว มหาอำนาจตะวันตกอาจช่วยให้เกิดความเปลี่ยนแปลงทางการเมือง โดยการช่วยค้ำจุนราชวงศ์ชิงไว้ ในสิบปีให้หลังจากการปฏิวัติใน ค.ศ. ๑๘๕๑-๑๘๖๐ ชนชาติตะวันตกเลิก

นโยบายประนีประนอมเป็นการบังคับให้ทำโดยไม่มีเจตนา และเมื่อได้ทำสนธิสัญญาฉบับที่สองแล้ว ก็เปลี่ยนจากการบังคับให้ทำโดยไม่มีเจตนาไปเป็นความร่วมมือกับพระราชวงศ์

ความเจริญของเมืองเชียงไฮ้

ในระยะ ค.ศ. ๑๘๕๐ ขณะที่ความแตกแยกสลายตัวของรัฐบาลกลางอยู่ในสายตาของประชาชนในชนบททั่วไป ทั้งในเมืองท่าเรือและเมืองภายใน ทำให้มีผู้ตั้งตัวขึ้นคุมอำนาจขึ้นตามท้องที่ต่างๆ อย่างไรก็ดี ตามเมืองท่าเรือ กองสุลต่านชาติตั้งองค์การแบบตะวันตกแทนที่จะสร้างรัฐบาลต่างๆ แบบที่พวกกบฏหรือพวกผู้ตีหัวหน้าตามชนบทจัดตั้งขึ้นตามบริเวณภายใน

ณ เมืองเชียงไฮ้ที่พวกต่างชาติตั้งหลักแหล่งอยู่บริเวณนอกกำแพงเมืองนั้น มีผู้ลี้ภัยเข้าไปอยู่เป็นจำนวนมาก หลังจากพวกได้เผียดยึดเมืองนานกิงได้ในเดือนมีนาคม ค.ศ. ๑๘๕๓ ในเดือนกันยายนต่อมา เมื่อสมาคมคาบเล็กยึดกำแพงเมืองได้ก็ล้มโรงเก็บภาษีลง และขับไล่ข้าราชการส่วนกลางมียศตั้งแต่เต้าไถลงมาออกจากเมืองเชียงไฮ้หมด ชนต่างชาติรวบรวมกำลังทหารจากพวกพ่อค้าตะวันตก พวกอาสาสมัครในเมืองเชียงไฮ้ พร้อมทั้งเรือปืนเอาไว้ไล่ตัวแถบแม่น้ำวางปู ซึ่งกลายเป็นแหล่งช่องสู้รบป้องกันตนเองของชาวต่างชาติไป ในเดือนกรกฎาคม ค.ศ. ๑๘๕๔ กองสุลต่านชาติของอังกฤษ สหรัฐอเมริกา และฝรั่งเศสร่วมกันบังคับให้ข้าราชการจีนกระทำตามกฎที่วางไว้ ด้วยการตั้งการปกครองตนเอง และวางรากฐานสำหรับการตกลงระหว่างชาติ และเขตสัมปทานของฝรั่งเศส พร้อมทั้งอำนาจในการเก็บภาษีของตนเองและรักษาดนหนทางให้ดีและตั้งตำรวจเทศบาลขึ้น ดังนั้นศูนย์กลางของการพัฒนาเมืองจินแถบปากแม่น้ำแยงซีจึงกลายเป็นเมืองครึ่งชาติ มีรัฐบาลต่างชาติซึ่งมาอาศัยสถานที่อยู่เป็นผู้นำ ด้วยการมีสิทธิสภาพนอกอาณาเขตเป็นเครื่องคุ้มกัน

ทั้งหมดนี้เป็นส่วนหนึ่งของการตั้งสถาบันสมัยใหม่ เมื่อไม่มีโรงภาษีของรัฐบาลเสียแล้ว ใน ค.ศ. ๑๘๕๓ กองสุลต่านอังกฤษ คือ นายรัทเทอร์ฟอร์ด ออลคอกซ์ รู้สึกเป็นหน้าที่เก็บรวบรวมภาษีต่างๆ ให้เป็นไปตามสัญญา แม้แต่ตั้งให้จีนเก็บภาษีจากการค้าต่างชาติในดินแดนภายในนอกบริเวณที่คนต่างชาติจะเห็นได้ ความคิดทั้งหมดเกี่ยวกับภาษีตามสนธิสัญญาที่รู้จักกันทั่วไปและบังคับใช้อย่างเท่าเทียมกันนั้น ปรากฏว่าไม่ได้ผลในท่ามกลางการโง่กันระหว่างคนจีนซึ่งเป็นผู้เก็บภาษีกับคู่แข่งชั้น คือ พ่อค้าต่างชาติ แม้แต่จะปราศจากอัตราภาษีที่เท่าเทียมกัน หลักการตะวันตกเกี่ยวกับการค้าเสรี และความเจริญเติบโตของการค้าตามกฎหมายอาจเสียหาย หากไม่มีการแก้ไข ทั้งนายออลคอกซ์กับเพื่อนร่วมงาน ทั้ง

อเมริกันและฝรั่งเศส จึงจัดให้มีผู้แทนไปช่วยข้าราชการจีนตำแหน่งเต้าไถเก็บภาษี โดยดูแลให้พ่อค้าต่างชาติได้เสียภาษีทั่วกัน และนำเอาภาษีนั้น ๆ ให้ถึงมือเต้าไถ ความข้อนี้เป็นที่ตกลงกันในเดือนกรกฎาคม ค.ศ. ๑๘๕๔ ระหว่างเต้าไถที่เชียงไฮ้ คือ อู่ ฉีเยิน จาง ซึ่งแต่เดิมเป็นพ่อค้าของที่เมืองกวางตุ้ง และมีชื่อเสียงว่าเป็น “ผู้เชี่ยวชาญเกี่ยวกับพวกป่าเถื่อน” จากจุดเริ่มต้นนี้ทำให้เกิดมีคนตรวจภาษีต่างชาติ ซึ่งหลังจาก ค.ศ. ๑๘๕๕ แล้วรัฐบาลจีนก็จ้างชาวอังกฤษ ชื่อ โฮตารีโอ เนลสัน เลย์ ไว้เป็นบุคคลพิเศษ ไม่เกี่ยวข้องกับรัฐบาลต่างชาติใด ๆ ไว้สำหรับเก็บภาษีที่จีนพึงได้จากการค้าต่างชาติ

จะเห็นได้ว่าทั้งการตกลงระหว่างชาติและการสำรวจของต่างชาติ มีอาจเสริมสร้างการบริหารที่เข้มแข็งในส่วนกลางได้ แรงกดดันของวิกฤติการณ์เช่นนั้น เป็นผลร่วมของความพยายามฝ่ายอังกฤษที่จะเข้าไปจัดการ และการที่จีนพยายามถอยหนีจากความร่วมมือกับคนต่างชาติริมชายแดน

สาเหตุของสงครามระหว่างอังกฤษและฝรั่งเศสกับจีน

จีนยังคงดำเนินการค้าสินค้าประเภท ชา ไหม และฝิ่นกับชนต่างชาติอยู่ต่อไป แม้ว่าการกบฏจะขยายตัวออกไปกว้างขวางกว่าเดิม แต่เดิมจีนเคยส่งใบชาที่ได้มาจากภาคกลางของจีนออกทางเมืองกวางตุ้ง แต่ขณะนั้นก็เปลี่ยนไปส่งออกทางเมืองเชียงไฮ้ และนับแต่ ค.ศ. ๑๘๕๔ ก็ออกทางเมืองฟูโจว เมื่อการค้าต่างชาติที่กวางตุ้งค่อยลดความสำคัญลงไป ความรู้สึกเกลียดชังคนต่างชาติก็เพิ่มขึ้น ที่ท่าของราชวงศ์ซึ่งกับการติดต่อกับต่างประเทศก็เลวลงกว่าแต่ก่อน หลังจากมีตัวอย่างการแสดงควาไม่พอใจของชนชั้นสูงอย่างเปิดเผยที่เมืองกวางตุ้ง ซึ่งยังคงกีดกันชนชาติตะวันตกให้อยู่นอกกำแพงเมือง และได้กลายเป็นเรื่องที่ต่างฝ่ายต่างต้องรักษาน้ำก้นระหว่างอังกฤษและจีน

ใน ค.ศ. ๑๘๔๗ อังกฤษพยายามใช้วิธีบังคับโดยไม่มีเจตนา กล่าวคือ กองทหารอังกฤษส่วนท้องถิ่นปล้นขึ้นมาจากแม่น้ำจนถึงที่นั่นแถบเมืองกวางตุ้งนอกกำแพงเมือง และก่อนจะถอยไปก็บังคับขอเข้าเมืองในกาลข้างหน้า อย่างไรก็ตามมิได้ผลประการใด นอกจากจะปรากฏความเสียหายต่อชื่อเสียงของอังกฤษเมื่อถอนทหารออกไป และเสียหายต่อหัวหน้าผู้เจรจาติดต่อทำสนธิสัญญา คือชาวแมนจู ชื่อ ชี ยิง ซึ่งถูกปลดไปใน ค.ศ. ๑๘๔๘ จักรพรรดิ เจียน เฟิง ขึ้นเสวยราชสมบัติใน ค.ศ. ๑๘๕๐ ต่อต้านการติดต่อของพวกตะวันตกและพยายามสืบหาสาเหตุของการขยายตัวของพวกกบฏ เรื่องเกี่ยวกับการกบฏในเมืองจีนนี้ ลอร์ด ปาล์มเมอร์สตัน ในกรุงลอนดอนก็หัวนเกรงอยู่เช่นเดียวกัน ใน ค.ศ. ๑๘๕๑ เขาก็

พยายามบังคับเงินให้ขยายสิทธิทางการค้าให้แก่อังกฤษ แต่ก็ตระหนักดีอยู่ว่า การรุกรานของต่างชาตินั้น จะเพิ่มความไม่สงบให้กับสถานการณ์พื้นเมืองขึ้นอีก และจะกีดกันการค้ากับต่างชาติโดยตรง แทนที่จะช่วยให้ดีขึ้น และอังกฤษก็ยังติดพันกับสงครามไครเมียอยู่
ตราบจน ค.ศ. ๑๘๕๖

อิทธิพลศาสนาคริสต์ในขบวนการได้เฟื่องขึ้น แต่เริ่มแรกทำให้พวกนักสอนศาสนามีความหวังว่า “ผู้รับใช้พระเจ้าผู้เป็นเจ้า” ทั้งหลายจะได้เข้าปกครองเมืองจีน เมื่อข้าราชการอังกฤษผู้หนึ่ง คือ นายโทมัส เทเลอร์ เมโคว์ เห็นกษัตริย์ได้เฟื่องฝ่ายเหนือ (วูย ชาง ชุย) ใน ค.ศ. ๑๘๕๓ และทอ้งพระบัญญัติสืบประการให้ฟังเข้า วูยก็วางมือบนบ่าเขาอย่างมีไมตรี พร้อมกับอุทานว่า “เหมือนกับของพวกเรา เหมือนกับของพวกเรา” แต่เมื่อชาวต่างชาติชักใช้โล่เลียงแล้ว ทำให้ได้ความรู้ว่าศาสนาของพวกได้เฟื่องนั้นห่างไกลจากศาสนาคริสต์นิกายมากแต่ก็ยังมีความรู้สึกไม่แน่ใจ ว่าการปกครองของพวกได้เฟื่องอาจช่วยทำให้การติดต่อกับชนชาติตะวันตก ตลอดจนการค้าขายดีขึ้นกว่าพวกราชวงศ์ชิง ดังนั้น ชนชาติตะวันตกจึงรักษาความเป็นกลางต่อความยุ่งยากทางการเมืองไว้

ใน ค.ศ. ๑๘๕๔ อังกฤษ สหรัฐอเมริกา และฝรั่งเศส พยายามเจรจาแก้ไขปรับปรุงสนธิสัญญากับปักกิ่ง ในข้อที่เกี่ยวกับการดำเนินงานของชาติที่ได้รับสิทธิพิเศษ สหรัฐอเมริกาเรียกร้องการแก้ไขสนธิสัญญาที่ทำขึ้นเมื่อ ค.ศ. ๑๘๔๔ ภายใน ๑๒ ปี (คือ ค.ศ. ๑๘๕๖) สนธิสัญญากับอังกฤษฉบับที่สอง ใน ค.ศ. ๑๘๔๓ ให้สิทธิพิเศษกับอังกฤษเช่นเดียวกัน ดังนั้นสนธิสัญญาฉบับแรกใน ค.ศ. ๑๘๔๒ จึงต้องแก้ไขใน ค.ศ. ๑๘๕๔ เช่นเดียวกับสนธิสัญญาอเมริกันปี ๑๘๔๔ ขบวนการกระทำตามกฎหมายเหล่านี้มิได้ให้ประโยชน์อันใดในเมืองกวางตุ้ง เซี่ยงไฮ้ และเทียนสิน มีการละเมิดข้อตกลงและมีการโจมตีชนชาติตะวันตกอยู่เนือง ๆ ทำให้เสียหายกับชื่อเสียงของชาวต่างชาติ การนี้นำมาซึ่งปัญหาเก่าแก่คือวิธีการติดต่อกับแบบจีนหรือแบบตะวันตกที่ควรคงอยู่

ในระยะเวลานี้ นักการทูตตะวันตกและนายทหารเรือทั้งหลายที่เคยวนวายอยู่ในเมืองจีนกำลังติดพันอยู่กับการเปิดประเทศญี่ปุ่นด้วยการทำสัญญาแบบเดียวกัน นายพลเรือจัตวา เปอริมายังช่องกงในฤดูหนาวใน ค.ศ. ๑๘๕๓-๑๘๕๔ (รูปที่ ๓) เขาทำสัญญากับญี่ปุ่นใน ค.ศ. ๑๘๕๔ และสนธิสัญญาอเมริกันฉบับที่สองใน ค.ศ. ๑๘๕๘ นั้นตามแบบสนธิสัญญาที่ญี่ปุ่นเคยทำกับชาติอื่น ๆ เช่น อังกฤษ รัสเซีย และเนเธอร์แลนด์ และ (ใน ค.ศ. ๑๘๕๘ โดยเฉพาะ) กับฝรั่งเศส ชาติตะวันตกเหล่านั้นต้องการจะเรียกร้องสิทธิแบบตะวันตกในการติดต่อกับเมืองจีน

ลอร์ดปาล์มเมอสตันเชื่อว่า หากมิได้มีการแก้ไขหรือขยายความในสนธิสัญญาที่ทำไว้กับจีนแล้ว ก็อาจทำให้ระบบสนธิสัญญาในเมืองจีนสลายตัวไป ในที่สุด จึงได้พบสาเหตุที่เกี่ยวข้องกับการสงครามใน ค.ศ. ๑๘๕๖ ก็คือการที่ข้าหลวงทั่วไปที่กรุงกวางตุ้ง (แยะ หมิงเจิน) ไม่ยอมอนุญาตให้กงสุล แฮร์รี ปาร์ก แก้ไขความอับอายในการที่ตำรวจจีนลกรอกอังกฤษในเรือของจีนที่ลงทะเลเบียดที่ช่องกงลง เรือจีนลำนั้นคือเรือชื่อ “ธนู” (เป็นเรือประเภทที่มีท้องเรือแบบตะวันตก และการตกแต่งแบบจีน ซึ่งใช้กันแพร่หลายมากตามริมฝั่งทะเลจีน) ในปีเดียวกันนั้น นักสอนศาสนาฝรั่งเศส (แซฟเคอเลน) ถูกจับในแถบบริเวณที่มีการจลาจลเกิดขึ้น ถูกทรมานและถูกฆ่าตายที่เมืองกวางสี รัฐบาลของพระเจ้าแผ่นดินโปเลียนที่สามจึงอ้างเป็นสาเหตุที่จะร่วมมือกับอังกฤษในอันที่จะบีบบังคับจีน

ความเคลื่อนไหวของอังกฤษและฝรั่งเศสนั้นเริ่มจากเรื่องเล็ก ๆ เหล่านี้ก่อน ซึ่งอาจมีข้อโต้แย้งกันได้เกี่ยวกับความจริงในเรื่องเหล่านั้น แต่ถึงกระนั้นเรื่องสาเหตุที่ชัดเจนคือความสับสนของความตั้งใจว่าการรุกรานจากชนชาติตะวันตกเข้ามาในเมืองจีนนั้นควรเป็นไปในแนวสนธิสัญญาดั้งเดิมที่ได้ทำไว้ใน ค.ศ. ๑๘๕๐ ความรู้สึกโดยทั่วไปของผู้ปกครองจีนนั้น จะมีคำตอบว่า “ไม่” อยู่ และหากไม่สามารถแม้แต่จะหาทางเลือกแทนระบบสนธิสัญญาได้ ก็ควรพิจารณาปรับปรุงชีวิตชาวจีนในทุก ๆ ด้านให้ทันสมัยอย่างรีบด่วนเสียใหม่ ถ้าจะเป็นการเริ่มปฏิวัติครั้งแรก ก็อาจจะต้องลงล้างชนบประเพณีทางการเมืองและทางบ้านความคิดที่มีมากกว่าสองพันปีลง

ความขัดแย้งและการประนีประนอม (ค.ศ. ๑๘๕๖—๑๘๖๐)

กงสุลปาร์กและสหายร่วมงานนั้นประจักษ์ในความต้องการของตน คือ ต้องการความยินยอมของจักรพรรดิที่กรุงปักกิ่ง แต่ก็ใช้เวลานานถึงสี่ปีในอันที่จะได้มาซึ่งความต้องการ ดังนั้น นายปาร์กเริ่มกิจกรรมในเดือนตุลาคม ค.ศ. ๑๘๕๖ ส่งกองทัพเรืออังกฤษรุกขึ้นไปถึงเมืองกวางตุ้งตั้งเคยกะท่ามาแล้วหลายครั้งหลายหนด้วยกัน และโจมตีข้าหลวงใหญ่ทั่วไป แยะ หมิงเจิน ด้วยการยิงปืนใหญ่เข้าไปทุกสิบนาทีก แต่ก็ไม่เกิดผลประการใด* กำลังรุกรานจากอังกฤษเสียเวลามาช้า เนื่องด้วยเกิดกบฏซิปอยในอินเดีย ใน ค.ศ. ๑๘๕๗ และยังมีติดเมืองกวางตุ้งไม่ได้ ทั้งยังจับตัวแยะไม่ได้ จนปี ค.ศ. ๑๘๕๘ เขาส่งแยะไปกักตาดฯ ขณะที่ข้าหลวงปาร์กตั้งข้าหลวงจีนขึ้นที่เมืองกวางตุ้งเป็นหุ่นปกครองเมืองใต้การควบคุมของคณะกรรมการสัมพันธมิตร

* คัมภีร์ชาวกวางตุ้งในระยะต่อมากล่าวถึงแยะหมิงเจินว่า “เขาไม่สู้ เขาไม่ทำสัญญาสงบ เขาไม่เตรียมป้องกันเขาไม่ตาย เขาไม่ยอมแพ้ และเขาไม่หนี”

คณะผู้ประนีประนอมทั้งอังกฤษและฝรั่งเศส (ลอร์ด เอลกิน และบารอน กรอส) มุ่ง
ที่องค์พระจักรพรรดิ เชนาห์พัทตรงไปยังเมืองเทียนสิน และ ณ ที่นั่นใน ค.ศ. ๑๘๕๘ ก็ทำ
สนธิสัญญาอนุญาตให้ข้าราชการมาอยู่ที่ปักกิ่งได้ โดยมีสภาพทางการทูตเท่าเทียมกัน ทั้งผู้
แทนอเมริกัน และรัสเซียก็ติดไปกับเขาด้วยในฐานะ “เป็นกลาง” และได้ทำสนธิสัญญาเกือบ
คล้ายคลึงกัน ได้รับความประสงค์เกือบทุกประการที่มหาอำนาจตะวันตกต้องการ

สถานทูตที่ถาวร ณ กรุงปักกิ่งนั้น อาจทำให้ความยิ่งใหญ่ของจีนในรูปชนบประเพณี
โบราณลดน้อยลง หลังจากกองเรือตะวันตกและคณะทูตไปแล้ว ราชสำนักราชวงศ์ชิงยิ่ง
แน่ใจว่าจะไม่โอ้อวดเรื่องเหล่านี้ แม้ว่าผู้แทนของราชวงศ์ชิงจะตกลงกับชนต่างชาติที่เมือง
เทียนสินแล้วก็ตาม เมื่อข้าราชการอังกฤษและฝรั่งเศสมาถึงเมืองเทียนสินในปีต่อมา คือ ใน
เดือนมิถุนายน ๑๘๕๙ และจะเดินทางต่อไปยังกรุงปักกิ่งเพื่อแลกเปลี่ยนการแก้ไขสนธิสัญญา
ก็ไม่ได้รับอนุญาตให้ผ่านไป คณะทูตพยายามเดินทางแม่น้ำจากเมืองต้ากู่ แต่ก็ถูกขัดขวาง
ที่บ้อมต้ากู่ เรืออังกฤษสี่ลำถูกจมลงได้รับความเสียหายมาก

ดังนั้น ทั้งเอลกินและกรอสจึงกลับมาใหม่ใน ค.ศ. ๑๘๖๐ พร้อมด้วยกองทหารที่เข้ม
แข็งกว่า และเพื่อตัดสินการกระทำครั้งนี้ อังกฤษนำเรือรบ ๔ ลำมายังเมืองจินภาคเหนือ
พาหนะขนทหารจำนวน ๑๔๓ และทหารอีก ๑๐,๕๐๐ คน (รวมทั้งกองทหารม้าพวกซิกส์
และกองทหารอินเดียอื่นๆ) และกุลีกีจจำนวน ๒,๕๐๐ จากเมืองกวางตุ้ง ฝ่ายฝรั่งเศสก็ขน
ทหารมาจำนวน ๖,๓๐๐ และเรืออีกมากกว่า ๖๐ ลำ แต่ขาดม้าเพื่อใช้ในการขนส่ง กอง
ทหารสัมพันธมิตรมุ่งตรงไปยังกรุงปักกิ่ง ได้ชัยชนะกองทหารหลวงของจีนซึ่งใหญ่กว่าภาย
ใต้การนำของแม่ทัพชาวมองโกล ชื่อ เจ้าชายเซงเกอลินซิน และเข้ากรุงปักกิ่งได้ในเดือน
ตุลาคม พระจักรพรรดินั้นหนีออกไปนอกกำแพงเมือง ไปถึงเมืองเย่อเหอ

การตั้งถิ่นฐานที่กรุงปักกิ่งนั้นประสบปัญหาหลายประการ การแข่งขันระหว่างอังกฤษ
และฝรั่งเศส ตลอดจนความขัดแย้งทางการทูตของยุโรปเป็นปัญหาหนักในระยยะเวลาดังกล่าว
และฝรั่งเศสก็กระหายใคร่ได้ความยิ่งใหญ่ของชาติของตนแม้จะมีได้มีจุดประสงค์ทางการค้า
ในเมืองจีน ฝ่ายลอร์ด เอลกิน นั้นมาจากอังกฤษ ก็พยายามเช่นเดียวกับกงสุลแฮร์ปาร์กที่จะ
ยับยั้งข้อเรียกร้องของจีนต่อผู้ขายอำนาจเข้ามาในเมืองจีน ความขัดแย้งมีมากขึ้นเมื่อนาย
ปาร์กถูกจับขณะที่กำลังอยู่ในระหว่างเจรจาสงบศึกกันอยู่ พวกของนายปาร์กยี่สิบคนถูกฆ่า
ก่อนที่จะปล่อยนายปาร์กออกมา อีกสามสัปดาห์ให้หลัง นายเอลกินจึงพุ่งสาเหตุนี้โดยตรง
ไปยังพระจักรพรรดิ โดยการทำลายพระราชวังฤดูร้อน ซึ่งประกอบด้วยตึกมากกว่า ๒๐๐ หลัง
ในภาคตะวันตกเฉียงเหนือของกรุงปักกิ่ง (พระราชวังหยวน หมิง หยวน) ซึ่งถูกกองทัพบกที่

ผ่านมาและชาวจีนพื้นเมืองเข้าปล้นสะดมและทำลายมาก่อนแล้ว

ฝ่ายสัมพันธมิตรเกิดขัดสนกำลังอาวุธและต้องเผชิญกับฤดูหนาวจัด จึงตั้งตัวอยู่ได้ ชั่วขณะและถอยกำลังทัพของตนออกไป นายเอลกินและนายกรอสแลกเปลี่ยนสนธิสัญญา ค.ศ. ๑๘๕๘ และเซ็นสัญญานับใหม่กับพระอนุชาของพระจักรพรรดิ คือ เจ้าชายกง ซึ่งเป็นผู้แทนของพระราชวงศ์ในขณะนั้น เอกสารเหล่านั้นเน้นถึงสัญญาในค.ศ. ๑๘๕๘ ให้เพิ่ม การชดใช้ค่าเสียหายและเรียกร้องข้อตกลงอื่นๆ ดังนั้น อังกฤษจึงได้แหลมเกาลูน ตรงข้าม เกาะฮ่องกง ฝรั่งเศสเลี้ยงไปขอสิทธิให้บาทหลวงคาทอลิกมีสถานที่เผยแพร่ศาสนาภายใน ประเทศ และคืนที่ดินอื่นๆ ซึ่งได้ถูกยึดไปแต่ก่อน

สนธิสัญญานับที่สองที่ทำในปี ค.ศ. ๑๘๕๘-๑๘๖๐ รวมเอาข้อตกลงด้านภาษีอากร ซึ่งตกลงกันที่เมืองเซียงไฮ้ใน ค.ศ. ๑๘๕๘ มีผลโดยทั่วไป คือ เปิดเมืองจีนทั้งหมดให้ติดต่อกับชนชาติตะวันตก โดยมีต้องเพิ่มหลักการใหม่ๆ อย่างไรก็ดี สนธิสัญญานี้ก็ตีความ ให้กว้างเข้า รวมทั้งสิทธิพิเศษของชนต่างชาติ ซึ่งอยู่ใต้การนำของอังกฤษในเมืองท่าทั้ง ๕ นั้น ด้วยหลักการที่ให้สิทธิพิเศษแก่บางชาติ รุสเซียก็แสวงหาสิทธิดังกล่าวนี้ด้วย แต่ขณะ เดียวกันทูตรุสเซียก็มีกิจกรรมอยู่ที่อื่นด้วย

รุสเซียรุกเข้าแมนจูเรีย

หลังจากที่ทูตอังกฤษและทูตฝรั่งเศสออกจากกรุงปักกิ่งไปแล้ว ๕ วัน ในเดือน พฤศจิกายน ค.ศ. ๑๘๖๐ นักเจรจาที่สามารถชาวรุสเซียก็แสวงหาสิทธิในดินแดนฝั่งขวาของ แมนจูเรีย ชัยชนะทางการทูตของมหาอำนาจตะวันตกนี้บังเกิดขึ้นโดยมิได้คาดฝัน เป็นจุด ตื่นเต้นที่สุดในรอบสิบปีของการขยายอำนาจของรุสเซียในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของ เอเชีย ก่อนหน้านั้นรุสเซียอยู่เฉยๆ มาตั้งแต่ปลายศตวรรษที่ ๑๘ และต้นศตวรรษที่ ๑๙

สนธิสัญญาที่จีนทำกับรุสเซียในปี ค.ศ. ๑๖๘๙ และ ๑๗๒๗ นั้น จักรพรรดิราชวงศ์ชิง ประสบผลสำเร็จในการกีดกันรุสเซียออกจากฝั่งแม่น้ำอามูร์ และจากริมเขตรมองโกเลียส่วน นอก ความสำเร็จครั้งนี้ทำให้รุสเซียขยายอำนาจไปทางแห่งอื่นของเอเชีย ในต้นศตวรรษที่ ๑๘ ในสมัยพระเจ้าปีเตอร์มหาราช ชาวยุโรปก็ยังคงสำรวจแถบไซบีเรียและแสวงหาที่ตั้ง ศูนย์กลางค้าขายอยู่ต่อมา นายไวกัส เบอริงเป็นผู้พบแคว้นอะแลสกาในค.ศ. ๑๗๔๑ รุสเซีย ไปตั้งที่มั่นที่กัมชัทกาและบนเกาะอะเลอเตียนและรุสเซียเริ่มติดต่อกับญี่ปุ่น ใน ค.ศ. ๑๗๙๙ บริษัทอเมริกัน-รุสเซีย ตั้งขึ้นเพื่อแข่งขันกับบริษัทการค้าของอังกฤษที่อินเดีย ด้วยการ

ควบคุมและขยายการค้าของรัสเซียไปในมหาสมุทรแปซิฟิก จาก ค.ศ. ๑๘๑๒—๑๘๓๙ รัสเซียถึงกับมีแหล่งค้าขายอยู่ที่แคลิฟอร์เนียเลยขึ้นไปทางเหนือ ไม่ไกลจากที่มั่นของสเปนที่ซานฟรานซิสโกนัก ขณะนั้น ตั้งแต่ ค.ศ. ๑๗๒๗ จนภายหลัง ค.ศ. ๑๘๖๐ การค้าระหว่างจีน-รัสเซียก็ยังคงดำเนินต่อไปตามปกติตามริมฝั่งเมืองจีน เช่น ที่เมืองไมโมเซงในมองโกเลียนอก ตรงข้ามเมืองเคียกทาของรัสเซีย ไม่ไกลจากทะเลสาบไบคาลนัก ดังที่เราได้กล่าวมาแล้ว (บทที่ ๑) การค้านี้มีการควบคุมและต้องได้รับอนุญาต ไม่เหมือนกับการค้าที่กว้างขวางหลายประการด้วยกัน แม้จะดำเนินอยู่ตามริมเขตแดนในฝั่งตรงข้ามกันของประเทศ

แม้พ่อค้ารัสเซียจะมีได้ไปยังกรุงปักกิ่ง แต่คณะสอนศาสนาที่ดำเนินกิจการอยู่ ณ ที่นั้นประกอบด้วยบาทหลวง ๔ คน และนักเรียนภาษาอีก ๖ คน แหล่งสอนศาสนานี้เป็นศูนย์กลางที่สำคัญในการเรียนเรื่องจีนศึกษา นักภาษารุสเซียรุ่นแรกๆ เช่น อาร์คิมენไดร พาเลติอูส (ค.ศ. ๑๘๑๗—๑๘๗๘) มาถึงยังกรุงปักกิ่งใน ค.ศ. ๑๘๔๐ คณะนี้มาติดต่อเป็นกึ่งราชการและคงดำเนินเป็นชีวิตอยู่เรียบๆ จน ค.ศ. ๑๘๖๐ อย่างไรก็ดี การค้าระหว่างจีนและรัสเซียยังเจริญๆ ด้วยมีระยะทางไกลข้ามไซบีเรียก็ดว้างอยู่ และขาดศูนย์กลางเศรษฐกิจที่สำคัญของรัสเซีย

การเปิดเมืองท่าเรือทั้ง ๕ นั้น เข้าใจหวั่นกับการรุกรานของรัสเซียเข้าเอเชียภาคกลางผ่านทางตะวันตกของที่ราบสูงปามีร์ ในบริเวณซึ่งต่อมาจะรู้จักว่าเตอร์กิสถานของรัสเซีย (อยู่คนละข้างกับเตอร์กิสถานของจีนทางฝั่งตะวันออกของที่ราบสูงปามีร์) ในศตวรรษที่ ๑๘ รัสเซียได้เข้ามายังบริเวณนี้ ในสมัยพระเจ้าปีเตอร์และพระนางกัทรีนมหาราชินี และในสมัยต่อๆ มาด้วย มีการตั้งป้อมค่ายขึ้นตามด่านชายแดนไว้ต่อต้านพวกชนเผ่าเคอร์กีซและคาซัคที่มาจากแถบทุ่งหญ้า ในที่สุดด่านชายแดนเหล่านี้ก็ขยายจากทะเลสาบแคสเปียนไปทางเหนือถึงโอเรนเบิร์ก และไปทางตะวันออกตามริมแม่น้ำเออร์ติสเป็นวงกว้าง วงนี้ขยายแผ่กว้างไปทางใต้ รัสเซียค้ากับเตอร์กิสถานของจีนตลอดจนเจ้าเมืองเมืองกิวา บอกการา และชามาคาน ตามชายเขตแดนเหล่านี้

ใน ค.ศ. ๑๘๕๑ มีการเซ็นสนธิสัญญาระหว่างจีนและรัสเซียที่เมืองคูตจา เมืองใหญ่ในมณฑลอี้ เพื่อตกลงเกี่ยวกับการค้าในแนวที่เคยตกลงกับพ่อค้าที่เมืองเคียกทามาก่อน กล่าวโดยย่อ การค้าด้วยกองคาราวานของรัสเซียและของพ่อค้าจะต้องเตรียมเส้นทางฤดูกาล ที่พักกลางทาง แหล่งเก็บสินค้า ฯลฯ ให้ดี และอยู่ใต้ความควบคุมของกงสุลที่คูตจา ข้อตกลงนั้นโดยทั่วไปเป็นไปในแนวเท่าเทียมกัน และการปฏิบัติแบบถ้อยทีถ้อยอาศัยกัน นี่เป็นแนวทางอธิบายการติดต่อระหว่างราชวงศ์ชิงและจักรวรรดิรัสเซีย โดย

เฉพาะตามชายเขตแดนอันห่างไกล เมื่อทั้งสองฝ่ายเป็นมหาอำนาจและมีผลประโยชน์ขัดกับพวกชนเผ่าเร่ร่อนนั้นอยู่

เบื้องหลังของการขยายอำนาจนี้ ประกอบกับได้รับแรงกระตุ้นจากความสำเร็จของอังกฤษในเมืองจีน รัสเซียจึงเตรียมการรุกรานครั้งที่ ๒ เข้ามาทางแม่น้ำอาмур ซึ่งรัสเซียต้องถอยออกไปในศตวรรษที่ ๑๗ ขบวนการใหม่นี้มีนายนิโคไล มูราเวียฟ เป็นผู้นำ เขาได้รับแต่งตั้งให้เป็นข้าหลวงใหญ่ไซบีเรียฝ่ายตะวันออกใน ค.ศ. ๑๘๔๗ หลังจากได้ไปสำรวจในขั้นเริ่มแรกแล้ว ก็ตั้งศูนย์กลางการค้าขึ้นริมฝั่งมหาสมุทรแปซิฟิกของแมนจูเรีย เขาส่งกองเรือรัสเซียลงแม่น้ำอาмурใน ค.ศ. ๑๘๕๔ และในปีต่อมา ก็ตั้งที่มั่นบนฝั่งขวาตลอดทางลงไปถึงเมืองคาร์บาร์อฟ ซึ่งเป็นที่แม่น้ำยูสซูรีไหลลงแม่น้ำอาмур กองทหารและผู้คนชาวรัสเซียตั้งที่มั่นอันเข้มแข็งขึ้น ซึ่งข้าราชการของราชวงศ์ชิงมีอาจแต่ต้องได้ในวันที่ ๑๖ พฤษภาคม ค.ศ. ๑๘๕๘ ก่อนที่จะมีการตกลงทำสนธิสัญญาอังกฤษและฝรั่งเศสที่เมืองเทียนสินในปีนั้น มูราเวียฟก็เซ็นสนธิสัญญาที่เมืองเอกัง ในระหว่างกลางแม่น้ำอาмур โดยยกฝั่งเหนือของแม่น้ำนั้นให้รัสเซีย และให้จีนและรัสเซียเป็นเจ้าของดินแดนร่วมกันในบริเวณระหว่างแม่น้ำยูสซูรีและทะเล โดยมีข้อแม้ว่าอาจเปลี่ยนได้ ดังนั้นแผนการของมูราเวียฟที่จะขยายพลเมืองไปในดินแดนว่างเปล่าก็ประสบผลสำเร็จเป็นครั้งแรก และได้รับการสนับสนุนอย่างไม่สู้เต็มใจจากรัฐบาลที่กรุงเซนต์ปีเตอส์เบิร์ก

สนธิสัญญารุสเซียเซ็นกันที่เมืองเทียนสินในเดือนมิถุนายน ค.ศ. ๑๘๕๘ แม้ว่าจะได้สิทธิพิเศษในการค้าแถบตะวันตกหมด แต่ก็มีความเกี่ยวกับฝั่งขวาของแมนจูเรีย ซึ่งยังมีได้ตกลงกัน ทำให้ทุกที่เฉลี่ยฉลาด คือ นายพลเอก นิโคไล อิกนาเทียฟ คิดจะรวบรวมดินแดนฝั่งตะวันออกไกลใน ค.ศ. ๑๘๖๐ เพราะหลังจาก ค.ศ. ๑๘๕๔ เมื่อปักกิ่งตกลงใจที่จะประนีประนอมสนธิสัญญาเอกัง เรื่องนี้ก็กลายเป็นความจำเป็นอย่างยิ่ง

ในการเจรจาครั้งนี้ อิกนาเทียฟใช้เล่ห์เหลี่ยมหลายอย่าง เขามาถึงกรุงปักกิ่งในเดือนมิถุนายน ค.ศ. ๑๘๕๙ หลังจากที่ราชวงศ์ชิงรับชนะเรือรบอังกฤษ และกองทหารที่ขึ้นบกที่เมืองต้ากู เขาพักอยู่ ณ ที่สอนศาสนาของบาทหลวงรัสเซีย และพยายามเจรจาให้ได้ผลอยู่หลายเดือน เมื่อใกล้กับการบุกรุกของอังกฤษ ฝรั่งเศส ใน ค.ศ. ๑๘๖๐ เขาเดินทางต่อไปเมืองเซียงไฮ้ และเพราะเขารู้เรื่องเมืองปักกิ่งดี จึงทำตัวให้เข้ากับทูตตะวันตกคนอื่นๆ ได้

เมื่อพวกสัมพันธมิตรยกทัพขึ้นถึงเมืองหลวงนั้น มีอิกนาเทียฟอยู่ในกระบวนทัพ เขาอยู่ในฐานะที่ครุ่นคิดถึงผลประโยชน์ของรัสเซียในท่ามกลางคนทั้งหลายเหล่านั้นและราชสำนักจีน สนธิสัญญาจีน-รัสเซียที่เซ็น ณ กรุงปักกิ่งในเดือนพฤศจิกายน ค.ศ. ๑๘๖๐ นั้น

ทำขึ้นหลังจากอังกฤษและฝรั่งเศสกลับไปแล้ว อันเป็นผลสืบเนื่องมาจากการครุ่นคิดของเขา ตลอดจนการยืนยันความสำเร็จของรัสเซีย เป็นการสนับสนุนสนธิสัญญาเอกิง และ ขณะเดียวกันก็ยกดินแดนระหว่างแม่น้ำยูสซูรีและมหาสมุทรแปซิฟิกให้แก่รัสเซีย ณ ที่นั้น มุราเวียฟได้สร้างเมืองวลาดีวอสต็อก (ซึ่งแปลว่า รัสเซียปกครองภาคตะวันออก) ในเดือน กรกฎาคม ค.ศ. ๑๘๖๐

ดังนั้น อาณาจักรราชวงศ์ชิงยังมิได้เปิดให้แก่การค้าและการเผยแพร่ศาสนาที่เดียวนัก เมื่อรัสเซียเริ่มขยายตัวเข้าไปในดินแดนนั้น

การปฏิรูปรัฐบาลราชวงศ์ชิง

เพื่อที่จะปราบความเลวร้ายอันเป็นผลสืบเนื่องมาจากความไม่สงบภายใน และการรุกรานจากชนต่างชาติ รัฐบาลจีนต้องการผู้เข้มแข็งมาปกครอง แต่จากผลของการกบฏไต้เผ็ง ก็เห็นแล้วว่ารัฐบาลมิได้เตรียมพร้อมและขาดสมรรถภาพอย่างยิ่ง อาณัติของสวรรค์มิได้เคย ย่างกรายเข้ามา ซึ่งเป็นความหวังขึ้นเดียวที่จะสร้างความสงบและความเรียบร้อยขึ้น ณ กรุง ปักกิ่ง

ดังนั้น “การปฏิรูป” ก็ถือกำเนิดขึ้น เป็นการรื้อฟื้นความเป็นผู้นำในพระราชวงศ์ ดังที่เคยมีประวัติมาก่อนในประวัติศาสตร์จีนภายหลังการกบฏ เช่นการก่อตั้งราชวงศ์ฮั่นตะวันออก (ค.ศ. ๒๕-๕๗) และในสมัยกบฏอั้งลู่ซานในกลางสมัยราชวงศ์ถัง

การรื้อฟื้นความเป็นผู้นำของพระราชวงศ์นั้นประจวบเหมาะกับความเปลี่ยนแปลงหลาย อย่างในเวลานั้น เริ่มด้วยในขบวนการต่อต้านพวกกบฏ ใน ค.ศ. ๑๘๖๐ พวกกบฏไต้เผ็ง มี ลี จื่อ เจิง เป็นผู้นำ เข้าโจมตีกองทัพลองใต้เมืองนานกิงเป็นครั้งที่ ๒ และความเสียหาย ครั้งนั้นบังคับให้ราชสำนักชิงต้องให้อำนาจเต็มที่แก่ เจิง กั๋ว ฟัน เพื่อจะปราบกบฏ ในเดือน สิงหาคม ค.ศ. ๑๘๖๐ เจิงได้รับแต่งตั้งให้เป็นข้าหลวงใหญ่ทั่วไป และข้าหลวงของราชสำนัก มีอำนาจเต็มที่ทางการทหารและพลเรือน ตลอดจนมณฑลภาคกลางและภาคใต้ลุ่มแม่น้ำแยงซี เขาแต่งตั้งผู้มีความสามารถเป็นข้าหลวงประจำมณฑลที่สำคัญๆ (หู หลิน จี ในมณฑล หูเป่ย์ จ้อ จุง ทัง ในมณฑลซีเกียง และ หลี หง จาง ในมณฑลเกียงซู) และด้วยความ พยายามที่รวบรวมกันเป็นองค์การที่มั่นคงก็สามารถปราบพวกกบฏลงได้

ขณะนั้น มีการเปลี่ยนแปลงไปในฤดูใบไม้ร่วง ค.ศ. ๑๘๖๐ เมื่อพวกอังกฤษและฝรั่งเศส เข้ายึดได้กรุงปักกิ่งและเข้าทำลายกองทหารของราชสำนักราชวงศ์ชิง เจ้าชายกงพระอนุชา

ของพระจักรพรรดิต้องมาเซ็นสัญญาสงบศึก เมื่อแพ้สงครามเสียแล้ว การรุกรานของชนต่างชาติก็เป็นที่ยอมรับกันด้วยการทำสนธิสัญญา ซึ่งดูเหมือนจะเป็นทางเดียวที่จะช่วยพระราชวงศ์ให้รอดอยู่ได้

ในที่สุดจักรพรรดิเจียนเฟิง ผู้ทรงต่อต้านชนต่างชาติสวรรคตลงในเดือนสิงหาคม ค.ศ. ๑๘๖๑ และเจ้าชายกุง พระอนุชาที่ยึดอำนาจได้ และพระพันปี ซูสี พระมารดาของจักรพรรดิองค์ใหม่ ซึ่งยังทรงพระเยาว์อยู่ได้ขึ้นครองราชสมบัติ รัชกาลใหม่ได้มีการสำเร็จโทษเจ้าชายคู่แข่งขึ้นซึ่งต่างก็รังเกียจต่างชาติดังมากด้วยกันทั้งสิ้น ผู้นำใหม่ในราชวงศ์แมนจูจึงมีนโยบายสองประการ คือ ในด้านการติดต่อกับต่างประเทศ จะร่วมมือกับสนธิสัญญาที่ได้ทำไว้แล้ว และในด้านการภายใน ก็จะต้องให้ความสำคัญสนทนากับทหารของเจิง กั๋ว ฟั่น เพื่อปราบกบฏต่อไป เจ้าชายกุงทรงเห็นว่าพวกกบฏนั้นเป็นอันตรายต่อเมืองจีนอย่างยิ่ง ชาวต่างชาตินั้นรบกวนเพียงส่วนน้อย การปราบกบฏนั้นสำคัญกว่าการที่จะขับไล่ชาวต่างประเทศ รัชสมัยใหม่ได้ชื่อว่า ถู่จื้อ ซึ่งหมายความว่า ที่รวมของความเป็นระเบียบเรียบร้อย (มาจากหนังสือโบราณเกี่ยวกับเรื่องราวต่าง ๆ)

ความช่วยเหลือจากต่างชาติและการสิ้นสุดของอาณาจักรไต้เฟิง

เพื่อช่วยเหลือกองทัพหนาน เจิงมีคำสั่งให้ลูกน้องของเขาชื่อ หลี หง จาง (ค.ศ. ๑๘๒๓-๑๙๐๑) รับผิดชอบในการก่อตั้งกองทัพอันฮุย คล้ายกับกองทหารโจมตีส่วนท้องถิ่น ขณะที่อำนาจของกองทัพหนานเริ่มเสื่อมลง เพราะปรากฏว่ารบพ่ายแพ้อยู่เนือง ๆ และขาดความช่วยเหลือในด้านการเงิน หลีได้เช่าเรือกลไฟมาจากพ่อค้าต่างชาติ และได้รับความช่วยเหลือจากพ่อค้าที่ร่ำรวย จึงประสบความสำเร็จในการเคลื่อนทัพอันฮุยเข้าเมืองเซี่ยงไฮ้ในเดือนเมษายน ค.ศ. ๑๘๖๒ เมื่อเขาได้รับแต่งตั้งให้เป็นข้าหลวงเกียงซู เขาจึงเริ่มรุกเข้าไปแถบปากแม่น้ำที่ปลุกข้าวได้อุดมสมบูรณ์ในลุ่มแม่น้ำแยงซี ณ ที่นั้น นอกจากได้รับสิทธิการเก็บส่วยข้าวแล้ว เขายังได้รับสิทธิควบคุมภาษีทางน้ำ และเก็บภาษีการค้าทั่วบริเวณมณฑลเซี่ยงไฮ้ รวมทั้งภาษีเกลือที่ เหลียง หวย ค้วย เมื่อมีเงินรายได้เขาก็ซื้ออาวุธต่างชาติและสร้างกองทัพอันฮุยให้มีทหารถึง ๗๐,๐๐๐ คน เป็นกองทหารที่เข้มแข็งที่สุดในเมืองจีน ขณะนั้น หลีและเจิงตั้งคลังอาวุธทำปืนและเรือไฟแบบตะวันตก จึงเท่ากับเป็นการริเริ่มขบวนการ “พัฒนาตนเองให้เข้มแข็ง” (จื่อ เจียง) ที่จะทำให้ประเทศจีนเข้มแข็งด้วยการยึดเทคโนโลยีแบบตะวันตก ซึ่งจะเป็นคำขวัญของนโยบายต่างประเทศของจีนสืบต่อมาอีกกว่า ๓๐ ปี ในขบวนการขั้นแรก คือ การปราบกบฏ และต่อมาก็คือการ “พัฒนาตนเองให้เข้มแข็ง” เจิง

และหลั่งทิ้งให้คนของเขาอยู่ในตำแหน่งสำคัญต่าง ๆ และฝึกคนเพื่อเป็นเครื่องมือใช้ในแถบ
มณฑลต่าง ๆ รีมลุ่มแม่น้ำแยงซีด้วย

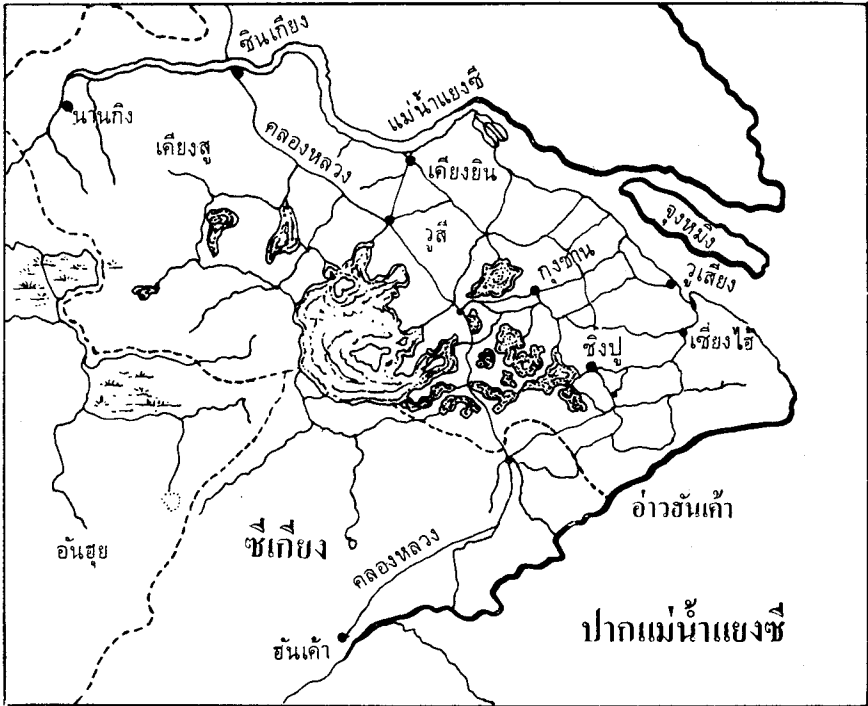
ตัวอย่างที่แสดงให้เห็นถึงการเหยียดสีผิวอาวูระตะวันตกก็คือ กองทหารชาวต่างชาติที่ฝึกแบบ
ตะวันตกที่เชียงไฮ้ เริ่มเดิมที่เป็นกองทหารส่วนท้องถิ่น ประกอบด้วยนักผจญภัยต่างชาติ
ซึ่งพ่อค้าจีนที่ค้ากับต่างชาติเป็นผู้จ่ายเงินให้ (ขณะนั้นพวกนี้เป็นพวกมีผลประโยชน์ทาง
เศรษฐกิจมาก) มีนายเฟรเดริก ทาวเซนต์ วอร์ด แห่งเมืองซาเลม มลรัฐแมสซาชูเซตส์
เป็นผู้นำ นายวอร์ดได้รับความสำเร็จปราบกบฏไต้เผิงในกลางปี ค.ศ. ๑๘๖๐ เมื่อมหา
อำนาจตะวันตกยังคงเป็นกลางอยู่ และทั้งสองฝ่ายต่างพยายามต่อต้านการใช้อาวูระตะวันตก
เรือกลไฟ ตลอดจนนักผจญภัย อย่างไรก็ดี การกบฏครั้งสุดท้ายนั้นทำให้กองทัพไต้เผิง
ต้องเคลื่อนมาอยู่ริมซานเมืองเชียงไฮ้ในต้นปี ค.ศ. ๑๘๖๒ ทั้งอังกฤษและฝรั่งเศสต้องเลิก
เป็นกลาง เข้าร่วมมือกับกองทัพราชวงศ์ชิง เพื่อป้องกันดินแดนริมฝั่งทะเลที่เปิดให้ตาม
สัญญา คือ ตามบริเวณเมืองเชียงไฮ้และหนิงโป แทนที่นายวอร์ดจะใช้กองทหารต่างชาติ
เขากลับฝึกกองทหารจีนเล็ก ๆ ประมาณ ๔,๐๐๐ คน ใช้อาวูระตะวันตก มีขีปนาวุธ และใช้วิธี
การรบทางน้ำแถบปากแม่น้ำแยงซี ทำให้ได้ชัยชนะมากกว่าร้อยครั้ง และทำให้กองทหาร
นั้นได้ชื่อว่า “กองทหารที่ประสพชัยชนะตลอดกาล”

นายวอร์ดถึงแก่กรรมใน ค.ศ. ๑๘๖๒ นายพันตรีชาร์ลส์ ยอร์ช กอร์ดอน ซึ่งย้ายสังกัดมา
จากกองทัพอังกฤษได้เป็นผู้บังคับการต่อ เขาได้ยศทหารจันอยู่ภายใต้ข้าหลวงใหญ่ หลี่ หง
จาง นายกอร์ดอน และกองทหารต่างชาติผสมจีนเข้ายึดได้เมืองซู่โจวในปลาย ค.ศ. ๑๘๖๓
กองทหารฝรั่งเศสและจีนช่วย จ้อ จู ทัง ยึดได้เมืองฮั่นเค้า (ฮั่นโซ่ว) ในทำนองเดียวกัน

ในที่สุด ในเดือนกรกฎาคม ค.ศ. ๑๘๖๔ น้องชาย เจิง กั๋ว ฟั่น ชื่อว่า เจิง กั๋ว ชวน ก็ยึด
ได้เมืองนานกิงโดยมิได้มีกองทหารต่างชาติช่วยเหลือแต่ประการใด หลังจากการรบที่แทบ
ล้มประเทศาตายทั้งใช้วิธีล้อม ขุดอุโมงค์ ระเบิดเหมือง อาณาจักรของพวกกบฏก็ถูกทำลายจน
สิ้นไป ขบวนการกบฏนี้แม้จะประกอบด้วยอุดมการณ์และความสามารถ แต่ก็ขาดผู้นำที่เหมาะสม
และในที่สุดก็เกิดการแตกแยก การโกงกิน และในที่สุดก็พ่ายแพ้ไป หง ชิว จวน ถึง
แก่กรรมก่อนเสียกรุงนานกิง และ หลี่ ซิง ชิง กษัตริย์ผู้จงรักภักดีและได้รับมาด้วยดีเป็นลำดับ
ก็ถูกประหารชีวิตเสีย

มีผู้สรุปว่า หลังจากทำสนธิสัญญาใน ค.ศ. ๑๘๖๐ แล้ว ราชวงศ์ชิงปลดปล่อยมาได้ด้วยความ
ช่วยเหลือจากชนชาติตะวันตก ความคิดดังกล่าวได้แพร่หลายในระยะแรก เพราะใน
ระยะสุดท้ายของการกบฏ การรบมาพัวพันอยู่แถบเมืองท่าเรือ และรบกับกองทหารอังกฤษ

และฝรั่งเศส ตลอดจนการสู้รบภายในของกองทหารที่ฝึกแบบตะวันตก ดังเช่น กองทัพที่ได้ชัยชนะตลอดกาล จึงเป็นข่าวเล่าลือกันมาก ในขณะเดียวกัน ผู้นำกองทัพ เช่น กษัตริย์ผู้ภักดีนั้นใช้ความสามารถเอาใจประชาชน รวมกำลังเพื่อชัยชนะครั้งสุดท้าย ทำให้ผลของสงครามเป็นที่น่าสงสัยต่อมา

ปัญหาที่เกิดขึ้นต่อมาจึงยังไม่สามารถหาคำตอบได้ อิทธิพลตะวันตกที่มีต่อการกบฏทั้งหมดนั้น หากจะมีได้มีหลักของศาสนาคริสต์นิกายโรมันคาทอลิกเข้ามาแล้ว การกบฏอาจได้รับความช่วยเหลือจากจีนมากขึ้น ดังนั้นอิทธิพลตะวันตกจึงเป็นสาเหตุในกำนัลบ อย่างไรก็ตาม พวกได้เผิงมีโอกาสได้รับความช่วยเหลือจากต่างชาติอยู่หลายปี ในระหว่างที่พวกชนต่างชาติยังติดพันกับการสงครามกับราชวงศ์ชิงอยู่ แต่ก็มีได้มีผู้ฉวยโอกาสอันนั้น ในที่สุดจึงก่อรวมกองทัพใหญ่ขึ้นสู้รบกับพวกกบฏได้ การที่จีนใช้กำลังต่างชาติก็เป็นไปอย่างจำกัดมาก ดังที่ทางการออกประกาศใน ค.ศ. ๑๘๖๒ ว่า “ชั่วระยะหนึ่งเราต้องให้ชนต่างชาติฝึกหัดทหารให้เรา ในโครงการพัฒนาตนเองให้เข้มแข็ง.....เป็นการดีที่จะเลือกทหารของเรา และสั่งให้ไปฝึกหัดเล่าเรียนวิธีการของชนชาติตะวันตก”

เพื่อให้สมมูลกัน ความช่วยเหลือของชนชาติตะวันตกต่อราชวงศ์ชิงนั้นมาจากการแทรก

แข่งของชนต่างชาติน้อยกว่าที่จะมาจากการที่ผู้นำจีนใช้ประโยชน์จากเงินภาษีการค้ากับต่างประเทศและอาวุธตะวันตก เรือตะวันตกและการฝึกหัดแบบที่มีอุดมการณ์เรื่องการพัฒนาตนเองให้เข้มแข็ง เราอาจสรุปได้ว่า ราชวงศ์แมนจูยังปลอดภัยอยู่ได้ด้วยยังมีข้าราชการจีนที่มีการศึกษาและยังจงรักภักดีอยู่ ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของการอบรมในลัทธิขงจื้อ และเป็นพวกที่เห็นว่าการช่วยเหลือจากตะวันตกนั้นมีประโยชน์มากขึ้นสำหรับจีนโดยตรง ในปีหลังจากที่ได้พยายามต่อเนื่องกันมานาน เป็นที่น่าสังเกตว่าเกี่ยวกับการนี้ การกบฏอื่นๆ ที่เกิดขึ้นในกลางศตวรรษ เช่นกบฏเหียน (๑๘๕๓-๑๘๖๘) กบฏมุสลิมในภาคตะวันตกเฉียงใต้ (๑๘๕๕-๑๘๗๓) และในภาคตะวันตกเฉียงเหนือ (๑๘๖๒-๑๘๗๓) ก็ปราบลงได้โดยมิได้รับความช่วยเหลือจากชนชาติตะวันตก เว้นแต่ในค่านาวุธสมัยใหม่เพียงเล็กน้อยเท่านั้น (ดูบทที่ ๕)

การเปิดประเทศจีน

หลังจากจีนตกลงทำสนธิสัญญาฉบับที่สองแล้วไม่นานนัก การปราบกบฏได้เผิงก็สำเร็จลง เหตุการณ์เหล่านี้ทำให้มหาอำนาจตะวันตกมีส่วนในการเสริมสร้างความสงบในเมืองจีน เพราะขณะนี้เขาได้มีส่วนด้วยแล้ว ในต้นปี ค.ศ. ๑๘๖๐ ชนชาติตะวันตกจึงเริ่มฉวยโอกาสที่หามาได้อย่างรวดเร็ว

ในที่สุด จีนต้องเปิดเมืองทำให้ชนชาติตะวันตกมาค้าขายสะดวกขึ้นอีก ๑๑ เมือง รวมทั้งดินแดนในภาคเหนือเมืองจีนและแมนจูเรีย เกาเต๋อหัวน บนผิงแม่น้ำแยงซีจนถึงฮั่นไค้ เรือต่างชาติยังคงร่วมค้าขายกับคนพื้นเมืองแถบเมืองท่าเรือจีน และเมืองท่าริมฝั่งแม่น้ำ ซึ่งเป็นสิทธิซึ่งชนต่างชาติในประเทศต่างๆ มิได้รับมาก่อน และยังยอมให้นำฝิ่นเข้ามาอย่างถูกต้องตามกฎหมายโดยเสียภาษีพอสมควร ให้สินค้าต่างชาติทุกชนิดผ่านเข้ามาภายในได้โดยเสรี โดยให้เสียภาษีทางผ่าน ๒ ๒ เปอร์เซ็นต์ตามส่วนของราคา ซึ่งจะเป็นจำนวนครึ่งหนึ่งของภาษีขาเข้า ดังนั้นจึงสามารถแข่งกับผลิตผลพื้นเมืองได้ การจัดการการค้าต่างชาตินั้นจัดทำโดยการขยายระบบตรวจการต่างชาติที่เซี่ยงไฮ้ ซึ่งทำให้บริการเก็บภาษีทางเรือของรัฐบาลจีนกลายเป็นองค์การที่ประกอบด้วยชนต่างชาติของรัฐบาลปักกิ่ง

ชาติทุกชาติที่มาทำสัญญาได้รับอนุญาตให้เดินทางภายในประเทศ ด้วยการมีใบอนุญาตจึงทำให้พวกนักสอนศาสนาเข้าถึงประชาชนทั้งหมดได้ ในไม่ช้าทั้งพวกโปรเตสแตนต์และคาทอลิกก็ได้มีที่ดินสร้างที่อยู่ได้ภายในประเทศ มีพวกกลับใจเข้านับถือศาสนาคริสต์นิกายมากเข้าเป็นลำดับ เป็นพวกที่อยู่ได้ความคุ้มกันของชาวต่างชาติ

เบื้องหลังโอกาสของการขยายอำนาจของพ่อค้าและนักสอนศาสนาเหล่านี้ ก็คืออำนาจของชนชาติตะวันตกที่มีมากขึ้น โดยมีอังกฤษเป็นผู้นำ ข้าหลวงอังกฤษที่กรุงปักกิ่ง มีเรือรบหนุนหลังอยู่ริมฝั่งท่าเรือ มีหน้าที่ดูแลให้สิทธิต่าง ๆ เป็นไปตามสนธิสัญญา ผลลัพธ์ในระยะยาวก็คือ ชนชาติตะวันตกมีเรื่องท้าทายหาเหตุมากขึ้นกว่าเดิม พวกป่าเถื่อนต่าง ๆ บัดนี้มาอยู่ในประตูบ้านแล้ว ซึ่งเป็นการชู้ชวัญอารยธรรมจีนโบราณโดยตรง

อย่างไรก็ดี จีนมิได้ตอบรับการชู้ชวัญครั้งนี้ในแง่ของชาตินิยม ระบบบรรณาการนั้นได้ถูกทำลายไป และระบบสนธิสัญญาที่ตั้งขึ้นแทนที่ก็เป็นเพียงหนทางส่วนหนึ่งในความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ เรื่องเหล่านี้หลายเรื่องเป็นส่วนที่ทำให้จีนย้อนรำลึกถึงระบบการปกครองตามแบบแผนดั้งเดิมของอาณาจักรจีน ภายใต้สิทธิสภาพนอกอาณาเขต อำนาจของชาติต่าง ๆ ที่เพิ่มขึ้นมา มิได้เข้าไปทดแทนการปกครองของชนชั้นปกครองแมนจู - จีน อาณาจักรจีนและระเบียบของสังคมตามชนบประเพณี ซึ่งผู้นำต่างชาติเคยเข้ามายอมรับแต่สมัยก่อนกลายเป็นสิ่งไม่ถูกต้องไป เมื่อสำรวจดูประวัติศาสตร์จีนแล้วจะเห็นได้ว่า การแข่งขันของชาวยุโรปนั้นดูเหมือนจะให้โอกาสแก่พระราชวงศ์ ในอันที่จะใช้ต่างชาติแต่ละชาติเป็นเครื่องมือให้ขัดในระหว่างกันเอง มิให้ชาติใดชาติหนึ่งได้ครอบครองจีนแต่ผู้เดียวได้โดยตรง หลังจาก ค.ศ. ๑๘๖๔ แล้ว ราชาวงศ์ชิงก็อยู่ในระยะเตรียมตัว และจีนก็มีโอกาสที่จะพัฒนาประเทศให้ทันสมัยด้วยความช่วยเหลือของชนชาติตะวันตก

บทที่ ๓

ญี่ปุ่นตอบโต้อิทธิพลตะวันตก

ปฏิกริยาของญี่ปุ่น

นับตั้งแต่ปลายสมัยราชวงศ์หมิง (เหมิง) เป็นต้นมา ความสนใจของชนชาติตะวันตกในเรื่องการค้าและกิจกรรมของพวกนักเผยแพร่วิทยาศาสตร์ในเมืองจีน ผิดไปจากความสนใจที่มีต่อประเทศญี่ปุ่น ใน ค.ศ. ๑๖๓๙ ญี่ปุ่นดำเนินนโยบายจำกัดการติดต่อกับโลกภายนอก และหลังจากนั้นก็เลิกสนใจในเรื่องของโลกตะวันตก ในที่สุดแม้แต่นักเผยแพร่วิทยาศาสตร์คาทอลิกก็ละความพยายามที่จะเข้าประเทศญี่ปุ่น และมีเรือตะวันตกจำนวนน้อยมากที่แล่นผ่านเข้ามาในน่านน้ำญี่ปุ่น มีข้อยกเว้นอยู่แต่เรือซอลันดาจากหมู่เกาะอินโดนีเซีย ซึ่งเดินทางมายังศูนย์การค้าของซอลันดาบนเกาะเดซิมาในอ่าวนางาซากิทุกปี มีคนบางพวกควบคุมการค้าของซอลันดากับพ่อค้าจีนที่เมืองนางาซากิ และจำกัดการค้าระหว่างเกาะสุชิมมาถึงเกาหลี และจากเกาะริวกิวถึงประเทศจีน เป็นการติดต่อประเภทเดียวระหว่างญี่ปุ่นกับโลกภายนอก ชาวยุโรปนั้นยอมรับว่าเข้าไปไม่ถึงเกาะต่าง ๆ เพราะสภาพภูมิศาสตร์ การเมืองต่างฝ่ายต่างยังติดพันกับการขยายอำนาจอยู่ในทวีปเอเชียที่กว้างใหญ่ จึงมองดูญี่ปุ่นในฐานะเกาะเล็ก ๆ จน ๆ ที่ไม่มีสิ่งใดน่าสนใจ

แต่ในปลายศตวรรษที่ ๑๘ และในต้นศตวรรษที่ ๑๙ มีเหตุการณ์ต่าง ๆ เกิดขึ้นมากในเมืองจีน ทำให้อิทธิพลตะวันตกเพิ่มมากขึ้นในญี่ปุ่นด้วย หลังจากที่ญี่ปุ่นปิดประเทศมาประมาณศตวรรษครึ่ง เรือของชาวตะวันตกก็มาปรากฏในน่านน้ำญี่ปุ่น ในไม่ช้าชาวตะวันตกต่างเรียกร้องให้ญี่ปุ่นเปิดประเทศเพื่อติดต่อค้าขายและเพื่อสัมพันธไมตรีเช่นเดียวกับจีน ในที่สุดก็ตกลงทำสนธิสัญญาซึ่งไม่เท่าเทียมกันเช่นที่ได้บังคับจีนมาแล้ว นายพลเรือจัตวาเพอร์รี่แห่งสหรัฐอเมริกาเป็นผู้นำกองเรือมายังประเทศญี่ปุ่นใน ค.ศ. ๑๘๕๓ และในปีต่อมาก็ประสบผลสำเร็จด้วยการทำสัญญามิตรภาพและการค้าที่อยู่ในวงจำกัด ดังนั้นใน ค.ศ. ๑๘๕๘ กงสุลอเมริกัน คือ นายทาวเซนต์ แฮริส จึงทำสัญญาเปิดการค้าขายกับญี่ปุ่น สนธิสัญญาทั้งสองนี้ติดตามมาด้วยสัญญาค่าย ๆ กัน ตามความสนใจของชนชาติตะวันตก

อย่างไรก็ดี เมื่อเปรียบกับประสบการณ์ของชาวจีนแล้ว อิทธิพลตะวันตกที่มีโดยตรง

ต่อประเทศญี่ปุ่นในกลางศตวรรษที่สิบเก้านั้นยังเบาบางมาก ไม่มีการสงคราม ไม่มีการค้า
หนึ่ภาชี ไม่มีการเสียสิทธิในดินแดนต่าง ๆ ไป ในครั้งที่นายพลเรือจัตวาเปอริมาเจราจาที่
ญี่ปุ่นก็มีได้มีผู้ใดเสียชีวิตทั้งสองฝ่าย และมีการเซ็นสนธิสัญญาไต่กลมตกลงกันอย่าง
สันติไมตรี แต่กระนั้นการตอบสนองของญี่ปุ่นก็เร็วกว่าและมากกว่าจีน ภายในเวลา ๑๐ ปี
หลังจากเซ็นสัญญาแฮริสแล้ว รัฐบาลญี่ปุ่นเสื่อมลง มีระยะของเปลี่ยนแปลงเข้ามา
แทนที่ต่อมาอีก ๑๐ ปี ระบบศักดินาสวามิภักดิ์ซึ่งมีมาแล้วเป็นเวลา ๗๐๐ ปีก็ล้มเลิกไป
และญี่ปุ่นก็เริ่มกระบวนการปรับปรุงต่าง ๆ ที่จะนำญี่ปุ่นก้าวไปสู่ความมีอำนาจสมัยใหม่

การเปรียบเทียบที่น่าสนใจนี้ก็คือ การที่ญี่ปุ่นตอบรับอิทธิพลตะวันตกมากกว่า ทำให้
ญี่ปุ่นได้รับอิทธิพลที่ไม่รุนแรงเท่าในเมืองจีน ซึ่งมีปัญหาที่ยุ่งยากในการอธิบายความทาง
ประวัติศาสตร์ติดตามมา ญี่ปุ่นมีวิธีดำเนินงานอย่างไรที่ให้ผลเลิศเช่นนั้น ที่ปรากฏชัดก็คือ
แม้ว่าญี่ปุ่นจะเคยได้รับอิทธิพลจากวัฒนธรรมจีนมาแต่ก่อน แต่ญี่ปุ่นในกลางศตวรรษที่ ๑๙
เป็นประเทศที่ต่างไปกว่าแต่ก่อนแล้ว จึงสามารถตอบสนองการรุกรานของชนชาติตะวันตก
ต่างออกไป

สาเหตุดั้งเดิมที่เป็นส่วนประกอบให้เกิดความสำเร็จ

การที่ประเทศญี่ปุ่นเป็นหมู่เกาะ ทำให้ญี่ปุ่นยอมรับหรือขอยืมวิธีการทางเทคโนโลยี
และวัฒนธรรมจากประเทศบนแผ่นดินใหญ่มาตั้งแต่สมัยเริ่มแรก แม้ว่าการขอยืมนั้น
มิได้มากกว่า และอาจน้อยกว่าในประเทศอื่นที่มีขนาดเดียวกัน ญี่ปุ่นเคยส่งคณะทูตไปขอ
ยืมวัฒนธรรมจีนสมัยราชวงศ์ถัง ซึ่งทำให้ญี่ปุ่นเข้าใจว่าอาจเรียนรู้สิ่งที่มีประโยชน์ได้จาก
ต่างประเทศ ญี่ปุ่นจึงเข้าใจว่าไม่ยากที่จะเรียนรู้ความคิดจากชาติตะวันตก ฝ่ายจีนนั้นคิดใน
ด้านตรงข้าม จึงเรียนรู้สิ่งที่ควรรู้จัก “พวกป่าเถื่อน” ตะวันตกช้ากว่าญี่ปุ่น

ด้วยเหตุที่ญี่ปุ่นมีสภาพภูมิศาสตร์ที่ห่างไกลไปจากผู้อื่น ตลอดจนภาษาที่ต่างไป และ
มีสังคมแบบศักดินานั้น ทำให้ญี่ปุ่นรู้ตัวว่าแม้ญี่ปุ่นจะมีส่วนได้รับวัฒนธรรมจากจีน แต่ก็
ยังมีเชื้อชาติและลักษณะการเมืองที่เป็นของตนเอง กล่าวโดยย่อ ญี่ปุ่นมีความรู้สึกที่เป็นตัว
ของตัวเองต่างออกไป ซึ่งอาจประมวลได้ว่าเป็นความรู้สึกชาตินิยม ญี่ปุ่นยอมรับหลาย
อย่างจากประเทศต่าง ๆ ในโลก แต่ญี่ปุ่นก็มีได้อย่างถึงสิทธิในการครองโลก ในศตวรรษ
ที่ ๑๙ เมื่อปรากฏว่าจีนไม่นิยมประเทศต่าง ๆ หลายประเทศ และระบบนานาชาติของยุโรป
แต่ญี่ปุ่นกลับเข้าใจได้โดยรวดเร็วและยอมรับได้ และเริ่มรับมาปฏิบัติโดยฉับพลัน

องค์การทางสังคมช่วยทำให้ญี่ปุ่นมีลักษณะที่จะตอบรับอิทธิพลตะวันตกได้ดีกว่า สังคม

แบบศักดินาที่มีระเบียบแบบแผนของญี่ปุ่นนั้นมีความจงรักภักดีเป็นเครื่องผูกพัน ตั้งแต่โชกุน หัวหน้าแคว้น ตลอดจนกระทั่งทหารและแม้แต่ชาวนาต่างก็มีความผูกพันกับผู้ที่อยู่เหนือกว่าตน เพื่อผลประโยชน์ที่ตนจะได้รับ ความผูกพันทางสังคมที่แท้จริงนั้นมีคุณธรรมของลัทธิขงจื้อเป็นเครื่องบังคับอยู่ และแจกแจงหน้าที่คนให้ตามฐานะ และโดยวิธีการที่ญี่ปุ่นเน้นในเรื่องความรับผิดชอบต่อกันและกัน โครงสร้างรูปสามเหลี่ยมของความผูกพันทั้งหลายนี้เป็นจุดร่วมในการที่จะรวมการเมืองเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันมาแล้วตั้งแต่ศตวรรษที่ ๑๖ ซึ่งโชกุนโตกุกาวะเป็นผู้คอยตรวจตราอำนาจที่แตกแยกอยู่ของเจ้าผู้ครองนครทั้งหลาย หรือที่เรียกว่า “ซัน” อยู่

ตรงข้ามกับในประเทศจีน แม้ว่าองค์กรบริหารชั้นสูงสุดภายใต้พระจักรพรรดินั้นจะรวมกันอยู่ที่ศูนย์กลาง แต่ความสวามิภักดีผูกพันในหมู่ข้าราชการดูหละหลวมกว่า กลับไปมีความผูกพันต่อครอบครัวและชุมชนชนท้องถิ่นมาแข่งขันกับหน้าที่ต่อพระจักรพรรดิและสังคม ความรับผิดชอบของชาวจีนต่อวิถีชีวิตตามชนบประเพณีและวัฒนธรรมนั้น สู้ความสวามิภักดีในระบบศักดินาของญี่ปุ่นไม่ได้ (แม้แต่ในแคว้นโตกุกาวะซึ่งมีการรวมอำนาจส่วนกลางน้อยกว่าที่อื่น) ในอันที่จะสร้างความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันที่จำเป็นต่อชาติสมัยใหม่

คุณลักษณะแบบศักดินาของสังคมญี่ปุ่นนั้น นับถือเลื่อมใสในลัทธิขงจื้อคนละแบบกับจีน ญี่ปุ่นรับปรัชญาและคุณธรรมจากสมัยราชวงศ์ซ้องในประเทศจีน โดยเฉพาะปรัชญาของจูซีในการปรับปรุงลัทธิขงจื้อ หลังจากสมัยราชวงศ์ซ้องมาแล้วชาวจีนอธิบายความหมายของตำราขงจื้อไปในแง่ที่จะให้เข้ากับวงการรัฐบาลให้มากยิ่งขึ้น ญี่ปุ่นต่อต้านการอธิบายดังกล่าว และเน้นในเรื่องลักษณะแบบศักดินาของสังคมตัวอย่างที่ปราชญ์ได้แนะนำไว้ ซึ่งญี่ปุ่นเห็นว่าคล้ายกับสังคมโตกุกาวะของตน ดังนั้นตำราขงจื้อจึงนำมาใช้ต่างกันทั้งสองประเทศนี้

ในสังคมศักดินาแบบญี่ปุ่น ฐานะของคนในสังคมขึ้นอยู่กับกำเนิดเป็นสำคัญ แต่กระนั้นหลักทางสังคมและการเมืองในลัทธิขงจื้อ ซึ่งมีบทบาทในความคิดของชาวญี่ปุ่นก็ช่วยส่งเสริมศีลธรรมซึ่งทุกคนมีอยู่แล้ว ความแตกต่างระหว่างระบบศักดินาและข้อความเกี่ยวกับความเท่าเทียมกันในหลักพุทธศาสนานี้ยังมีมากกว่า ดังนั้น จึงขาดความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันในด้านทฤษฎีและการปฏิบัติ ดังเช่นในประเทศจีน และทำให้มีความมั่นคงน้อยลงด้วย หากคนที่มีความทะเยอทะยานไม่ได้รับตำแหน่งดี ก็จะพยายามแสวงหาความดีเด่นให้สำเร็จ ความพยายามดังกล่าวก่อให้เกิดความหมุ่นเวียน เพราะคนเหล่านั้นสับ

เปลี่ยนแทนที่กันทั่วไปตลอด หากจะกล่าวในแง่สังคมวิทยา ก็อาจกล่าวได้ว่าญี่ปุ่นเป็นชาติที่ถูกอบรมให้มีจุดมุ่งหมาย ส่วนชาวจีนถูกอบรมให้รู้ฐานะของบุคคล เป็นเหตุผลประการหนึ่งซึ่งเมื่อต้องเผชิญหน้ากับชนชาติตะวันตกในศตวรรษที่ ๑๙ ชาวจีนจำนวนมากพยายามรักษาสถานการณ์ด้วยการแสดงบทบาทตามชนบประเพณี ขณะที่โดยทั่วไปญี่ปุ่นตอบสนองด้วยการแสวงหาจุดมุ่งหมายที่แน่นอน

ความแตกต่างอีกประการหนึ่งที่เห็นได้ชัดก็คือ ในประเทศญี่ปุ่นมีแนวความคิดที่แตกแยกกันอยู่มากและมีความมุ่งหวังให้ประเทศเป็นของส่วนรวม การแบ่งชนชั้นในสังคมศักดินาตลอดจนความแตกแยกในอำนาจการเมือง ช่วยทำให้ความคิดเหล่านี้เป็นจริงขึ้นมาได้ อย่างไรก็ตาม แม้ว่าจะมีการรับลัทธิขงจื้อที่ปรับปรุงแล้วมาเป็นหลักปรัชญาของสมัยโชกุนโตกุกาวะในต้นศตวรรษที่ ๑๗ ญี่ปุ่นก็ยังผลิตผู้นำชั้นปัญญาชนในศตวรรษที่ ๑๘ และต้นศตวรรษที่ ๑๙ ไว้มาก บางคนก็เป็นนักคิดประเภทริเริ่มทีเดียว

ความมุ่งหมายที่จะให้ประเทศเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ตลอดจนความคิดเห็นที่ต่างไปเกี่ยวกับโลกภายนอก ช่วยอธิบายความสนใจอย่างแรงกล้าของญี่ปุ่นที่มีต่อโลกตะวันตกและต่อวิทยาการตะวันตกต่างๆ ในขณะที่ปัญญาชนชาวจีนพยายามผลักพวกตะวันตกออกจากความคิดของตน ฝ่ายญี่ปุ่นนั้นกลับสนใจในวิทยาการแบบตะวันตก ความกลัวศาสนาคริสต์นทำให้ญี่ปุ่นแยกตัวเองออกในศตวรรษที่ ๑๗ แต่เมื่อเรื่องนี้ผ่านไปแล้ว ญี่ปุ่นก็กลายมาเป็นผู้สนใจในชนชาติตะวันตกมากขึ้น ใน ค.ศ. ๑๗๒๐ ก็อนุญาตให้นำหนังสือตะวันตกที่ไม่เกี่ยวกับศาสนาคริสต์นเข้าประเทศ ฝ่ายพ่อค้าจีนก็นำหนังสือจีนมายังเมืองนางาซากิ ช่วยเสริมแนวความคิดให้อีกโสดหนึ่งด้วย พ่อค้าฮอลันดาก็เป็นอีกพวกหนึ่งแท้จริงแล้วภาษาฮอลันดามีความสำคัญมากในด้านการศึกษาศิลปวิทยาตะวันตก จนทำให้ความรู้เกี่ยวกับวิทยาศาสตร์ตะวันตกเป็นที่รู้จักกันว่า ‘ความรู้ฮอลันดา’ (แรงกาคุ)

ไม่แต่เฉพาะผู้นำญี่ปุ่นมีความรู้ทางวิทยาศาสตร์ตะวันตกดีกว่าชาวจีนเท่านั้น ในฐานะที่เคยเป็นนักรบสมัยศักดินา ก็มีความเข้าใจเทคโนโลยีทางการทหารมากกว่าผู้นำชั้นปัญญาชนในเมืองจีน ญี่ปุ่นไม่เคยแพ้สงคราม เพราะตนได้เริ่มรู้สึกถึงความบกพร่องทางทหารของตนเสียก่อน อย่างน้อยคนบางพวกก็เห็นความสำคัญของเรือตะวันตก ขนาดและมาตรฐานของปืนตะวันตก ความเข้มแข็งของกำลังทัพตะวันตกในสงครามกับจีน จึงเห็นว่าญี่ปุ่นมีอาจเปรียบกับบรรดาผู้รุกรานทั้งหลายได้

เหตุผลอีกประการหนึ่งที่ทำให้ญี่ปุ่นแสดงปฏิกิริยาตอบสนองได้รวดเร็ว ก็เนื่องจากเป็นเกาะเล็ก ๆ และสามารถติดต่อย่างใกล้ชิดกันได้อย่างทั่วถึง เรือของนายพลเรือจัตวา

เปอรี่เล่นมาถึงเมืองเอโดะ เมืองหลวงของรัฐบาลสมัยศักดินาของญี่ปุ่น ขณะที่เมืองอื่นๆ อยู่ห่างไกลจากทะเล แม้ว่าประเทศจะแบ่งแยกออกเป็นหลายมณฑลตามเขตศักดินา แต่วิธีการควบคุมทำให้บรรดาหัวหน้าแว่นแคว้นทั้งหลาย และผู้ติดตามจำนวนมากมาอยู่ ณ กรุงเอโดะประมาณปีเว้นปี (ระบบ ซันกิน โกไต) จึงทำให้ผู้นำทั้งหลายได้มีโอกาสติดต่อกันใกล้ชิดกันได้มากกว่าเมืองจีน ซึ่งส่งข้าราชการจากเมืองหลวงไปยังหัวเมืองต่างๆ แม้ว่า การเมืองจีนจะรวมกันเป็นปึกแผ่นได้มากกว่า ภายในไม่กี่สัปดาห์หลังจากเปอรี่มาถึงแล้ว ทว่าทั้งเกาะญี่ปุ่นก็รู้เรื่องเกี่ยวกับเหตุการณ์นั้น ภายใน ๔-๕ ปี ความสนใจตอบสนองอิทธิพลตะวันตกก็มาจากหลายด้านหลายแห่งด้วยกัน ไม่เพียงแต่เฉพาะข้าราชการบางพวกในหมู่ชนชั้นสูงหรือในหมู่ประชาชนตามเมืองท่าเรือห่างไกลจากเมืองหลวง

ความแตกต่างของการตอบสนองอิทธิพลตะวันตก

วิธีการที่ญี่ปุ่นตอบสนองอิทธิพลตะวันตกนั้นมีต่าง ๆ กัน แต่มีบางวิธีเท่านั้นที่ประสบความสำเร็จ และเริ่มเป็นแบบแผนใหม่ และเพราะมีวิธีการแตกต่างกันดังนี้ ญี่ปุ่นจึงสามารถกว่าจีนในอันที่จะหาวิธีดำเนินการที่มีความหมายและได้ผลดียิ่ง

ระบบศักดินานี้ทำให้เกิดการตอบสนองที่ต่างกันไป โครงสร้างทางการเมืองของพวกเขาแตกต่างไป ไม่เหมือนกับการเมืองจีน กล่าวคือประกอบด้วยแว่นแคว้นต่างๆ ซึ่งมีอำนาจต่างกันไป หลังจาก ค.ศ. ๑๖๐๐ โชกุนโตกุกาวะได้สร้างอำนาจศักดินาของตนขึ้นเหนือแว่นอื่นๆ ทั่วทั้งประเทศ คือ ปกครองดินแดนส่วนกลางที่กว้างใหญ่และควบคุมดินแดนอื่นๆ นอกกรุงเอโดะในทางอ้อม ในกลางศตวรรษที่ ๑๙ ราชสำนักของสมเด็จพระจักรพรรดิที่กรุงเกียวโต ซึ่งเป็นพื้นฐานที่รวมของเทวปรัชญาเกี่ยวกับอำนาจของโชกุนก็เริ่มแสดงความอิสระในด้านสติปัญญา แม้ว่าโชกุนจะสนับสนุนถึงควบคุมอยู่ก็ตาม ทั่วทั้งประเทศแบ่งออกเป็นประมาณ ๒๖๕ แคว้น (ฮัน) บางแคว้นก็มีความเจริญทางภูมิปัญญามากกว่าราชสำนัก

พวกไดเมียวหรือเจ้าผู้ครองนครเหล่านี้ยังแบ่งออกเป็น ๓ ชั้น พวกใหญ่ คือ ฟุโด หรือผู้ครองแคว้นประเภทสืบสกุล เป็นเชื้อสายของผู้ยอมรับพวกโตกุกาวะเป็นเจ้าเหนือหัว ก่อนหน้าที่พวกโตกุกาวะได้อำนาจกุมทั้งประเทศใน ค.ศ. ๑๖๐๐ เจ้าผู้ครองนครประเภทสืบเชื้อสายนี้รวมกับพวกโชกุนเล็กๆ พวกทหารธรรและทหารม้าเป็นทหารของกองทัพโชกุน และมีบทบาทในรัฐบาลโตกุกาวะมาก แต่พวกเหล่านี้เป็นผู้ครองแคว้นเล็ก เฉพาะผู้ที่มียศดินมากพอประมาณจึงจะจัดว่าเป็นไดเมียว กล่าวคือ แคว้น (ฮัน) ที่มีปลูกข้าวได้ประมาณ

๑๐,๐๐๐ โกกุ (๑ โกกุเท่ากับ ๔.๙๖ ไร่) และเพียงแคว้นหนึ่งในแคว้นประเภนี้ เช่น อีอิแห่งฮิโคเน ไม่ห่างจากเกียวโตนัก มีแคว้นที่ปลูกข้าวได้ ๓๕๐,๐๐๐ โกกุ ก็จัดเป็น เจ้าเมืองที่มีอำนาจ ทั้งหมดขึ้นอยู่กับฐานะของข้าราชการในสังกัดโชกุน เพราะไม่ว่าจะมี อำนาจทางการเมืองเพียงใดก็ตาม ก็มิอาจจตัวมีอำนาจทางการเมืองที่แบ่งแยกออกได้

เจ้าเมืองอีก ๒ ประเภทนั้นเป็นอิสระจากสถาบันโชกุนมากกว่า เช่น สาขาของสกุลโตกุ- กาวะรู้จักกันว่าชิมบั้น (ชั้นที่เกี่ยวข้องกัน) แม้จะมีได้มีส่วนร่วมโดยตรงกับรัฐบาลโชกุน แต่ก็มีที่ดินจำนวนมาก ตัวอย่างเช่นที่เรียกกันว่า “สามบ้าน” นั้น มีที่ดินได้ข้าวระหว่าง ๓๕๐,๐๐๐ และ ๖๑๙,๕๐๐ โกกุ ที่ดินนี้ตั้งอยู่ที่เมืองมิโตะ ผังขวาของเมืองเอโดะ เมืองวากายามะ (กิอิ) ภาคใต้ของเมืองโอซากา และเมืองนาโกยา (โอวาริ) อยู่กึ่งกลาง พวกหัวหน้าแคว้นที่มาจากสกุลเดียวกันนี้ รวมกับพวกที่มีที่ดินจำนวนมาก และแคว้นของพวกเจ้าเมืองที่สืบสกุลนั้นรวมเป็นที่ดินในแดนภาคกลางของญี่ปุ่น รวมทั้งที่ราบคันโตอันกว้างขวางรอบเมืองเอโดะในภาคตะวันออก และบริเวณเมืองหลวงเก่ารอบเมืองเกียวโตในภาคตะวันตก

เจ้าผู้ครองนครประเภทที่สาม คือ โตซามะ หรือเจ้าเมืองฝ่ายนอก เป็นพวกผู้สืบเชื้อสายจากผู้ที่ยอมรับความยิ่งใหญ่ของพวกโตกุ กาวะ หลังจาก ค.ศ. ๑๖๐๐ แล้ว พวกเหล่านี้ มีที่ดินเป็นแคว้นแคว้นใหญ่ๆ อยู่รวมกัน เช่น เกะฮอนชูในภาคเหนือหรือในภาคตะวันตกเฉียงใต้ในญี่ปุ่น และเพราะขนาดของแคว้นที่กว้างใหญ่ ตลอดจนระยะทางที่ห่างไกลจากศูนย์กลางอำนาจของพวกโตกุ กาวะ จึงสามารถแสดงเสรีภาพจากสถาบันโชกุนได้เป็นครั้งเป็นคราว แต่ก็มีข้อแตกต่างในระหว่างกันเองในแง่หนึ่ง คือ เจ้าเมืองผู้ยิ่งใหญ่ที่สุดคือพวกเมคา มีที่ดินที่ผลิตข้าวได้ประมาณ ๑,๐๒๗,๐๐๐ โกกุ ที่ดินตั้งอยู่ที่เมืองคานาซาวา (คากา) ริมฝั่งตะวันตกเหนือเมืองเกียวโต เคยเป็นมิตรกับพวกโตกุ กาวะมาแต่โบราณกาล ด้วยเป็นผู้สืบเชื้อสายจากผู้ที่เคยมีไมตรีต่อกันตั้งแต่เริ่มแรก อีกประเภทหนึ่ง คือ พวกโมริแห่งแคว้นโซชู (๓๖๙,๐๐๐ โกกุ) ในเกาะฮอนชูตะวันตก และพวกชิมาสึที่ซัทซุม่า (๗๗๐,๘๐๐ โกกุ) ใต้เกาะคิวชูนั้นเคยเป็นศัตรูกับสถาบันโชกุนมาแต่โบราณ

การแบ่งแยกอำนาจทางการเมืองนั้น ทำให้การตอบรับอิทธิพลตะวันตกที่บีบบังคับเข้ามา ผิดกันไป การตอบโต้ที่ราชสำนัก ที่เมืองหลวงของโชกุน และที่ปราสาทของพวกเจ้าเมืองที่สำคัญๆ นั้นต่างกันไป ตั้งแต่การต่อต้านจนถึงยอมรับการติดต่อกับชนต่างชาติ

แม้แต่การแบ่งแยกชนชั้นก็มีผลทำให้การโต้ตอบอิทธิพลตะวันตกต่างกันไป ในด้านทฤษฎีมีชนอยู่ ๔ ชั้นด้วยกัน คือ ชนชั้นซามูไรหรือทหาร ผู้บริหาร และปัญญาชนอยู่เบื้อง

บน และลำดับต่อมาก็มีชาวนา คนงาน และพ่อค้า แต่อย่างไรก็ตาม แบ่งกว้างๆ เป็นเพียงชน ๒ ชั้น คือ ชนชั้นทหารและคนธรรมดา แม้ว่าแต่ละชั้นจะแบ่งออกได้อีกหลายชั้น ชนชั้นทหารและคนธรรมดานั้นแบ่งจากกันทั้งในตำแหน่งสังคมและหน้าที่ในสังคม คนที่ได้รับการอบรมเป็นชาวนาหรือเป็นชาวเมืองมักขาดโอกาสที่จะได้ชื่อเสียงทางสังคมและการเมือง ดังนั้น จึงมีความคิดในเรื่องเศรษฐกิจแตกต่างจากพวกทหาร และการตอบรับอิทธิพลตะวันตกของคนพวกนี้จึงต่างไปจากชนชั้นปกครอง

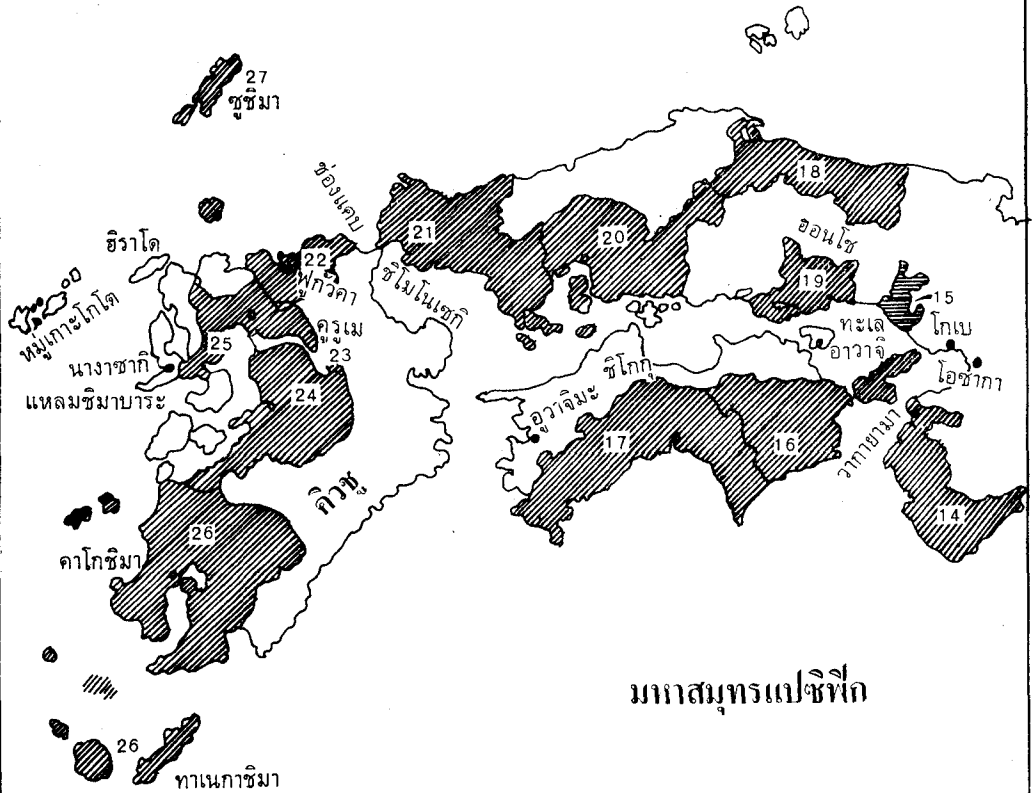
ความแตกต่างในเรื่องการศึกษา ก็เป็นอีกประเด็นหนึ่งที่ทำให้การตอบสนองอิทธิพลตะวันตกต่างไป ชนชั้นทหารหรือพวกซามูไรนั้นมีจำนวนประมาณห้าหรือหกเปอร์เซ็นต์ของพลเมือง มีจำนวนประมาณ ๕ เท่าของปริมาณจำนวนชนชั้นสูงที่ได้รับปริญญาในเมืองจีน มิใช่เป็นพวกชนชั้นสูงแบบศักดินาจำนวนน้อยในยุโรป แต่เป็นพวกชนชั้นสูงที่กว้างขวางในด้านการศึกษาและเคยเป็นผู้นำที่มีประเพณีสืบเนื่องมา ขณะที่โครงสร้างทางการเมืองนั้นตายตัวอยู่และในทฤษฎีระบุให้ผู้มีอำนาจสืบเชื้อสายกัน ในความเป็นจริง รัฐบาลของแวนแคว้น (ฮั่น) ต่างๆ นั้นพัฒนาระบบราชการกันอย่างกว้างขวาง ดังเช่นหัวหน้าบริหารของพวกโซกุน ก็เลือกมาจากเจ้าเมืองที่สืบเชื้อสายมา และหัวหน้าบริหารภายใต้เจ้าเมืองแต่ละคนก็เลือกมาจากพวกขุนนางที่สืบเชื้อสายกันมา โดยทั่วไปเรียกว่า “ผู้ใหญ่ในครอบครัว” (กาโร) แต่เจ้าเมืองส่วนมากเช่นเดียวกับโซกุน มีฐานะดีกว่าหุ่นเพียงเล็กน้อย และหัวหน้าทหารก็ได้ก้าวเข้าไปในทางการเมืองมากขึ้น ทหารชั้นต่ำลงไปนั้นส่วนใหญ่มาจากพื้นเพที่ยากจนในหมู่ชนชั้นทหาร มิได้เป็นผู้วางนโยบายแต่ประการใด จะทำได้ต่อเมื่อได้รับความเห็นชอบจากเจ้าเมืองและ “ผู้ใหญ่ในครอบครัว” เท่านั้น ระบบข้าราชการใน “แวนแคว้น” นั้นบางครั้งก็ดูแบ่งแยกเป็นพวก ๆ แข่งขันอยู่ในหมู่รัฐบุรุษประเภทนี้ และพรรคปรับปรุงและพรรคคอนเซอรเวทีฟก็เปลี่ยนกันอยู่ในอำนาจเรื่อยมา

เมื่อได้กล่าวถึงระเบียบการเมืองภายในแวนแคว้นนี้แล้ว ก็ไม่เป็นที่ประหลาดใจแต่ประการใด ที่จะเห็นว่าชนชั้นทหารส่วนมากมีปฏิกิริยาตอบโต้อิทธิพลตะวันตกต่อสู่ระหว่างกันเอง เพื่อจะแสดงนโยบายการโต้ตอบของแวนแคว้นของตน คนส่วนมากเมื่อไม่สามารถจะอยู่ในแวนแคว้นของตนได้ ก็พากันหนีออกไปโดยมิได้รับอนุญาต และในฐานะเป็น “โรนิน” หรือทหารที่ไม่มีนาย เดินทางต่อไปยังกรุงเกียวโต กรุงเอโดะ หรือเมืองหลวงของแวนแคว้นต่าง ๆ เพื่อพยายามจะหาจุดหมายปลายทางที่ตนต้องการ โดยวิธีการแสดงฝีมือที่เข้มแข็ง คนประเภทหลังนี้รู้จักกันโดยทั่วไปว่า “ซิชิ” หรือ “คนที่มีความตั้งใจ”

ความเป็นผู้นำนั้นมิได้มีจำกัดอยู่เฉพาะในหมู่ชนชั้นทหารเท่านั้น บรรดาชนชั้นพ่อค้า

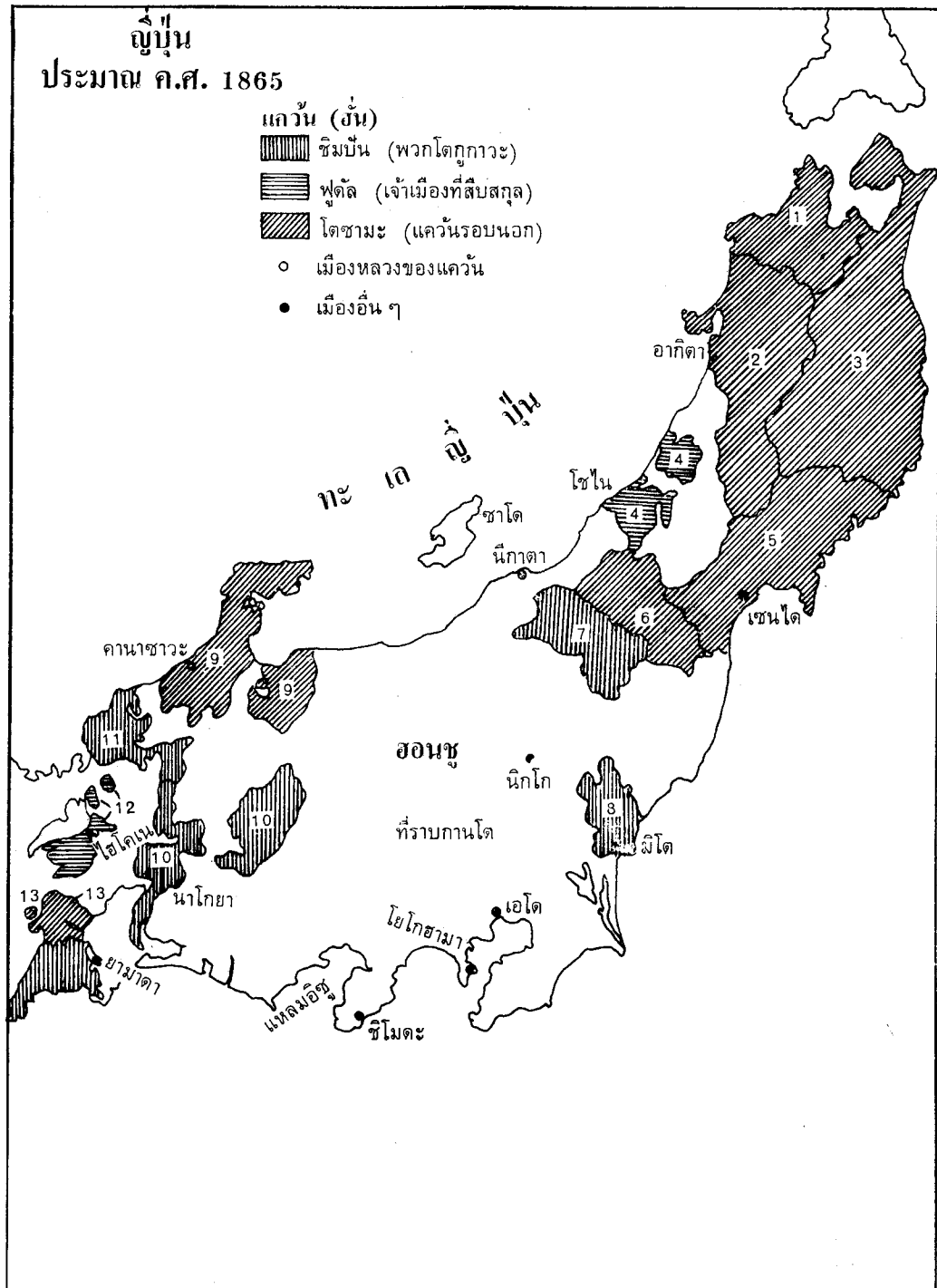
แผนที่สำคัญในเกาะญี่ปุ่น ประมาณ ค.ศ. 1865

1 ชูการ์	15 ซากากิบาระ
2 ซาดาเก	16 ฮาชิซูกะ
3 นัมบุ	17 ยามานูชิ (โตสะ)
4 ซาไก	18 อิเคดะ
5 คาเต	19 อิเคดะ
6 อุเอสุเกะ	20 อาซาโนะ
7 โซชิโน (มัทสึไดระ)	21 โมริ (โซชู)
8 โตกุทวะ (มิโต)	22 กุโรดา
9 มาเอดา (คากา)	23 อาริมา
10 โตกุทวะ (โอวาริ)	24 โซโซทวะ
11 มัทสึไดระ (เอชิเซน)	25 นาเบชิมะ (ฮิเซน)
12 อีอี (ไซโคเน)	26 ชิมัส (ซัทสุมะ)
13 โตโด	27 โซ
14 โตกุทวะ (คิอิ)	

ญี่ปุ่น
ประมาณ ค.ศ. 1865

- แคว้น (ส่วน)
- ซิมบั้น (พวกโตกุทาวะ)
 - ฟุคุดะ (เจ้าเมืองที่สืบสกุล)
 - โตซามะ (แคว้นรอบนอก)
 - เมืองหลวงของแคว้น
 - เมืองอื่นๆ

ที่มีการศึกษาในเมืองหลวง ตลอดจนชาวนาที่ร่ำรวยก็มีจำนวนมากอยู่ พวกเหล่านั้นเป็นผู้นำสังคมอยู่แต่ดั้งเดิมแล้ว อัตราส่วนของผู้รู้หนังสือในประเทศญี่ปุ่นในต้นศตวรรษที่ ๑๙ จะเปรียบได้กับประเทศในภาคตะวันตก แม้ว่าในหมู่ชนที่มีโชชั้นชั้นทหารจะขาดความเป็นผู้นำทางการเมือง เพราะตลอดสมัยโตกุกาวะไม่อนุญาต แต่มีพวกชาวนาบางคนและบางพวกได้เข้าร่วมในการโต้แย้งทางการเมือง ซึ่งเกิดจากการเข้ามาของชนชาติตะวันตก ที่สำคัญกว่านั้น ก็คือพวกพ่อค้าในเมืองและชาวนาที่ร่ำรวยมีการศึกษาสูง และมีประสบการณ์เป็นผู้บริหารธุรกิจดี จึงเตรียมพร้อมที่จะฉวยโอกาสในยามยุ่งยาก

เหตุผลเบื้องหลังการตอบโต้การติดต่อของชนชาติตะวันตกนี้ ทำให้เราเห็นอนาคตของชาติได้ ญี่ปุ่นนั้นพยายามแสวงหาอิสรภาพและความคิดในเรื่องผลประโยชน์ของชาติตน แม้จะมีผู้เข้าใจไปหลายอย่าง แต่สิ่งเหล่านี้ก็เป็นสาเหตุที่ทำให้การตอบโต้อิทธิพลตะวันตกมีความหมายและได้ผลมากกว่าผู้อื่น และมีผู้สนับสนุนการเสริมสร้างนโยบายของชาติมากขึ้น การตอบสนองบางอย่างต่อความยิ่งใหญ่ของเทคโนโลยีตะวันตกและความเข้มแข็งทางการทหารมิสึได้ผล ขณะที่ความพยายามในด้านอื่น ๆ ประสบผลสำเร็จอยู่มาก และช่วยให้ก้าวขึ้นสู่ความเป็นมหาอำนาจโดยเร็ว

อุทาหรณ์ที่ชี้ให้เห็นก็คือ ความพยายามที่จะต่อสู้เรือตะวันตกด้วยอาวุธที่มีอยู่ก็ไม่สำเร็จ แต่การนำเทคนิคตะวันตกเข้ามาปรับปรุงอาจได้ผลดี และในขบวนการรับอิทธิพลตะวันตก ผู้ที่ตั้งใจจะนำเทคโนโลยีตะวันตกมาใช้ด้วยการยอมให้มีการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและการเมืองนั้นได้รับผลสำเร็จมากกว่าพวกที่ต่อต้านการเปลี่ยนแปลงดังกล่าว พวกซิชิจิที่ผ่านชนต่างชาติและนำความเสียหายมาให้แก่เจ้านายของตนก็ดูเหมือนจะหายไปจากประวัติศาสตร์หลังจากเหตุการณ์อันอื้อฉาวนั้นแล้ว แต่พวกทหารที่กล้าหาญที่เคยไปศึกษาต่อในต่างประเทศกลับมาพร้อมด้วยความรู้สมัยใหม่ พวกทหารบางคนเห็นว่าไม่มีความสามารถพอจะไล่ชนต่างชาติออกไปได้ ก็เปลี่ยนมาร่วมในการพัฒนาประเทศให้เข้มแข็งเพื่อการติดต่อกับชนต่างชาติต่อไป และโดยวิธีนี้ก็กลายมาเป็นผู้ที่มีชื่อไปได้

ญี่ปุ่นจำเป็นต้องเปลี่ยนการป้องกันตนเองและเศรษฐกิจของตนให้ทันสมัย เพื่อความอยู่รอด และเพราะเหตุนี้ จึงประสบผลสำเร็จในการรวมองค์การทางการเมืองเข้ามาสู่ส่วนกลางร่วมกัน บรรดาพวกที่เคยต่อต้านโชกุนมาแต่ก่อนก็อาจเป็นพวกหัวเอียงซ้ายและพวกปฏิวัติได้ เพราะไม่มีเหตุผลจะต้องยึดอยู่กับสภาพเดิม บรรดาชนชั้นทหารที่ต่อต้านพวกโตกุกาวะนั้น หากเป็นพวกที่มาจากแคว้นใหญ่ ๆ ก็อาจได้รับความช่วยเหลือทางการเมืองและทางทหารได้ง่าย ในขณะที่พวกชนชั้นทหารจากแคว้นเล็ก ๆ อาจได้รับความช่วยเหลือ

ดังกล่าวยากกว่า ตัวอย่างที่แสดงให้เห็นชัดก็คือ แคว้นใหญ่ที่ต่อต้านพวกโตกุภาวะทางฝั่งตะวันตกเฉียงใต้ของญี่ปุ่นซึ่งมีผู้นำสมัยใหม่อยู่มาก เป็นแหล่งที่มีเศรษฐกิจและสังคมล่าหลัง เมื่อเปรียบกับดินแดนที่พวกโตกุภาวะหรือผู้สืบเชื้อสายปกครองโดยตรง แต่ด้วยเหตุผลดังนี้ จึงเป็นแหล่งที่ยังคงอยู่ในระบบศักดินา และอาจปฏิบัติได้ผลดียิ่ง ดังนั้น การล้มระบบโชกุนและการเปลี่ยนประเทศญี่ปุ่นให้ทันสมัยในระยะต่อมามีภาพของคนประเภทที่มีความคิดค่อนข้างโบราณ และมีประสบการณ์แบบเก่าเป็นผู้นำขบวนการเปลี่ยนแปลง ในขณะที่พวกที่มาจากบริเวณที่เจริญของประเทศกลับเป็นผู้ติดตาม ผลลัพธ์ก็คือเป็นขบวนการร่วมกันของพวกหัวเก่าและหัวใหม่

ความสามารถของญี่ปุ่นในการเปลี่ยนประเทศให้ทันสมัย

เมื่อญี่ปุ่นได้เริ่มขบวนการเปลี่ยนประเทศให้ทันสมัยแล้ว สภาพการณ์ในอดีตต่าง ๆ ช่วยทำให้ก้าวหน้าได้รวดเร็วยิ่งขึ้น แม้ว่าเหตุการณ์ดังกล่าวจะดำเนินมาแล้วอย่างน้อยร่วมศตวรรษ ก็มีได้มีผลต่ออาณาจักรของพวกโตกุภาวะแต่ประการใด ถ้าปราศจากอิทธิพลกดดันจากชนชาติตะวันตกซึ่งเปิดโอกาสให้แลเห็นความอ่อนแอในการทหารและการเมืองระบบโตกุภาวะอาจมีอำนาจสืบต่ออีกศตวรรษหรือมากกว่า

หากจะแยกเรื่องกิจการภายในอันยืดเยื้อและแรงกระตุ้นจากต่างชาติอย่างกะทันหัน ออกจากกันดังเช่นในเมืองจีน ก็อาจทำให้เข้าใจง่ายเข้า ความแตกต่างตั้งแต่เริ่มแรกของการตอบสนองอิทธิพลต่างชาติของญี่ปุ่นและของจีนอยู่ที่สถานการณ์ภายใน ในสองประเทศก่อน “เปิดประเทศ” ให้มีการติดต่อกับชนชาติตะวันตกมากขึ้น สถานการณ์บางอย่างในประเทศญี่ปุ่นนั้นเริ่มมานานแล้ว อาทิเช่น ประเพณีเกี่ยวกับ “การศึกษาแบบซอลันดา” นั้น มิได้เพียงแต่ยังผลให้ญี่ปุ่นตอบโต้ชนชาติตะวันตกเท่านั้น แต่ทำให้ญี่ปุ่นเริ่มพัฒนาด้านวิทยาศาสตร์ตะวันตกและปรับปรุงเทคโนโลยีให้ทันสมัย ซึ่งประเทศทางเอเชียยังขาดอยู่ ตัวอย่างอื่นก็คือ ความพยายามที่จะมีรัฐบาลกลางซึ่งมีมาช้านาน แม้ว่าการบริหารแต่ละแคว้นจะเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันในตำนานทฤษฎี แต่แท้จริงแล้วก็มีการควบคุมการบริหารส่วนกลางอยู่มาก เช่นเดียวกับในหมู่พวกโชกุนและในแคว้นต่าง ๆ แม้ว่าชนชั้นปกครองจะเป็นทหารโดยกำเนิด แต่ได้พัฒนาตนเองให้มีประสบการณ์แบบเจ้าขุนมูลนายตามประเพณี ตามความต้องการของรัฐบาลสมัยใหม่

เหตุใดญี่ปุ่นจึงเป็นประเทศเดียวในบรรดาประเทศตะวันออกในศตวรรษที่ ๑๙ ที่ตอบโต้อิทธิพลตะวันตกด้วยแรงผลักดันของลัทธิชาตินิยมนั้นยังเป็นปัญหาที่น่าสนใจอยู่ เหตุ

ผลสำคัญประการหนึ่ง คือ ความสัมพันธ์อันแปลกประหลาดของญี่ปุ่นกับจีน ญี่ปุ่นนั้น เป็นเพียงส่วนน้อยในอารยธรรมเอเชียตะวันออก และญี่ปุ่นก็ได้รับความจริงนี้แต่ต้นมาว่า ตนเป็นเพียงส่วนน้อยในวงล้อมของอารยธรรม และเพื่อชดเชยสิ่งนี้ จึงเริ่มเน้นถึง “ความเป็นหนึ่ง” และ “ความดีเลิศ” ของตน

การแสดงออกของลัทธิชาตินิยมประเภทนี้มีมาแล้วตั้งแต่ศตวรรษที่ ๑๓ และแพร่หลายไปทั่วในศตวรรษที่ ๑๙ อันที่จริงแล้วการตอบโต้อิทธิพลตะวันตกนั้นเป็นเรื่องของชาตินิยม มากจนผู้สังเกตการณ์ชาวตะวันตกทั้งหลายยอมรับทั่วกันว่า การตอบโต้ในประเทศอื่น ๆ ในเอเชียมิได้มีลักษณะเช่นเดียวกัน แม้ว่าศูนย์การเมืองญี่ปุ่นจะมีความไม่พึงพอใจระหว่งกัน แต่มิได้มีแวนแคว้นใดในญี่ปุ่น หรือหากจะมีก็เพียงส่วนน้อยที่คิดว่ามีเหตุร่วมกันกับชาวต่างชาติต่อต้านญี่ปุ่นทั้งชาติ การแข่งขันระหว่งแวนแคว้นนั้นมียู่ทั่วไปในการเมืองภายใน ในช่วงเวลาสิบปีนี้ และยังคงมีความสำคัญต่อมาอีกครั้งศตวรรษ แต่ความสนใจในชาติมาก่อนความสวามิภักดิ์ต่อแวนแคว้นหรือความสนใจส่วนตัวและต่อครอบครัวด้วย เหตุผลของอิทธิพลชาตินิยมเหล่านี้ ทำให้ญี่ปุ่นอยู่ในระหว่างการก้าวขึ้นสู่ความเป็นรัฐที่มีอำนาจสมัยใหม่

สภาพทางเศรษฐกิจ

ความก้าวหน้าของเศรษฐกิจญี่ปุ่นในต้นศตวรรษที่ ๑๙ ช่วยอธิบายความรวดเร็วในการเปลี่ยนแปลงประเทศให้ทันสมัยได้ดียิ่ง ยิ่ง พวกโตกุกาวะได้สร้างความสงบเรียบร้อยให้ประเทศแล้วตั้งแต่ศตวรรษที่ ๑๗ อันยังผลให้เกิดความเจริญเป็นอย่างยิ่งในด้านการเกษตร การค้า และการอุตสาหกรรม ระบบโชกุนและแวนแคว้นต่าง ๆ ที่อยู่ในระบบศักดินาก็มีการเกษตรเป็นรากฐานอยู่มาก แต่ถูกเก็บภาษีแพง ผลลัพธ์ก็คือเก็บภาษีเศรษฐกิจประเภทอื่น ๆ ถูกลง จึงเป็นโอกาสให้เศรษฐกิจเหล่านั้นเจริญได้มากเต็มที่โดยเสรี ยิ่งกว่านั้นการบังคับให้เจ้าผู้ครองแวนแคว้นและคนใกล้ชิดติดกันมาอยู่ประจำที่เมืองเอโดะ บังคับให้ชนชั้นศักดินาต้องแลกเปลี่ยนภาษีรายได้กันเอง ภาษีส่วนใหญ่มาจากข้าว เพื่อเป็นเงินค่าเดินทาง และเพื่อการเลี้ยงชีพ ณ เมืองหลวงของโชกุน ด้วยเหตุผลดังกล่าวนี้และเหตุผลอื่น ๆ ตลาดค้าข้าวและการวางแผนล่วงหน้ามักกระทำกันที่เมืองโอซากาและเมืองเอโดะ เป็นตลาดร่วมตลาดเดียวกันทั้งชาติ และมีการใช้เงินตราและเงินเชื่อเพิ่มมากขึ้น เมืองโอซากา และเมืองเกียวโต กลายเป็นเมืองใหญ่ขึ้นมา เมืองแรกนั้นมีพลเมืองถึงล้าน ในต้นศตวรรษที่ ๑๙ และเมืองเล็ก ๆ ก็เกิดขึ้นทั่วประเทศญี่ปุ่น โดยเฉพาะแถบเมืองหลวงของแวนแคว้นใหญ่ ๆ พ่อค้าขายส่งและพ่อค้าตัวกลางในเมืองใหญ่ ๆ ร่ำรวยขึ้นมามากใน

ศตวรรษที่ ๑๗ ตัวอย่างเช่น สกุดมิตซูย ซึ่งต่อมากลายเป็นหัวหน้าการค้าและการอุตสาหกรรมที่ยิ่งใหญ่ เดิมทีก็เริ่มต้นด้วยการค้าเหล้าสาเกแถบชนบท ต่อมาก็เจริญขยายสาขาเป็นพวกสินค้าแห่งและกิจการธนาคารในเมืองใหญ่ ๆ

ความเติบโตทางเศรษฐกิจในศตวรรษที่ ๑๗ นั้นควบคู่ไปกับจำนวนพลเมืองที่เพิ่มมากขึ้นถึงประมาณ ๓๐ ล้านในต้น ค.ศ. ๑๗๐๐ หลังจากนั้นก็ทรงตัวอยู่จนสมัยนายพลเรือจัตวาเปอริมา ซึ่งอาจเป็นเพราะชาติที่คินใหม่ ๆ สำหรับเพาะปลูก การเข้มงวดในเรื่องการค้าต่างชาติ และการขยายตัวของการค้าในเมืองที่ดูซาลง หลังจากผู้มีอำนาจในรัฐบาลใน ค.ศ. ๑๗๒๑ เริ่มเปลี่ยนสมาคมพ่อค้าที่ป้องกันตนเองมาเป็นการควบคุมการค้าที่เข้มงวด

แต่การขยายตัวด้านเศรษฐกิจยังคงมีต่อไปในชนบท และชาวนาญี่ปุ่นเริ่มกลายเป็นผู้ผลิตที่สามารถที่สุดในโลก การทำนากลายเป็นการค้ามากขึ้น ซึ่งนำไปสู่การค้าพืชที่นำรายได้ให้ เช่น ฝ้าย และอ้อย ชาวนาที่ร่ำรวยลงทุนที่เหลือในการผลิตและส่งออกสินค้าใหม่และผลิตผลพื้นเมืองอื่น ๆ โรงงานประเภทเล็ก ๆ เริ่มปรากฏขึ้นโดยเฉพาะในบริเวณผลิตไหมแถบภาคกลางเกาะฮอนชู บางเมืองในบริเวณดังกล่าวมีโรงงานทอผ้าหลายสิบโรงจ้างคนงานจำนวนหลายร้อยคน ภายในศตวรรษที่ ๑๙ พ่อค้าคนกลางจำนวนน้อยเริ่มเข้ามามีอิทธิพลในตลาดในเมือง ซึ่งแต่ก่อนเคยเป็นที่พ่อค้าในเมืองเคยมีอิทธิพลมาแต่ก่อน

ความเติบโตทางการค้าและอุตสาหกรรมยังผลให้ชีวิตความเป็นอยู่ของคนดีขึ้น โดยเฉพาะในบรรดาพ่อค้าในเมืองและกบฏในชนบท และที่เห็นชัดก็คือมีการคาดคะเนทางเศรษฐกิจเพิ่มขึ้น แต่ชนชั้นผู้นำนั้นผูกพันทางเศรษฐกิจอยู่กับการผลิตข้าว ซึ่งเจริญช้ากว่าเศรษฐกิจด้านอื่น ๆ ให้กำไรน้อยกว่าพวกอื่น ๆ รายจ่ายอันมหาศาลในระหว่างที่ผลัดกันไปอยู่ที่เมืองเอโดะ ทำให้การเงินในแวนแคว้นทรุดลงตั้งแต่เริ่มต้นแล้ว ในต้นศตวรรษที่ ๑๘ ชนชั้นทหารต่างก็มีปัญหาทางการเงินโดยทั่วกัน เจ้าเมืองส่วนมากและเหล่าทหารทั้งหลายต่างเป็นหนี้ชนชั้นพ่อค้าและนายธนาคารกันแทบทั้งสิ้น และการตัดเบี้ยเลี้ยงชนชั้นทหารเป็นการปฏิบัติที่แพร่หลายทั่วไป บางครั้งตัดถึง ๕๐% ในรูปให้คลังของแคว้นขอยืมไป

เศรษฐกิจแบบศักดินาของพวกไทกุภาวะนี้มักได้รับการกล่าวขวัญกันเนื่อง ๆ ว่าเป็นสาเหตุที่ก่อให้เกิดความเสื่อม สถานการณ์เลวลงในต้นศตวรรษที่ ๑๘ และเลวลงในกลางศตวรรษที่ ๑๙ ยิ่งกว่านั้น ฐานะโชกุนดีกว่าเจ้าผู้ครองแวนแคว้นส่วนมาก จึงอาจนำเอาเงินทองมาใช้เพื่อประโยชน์ของตนได้ และอาจตั้งราคาหาผลกำไรพิเศษให้แก่บรรดาบิรวารของตน ตลอดจนควบคุมเมืองใหญ่ ๆ และเมืองต่าง ๆ ที่มีความเจริญทางเศรษฐกิจในประเทศ แท้จริงก็ยากที่จะพูดว่าโชกุนไม่มีปัญหาทางเศรษฐกิจ แต่ความยุ่งยากใน

ระบบศักดินาต่าง ๆ นั้น โดยส่วนรวมแล้วทำให้ระบบศักดินาเลิกล้มง่ายเข้า

แต่เหตุการณ์ด้านอื่นมีความสำคัญมากกว่า การพัฒนาเศรษฐกิจของสมัยโตกุกาวะทำให้การพัฒนาความเจริญทางเศรษฐกิจในระยะต่อม่ายเข้า ระบบศักดินาสวามิภักดิ์นั้นแทนที่จะเป็นเครื่องช่วยถ่วงความเจริญของเศรษฐกิจ กลับเป็นเครื่องมือสนับสนุนที่สำคัญยิ่ง ทั้งชาวเมืองและชาวนาซึ่งถูกกีดขวางจากการเมืองในระบบศักดินาก็มิได้ละเลยในกิจกรรมทางสังคมและการเมืองเสียทีเดียว แต่กลับทุ่มตัวเองให้เข้ากับความเจริญก้าวหน้าทางเศรษฐกิจยิ่งกว่านั้นพวกเขาล้วนมีระบบภาษีอากรสมัยศักดินาเป็นเครื่องป้องกัน ชนชั้นสูงก็มิได้ถูกในกิจกรรมทางเศรษฐกิจ ผิดกับในประเทศเอเชียอื่น ๆ ซึ่งมีชนชั้นสูงที่มีอำนาจเด็ดขาดจำนวนมากน้อยที่เข้าร่วมกับกิจกรรมการค้าขาย ผลลัพธ์ก็คือ พ่อค้าญี่ปุ่นสามารถลงทุนในระยะยาวด้วยความมั่นคงมากกว่าพ่อค้าอื่น ๆ ชาวญี่ปุ่นที่มั่งคั่งแทนที่จะลงทุนไปในการซื้อที่ดินให้มากขึ้น ซึ่งเป็นการลงทุนที่ปลอดภัยที่สุดในแถบเอเชีย กลับลงทุนในการค้าและอุตสาหกรรมซึ่งนำผลกำไรมาให้มากกว่า

แท้จริงแล้ว ความสามารถของชาวญี่ปุ่นที่จะเก็บหอมรอมริบและลงทุนนั้นเป็นที่ประจักษ์กันทั่วไปในโลกปัจจุบัน เพราะคุ้นเคยกับการลงทุนในค้าเศรษฐกิจมานาน การพยายามปรับปรุงลักษณะสังคมตลอดจนประเพณี ความมั่งคั่ง และความภูมิใจในความเป็นอยู่อย่างง่าย ๆ ก็อาจรวมเข้าในเรื่องนี้ได้ อย่างไรก็ตาม ไม่มีชาติอื่นในศตวรรษที่ผ่านมามีออมทรัพย์และลงทุนอย่างมากในอัตราเปอร์เซ็นต์สูงจากรายได้ของประเทศ หากมิได้มีรัฐบาลบังคับ

ดังนั้นอาจกล่าวได้ว่าภายในศตวรรษที่ ๑๙ ญี่ปุ่นเป็นชาติที่มีเศรษฐกิจที่ก้าวหน้าและร่ำรวยที่สุดในเอเชีย และพร้อมที่จะเตรียมตัวเพื่อการพัฒนาเศรษฐกิจในระยะต่อไป ชาวญี่ปุ่นพร้อมที่จะเข้าใจและปรับแผนการค้าและอุตสาหกรรมของชาวตะวันตกมาใช้ และจากจุดนั้นก็เริ่มมีการเริ่มต้นในการเปลี่ยนประเทศให้ทันสมัย

สภาพทางสังคม

ในศตวรรษที่ ๑๙ ระบบศักดินากลายเป็นของล้าสมัยและอาจเลิกล้มไปได้โดยง่าย ในสองศตวรรษแห่งความสงบที่ผ่านมาทำให้ความนิยมในการสงครามและความผูกพันในความสวามิภักดิ์ลดน้อยลง พวกทหารเปลี่ยนจากนายทหารในระบบศักดินากลายเป็นชนชั้นที่ได้รับเงินเดือนและทหารอาชีพ ตลอดจนนักปกครอง คู่มือสั่งในชนบประเพณีแต่แห่งดหิดด้วยความยากจน อำนาจและฐานะยังคงใช้กำเนิดเป็นเครื่องวัด แต่พวกทหาร

ที่สามารถและมีความทะเยอทะยานในชนชั้นทหารรองๆ ลงไปในระบบนี้มักพยายามแหวกวงล้อมของกำหนดกฎเกณฑ์ด้วยการละทิ้งหน้าที่ที่ได้รับสืบเนื่องกันมา ไปทำงานในหน้าที่ที่ไม่เข้มงวดเท่า เช่น เป็นนักปราชญ์ บางครั้งก็เป็นผู้มี “ความรู้แบบซอลันดา” หรือผู้เชี่ยวชาญทางทหาร พวกทหารที่มีกำเนิดต่ำแต่มีความทะเยอทะยานบางพวกเป็นพวกที่ก่อให้เกิดความยุ่งยากในระบบศักดินาภายหลังนายพลเรือจัตวาเปอริมาถึงแล้ว

การแบ่งแยกในค่านิยมระหว่างชนชั้นทหารและคนธรรมดาได้มีกำหนดลงไปแน่นอนนัก ทหารที่ยากจนมักหารายได้เพิ่มเติมด้วยการประคิฐสินค้าในครัวเรือนออกจำหน่าย อาทิ เช่น รองเท้าถักด้วยฟาง เป็นต้น บางพวกก็ละทิ้งความยากจนในระบบศักดินาไปแสวงหาอาชีพในฐานะคนธรรมดา บางพวกก็หนีหนี้ด้วยการฝ่าฝืนกฎของพวกโตกุกาวะและแต่งงานกับลูกเจ้าหนี้ ส่วนพ่อค้าที่มั่งคั่งซึ่งผูกพันกับเจ้าของที่ดินก็ได้ฐานะในชนชั้นทหาร เป็นนายธนาคาร หรือผู้จัดการด้านธุรกิจในอนาคตบริเวณของพวกศักดินา

สภาพดังกล่าวเท่ากับเตรียมทางให้การเปลี่ยนแปลงครั้งใหญ่ในสังคมญี่ปุ่น พวกทหารที่เป็นนักเก็งกำไรก็พร้อมที่จะเปลี่ยนฐานะจากคนรักษาที่ดินที่เป็นอาชีพสืบเนื่องกันมาไปเป็นนักธุรกิจสมัยใหม่ ความมั่งคั่งของเมืองใหญ่ๆ และการพัฒนาเศรษฐกิจก่อให้เกิดชาวเมืองที่มีการศึกษา ซึ่งเตรียมพร้อมสำหรับสังคมและการเมืองสมัยใหม่

ตามบริเวณบางแห่งในชนบท บรรดาครอบครัวใหญ่ๆ ซึ่งเคยรวมกันอยู่ช่วยกันทำไร่นา ก็มีวิธีการเกษตรสมัยใหม่เข้าไปแทนที่ ซึ่งในวิธีใหม่นี้มีการทำนาขนาดที่ครอบครัวเล็ก ๆ เพียงครอบครัวเดียว คือ พ่อ แม่ ลูก ก็สามารถทำได้ ชาวนาที่ร่ำรวยและมีการศึกษาก็มักทำนาส่วนตัวของตน และให้เช่าที่ดินที่ยังเหลืออยู่ ดังนั้น จึงสามารถใช้กำลังแรงงานที่ยังเหลืออยู่เพื่อการค้าขายและการอุตสาหกรรมได้ เขาเหล่านั้นพยายามปรับปรุงสติปัญญาและความสามารถ และหลังจากนายพลเรือจัตวาเปอริมาแล้ว ทำให้มีนักธุรกิจจำนวนมากที่จะช่วยปรับปรุงเศรษฐกิจญี่ปุ่นให้น่าสมัย ส่วนอีกด้านหนึ่งในชนบท ชาวนาที่เช่าที่ดินอยู่และชาวบ้านที่ไม่มีที่ดินเป็นของตนเอง คำนึงกับการทำงานเพื่อหาค่าจ้างในโรงงานอุตสาหกรรมพื้นเมืองและส่งสมาชิกอื่นๆ ในครอบครัวไปทำงานในเมือง ดังนั้น พวกเหล่านี้จึงปรับตัวให้เข้ากับความต้องการแรงงานในญี่ปุ่น ขณะที่ญี่ปุ่นพัฒนาอุตสาหกรรมขึ้น ทำให้โรงงานอุตสาหกรรมเป็นที่รวมของแรงงานเหล่านี้

สภาวะทางเศรษฐกิจและสังคมช่วยในการเปลี่ยนประเทศญี่ปุ่นให้ทันสมัยเป็นอย่างมาก แต่มิใช่เป็นสาเหตุที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างกะทันหันหลังจากนายพลเรือจัตวาเปอริมาถึงแล้วชนชั้นทหารทั้งหลายเป็นผู้ป้องกันสภาพเดิมอย่างแข็งแรง ทั้งคนในกรุงและ

ชาวนามีได้แสดงให้เห็นชัดถึงความปรารถนาในการเปลี่ยนแปลงทางการเมือง หรือแสดงความสนใจว่าสังคมและรัฐบาลควรเปลี่ยนไปอย่างไร กบฏชาวนาที่เกิดขึ้นอย่างกว้างขวางเพิ่มมากขึ้นตั้งแต่ศตวรรษที่ ๑๘ และการกบฏที่คล้ายกันบางครั้งก็เกิดขึ้นในเมืองต่างๆ ด้วย ยกเว้นแห่งเดียว คือ กบฏที่มีทหารเก่าเป็นผู้นำขึ้นที่เมืองโอซากาใน ค.ศ. ๑๘๓๗ การจลาจลเหล่านี้มิได้มีแรงกระตุ้นทางการเมืองแน่นอน ความวุ่นวายที่เกิดขึ้นในเมืองนั้นมักเป็นการประท้วงการขาดแคลนอาหาร และความพยายามหาทางปลดปล่อยหนี้สินในหมู่ชาวนา ความพยายามลดภาษีอากร หรือการแก้ไขการปกครองที่ผิดๆ ที่กลั่นแกล้งตนอยู่แสดงให้เห็นความบีบคั้นเรื่องภาษีจากบรรดาเจ้าผู้ครองแคว้นแคว้นที่มีหนี้สินรุงรัง ทำให้ชาวนาที่ยากจนขาดความมั่นคง ขาดความสัมพันธ์ที่ดีกับคนร่ำรวยทั้งหลาย ตลอดจนมีความหวังในการคาดคะเนผลทางเศรษฐกิจ แต่การจลาจลมิได้แสดงให้เห็นความปรารถนาที่ชาวนาจะมีส่วนร่วมในรัฐบาล การจลาจลของชาวนามีได้เป็นอันตรายต่อการปกครองของพวกเขาโดยภาวะแต่ประการใดหลังจากการเปิดประเทศแล้ว ไม่เหมือนกับเมื่อศตวรรษก่อนๆ

ชาวนาสวนน้อยที่ร่วมในการกระตุ้นเหตุการณ์ทางการเมือง หลังการเปิดประเทศแล้วนั้น เป็นข้อยกเว้นในความรู้สึกของชาวนาทั่วไป โดยทั่วไปผู้มีการศึกษามักแสดงท่าและใช้อภิสัทธีแบบเดียวกับชนชั้นทหาร แทนที่จะเป็นกระบอกเสียงให้ชนชั้นของตนเอง ความไม่แยแสทางการเมืองในเมืองหลวงนั้นคุมีมากขึ้น พวกพ่อค้าที่มั่งคั่งแสวงหาผลประโยชน์พยายามแสวงหาเสรีภาพทางการเมืองสำหรับทุกคน แต่มิได้แสดงอิทธิพลต่อผลลัพธ์ที่ได้มา กล่าวโดยย่อ กระบวนการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมระยะยาวนี้ ทำให้การเปลี่ยนประเทศให้ทันสมัยง่ายขึ้น แต่มิได้มีส่วนโดยตรงในกิจกรรมนั้น

ระเบียบการในราชสำนัก

เหตุผลสุดท้ายที่เร่งรัดการเปลี่ยนให้ทันสมัย คือ สภาวะอันประหลาดของสถาบันจักรพรรดิ แม้ว่าในที่สุดจีนจะต้องยอมรับการเปลี่ยนให้ทันสมัยด้วยการยอมรับอุดมการณ์ต่างชาติ ญี่ปุ่นก็อธิบายให้คนทั้งหลายเข้าใจทั่วกันว่า เป็นการปรับปรุงสถาบันเก่าให้เข้มแข็งขึ้น ต่อมาวิธีเล่าเรื่องเปลี่ยนไปเป็นการรื้อฟื้นอำนาจการปกครองโดยตรงของจักรพรรดิ หลังจากที่เป็นเพียงหุ่นเชิดมากกว่า ๗ ศตวรรษ ทำให้หมดสมัยที่โชกุนโตกุกาวะเคยปกครองมากกว่าสองศตวรรษครึ่ง และทำให้ระบบสังคมและการเมืองที่มีมานานกว่าต้องจบสิ้นไปด้วยนิยายเหล่านี้ ทำให้คงทนต่อการเปลี่ยนให้ทันสมัยทั้งหลายได้

นิยายดังกล่าวเริ่มเจริญและมีประโยชน์ ก็ด้วยความรู้สึกเลื่อมใสในองค์จักรพรรดิที่ยัง

คงมีอยู่ แม้ว่าความรู้สึกนั้นดูราวเลื่อนไปในช่วงสงครามที่เกิดขึ้นเนื่อง ๆ ในศตวรรษที่ ๑๕ และศตวรรษที่ ๑๖ ผู้รวบรวมประเทศญี่ปุ่นในปลายศตวรรษที่ ๑๖ ได้ยกย่องพระราชวงศ์ญี่ปุ่นให้ขึ้นมาเป็นสัญลักษณ์ของความสง่างาม และความมั่นคงทางเศรษฐกิจ นอกจากนั้นพวกโตกุภาวะยังเพิ่มปรัชญาของลัทธิขงจื้อที่ปรับปรุงแล้วเข้าไปในชื่อเสียงของพระราชวงศ์ญี่ปุ่นด้วย ทั้งนี้เพราะลัทธิขงจื้อสนับสนุนสถาบันพระมหากษัตริย์จีน ตลอดจนการศึกษาประวัติศาสตร์ซึ่งทำให้เห็นภาพของจักรพรรดิว่า ครั้งหนึ่งเคยเป็นผู้ปกครองโดยชอบธรรมของญี่ปุ่น ผู้สืบสกุลโตกุภาวะคนที่สองที่เมืองมิโตะเป็นผู้เริ่มแผนการศึกษาประวัติศาสตร์ (โค นิฮอน ชิ หรือประวัติศาสตร์ของประเทศญี่ปุ่นอันยิ่งใหญ่) ซึ่งในที่สุดจะทำให้แว่นของเขากลายเป็นที่ที่มีเสียงสนับสนุนจักรพรรดิมากขึ้น ในราชสำนักจักรพรรดิและชนหมู่อื่น ๆ ต่างก็ซาบซึ้งถึงความคิดดังกล่าว และบรรดาปัญญาชนผู้สามารถต่างพากันสงสัยสิทธิในการปกครองประเทศของโชกุน ในระยะศตวรรษหลัง ๆ นั้น โชกุนต้องคอยปราบผู้สนับสนุนจักรพรรดิอยู่เสมอ ๆ เพราะมักจะแสดงความคิดเห็นออกมาอย่างโจ่งแจ้งเนื่อง ๆ

ฐานะของพระจักรพรรดินั้นดีขึ้นในสมัยโตกุภาวะ ด้วยการแสดงออกซึ่งความรู้สึกชาตินิยมเกี่ยวกับสัญลักษณ์ของจักรพรรดิ บางคนก็ให้เหตุผลว่า “เชื้อสายที่สืบต่อมาเป็นลำดับของจักรพรรดิผู้เป็นอมตะ” นั้น เป็นเหตุผลอันแท้จริงสำหรับ “ความเป็นหนึ่ง” และ “ความเป็นเลิศ” ของญี่ปุ่น การใช้ลัทธิชินโตเป็นหลักชาตินิยมก็เพิ่มชื่อเสียงให้แก่จักรพรรดิ ลัทธิชินโตนั้นแต่เดิมเป็นเพียงการบูชาธรรมชาติแบบง่าย ๆ ตั้งแต่สมัยโบราณมาพิธีการในพระราชวังมุ่งอยู่ในการบูชาเทพธิดาแห่งดวงอาทิตย์ในฐานะเป็นองค์ปฐมราชวงศ์ เป็นหัวใจของลัทธิชินโต และพระจักรพรรดิเป็นผู้ทำพิธีบูชา เป็นผู้นำในลัทธิชินโต ดังนั้น ลัทธิชินโตและเกียรติคุณของพระจักรพรรดิจึงมีความสัมพันธ์กันอย่างมั่นคง

ในศตวรรษที่ ๑๗ บรรดาผู้มีการศึกษามีความสนใจในลัทธิชินโตมากขึ้น ยังผลให้มีขบวนการที่รู้จักกันว่า ขบวนการฟื้นฟูวิชาการของชาติ (โกกุกาคุ) ซึ่งแสวงหาแนวทางกลับไปสู่เรื่องราวโบราณและวรรณคดีพื้นเมืองรุ่นเก่า เพื่อหาหัวใจของญี่ปุ่นที่แท้จริงซึ่งมิได้มีอิทธิพลจากผืนแผ่นดินใหญ่ ผู้มีการศึกษาในขบวนการฟื้นฟูวิชาการของชาติหลายท่านเป็นพวกรักชาติอย่างแรงกล้า มีแนวโน้มนิยมการสืบเชื้อสายของพระราชวงศ์ มิใช่การสืบเชื้อสายของบรรดาเจ้าผู้ครองแคว้นแคว้นทั้งหลาย ในศตวรรษที่ ๑๙ ความสนใจในลัทธิชินโตก่อให้เกิดขบวนการทางศาสนาที่แพร่หลายหลายพวกด้วยกัน บางพวกก็เป็นพวกชาตินิยมอยู่มาก

ชื่อเสียงของสถาบันจักรพรรดิที่มีมากขึ้นในศตวรรษที่ ๑๙ นั้น ทำให้พระราชวงศ์ได้อำนาจการปกครองโดยตรงคืนไปได้ หลังจากที่พวกชนชั้นทหารครอบครองอำนาจนั้นมาประมาณ ๘๐๐ ปี ครั้งนี้เป็นระยะเปลี่ยนแปลงที่สำคัญของญี่ปุ่น ในการตอบโต้ปัญหาในกลางศตวรรษที่ ๑๙ และนักประวัติศาสตร์โบราณของญี่ปุ่นมักจะยกขึ้นเป็นแนวการเขียนเพื่อแสดงอุดมการณ์ของรัฐบาลใหม่ อันที่จริง ขบวนการเปลี่ยนประเทศญี่ปุ่นให้ทันสมัยในระยะแรกนั้นเรียกกันโดยทั่วไปว่า การปฏิรูปเมจิ (เมจิ อิชิน) เพื่ออ้างถึงที่จักรพรรดิเมจิรวมอำนาจในวงการปกครองใน ค.ศ. ๑๘๖๘

แต่ “การฟื้นฟู” พระราชวงศ์มิใช่เป็นสาเหตุพื้นฐานในการเปลี่ยนประเทศญี่ปุ่นให้ทันสมัย ความรู้สึกนิยมจักรพรรดินั้นมีมานานก่อนที่นายพลเรือจัตวาเปอริจะมาถึงญี่ปุ่น และมีอิทธิพลมากขึ้นหลังจากปี ค.ศ. ๑๘๕๓ โดยขบวนการบางอย่างที่เลือกสรรแล้ว ดังที่ได้บรรยายมาก่อน แม้จะมีอุดมการณ์ที่พอเป็นรากฐานสำหรับการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วนั้น ทำให้ประสบความสำเร็จอันใหญ่หลวงในการตอบโต้ปัญหา และมีผู้ติดตามต่อมาอย่างรวดเร็ว อันที่จริง มิใช่เป็น “การฟื้นฟู” ในแง่การสร้างระบบจักรพรรดิแต่โบราณขึ้นมาใหม่ บทบาทของพระจักรพรรดิเป็นเพียงสัญลักษณ์เท่านั้น และสถาบันการเมืองที่พัฒนาขึ้นมา ก็เหมาะสมสำหรับสภาวะในศตวรรษที่ ๑๙ กล่าวโดยย่อ “การฟื้นฟู” ครั้งนี้เป็นการปฏิบัติเปลี่ยนแปลงครั้งใหญ่ที่ญี่ปุ่นเคยประสบมา

การติดต่อกับชนชาติตะวันตกในระยะเริ่มแรก

ทั้งในประเทศจีนและประเทศญี่ปุ่น สภาพการณ์ภายในที่มีมาก่อนช่วยในการตอบโต้อิทธิพลต่างชาติ แต่การเปิดประเทศทั้งสองนั้นแท้จริงก็ด้วยการที่ชนชาติตะวันตกเรียกร้องหรือบังคับทั้งสิ้น ในประเทศญี่ปุ่นเช่นเดียวกับในประเทศจีน อิทธิพลความเข้มแข็งของการทหารแบบตะวันตกช่วยเผยให้เห็นความบกพร่องของระบบเก่า และความไม่พร้อมที่จะเผชิญกับสถานการณ์ใหม่ๆ

ความกดดันจากรัสเซียและอังกฤษ

รัสเซียเป็นชาติแรกที่บีบบังคับนโยบายปิดประเทศของญี่ปุ่น ในกลางศตวรรษที่ ๑๗ นั้นชาวยุโรปมาตั้งถิ่นฐานตามริมฝั่งทะเลโอค็อตสค์แล้ว และระหว่างศตวรรษที่ ๑๘ นักสำรวจรัสเซีย และนักสำรวจญี่ปุ่น ตลอดจนพ่อค้า บางครั้งก็มาพบกันที่หมู่เกาะคูริลและหมู่เกาะเซาคาลินทางเหนือ เกาะฮอกไกโดในภาคเหนือของญี่ปุ่น นายวิทส์ แบริง ซึ่งชื่อง

แคบได้ชื่อจากเขาผู้นี้ เป็นผู้สนใจจะตั้งถิ่นฐานของญี่ปุ่นที่โตสะแห่งหนึ่ง เขาแนะนำนักสำรวจรัสเซียภายใต้การนำของสเปนเปร์ก พบเส้นทางไปญี่ปุ่นใน ค.ศ. ๑๗๓๙ โดยเดินทางทางจากหมู่เกาะคูริลลงมาทางใต้ จากคาบสมุทรกัมชัตกาถึงเกาะฮอกไกโดและเกาะฮอนชู

ใน ค.ศ. ๑๗๙๒ รัสเซียพยายามจะเปิดความสัมพันธ์กับญี่ปุ่นแต่ไม่สำเร็จ หมู่ผู้แทนรัสเซีย คือ นายร้อยแลกซ์แมนได้รับการต้อนรับอย่างมีไมตรีที่เกาะฮอกไกโด ซึ่งเขาได้ไปเจรจาติดต่อ และได้รับคำบอกเล่าว่านางาซากิเป็นเมืองท่าเมืองเดียวที่ชนต่างชาติได้รับอนุญาตให้เข้าไป แลกซ์แมนได้รับอนุญาตให้นำเรือรัสเซียเข้าไปยังอ่าวนางาซากิ และทุกคนใหม่คือ นายเรซานอฟ ก็ตามไปใน ค.ศ. ๑๘๐๔ เจ้าหน้าที่ญี่ปุ่นรักษามรรยาทดีมาก แต่ได้บอกแก่เรซานอฟว่าญี่ปุ่นไม่มีความจำเป็นติดต่อกับชาวยุโรปต่างชาติ

เรซานอฟโกรธมาก จึงจัดให้นายทหารเรือหนุ่มสองคนปล้นศูนย์การค้าและกองทหารรักษาการณ์ของญี่ปุ่นที่เกาะเซคาลินและหมู่เกาะคูริลใน ค.ศ. ๑๘๐๖ และ ๑๘๐๗ การปล้นเหล่านั้นทำให้ญี่ปุ่นไหวตัวหัวนักรบรัสเซียมารุกราน เพื่อให้การป้องกันในภาคเหนือเข้มแข็งขึ้น โชกุนแย่งอำนาจควบคุมเกาะฮอกไกโดจากพวกมัตสึมาซะชั่วระยะหนึ่ง และใน ค.ศ. ๑๘๑๑ กองทหารญี่ปุ่นในหมู่เกาะคูริลภาคใต้ก็ใช้อุบายจับนายทหารเรือรัสเซีย ชื่อโกโลฟนินและสหาย ครึ่งแรกชาวรัสเซียถูกควบคุมอย่างเข้มงวดมาก แต่ในที่สุดเชลยรัสเซียและเพื่อนชาวรัสเซียที่มาหาทางช่วยปลดปล่อยเชลยเหล่านั้นได้ชี้แจงให้ญี่ปุ่นเห็นว่า การโจมตีครั้งก่อนๆ นั้นรัฐบาลรัสเซียมิได้รับรู้ด้วย ดังนั้น ใน ค.ศ. ๑๘๑๓ ญี่ปุ่นจึงปลดปล่อยนักโทษรัสเซีย และทั้งสองฝ่ายก็มีไมตรีอันดีกันต่อมา เมื่อโกโลฟนินกลับมารัสเซีย เขาจึงจัดพิมพ์เรื่องราวที่เขาถูกจับ พร้อมด้วยความสามารถของญี่ปุ่นขึ้นไว้

ขณะนั้นอังกฤษกำลังเริ่มเดินทางมายังน่านน้ำญี่ปุ่น กับทันคุกได้ออกคำสั่งให้สำรวจริมฝั่งทะเลญี่ปุ่น ในปีที่เขาตายที่หมู่เกาะซาวายใน ค.ศ. ๑๗๗๘ คณะทูตของนายแมกคาทนีไปยังกรุงปักกิ่งใน ค.ศ. ๑๗๙๓ ก็ได้รับสิทธิให้เดินทางไปญี่ปุ่น แต่ก็มีได้ไป อย่างไรก็ดีเรืออังกฤษไปยังเกาะฮอกไกโดตั้งแต่ ค.ศ. ๑๗๙๗ แล้ว และใน ค.ศ. ๑๘๐๘ เรือรบอังกฤษ ชื่อ เปตอน แล่นเข้าไปยังอ่าวนางาซากิเพื่อค้นหาเรือฮอลันดา (เป็นผลของสงครามนโปเลียน) และเมื่อได้ทราบว่าจะถูกโจมตี จึงเพียงแต่รับเสบียงอาหาร ใน ค.ศ. ๑๘๑๘ เรือค้าขายของอังกฤษก็เข้าไปถึงอ่าวเอโดะ (อ่าวโตเกียวในปัจจุบัน) เพื่อตรงไปยังเมืองหลวงของโชกุน และใน ค.ศ. ๑๘๒๔ กะลาสีเรืออังกฤษเกิดปะทะกับประชาชนในเกาะเล็กๆ ภาคใต้ของเกาะคิวชู

ความสนใจของอเมริกาในญี่ปุ่น

ในกลางศตวรรษที่ ๑๙ สหรัฐอเมริกาเข้าแทนที่อังกฤษและรัสเซีย ในฐานะชาติที่สนใจจะเปิดประเทศญี่ปุ่น เรือใหญ่ๆ จากฝั่งนิวอิงแลนด์มายังภาคเหนือมหาสมุทรแปซิฟิกบ่อยๆ และเส้นทางเดินเรือรอบมหาสมุทรแปซิฟิกจะไปยังเมืองกวางตุ้งช่วยนำเรืออเมริกันมาใกล้ฝั่งญี่ปุ่น ในต้นปี ค.ศ. ๑๘๕๑ เรืออเมริกันสองลำดูเหมือนจะบรรทุกขนสัตว์จากฝั่งตะวันตกเฉียงเหนือของอเมริกาเหนือเดินทางเข้ามายังน่านน้ำญี่ปุ่น ใน ค.ศ. ๑๘๕๗ เรือเอลิซาแล่นเข้ามายังฝั่งนางาซากิ เป็นเรือต่างชาติลำหนึ่งในหลายลำแรกที่เจ้าหน้าที่ซอลันคาที่ปัตตาเวียนำมาใช้แทนเรือของตน เพราะเรือซอลันคาติดขัดมาไม่ได้ด้วยสงครามไปเลยนักก็ขวางอยู่

ลูกเรือทั้งในเรือเร็วและในเรือเสากะโถงต่างต้องการที่จะได้รับอนุญาตเข้าจอดตามริมฝั่งทะเลต่างๆ ของญี่ปุ่น เพื่อหลบพายุและเพื่อเติมเชื้อเพลิง ตลอดจนรับน้ำจืดหลังจากที่เดินทางข้ามมหาสมุทรแปซิฟิกมาเป็นระยะเวลาอันยาวนาน หรือระหว่างระยะเวลาอันยาวนานหลายเดือนที่เรือเร็วอยู่ในทะเลอันกว้างใหญ่ นอกจากนั้นยังมีความหวาดเกรงในเรื่องการปฏิบัติอันโหดร้ายทารุณของชาวญี่ปุ่นที่หวาดระแวงต่อบรรดาทะเลสีเรือแตกทั้งหลาย เนื่องจากเรืออเมริกันมายังเรือญี่ปุ่นบ่อยมากกว่าเรือของชาติตะวันตกอื่นๆ ปัญหาเหล่านี้มีอยู่ในหัวใจของชาวอเมริกันทั้งหลาย ย่างเข้ากลางศตวรรษ เมื่อมีผู้นำเรือกลไฟมาใช้ก็ยังมีปัญหาเกี่ยวกับการหาสถานที่เติมเชื้อเพลิงในญี่ปุ่นอีก

ด้วยเหตุผลต่าง ๆ เหล่านี้ การเปิดเมืองท่าเรือของญี่ปุ่นจึงเป็นความจำเป็นสำหรับชาวอเมริกันใน ค.ศ. ๑๘๕๐ มาก ซึ่งเป็นเวลาที่ชาวอเมริกันกำลังพุ่งความสนใจไปยังการขยายตัวไปทางตะวันตกสู่มหาสมุทรแปซิฟิก แผนการนี้รู้จักกันในอเมริกาว่า 'Manifest Destiny' ซึ่งได้นำชาวอเมริกันข้ามทวีปทางบกไปทางตะวันตก และจะนำข้ามทะเลไปอีก ในความคิดของชาวอเมริกัน การขยายตัวข้ามมหาสมุทรไปทางตะวันตกผ่านประเทศที่มีเทคนิคล้ำหลังกว่าสหรัฐอเมริกานั้น ดูน่าสนใจและมีอันตรายน้อยกว่าที่จะเสี่ยงผ่านประเทศที่มีอำนาจในยุโรป

ใน ค.ศ. ๑๘๓๗ นักธุรกิจชาวอเมริกันในเมืองกวางตุ้งส่งเรือเล็กๆ มาลำหนึ่ง ชื่อ เรือมอริสัน เพื่อนำคนญี่ปุ่น ๗ คนที่ไม่มีใครต้องการกลับบ้าน และด้วยวิธีนี้ก็จะเชื่อมไมตรีด้วยการขอเปิดสัมพันธไมตรีกับญี่ปุ่น แต่เรือนี้มิได้มีอาวุธพร้อม ถูกยิงที่อ่าวเอโดะครั้งหนึ่งและถูกยิงอีกครั้งหนึ่งที่อ่าวเมืองคาโกชิมามากาโตะเกาะคิวชู เรือเร็วอเมริกันอีกลำหนึ่ง

ซึ่งนำคนญี่ปุ่นกลับมาใน ค.ศ. ๑๘๔๕ ได้รับการต้อนรับสุภาพกว่าเล็กน้อย แต่ชาวอเมริกันก็ยังไม่ได้รับอนุญาตให้ขึ้นฝั่งอยู่นั่นเอง

ขณะนั้น รัฐบาลอเมริกันเริ่มสนใจที่จะเปิดประเทศญี่ปุ่น ใน ค.ศ. ๑๘๓๕ และอีกสองครั้งในระยะเวลา ๑๐ ปี คณะทูตอเมริกันได้รับแต่งตั้งให้มาเจรจาเปิดการติดต่อและใน ค.ศ. ๑๘๔๖ นายพลเรือจัตวาปีเตอร์สกีได้รับอำนาจให้มาเป็นทูตเพื่อจุดประสงค์ดังกล่าว เขาเดินทางมาถึงอ่าวเอโดะพร้อมด้วยเรือสองลำ เพื่อมิให้เกิดความบาดหมาง เขาออกทนต่อการปฏิบัติของญี่ปุ่นที่มัลล้อมเรือและโจมตีเขา และไม่ยอมรับรู้ในความเสียหายของเขา ความล้มเหลวดังกล่าว ทำให้นายนาวาทอกูลินใช้วิธีที่รุนแรงกว่า เมื่อเขาเดินทางมาถึงเมืองนางาซากิใน ค.ศ. ๑๘๕๔ เพื่อมารับลูกเรืออเมริกันสิบห้าคนที่เกยตื้นอยู่ที่หาดญี่ปุ่น เขากระทำการนี้ได้สำเร็จ แต่แม้จะมีอำนาจได้รับมอบมาจากกรุงวอชิงตันให้เปิดการติดต่อ เขาก็มิได้มุ่งทำสัญญาต่อไป

การปิดประเทศยิ่งแน่นแฟ้นขึ้น

ชาวญี่ปุ่นตอบโต้การรุกรานเหล่านี้ด้วยการแยกตัวเองออกมากขึ้น ญี่ปุ่นมีนโยบายมานานแล้วว่า เรือต่างชาติจะเข้ามาได้เพียงเมืองนางาซากิ และ ณ ที่นั่นก็เปิดให้ชาวจีนและชาวฮอลันดาที่มีสิทธิพิเศษบางพวกเท่านั้นที่จะมาค้าขายได้ หลังจากนายเรซานอฟกลับไปแล้ว โชกุนออกกฎบัตรใน ค.ศ. ๑๘๖๖ สั่งเจ้าหน้าที่ส่วนท้องถิ่นให้ไล่เรือต่างชาติออกจากท่าเรืออื่นๆ และใน ค.ศ. ๑๘๖๕ หลังจากมีข้อขัดแย้งกับลูกเรืออังกฤษแล้ว รัฐบาลก็ออกคำสั่งเด็ดขาดให้เจ้าหน้าที่ส่วนท้องถิ่นทำลายเรือต่างชาติและลูกเรือที่เข้าใกล้ฝั่งญี่ปุ่นโดยไม่รีรอ

แต่คำสั่งอันนี้ปฏิบัติได้ยาก ทำให้รัฐบาลต้องออกประกาศใน ค.ศ. ๑๘๔๒ ให้เจ้าหน้าที่อนุญาตให้เรือต่างชาติมารับเสบียงและเชื้อเพลิงที่ต้องการได้ แต่ผู้นำส่วนมากทั้งในพวกโชกุนและพวกเจ้าของที่ดินต่อต้านการอ่อนข้อของนโยบายปิดประเทศ เขาทั้งหลายรู้สึกเสียเกียรติที่ชนชาติตะวันตกหมิ่นเกียรติภูมิของชาติญี่ปุ่น วิธีที่มีเกียรติวิธีเดียวที่จะติดต่อกันกับชนต่างชาติ 'ป่าเถื่อน' นั้นต้องใช้วิธีอันเข้มแข็งในศตวรรษที่ ๑๗

ความรู้สึกดังกล่าวแสดงออกโดยพวกของโชกุนโตกุกาวะ ที่เมืองมิโตะ ซึ่งเป็นศูนย์กลางของความรู้สึกหยิ่งในชาติมานาน พร้อมทั้งเป็นพวกที่สนับสนุนจักรพรรดิอยู่ด้วย ใน ค.ศ. ๑๘๖๕ เอชาวา ยาสึชิ (หรือ เซชิไซ ๑๗๘๒-๑๘๖๓) เขียนจดหมายเหตุเรียกว่า ข้อเสนอนิโอมิ (ชินรอน) เน้นถึงสิทธิอันยิ่งใหญ่ของญี่ปุ่นด้วยการสืบเชื้อสายโดยตรงจากเทพ

ธิดาแห่งดวงอาทิตย์ และสนับสนุนโซกุนให้ “ทำลายพวกป่าเถื่อนทั้งหลายหากเข้ามาให้เห็น” เขาให้ความเห็นว่าการค้าต่างชาติจะเป็นอันตรายต่อเศรษฐกิจของญี่ปุ่น และการติดต่อกับต่างประเทศจะทำให้ค่านิยมของญี่ปุ่นเสียไป วิธีป้องกันที่แนบเนียนวิธีเดียวคือต้องปรับปรุงประเทศให้เข้มแข็งขึ้นด้วยการรวมตัวกันเป็นอันหนึ่งอันเดียว และด้วยเทคนิคการใช้อาวุธตะวันตกขณะที่กำลังขับไล่ชนชาติตะวันตกออกไป ความคิดดังกล่าวได้รับการสนับสนุนจาก ฟุจิตาโตโก (๑๘๐๖–๑๘๕๕) ซึ่งเป็นปัญญาชนเมืองมิโตที่มีอิทธิพลอีกผู้หนึ่ง

ใน ค.ศ. ๑๘๓๐ โทกุกาวะ นาเรียกิ (ค.ศ. ๑๘๐๐–๑๘๖๐) เจ้าเมืองมิโต เรียกร้องการปรับปรุงการเมือง สนับสนุนความเห็นต่าง ๆ ของพวกมิโต บรรดาพวกเจ้าของที่ดินและสมาชิกชั้นสูงในสกุลโทกุกาวะ เช่น นาเรียกิ มิใช่เป็นพวกหัวรุนแรง เขามีแผนการปรับปรุงการเมืองด้วยการฟื้นฟูค่านิยมในระบบลัทธิขงจื๊อที่ถือปฏิบัติกันมาขึ้นใหม่ แต่ความคิดเห็นของเขาไม่สู้มีผู้ใดปฏิบัติตามนัก เพราะพวกเจ้าเมืองจากตระกูลเดียวกันมักอยู่ในสภาพบริหารของพวกโทกุกาวะทั้งสิ้น และเขาได้แสดงให้เห็นว่าสนใจในเรื่องชาติมากกว่าความสนใจในการสืบตระกูลของพวกโทกุกาวะ พยายามที่จะเน้นให้เห็นถึงฐานะของโซกุนที่จะช่วยดูแลกิจการของชาติในนามของพระเจ้าจักรพรรดิ เขาโต้แย้งโดยเฉพาะในข้อที่ว่า เมื่อชาติต้องเผชิญกับอันตรายอันใหญ่หลวง ก็ควรจะลดอำนาจควบคุมของโซกุนซึ่งทำให้อำนาจทหารของเจ้าผู้ครองนครอ่อนแอและการเงินทรุดโทรม ดังนั้นเขาจึงเสนอให้มีการคำนึงถึงการรวมชาติให้เข้มแข็งขึ้นและการปฏิรูปการทหารในขณะที่กำลังปิดประเทศอยู่นี้

นาเรียกิมิอาจเปลี่ยนนโยบายของโซกุนได้ แต่เขามีผู้ช่วยคือเอซาวาและฟุจิตา เริ่มกระบวนการปรับปรุงในแคว้นของเขา ก่อนด้วยการเริ่มจัดระบบการเงินในแคว้นให้เป็นระเบียบ เริ่มงานสาธารณะอย่างกว้างขวาง และขอยืมเทคนิคการทหารแบบตะวันตกมาปรับปรุงกองทัพในแคว้นให้เข้มแข็งขึ้น ถึงกับนำลูกน้องออกฝึกหัดด้วยการทำที่ว้าวออกไปล่าสัตว์ อย่างไรก็ดี ใน ค.ศ. ๑๘๔๔ เขาถูกบังคับให้ลาออกจากหน้าที่เจ้าเมืองชั่วคราวเนื่องจากผิดกฎหมายของโซกุนในข้อที่ห้ามการสะสมอาวุธในแคว้น

ขณะนั้น ขบวนการปฏิรูป (รู้จักกันทั่วไปในพงศาวดารว่าการปฏิรูปเมโม) ได้ขยายตัวไปทั่วระบบโซกุนในหลาย ๆ แคว้น ขบวนการปฏิรูปเหล่านี้เป็นส่วนหนึ่งของการตอบโต้อิทธิพลต่างชาติ เนื่องจากใน ค.ศ. ๑๘๓๐ นั้น เกิดข้าวยากหมากแพง จึงมีความเคลื่อนไหวขึ้น ตามแบบอย่างขบวนการปฏิรูปในต้นศตวรรษที่ ๑๘ และประมาณปี ค.ศ. ๑๗๙๐ ความพยายามของโซกุนซึ่งมี มิซึโน ทาตากุนิ เป็นผู้นำในระหว่าง ค.ศ. ๑๘๔๑–๑๘๔๓ เพื่อจะฟื้นฟูเศรษฐกิจของโซกุนและผู้อยู่ใต้ความดูแลก็ไม่ประสบผลสำเร็จเป็น

ส่วนใหญ่ อย่างไรก็ดี การปรับปรุงในบางแวนแคว้นก็ช่วยให้การเงินของแวนแคว้นนั้น ๆ ตลอดจนศีลธรรมของชนชั้นทหารดีขึ้น ทำให้แวนแคว้นเหล่านั้นมีพื้นฐานที่มั่นคง ในระยะแห่งความวุ่นวายหลังสมัยนายพลเรอิจัตวาเปอริมาถึงแล้ว

เมื่อมิซูโน นักปฏิรูปหัวโบราณหมดอำนาจลงใน ค.ศ. ๑๘๔๓ ก็มีผู้แทนมาจากสภาอาวุโตะ (โรจู) ซึ่งเป็นสภาสูงในสภาโชกุน ชื่อ อาบิ มาซาชิโร อาบิมีอายุเพียง ๒๕ ปี เป็นผู้สืบเชื้อสายมาจากสกุลสูง และเป็นผู้มีอิทธิพลในหมู่โชกุนทราบจนเขาถึงแก่กรรมใน ค.ศ. ๑๘๕๗ เขาเห็นด้วยกับความคิดของนาเรียกิเจ้าเมืองมิโตะ ในอันที่จะปิดประเทศเพื่อเสริมสร้างความยิ่งใหญ่ หลังจากนาเรียกิเกษียณอายุแล้ว อาบิยังตั้งให้เขาเป็นที่ปรึกษาทางการเมือง ทหาร นอกจากนั้นเขายังลดหย่อนกฎเกณฑ์การทหารตามแวนแคว้นต่าง ๆ และสร้างบ่อนค้าขายตามริมฝั่งทะเล และยังแสวงหาคำแนะนำจากโชกุนฝ่ายนอกและโชกุนพวกอื่นๆ ซึ่งก่อนหน้านี้ได้ถูกกีดกันจากที่ประชุมโชกุนมานาน

ในบรรดาผู้ที่อาบิแสวงหาคำปรึกษาแนะนำมี ชิมาสุ นาเรียกิระ (ค.ศ. ๑๘๐๘-๑๘๕๘) รวมอยู่ด้วยผู้หนึ่ง เขาเป็นเจ้าเมืองซัทสุมะ ในเกาะคิวชูภาคใต้ ปู่ของนาเรียกิระ คือ ชิเกอิเดะ (ค.ศ. ๑๗๔๕-๑๘๓๓) เป็นผู้อุปถัมภ์ “วิทยาการฮอลันดา” และสนใจในวิทยาศาสตร์ตะวันตกและได้รับทราบเรื่องราวต่างชาติอยู่เสมอ ๆ โดยผ่านทางลูกน้องของเขา คือ เจ้าเมืองเกาะริวกิว ดังนั้นเขาจึงมีส่วนให้คำปรึกษาและนโยบายแก่โชกุนด้วยจิตใจที่กว้างขวาง และมีความเห็นที่มีเหตุมีผลกว่าเจ้าเมืองมิโตะ

นักปราชญ์ในวง “วิทยาการฮอลันดา”

แม้ว่าการตอบโต้อิทธิพลตะวันตกในระยะแรกจะเป็นไปในด้านที่จะรักษานโยบายปิดประเทศ ชาวญี่ปุ่นบางพวกก็เริ่มเลเห็นอันตรายจากนโยบายนั้น โดยเฉพาะพวกนักปราชญ์ในวิทยาการฮอลันดาทั้งหลาย ผู้ซึ่งรู้ความเข้มแข็งของอิทธิพลตะวันตก ก็รู้สึกว่าการต่อต้านอย่างตาบอดนั้นเป็นอันตรายอย่างยิ่ง

อิทธิพลตะวันตกที่มีมากขึ้นช่วยกระตุ้นให้มีการศึกษาเทคโนโลยีทางทหารและวิทยาศาสตร์ตะวันตกโดยการศึกษาภาษาฮอลันดา ใน ค.ศ. ๑๘๑๑ โชกุนตั้งสำนักงานขึ้นแปลตำราตะวันตกที่มีประโยชน์ สถาบันนี้ต่อมาได้ชื่อในภายหลังว่า สถาบันตรวจสอบหนังสือชาติป่าเถื่อน (บันโซ ชิราเบโซ) ตั้งขึ้นใน ค.ศ. ๑๘๕๗ และเจริญขึ้นเป็นโรงเรียนสอนวิทยาศาสตร์ตะวันตกและภาษายุโรปต่างๆ มีโรงเรียนอื่นๆ ที่คล้ายกันตั้งขึ้นในระยะเดียวกันอีกหลายแห่ง ผู้ก่อตั้งก็คือพวกเจ้าผู้ปกครองแวนแคว้นใหญ่ๆ เช่น ซัทสุมะ โซชู มิโตะ

โตสา บนเกาะชโกกุ และฮิเซน (ซากะ) บนเกาะคิวชู ทั้งหมดนั้นจะมีบทบาทที่สำคัญในเหตุการณ์หลังจากเปิดประเทศญี่ปุ่นแล้วโชกุนฮิเซนและซัทsuma ได้เปิดห้องทดลองทางวิทยาศาสตร์ขึ้นด้วย

นักศึกษา “วิทยาการฮอลันดา” นั้นตระหนักดีว่า ญี่ปุ่นจำเป็นต้องปรับปรุงการทหาร ดังนั้นบางพวกจึงขยายแผนการปรับปรุงประเทศให้กว้างเข้า ตั้งแต่ต้น ค.ศ. ๑๗๘๔ ฮายาชิ ชิเฮ (ค.ศ. ๑๗๓๘–๑๗๙๓) พิมพ์หนังสือ ชื่อ การวิจารณ์ปัญหาการทหารของชนชาติริมทะเล (ไกโกกุ เฮตาน) ผลงานเล่มนี้วิจารณ์ความบกพร่องของรัฐบาลในการเตรียมป้องกันต่อต้านชนชาติรัสเซียในภาคเหนือ จนทำให้ผู้แต่งต้องถูกจับขัง

ต่อมาอีกชั่วคน ทากาโน โซอิ (ค.ศ. ๑๘๐๔–๑๘๕๐) เป็นนายแพทย์สืบสกุลตามบรรพบุรุษและเป็นนักศึกษาชั้นนำในการศึกษา “วิทยาการฮอลันดา” ในสมัยของเขา ทากาโน เดินทางไปยังเมืองเอโดะ และใน ค.ศ. ๑๘๓๘ รู้สึกประทับใจกับเรือ ‘มอริสัน’ ที่มายังฝั่งทะเลญี่ปุ่นนั้นมาก จึงพิมพ์เอกสารสนับสนุนให้โชกุนเปิดประเทศ ทั้ง ทากาโน โซอิ และสหายอีกผู้หนึ่งคือ วาตานาเบ กาชาน (ค.ศ. ๑๗๙๓–๑๘๓๑) ถูกจับขังเพราะก่อให้เกิดความกลัวขึ้น วาตานาเบ กาชาน นั้นเป็นนักวาดภาพที่มีชื่อ เป็นข้าราชการมีชื่อในแคว้น “สืบสกุล” เล็กๆ ถูกส่งกลับมายังแคว้นของเขา และเขาฆ่าตัวตายตามหน้าที่ใน ค.ศ. ๑๘๔๑ ทากาโนหลบหนีไฟไหม้จากคุกใน ค.ศ. ๑๘๔๔ และต่อมาใน ค.ศ. ๑๘๕๐ ก็ฆ่าตัวตาย เมื่อถูกบังคับให้ฆ่าเจ้าหน้าที่ผู้ติดตาม

นักศึกษา “วิทยาการฮอลันดา” คนอื่นๆ ที่มีอิทธิพลมากกว่า เช่น ทากาชิมา ชูฮาน (ค.ศ. ๑๗๙๘–๑๘๖๖) สนับสนุนเจ้าหน้าที่ในเมืองนางาซากิซึ่งเป็นบ้านเกิดของเขาให้ปรับปรุงกองทัพ เขาฝึกกองทหารด้วยเทคนิคตะวันตก และใน ค.ศ. ๑๘๔๑ ด้วยอิทธิพลของเพื่อนโชกุนด้วยกัน เขากับเพื่อนทหารก็ได้แสดงวิธีการใช้อาวุธแบบตะวันตก ใช้คำสั่งแบบฮอลันดา และฝึกสอนอยู่ ณ เมืองเอโดะ

ซากุมา โซฮาน (ค.ศ. ๑๘๑๑–๑๘๖๔) เป็นอีกผู้หนึ่งที่สนใจในความสามารถทางทหารของชนชาติตะวันตก เขาผู้นี้เป็นทหาร “สืบสกุล” ณ แคว้นของเขาที่ภาคกลางเกาะฮอนชู เขาเริ่มศึกษาเรื่องอาวุธตะวันตกใน ค.ศ. ๑๘๔๒ และขยายความสนใจไปในวิทยาศาสตร์แบบตะวันตกแขนงอื่นๆ เขานำข้อความที่มีชื่อจากหนังสือคำสอนของขงจื๊อมาริบายความคิดคำนึงเกี่ยวกับโลกรอบตัวเขา เมื่ออายุเขาได้ ๒๐ ปี ความสนใจของเขามีเฉพาะเรื่องแคว้นแคว้นของเขาเมื่ออายุได้ ๓๐ ปี ก็ขยายความสนใจให้กับชาติ และเมื่ออายุได้ ๔๐ ปีก็สนใจในโลกทั้งโลก ในขณะเดียวกันนั้น การศึกษาวิทยาศาสตร์ตะวันตกและการติดต่อ

กับโลกตะวันตกก่อให้เกิดความเติบโตในสติปัญญาแก่ชาวญี่ปุ่นจำนวนมาก ซากุมาพยายามให้เหตุผลกับการเปลี่ยนแปลงทางเทคโนโลยีที่เขาคิดว่าจำเป็น ด้วยการคิดคำขวัญขึ้นว่า “คุณธรรมตะวันออกและวิทยาศาสตร์ตะวันตก” ความคิดดังกล่าวพร้อมด้วยอิทธิพลที่เกิดขึ้นในเมืองจีนจะเป็นความคิดที่ช่วยประโลมใจนักปรับปรุงสมัยใหม่ทั้งชาวจีน

ความคิดของนักศึกษาวิทยาการตะวันตกให้ประโยชน์เป็นอย่างยิ่ง แต่คนทั้งหลายนั้นต่างคนมีอิทธิพลการเมืองน้อยมาก ตากาชิมา ถูกพวกหัวโบราณและถูกจับขังคุกใน ค.ศ. ๑๘๔๒ ต่อมาได้รับการปลดปล่อยหลังนายพลเรือจัตวาเปอริมาใน ค.ศ. ๑๘๓๓ เขาถูกกล่าวหาด้วยเรื่องการพutsch ให้เปิดประเทศ แต่ก็ยังมีได้มีบทบาทในเรื่องการเมืองแต่ประการใด ซากุมาเคยติดคุกอยู่หลายปี และในที่สุดก็ถูกฆ่าตายใน ค.ศ. ๑๘๖๔ เพราะความคิดที่ก้าวหน้าของเขานั่นเอง

สนธิสัญญาฉบับแรก

ญี่ปุ่นยังคงดำเนินนโยบายปิดประเทศอยู่ต่อไปอย่างภาคภูมิอีกประมาณ ๑๐ ปี หลังจากจีนถูกบังคับให้ทำสนธิสัญญาฉบับแรกแล้ว แต่มีความกดดันเพิ่มขึ้น รัฐบาลสหรัฐอเมริกาตั้งใจจะใช้ความพยายามที่จะเปิดประเทศญี่ปุ่น หลังจากชะงักอยู่หลายหนหลายครั้งมาแล้ว

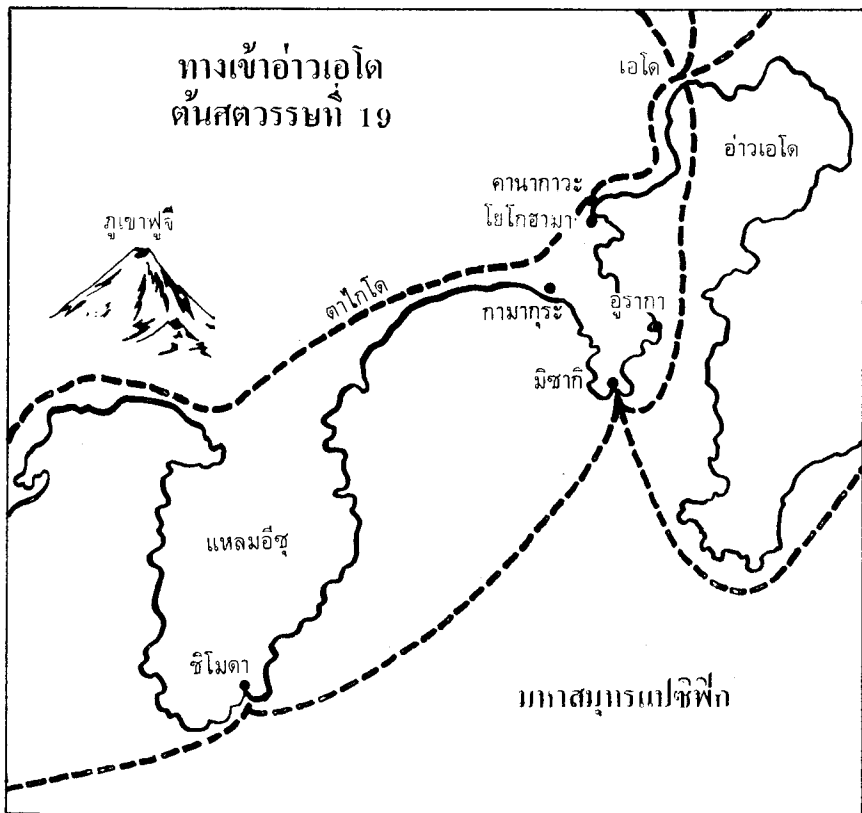
นายพลเรือจัตวาเปอริมาถึงญี่ปุ่น

นายพลเรือจัตวา แมททิว คาลเบรท เปอริ คือผู้ที่ได้รับเลือกให้มาปฏิบัติงานสำคัญครั้งนี้ เขาเป็นนายทหารเรือที่เด่นผู้หนึ่ง และมีลักษณะเหมาะสมกับงานที่ได้รับมอบหมายหลายประการด้วยกัน ซึ่งต่อมาจะเป็นแบบให้นายทหารวีรบุรุษอเมริกันอีกผู้หนึ่ง คือ นายพลคัลลาส แมกอາเธอร์ ในบทบาทที่สำคัญกว่าในประวัติศาสตร์ญี่ปุ่น เปอริเป็นผู้เตรียมการที่เป็นผู้มีวินัยเฉียบขาด และเป็นหัวหน้าที่มีอำนาจ ความสง่าตามธรรมชาติ ความหรุหรวรับผิตชอบดียิ่งผู้หนึ่งและความรู้สึกเกี่ยวกับจุดมุ่งหมายของเขา รวมกับการเป็นนักแสดงที่ดี ทำให้เขาเป็นผู้เจรจาที่สามารถกับชาวญี่ปุ่นซึ่งมีใจผูกพันกับความยิ่งใหญ่และพิธีการอยู่แล้ว

นายพลเรือเปอริเดินทางมาประเทศญี่ปุ่นตามเส้นทางเดินเรือของชาวยุโรป อ้อมทวีปแอฟริกาและเลียบฝั่งจีนมา เขาแวะรับชาวญี่ปุ่นที่ไม่มีใครคบในเมืองจีน ๑๗ คน เพื่อให้นำทางเข้าน่านน้ำญี่ปุ่น จุดมุ่งหมายของคณะ คือ มาเจรจาให้ปฏิบัติต่อลูกเรืออเมริกันให้ดีขึ้น และเพื่อจะหาท่าเรือให้เรืออเมริกันพักและเติมเชื้อเพลิง และยังต้องการเปิดการค้าติดต่อทาง

การค้าขึ้น เขาได้นาย เอส. เวลส์ วิลเลียมส์ นักเผยแพร่ศาสนาอเมริกันจากเมืองจีนร่วมทางไปด้วย นายวิลเลียมส์นั้นเคยมายังประเทศญี่ปุ่นด้วยเรือมอร์ตัน และเรียนภาษาญี่ปุ่นจากชาวญี่ปุ่นที่ไม่มีผู้ใดคบหาบนเรือนั้น นายวิลเลียมส์เป็นล่ามทางการ แต่การเจรจาติดต่อส่วนใหญ่ปรากฏว่าต้องใช้ภาษาฮอลันดา เขาเก็บบันทึกรายละเอียดไว้ ตลอดจนรวบรวมรายงานทางราชการของการเดินทางครั้งนี้ไว้ด้วย

ก่อนเดินทางไปญี่ปุ่น ในฤดูใบไม้ผลิ ค.ศ. ๑๘๕๓ นายพลเรือจัตวาเปอร์เวะที่เมืองนาซาเมืองสำคัญบนเกาะโอกินาวาและเมืองหลวงของเกาะริวกิว ชาวเกาะริวกิวเป็นพวกที่มีภาษาและวัฒนธรรมต่างไปจากญี่ปุ่น เจ้าเมืองริวกิวส่งบรรณาการให้จีนมาหลายศตวรรษ แต่ตั้งแต่ ค.ศ. ๑๖๐๙ ก็ขึ้นกับเจ้าเมืองซัทซุมาค่าย ดังนั้น ความรู้สึกของชาวริวกิวที่มีต่อชนชาติตะวันตกก็ต้องขึ้นอยู่กับญี่ปุ่น แต่นายพลเรือจัตวาเปอร์ก็สามารถบังคับเจ้าหน้าที่พื้นเมืองให้ปฏิบัติต่อเขาด้วยความเคารพ และให้ผู้สำเร็จราชการรับรองเขาในพระราชวัง นายพลเรือจัตวาเปอร์ยังเดินทางต่อไปยังเกาะโบนิน ซึ่งอยู่ในมหาสมุทรแปซิฟิก ห่างจากภาคใต้ของญี่ปุ่นประมาณ ๖๐๐ ไมล์ เขาชักธงอเมริกันขึ้น ณ ที่นั้น แต่สหรัฐอเมริกาได้ครอบครองเกาะนั้นทราบจนอีกหนึ่งศตวรรษต่อมา

ในที่สุด ในเดือนกรกฎาคม ค.ศ. ๑๘๕๓ นายพลเรือจัตวาเปอริเดินทางเข้าอ่าวเอโดะ และทอดสมออยู่นอกเมืองอุราคาซึ่งเป็นจุดที่ขนถ่ายสินค้าไปยังเมืองหลวงของโชกุน ขบวนของเขาประกอบด้วยเรือกลไฟ ๒ ลำ คือ เรือมิสซิสซิปปีและเรือซัสเซกอนนา และเรือใบอีก ๒ ลำ เขาป้องกันมิให้ชาวญี่ปุ่นมาล่อเรือเขาตามวิธีของชาวญี่ปุ่นด้วยความเข้มแข็งโดยใช้อำนาจเด็ดขาด และนำเรือเข้าไปในอ่าว “แม่ทัพเรือ” และปฏิเสธจะติดต่อกับผู้อื่น นอกจากข้าราชการชั้นสูง แต่ชาวญี่ปุ่นใช้อุบายส่งข้าราชการชั้นต่ำแต่แสดงท่าเป็นข้าราชการชั้นสูงออกไปพบ หลังจากติดต่อกันอยู่หลายวัน นายพลเรือจัตวาเปอริกี้ทำให้ญี่ปุ่นยอมรับจดหมายจากประธานาธิบดีสหรัฐอเมริกาถึงพระจักรพรรดิญี่ปุ่นได้ เขามิได้ทราบเหมือนชาวตะวันตกทราบมาแล้วว่าสองศตวรรษว่า “จักรพรรดิ” ที่เขาต้องการจะติดต่อกับนั้น คือ โชกุนนั่นเอง และพระจักรพรรดิที่แท้จริงนั้นอยู่ที่กรุงเกียวโต พิธีการส่งจดหมายทำกันอย่างหurutราบนบก ต่อมานายพลเรือจัตวาเปอริกี้ลากลับ พร้อมทั้งแจ้งว่าจะมาฟังคำตอบในฤดูใบไม้ผลิหน้าพร้อมด้วยกองทัพที่ใหญ่กว่านี้

ปฏิกิริยาของญี่ปุ่น

เมื่ออาบิเป็นผู้นำ ได้มีความพยายามของโชกุนในอันที่จะรวมบ้านเมืองให้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน และเพิ่มการป้องกันตามริมฝั่งทะเลให้ดีขึ้น แต่กระนั้นเมื่อนายพลเรือจัตวาเปอริมาใน ค.ศ. ๑๘๕๓ ญี่ปุ่นก็ยังไม่พร้อม ญี่ปุ่นมีเพียงเรือเล็กๆ และอาวุธปืนที่ค่อนข้างโบราณ ซึ่งเทียบไม่ได้กับเรืออเมริกัน และญี่ปุ่นก็ทราบดีในข้อนั้น เมืองเอโดะเมืองหลวงของโชกุนตั้งอยู่บนปากอ่าวที่นายพลเรือจัตวาเปอริจะใช้ปืนยิงมาได้ง่าย และเสบียงอาหารที่ใช้เลี้ยงประชาชนกว่าล้านในเมืองนี้ส่วนใหญ่ต้องขนส่งทางเรือผ่านเข้ามาทางช่องแคบปากอ่าว ซึ่งนายพลเรือจัตวาเปอริอาจจะสกัดกั้นไว้ได้ ชาวญี่ปุ่นทราบดีถึงรายละเอียดของการบุกรุกของชนชาติตะวันตกในเมืองจีน ในสงครามฝิ่น ใน ค.ศ. ๑๘๔๔ และ ค.ศ. ๑๘๔๗ ฮอลันดาแนะนำโชกุนให้เลิกความพยายามที่จะปิดประเทศ และได้เตือนเกี่ยวกับการเดินทัพของชาวอเมริกัน ความประพฤติกของนายพลเรือจัตวาเปอริในหมู่เกาะวิวกิว และการเรียกร้องของเขาที่เมืองเอโดะแสดงให้เห็นว่าจำเป็นจะต้องทำสัญญาตกลงบางอย่างต่อกัน

เราอาจรำลึกว่า ในเมื่อโชกุน โทกูงาวะ เป็นผู้เริ่มนโยบายปิดประเทศในศตวรรษที่ ๑๗ ก็อาจเลิกเสียได้ในศตวรรษที่ ๑๙ แต่ญี่ปุ่นได้เปลี่ยนแปลงไปมากในระยะเวลาดังกล่าว โชกุนมิได้เป็นหัวหน้าการทหาร ควบคุมอำนาจทางการทหารอีกต่อไป สถาบันโชกุนได้เสื่อมลงแล้ว และโชกุนต่างๆ ก็มีนโยบายแตกต่างกันไป เมื่อปราศจากผู้นำที่จะแข่งขันกัน ต่างก็ยึดเอา “ประชามติ” ของคนในแคว้นของชนชั้นสูงที่ “สืบสกุล” และมีตำแหน่งสูงและของ

ขุนนาง “ฝ่ายนอก” ทั้งหมดรวมเป็นพวกทหารพวกใหญ่ของโชกุน จึงมีอำนาจการรวมตัวของพวกเจ้าของที่ดินและชนชั้นทหารที่จะเป็นแนวร่วมของชาติในเรื่องใหญ่ๆ เช่น การเปิดประเทศญี่ปุ่นให้แก่การค้ากับต่างชาติได้ ในประเด็นนี้ หมู่ชนภายในซึ่งแยกกันอยู่ยังมีได้มีอำนาจอันใดที่เข้มแข็งเพียงพอ ดังนั้นความคิดเห็นของผู้ปกครองแคว้นภายนอกและพรรคพวกของเขาจึงต้องนำมาพิจารณา รวมทั้งความเห็นในราชสำนัก เพราะชื่อเสียงในการรวมอำนาจสูงสุดทางการเมืองได้เพิ่มขึ้นมากเหลือเกิน

ดังนั้น จึงไม่น่าประหลาดใจเลยว่า อาบิซึ่งเคยเป็นผู้นำพวกเจ้าเมืองรอบนอก และขุนนางในสกุลเดียวกันจำนวนน้อยมาแต่งตั้งเข้าร่วมอยู่ในสภามหาราช จะตัดสินใจนำปัญหาที่นายพลเรือจัตวาเปอร์เรียกร้องมาแจ้งให้เจ้าเมืองทั้งหลายได้รับทราบ เหตุการณ์นี้ดูจำเป็นต่อความเข้าใจทั่วไปเกี่ยวกับแรงผลักดันที่ไม่สุพรรณหลาย เป็นนโยบายเปิดประเทศที่หลีกเลี่ยงไม่ได้เพื่อติดต่อกับต่างประเทศให้มากขึ้น เป็นนโยบายด่วนซึ่งมิได้เตรียมการมาก่อน ในระยะที่โชกุนปกครองอยู่สองศตวรรษครึ่ง และเปิดช่องให้กับการวิจารณ์ถกเถียงเกี่ยวกับนโยบายต่างๆ ของรัฐบาลเป็นอย่างมาก ตำแหน่ง “โชกุน” ซึ่งแต่เดิมหมายความว่า “นายพลผู้ปราบคนป่าเถื่อน” (เซ อี ไท โชกุน) นั้น ดูไร้สมรรถภาพสำหรับกิจกรรมครั้งนี้ ความเป็นห่วงในเรื่องดังกล่าวติดตามมาด้วยเรื่องอื่นๆ ตราบจนใน ค.ศ. ๑๘๖๘ ระบบโทกูงาวะทั้งหมดก็ถูกล้มลง ดังนั้นความพยายามของอาบิที่จะแสวงหาความสนับสนุนจากทั้งชาติก็คือจุดเริ่มของวาระสุดท้ายของการปกครองของพวกโทกูงาวะ ระหว่าง ค.ศ. ๑๘๕๓—๑๘๖๘ เป็นที่รู้จักกันว่า “บากูมัทสึ” นั่นคือ “ที่สุค (มัทสึ) ของระบบโชกุน (บากูฟุ)”

หลังจากนายพลเรือจัตวาเปอร์เรียกถอนทหารจากอ่าวเอโดะในฤดูร้อน ค.ศ. ๑๘๕๓ ไม่กี่วัน โชกุนก็ถึงแก่อนิจกรรม ซึ่งทำให้รัฐบาลต้องเสียเวลากับพิธีการต่างๆ มากมาย อย่างไรก็ตาม อาบิได้เร่งรีบทำการป้องกันบริเวณริมฝั่งทะเล และเลิกกฎเกณฑ์ต่างๆ ที่มีมาช้านาน เช่น เรื่องขนาดเรือและกำลังทหารของแคว้นแคว้นต่างๆ นอกจากนั้น เขายังส่งรายงานคำแปลสาส์นของประธานาธิบดีอเมริกันไปยังหัวหน้าแคว้นแคว้นต่างๆ และส่งไปยังเจ้าหน้าที่ของโชกุนบางคนตลอดจนนักปราชญ์ในลัทธิขงจื้อ ขอความคิดเห็นอย่างเปิดเผยเกี่ยวกับนโยบายที่จะดำเนินต่อไป

คำตอบที่ได้รับเข้ามาส่วนใหญ่ดูราวเลือนและกำกวม แต่แสดงให้เห็นความรังเกียจชนต่างชาติ เรื่องดังกล่าวไม่เป็นที่น่าประหลาดใจ เพราะผู้ปกครองแคว้นต่างๆ ขาดประสบการณ์ที่จะให้คำแนะนำโชกุน และความแตกต่างกันของความรู้สึกของคนทั่วไปกับสภาพทางการทหาร ทำให้แคว้นใหญ่ๆ บางแคว้นแสดงให้เห็นความพยายามที่จะป้องกันสถานการณ์

ที่จะเกิดขึ้น ประมาณหนึ่งในสามของบรรดาเจ้าเมืองใหญ่ๆ รวมทั้งหัวหน้าขุนนางที่สืบสกุล เช่น อีอี นาโอสุเกะ แห่งแคว้นฮิโกเน ก็พร้อมจะสละสิทธิ์ในการค้าขายและผลกำไรเพื่อใช้ป้องกันเกาะญี่ปุ่น ส่วนเจ้าเมืองอื่นๆ รวมทั้งชิมาสึ นาเรียกิระ แห่งแคว้นซัทสุมาท่อต้านการค้าขาย แต่สนับสนุนให้ยินยอมประนีประนอมเพื่อเลี่ยงสงคราม และเพื่อให้เวลาญี่ปุ่นเตรียมกำลังทหาร เจ้าเมืองที่เหลือ รวมทั้งโทกูภาวะ นาเรียกิแห่งแคว้นมิโตะ และพวกขุนนางฝ่ายนอกที่มีอำนาจ เช่น พวกโตสึา โซชู และ ฮิเซน เห็นว่าควรขับไล่พวกอเมริกันออกไปโดยไม่ต้องมีการประนีประนอมเลย เช่นเดียวกับนักปราชญ์ในลัทธิซังโจทั้งหลายนั้น หลักหนีจากความจริงด้วยความคิดอย่างเดียวกัน ส่วนราชสำนักตั้งศูนย์กลางอยู่ ณ เมืองเกียวโตบริเวณตอนในของเกาะ ปลอดภัยจากการติดต่อกับชาวต่างประเทศ จึงต้องการอยู่ลำพังเช่นเดียวกัน คำขอร้องอาบิโนอันที่จะรวมชาติให้เข้มแข็งจึงเพียงแต่เปิดเผยให้เห็นความรู้สึกที่แตกแยกกันอยู่ แต่มีอาจช่วยให้เห็นความต้องการที่ชัดเจนได้

การเซ็นสัญญาต่างๆ

เมื่อนายพลเปอริกลับมายังเกาะญี่ปุ่นในเดือนกุมภาพันธ์ ค.ศ. ๑๘๕๔ นั้นกลับมาเร็วกว่าที่เขาสัญญาไว้ เขานำเรือมา ๘ ลำ เป็นเรือกลไฟ ๓ ลำ หนึ่งในสี่ส่วนของกองทัพเรืออเมริกัน ในการอนุमानแบบทหาร คุยากที่จะขัดขวางความตั้งใจของชนชาติอเมริกัน แม้ว่าญี่ปุ่นยังคงยึดนโยบายที่จะแยกตนเองออก สิ่งที่โซกุนจะทำได้ คือ จะต้องลงนายพลเปอริหรืออย่างน้อยก็ยอมประนีประนอมให้น้อยที่สุด

ชาวญี่ปุ่นปรารถนาจะเจรจากับชาวอเมริกันอีกที่เมืองอุรากา แต่นายพลเปอริยืนยันว่าควรนัดเจรจากันเหนืออ่าวกานากาวา ซึ่งปัจจุบันเป็นส่วนหนึ่งของเมืองท่าเรือใหญ่โยโกฮามาดน ที่นั่น ต่างฝ่ายต่างมีพิธีรีตองติดต่อกัน นายพลเปอริได้รับคำตอบปฏิเสธข้อความในจดหมายของประธานาธิบดีจากพระจักรพรรดิ หลังจากต่อรองกันอยู่หลายวัน นายพลเปอริปฏิบัติการที่คลุมเครือต่อเจ้าหน้าที่ญี่ปุ่น มีฮายาชิเป็นหัวหน้า ฮายาชิเป็นผู้เชี่ยวชาญในลัทธิซังโจในคณะโซกุน เขาพยายามระงับด้วยการอนุโลมตามคำเรียกร้องที่น้อยที่สุดของชาวอเมริกัน เขาจะประมาณความตั้งใจของนายพลเปอริได้ดีกว่าที่คาดไว้ ทั้งนี้เพราะเขานำเอาชาวญี่ปุ่นที่รู้ภาษาอังกฤษมาใช้ในราชการลับ

สนธิสัญญากานากาวาซึ่งเซ็นกันในวันที่ ๓๑ มีนาคม มิได้แตกต่างไปจากร่างสนธิสัญญาดั้งเดิมที่ขอลั่นดาเยินต่อญี่ปุ่นใน ค.ศ. ๑๘๕๒ ญี่ปุ่นจะต้องเปิดท่าเรือชิโมดะทั้งดงามและเป็นเมืองท่าเรือเล็กๆ แยกจากเกาะญี่ปุ่น ปลายแหลมมิซึอันเต็มไปด้วยเทือกเขา และเปิด

ท่าเรือฮาโกดาเตะ ภาคเหนือของเกาะฮอกไกโดให้เรืออเมริกันผ่าน เพื่อเติมเสบียงและค้าขาย เล็ก ๆ น้อย ๆ อนุญาตให้กะลาสีเรือแตกชาวอเมริกันขึ้นทำญี่ปุ่นได้ และให้กงสุลอเมริกัน มาอยู่ ณ เมืองชิโมตะ นอกจากนั้นยังรวมเอาส่วนหนึ่งที่คล้ายกับสัญญาที่ทำกับจีน คือ เรื่อง สิทธิสภาพนอกอาณาเขตเข้าไว้ด้วย รวมทั้งเรื่องสิทธิพิเศษต่าง ๆ ที่ให้แก่ชาติอื่น ๆ ก็ต้อง ให้แก่อเมริกันด้วยเช่นเดียวกัน

ก่อนเซ็นสัญญา มีการแลกเปลี่ยนพิธีการต้อนรับและมอบของขวัญ ในบรรดาของขวัญ จากสหรัฐอเมริกา มีรถไฟขนาดเล็กพร้อมด้วยรางเป็นวง เครื่องโทรเลข เครื่องมือกลกรรม และเหล้าวิสกี้หลายร้อยเกดลอนรวมอยู่ ฝ่ายญี่ปุ่นก็จัดมวยปล้ำ (สุโม) ขึ้นต้อนรับ ฝ่าย อเมริกันก็ตอบแทนด้วยแสดงการเป่าแตร ซึ่งคงจะประทับใจผู้ดูชาวญี่ปุ่นมาก ดังนั้นนาย พลเปอร์รี่แล่นเรือจากเมืองเอโดะไปพร้อมด้วยความพอใจที่สามารถเปิดประเทศญี่ปุ่นได้

สาเหตุที่นายพลเปอร์รี่เดินทางกลับมาประเทศญี่ปุ่นในต้นปี ค.ศ. ๑๘๕๔ เร็วกว่าที่เขา สัญญาไว้ ก็เพราะความกลัวว่านายพลเรือปุเตยตินจากประเทศรัสเซียจะมาถึงก่อน ปุเตยติน รู้เจตนาของนายพลเปอร์รี่ ได้เดินทางไปยังเมืองนางาซากิสองสามสัปดาห์หลังจากนายพล เปอร์รี่เข้าอ่าวเอโดะใน ค.ศ. ๑๘๕๓ อย่างไรก็ตาม เขาก็ไม่ประสบผลสำเร็จในการทำสัญญาค้าขาย หรือการตกลงเรื่องเขตแดนในหมู่เกาะเหนือเกาะฮอกไกโด และเมื่อกลับมาอีกครั้งในเดือน มกราคมปีต่อมา ก็ไม่ประสบผลสำเร็จเช่นเดียวกัน แต่หลังจากเซ็นสัญญากานากาวาแล้ว โชกุนทำสัญญากับอังกฤษคล้ายคลึงกันกับสัญญาเก่าในวันที่ ๑๔ ตุลาคม และทำสัญญากับ ปุเตยติน ที่วอเรนเซียที่เมืองชิโมตะในวันที่ ๗ กุมภาพันธ์ ค.ศ. ๑๘๕๕ และต่อมาก็ทำ สัญญากับฮอลันดา สนธิสัญญากับรัสเซียนั้นเพิ่มการเปิดเมืองนางาซากิเป็นเมืองท่าอีกเมือง หนึ่งพร้อมด้วยการให้สิทธิสภาพนอกอาณาเขตด้วย

สนธิสัญญาค้าขายและผลลัพท์

สัญญาที่ตกลงกันในปี ค.ศ. ๑๘๕๔ นั้น มิได้เหมาะกับความต้องการของชนชาติตะวันตก ในแง่ของสัญญาค้าขาย ซึ่งเป็นของธรรมดาที่จะต้องมีความผลักดันให้มีการติดต่อทางการค้า ขยายมากยิ่งขึ้น ข่าวดังความระหว่างอังกฤษและฝรั่งเศสกับจีนใน ค.ศ. ๑๘๕๖ ตลอดจนการ ที่อังกฤษประกาศจะทำสัญญาการค้ากับญี่ปุ่น ทำให้กรุงเอโดะทราบดีว่าสัญญาเปอร์รี่นั้นเป็น เพียงทางออกชั่วคราวระยะเวลาหนึ่งเท่านั้น เพื่อกันมิให้ชาวต่างชาติเรียกร้องสิทธิมากขึ้น โชกุน จึงเซ็นสัญญากับฮอลันดาและรัสเซียในเดือนตุลาคม ค.ศ. ๑๘๕๗ วางกฎเกณฑ์การค้า ที่เมืองนางาซากิและเมืองฮาโกดาเตะอย่างรัดกุม แต่ก็ทั้งให้ตกเป็นหน้าที่ของกงสุลอเมริกัน

คอนายทาวเซนต์ แฮริส ที่จะบังคับญี่ปุ่นให้เปิดประเทศค้าขาย เรื่องราวของความสำเร็จนี้ปรากฏอยู่ในบันทึกที่น่าสนใจระหว่างที่เขาพักอยู่ที่ญี่ปุ่น

สนธิสัญญาแฮริส

แฮริสเป็นชายหนุ่มผู้มีความเพียร มีศิลปะและมีความอดทนเป็นอย่างยิ่ง เมื่อเขาเริ่มเดินทางมาถึงเมืองชิโมดะ ซึ่งเป็นเมืองเล็กๆ ในฤดูร้อน ค.ศ. ๑๘๕๖ ชาวญี่ปุ่นก็พยายามผลักดันให้เขากลับไป ด้วยการพยายามกีดกันเขาไว้ตามลำพัง และสร้างอุปสรรคนานาประการอันอาจเกิดขึ้นได้แก่เขา เขาอาศัยอยู่ที่สถานกงสุลในวัดพุทธศาสนาพื้นเมือง และในที่สุดชาวญี่ปุ่นก็เริ่มเห็นความปรารถนาดีของเขาและมอบความไว้วางใจให้ ทั้งนี้เพราะความจริงใจและเมตตาธรรมของเขานั้นเอง ในเดือนมิถุนายน ค.ศ. ๑๘๕๗ แฮริสได้รับข้อตกลงหลายข้อ และในเดือนธันวาคมก็ได้รับอนุญาตให้เข้าพบโชกุนที่เมืองเอโดะ เขามีได้มีกำลังทหารสนับสนุนการทูตของเขาตั้งเช่นนายพลเปอรี แต่ก็ใช้วิเทโศบายจักรวรรดินิยมแบบที่อังกฤษได้แสดงมาแล้วในเมืองจีนเข้าชูปอย่างแยบยล เขาโต้แย้งว่าญี่ปุ่นได้ผลดีจากการเจรจาสนธิสัญญาการค้ากับชาติอเมริกันมาก่อนที่จะถูกบังคับให้ยอมรับสัญญาจากชาวยุโรปอื่น ๆ

ชาวญี่ปุ่นฟังคำแนะนำของนายแฮริสและร่างสัญญาขึ้นฉบับหนึ่ง ตกลงเซ็นกันในวันที่ ๒๙ กรกฎาคม ค.ศ. ๑๘๕๘ แม้ว่าสัญญานั้นจะรวมเอาความไม่เสมอภาคในสนธิสัญญาจีนมารวมเข้าไว้ ก็ยังดูพอใช้ได้ในแง่ของความเป็นจริงนานาชาติในขณะนั้น ทั้งสองชาติแลกเปลี่ยนผู้แทนและกงสุลกัน ญี่ปุ่นจะเปิดเมืองกานากาวาบนอ่าวเอโดะ และเมืองนางาซากิให้ค้าขาย เพิ่มจากเมืองชิโมดะและเมืองฮาโกดาเตะ ในระหว่าง ค.ศ. ๑๘๖๐-๑๘๖๓ ก็ให้เปิดเมืองนิอิคาตะบนฝั่งตะวันตกและเมืองเฮียวโก (ปัจจุบันคือเมืองโกเบ) เพื่อการค้าขาย และให้ชาวต่างชาติมาอยู่อาศัยได้ที่เมืองเอโดะและเมืองโอซากา ให้กำหนดภาษีขาเข้าและขาออกในอัตราปานกลาง ให้ชาวอเมริกันได้สิทธิสภาพนอกอาณาเขตในญี่ปุ่น และสหรัฐอเมริกาต้องยอมให้เรือญี่ปุ่น อารุยุทระกันท์ และผู้เชี่ยวชาญไปยังสหรัฐอเมริกาได้

อีกไม่กี่สัปดาห์ต่อมา ฮอลันดา รัสเซีย อังกฤษและฝรั่งเศส ก็มาทำสนธิสัญญาค้าขายทำนองเดียวกัน เมื่อรวมทั้งสัญญากับสหรัฐอเมริกาด้วยแล้ว สนธิสัญญาเหล่านี้ก็เป็นที่ยึดกันต่อมาว่า “สนธิสัญญาห้าชาติ” สนธิสัญญาฉบับหลังๆ นี้ทำให้เกิดความไม่เสมอภาคมากขึ้น เพราะกำหนดภาษีขาเข้าของญี่ปุ่นในอัตราต่ำสุดโดยไม่มีกำหนดเวลา แต่ไม่มีการเสียคืนแดน ดังเช่นฮ่องกงหรือดินแดนริมฝั่งทะเลใด ๆ ทั้งสิ้น

ก่อนที่สนธิสัญญาแฮริสจะมีผลในฤดูร้อน ค.ศ. ๑๘๕๙ นั้น พ่อค้าต่างชาติจำนวนมาก

พากันมาตั้งถิ่นฐาน ณ อ่าวเมืองโยโกฮามา ใกล้กับท่าบลกานากาวา ทำให้ตำบลที่ใช้เป็นแหล่งตกปลาที่ไม่สู้มีความสำคัญเท่าใดนี้เป็นเมืองท่าที่สำคัญสำหรับการค้าต่างชาติไป แม้ว่าญี่ปุ่นส่วนมากมีการติดต่อกับชนชาติตะวันตกในขอบเขตจำกัดมาก และการปราบปรามศาสนาคริสต์นิกายมิได้หมดสิ้นลง ญี่ปุ่นก็เปิดการติดต่อกับต่างชาติกับต่างประเทศแล้ว บริษัทการค้าตะวันตกตามเมืองท่าชายทะเลของจีนมามีกิจกรรมอย่างแพร่หลายในญี่ปุ่นในเวลาไม่นานนัก

ความขัดแย้งในหมู่พวกโซกุน

การที่นายแฮริสได้รับการตกลงทำสนธิสัญญาได้โดยง่ายตายนั้น ทำให้เกิดความแตกแยกทางการเมืองในหมู่พวกโซกุน และยังผลให้พวกที่เรียกร้องให้มีการติดต่อกับชนชาติตะวันตกมีชื่อเสียงขึ้นมา ขณะเดียวกันก็พยายามรักษาควบคุมการภายในของโซกุนไว้

อาบิทำให้ระบบโซกุนอยู่ในฐานะที่ไม่มั่นคงเมื่อเขาทำสัญญากับนายพลเปอริ หลังจากที่ได้ปรึกษาราชสำนักและพวกเจ้าของที่ดินเป็นครั้งแรกในประวัติศาสตร์ โซกุนถูกบังคับให้ปฏิบัติตรงข้ามกับความคิดเห็นส่วนมาก ดังนั้น เพื่อป้องกันฐานะของตนเอง โซกุนจึงดำเนินแผนการที่สอง คือ แสวงหาคำยินยอมจากราชสำนัก ในการทำสนธิสัญญานั้น เขายังดำเนินนโยบายปรับปรุงการปกครองให้เข้มแข็งด้วยการนำเจ้าเมืองต่าง ๆ ทั้งส่วนในและส่วนนอกเข้ามาร่วมในสภาพบริหารของโซกุน เขาตั้งให้เจ้าเมืองมิโตเป็นผู้เตรียมการป้องกันริมฝั่งทะเลและเริ่มสัมพันธไมตรีอันดีกับเจ้าเมืองร่วมสกุลที่มีชื่อ คือ มัทสึโอะ เคอิ แห่งเมืองอชิเซะ และกับขุนนางฝ่ายนอกที่ยิ่งใหญ่อีกผู้หนึ่ง คือ ชิมาสุ นาเรียกิระแห่งซัทsuma ผู้มีลูกเลี้ยงสาวคนหนึ่งแต่งงานกับโซกุนคนใหม่ใน ค.ศ. ๑๘๕๖ ในบรรดาคนวงนอกทั้งสามท่านนี้ นาเรียกิเจ้าเมืองมิโตเป็นผู้มีอิทธิพลที่สุดในวงการรัฐบาล และใน ค.ศ. ๑๘๕๕ สามารถทำให้ผู้ใหญ่สองท่านซึ่งไม่ชอบเขาลาออกไปจากสภาเสียได้

พวกโซกุนที่ไม่เห็นด้วยกับนโยบายของอาบิเริ่มตั้งต้นความขัดแย้งขึ้น บรรดาขุนนางพวกสืบสกุลไม่พอใจต่อการละเมิดอำนาจและอภิสิทธิ์ต่าง ๆ ตลอดจนการที่โซกุนยอมลดฐานะผู้นำทางการเมืองที่เคยมีมาแต่อดีต บางพวกที่มีความใกล้ชิดกับการบริหารของโซกุนก็เห็นความบกพร่องในด้านการทหารมากกว่าเจ้าเมืองมิโตผู้ซึ่งนิยมชนชาติตะวันตก ดังนั้น จึงเป็นผู้แทนของพวกที่ยินดีจะเปลี่ยนแปลงในเรื่องการติดต่อกับต่างชาติได้มากกว่าผู้สนับสนุนอาบิเอง แต่ไม่ยอมให้มีการเปลี่ยนแปลงในระบบการเมืองภายใน หัวหน้าพวกต่อต้านนี้ คือ ออิ นาโอสุเกะ เจ้าเมืองชิโคเน ซึ่งเป็นขุนนางสืบสกุลที่ยิ่งใหญ่ที่สุดคนหนึ่ง

ใน ค.ศ. ๑๘๕๕ อาบิปฏิบัติตามแนวโน้มของชนบประเพณีจะประนีประนอมกัน ตลอดจนแสดงความรับผิดชอบในหมู่คณะ ด้วยการยกตำแหน่งผู้นำในสภาสูงให้กับผู้ที่อะลุ่มอล่วยกว่า คือ ฮอตตา มาซาโยชิ ผู้เป็นเจ้าเมืองประเภท “สืบสกุล” ที่มีชื่อ ฮอตतालดอำนาจการเมืองของเจ้าเมืองมิโตะลงอย่างรวดเร็ว และยังเฟื่องเต้งไปยังคณะของอิอิ และเริ่มแสดงความเห็นชอบที่จะยอมติดต่อกำขายกับคนต่างชาติ ทำให้มีการเซ็นสัญญากับฮอลันดาและกับรัสเซียในเดือนตุลาคม ค.ศ. ๑๘๕๗ และในปลายปีก็ให้นายแฮริสเข้าพบไซกุนเพื่อเริ่มเจรจาติดต่อกำขาย

เหตุการณ์สำคัญในประเทศญี่ปุ่น ค.ศ. ๑๘๕๓-๑๘๖๕

ก. สมัยไซกุนวางนโยบายการเมือง ค.ศ. ๑๘๕๓-๑๘๖๑

๑๘๕๓	กรกฎาคม	นายพลเปอริมายังเมืองอุรากา
๑๘๕๔	๓๑ มีนาคม	นายพลเปอริเซ็นสัญญากานากาวา
๑๘๕๔	๑๔ ตุลาคม	สนธิสัญญากับอังกฤษ
๑๘๕๕	๗ กุมภาพันธ์	สนธิสัญญากับรัสเซีย
๑๘๕๕	ฤดูใบไม้ร่วง	ฮอตตาเป็นหัวหน้าไซกุนต่อจากอาบิ
๑๘๕๗	ตุลาคม	สนธิสัญญากับฮอลันดาและรัสเซีย
๑๘๕๘	๓๐ พฤษภาคม	อิอิ มีอำนาจในสถาบันไซกุน
๑๘๕๘	๒๙ กรกฎาคม	สนธิสัญญากำขายกับนายแฮริส
๑๘๖๐	๒๔ มีนาคม	อิอิ ถูกสังหาร
๑๘๖๐		คณะทูตไปสหรัฐอเมริกา เพื่อเจรจาแลกเปลี่ยน แก้ไขสนธิสัญญา

ข. สมัยที่เจ้าของที่ดินเป็นสื่อระหว่างไซกุนกับราชสำนัก ค.ศ. ๑๘๖๑-๑๘๖๓

๑๘๖๑		ไซชูเป็นผู้แทนติดต่อกะหว่างไซกุน และราชสำนัก
๑๘๖๒		คณะทูตของไซกุนไปยุโรป
๑๘๖๒	พฤษภาคม	ซัทสุม่าเป็นผู้ติดต่อกะหว่างไซกุนกับราชสำนักแทนไซชู
๑๘๖๒	ฤดูร้อน	ไซชูอยู่ในฐานะที่มาก เข้าแทนที่ซัทสุม่า ในฐานะเป็นคนโปรดในราชสำนัก

๑๘๖๒	สิงหาคม	โชขุนโตกุทวะ ไคกิ เป็นผู้คุ้มครองพวกโชขุน ขณะที่มีทสึไดระ ไคกิ เป็นนายกรัฐมนตรี
๑๘๖๓	๒๕ มิถุนายน	โชชูสั่งยิงเรือต่างชาติในวันที่โชขุนตกลงให้ ขับไล่ “พวกป่าเถื่อน”
๑๘๖๓	กรกฎาคม	เรือรบอเมริกันและฝรั่งเศสโจมตีโชชู
๑๘๖๓	๑๕ สิงหาคม	เรืออังกฤษโจมตีเมืองคาโกชิม่า (เมืองที่ตั้ง ปราสาทซัทsuma)
๑๘๖๓	๓๐ กันยายน	มีการปฏิบัติขับไล่กำลังทหารโชชูออกจากเกียว- โต เป็นการปฏิบัติของ ซัทsuma เอซุ

ค. สมัยของการต่อสู้ระหว่างกองทหารของแคว้น ในนามราชสำนักหรือโชขุน (ค.ศ.
๑๘๖๔-๑๘๖๘

๑๘๖๔	๒๐ สิงหาคม	กองทหารของโชชูพยายามเข้ายึดเมืองเกียวโต คืน แต่พ่ายแพ้
๑๘๖๔	กันยายน	กองเรือตะวันตกทำลายป้อมโชชู
๑๘๖๔	ปลายปี	โชขุนเดินทางไปที่ต่อต้านโชชูเป็นครั้งแรก
๑๘๖๕	มีนาคม	กองทหารของพวกสนับสนุนจักรพรรดิชนะ โชชูในสงครามกลางเมือง
๑๘๖๕	ปลายปี	คณะทูตตะวันตกอพยพไปยังเมืองโอซากา
๑๘๖๖	๗ มีนาคม	ซัทsuma-โชชู ทำสัญญาไมตรีกันอย่างลับ ๆ
๑๘๖๖	มิถุนายน	อังกฤษลดภาษี
๑๘๖๖	๑๕ สิงหาคม	โชขุนเดินทางไปที่รบโชชูเป็นครั้งที่สอง
๑๘๖๗	ต้นปี	จักรพรรดิโกโมสวรรัต เจ้าชายมัทสึโตเป็น จักรพรรดิต่อ
๑๘๖๗	มกราคม	ไคกิ เป็นโชขุนคนใหม่
๑๘๖๗	๘ พฤศจิกายน	ไคกิเริ่มแผน “รื้อฟื้นพระราชวงศ์”
๑๘๖๘	๓ มกราคม	กองทัพซัทsuma-โชชู เข้ายึดพระราชวัง “ประกาศแผนการรื้อฟื้นพระราชวงศ์”

ง. การรวมรัฐบาลภายใต้พระราชวงศ์ในระยะแรก ค.ศ. ๑๘๖๘-๑๘๖๙

๑๘๖๘	๒๗ มกราคม	กองทัพโชขุนแพ้ที่ฟุจิมี เมืองโตบา
------	-----------	-----------------------------------

๑๘๖๘	๖ เมษายน	“สัตยาธิษฐาน ๕ ข้อ”
๑๘๖๘	พฤษภาคม	กัทสูยอมยกเมืองอิโตให้
๑๘๖๙	พฤษภาคม	อิโนโมโทยอมยกเมืองฮอกไกโดให้ เป็นที่สุด ของการต่อต้านของพวกเขาโตกุภาวะ

ก่อนเซ็นสัญญากับนายแฮริส ฮอตตาได้ดำเนินรอยตามอาบีในการขอคำแนะนำจากพวกเจ้าเมือง และได้รับคำตอบที่เป็นปฏิปักษ์ต่อชนต่างชาติอย่างรุนแรง และได้ความจริงมากกว่าคำถามในปี ค.ศ. ๑๘๕๓ แม้แต่เจ้าเมืองมิโตก็เริ่มยอมรับการค้าต่างชาติบ้าง อย่างไรก็ตาม กิตี เจ้าเมืองบางคนยังคงแยกตนเองอยู่ มีส่วนน้อยที่พร้อมจะเซ็นสัญญากับนายแฮริส

เมื่อยังมิได้มีการตัดสินใจใดๆ ที่แจ่มแจ้งลงไป ฮอตตาก็ดำเนินแผนการเดินทางไปยังเมืองเกียวโต เพื่อขอความเห็นชอบในการทำสัญญาไว้วางหน้า แต่ราชสำนักเริ่มแสดงความเคลื่อนไหวจากการนอนหลับทับสิทธิ์ทางการเมืองมาช้านาน ใน ค.ศ. ๑๘๕๕ โชกุนได้อนุญาตให้ตั้งโรงเรียนสำหรับชนชั้นสูงขึ้น คือ โรงเรียนกากูซุอิน ซึ่งกลายเป็นโรงเรียนขุนนางในเวลาต่อมา และในปัจจุบันก็คือ มหาวิทยาลัยกากูซุอิน คนหนุ่มๆ ในราชสำนักเริ่มสนใจในเรื่องการเมือง และเริ่มสนใจในอำนาจใหม่ๆ ขณะที่โชกุนเริ่มหันมาทางราชสำนักเพื่อขอความเห็นชอบ พวกเขาเจ้าของที่ดินที่มีอำนาจส่งผู้แทนไปยังกรุงเกียวโตเพื่อขอความเห็นชอบในหลักการของตนจากราชสำนักเช่นเดียวกัน การที่ราชสำนักเห็นชอบในการกระทำของโชกุนมีอาจถือเป็นเรื่องธรรมดาได้ เพราะเจ้าของที่ดินที่มีอำนาจหลายคนต่อต้านนโยบายของฮอตตา ใน ค.ศ. ๑๘๕๘ ราชสำนักให้คำตอบอย่างกำกวมซึ่งแสดงให้เห็นถึงการไม่เห็นชอบด้วยนั่นเอง

ความขัดแย้งในราชสำนักเกี่ยวกับกรณีสนธิสัญญาแฮริสนี้ ติดตามมาด้วยความยุ่งยากเกี่ยวกับการที่เจ้าเมืองมิโตและพรรคพวกของเขาพยายามให้บุตรชายของเขาชื่อ ไคกิ ได้รับการแต่งตั้งเป็นทายาทของโชกุนที่อ่อนแอและไร้บุตร แทนที่จะไปตั้งญาติสนิทหรือลูกพี่ลูกน้องของโชกุน เช่น เจ้าเมืองเล็กๆ แห่งแคว้นวากายามา ยิ่งกว่านั้น ไคกิมีสืบทอดโดยชอบธรรม เพราะเขาเป็นสมาชิกของสาขาสกุลอิโตสุบาชิ ซึ่งทั้งพวกสาขามิโตและวากายามาและอีกสองสาขามีสืบทอดจะเป็นโชกุนได้ถ้าทายาทสาขาใหญ่หมดไป วิธีการสนับสนุนไคกินั้นเป็นไปตามหลักการตามประเพณี คือ ยื่นคำร้องไปยังราชสำนักเพื่อขอคำแนะนำ และเป็นครั้งแรกที่เรื่องที่เกี่ยวพันกับสกุลโตกุภาวะจะเข้าไปมีบทบาทกับราชสำนักที่เมืองเกียวโต

ความพยายามที่จะให้สถาบันโชกุนเป็นฝ่ายมีอำนาจ

เหตุการณ์ตึงเครียดระหว่างพวกโชกุนที่สืบสกุลที่ประสอจะให้เกิดประเทศญี่ปุ่นกับพวก

โซกุลฝ่ายนอกที่ต้องการปิดประเทศ ซึ่งหันเข้าหาราชสำนักมากขึ้นเพื่อเป็นสัญลักษณ์ในการต่อต้านอำนาจการเมืองที่โซกุลควบคุมมาช้านาน พวกเรานั้นเมื่อมีอำนาจในหมู่โซกุล รู้สึกว่าจะต้องกระทำการที่เด็ดขาดอย่างใดอย่างหนึ่งลงไป หากจะให้ระบบโตกุภาวะคงอยู่

ในวันที่ ๓๐ พฤษภาคม ค.ศ. ๑๘๕๘ หลังจากที่ได้รับคำตอบที่ไม่เป็นที่พอใจจากราชสำนักประมาณเดือนหนึ่ง อิชิดะ นาโงสะเกะ ยึดอำนาจปกครองโดยตรงเป็น “ผู้ยิ่งใหญ่” (ไทโร) เป็นหัวหน้าพวกโซกุลในยามคับขัน ซึ่งปกติก็มักเป็นสมาชิกจากสกุลอิอินั่นเอง อิชิดะเห็นสัญญาค้าขายหลายฉบับโดยมิได้รับอนุมัติจากราชสำนัก หรือจากพวกเจ้าเมือง เขาตั้งให้เจ้าเมืองวากายามาเป็นทายาทแทนที่จะเป็นไคกั ในระยะก่อนสิ้นปีนั้นเอง นอกจากนั้นอิชิดะยังแสดงการยั่วยุราชสำนัก เช่น เมื่อราชสำนักเกี่ยวโตเรียกให้ไปพบ ก็ส่งผู้แทนไปคนหนึ่งซึ่งเป็นผู้ที่เคยจับขุนนางในราชสำนักที่ต่อต้านพวกโซกุลมาแล้ว และในที่สุดก็ได้ความเห็นชอบจากราชสำนักในการทำสัญญาค้าขายเหล่านั้น

ความเป็นผู้นำที่เข้มแข็งของอิชิดะมิได้ใช้อำนาจบาตรใหญ่ไปมากกว่าการปกครองในระบบโซกุลที่เคยมีมา แต่กาลเวลาเปลี่ยนแปลงไป มีผู้วิจารณ์และสันนิษฐานการกระทำดังกล่าว พวกหัวรุนแรงที่สนับสนุนจักรพรรดิก็น้อยมาก ใน ค.ศ. ๑๘๕๕ อิชิดะตอบโต้การขัดแย้งด้วยความรุนแรง เขาสั่งให้เจ้าเมืองมิโตะ พร้อมด้วยไคกัลูกชาย และพรรคพวกฝ่ายนอกทั้งหลาย เช่น เจ้าเมืองอชิเซน และเจ้าเมืองโตะสาเข้ามาอยู่ในเขตกักกัน และเขายังลงโทษขุนนางในราชสำนักหลายคนรวมทั้งข้าราชการของโซกุลด้วย เมื่อได้ทราบว่ามีแผนลอบสังหารเขา เขาจับทหารที่วิจารณ์เขา ชิงบ้างฆ่าบ้าง ทำให้รู้จักกันในพงศาวดารว่า “การชำระความองโซ” ผู้ที่ได้รับโทษครั้งนี้คือ ปัญญาชนผู้สนับสนุนจักรพรรดิที่เมืองมิโตะ

การใช้อำนาจผู้นำอย่างรุนแรงของอิอินั้นเป็นวิธีเดียวที่สถาบันโซกุลจะคงอยู่ได้ ดูเหมือนเขาได้รับความสำเร็จอยู่ชั่วระยะหนึ่ง และสถานการณ์การเมืองก็ดูราบเรียบเป็นแบบเก่า แต่ในวันที่ ๒๔ มีนาคม ค.ศ. ๑๘๖๐ ทหารที่มีหัวรุนแรงหมู่หนึ่งจากเมืองมิโตะลอบสังหารอิชิดะ ขณะที่เขาเดินทางฝ่าหิมะเพื่อกลับปราสาทโซกุล

หากอิชิดะยังมีชีวิตอยู่ สถาบันโซกุลอาจจะมีอำนาจภายใต้ผู้นำที่เข้มแข็งเช่นอิชิดะ และคงจะมีบทบาทสำคัญในการเปลี่ยนประเทศญี่ปุ่นให้ทันสมัยในระยะต่อมา แต่ทั้งนี้ก็เป็นเพียงการคาดคะเน เพราะสถาบันโซกุลมีชนบประเพณีที่เคร่งครัดสืบเนื่องกันมาซึ่งทำให้ยากที่จะเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วเช่นชนหมู่อื่นๆ ความพยายามของอิชิดะที่จะยึดอำนาจเด็ดขาดให้แก่พวกโตกุภาวะก็ดูเหมือนจะขัดแย้งมากว่าเป็นความจริง อย่างไรก็ตาม ชื่อเสียงและอำนาจของ

โซกุนที่เมืองเอโดะถูกลดลงเสียมากแล้ว เจ้าของที่ดินต่าง ๆ อาจแสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับนโยบายของชาติได้หลังจากที่มีการห้ามปรามกันมาช้านาน เจ้าเมืองและผู้แทนแม้แต่ทหารก็ทำตามที่ดินปรารถนา รู้สึกว่าอาจเข้าใกล้ราชสำนักที่เกี่ยวข้องเพื่อขอความเห็นชอบในความคิดของตนได้ เวลานั้นได้ประจักษ์ทั่วกันแล้วว่า การตัดสินใจนโยบายใหญ่ ๆ นั้นจำเป็นต้องให้ราชสำนักเห็นชอบด้วย แม้แต่โออิได้เคยพยายามขออนุญาตพระเจ้าจักรพรรดิในเรื่องสนธิสัญญาค้าขายแล้ว ยังเห็นว่าสถาบันโซกุนจะปกครองอยู่ไม่ได้โดยปราศจากการสนับสนุนจากราชสำนัก ยิ่งกว่านั้น แผนการอันรุนแรงของโออิยิ่งก่อให้เกิดความแตกแยกมากขึ้น การชำระความของเขาทำให้ศัตรูของเขาต้องหลบซ่อนและไปรวมตัวกันก่อนการที่ร้ายแรงกว่า ชาวญี่ปุ่นส่วนมากที่มีความคิดต่อต้านอิทธิพลชาวต่างชาติ และกระวนกระวายที่มีอาจต่อต้านได้ ต่างก็ร่วมกันต่อต้านชาวต่างชาติด้วยกันทั้งสิ้น การต่อต้านที่มีมากขึ้นนี้พุ่งตรงไปยังโซกุนโดยตรง เพราะเป็นผู้เซ็นสัญญาการค้าต่าง ๆ ทั้ง ๆ ที่คนส่วนใหญ่ตลอดจนพระเจ้าจักรพรรดิไม่เห็นชอบด้วย

ราชสำนักจะเป็นจุดรวมที่เด่นให้กับการต่อต้านนโยบายต่างชาติที่ไม่แพร่หลายของโซกุน และความนับถือในสถาบันพระมหากษัตริย์ที่มีเพิ่มมากขึ้นก็กลายเป็นขบวนการเมืองที่สำคัญ คำขวัญให้ ‘ยกย่องจักรพรรดิ’ (ซอนโน) และขับไล่ ‘พวกป่าเถื่อน’ (จิว) กลายเป็นคำเรียกร้องของฝ่ายตรงกันข้าม คำขวัญเหล่านั้นควบคู่ไปกับ ‘โซกุนจงพินาศ’ มีพวกต่อต้านการปกครองพวกโทกูงาวะมาช้านานนำเอาคำขวัญเหล่านั้นไปใช้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งพวกทหารในสกุลโซชูและซัทสึมาในภาคตะวันตกเฉียงใต้ของประเทศญี่ปุ่น และพวกต่อต้านโซกุน เช่น เจ้าเมืองมิโตะ คำขวัญเหล่านี้ใช้กันอย่างแพร่หลายมาก จนกระทั่งโออิก็มีอาจมองข้ามไปได้ และในการพยายามชักชวนราชสำนักให้ยอมรับสนธิสัญญาต่าง ๆ นั้น ผู้แทนของเขาต้องสัญญาคลุม ๆ เครือ ๆ ว่า ‘จะขับไล่คนต่างชาติ’ เมื่อญี่ปุ่นเข้มแข็งพอ

ความเสื่อมของคุนธรรมสมัยศักดินานั้น มาปรากฏเห็นชัดภายใต้แรงกดดันของชาวต่างชาติ ซึ่งก่อผลให้มีความวุ่นวายเกิดขึ้นในสังคม เจ้าของที่ดินหลายคนประกาศตนเป็นอิสระต่อสถาบันโซกุน พวกชนชั้นทหารที่กระสับกระส่ายต่างก็มุ่งหวังที่จะเข้าร่วมในนโยบายของชาติ เมื่อมีจำนวนมากเข้า ทหารเหล่านั้นขออนุญาตเจ้าเมืองเพื่อมาเป็น ‘โรนิน’ หรือชนชั้นทหารที่ปราศจากนาย เป็นอิสระพอที่จะไปก่อความยุ่งยากตามนโยบายที่เขาสนับสนุนได้ที่เกี่ยวข้องหรือที่อื่น ๆ ได้ บุคคลประเภทนี้แหละที่ลอบสังหารโออิ และเปิดช่องว่างในการสังหารเพื่อการเมืองขึ้นทั่วประเทศ เขาใช้ดาบให้เป็นประโยชน์เพื่อนโยบายการเมือง ที่เมืองเอโดะและเมืองเกียวโต และในแคว้นแคว้นบางแห่ง หัวหน้าพ่อค้าต่างชาติหรือพวกที่มีนโยบายไม่รุนแรงต่างถูกฆ่าตาย และมีคนอีกจำนวนมากที่ถูกเก็บให้เจ็บป่วยไป

อิทธิพลของสนธิสัญญาต่าง ๆ

สนธิสัญญาทั้งหลายเหล่านี้ต่างก่อให้เกิดผลเสียหายโดยทั่วหน้ากัน พ่อค้าต่างชาติที่เริ่มมาตั้งถิ่นฐานที่เมืองโยโกฮาม่า ใน ค.ศ. ๑๘๕๙ คำกำไรจากการแลกเปลี่ยนเงิน—ทองคำ—ทองคำอย่างแพร่หลาย ซึ่งบางครั้งอัตราแลกเปลี่ยนต่ำลงมากถึง ๖ กับ ๑ ในญี่ปุ่น ตรงกันข้ามกับอัตราส่วน ๑๕ ต่อ ๑ ดังเช่นที่อื่นๆ ในโลก สนธิสัญญานั้นอนุญาตให้มีการส่งเครื่องเทศออกพ่อค้านำเอาเงินเข้ามาในญี่ปุ่นและส่งทองออกทำให้เกิดภาวะเงินเฟ้อ และเศรษฐกิจปั่นป่วนเมื่อมีความต้องการจะหาสินค้าออกจำนวนมาก เช่น ผ้าไหมและใบชา ทำให้ราคาของพื้นเมืองแพงขึ้น และสินค้าที่นำเข้ามายังประเทศญี่ปุ่นนั้นก็ยิ่งทำให้เป็นผลเสียหายแก่เศรษฐกิจของชาติ ผ้าฝ้ายและสินค้าถูก ๆ จากโรงงานอุตสาหกรรมต่างประเทศทำให้อุตสาหกรรมพื้นเมืองเสียหาย ทำให้เศรษฐกิจเร้นแค้นในบางแห่ง โชกุนพยายามอย่างดีที่สุดที่จะจำกัดการค้าต่างชาติด้วยการใช้กุศโลบายหลายอย่าง แต่ความตั้งใจจริงของชนชาติตะวันตกและความกระตือรือร้นของบรรดาพ่อค้าในญี่ปุ่นที่ต้องการแสวงหากำไรอย่างรวดเร็วนั้นเองเป็นอุปสรรคอยู่

แต่ผลลัพธ์อันร้ายแรงของสนธิสัญญานั้นก็คือ ทำให้ชนชาติตะวันตกจำนวนมากซึ่งชาวญี่ปุ่นไม่เชื่อถือไว้วางใจและไม่นิยมชมชอบเข้ามาอยู่ในประเทศญี่ปุ่น ก่อให้เกิดความยุ่งยากขึ้นอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ระหว่างพวกทหารที่เข้มแข็งกับพวกทูตและพ่อค้าตะวันตก นายทหารเรือรัสเซียคนหนึ่ง นักเดินเรือคนหนึ่ง และกัปตันเรือฮอลันดาคนหนึ่ง ถูกฆ่าตายใน ค.ศ. ๑๘๕๙ และต่อมาในเดือนมกราคม ค.ศ. ๑๘๖๑ ลำฮอลันดาของนายแฮริสชื่อ นายเฮอสเกน ก็ถูกฆ่าในถนนในยามวิกาลที่เมืองเอโดะ และโชกุนต้องจ่ายค่าเสียหายให้แก่มารดาของผู้ตายถึง ๕๐,๐๐๐ คอลดาร์ ต่อมาในเดือนกรกฎาคม พวกทหารอิสระจากเมืองมิโตะก็เข้าโจมตีสถานทูตอังกฤษ คนอังกฤษสองคนถูกทำร้าย ทูตตะวันตกทั้งหลายยกเว้นนายแฮริสต่างก็พากันย้ายภูมิลำเนาจากเมืองเอโดะไปยังเมืองโยโกฮาม่าชั่วคราว แต่การลอบโจมตียังคงดำเนินต่อไป เช่น ในต้นปี ค.ศ. ๑๘๖๓ พวกทหารอิสระก็เผาสถานทูตอังกฤษที่เมืองเอโดะเสีย

เหตุการณ์ยุ่งยากที่เกิดขึ้นกับชาวต่างชาติทำให้เกิดความเดือดร้อนแก่การเงินของโชกุนด้วย ขณะนั้นสกลบันโชกุนก็เสื่อมลงแล้ว และยังต้องการเงินจำนวนมากสำหรับตระเตรียมการป้องกัน และการเปิดเมืองท่าใหญ่ ๆ ทำให้ต้องมีค่าใช้จ่ายที่มีได้ตระเตรียมล่วงหน้ามาก่อน ร้ายกว่านั้นก็คือ ค่าเสียหายจำนวนมากที่ต้องจ่ายทดแทนให้กับชาวต่างประเทศและเรือต่างประเทศที่ถูกพวกทหารและเจ้าของที่ดินที่มีได้อยู่ในความคุ้มครองของเมืองเอโดะ

โจมตีอยู่เนื่อง ๆ

ดังนั้น ปณิธานของอียิปต์ก็อาจปกป้องความยุ่งยากทั้งหลายได้ เอโดมีอาจต่อต้านการค้าต่างชาตินที่ผลักดันเข้ามาอยู่ได้ แต่กระนั้นก็ถูกประชาติบังคับให้ “ขับไล่พวกป่าเถื่อน” อำนาจควบคุมเจ้าของที่ดินหรือชนชั้นทหารก็หมดไป โซกุนถูกบังคับให้ยอมรับอำนาจทางการเมืองที่สูงสุดของราชสำนัก ทั้งระเบียบทางการเมืองและวิถีทางเศรษฐกิจที่กำลังเป็นอยู่เปิดหนทางให้กับอิทธิพลตะวันตก อียิปพยายามแสวงหาทางจะซ่อมระเบียบการที่ทรุดโทรมไป แต่ความตายก็มาพรากเขาไปจากความตั้งใจอันแน่วแน่ดังนั้นเสียได้

สมัยของซัทสุมาและโซชู

เมื่อมิได้มีการแต่งตั้งสมาชิกอวูโซขึ้นแทนที่ สภาสูงจึงพยายามจะสนับสนุนนโยบายประนีประนอมของโซกุน แต่นโยบายปานกลางกลับได้ผลไม่ดีเท่าที่ควรในการรักษาอำนาจที่เมืองเอโด เหมือนกับสมัยที่อียิปต์อำนาจเด็ดขาด แม้ว่าโซกุนเข้าพิธีสมรสกับพระกนิษฐาของพระเจ้าจักรพรรดิในเดือนมกราคม ค.ศ. ๑๘๖๒ หลังจากมีการทำสัญญาสุดท้ายและตกลงข้อสัญญาสำหรับอนาคตกันที่เมืองเกียวโต เพื่อ “ขับไล่พวกป่าเถื่อน” ก็มิได้ทำให้สถานการณ์ดีขึ้น ขณะที่โซกุนผู้รับผิดชอบกับนโยบายต่าง ๆ ของชาติเริ่มเลิกละเลินเล่อกับราชสำนัก และขุนนางฝ่ายนอกทั้งหลาย ในขณะที่ขุนนางเหล่านั้นกำลังหันไปยึดราชสำนักเกียวโตเป็นที่พึ่ง

สาเหตุที่ช่วยให้ซัทสุมาและโซชูมีอำนาจ

แคว้นฝ่ายนอกสองแคว้น คือ แคว้นซัทสุมาในภาคใต้เกาะคิวชู และแคว้นโซชูทางฝั่งตะวันตกของเกาะฮอนชูเริ่มมาอยู่แนวหน้า บุคคลสำคัญจากแคว้นทั้งสองแคว้นจากจำนวนแคว้นประมาณ ๒๖๕ แคว้น จะเป็นผู้นำกำหนดประวัติศาสตร์ญี่ปุ่นอีกหลายสิบปีต่อมา อันเป็นเรื่องที่ค่อนข้างแปลก แต่ก็มิใช่จะอธิบายไม่ได้

ทั้งแคว้นซัทสุมาและแคว้นโซชูได้เปรียบในข้อที่ว่าเป็นแคว้นใหญ่ และเป็นการแน่นอนว่าแคว้นใหญ่ ๆ เท่านั้นที่จะมีโอกาสมีอิทธิพลต่อนโยบายของชาติได้ หลักฐานราชการระบุว่าแคว้นซัทสุมานั้นเสียภาษีเป็นที่สองในบรรดาแคว้นที่เสียภาษีมากที่สุด ในขณะที่แคว้นโซชูเป็นที่เก้า แม้ว่าจำนวนภาษีรายได้จะประเมินได้เป็นประมาณที่สี่หรือที่ห้าก็ตาม อัตราส่วนของทหารกับภาษีรายได้ในแคว้นทั้งสองนี้สูงกว่าอัตราเฉลี่ยของชาติ แสดงให้เห็นว่ามีกำลังทหารมากกว่าความยิ่งใหญ่ทางเศรษฐกิจ แคว้นซัทสุมามีทหารประมาณ ๒๗,๐๐๐ คน ส่วนใหญ่เป็น ‘คนบ้านนอก’ หรือทหารจากหัวเมือง (โกชิ) หรือชาวนาที่มาเป็นทหาร

ชั่วคราว เป็นคน แคว้นโซซุนนั้นมีทหารประมาณ ๑๑,๐๐๐ คน ทั้งนี้เนื่องจากผลของการลดขนาดแคว้นซัทสูมาลงในปลายศตวรรษที่ ๑๖ และการลดขนาดแคว้นโซซุนลงหลัง ค.ศ. ๑๖๐๐ แต่มิได้ลดจำนวนคนลง จึงทำให้มีจำนวนทหารเพิ่มขึ้นมากมาย

สาเหตุของความเข้มแข็งของแคว้นซัทสูมาและแคว้นโซซุนอีกประการหนึ่ง คือ ความมั่นคงภายใน แคว้นทั้งสองนั้นตั้งอยู่ห่างไกลจากศูนย์กลางปกครอง แคว้นทั้งสอง โดยเฉพาะแคว้นซัทสูมามีเศรษฐกิจและสังคมล้าหลังมาก เมื่อเทียบกับความยิ่งใหญ่ของอำนาจโตกุกวาระ ดังนั้น ขวัญของทหารในสมัยกลางจึงถูกกระตุ้นลงน้อยกว่าทหารอื่นๆ จึงสามารถกระทำการได้ผลมากกว่าแคว้นที่มีเศรษฐกิจดีกว่า ความล้าหลังทั้งหลายนั้นจึงช่วยอำนวยให้มีความเข้มแข็งมากขึ้น

ในทางตรงกันข้าม แคว้นที่มีการสืบสกุลส่วนมากมักเป็นแคว้นเล็กๆ และเป็นแคว้นที่มีความผูกพันอยู่กับโซกุน จึงมีอาชที่ จะดำเนินงานอิสระได้ ส่วนแคว้นที่มาจากตระกูลเดียวกันที่ต่อต้านโซกุนอยู่ก็มี ดังเช่นในกรณีเจ้าเมืองมิโต แต่เนื่องจากสืบเชื้อสายจากสกุลโตกุกวาระเช่นเดียวกัน จึงไม่อยู่ในฐานะผู้ริเริ่มการกบฏได้ แม้เมื่อแคว้นมิโตสูญเสียหัวหน้าคือโตกุกวา นาเรียกิ ผู้ยิ่งใหญ่ไปใน ค.ศ. ๑๕๖๐ อำนาจการปกครองก็ตกอยู่ในมือของหมู่พวกหัวเก่า และในที่สุดก็เจียบหายไป แคว้นภายนอกหลายแคว้นได้อิทธิพลจากประวัติศาสตร์ เช่น เจ้าเมืองที่ยิ่งใหญ่ เช่น เมตาแห่งแคว้นคานาซาวา มีประเพณีความผูกพันกับพวกโตกุกวาระ ซึ่งเป็นธรรมชาติที่ย่อมไม่พองใจกับการกบฏ

มีแคว้นบางแคว้นที่มีอำนาจและต่อต้านพวกโตกุกวาระมาช้านาน แต่ขาดผู้นำที่กล้าหาญที่สามารถจะนำผลที่จริงจมาให้ได้ หรือมีฉะนั้นก็มีฐานะการเงินที่ไม่สู้ดีพอที่จะดำเนินการใดๆ ได้ ความมั่งคั่งของพวกซัทสูมาและโซซุนในกลางศตวรรษที่ ๑๙ นั้น ช่วยบัพพื้นฐานให้กับความสำเร็จนั้นแล้ว เพราะถ้าปราศจากกำลังเงินที่พอเพียงแล้ว ก็จะต้องทั้งขวัญทหารที่เข้มแข็งและอาวุธตะวันตก ซึ่งจะทำให้ประสบความสำเร็จได้ยาก ขวัญของคนในสมัยกลางและความผูกพันทางการเงินนั้นเป็นของคู่กันไป ต่างช่วยกันและกันอยู่ คุณธรรมของทหารแต่โบราณเกี่ยวกับความตระหนี่ถี่ถ้วนและความสวามิภักดิ์ ซึ่งยังคงมีอยู่ในบริเวณห่างไกลมากกว่าบริเวณศูนย์กลางการค้ำที่เจริญแล้ว ช่วยทำให้แคว้นโซซุนและแคว้นซัทสูมาจัดระเบียบการเงินให้เข้ารูปได้ ในขณะที่โซกุนและเจ้าผู้ครองแคว้นอื่นๆ ไม่ประสบผลสำเร็จในความพยายามอย่างเดียวกัน

แคว้นซัทสูมามีผู้นำที่เข้มแข็ง คือ ซิมาสุ ชิเกอิเต และต่อมาก็มีหลานชายของเขา คือนาเรียกิระ ใน ค.ศ. ๑๕๔๕ หลานชายของนาเรียกิระได้เป็นทายาทต่อ บิดาของหลานชาย

นาเรียกีระ คือ อิชามิทสูกิเป็นผู้นำที่เข้มแข็งผู้หนึ่ง แคว้นซัทสุมาได้เปรียบในด้านการติดต่อกับภายนอกโดยผ่านเจ้าเมืองริวกิว และเป็นแหล่งนำในการศึกษาวิทยาการและเทคโนโลยีแบบตะวันตก แต่ก็มีปัญหาหน่อกอกเช่นเดียวกับแคว้นอื่นๆ เช่น ปัญหาหนี้สิน เป็นต้น ดังนั้น ใน ค.ศ. ๑๘๓๐ จึงมีการปรับปรุงครั้งใหญ่ ในระยะเริ่มต้นของ ‘การปรับปรุงเทมโป’ ซึ่งเป็นผลจากความต้องการแก้ไขปัญหาล้มเหลวทางผลิต และเศรษฐกิจตกต่ำใน ค.ศ. ๑๘๓๐ ความพยายามในขั้นต้นของแคว้นซัทสุมา คือ การแก้ปัญหามูลหนี้สิน และการเข้าควบคุมการค้าแต่ละฝ่าย ซึ่งได้ผลสำเร็จดีมากโดยเฉพาะกับสินค้าประเภทน้ำตาล เพราะพวกซัทสุมาควบคุมบริเวณที่ปลูกอ้อยได้งามมากในเกาะญี่ปุ่นไว้ได้ แต่ทั้งสองประการนี้ได้ผลดีเพราะความล้าหลังของแคว้นซัทสุมา ซึ่งอาจจะไม่ได้ผลดีเท่าในบริเวณที่มีเศรษฐกิจเจริญอยู่มากแล้ว

‘การปรับปรุง เทมโป’ ของแคว้นโซชูเริ่มขึ้นใน ค.ศ. ๑๘๓๘ ซึ่งรวมเอาการค้าขายจ่ายของแคว้นและการลดหนี้สินของพวกทหารลง ได้รื้อฟื้นเบี้ยเลี้ยงทหารแต่กาลก่อนขึ้นมา และมีการลดการควบคุมสินค้าในแคว้นแคว้นลง (เป็นของธรรมดาของ “การปรับปรุง เทมโป” ในประเทศญี่ปุ่นมากกว่าการที่แคว้นซัทสุมาขยายการควบคุมสินค้าออกไป) การกระทำเหล่านี้ช่วยตรึงหนี้สินมิให้พอกพูนขึ้นและบำรุงขวัญทหารให้ดีขึ้น

การแก้ปัญหการเงินของพวกโซชูในท่ามกลางความวุ่นวายเหล่านี้ มีกิจการใหญ่ก็คือ การตั้งสถาบันประหลาดขึ้นที่เรียกว่า “กองเสบียง” ใน ค.ศ. ๑๗๖๒ กองเสบียงเป็นกองเงินฉุกเฉินที่จะช่วยแคว้นและชนชั้นทหารในยามยาก แต่ต่อมาได้กลายเป็นกองเงินลงทุนไป และประสบผลสำเร็จในการกักตุนข้าวที่เหลือในแคว้นไว้ และในฐานะเป็นผู้สะสมสินค้าและผู้จ่ายเงินให้แก่แคว้นอื่น จึงเป็นผู้คุมพาหนะที่เลียบริมฝั่งทะเล และได้นำเงินภาษีไปลงทุนผ่านกองของตนแทนที่จะนำเงินไปใช้หนี้สิน แคว้นโซชูจึงก้าวเข้าไปสู่ความยุ่งยากเรื่องหนี้สิน ดังนั้นในระยะนี้เมื่อมีภาวะเงินเพื่อเกิดขึ้น ก็เนื่องจากได้กำไรจากสภาพหนี้ที่ลดค่าลง และค่าของที่ลงทุนไว้ แม้ว่าจะมีหนี้สินของแคว้นอยู่มาก ‘กองเสบียง’ ก็ยังเตรียมความจำเป็นสำหรับปรับปรุงการทหารของแคว้นใน ค.ศ. ๑๘๖๐ ไว้ได้

ขบวนการไม่ตรีระหว่างราชสำนักและสถาบันโซกุน

ทั้งแคว้นโซชูและซัทสุมาอยู่ในฐานะที่จะเป็นผู้นำในยามฉุกเฉินหลังจากเปิดประเทศญี่ปุ่นให้ชนต่างชาติมาค้าขายแล้ว ความเจริญทางการเมืองในระยะสิบปีต่อมาเป็นการสืบเนื่องของความเปลี่ยนแปลงแข่งขันกันในการเป็นผู้นำชาติระหว่างแคว้นโซชูและแคว้นซัทสุมา

แต่ละครั้งก็รุนแรงขึ้นกว่าแต่ก่อนทุกครั้ง ตราบจนกระทั่งทั้งสองแคว้นรวมกันล้มสถาบัน
โชกุนลงเสีย

พรรคหัวเก่าที่มีอำนาจในแคว้นโชชูนั้นคัดค้านอย่างแข็งขันในการเข้าแทรกแซงในนโยบายของชาติที่เสี่ยงอันตราย พรรคนั้นหมดอำนาจลงใน ค.ศ. ๑๘๕๗ มีพรรคที่มีหัวปฏิรูปมากกว่าเข้าไปแทนที่ในปลายปีนั้น ราชสำนักส่งสาส์นลับไปยังแคว้นโชชูและแคว้นภายนอกตลอดจนแคว้นในสกุลเดียวกันอีก ๑๓ แคว้น ขอความร่วมมือคัดค้านที่อัสเซ็นสัญญาค้าขายกับต่างชาติ พรรคปฏิรูปมีความเห็นว่า แคว้นโชชูควรเป็นผู้นำในนโยบายของชาติ การตัดสินใจครั้งนี้ได้รับการสนับสนุนด้วยเหตุว่ามีผู้ต่อต้านสกุลโตกุภาวะมามาก และด้วยความทรงจำจากความยิ่งใหญ่ของแคว้นโชชูก่อน ค.ศ. ๑๖๐๐

ในแคว้นโชชูนั้นก็ได้เริ่มมีขบวนการสนับสนุนจักรวรรดินิยมอย่างเปิดเผยในหมู่ทหารหนุ่ม ๒-๓ คนขึ้นแล้ว การนี้เป็นผลงานของโยชิตะ โชอิน (ค.ศ. ๑๘๓๐-๑๘๕๕) ผู้เป็นทนายทบญธรรมของครูสอนวิชาทหารเบื้องต้น โยชิตะสนใจกับ “วิทยาการซอลันดา” ได้ไปศึกษาที่เมืองนางาซากิและศึกษากับ ซากุมา โชซาน ที่เมืองเอโด เขาตกอยู่ใต้อิทธิพลของสำนักอิสระและนิยมจักรวรรดินิยมที่เมืองมิโตะ โยชิตะเป็นคนรุนแรง เขาใช้ตำแหน่งทหารของเขาออกเดินทางไปศึกษาโดยมิได้รับอนุญาตจากรัฐบาลโชชู ใน ค.ศ. ๑๘๕๔ เขาพยายามลอบหนีออกจากประเทศญี่ปุ่นไปในเรือลำหนึ่งของนายพลเปอรี เขาเคยถูกครูเก่าคือซากุมา จิบซังไว้เป็นครั้งคราว เมื่อกลับมาให้รัฐบาลโชชูลงโทษ เขากลับได้รับอนุญาตให้เปิดโรงเรียน เขาเคยสนใจในโลกตะวันตกและในแนวความคิดของเจ้าเมืองมิโตะมาแต่แรกแล้ว จึงมีความตั้งใจแบบบ้าดีเดือดที่จะล้มสถาบันโชกุนลง และพัฒนาประเทศญี่ปุ่นโดยให้จักรพรรดิเป็นผู้นำ เพื่อให้ญี่ปุ่นเป็นมหาอำนาจแบบจักรวรรดินิยม เพื่อให้บรรลุผลสมความมุ่งหมายใน ค.ศ. ๑๘๕๔ เขาวางแผนลอบสังหารผู้แทนของอิอิที่เมืองเกียวโต แต่แผนของเขาถูกจับได้เสียก่อน เขาถูกจับตัวส่งให้โชกุนและถูกตัดสินประหารชีวิต แต่กระนั้นโยชิตะก็ได้ปลุกฝังความคิดไว้ในหัวคนหนุ่ม ลูกศิษย์ของเขาทั้งหลายซึ่งเป็นหมู่พวกต่อต้านโชกุน ‘ยกย่องจักรพรรดิ’ ในแผนของโชชู

ตราบจน ค.ศ. ๑๘๖๑ หลังจากอิอิถูกลอบสังหารไปแล้วมีเศษ นักปฏิรูปในแคว้นโชชูเริ่มปรากฏตัวในฐานะผู้นำออกมา เขาเสนอให้โชกุนรวมเมืองเอโดและเมืองเกียวโตเข้าด้วยกัน นโยบายที่จะรู้จักกันต่อมาว่า “การรวมราชสำนักและโชกุน” (โกบุ กัทไต) เขาเสนอว่าให้จักรพรรดิมีรับสั่งให้โชกุนเริ่มโครงการ “ขยายอำนาจข้ามทะเล” ที่เกียวโตตอบรับข้อเสนอ เพราะเป็นครั้งแรกที่มีผู้ยอมรับความยิ่งใหญ่ในเรื่องการเมือง หลังจากอิอิถูกกำจัด

ไปแล้ว และที่เอโดก็ยินดีที่ราชสำนักสนับสนุนแผนการต่างประเทศของตนซึ่งถูกบังคับให้ยอมรับมาอีกต่อหนึ่ง

อย่างไรก็ดี ในที่สุดความพยายามของโชชูก็ปราศจากผล ด้วยมีนโยบายขัดแย้งกันในหมู่พวกโชชูเอง ประกอบกับการต่อต้านในหมู่ลูกน้องหัวรุนแรงของโยชิโตะ โชอิน และด้วยความสงสัยของนักปรับปรุงที่มีอิทธิพล ที่สำคัญกว่านั้น ในไม่ช้าผู้นำที่เด่นกว่าเช่นพวกซัทสุมาก็จะมีอิทธิพลคบบ้างเสีย กล่าวคือ ในเดือนพฤษภาคม ค.ศ. ๑๘๖๒ ซัทสุมะ ปวารณาตนเป็นผู้เชื่อมสัมพันธ์ไมตรีระหว่างเมืองเกียวโตและเมืองเอโด ให้โชกุนยอมภักดีกับราชสำนักมากขึ้น ทั้งยังปล่อยตัวโคเกิผู้ปวารณาจะเป็นโชกุนออกจากที่คุมขัง และตั้งให้เป็นสมาชิกชั้นสูง เป็นผู้คุ้มครองโชกุนคนใหม่ ข้อเสนอของซัทสุมะได้รับการสนับสนุนและได้รับอนุญาตจากราชสำนัก จึงเลยไปรวบรวมพวกทหารหัวรุนแรงจากแคว้นซัทสุมะและแคว้นอื่นๆ ซึ่งกำลังก่อความวุ่นวายอยู่ที่เมืองเกียวโตในขณะนั้น ด้วยวางแผนสังหารพวกที่มีความคิดไม่รุนแรงเสีย ดังนั้น หัวหน้าแคว้นซัทสุมะ คือ ชิมาสุ อิซามิทสึ พร้อมด้วยผู้แทนจากราชสำนักจึงยื่นข้อเสนอที่ได้แก้ไขแล้วไปยังเมืองเอโด โชกุนต้องจำยอมต่อแรงบังคับในเดือนสิงหาคม โชกุนตั้งโคเกิเป็นผู้พิทักษ์โชกุน และมัทสึโอะระ โคอิ สกุดเดียวกับเจ้าเมืองอชิเซนเป็นนายกรัฐมนตรี ดังนั้น ซัทสุมะจึงได้วางนโยบายรวมชาติและดำเนินแผนไปไกลกว่าที่อาเบและเจ้าเมืองมิโตะเคยวาดภาพฝันไว้เมื่อหลายปีก่อนนั้น

มัทสึโอะระ โคอิ มีลูกศิษย์ขงจื้อ ชื่อ โยกัว โซนาน เป็นที่ปรึกษา โยกัว โซนานผู้นี้มาจากแคว้นส่วนนอกที่เป็นพวกหัวเก่า คือ แคว้นกุงมาโมโตในเกาะคิวชู โยกัวนิยมการปฏิบัติ ดังนั้น จึงสนใจในเรื่องตะวันตกมากและเป็นผู้นิยมการค้าต่างชาติ การที่เขามีความคิดที่เสรีเกินไปทำให้ถูกลอบสังหารด้วยดาบ ใน ค.ศ. ๑๘๖๔ เขามีความเลื่อมใสในระบบจักรพรรดินิยม และเชื่อมั่นในความมั่นคงของชาติ อิทธิพลของเขาทำให้ระบบกักเชลยของพวกโตกุกาวะล้มเลิกไป และการที่พวกเจ้าเมืองต้องไปประจำการที่เมืองเอโดปีเว้นปีนั้น (ซัน-กิน โกไท) ลดลงเป็นการมาอยู่ ๑๐๐ วัน ในทุก ๓ ปี การริเริ่มดังกล่าวเป็นการเปลี่ยนแปลงซึ่งมีขึ้นแล้ว ทำให้โชกุนไม่อาจปกครองแคว้นแคว้นต่างๆ ให้ได้ผลอีกต่อไป

ข้อเสนอของโชชูที่จะนำขบวนการจักรพรรดินิยม

โชชูไม่พอใจที่จะเห็นพวกซัทสุมะคู่แข่งเป็นผู้กำความเป็นผู้นำของชาติ เมื่อถูกพวกซัทสุมะชิงเด่นไปในเรื่องการรวมราชสำนักและสถาบันโชกุน จึงเริ่มดำเนินตามแผนใหม่ คือ ดำเนินแผนสนับสนุนจักรพรรดินิยม และปลุกความรู้สึก “ขับไล่พวกป่าเถื่อน” ซึ่งราช

สำนักนิยมมาก การเปลี่ยนนโยบายนี้ทำให้ลูกศิษย์หัวรุนแรงของโยชิตะ โซอิน รวมทั้งพวกปรับปรุงทั้งหลายมาอยู่แนวหน้าได้ พวกหัวรุนแรงเริ่มมีอิทธิพลขึ้นเพราะแนวความคิดเห็นที่ได้เปลี่ยนแปลงไป กิโตะ โกอิน (ค.ศ. ๑๘๓๓-๑๘๗๗) เป็นคนสำคัญผู้หนึ่ง ถือกำเนิดมาในสกุลสูง และเป็นคนสำคัญในการปกครองของแคว้นผู้หนึ่ง

ขณะนั้นผู้นำแคว้นซัทสุมา คือ ชิมาสุ อิซามิทสึ กำลังเจรจาอยู่ที่เมืองเอโดะ ผู้แทนของพวกโซชูก็มีผู้ตีหัวรุนแรงช่วยสนับสนุนอยู่ในราชสำนักในขณะนั้น โซชูได้รับการสนับสนุนจากพวกโทसाซึ่งเป็นพวกอยู่แคว้นนอกๆ บนเกาะชิโกกุ เจ้าเมืองยามานูชิได้รับแคว้นโทसाเป็นรางวัลจากอียะฮะสุ โซกุนคนแรกของพวกโทกุกาวะจึงมีประเพณีสวามิภักดิ์ต่อพวกโทกุกาวะมาโดยตลอด แต่ในบรรดาขุนนางชั้นต่ำลงมามีพวกทหารส่วนภูมิภาค (โกชิ) ซึ่งเคยเป็นบริวารของผู้นำเก่าที่ยามานูชิเข้าแทนที่ บุคคลดังกล่าวรวมกับลูกหลานของชาวนาที่ร่ำรวย และพ่อค้าที่ได้รับอนุญาตให้ซื้อตำแหน่งทหารและรวมทั้งหัวหน้าตำบล (โซยา) รวมเป็นพวกชนบทที่คัดค้านการบริหารส่วนกลางที่เมืองหลวงของแคว้น คือ เมือง โคชิซะเหตุประการหนึ่งก็คือการแบ่งแยกกันในแคว้นแคว้น ทำให้พวกหัวรุนแรงได้มีโอกาสเป็นผู้นำ ขณะนี้ช่วยทำให้โตสามาอยู่ข้างโซชู แม้จะไม่นานนัก ในต้นปี ค.ศ. ๑๘๖๓ พวกที่มีหัวปานกลางได้มีส่วนในการปกครองแคว้นแคว้น และปราบปรามพวกสนับสนุนจักรพรรดินิยมในหมู่ทหารโทสาซึ่งอยู่ล้อมรอบราชสำนักลง

ดังนั้น โซชูก็อยู่โดยปราศจากพรรคพวกในแคว้น แต่มีพวกสนับสนุนระบบจักรพรรดินิยมแถบเมืองเกียวโตอยู่ มีการลอบสังหารพวกหัวปานกลางเสียมาก รวมทั้งความยุ่งยากจากพวกทหาร (โรนิน) ที่สนับสนุนระบบจักรพรรดินิยม และกบฏชาวนา เมื่อมีการกบฏเกิดขึ้นทำให้ชาวนาประมาณ ๒,๐๐๐ คน มีทหารหัวรุนแรงเป็นผู้นำเข้าโจมตีโซกุนที่บริเวณเมืองนารา ภาคใต้ของเมืองหลวงในเดือนกันยายน ค.ศ. ๑๘๖๓ แม้จะถูกปราบลงได้ การกบฏนี้ได้รับสมญาว่า “กำลังที่สวรรค์ให้มาลงโทษ” (เทนจูกุมิ) แสดงให้เห็นว่าแม้แต่พวกชาวนาก็เริ่มเข้ามายุ่งเกี่ยวกับการเมืองด้วย

ขณะนั้น โซชูยังคงดำเนินแผนการสนับสนุนระบบจักรพรรดินิยมต่อไปในกรุงเกียวโต โดยส่ง ชันโย ซาเนโตมิ (ค.ศ. ๑๘๓๗-๑๘๙๑) ผู้ตีที่มีหัวรุนแรงคนหนึ่งไปยังกรุงเอโดะในเดือนธันวาคม ค.ศ. ๑๘๖๒ เพื่อเจรจาให้โซกุนยอมรับที่จะขับไล่ชนต่างชาติออกนอกประเทศ มีการเริ่มตั้งขุนนางขึ้นสามสภาด้วยกัน เป็นการเริ่มรัฐบาลของพระจักรพรรดิ และตั้งกองทหารเล็กๆ ของรัฐบาลขึ้นด้วย พวกโซชูมีอิทธิพลในราชสำนักถึงกับให้โซกุนเดินทางมายังกรุงเกียวโต เป็นนโยบายซึ่งโยโคอิ โซนานเคยเริ่มดำเนินการมาก่อน โซกุนเดินทางมา

ถึงกรุงเกียวโตในวันที่ ๒๑ เมษายน และถูกบังคับให้กำหนดวันที่ ๒๕ มิถุนายน ๑๙๖๓ เป็นวันขับไล่ ‘พวกป่าเถื่อน’ ออกจากประเทศ

บรรดาขุนนางของโชกุนตระหนักดีว่า การขับไล่ชนต่างชาตินั้นย่อมเป็นไปไม่ได้ เพราะได้มีการส่งคณะทูตไปสหรัฐอเมริกาใน ค.ศ. ๑๙๖๐ เพื่อไปแลกเปลี่ยนแก้ไขสนธิสัญญาแฮร์ริส และคณะทูตนั้นได้กลับมาพร้อมด้วยความรู้สึกรู้สึกว่ายากที่จะต่อต้านชนชาติตะวันตกได้ ทูตอีกคณะหนึ่งที่ไปยุโรปอีกสองปีต่อมา ก็สรุปให้ข้อมูลอย่างเดียวกัน แม้ในเดือนมิถุนายน ค.ศ. ๑๙๖๒ คณะทูตได้พยายามให้อังกฤษเลื่อนเปิดการค้าขายที่เมืองโยโกและเมืองนีอิ-กาตา และให้คนต่างชาตินำตั้งถิ่นฐานที่เมืองเอโดะและเมืองโอซากาใน ค.ศ. ๑๙๖๘ เพราะสถานการณ์ในญี่ปุ่นยังยุ่งเหยิงอยู่ ทำให้ชนชาติอื่นๆ ตกลงร่วมกันในการเลื่อนระยะเวลาดังกล่าวออกไป

มาถึงในขณะนี้เป็นที่ประจักษ์กันว่า นโยบายโชชูได้ทำให้โชกุนอยู่ในฐานะลำบาก ถูกบีบอยู่ระหว่างแรงผลักดันจากราชสำนักที่เกียวโต และกำลังทหารที่เหนือกว่าของชนชาติตะวันตก สถาบันโชกุนจึงเสื่อมลงและดูไร้สมรรถภาพเมื่อมีอาจจะดำเนินนโยบายใด ๆ ก็ได้แต่รอคอย

ในไม่ช้าก็ปรากฏว่า การต่อต้านชนต่างชาติของพวกเขาไปไกลกว่าที่คาดไว้ พวกโชชูได้มัดตัวเองและราชสำนักกับนโยบายที่เป็นไปไม่ได้ ทำให้เกิดความตระหนักตกใจในหมู่พวกหัวปานกลาง และหมู่พวกเอาจริงเอาจังในแคว้นอื่นๆ ตลอดจนคู่แข่งในตำแหน่งอำนาจทั้งหลาย ความบกพร่องของนโยบายถูกเปิดเผยขึ้นเมื่อโชชูพยายามที่จะดำเนินการขับไล่ชาวต่างชาติแต่เพียงลำพัง ในวันที่กำหนดไว้คือวันที่ ๒๕ มิถุนายน ก็สั่งให้ยิงปืนจากบ้อมต่างๆ ตลอดจนแคว้นชิโมโนะเอกิ ทางริมฝั่งตะวันตกของฝั่งทะเลภายใน ไปยังเรือพ่อค้าอเมริกันและฝรั่งเศส ตลอดจนเรือฮอลันดา เรืออเมริกันจึงเข้าคุ่มบ้อมในวันที่ ๑๖ กรกฎาคม และจมเรือสองลำซึ่งโชชูพึ่งซื้อมาจากเมืองนางาซากิ อีกสี่วันต่อมา เรือรบฝรั่งเศสก็ส่งกองทหารมาขึ้นบกทำลายบ้อมค่ายและอาวุธต่างๆ

โชกุนตกใจมาก สั่งให้โชชูหยุดการโจมตี แต่พวกโชชูหัวรุนแรงบางคนยึดเรือซึ่งผู้สื่อข่าวของโชกุนใช้เดินทางมาและฆ่าคนของโชกุนเสีย ขณะนั้น ชัทสุมากำลังมีโชคดีกว่าที่เมืองเกียวโต เพราะได้ความร่วมมือจากญาติในตระกูลเดียวกันในแคว้นเอซุ ในภาคเหนือเกาะฮอนชู ซึ่งเจ้าเมืองนั้นได้รับแต่งตั้งเป็นขุนพลที่เมืองเกียวโตในการปฏิบัติเมื่อวันที่ ๓๐ กันยายน ทั้งสองแคว้นนี้ร่วมกันยึดประตูพระราชวังตั้งขุนนางที่มีหัวปานกลางขึ้นกุมราชสำนัก ยุบสภาในราชสำนักซึ่งพวกโชชูตั้งขึ้น และกระจายกองทหารของพระเจ้าจักรพรรดิ

กองทหารของโซซุถูกบังคับให้ถอยออกจากเกียวโตกลับไปยังแคว้นแคว้นของตน พร้อมกับได้นำขันโยและพวกหัวรุนแรงในราชสำนักอีก ๖ คนไปด้วย

ในต้นปี ค.ศ. ๑๘๖๔ ซิมาสุ อิซามิซุ แห่งแคว้นซัทซึมา พร้อมด้วยเจ้าเมืองเอซุ เมืองโตะสา และแคว้นภายนอกอีกแคว้นหนึ่ง พร้อมด้วยไกกิ และมัทสึโตะระ ไคอิ เป็นผู้แทนโซกุน ได้รับแต่งตั้งให้เป็นผู้ร่วมมือเพื่อฟื้นฟูราชสำนัก ขบวนการนี้แสดงให้เห็นการร่วมมือของราชสำนักและเจ้าเมืองมากกว่าการร่วมมือของราชสำนักและโซกุน ทั้งๆที่ ไกกิ และ ไคอิ เป็นเจ้าเมืองรอบนอกซึ่งอยู่นอกรัฐบาลโซกุนตามประเพณี เนื่องจากขาดความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันและขาดการปกครองที่อาจเชื่อถือเป็นหลักได้ สภาเจ้าเมืองผู้เกี่ยวข้องก็แตกแยกกันในเดือนเมษายน ค.ศ. ๑๘๖๔ และอำนาจการเมืองก็กลับคืนไปอยู่ชั่วคราวกับไคอิและเจ้าเมืองสึบสกุส ซึ่งต่างเป็นสมาชิกของสถาบันโซกุน

สถาบันโซกุนหมดอำนาจ

อย่างไรก็ดี ความพยายามยกฐานะความยิ่งใหญ่ของสกุลโตกุกาวะสูญหายไปเสียแล้ว สถานการณ์ได้เปลี่ยนไปใหม่และดูร้ายแรงยิ่งขึ้นกว่าแต่ก่อน พวกต่อต้านโซกุนนั้นลดน้อยลงมาก แต่การที่พวกซัทซึมาและเอซุ ใช้กำลังทหารใน ค.ศ. ๑๘๖๓ นั้น ได้ทำลายความสงบอันยาวนานในสมัยโตกุกาวะลง ดังนั้น สาเหตุที่จะตัดสินนโยบายของรัฐบาลญี่ปุ่นนั้น ด้วยกำลังทหารมากกว่าขนบธรรมเนียมประเพณี มติมหาชนหรือวิเทโศบายทางการเมือง

แม้ว่าโซซุจะถูกขับไล่ออกจากเมืองเกียวโตแล้ว และพวกซัทซึมาซึ่งมีอิทธิพลอยู่ในราชสำนักได้ประกาศกล่าวโทษไว้ ยังคงยึดนโยบายก่อนต่อไป และรวบรวมกำลังทหารได้โดยรวดเร็ว ข้างฝ่ายคณะพรรคปรับปรุงนั้น กลับมามีอำนาจอีกครั้งใน ค.ศ. ๑๘๕๗ ได้ตั้งกองปืนขึ้นใหม่ในกองทัพของแคว้นตน และใน ค.ศ. ๑๘๖๐ ก็ใช้เงินจากกองเสบียงมาซื้อเรือและปืนตะวันตก หลังจากถูกเรืออเมริกันและฝรั่งเศสโจมตีอย่างหนักที่ฝั่งชิโมโนะเซกิ ใน ค.ศ. ๑๘๖๓ แล้ว รัฐบาลของแคว้นนั้นได้สั่งให้ตากาซูกิ ชินซาคุ (ค.ศ. ๑๘๓๙-๑๘๖๗) สมาชิกผู้หนึ่งของพวกหัวรุนแรง และแกล้วกล้าในเรื่องวิชาการทหารแบบตะวันตก ให้เป็นผู้ปรับปรุงกองทหารต่อไป ตากาซูกิจัดตั้งกองทหารชาวนา และตั้งกองปืนขึ้น ประกอบด้วยชนชั้นทหารและคนธรรมดา กองที่มีชื่อที่สุดคือ “คิโฮไต” (กองทหารพิเศษ) แต่ก็มีกองอื่นๆ อีกหลายกอง

การใช้ทหารอาสาสมัครจากชาวบ้านธรรมดาานั้นแตกต่างไปจากประเพณีที่เคร่งครัดแบบพวกโตกุกาวะเคยปฏิบัติมา แม้ว่าทหารจำนวนไม่น้อยยังไม่นิยมใช้ระเบียบการทหารแบบ

ตะวันตก ตลอดจนกระทำการใช้อาวุธปืน ซึ่งเคยเป็นอาวุธที่ทหารชั้นต่ำๆ เคยใช้มาแต่ก่อน ยิ่งกว่านั้นกองทหารและชาวนาที่ปะปนกัน มักมีผู้นำจากพวกลูกน้องหัวรุนแรงของโยชิตะ โซอิน ทำให้คนพวกเหล่านั้นเข้ามามีอิทธิพลในวงการเมืองของพวกโซชูได้เป็นครั้งแรก กองทหารเหล่านี้มักประพฤติตามวินัยอิสระ และตั้งแต่ต้นเดือนตุลาคม ค.ศ. ๑๘๖๓ พวกคิโซไตะเข้าไป่วนวายในวงการเมือง เพื่อให้พวกคณะพรรคปรับปรุงได้มีอำนาจอยู่ในวงการเมือง ดังนั้น ในกองทหารที่รวมกำลังกันอยู่นี้เพื่อจะร่วมการปฏิวัติของชาติด้วยกัน อุดมการณ์ของพวกจักรพรรดินิยมที่แสดงให้เห็นจากการปฏิวัติ คือ “ขับไล่ชนชาติป่าเถื่อน” ซึ่งประทับใจคนหนุ่มมาก ตลอดจนเทคนิคทางการแบบตะวันตก ซึ่งนำอำนาจมาให้และความทะเยอทะยานของพวกทหารหนุ่มๆ ที่มีกำเนิดธรรมดา ทำให้มีความกล้าและแรงผลักดันมาก

ชาวต่างชาติโจมตีพวกโซชูและพวกซัทsuma

โซกุนและพวกเจ้าเมืองที่ร่วมด้วยที่เมืองเกียวโต เห็นร่วมกันว่าควรทำโทษพวกโซชูที่ก่อความสงบที่เมืองเอโดะและเมืองเกียวโต แต่ยังมีได้ตกลงร่วมกันในนโยบายที่แน่นอนแต่ประการใด พวกหัวหน้านักหน่วยใหม่ๆ ยื่นข้อเสนอกระตุ้นรัฐบาลของโซชูให้ทำลายความสงบเงียบเหล่านั้น กองทหารโซชูเดินทางมุ่งสู่กรุงเกียวโตในฤดูร้อนปี ค.ศ. ๑๘๖๔ ต้องการได้ชัยชนะอย่างง่ายดาย ดังเช่น พวกซัทsuma-เอชู ปฏิวัติเมื่อปีก่อน แต่เขากลับพ่ายแพ้ในวันที่ ๒๐ สิงหาคม เมื่อปะทะกับกองทหารของทั้งสองแคว้นนั้น ที่หน้าประตูพระราชวัง และต้องยกกองทัพกลับแคว้นด้วยความอับอายเป็นอย่างยิ่ง

ความพ่ายแพ้ของโซชูครั้งนี้ติดตามมาด้วยความล้มเหลวอีกหลายครั้ง โซชวยังคงโจมตีเรือต่างชาติในช่องแคบชิโมโนะเซกิอยู่ต่อไป และปิดเส้นทางเดินเรือสำคัญสายนี้จากชนต่างชาติ ทำให้ชาวตะวันตกประกอบด้วยอังกฤษ ฝรั่งเศส ฮอลันดา และอเมริกัน รวบรวมเรือ ๑๗ ลำ เพื่อแก้เผ็ดพวกโซชู นำกองเรือเข้าโจมตีบ้อมต่างๆ ของพวกโซชูตลอดช่องแคบในเดือนกันยายน โซชูต้องยอมตกลงเลิกกุ่มกันช่องแคบนั้น รวมทั้งโซกุนต้องสัญญาจ่ายเงินทดแทนค่าเสียหายเป็นจำนวนเงิน ๓,๐๐๐,๐๐๐ ดอลลาร์ ดังนั้นชนชาติตะวันตกจึงยินยอมให้ผ่อนใช้ค่าเสียหายเพื่อแลกกับข้อตกลงค้าขาย ความจริงแล้ว การตกลงเรื่องการเงินนี้ประกอบกับขบวนการทูตตะวันตกที่มายังเมืองโอซากาในปลาย ค.ศ. ๑๘๖๕ นั้นอาจใช้อิทธิพลบีบบังคับเกียวโตได้ด้วยการชูว่าจะเข้าไยยังราชสำนัก ทำให้โซกุนต้องตกลงทำสัญญาใหม่กับชนชาติตะวันตกในเดือนมิถุนายน ค.ศ. ๑๘๖๖ สนธิสัญญานั้นล้มเลิกข้อบังคับเกี่ยวกับการค้าหลายอย่าง และลดอัตราภาษีลง อัตราภาษีนั้นส่วนมากเคยเป็น ๒๐

เปอร์เซ็นต์ มาบัดนี้ลดลงเหลือเพียง ๕ เปอร์เซ็นต์

ขณะที่พวกโซซุได้ปลุกความรู้สึกต่อต้านชนต่างชาติไว้มากในหมู่ประชาชนทั้งหลาย แต่การที่กองเรือตะวันตกได้ชัยชนะอย่างงดงามใน ค.ศ. ๑๘๖๔ นั้น บังคับให้รัฐบาลของแคว้นทั้งหลายยอมรับว่านโยบาย “ขับไล่พวกป่าเถื่อน” ไม่เหมาะสม และยังช่วยทำให้เกิดความเชื่อมั่นในกองทหารแบบตะวันตก และในบุคคลบางจำพวกที่รู้จักตะวันตกดี ตัวอย่าง เช่น นายทหารหนุ่มสองนายเคยร่วมในการโจมตีสถานทูตอังกฤษที่กรุงเอโดะได้สำเร็จใน ค.ศ. ๑๘๖๑ และได้เคยเดินทางไปศึกษาต่อยังประเทศอังกฤษใน ค.ศ. ๑๘๖๓ เมื่อกลับมายังประเทศญี่ปุ่น ปรากฏว่ากลายเป็นคนสำคัญให้พวกโซซุไป นายทหารทั้งสอง คือ อิโนอุเอะ กาโอรุ (ค.ศ. ๑๘๓๕–๑๘๑๕) และอิโตะ ฮิโรบูมิ (ค.ศ. ๑๘๔๑–๑๙๐๙) คนหลังนี้มีกำเนิดมาจากชาวนา และมีชนชั้นทหารต่ำๆ ขอมมาเลี้ยงเป็นทนายาท และเป็นลูกศิษย์ของโยชิเคะ โซอิน ทั้งอิโตะและอิโนอุเอะอยู่ในระยะเวลาที่จะกลายมาเป็นรัฐบาลที่สำคัญ แม้ว่าใน ค.ศ. ๑๘๖๔ เขาจะไม่สามารถชักชวนเจ้าเมืองให้ยอมแพ้ก่อนที่ชนต่างชาติจะโจมตีได้ก็ตาม ในที่สุดเขาได้รับแต่งตั้งให้เป็นล่ามติดต่อกับชนชาติตะวันตกและเริ่มมีชื่อเสียงเด่นขึ้นมาในฐานะผู้บังคับกองทหารใหม่สองกอง อิทธิพลของบุรุษประเภทนี้ แม้ว่าโซซุจะมีต้องประกาศใช้นโยบาย “ขับไล่พวกป่าเถื่อน” ให้เป็นนโยบายที่ได้ผล ก็เริ่มเล็งดูความเป็นจริงในการติดต่อกับต่างประเทศได้

ในหมู่พวกซัทsuma ก็มีความรู้สึกปรารถนาที่จะ “ขับไล่พวกป่าเถื่อน” อยู่เช่นเดียวกัน แม้ว่ารัฐบาลของแคว้นจะรับสภาพความจริงเกี่ยวกับกำลังทหารของชนชาติตะวันตก ในวันที่ ๑๔ กันยายน ค.ศ. ๑๘๖๒ ทหารอังกฤษสี่นายขี่ม้าไปในชนบทใกล้เมืองโยโกซามา ไปพบขบวนแห่ของชิมาสู อิซามิทสึ แห่งซัทsuma ณ ตำบลนามากิ และทหารญี่ปุ่นนายหนึ่งได้ฆ่าทหารอังกฤษคนหนึ่งชื่อนายริชาร์ดสันเสีย เนื่องจากเห็นว่าชาวต่างประเทศมิได้ให้ความเคารพให้เหมาะกับฐานะอันยิ่งใหญ่ของผู้เป็นนาย ในปีต่อมาอังกฤษนำกองทัพรื้อมาบังคับให้โซกุนต้องจ่ายค่าเสียหายให้ถึงหมื่นปอนด์ และยังเรียกร้องค่าเสียหายจากพวกซัทsuma และให้ลงโทษนายทหารผู้ผิดเสียด้วย แต่ในวันที่ ๑๕ สิงหาคม ค.ศ. ๑๘๖๓ ทหารญี่ปุ่นยิงปืนจากบ้อมต่างๆ ที่เมืองกาโกชิม่า และเมืองหลวงของแคว้นซัทsuma ไปถูกเรืออังกฤษเจ็ดลำซึ่งจอดรวมกันอยู่เพื่อเรียกร้องค่าเสียหาย ทำให้เรืออังกฤษเข้ามาจนถึงเมืองกาโกชิม่าและจมเรือญี่ปุ่นซึ่งอยู่ในอ่าวเสียสิ้น

การตกลงในขั้นต่อมา ซัทsuma ต้องจ่ายค่าเสียหายถึงสองหมื่นห้าพันปอนด์ ต้องขอยืมเงินส่วนใหญ่มาจากโซกุน เหตุการณ์ครั้งนั้นแสดงให้เห็นชัดว่าผู้นำแคว้นต้องยอมจำนน

ต่อกำลังทหารของชนชาติตะวันตก และก่อให้เกิดความสนใจอย่างลึกซึ้งในกำลังทัพเรือของอังกฤษ ชัทส์มาจึงขอร้องความช่วยเหลือจากอังกฤษในรูปของเรือรบแบบตะวันตก และได้เริ่มตั้งพื้นฐานสำหรับกำลังทัพเรือขึ้น ซึ่งได้กลายมาเป็นศูนย์กลางฝึกหัดทหารเรือรุ่นแรกๆ ในประวัติของทัพเรือสมัยใหม่ของญี่ปุ่น

การบุกกรุกครั้งแรกของพวกโซชูและสงครามกลางเมือง

โซชูเริ่มแผนการปฏิวัติในฤดูร้อน ค.ศ. ๑๘๖๔ ทำให้ศัตรูของเขาต้องลงมือทำสิ่งใดสิ่งหนึ่ง ราชสำนักออกกฎหมายให้ปราบพวกโซชู มีการลงเลไม่ตกลงกันว่าผู้ใดจะเป็นผู้นำ ในที่สุดหัวหน้าแคว้นที่อยู่ในสกุลเดียวกัน คือ แคว้นนาโกยา ก็นำกองทัพออกต่อสู้กับกองทหารของโซชูซึ่งมีจำนวนถึง ๑๕๐,๐๐๐ คน เกณฑ์มาจากแคว้นจำนวนมาก พวกโซชูได้รับความเสียหายติดต่อกันใน ค.ศ. ๑๘๖๔ เสียชื่อคณะผู้ปรับปรุง และฝ่ายหัวเก่าตรงข้ามกันซึ่งเคยต่อต้านนโยบายการยุ่งเกี่ยวในเรื่องการเมืองระดับชาติเรื่อยมา ก็กลับมาได้อำนาจในเดือนพฤศจิกายน ในปลายปีนั้นเอง พวกหัวเก่าต้องเผชิญกับกำลังทัพที่เข้มแข็งจึงรีบรับข้อเสนอตกลงของกองทัพฝ่ายตรงข้ามที่ส่งมา

การยอมตกลงอย่างง่าย ๆ ตลอดจนการมีอริยาศัยไมตรีอันดีต่อกันในระหว่างการตกลงนั้น ส่วนหนึ่งเพราะได้อิทธิพลจากไซโก ตากามอริ (ค.ศ. ๑๘๒๗-๑๘๗๗) แห่งแคว้นชัทสุม่า แม้ว่าเขาจะมีกำเนิดเป็นทหารชั้นต่ำ แต่ก็มีบุคลิกเข้มแข็งมาก เคยรับราชการเป็นทหารในกองทัพโซกุน ท่าทีของไซโกแสดงให้เห็นว่าชัทสุม่าไม่เต็มใจจะเห็นโซกุนกลับมาใช้อำนาจอีกครั้งหนึ่งด้วยความปรารถนาจะปราบโซชูลงอย่างเด็ดขาด สถาบันโซกุนนั้นเสื่อมลงแล้ว ด้วยการใช้แคว้นทั้งหลายรื้อรื้อที่จะร่วมมือด้วย เพราะต่างมีภาระรายจ่ายเกี่ยวกับการรบอันยาวนานอยู่มากเต็มที่แล้ว ดังนั้นจึงได้เพียงการแก้ตัวจากเจ้าเมืองโซชู เมื่อสมาชิกอาวุโสสามท่านในสกุลถึงแก่กรรมลง ก็เท่ากับช่วยให้มีการปฏิวัติที่เมืองเกียวโตได้เร็วขึ้น ตลอดจนสัญญาทั้งสองที่รัฐบาลให้ไว้ การที่ชุนโยและพวกผู้ดีหัวรุนแรงกลับมายังเกียวโต และการที่กองทหารใหม่ๆ ใจดีเมืองเกียวโต ในวันที่ ๒๔ มกราคม ค.ศ. ๑๘๖๕ รัฐบาลโซชูตอบรับข้อเสนอเหล่านั้น และกองทัพอันยิ่งใหญ่ซึ่งเคยต่อต้านก็แตกแยกกันไป

แม้ว่าเจ้าเมืองโซชูและขุนนางในแคว้นจะเจรจาเลิกสงครามกับโซกุนแล้ว กองทหารแมนป็นทั้งหลายต่างคนต่างเป็นอิสระ ต่างปฏิเสธที่จะเลิกทัพ และอ้างอำนาจของโซกุน ตลอดจนราชสำนักจักรพรรดิ และรัฐบาลของแคว้นแคว้นตนเอง ตั้งแต่วันที่ ๑๓ มกราคม ขณะที่มีการเจรจาทกลงกับทัพของโซกุน ทากาซูกิและอิโตก็นำกองทัพของเขาไปโจมตี

ที่ทำการของแคว้นที่ซีโมนเซกิและยิดที่เก็บอาวุธ ในวันที่ ๒๒ มกราคม รัฐบาลของพวกเขาหัวเก่าส่งกองทหารที่ใหญ่กว่าของพวกเขาหัวเก่าไปปราบตากาซูกิ ซึ่งมาปล้นซีโมนเซกิอีก แต่กองทหารแม่นปืนก็ปราบกองทัพนี้พ่ายแพ้ไปได้ กองทหารร่วมจึงรวมตัวกันป้องกันยิดได้ที่มั่นหลายแห่ง และในที่สุด ก็ยึดเมืองหลวงของแคว้นได้ในวันที่ ๑๒ มีนาคม รัฐบาลใหม่ของแคว้นที่ตั้งขึ้นจากพวกปรับปรุงหัวเก่าและพวกหัวรุนแรง โดยมีพวกหัวรุนแรงมีอำนาจมากกว่าเนื่องจากคุมกองทัพหลายกอง ก็โคกกลายเป็นผู้ยิ่งใหญ่ในการเมืองระหว่างแคว้นแคว้น และตากาซูกิก็มีอำนาจเช่นเดียวกัน

ชัยชนะของกองทัพร่วมที่ทำการปฏิวัติในสงครามกลางเมืองครั้งนี้ เป็นหัวเลี้ยวหัวต่อในการเมืองญี่ปุ่น การมีอำนาจและเสื่อมอำนาจของโชกุนนั้น บางครั้งก็ตีความหมายว่าเป็นขบวนการเคลื่อนไหวของชนชั้นธรรมดาและทหารชั้นต่ำ แต่อันที่จริงแล้วมีความรู้สึกเกี่ยวกับชนชั้นน้อยมาก มีชาวนาบางพวกเท่านั้นที่มีความสนใจในเรื่องการเมือง แต่ชาวนาส่วนใหญ่และพวกทหารส่วนมากเป็นกลาง หากไม่เพิกเฉยเสีย ทหารทุกชั้นมีผู้แทนอยู่ในพรรคต่าง ๆ กัน คนธรรมดาเข้าไปร่วมอยู่ในกองปืน และทหารที่มีกำเนิดต่ำกลายเป็นผู้บังคับกองสถาบันต่าง ๆ ในการปฏิวัตินี้เปิดโอกาสให้คนที่มีความทะเยอทะยาน และมีกำเนิดต่ำก้าวหน้าอย่างรวดเร็ว แต่ความทะเยอทะยานส่วนบุคคลนั้นอำนวยผลอย่างมากให้แก่ชัยชนะของกองทหารรวมกันมากกว่าความสนใจในเรื่องของชนชั้น

กองทหารร่วมนั้นมีอิทธิพลบางประการ ซึ่งมีได้มีสิ่งใดเกี่ยวข้องกับความสนใจในเรื่องของชนชั้น ต่างมีความสนใจในกฎเกณฑ์และอาวุธของพวกเขาหัวเก่าอยู่มาก และมีกำลังใจดี เพราะมีคำขวัญ “ให้ยกย่องพระจักรพรรดิ ขับไล่พวกป่าเถื่อน” และความคิดที่โชชูเป็นผู้นำทางการเมืองที่แพร่หลาย ขณะที่ฝ่ายตรงข้ามเพียงแต่สนับสนุนให้มีการประนีประนอมและให้อยอมแพ้ต่ออำนาจภายนอกแต่โดยดี

การบุกรุกแคว้นโชชูครั้งที่สอง

ชัยชนะของกองทหารร่วมในสงครามกลางเมืองในแคว้นโชชู ทำให้ผลการรุกรานของโชกุนซึ่งเพิ่งจบลงปราศจากผล อย่างไรก็ดี โชกุนยังมีได้ระวังในเรื่องนี้ เพราะยังยินดีกับชัยชนะในการรบครั้งแรกอยู่ และต้องการพยายามอีกครั้งหนึ่ง เพื่อให้มีชัยชนะทั้งชาติได้เริ่มสั่งให้เจ้าเมืองมาประจำการที่เอโดะปีเว้นปี และสั่งให้เจ้าโชชูและทายาทมารับโทษที่เมืองเอโดะ และพยายามจะคุมราชสำนักของจักรพรรดิ อย่างไรก็ดี ชัทสุมาซึ่งมีอิทธิพลอยู่ที่ราชสำนักไม่ยอมรับความเป็นผู้นำของเจ้าเมืองที่สืบเชื้อสายในสภาเมืองเอโดะ เกียวโต

ก็ไม่ยอมรับคำสั่งทั้งสองอย่าง และเจ้าเมืองทั้งหลายต่างก็ทำเป็นไม่รู้ไม่ชี้กับคำสั่งโชกุนที่
ให้ไปยังเมืองเอโดะ

ในเดือนมิถุนายน ค.ศ. ๑๘๖๕ โชกุนยกกองทัพเดินทางมายังเมืองโอซากาด้วยความ
หวังจะนำทัพเมืองเอโดมาควบคุมบริเวณเมืองหลวงเก่า ปีต่อมาเป็นที่พยายามจะรวมราช
สำนักและเจ้าเมืองต่าง ๆ มาไว้ด้วยกัน และจะดำเนินนโยบายร่วมกันต่อต้านโชชู ซึ่งหลัง
จากเปลี่ยนรัฐบาลในแคว้นแล้วก็เพิกเฉยต่ออำนาจของโชกุน และปฏิเสธไม่ยอมรับข้อเสนอ
ในการจําหน ในที่สุด โชกุนและพรรคพวกตกลงกันว่าจะทำโทษโชชูสถานเบา เจ้าเมืองและ
ทายาทจะต้องสละตำแหน่งเพื่อให้หลานชายของเจ้าเมืองเอง และให้ลดอาณาเขตแคว้น
ลง รัฐบาลใหม่ของโชชูไม่ยอมรับข้อเสนอดังกล่าว โชกุนรวบรวมกำลังทัพใหม่เดินทางไป
ยังริมเขตแดนของโชชู และในที่สุดในวันที่ ๑๕ สิงหาคม ค.ศ. ๑๘๖๖ ก็เข้าโจมตีแคว้นโชชู

การโจมตีแคว้นโชชูครั้งที่สองนี้ โชกุนมิได้มีความยิ่งใหญ่ดังที่เคยมีมาเมื่อสองปีก่อน
ในครั้งนั้นทหารโชชูกำลังแตกแยกกันในเรื่องนโยบาย แต่นับแต่นั้นมาแล้วความเกรงกลัว
ว่า โชกุนจะมาโจมตีอีกได้ทำให้ความคิดเห็นที่แตกแยกกันอยู่รวมกันได้ และกิโดได้
พิสูจน์ให้เห็นว่าสามารถเป็นผู้นำแคว้นที่ดีได้ มีการปรับปรุงกำลังทหารและจัดอาวุธให้ได้
มาตรฐาน ซื่อหาของใหม่มา กองทหารร่วมก็เข้ามาอยู่ภายใต้การปกครองของแคว้นแคว้น
และสมาชิกคนโตขึ้นจะต้องถูกประหารชีวิต ทหารทั้งหลายก็ได้รวมกันเป็นกองทหาร
ใหม่และทันสมัยยิ่ง ฝ่ายกองทัพของโชกุนนั้นมีอาวุธและระเบียบที่หละหลวมกว่า มีหน้า
ซ้ายยังปราศจากจุดมุ่งหมายและกำลังใจที่จะรบ ซึ่งตรงกันข้ามกับความตั้งใจของกองทหาร
โชชูที่ต้องการจะป้องกันแคว้นของตน ยิ่งกว่านั้นโชกุนและพรรคพวกประสบปัญหา
เศรษฐกิจในการยกทัพครั้งนี้ ได้เงินมาจากการขอยืมจากพ่อค้านายธนาคาร ปัญหาเศรษฐกิจ
สืบเนื่องมาจากเรื่องข้าวยากมากแพง เกิดขึ้นในเมืองใหญ่ๆ ทั่วไป

ด้วยเหตุเหล่านี้ แม้กำลังทัพของโชชูจะมีจำนวนน้อยกว่า แต่ก็ได้เปรียบ สามารถขับ
ไล่กองทหารโชกุนออกไปได้ พวกโชชูยึดเมืองและปราสาทใกล้ๆ หลายแห่ง บรรดา
ทหารแคว้นไกลๆ ก็ถอนทหารของตนไป ในเดือนตุลาคม โชกุนถูกบังคับให้เซ็นสัญญา
สงบศึก และถอนทหารกลับออกไปด้วย

การรวมตัวกันของซัทsumaและโชชู

เหตุผลประการสำคัญที่ทำให้การยกทัพครั้งที่สองของโชกุนไปรบโชชูไม่ประสบผล
สำเร็จ ก็เพราะพวกซัทsumaและแคว้นที่สำคัญอื่นๆ ไม่เข้าช่วย ระบบโทกุกาวะนั้นพึ่งอยู่

กับการที่แว่นแคว้นทั้งหลายไม่ถูกกันเป็นหลักใหญ่ ชัษฐุมาและโซซุนั้นไม่ถูกกันมาเป็นประเพณี เช่นเดียวกับที่ไม่ชอบกับโซกุน และยิ่งรุนแรงมากขึ้นด้วยการแข่งกันเป็นหัวหน้า หลังปี ค.ศ. ๑๘๖๑ แล้ว และด้วยนโยบายที่วกเวียนตรงกันข้ามอยู่ แต่ความแตกต่างเหล่านั้นเลื่อนหายไปไม่ช้า เมื่อสภาพการณ์เปลี่ยนแปลงไป

การที่เรือต่างชาติมาโจมตีเมืองชิโมโนะเซกิ ทำให้โซซุต้องจำยอมล้มเลิกนโยบาย “ขับไล่พวกป่าเถื่อน” ไปเสียในความเป็นจริง ดังนั้น จึงใกล้ชิดกับชัษฐุมามากขึ้นในเรื่องกิจการต่างประเทศ เช่นเดียวกับสภาโซกุนซึ่งไร้สมรรถภาพและแตกแยกกันอยู่ ทำให้หัวหน้าพวกชัษฐุมาเสื่อมความไว้วางใจในนโยบายเบื้องต้น ในการสร้างข้อผูกพันอันมั่นคงระหว่างโซกุนและหัวหน้าแว่นแคว้นโดยผ่านสมาคมที่เรียกว่า “สมาคมราชสำนักและโซกุน”

ชัษฐุมานั้นมีเหตุผลที่จะสงสัยในวิเทโศบายของโซกุนที่เมืองเอโดะ ด้วยนายโอกุริ คาตามาสะ (ค.ศ. ๑๘๒๗-๑๘๖๘) ขุนนางที่มีอิทธิพลผู้หนึ่งของโซกุนผู้เคยเดินทางกับคณะทูตไปสหรัฐอเมริกาใน ค.ศ. ๑๘๖๐ กำลังดำเนินนโยบายปรับปรุงพัฒนาการทหารให้ทันสมัยหลังจากปราบพวกโซซุลงได้ราบคาบแล้ว และจากนั้นจะปราบคู่แข่งของโซกุนอีกหลายคน เช่น ชัษฐุมา เป็นต้น นโยบายของเขานี้ได้รับการสนับสนุนอย่างเต็มที่จากรัฐมนตรีฝรั่งเศส ชื่อ เลออน รอส ซึ่งมาถึงเมืองญี่ปุ่นใน ค.ศ. ๑๘๖๔ และได้ดำเนินการอย่างเข้มแข็งเพื่อฟื้นฟูอำนาจโซกุนเรื่อยมา โดยพยายามให้อยู่ใต้อิทธิพลฝรั่งเศส ผลที่ได้รับก็คือมีการเปิดโรงเรียนฝรั่งเศสที่เมืองโยโกฮาม่า และสร้างที่จอดเรือที่เมืองโยโกสุกะใกล้ ๆ กัน และนำอาวุธจำนวนมากเข้ามา ฝ่ายรัฐบาลอังกฤษ คือ เซอร์แฮร์รี พาร์ก เกรงจะเกินหน้า เพราะตนเองเคยมีบทบาทในการเปิดเมืองจีนมาแล้ว ก็สนับสนุนพวกชัษฐุมาด้วยการให้ข่าวและอาวุธ

ดังนั้น ด้วยความเสื่อมศรัทธาในความสามารถของโซกุน และเกรงว่าโซกุนจะกลับมีอำนาจขึ้นใหม่ หัวหน้าพวกชัษฐุมาเริ่มมองหาแว่นที่เข้มแข็งมาเป็นพวก โดยให้อยู่ใต้การนำของราชสำนักอีกต่อหนึ่งให้ยุติคำว่า “สมาคมราชสำนักและโซกุน” อีกนัยหนึ่ง ทั้งพวกชัษฐุมาและโซซุเห็นว่านโยบาย “สนับสนุนพระเจ้าจักรพรรดิ” นั้นจะเป็นนโยบายที่ดีที่สุด อันที่จะสร้างความเป็นผู้นำในบรรดาแว่นแคว้นและตั้งรัฐบาลที่เข้มแข็งขึ้น

สัญญาณแรก ในการที่พวกชัษฐุมาและโซซุหันหน้าเข้าหากันนั้นอาจเป็นท่าทีของโซโกเกี่ยวกับการกบฏของพวกโซซุ ในระหว่างการเดินทางครั้งแรกไปรบโซซุ ในที่สุดตัวเขาและโอกุโบ โทชิมิชิ (ค.ศ. ๑๘๓๐-๑๘๗๘) และนายทหารอีกผู้หนึ่ง ซึ่งร่วมกันควบคุมชัษฐุมาอยู่ ตัดสินใจว่าหากจะหาพวก โซซุจะเป็นที่ปรารถนามากที่สุด

นายทหารที่สนับสนุนแผนจักรพรรดินิยมจากแคว้นโตสาสองนาย ที่มาอาศัยอยู่ในแคว้น ชัทสุมาและโซชู เนื่องจากพวกหัวปานกลางในแคว้นแคว้นของตนไม่นิยมมัน เป็นตัวกลาง ช่วยให้หัวหน้าโซชูและชัทสุมาซึ่งเคยเป็นอริกันมาเป็นประเพณี หันหน้าเข้าหากัน บุคคลทั้งสองนี้คือ ซากาโมโตะ รโยมา ทหารในชนบท ผู้สืบเชื้อสายมาจากครอบครัวพ่อค้าที่มั่งคั่ง และนาคาโอกะ ชินตาโร ผู้สืบเชื้อสายมาจากผู้ใหญ่อำนาจ ซากาโมโตะเป็นตัวแทนฝ่ายชัทสุมา ช่วยพวกโซชูรับเรือรบและปืนจากบริษัทกลัฟเวอของอังกฤษ ในขณะที่โซคุนซึ่งปกครอง เมืองท่าเรือที่มีการค้ากับต่างชาติอยู่นั้น แกล้งให้พวกโซชูซื้ออาวุธต่างชาติได้ยาก โชคชะตาของซากาโมโตะและนาคาโอกะก็เหมือนกับทหารที่สนับสนุนระบบจักรพรรดินิยมทั้งหลาย เขาทั้งสองถูกฝ่ายสนับสนุนโซคุนลอบทำร้ายที่โรงแรมในเมืองเกียวโต ในปลายปี ค.ศ. ๑๘๖๗ ก่อนปีสุดท้ายของการวางแผนจะได้ผลสำเร็จ

การค่อย ๆ รวมตัวกันของชัทสุมาและโซชู ยังผลให้เกิดสนธิสัญญาฉบับลงนามที่เมือง เกียวโตในวันที่ ๘ มีนาคม ค.ศ. ๑๘๖๖ โดยโซโกและโอกุโบกับกิโตะ ชัทสุมาสัญญาจะทำให้ โซชูกลับไปมีบทบาทที่เกียวโตอีก และภายใต้เหตุการณ์แวดล้อมบางอย่างก็จะร่วมมือกัน ในอนาคตเพื่อความยิ่งใหญ่ของประเทศที่มีจักรพรรดิ อย่างไรก็ดี ชัยชนะอันง่ายดายของ พวกโซชูทำให้พวกชัทสุมาไม่จำเป็นต้องมาช่วยในครั้งนี้ และเป็นที่น่าประจักษ์กันว่าระบบ โตกุภาวะได้ถึงกาลอวสานแล้ว กองทัพโซคุนแพ้กองทัพของแคว้นเพียงแคว้นเดียว ทำให้ เห็นชัดว่าบ้านเมืองกำลังต้องการชุดแห่งอำนาจใหม่

วาระสุดท้ายของสถาบันโซคุน

โซคุนถึงแก่กรรมในระหว่างการรบกับโซชูครั้งที่สอง และไวกิจิซึ่งเป็นตัวเก็งที่ไม่น่าเลื่อมใสตั้งแต่สิบปีก่อนก็ได้ตำแหน่งต่อในเดือนมกราคม ค.ศ. ๑๘๖๗ แม้เขาจะรับตำแหน่ง ด้วยความลังเล ก็ได้พิสูจน์ให้เห็นว่าเป็นหัวหน้าที่เข้มแข็ง และด้วยความช่วยเหลือและ คำแนะนำจากนายเลออง รอส ก็เริ่มจัดระเบียบบริหารในระบบโซคุนใหม่ เขาเพิ่งเล็ง ในเรื่องการเปลี่ยนกองทหารให้ทันสมัย และยังมีัยสภากาสุโตะไปเป็นคณะรัฐมนตรี ตนเอง รับผิดชอบในงานบริหารหลายแขนงด้วยกัน เขาลดหน่วยราชการที่ไม่จำเป็นลง และ ยังเริ่มละทิ้งกฎเกณฑ์สมัยกลางหลายอย่าง อาทิเช่น กำหนดเท่านั้นที่จะตัดสินความสามารถใน ตำแหน่งการเมืองได้

ในปลายปี ค.ศ. ๑๘๖๖ ไวกิจิพยายามรวบรวมสภาเจ้าเมือง ซึ่งโซคุนจะยังคงมีฐานะ เป็นหนึ่ง แม้จะยอมสละอำนาจที่ควบคุมไว้คนเดียว อย่างไรก็ดี ความพยายามดังกล่าว คุไรโผล่ ราชสำนักก็ยืนยันจะเรียกประชุมสภานั้นในนามของตน แต่กระนั้นก็มีเจ้าเมืองที่ได้รับ

เชิญมาเพียง ๕ จากที่เชิญไปจำนวน ๒๐ ที่เหลืออยู่บ้านด้วยความกลัวหรือยังมิได้ตัดสินใจ มีการประชุมย่อยๆ ระหว่างไก่กับหัวหน้าแคว้นซัทสุมา โตสา อชิเซน และอวาจิมะ ในฤดูร้อน ค.ศ. ๑๘๖๗ แต่มิได้ผลแน่นอนแต่ประการใด

แคว้นโตสานั้นเป็นมิตรกับโซกุนอยู่ตามประเพณี แต่ก็ต้องการร่วมในการตัดสินใจเพื่ออำนาจใหม่ จึงเสนอให้มีการประนีประนอม โดยให้โซกุนคืนอำนาจทางกรเมืองให้แก่จักรพรรดิ ตลอดจนมอบตำแหน่งประธานเจ้าเมืองทั้งหลายให้ด้วย ข้อตกลงนี้จะช่วยแบ่งเบาภาระรับผิดชอบในกิจการบ้านเมือง และการติดต่อกับต่างประเทศที่โซกุนรับอยู่เวลานั้น และขณะเดียวกันโซกุนก็ยังคงมีอำนาจอยู่ มีแวนแคว้นส่วนตัว ซึ่งอย่างน้อยก็ใหญ่กว่าแคว้นใหญ่ๆ ถึงเจ็ดเท่าอยู่แล้ว และยังปราบอำนาจของโซชูและซัทสุมาลง ซึ่งแคว้นโตสาและแคว้นอื่นๆ เกรงกลัวอยู่นัก ไก่ยอมรับข้อเสนอดังกล่าวในวันที่ ๘ พฤศจิกายน ค.ศ. ๑๘๖๗ และได้รับเป็นผู้ดำเนินงานในราชสำนักร่วมกับรัฐบาลของชาติ แต่เมื่อส่งบัตรเชิญไปให้เจ้าเมืองอื่นๆ มาร่วมสภาที่เมืองเกียวโตกลับไม่ได้ผล ดังนั้น “การรื้อฟื้นพระราชวงศ์” ครั้งนี้จึงไม่ก่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลงแต่ประการใด

ในขณะนั้น ซัทสุมาซึ่งมีความผูกพันอยู่กับโซชูกียิ่งสนิทสนมกันมากขึ้น หลังสัญญาในปี ค.ศ. ๑๘๖๖ แล้ว ก็ตัดสินใจร่วมการรบกับโซชูเพื่อจะล้มอำนาจโซกุนลง ทั้งสองแคว้นเคลื่อนกองทัพเข้าไปในบริเวณเมืองเกียวโต และแอบรับคำสั่งจากสายลับในสำนักโซกุนในอินทรีจะทำลายโซกุนลง ในสำนักโซกุนนั้นมีพวกมีอิทธิพลอยู่ ๒ พวกสลับเปลี่ยนกันคือ ขุนนางพวกสนับสนุนโซกุนพวกหนึ่ง และพวกหัวปานกลางที่สนับสนุนการรวมราชสำนักและโซกุนนั้นอีกพวกหนึ่ง ขึ้นอยู่กับกำลังภายนอกที่จะเข้ามามีอำนาจในเกียวโต คำสั่งลับนั้นผ่านมาจากอิวากูระ โตโมมิ (ค.ศ. ๑๘๒๕-๑๘๘๓) ขุนนางผู้ดีที่มีความสนิทชิดชอบกับโอคุโบแห่งแคว้นซัทสุมา แผนนี้ได้แจ้งไปยังเจ้าเมืองโตสา แม้ว่าเจ้าเมืองโตสาจะลังเลอยู่ แต่ก็ตอบตกลงที่จะร่วมในรัฐบาลใหม่ ดังนั้นในวันที่ ๓ มกราคม ๑๘๖๘ (ตามปฏิทินที่ญี่ปุ่นระบุว่า วันที่ ๔ ของเดือน ๑๒ ปี ค.ศ. ๑๘๖๗) กำลังทัพของซัทสุมาและโซชูร่วมด้วยกำลังทัพของแวนแคว้นของอชิเซนและนาโกยา และของแวนแคว้นภายนอกของโตสาและอิโรชิมิในเกาะฮอนชูตะวันตก เข้ายึดพระราชวังและประกาศแผนการ “รื้อฟื้นพระจักรพรรดิ”

ไก่ยอมรับผลของการปฏิวัติครั้งนี้ และยกกองทัพกลับจากเกียวโตไปเมืองโอซากา เพื่อหลีกเลี่ยงการปะทะกับทัพราชสำนัก แต่ขุนนางที่ “สืบสกุล” และ “มาจากสกุลเดียวกัน” และขุนนางหลายคนของโซกุนมิได้เตรียมตัวที่จะเสียอำนาจให้แก่คู่แข่งกันไป เมื่อกองทัพ

หมู่หนึ่งซึ่งเกณฑ์มาจากปราสาทของพวกซัทสูมาที่เมืองเอโดะ กระทำการซึ่งผิดกฎหมายต่าง ๆ กำลังทัพของโชกุนจากปราสาทซัทสูมาก็เข้าปราบลงเสีย ดังนั้น เมื่อเอสุเป็นผู้นำกับแคว้นสกุลเดียวกันอีกแคว้นหนึ่ง กองทัพโชกุนก็เดินทางจากโอซากามายังกรุงเกียวโต กำลังทัพของราชสำนักแม้จะมีจำนวนมากกว่าและมีอาวุธและการเตรียมที่ดีกว่า จึงปรากฏว่าฝ่ายที่มีเทคโนโลยีเหนือกว่าเป็นฝ่ายได้ชัยชนะในวันที่ ๒๗ มกราคม ทหารโชกุนถูกขับไล่ไปยังเมืองฟุชิมิและเมืองโตบา ภาควัฒนเมืองเกียวโต และบริเวณรอบเมืองหลวงทั้งหมดก็ตกอยู่ในมือของพวกกบฏ

ผู้ชนะเดินทางต่อไปยังเมืองเอโดะ แม้ว่าผู้ติดตามและนายรอจะหวังว่าตำแหน่งโชกุนอาจจะรื้อฟื้นกลับคืนมาได้ด้วยอิทธิพลฝรั่งเศส ไก่กินั้น แต่เดิมมาจากพวกสนับสนุนจักรพรรดินิยมเมืองมิโตะ ตัดสินใจจะยอมแพ้ มีหัวหน้าขุนนางชื่อ คัทสึ อาวะ (ค.ศ. ๑๘๒๓-๑๘๘๙) ซึ่งเป็นคนถือธงของพวกโตกุกาวะ และเป็นผู้พัฒนากองทัพเรือให้โชกุน เป็นผู้จัดการยอมแพ้ คัทสึเคยเดินทางไปสหรัฐอเมริกาในปี ค.ศ. ๑๘๖๐ และเคยช่วยโชชูทำสัญญาใน ค.ศ. ๑๘๖๖ และเคยเป็นหัวหน้าพวกหัวปานกลางที่เมืองเอโดะ นอกจากนั้นเขายังสนับสนุนจักรพรรดินิยมในภาคตะวันตกเฉียงใต้ของญี่ปุ่น และสามารถรอดตายมาเป็นมิตรกับพวกผู้นำได้ในที่สุด ในเดือนพฤษภาคม ค.ศ. ๑๘๖๘ เขายอมแพ้กองทัพของพวกที่สนับสนุนจักรพรรดินิยม สละเมืองเอโดะ และตกลงกันว่าไก้ก็จะปลดขราไปซ่อนตัวอยู่ที่เมืองมิโตะ และทายาทของเขาซึ่งจะเป็นหัวหน้าสกุลโตกุกาวะจะลดขนาดที่ดินลงให้เหลือเพียง ๑ ใน ๑๐ ของที่ดินเดิม

อย่างไรก็ดี บรรดาผู้สนับสนุนโชกุนไม่ยอมรับการตัดสินใจครั้งนี้ การรบดำเนินต่อไปที่เมืองเอโดะ โดยเฉพาะในวันที่ ๔ กรกฎาคม רבกัน ณ ที่ที่ปัจจุบันเป็นสวนสาธารณะอุเอโนะ พวกผู้นำฝ่ายโชกุนหลายคนถูกฆ่าตาย แคว้นที่สืบสกุล เช่น เอซุ ในเกาะฮอนชูภาคเหนือ ซึ่งเคยสนับสนุนโชกุนมาตั้งแต่ ค.ศ. ๑๘๖๓ ก็ตั้งค่ายต่อต้านอย่างเข้มแข็ง แต่ฝ่ายแพ้งในเดือนพฤศจิกายน โอโนโมโตะ ทาเกอากิ (ค.ศ. ๑๘๓๖-๑๙๐๘) ผู้เคยศึกษาอยู่หลายปีในฮอลแลนด์ นำเรือในกองทัพโชกุน ๘ ลำออกจากอ่าวเอโดะเข้ายึดเมืองฮาโกดาเตะ และคุมเกาะฮอกไกโดทั้งหมด แต่ศูนย์กลางต่อต้านที่สุดท้ายนี้ถูกโจมตีหนัก ๆ อยู่ ๒ ครั้ง ก็พ่ายแพ้ในเดือนพฤษภาคม ค.ศ. ๑๘๖๙ ญี่ปุ่นก็ตกอยู่ในมือของพวกหัวรุนแรงทั้งหมด

การก่อตั้งรัฐบาลใหม่

โชกุนสงบไป เพราะแรงผลักดันจากชนต่างชาติและความต้องการ “ขับไล่” คนป่าเถื่อน ตลอดจนความยุ่งยากในสภาและแคว้นแคว้นที่เกี่ยวข้องกันซึ่งควรเป็นกำลังให้ กลับละทิ้งไป

จึงทำให้การล้มพวกโตกุกาเวง่ายเข้า ประเทศญี่ปุ่นประกอบด้วยแคว้นใหญ่่น้อย
จำนวนมาก บางแคว้นก็เล็กเกินไปมีอาจปฏิบัติสิ่งใดให้เกิดผลได้ ได้เพียงแต่มองอยู่ภาย
นอก ขณะที่ทหารหนุ่มๆหนุ่มหนึ่งที่มีกำเนิดธรรมดาเข้ายึดการปกครองแคว้นซัทsumaและโซชู
และมีสหายุผู้ตีพวกหนึ่งที่มีอิทธิพลในราชสำนักในที่สุด พวกซัทsumaและโซชูได้ช่วยชนะทั้ง
ชาติด้วยกำลังทหารนั่นเอง

แม้ว่าจะยึดอำนาจมาได้โดยง่าย การจะสร้างระบบใหม่เพื่อปกครองและแก้ปัญหาที่
โชกุนเคยประสบมามีใช่ของง่าย คณะปฏิวัติทำลายองค์การส่วนกลางที่เคยเป็นศูนย์กลาง
ของรัฐบาลไป ทำให้สมัยใหม่ดูอ่อนแอไม่แพ้สมัยเดิม เมื่อเปรียบกับความยิ่งใหญ่ของชน
ชาติตะวันตก และภาษีห้าเปอร์เซ็นต์ตามสนธิสัญญานั้นทำให้เศรษฐกิจของประเทศตกอยู่
ในฐานะลำบาก ไม่มีทางป้องกันสินค้าราคาถูกจากชนชาติตะวันตก

แต่รัฐบาลใหม่ได้เปรียบรัฐบาลเก่าสองประการด้วยกัน คือ ได้ดินหลุดจากชนบประเพณี
มาแล้ว ดังนั้นจึงสามารถเปลี่ยนแปลงได้อย่างรวดเร็ว ที่สำคัญกว่านั้นคือความยุ่งยากใน
ช่วงระยะเวลาสิบห้าปีตั้งแต่นายพลเปอริมาแล้ว ช่วยอธิบายให้เห็นว่าญี่ปุ่นจะรักษาเอกราช
อยู่ได้ด้วยวิธีใด ที่จะไล่ “คนป่าเถื่อน” ออกไปนั้นดูเป็นไปไม่ได้ และญี่ปุ่นจำเป็นจะต้อง
พยายามพัฒนาเทคนิคทั้งในด้านการทหารและการอุตสาหกรรมให้เท่าชนชาติตะวันตก เมื่อ
นั้นจึงจะรู้สึกปลอดภัยจากชาติตะวันตก ควรได้สิทธิในการควบคุมภาษีของตนเองคืนมา
และลดความไม่เท่าเทียมกันในประเด็นบางอย่างในสนธิสัญญาต่าง ๆ ลง เป็นที่ประจักษ์ว่า
ก่อนที่ญี่ปุ่นจะมีภาวะเศรษฐกิจและการทหารเท่าเทียมชนชาติตะวันตกก็จะต้องจัดตั้งรัฐบาล
ส่วนกลางที่ทันสมัยขึ้นใหม่และดำเนินการจัดการปรับปรุงเศรษฐกิจและสังคมได้ต่อไป

ผู้นำใหม่

ในหลัก “การฟื้นฟูจักรพรรดิ” นั้นเริ่มต้นในวันที่ ๓ มกราคม ค.ศ. ๑๘๖๘ และมีการตั้ง
ตำแหน่งใหม่และสภาต่าง ๆ ขึ้นอย่างกะทันหันที่เมืองเกียวโต แต่รัฐบาลก็ยังมิได้มีแผน
การใดๆที่แน่ชัด หรือมีนโยบายใดที่แน่นอนที่จะดำเนินต่อไป นอกเหนือไปจากการ “ฟื้นฟู
จักรพรรดิ” ที่กล่าวไว้ และเมื่อมาถึงจุดนี้ก็เป็นเรื่องของสัญลักษณ์มากกว่านโยบายที่เป็น
ประโยชน์ พระจักรพรรดิเป็นที่รวมของอำนาจที่ถูกต้อง แต่ทั้งนี้มิได้หมายความว่าพระองค์
จะเป็นผู้ปกครอง ชาวญี่ปุ่นคุ้นเคยกับพระจักรพรรดิที่เป็นหุ่นและการที่โชกุนและเจ้าเมือง
จะกลับมามีอำนาจปกครองเป็นส่วนตัวเมื่อใดก็ได้ ฐานะของพระจักรพรรดิในหลายพันปี
ที่ผ่านมา แม้แต่ก่อนสมัยศักดินา มีหน้าที่ประกอบพิธีการ และเป็นสัญลักษณ์เป็นส่วน
ใหญ่ น้อยคนนักที่จะหวังให้พระจักรพรรดิรับผิดชอบกับรัฐบาลด้วยพระองค์เอง

จักรพรรดิโกโมไม่โปรดพวกจักรพรรดินิยมหัวรุนแรง เมื่อจักรพรรดิสวรรคตในต้นปี ค.ศ. ๑๘๖๗ พระโอรส คือ เจ้าชายมัทสึฮิโตะ ซึ่งขณะนั้นมีพระชนมายุได้ ๑๔ พรรษา ขึ้นครองราชสมบัติต่อและทรงปกครองแผ่นดินสืบมาจนถึงปี ค.ศ. ๑๘๑๒ เป็นระยะเวลาที่จะมีอิทธิพลและทำความประทับใจได้เป็นอย่างดี ในปฏิทินประจำปี เปลี่ยนเรียกปี ค.ศ. ๑๘๖๘ เป็นเมจิ (การปกครองที่รุ่งเรือง) และชาวญี่ปุ่นนำระบบที่ชาวจีนยังคงใช้มาตั้งแต่สมัยต้นราชวงศ์หมิง ในปี ค.ศ. ๑๓๖๘ ที่จะมีสมัยโตสมัยหนึ่งเพียงสมัยเดียวในรัชกาลหนึ่งๆ เจ้าชายมัทสึฮิโตะจึงรู้จักกันต่อมาในนามของจักรพรรดิเมจิ และเมื่อสวรรคตก็ได้พระสมณนามเมจิ และเป็นจักรพรรดิเมจิ นับแต่นั้นมา พระองค์เป็นสัญลักษณ์ของขบวนการเปลี่ยนประเทศญี่ปุ่นให้ทันสมัย แต่ใน ค.ศ. ๑๘๖๘ นั้น พระองค์ยังทรงพระเยาว์เกินไปที่จะทรงครองราชย์โดยลำพังพระองค์ และดูเหมือนว่าพระองค์จะทรงมีผู้ช่วยกำหนดนโยบายมากกว่าหนึ่งคนเรื่อยมา

ถ้าพระจักรพรรดิยังไม่พร้อมจะปกครอง ก็อาจจะเป็นไปได้ว่าขุนนางชั้นสูงผู้สืบเชื้อสายมาจากสกุลฟูจิوارา ซึ่งเคยปกครองประเทศญี่ปุ่นมาเป็นเวลาหลายศตวรรษก่อนสมัยกลางควรรปกครองแผ่นดิน พวกฟูจิวาราก็น่าจะเช่นนั้น และพยายามรื้อฟื้นตำแหน่งและองค์การต่างๆ ในราชสำนัก บางคนเป็นผู้ควบคุมหลักฐานเกี่ยวกับสิทธิอันชอบธรรมของพระจักรพรรดิ ก็มามีอำนาจในรัฐบาลใหม่ โดยเฉพาะอย่างยิ่งอิwakura ซึ่งเป็นผู้รับคำสั่งมาให้ชัชสุมาและโซซุล์มโซกุลงเสีย ขุนนางคนอื่นที่มีอิทธิพลในวงการเมือง คือ ชันโย ซึ่งมาในกองทัพของโซซุล์มเมืองเกียวโต หลังจากห่างไกลไปจากราชสำนักมาช้านาน แต่ขุนนางคนอื่น ๆ หรือเจ้าชายทั้งหลายได้รับการฝึกหัดให้เหมาะจะเป็นผู้นำ ต่างก็มีบทบาทเป็นสัญลักษณ์ที่ดีในหมู่คนชั้นสูงในวงการรัฐบาล โดยมีลูกน้องที่เป็นคนธรรมดาเป็นผู้จัดแจงให้

เนื่องด้วยพวกหัวรุนแรงในภาคตะวันตกเฉียงใต้ของประเทศญี่ปุ่น กระทำการไปในนามของเจ้าเมืองในแคว้นของตนตั้งแต่เริ่มแรก เป็นของธรรมดาที่เจ้าเมืองเหล่านี้จะมีบทบาทในรัฐบาลใหม่ แต่กระนั้นบทบาทของเขาก็เป็นเพียงสัญลักษณ์เหมือนกันดังที่เคยเป็นในแคว้นแคว้นของตนมาแต่ก่อน บุคคลผู้เข้มแข็ง เช่น ชิมาสุ อิซามิทสึ แห่งแคว้นชัชสุมา และเจ้าในตระกูลเดียวกัน คือ มัทสึโตะระ โคอิ นั้นได้ตำแหน่งสูงในสมัยต้นๆ แต่ถอนตัวออกในไม่ช้า

บทบาทผู้นำที่แท้จริงส่วนใหญ่อยู่ในมือของทหารผู้เคยร่วมในการปฏิวัติ การแสดงบทบาทในท่ามกลางพวกเจ้าเมือง ขุนนางในราชสำนัก และจักรพรรดินั้น ระเบียบการอันเกี่ยวเนื่องกับความมีอำนาจนี้จะต้องใช้ไหวพริบที่ดี หาผู้แสดงยาก บทบาทผู้นำค่อยเลือนลอย

ลักษณะต่าง ๆ ของรัฐบาลญี่ปุ่นสมัยใหม่นี้เป็นผลสืบเนื่องมาจากการปกครองที่เคยมีมาในอดีตที่มีการปกครองด้วยหมู่ชน มิใช่คนๆ เดียวปกครอง เป็นปกติวิสัยซึ่งอาจย้อนสืบไปได้ไกลถึงศตวรรษที่ ๑๓

ลักษณะที่เด่นในหมู่ผู้นำก็คือ ความหนุ่มแน่น สามนายจากสกุลทหารคือ กิโดแห่งแคว้นโซชู และโอคุโบและไซโกจากแคว้นซัทsuma จัดว่าเป็นผู้มีอาวุโสที่สุด กล่าวคือใน ค.ศ. ๑๘๖๘ มีอายุระหว่าง ๓๕-๔๑ ปี และเป็นผู้นำแคว้นตนมาหลายปี อิโนอุเอและอิโตแห่งแคว้นโซชูอายุ ๓๓ และ ๒๗ ปีตามลำดับ ผู้ที่มีอายุแก่ที่สุดในหมู่ คือ ชุนนางในราชสำนักชื่อ อิวากูระอายุประมาณ ๔๓ ปี และชันโยอายุเพียง ๓๑ ปี

ลักษณะอีกประการหนึ่งของผู้นำสมัยใหม่ คือ มาจากกำเนิดธรรมดา หากมิได้มีความเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นใน ค.ศ. ๑๘๕๓ แล้ว อิวากูระและชันโยก็คงเป็นเพียงข้าราชการชั้นเล็ก ๆ ในราชสำนักจน ๆ ที่มีได้อำนาจทางการเมืองแต่ประการใด ทหารที่มีสกุลดีจำนวนน้อย เช่น กิโด อาจก้าวขึ้นไปสู่ตำแหน่งที่มีอำนาจได้ในแคว้นของตน หรือในกรณีของกัทสึในสำนักโชกุน แต่คนที่มาจากสกุลทหารชั้นต่ำ ดังเช่น ไซโก และอิโต จะเป็นมากกว่าทหารหรือผู้นำในค่านิยมปัญญาในส่วนท้องถิ่นไปไม่ได้

การที่ผู้นำรุ่นใหม่มีกำเนิดจากสกุลธรรมดานั้น อาจนำไปอธิบายเกี่ยวกับบุคคลเหล่านั้นได้อีก ๒ ประการ คือ ต้องเห็นชัดว่าเป็นคนมีสติปัญญาดีเป็นพิเศษ มิฉะนั้นแล้วจะมีอาจก้าวขึ้นสู่ความมีอำนาจได้เป็นแน่นอน และคนเหล่านั้นมีความผูกพันกับยุคเก่าแต่เพียงเล็กน้อย การมีอำนาจของเขาขึ้นมาแทนที่ชนชั้นสูงในสมัยกลาง และส่วนมากเข้าใจความข้อนี้ดี จึงเริ่มเปิดระบบเสรีที่จะให้คนมีความสามารถเข้ามาร่วมในวงงานตั้งแต่เริ่มแรก

นโยบายใหม่

ก่อนหน้าจะล้มโชกุนลง คณะปฏิวัติเริ่มวางแผนการของรัฐบาลใหม่ ในวันที่ ๖ เมษายน ค.ศ. ๑๘๖๘ จักรพรรดิพระองค์ใหม่ออก “สัตยาธิษฐาน ๕ ข้อ”^๑ ที่มักเรียกเป็นภาษา

^๑ สัตยาธิษฐาน ๕ ข้อ ในปี ค.ศ. ๑๘๖๘

๑. สมาชิกปรึกษาจะต้องตั้งขึ้นทั่วไป และเรื่องทุกเรื่องควรให้ปรึกษากันเป็นส่วนรวม
๒. ชนทุกชั้นไม่ว่าชั้นต่ำหรือชั้นสูง จะร่วมมือเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันในการบริหารงานของรัฐ
๓. คนธรรมดา ไม่ต่ำกว่าข้าราชการพลเรือนและทหารจะได้ทำงานตามความถนัด เพื่อที่จะได้มีความพอใจทั่วกัน
๔. จะขจัดธรรมเนียมที่ไม่ดีในอดีตให้สิ้นไป และทุกอย่างจะขึ้นอยู่กับกฎของธรรมชาติ
๕. จะแสวงหาความรู้ต่าง ๆ ทั่วโลก เพื่อจะสนับสนุนพื้นฐานการปกครองของพระจักรพรรดิ (จากหนังสือ พื้นฐานของประเพณีญี่ปุ่น แต่งโดย สุโนดา, เกอ บาร์ และคีน หน้า ๖๔๔)

อังกฤษว่า “กฎบัตรสัตยาธิษฐาน” มีนายทหารสองนายจากแคว้นอซีเซนและโตสาเป็นผู้ร่าง และกิดอเป็นผู้แก้ไข สัตยาธิษฐานข้อสองนั้นมุ่งเพียงความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของชาติ แต่ข้ออื่นๆ มีใจความสำคัญกว่า ข้อที่หนึ่งที่ว่าด้วย “สภาทั่วไป” นั้น มุ่งหวังจะสร้างประชาธิปไตย ซึ่งบุคคลเหล่านั้นก็ยังไม่มีความรู้เพียงพอ แต่เป็นที่ยืนยันได้ว่าส่วนประกอบเหล่านั้นซึ่งแม้จะมีได้แทนหมู่คณะที่เกี่ยวข้องนั้น ก็จะไม่สูญหายไปในการรัฐบาลผู้วางกรอบข้อความเหล่านี้ ผู้ร่างข้อความนี้คงมีแผนในใจที่จะรวมนายทหารที่มีความทะเยอทะยานในแคว้นต่าง ๆ เข้าไว้ แท้จริงแล้วสภาที่ตั้งขึ้นต่อมา ๔ สภานั้น รวมผู้แทนจากแคว้นแคว้น ซึ่งมาร่วมกับส่วนกลางในระหว่าง ค.ศ. ๑๘๖๘-๑๘๗๐ แต่เนื่องจากมิได้มีประสบการณ์ในเรื่องสภาผู้แทน จึงไม่ได้ผลและในที่สุดก็ล้มเลิกไป

สัตยาธิษฐานข้อที่สามนั้นเป็นหลักการของคณะปฏิวัติ รวมเอาความทะเยอทะยานส่วนตัวและประสบการณ์ของคนรุ่นใหม่ซึ่งควบคุมรัฐบาลเข้าไว้ ให้ความหวังว่าคนทุกชั้นจะมีโอกาสประกอบอาชีพโดยปราศจากความขุ่นข้องใจ ความจริงแล้ว กฎเกณฑ์ของชนชั้นสมัยศักดินาได้จบสิ้นลงไปแล้ว และอาชีพต่างๆ ของตนก็หมดสิ้นไป ต่างก็มุ่งรอความหวังที่จะมีความเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วขึ้น แม้ว่าจะมีการเปลี่ยนแปลงที่มีได้กำหนดไว้ในข้อ ๔

สัตยาธิษฐานข้อสุดท้ายนั้นสำคัญที่สุด “จะแสวงหาความรู้ต่าง ๆ ทั่วโลก เพื่อนำมาสนับสนุนการปกครองของจักรพรรดิ” ความข้อนี้จะเป็นปรัชญาพื้นฐานของกระบวนการทั้งหมด ญีปุ่นจะพัฒนาประเทศให้ทันสมัยและเข้มแข็งด้วยการใช้ความรู้ตะวันตก ความเป็นความจริงที่ไม่ยอมรบกันว่าคำขวัญ “ขับไล่พวกป่าเถื่อน” ซึ่งเคยรุนแรงในราชสำนัก และให้ผลกับการที่พวกหัวรุนแรง เช่น โซชู และซัทสึมามีอำนาจขึ้นมาและล้มโชกุนลงเสียได้ เป็นของธรรมดาที่หัวหน้าใหม่ๆ นั้นมิได้ละเลื้มความรู้สึกต่อต้านต่างชาติที่เคยมีมาแต่ก่อน พวกเขาจึงตั้งใจจะใช้วิธีการที่ฉลาดกว่ากับชนต่างชาติ เป็นการแน่ชัดว่าการป้องกันประเทศ ญีปุ่นจากชนชาติตะวันตกนั้นอยู่ที่การสร้างรูปแบบ “ประเทศที่มั่งคั่งและเข้มแข็งทางการทหาร” (ฟูโกกุเคียวเฮย) ซึ่งจะทำให้ได้โดยใช้เทคโนโลยีตะวันตก

การเผชิญกับนโยบายต่างประเทศนั้นเห็นมาตั้งแต่เดือนมีนาคม ค.ศ. ๑๘๖๘ แล้ว เมื่อผู้นำใหม่จัดให้จักรพรรดิพระองค์ใหม่รับทูตต่างประเทศที่เมืองเกียวโต และยังทำให้เห็นชัดว่าจะไม่ปล่อยให้มีการโจมตีชาวต่างประเทศโดยไม่รับผิดชอบอีก หัวหน้าทั้งสองฝ่ายที่ขัดแย้งกัน คือ ฝ่ายสนับสนุนกำลังของจักรพรรดินิยมและทหารเรือ และนักเดินเรือชาวฝรั่งเศสในบริเวณเมืองโอซากาในต้นปี ค.ศ. ๑๘๖๘ ถูกบังคับให้ฆ่าตัวตาย และได้รับค่าเสียหายในทันทีทันใด เมื่อทหารญี่ปุ่นสองคนลอบทำร้ายรัฐมนตรีอังกฤษในระหว่างเดินทาง

ไปเฝ้าพระเจ้าจักรพรรดิ โกโต โชจิโร (ค.ศ. ๑๘๓๘—๑๘๘๗) ทหารชั้นผู้ใหญ่จากแคว้นโตสะ ซึ่งเคยช่วยนำทางให้ซัทsumaและโชชูมารวมกันได้นั้น ตัดศีรษะผู้ร้ายคนหนึ่งได้ทันที และผู้ร้ายอีกคนหนึ่งก็ถูกฆ่าเช่นเดียวกับนักโทษสามัญ

แม้ว่าการรวมอำนาจจะมีได้แถลงไว้อย่างชัดเจนในกฎบัตรสัถยาริฐานนั้น แต่ก็ยังเป็นนโยบายพื้นฐานของรัฐบาลใหม่ รัฐบาลของพระเจ้าจักรพรรดินั้นมิได้ตั้งขึ้นเพื่อทดแทนสถาบันโชกุนเท่านั้น แต่เป็นที่คาดหวังกันว่าจะควบคุมอำนาจทั่วประเทศมากกว่าที่เคยมีมาในอดีต เพื่อให้การดำเนินงานไปตามความประสงค์ หัวหน้าใหม่ๆ จึงเปลี่ยนชื่อเมืองเอโดะเป็นเมืองโตเกียว ซึ่งแปลว่า “เมืองหลวงของภาคตะวันออก” ในวันที่ ๓ กันยายน ค.ศ. ๑๘๖๘ และในเดือนพฤษภาคมก็เชิญเสด็จพระเจ้าจักรพรรดิมาประทับยังปราสาทเก่าของโชกุนในเมืองเอโดะนั้น และเมืองโตเกียวก็ได้เป็นเมืองหลวงญี่ปุ่นสืบต่อมาอีกกว่า ๒ ศตวรรษครึ่ง

องค์ประกอบของรัฐบาล

การที่จะตั้งนโยบายต่าง ๆ ขึ้นใหม่นั้นง่ายกว่าที่จะปฏิบัติให้ได้ผล รัฐบาลใหม่เป็นทายาทของสถาบันโชกุน ซึ่งขบปัญหาต่างประเทศไม่ตก ตลอดจนต้องพระคลังก็ว่างเปล่า และมีเคยมีอำนาจปกครองญี่ปุ่นทั่วประเทศ มิหนำซ้ำยังเสียอำนาจที่เคยมีมาในอดีตเสียเกือบหมดสิ้น มิได้มีผู้นำใหม่คนใดเลยที่เคยมีประสบการณ์ควบคุมชาติทั้งชาติ และยังมีได้มืองค์การรัฐบาลใด ๆ เลยที่เหมาะสมสำหรับจุดมุ่งหมายนี้ แต่ด้วยความพยายามและความผิดพลาดก็สามารถสร้างระบบรัฐบาลที่ใช้ได้ผลได้ ด้วยการเปลี่ยนแปลงรายละเอียดเสียบ้าง

การทดลองครั้งแรกในวงการรัฐบาลนั้นรู้จักกันทั่วไปว่า “ตำแหน่งทั้งสาม” (ชั้นโชกุ) ตั้งขึ้นในวันที่ ๓ มกราคม ค.ศ. ๑๘๖๘ ในวันที่มีการฟื้นฟูกันนั่นเอง ตำแหน่งทั้งสามนั้นมี (๑) อธิบดี ตำแหน่งซึ่งตั้งขึ้นสำหรับเจ้าในพระราชวงศ์ (๒) สภาที่ปรึกษา ประกอบด้วยขุนนางในราชสำนักและเจ้าเมืองที่สำคัญๆ และ (๓) หมู่สมาชิกสภา (ชั้นโย เปลี่ยนชื่อเป็น ชั้นจิ ใน ค.ศ. ๑๘๖๙) ประกอบด้วยคณะหัวหน้านายทหารหนุ่ม ตำแหน่งสุดท้ายนี้จะใช้อำนาจในบรรดาตำแหน่งการเมืองในระยะต้น และจะคงอยู่ในรูปใดรูปหนึ่งอีกต่อมากว่ายี่สิบปี อาจจัดได้ว่ามีความสำคัญที่สุดด้วยเหตุผลหลายประการด้วยกัน เพราะเป็นที่รวมของผู้สำเร็จ เป็นจำนวนมาก

หลังจากตั้งตำแหน่งทั้งสาม ตลอดจนสภาที่ปรึกษาและกรมกองในการบริหารงานเป็นจำนวนมากเพิ่มเติมแล้ว ในวันที่ ๑๑ มิถุนายน ค.ศ. ๑๘๖๘ ก็มีการแก้ไขโครงสร้างของรัฐบาลใหม่ มีการประกาศใช้รัฐธรรมนูญ ซึ่งรวมเอา “สัถยาริฐาน ๕ ข้อ” และสภาที่ปรึกษา

ของรัฐ (ดาโจกัน) ได้ชื่อมาจากสถาบันการเมืองโบราณ เป็นการเลียนแบบการแบ่งแยกอำนาจคล้ายของรัฐบาลอเมริกัน สถาปนาแบ่งเป็นหน่วยกฎหมายซึ่งรู้จักกันโดยทั่วไปว่า กองคันคว่ำหาหลักฐาน (ซึ่งแบ่งออกอีกเป็นสองกอง) ฝ่ายบริหารนั้นเรียกว่า กองบริหาร และหน่วยบริหารอื่นๆ อีก ๖ หน่วย

ดังนั้น จึงไม่น่าแปลกใจเลยที่การแบ่งงานแบบที่คนเข้าใจครึ่งไม่เข้าใจครึ่งนี้จะดำเนินไปไม่ได้ผล ในฤดูใบไม้ผลิ ปี ค.ศ. ๑๘๖๙ มีการเปลี่ยนแปลงกองกฎหมายใหม่ ต่อมาในวันที่ ๑๕ สิงหาคม มีประกาศเปลี่ยนแปลงรัฐบาลใหม่ สถาปนาที่ปรึกษาของรัฐก็ยังเป็นส่วนงานที่สำคัญอยู่ และหน่วยบริหารอีก ๖ หน่วย ซึ่งบัดนี้เรียกว่ากระทรวง ขึ้นกับสภา แต่หลังการประชุมครั้งที่ ๒ ในปี ค.ศ. ๑๘๗๐ แล้วก็ไม่เคยมารวมกันอีก ในการเลียนแบบโครงสร้างของรัฐบาลโบราณ และในการยอมรับว่าลัทธิชินโตและพระราชวงศ์ญี่ปุ่นมีความสัมพันธ์ต่อกันเป็นพิเศษ จึงตั้งทบวงลัทธิบูชาชินโต (จินกิกัน ตามตัวอักษรเรียกว่า “ทบวงแห่งเทพดาทั้งหลาย”) ขึ้นมานอกเหนือไปจากสภาที่ปรึกษาแห่งรัฐ และรื้อฟื้นระบบการแต่งตั้งตำแหน่งในราชสำนักแบบโบราณขึ้นมาในรัฐบาลใหม่ทั้งสิ้น

ในที่สุดในวันที่ ๑๓ กันยายน ค.ศ. ๑๘๗๑ ก็มีการเปลี่ยนแปลงใหม่อีก สภาการปกครองของรัฐแบ่งออกเป็น ๓ กรมด้วยกัน คือ กรมซ้าย (ซาอิน) ซึ่งโดยหลักการมุ่งในเรื่องร่างกฎหมายโดยเฉพาะ กรมขวา (ยูอิน) เป็นกรมให้คำแนะนำ กระทรวงทบวงกรมต่างๆ และกรมกลาง (โซอิน) ซึ่งคุมอำนาจในการร่างกฎหมายและให้คำแนะนำแก่กระทรวงทบวงกรมต่างๆ รวมทั้งทบวงบูชาลัทธิชินโตซึ่งมาบัดนี้ลดลงเป็นเพียงกระทรวงธรรมดา

การเปลี่ยนแปลงองค์ประกอบต่างๆ ของรัฐบาลอย่างรวดเร็วนั้น ยังสำคัญน้อยกว่าคนที่สังกัดอยู่ในกรมกองนั้น พระจักรพรรดิเคยแวดล้อมอยู่ด้วยเสนาบดี ๓-๔ คน มากกว่าพันปี และชั้นโยกกับอิวาคุระได้รับแต่งตั้งขึ้นสู่ตำแหน่งสูงนี้ใน ค.ศ. ๑๘๖๘ และอยู่ในตำแหน่งนั้นตลอดมาจนถึงแก่กรรม มิฉะนั้นแล้วบุคคลผู้อยู่ในตำแหน่งสำคัญๆ ในรัฐบาลเป็นเพียงหุ่นเท่านั้นเอง เลือกสรรมาจากคนชั้นสูงในราชสำนัก และเจ้าเมืองชั้นนำ งานจริง ๆ ของรัฐบาลนั้นส่วนใหญ่อยู่ในมือของหัวหน้าทหารซึ่งเลื่อนตำแหน่งขึ้นมาในฐานะที่ต้องรับผิดชอบมากขึ้น เริ่มตั้งแต่ ค.ศ. ๑๘๗๑ เมื่อโอคุโบเป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงคลัง แต่ทราบจนกระทั่ง ค.ศ. ๑๘๗๓ จึงมีกฎให้บรรดาทหารหนุ่มๆ เหล่านั้นได้มาเป็นเจ้าทบวงและเริ่มบริหารงานจริง ๆ

การรวมรัฐบาล

เพื่อให้องค์การกลางของรัฐบาลรวมการปกครองเข้ามาสู่ส่วนกลางได้ รัฐบาลใหม่

ต้องมีอำนาจควบคุมแคว้นต่าง ๆ ๒๖๕ แคว้น แม้ในคันทฤษฎีแล้วจะมีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ในระหว่างที่โซกุนเสื่อมอำนาจลง แคว้นบางแคว้นก็เป็นอิสระเต็มที่ จึงมิใช่เป็นของง่ายที่รัฐบาลใหม่จะประสบผลสำเร็จรวมแคว้นเหล่านั้นได้ เพราะแทบจะไม่มีอำนาจทางทหารเลย นอกจากที่บางแคว้นจะให้ยืมมา และแม้ว่าจะมีทฤษฎีที่จักรพรรดิเป็นผู้ทรงอำนาจอันชอบธรรมก็ตาม การฟื้นฟูจักรพรรดิทั้งหมดนั้นเริ่มต้นด้วยแคว้นที่เข้มแข็งบางแคว้น ซึ่งหัวหน้าแคว้นส่วนมากก็ต้องการทำให้แคว้นของตนเด่นกว่าแคว้นอื่นๆ และไม่ต้องการให้แคว้นของตนสูญหายไปเลย

ในสภาพแวดล้อมเช่นนี้ จึงน่าประหลาดใจที่ผู้นำรุ่นใหม่มายอมให้รวมแคว้นของตน เหตุการณ์เหล่านี้จะเป็นไปมิได้เลย นอกจากผู้นำรุ่นใหม่จะเห็นว่ารัฐบาลที่รวมกันได้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันเท่านั้นเป็นของจำเป็นแก่ชาติ ถ้าเขามีได้มีอิทธิพลในแคว้นของเขา มิได้เป็นผู้สนับสนุนการฟื้นฟูจักรพรรดิ และนำกองทัพส่วนใหญ่มาช่วยรัฐบาลใหม่ ยิ่งกว่านั้น อนาคตอันมีตมก็มีส่วนช่วยให้ผู้นำในเมืองโตเกียวดักตึงใจได้ เพราะประจักษ์กันโดยทั่วไปว่าควรเริ่มมีการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองขึ้น และแคว้นทั้งหลายไม่ต้องการจะถูกทอดทิ้งอยู่เบื้องหลังการเปลี่ยนแปลงครั้งนี้ ด้วยเกรงกลัวว่าจะถูกกันออกจากความเป็นผู้นำของชาติ แต่ผู้นำแคว้นบางคนก็เห็นว่า การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นก็เพื่อนำญี่ปุ่นไปสู่รัฐที่มีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ซึ่งจะไม่มีที่สำหรับความเป็นหนึ่งของแคว้นใด ๆ อีกต่อไป

ในรัฐธรรมนูญปี ค.ศ. ๑๘๖๘ รัฐบาลใหม่ระบุอำนาจสูงสุดของสภาที่ปรึกษาของรัฐไว้ กำหนดจำนวนบริวารของเจ้าเมืองที่จะเดินทางไปทั่วประเทศได้ และให้สิทธิรัฐบาลกลางที่จะเก็บภาษีจากบรรดาเจ้าเมืองและทหาร แม้ว่าระบบการเก็บภาษีของชาติเริ่มพอเป็นไปได้ แคว้นอิสระดั้งเดิมของโซกุนถูกแบ่งแยกออกเป็นส่วน ๆ เพื่อให้ปกครองง่ายเข้า และโอนตำแหน่งบางตำแหน่งในแคว้นไปขึ้นโดยตรงกับรัฐบาลกลาง และภายในสองปีการบริหารแคว้นต่าง ๆ ใช้วิธีประมาณส่วนที่แบ่งแยกเป็นลำดับไป ดังนั้นแคว้นต่าง ๆ เลิกคุมเศรษฐกิจของตนใน ค.ศ. ๑๘๖๙ เพราะเส้นทางขนส่งไม่สะดวกและอัตราภาษีก็ได้ถูกลดลงไป

ขณะนั้น กิโดและโอกุโบได้เขียนบทความอย่างถ่อมตน ชักชวนเจ้าผู้ครองแคว้นต่าง ๆ เช่น โซชูและซัทสุม่า และเจ้าผู้ครองแคว้นภายนอกทางฝั่งตะวันตกของญี่ปุ่นอีกสองแคว้นด้วยกัน คือ แคว้นโตสโนเกาะชิโกกุ และแคว้นอิเซนโนเกาะคิวชู ให้มอบคืนแคว้นของตนให้แก่พระจักรพรรดิ ซึ่งทำพิธีมอบคืนกันในวันที่ ๕ มีนาคม ค.ศ. ๑๘๖๙ เจ้าผู้ครอง

แคว้นอื่นๆ ต่างก็ตามอย่าง เพราะไม่ต้องการให้รัฐบาลใหม่ก็ดักกันตน ในเดือนกรกฎาคม รัฐบาลกลางก็สามารถสั่งให้แคว้นที่เหลือยอมสละอำนาจในแคว้นของตนเสีย

กล่าวโดยทั่วไป การกระทำครั้งนี้เป็นการนำแคว้นแคว้นต่างๆ มาจดทะเบียนเป็นพิธีเท่านั้น เพราะเจ้าผู้ครองแคว้นทั้งหลายต่างก็ได้รับแต่งตั้งเป็นข้าหลวงในแคว้นแคว้นเดิมของตนนั่นเอง อย่างไรก็ตาม การเปลี่ยนแปลงในเรื่องตำแหน่งนี้ทำให้ลดจำนวนแคว้นแคว้นลงอีกใน ๒ ปีต่อมา ในต้นปี ค.ศ. ๑๘๗๑ ผู้นำหลายคนในรัฐบาลใหม่นำคณะทูตไปยังแคว้นซัทสูมาโซชู และโตสา เพื่อหาเสียงสนับสนุนจากแคว้นเหล่านั้น ดังนั้น ในวันที่ ๒๙ สิงหาคม รัฐบาลใหม่ก็ประกาศยุบแคว้นแคว้นทั้งหลายลง พวกเจ้าผู้ครองแคว้นและทหารทั้งหลายต่างงงันและรวมตัวกันอยู่อย่างสงบ มีบางคนคัดค้านโดยใช้วิธีใหม่ คือ แอบฆ่าบุคคลในวงการเมือง แต่ก็มิได้มีการต่อต้านที่เป็นปึกแผ่นแต่อย่างใด ประเทศญี่ปุ่นแบ่งออกเป็น ๓ เขต (ฟู) และ ๗๒ มณฑล (เคน) มีข้าหลวงแต่งตั้งจากรัฐบาลกลางออกไปปกครอง วิธีแบ่งเขตดังกล่าวคงยังเป็นพื้นฐานของรัฐบาลส่วนภูมิภาคต่อไป แม้ว่าใน ค.ศ. ๑๘๘๘ จะลดจำนวนลงเป็น ๓ เขตใน และ ๔๒ เขตนอก (แยกเกาะชอกไกโดและหมู่เกาะริวกิวออก)

การรวมอาณาจักรใหม่

มีสาเหตุหลายประการที่จะใช้อธิบายการที่แคว้นต่างๆ ต้องยอมหมดอำนาจลง แม้ว่าบางแคว้นมีประสิทธิภาพทางการเมืองมากกว่า ๔ ศตวรรษ แท้จริงแคว้นต่างๆ นั้นต่างแตกแยกกันอยู่แล้ว ต่างระแวงสงสัยซึ่งกันและกัน และมีอาจรวมตัวกันต่อต้านรัฐบาลใหม่ได้ ขณะที่รัฐบาลอาจเรียกความสนับสนุนจากส่วนต่างๆ ของประเทศได้ โดยการเผยแพร่ความคิดใน “การฟื้นฟูพระราชวงศ์” และการรวมชาติให้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน เพื่อต่อต้านศัตรูต่างชาติ ยิ่งกว่านั้น แคว้นต่างๆ หลายแคว้นก็มีหนี้สินรุงรัง และถูกกระทบกระเทือนจากความเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วอยู่มาก จึงมีอาจตั้งตัวอยู่เป็นเอกเทศได้ รัฐบาลที่กรุงโตเกียวจึงสามารถมีอำนาจคุมการปกครองแคว้นต่างๆ ได้ที่ละเล็กละน้อย และในที่สุดก็ให้เงินเจ้าผู้ครองแคว้นเพื่อตั้งตัวจำนวนมาก ๆ

ในค.ศ. ๑๘๖๘ เจ้าผู้ครองแคว้นในฐานะเป็นข้าหลวงปกครองแคว้น ได้รับแบ่งเงินรายได้ส่วนตัวเป็นอัตราหนึ่งในสิบของภาษีที่เก็บได้ในแคว้น และยังคงรับต่อมาจน ค.ศ. ๑๘๗๑ เพราะนับแต่นั้นมาแล้ว รัฐบาลกลางรับผิดชอบกับรายได้ของรัฐบาลท้องถิ่นทั้งหมด รวมทั้งจ่ายเงินชดเชยให้แก่ทหาร และใช้หนี้ของแคว้นแคว้นคืนให้ ทำให้เจ้าผู้ครองนครมีฐานะการเงินดีขึ้นกว่าแต่ก่อน

ทหารกลับได้รับส่วนแบ่งน้อยลง รัฐบาลลดเบี้ยเลี้ยงทหารลง ๕๐ เปอร์เซ็นต์หรือมากกว่า อย่างไรก็ตาม เนื่องจากแคว้นส่วนมากมิได้จ่ายเบี้ยเลี้ยงเต็มที่มา นานกว่าศตวรรษ การลดเบี้ยเลี้ยงลงจึงมีผู้ร้ายแรงเท่ากับเมื่อปรากฏครั้งแรก และทหารชั้นสูงซึ่งถูกตัดเบี้ยเลี้ยงมากที่สุดก็โผล่อก ตัวยหตุการะรับผิดชอบในผู้อยู่ได้บังคับในระบบศักดินา ระหว่างปี ค.ศ. ๑๘๖๙ และ ๑๘๗๑ ซึ่งเป็นปีแห่งความเปลี่ยนแปลงนั้น ทำให้ชนชั้นทหารส่วนใหญ่มีฐานะทางเศรษฐกิจเลวลง หลังปี ค.ศ. ๑๘๗๑ แล้วเบี้ยเลี้ยงทหารทั้งหมดเหลือประมาณเพียงสองในสามของที่เคยมีเมื่อสามปีที่ล่วงมาแล้ว

อาจมีข้อโต้แย้งว่า รัฐบาลใหม่ไม่จำเป็นต้องสร้างปัญหาทางการเงินด้วยการจ่ายเงินให้แก่เจ้าผู้ครองแคว้นและพวกทหารมากเท่าที่ได้จ่ายไป และอาจรวมคนทุกชั้นในระบบศักดินาได้ โดยมีต้องจ่ายสิ่งใด การกระทำดังกล่าวไม่มีข้อพิสูจน์ เช่น คำกล่าวอ้างในประวัติศาสตร์ว่าควรเป็นไปนั้นเอง อย่างไรก็ตาม คงจำกันได้ว่า ชนชั้นทหารมีจำนวนประมาณ ๑,๙๐๐,๐๐๐ คน ซึ่งเป็นประมาณ ๕-๖ เปอร์เซ็นต์ของประชาชนญี่ปุ่นทั้งหมด หรือประมาณ ๑๐ เท่าของจำนวนเปอร์เซ็นต์ของอภิสิทธิ์ชนในฝรั่งเศสสมัยปฏิวัติ เป็นการยากที่จะถอดถอนคนจำนวนมากที่เคยควบคุมการทหารและการเมืองออก ยิ่งกว่านั้น ความจงรักภักดีต่อเจ้าผู้ครองแคว้นก็ดูแน่นแฟ้น แม้ว่าความรู้สึกสวามิภักดิ์ต่อจักรพรรดิจะตื่นตัวขึ้นก็ตาม แต่ผู้นำรุ่นใหม่มักเป็นพวกมีกำเนิดจากชนชั้นทหารเสียเป็นส่วนใหญ่ และมีความผูกพันกับหัวหน้าแคว้นและแคว้นของตนอย่างใกล้ชิด

ดังนั้น หากมิได้มีข้อตกลงที่สมน้ำสมเนื้อกับเจ้าผู้ครองแคว้นและพวกทหารแล้ว พิจารณาตามสภาพสังคม จิตวิทยา และการเมืองที่เป็นอยู่ในประเทศญี่ปุ่นในต้นปี ค.ศ. ๑๘๗๐ แล้ว ก็ดูจะเป็นไปไม่ได้ เราจะเห็นต่อไปว่ารัฐบาลใหม่ยังเข้มแข็งมากขึ้นอีกเท่าไร ก็ยังลดข้อสัญญาลงจนถึงจุดที่จะมีการกบฏรุนแรงเกิดขึ้นได้ อันที่จริงรัฐบาลดูเหมือนจะประสบผลสำเร็จรอดพ้นจากอันตรายอันใหญ่หลวงสองประการ คือ จากความล้มเหลวทางการเงินประการหนึ่ง และจากอันตรายเนื่องจากการรวมเจ้าผู้ครองแคว้นกับพวกทหารเข้าเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ตลอดจนการกบฏหรือ (ดังเช่นในฝรั่งเศส) การต่อต้านจากพวกยุคเก่าด้วยอีกประการหนึ่ง

การจัดระบบการเงินของรัฐบาลใหม่

ข้อตกลงที่ทำกับคนในยุคเก่านั้นมีอาจลดน้อยลงกว่านั้นได้ แต่ก่อให้เกิดปัญหาการเงินที่แก้ไม่ตกให้แก่รัฐบาลใหม่ โตเกียวมิได้มีรายได้จากภาษีอื่นใดนอกจากที่มีอยู่แล้ว และ

ไม่เคยพอเพียงกับรายจ่ายของโชกุนและแวนแคว้นต่าง ๆ และเพื่อให้เหตุการณ์เรียบร้อย จึงต้องจ่ายเงินจำนวนมากให้เจ้าผู้ครองแคว้น และให้เบี้ยเลี้ยงพวกทหารเพื่อบริการแคว้นแคว้น และใช้หนี้สินให้โชกุน เพื่อจัดการการเงินส่วนท้องถิ่นและส่วนกลาง และในขณะเดียวกัน เพื่อแบกรับรายจ่ายใหม่ ๆ ในการเปลี่ยนประเทศให้ทันสมัย เมื่อรัฐบาลได้อำนาจใน ค.ศ. ๑๘๖๘ ต้องจ่ายเงินค่ากองทัพ ค่าการรบไปเป็นจำนวนมากก่อนที่จะได้เข้าคุมอาณาบริเวณของโชกุน รวมทั้งภาษีรายได้ การขยายอำนาจไปปกครองแคว้นต่าง ๆ ใน ค.ศ. ๑๘๗๑ ยิ่งเพิ่มความรับผิดชอบทางการเงินมากยิ่งขึ้นกว่ารายได้มากมาย

ความหวังที่จะเอาภาษีจากการค้าต่างประเทศมาช่วยนั้นก็ดูเลือนราง เพราะสนธิสัญญาใน ค.ศ. ๑๘๖๖ ได้กำหนดอัตราภาษีไว้เพียง ๕ เปอร์เซ็นต์เสียแล้ว จากข้อตกลงนั้น ญี่ปุ่นจำต้องรับผิดชอบสร้างประการหลายแห่ง และตั้งทุนตลอดจนเรือที่มีสัญญาณไฟตามท่าเรือที่เปิดให้มีการค้าขาย รัฐบาลใหม่ยังต้องชดเชยค่าเสียหายและหนี้สินจากการที่โชกุนและเจ้าผู้ครองแคว้นซื้อของมาจากชาติตะวันตกต่าง ๆ อีกหลายชาติ

ในกลางศตวรรษที่ ๒๐ ยุคใหม่ที่ล้าหลังทางเทคโนโลยีก็หวังความช่วยเหลือทางการเงินจากเงินกู้ที่มีข้อตกลงง่าย ๆ หรือเงินช่วยเหลือจากชาติที่เจริญแล้ว หรือจากองค์การนานาชาติบางแห่ง แต่ในกลางศตวรรษที่ ๑๙ สิ่งเหล่านี้มีอาจเป็นไปได้ ความที่ญี่ปุ่นเกรงกลัวชนชาติตะวันตกจะเข้าแทรกแซง จึงริเริ่มที่จะรับความช่วยเหลือทางการเงินจากต่างชาติ ทั้งนี้ ชาติตะวันตกต่าง ๆ ตลอดจนนายธนาคารทั้งหลายต่างต้องการช่วยเหลือเงินลงทุนให้แก่รัฐบาลใหม่ และจะได้อัตราดอกเบี้ยงามตลอดจนการประกันที่รอบคอบในปลาย ค.ศ. ๑๘๖๙ ได้เงินกู้จำนวน ๙๓๐,๐๐๐ ปอนด์ ในอัตราดอกเบี้ย ๙ เปอร์เซ็นต์จากลอนดอน เพื่อก่อสร้างทางรถไฟสายระหว่างโตเกียวและโยโกฮามา และเงินกู้อย่างที่สองจำนวน ๒,๔๐๐,๐๐๐ ปอนด์ ในอัตราดอกเบี้ย ๗ เปอร์เซ็นต์ ใน ค.ศ. ๑๘๗๒ เพื่อมาช่วยความรับผิดชอบทางการเงินของรัฐบาลที่เพิ่มขึ้นหลังจากลดจำนวนแวนแคว้นลง นอกจากนี้แล้ว เงินกู้ต่างชาติมิได้มีบทบาทใดในรัฐบาลใหม่มากนัก

อันที่จริงแล้ว รายได้ของรัฐบาลจากแหล่งต่าง ๆ ใน ค.ศ. ๑๘๖๘ มิได้มากกว่าหนึ่งในสามของรายจ่าย และรายได้มากกว่าครึ่งก็อยู่ในรูปเงินกู้ จากเงินรายได้ทั้งหมดจำนวน ๙ ล้านเยน เงินจำนวน ๓,๘๓๘,๐๐๐ เยนได้มาจากการที่พวกโตกุภาวะกู้จากพ่อค้าใหญ่ ๆ เงินก้อนนี้เรียกว่า โกโยคิน เงินก้อนนี้ก่อให้เกิดทฤษฎีที่ทำให้พ่อค้าใหญ่ ๆ มีบทบาทมากในการช่วยดำเนิน “การฟื้นฟูจักรพรรดิ” แต่ความจริงมิใช่เช่นนั้น บรรดาพ่อค้าต้องการได้รับความสนใจจากรัฐบาลใหม่ เสนอให้เงินกู้ และบ้างก็ให้เป็นเงินรางวัลของแถมเสียอีก แต่

พ่อค้ายังมีได้มีความพยายามที่จะวางนโยบายพื้นฐานของรัฐบาลแต่ประการใด

สถานการณ์การเงินดีขึ้นเล็กน้อยใน ค.ศ. ๑๘๖๙ แต่รายได้ก็ยังน้อยกว่ารายจ่ายกว่าครึ่ง ดังนั้น รัฐบาลใหม่จึงจำเป็นต้องพึ่งเงินเชื่อเป็นส่วนมาก ตัวอย่างเช่น การจะหาเงินมาให้เพียงพอกับรายจ่ายที่เพิ่มมากขึ้น ใน ค.ศ. ๑๘๖๘ และ ค.ศ. ๑๘๖๙ นั้น รัฐบาลออกพันธบัตรมีมูลค่าจำนวน ๔๘ ล้านเยน ส่วนหนึ่งผ่านสกุลมิตซูและธนาคารของพ่อค้ารุ่นเก่าๆ พันธบัตรของรัฐบาลใหม่มีผู้สนับสนุนจำนวนน้อย และต้องแข่งขันกับพันธบัตรประเภทอื่นๆ อีกกว่า ๑๕๐๐ ประเภท รวมทั้งเงินเชื่อของแวนแคว้นต่างๆ ในท่ามกลางสถานการณ์การเงินที่ย่ำแย่เช่นนี้ เป็นธรรมดาว่าของธนบัตรของรัฐบาลจึงตกต่ำ ต่ำกว่าครึ่งของค่าจำนวนจริงชั่วระยะหนึ่ง

อย่างไรก็ดี ในต้นปี ค.ศ. ๑๘๗๐ สถานการณ์การเงินของรัฐบาลดีขึ้น ด้วยค่าของธนบัตรสูงขึ้น ในการฟื้นตัวครั้งนี้มีเหตุผลหลายประการ ประการหนึ่งก็คือ รายได้เริ่มใกล้เคียงกับรายจ่าย แม้ว่าใน ค.ศ. ๑๘๗๒ ได้เงินเพิ่มขึ้นเพียงประมาณ ๖๐ เปอร์เซ็นต์ของรายจ่ายที่สำคัญกว่านั้นก็คือ คนเริ่มมีความเชื่อมั่นในอนาคตของรัฐบาลใหม่และการที่เศรษฐกิจขยายตัวอย่างรวดเร็ว ประกอบกับแรงกระตุ้นจากการค้ากับต่างชาติ และปลอดจากการแบ่งแยกทางการเมืองในสมัยกลาง ผลลัพธ์ก็คือ รัฐบาลพบว่าอาจลดตัวอยู่ได้ด้วยพันธบัตรภายในประเทศ ใน ค.ศ. ๑๘๗๑ รัฐบาลเริ่มใช้หนี้ระยะสั้นในช่วงสองปีแรกและใน ค.ศ. ๑๘๗๖ แม้ว่าเศรษฐกิจจะทรงตัวขึ้นมากแล้ว และรัฐบาลเก็บภาษีอากรได้มากขึ้นก็ตาม ยังออกธนบัตรได้เพียง ๒ เท่าของในปี ค.ศ. ๑๘๖๙ ดังนั้น ภายในเวลา ๑๐ ปี รัฐบาลใหม่ก็ฟื้นตัวจากปัญหาการเงินได้

ในระหว่างนั้น โตเกียวกำลังดำเนินการแก้ไขเรื่องเงิน การธนาคาร และการปฏิรูปภาษีอากรทำให้การเงินคงที่และช่วยเพิ่มรายได้ให้แก่รัฐ ผู้ริเริ่มการปรับปรุงครั้งนี้ คือ อิโต และ โอคุมา ชิเกโนบุ (ค.ศ. ๑๘๓๘-๑๙๒๒) คนหลังนั้นเป็นทหารจากแคว้นอิเซะ และมีใจเป็นพระ เริ่มสนใจในวิทยาการตะวันตกมาแต่ยังเยาว์ และเริ่มมีบทบาทอย่างรวดเร็วในรัฐบาลใหม่ เพราะเป็นผู้มีความเฉลียวฉลาดในการติดต่อกับต่างชาติ ตลอดจนมีความเข้าใจในปัญหาการเงินเป็นอย่างดี โอคุมาได้รับแต่งตั้งให้เป็นรัฐมนตรีช่วยว่าการคลังใน ค.ศ. ๑๘๖๙ และอิโตได้ไปเรียนระบบการเงินต่างประเทศมาจากสหรัฐอเมริกา ก็ทำหน้าที่เป็นผู้ช่วย ใน ค.ศ. ๑๘๗๑ โอคุมาและอิโตวางมาตรฐานการเงิน ระบบบทศนิยมมาใช้ และรับการใช้เงินเยนเป็นเงินเหรียญมาตรฐาน มีค่าเท่ากับเงินเหรียญดอลลาร์เม็กซิกันที่ใช้กันทั่วไปในเอเชียตะวันออกในขณะนั้น มีค่าประมาณครึ่งเหรียญอเมริกัน โอคุมาและอิโตตั้งโรงกษาปณ์

สมัยใหม่ขึ้นที่เมืองโอซากา ใน ค.ศ. ๑๘๗๒ โอโตะแนะนำให้นำระบบธนาคารชาติอเมริกันมาใช้ แม้จะใช้มิได้ผลในระยะแรกและไม่สัฟพอใจกันนัก

ระเบียบที่ดิน

ในเดือนกรกฎาคม ค.ศ. ๑๘๗๓ สองสามเดือนก่อนที่โอกูมาจะเป็นรัฐมนตรีคลัง มีการเริ่มสำรวจระบบภาษีเกษตรใหม่ ภาษีที่ดินมีอัตราสูงมากในต้นสมัยเมจิ เนื่องจากเป็นรายได้ส่วนใหญ่ของรัฐบาลดังเคยเป็นมาในสมัยศักดินา ในปลายปี ค.ศ. ๑๘๘๐ ภาษีนั้นมีจำนวน ๔ ใน ๕ ของภาษีทั้งหมด เพราะญี่ปุ่นยังเป็นประเทศกสิกรรมเป็นส่วนใหญ่ ยิ่งกว่านั้นรัฐใหม่ไม่ต้องการตั้งภาษีสูงๆ ขึ้นใช้ในการค้าและอุตสาหกรรม ซึ่งจะต้องเจริญเติบโตไปอย่างรวดเร็ว เพื่อให้ทันกับความก้าวหน้าทางเศรษฐกิจ

ก่อนจะมีการปรับปรุงภาษีในปี ค.ศ. ๑๘๗๓ ภาษีเกษตรคิดตามเปอร์เซ็นต์ของผลผลิตเกษตรที่ได้รับ โดยทั่วไปประมาณ ๔๐ หรือ ๕๐ เปอร์เซนต์ ดังเช่นที่เคยเป็นมาในสมัยศักดินา เนื่องจากจำนวนภาษีแตกต่างกันไปตามการเพาะปลูก การทำงานประมาณของรัฐบาลจึงค่อนข้างยาก ดังนั้นใน ค.ศ. ๑๘๗๓ จำนวนเปอร์เซ็นต์เหล่านี้เปลี่ยนเป็นภาษีตายตัวใช้เป็นเงินคิดตามค่าของที่ดิน มีผู้กะว่าค่าของที่ดินประมาณ $๑๖\frac{๒}{๓}$ เท่าราคาผลผลิตปกติ ดังนั้นตามทฤษฎี จึงเท่ากับคืนค่าลงทุนที่ดินให้ ๖ เปอร์เซนต์ เนื่องจากผลผลิตเกือบครึ่งต้องเสียไปเป็นภาษี ภาษีที่จะต้องเสียเป็นเงินจึงคิดเป็นประมาณ ๓ เปอร์เซนต์ของค่าที่ดิน คือครึ่งหนึ่งของผลผลิตที่มีอยู่ตามทฤษฎี อัตรานี้ดูสูงมากและใน ค.ศ. ๑๘๗๖ ก็ลดลงเหลือเพียง $๒\frac{๑}{๒}$ เปอร์เซนต์

วิธีการเก็บภาษีเป็นเงินแบบตายตัวนี้ โอกูมาสามารถตั้งระเบียบงบประมาณสมัยใหม่ได้ใน ค.ศ. ๑๘๗๓ การแก้ไขระบบภาษีอากรมีเหตุบังเอิญอย่างอื่น แต่มีผลที่สำคัญในระยะยาว การที่จะใช้ระบบใหม่ดำเนินต่อไป ที่ดินทั้งหมดจะต้องมีเจ้าของอย่างชัดเจน จึงเริ่มปฏิบัติใน ค.ศ. ๑๘๗๒ ให้เล็กลงกฎเกณฑ์สมัยศักดินาที่อนุญาตให้ขายที่ดินกันอย่างเสรี ดังนั้นผู้ที่ทำการเพาะปลูกจริงๆ จึงมีสิทธิในที่ดินอยู่บ้าง และเช่นเดียวกันกับขุนนางสมัยศักดินา และผู้เช่าที่ดินมีความสำคัญกว่าในระหว่างชาวนากับเจ้านายมีผู้ที่มีได้ทำการเพาะปลูก เช่นเดียวกับผู้ที่มีได้เป็นเจ้าของที่ดิน ซึ่งอาศัยได้ค่าเช่าจากชาวนาผู้ทำที่ดิน และส่งภาษีนี้ต่อไปยังเจ้านาย กฎหมายใหม่กำหนดให้คนเสียภาษี ไม่ว่าจะเป็นผู้ทำที่ดินอิสระหรือเจ้าของที่ดินที่ให้เช่าที่ดินเช่า ดังนั้น ในประเทศญี่ปุ่นยุคใหม่จึงผิดกับยุโรปหลังสมัยศักดินา คือ มิได้มีที่ดินสมัยกลางในรูปใดๆ ทั้งสิ้น แต่มีเจ้าของที่ดินเป็นจำนวนมากมาตั้งแต่เริ่มแรก

การเปลี่ยนระบบภาษีอากร ทำให้มีเจ้าของที่ดินเพิ่มขึ้นอีกมาก เพราะชาวนาจนๆ ทั้งหลายต้องเผชิญกับภาษีที่ต้องเสียเป็นเงิน แม้แต่ในปีที่เก็บเกี่ยวได้ไม่ดี มักจะตกเป็นหนี้สินและต้องจำนองที่ดินหลุดมือไป และเมื่อจะเลี้ยงไปประกอบอาชีพประเภทอุตสาหกรรมที่ทำด้วยมือ ก็มีสินค้าต่างชาติราคาถูกจำนวนมากเข้ามาตีตลาด ที่ดินของชาวนาจนๆ จึงตกไปอยู่ในมือชาวนาที่รวยกว่าหรือเจ้าหนี้ ผลก็คือเจ้าของที่ดินเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ นับแต่ก่อนสมัยการเปลี่ยนระบบภาษีอากรใน ค.ศ. ๑๘๗๓ เจ้าของที่ดินทำที่ดินอยู่ประมาณหนึ่งในสี่เท่านั้น และเพิ่มอัตราขึ้นเป็น ๔๐ เปอร์เซนต์อีกประมาณ ๒๐ ปีต่อมา และเกือบ ๕๐ เปอร์เซนต์ใน ค.ศ. ๑๙๒๐

การสร้างกองทัพใหม่

การจ่ายเงินจำนวนมากให้กับผู้ปกครองแคว้น ใน ค.ศ. ๑๘๗๑ และการที่รัฐบาลกลางมีฐานะการเงินมั่นคงขึ้น เป็นเหตุผลสำคัญที่ทำให้แคว้นลดจำนวนลง สาเหตุที่สำคัญอีกประการหนึ่งนอกเหนือไปจากการปฏิรูปสังคม คือ กำลังทหารที่เพิ่มมากขึ้นที่กรุงโตเกียว ตั้งแต่ต้นปี ค.ศ. ๑๘๖๘ และ ๑๘๖๙ รัฐบาลใหม่มีกำลังทหารสนับสนุนพอที่จะปราบปรกพวกโซกุนได้ จึงรีบเร่งปรับปรุงกำลังทหารสำหรับควบคุมกิจการภายใน และเพื่อป้องกันการที่ชาวต่างชาติจะเข้าคุมเศรษฐกิจและการเมือง

ในสมัยที่รัฐบาลใหม่ได้ชัยชนะโซกุนนั้น รัฐบาลใหม่มีกองอาสาสมัครที่อยู่ภายใต้การควบคุมโดยตรงอยู่เพียงเล็กน้อย และถูกบังคับให้พึ่งกำลังทัพจากแคว้นแคว้นต่างๆ ส่วนใหญ่จากแคว้นโซชูและซัทsuma ทหารโซชูผู้หนึ่งคือ โอมูระ มาสซิจิโร (ค.ศ. ๑๘๒๔-๑๘๖๙) ผู้เคยเป็นนักศึกษาวิชาแพทย์ฮอลันดา และเป็นผู้เชี่ยวชาญทางทหาร ก้าวขึ้นมาเป็นผู้เชี่ยวชาญทางทหารในรัฐบาลใหม่ เขาก่อตั้งคลังอาวุธและวิทยาลัยทหารขึ้นหลายแห่ง แต่พวกหัวเก่าคัดค้านมิให้ตั้งกองทหารส่วนกลางโดยใช้วิธีเกณฑ์ทหารแบบฝรั่งเศส

ในเดือนธันวาคม ค.ศ. ๑๘๖๙ นายทหารหัวเก่าจากแคว้นโซชูคนหนึ่งลอบสังหารชีวิตโอมูระเสีย แต่มีนายทหารจากแคว้นโซชูอีกคนหนึ่งก้าวขึ้นมาแทนที่ เขาผู้นี้ คือ ยามาโอกาตา อาริโตโมะ (ค.ศ. ๑๘๓๙-๑๙๒๒) ถือกำเนิดมาจากสกุลทหารชั้นต่ำที่สุด เคยเป็นศิษย์ของโยชิโตะ โซอิน เคยควบคุมกองก๊อไฮโตในสมัยสงครามกลางเมืองโซชู และเคยไปศึกษาในยุโรปมาปีครั้ง กลับมาถึงประเทศญี่ปุ่นใน ค.ศ. ๑๘๗๐ ในต้นปี ค.ศ. ๑๘๗๑ ก็ตั้งกองทหารของพระจักรพรรดิ (โกชิมิโป) ขึ้นตามวิธีจัดระบบทหารแบบฝรั่งเศส กล่าวคือประกอบด้วยทหารเกือบหมื่นคน เกณฑ์มาได้จากกองทหารของซัทsuma โซชู และโตสะ เมื่อเล็ก

ลัมแวนแคว้นลงในป็นั้น รัฐบาลกลางเข้าควบคุมกองทหารเดิมของแคว้นต่างๆ และแบ่งประเทศออกเป็นสี่เขตทหาร ในต้นปี ค.ศ. ๑๘๗๒ จึงออกกฎหมายเพิ่มการควบคุมและจัดระเบียบกองทัพโตเกียว เปลี่ยนชื่อกองทหารของพระราชวงศ์เป็นกองทหารรักษาพระองค์ (โกโนเอ) มียามาตากาเป็นแม่ทัพ ในปีต่อมาเขาก็เป็นรัฐมนตรีกลาโหมรับผิดชอบเต็มที่ต่อกองทัพทั้งหมด

การปฏิรูปอีกด้านหนึ่งในต้นปี ค.ศ. ๑๘๗๒ คือ การแบ่งส่วนต่างๆ ในกระทรวงกลาโหมเป็นกระทรวงทหารเรือและกระทรวงทหารบก รัฐบาลใหม่ได้ควบคุมกองเรือของโชกุนใน ค.ศ. ๑๘๖๙ และเมื่อเลิกลัมแคว้นต่างๆ ลงใน ค.ศ. ๑๘๗๑ ก็รวมเอากองเรือของแคว้นต่างๆ เข้ามาอีก ขณะที่กองทัพบกใช้วิธีแบบฝรั่งเศส กองทัพเรือกลับเลียนแบบทัพเรืออังกฤษมาตั้งแต่เริ่มแรก ใน ค.ศ. ๑๘๗๔ เอโนโมโตะผู้ซึ่งเคยต่อต้านแทนโชกุนที่เมืองซอกไกโดเป็นแหล่งสุดท้ายนั้นได้รับภัยโทษ และได้รับแต่งตั้งให้เป็นรองแม่ทัพเรือของกองเรือพระจักรพรรดิ แต่นายทหารชั้นสูงส่วนมากมาจากกองเรือซัทsuma และนายทหารจากแคว้นซัทsumaจะมีอิทธิพลในกองทัพเรือต่อมาอีกหลายสิบปี

ความสำคัญที่สุดในการตั้งกองทัพก็เมื่อออกกฎหมายเกณฑ์ทหารในวันที่ ๑๐ มกราคม ค.ศ. ๑๘๗๓ ยามาตากาเป็นผู้ตระเตรียมร่างกฎหมายดังกล่าวอย่างรอบคอบ กำหนดว่าคนทั้งหลายไม่ว่ามาจากกำเนิดใด จะต้องมาฝึกเป็นทหารประจำการอยู่ ๓ ปี หลังจากสำรองอยู่ ๔ ปี แม้ว่าการปรับปรุงครั้งนี้มีคณาธรรมาสาสมัครเข้าในกองทัพร่วมของแคว้นโชชูเมื่อสิบปีก่อนแล้ว แต่การเกณฑ์ทหารสากล อาจนับได้ว่าเป็นก้าวเด่นที่สุดในการเปลี่ยนประเทศญี่ปุ่นให้ทันสมัย ในสามศตวรรษที่ผ่านมา คณาธรรมาไม่มีสิทธิจะมีตาบไว้ในครอบครองได้ การแบ่งแยกชนชั้นขึ้นอยู่กับการแบ่งระหว่างคณาธรรมาและชนชั้นทหารดังนี้ ดังนั้น ชาวานซึ่งไม่เคยมีอาวุธกลายเป็นคนส่วนมากที่ควบคุมระบบการทหารส่วนกลางที่พัฒนาแล้ว จริงอยู่ การจะทำให้การเกณฑ์ทหารทั่วไปได้ผลคตินั้นกินเวลาหลายปี แต่เมื่อทำได้สำเร็จ ทำให้รัฐบาลกลางคุมอำนาจทั่วประเทศได้

วาระสุดท้ายของสังคมศักดินา

การเกณฑ์ทหารสากลเป็นการทำให้ระบบศักดินาสิ้นสุดลง ส่วนต่างๆ ของการเมืองสมัยศักดินาหมดไปใน ค.ศ. ๑๘๗๑ บัดนี้ความแตกต่างในหน้าที่ของทหารและคณาธรรมาไม่มีเหลืออยู่ อันที่จริงแล้ว พื้นฐานของชนชั้นต่างๆ สมัยกลางหายไป แม้จะความรู้สึกแบบศักดินายังคงอยู่อีกอย่างน้อยหนึ่งหรือสองศตวรรษ

การล้มเลิกอภิสิทธิ์แบบศักดินา

หัวหน้านายทหารหนุ่มๆ ซึ่งเริ่มมีอำนาจขึ้นมาท่ามกลางกฎเกณฑ์ของระบบศักดินานั้น ได้สาบานใน “สัตยาธิษฐาน ๕ ข้อ” ใน ค.ศ. ๑๘๖๘ เพื่อเลิกล้มข้อกำหนดในสังคมศักดินาลงเสีย และก็ปฏิบัติตามได้อย่างรวดเร็ว การกำหนดอาชีพตามชนชั้นก็ล้มเลิกไปใน ค.ศ. ๑๘๖๙ และในปีต่อมา คนธรรมดาก็มีสิทธิใช้นามสกุลได้ ซึ่งในสมัยก่อนคนร่ำรวยและมีการศึกษาเท่านั้นจึงมีสิทธิใช้ได้ ใน ค.ศ. ๑๘๗๑ พวกเอตาและชนที่ไม่พึงปรารถนาหมู่อื่นๆ ซึ่งขณะนั้นมีประมาณหนึ่งเปอร์เซ็นต์ของพลเมืองทั้งหมด ก็ได้รับสิทธิทางกฎหมายเท่าเทียมกัน แม้ว่าการกีดกันทางสังคมจะยังคงรุนแรงอยู่แม้ตราบเท่าทุกวันนี้

แต่มิใช่ว่าการแบ่งแยกชนชั้นต่าง ๆ ถูกล้มเลิกไปหมด สมัยก่อนพวกผู้ดีเก่าและเจ้าผู้ครองแคว้นจัดอยู่ในพวกชนชั้นสูง และพวกทหารเก่าจัดว่าเป็นพวก ชิโซกุ (ชนชั้นกลาง) นอกจากนั้นก็เป็นคนธรรมดา อย่างไรก็ตาม พวกชิโซกุก็มิได้มีอภิสิทธิ์ใด ๆ เช่นเดียวกับคนธรรมดา ใน ค.ศ. ๑๘๗๒ ชนชั้นทหารเก่าชั้นต่ำก็ถูกจัดใหม่ให้เป็นพวกคนธรรมดา และการแบ่งแยกพวกชิโซกุและคนธรรมดาซึ่งเป็นเรื่องในประวัติศาสตร์ก็ล้มเลิกไปทันเวลาพอดี

พวกทหารถูกห้ามมิให้ติดยศซึ่งจัดว่าเป็นหน้าเป็นตาในสังคม เพียงแต่มีสิทธิแขวนดาบคู่ยาวและดาบสั้น ใน ค.ศ. ๑๘๗๑ ก็อนุญาตให้เลิกไป และใน ค.ศ. ๑๘๗๖ บรรดาผู้ที่ยังแขวนดาบอยู่ก็ถูกสั่งห้าม

การสูญเสียอภิสิทธิ์ทางเศรษฐกิจนั้นเป็นเรื่องที่ขมขื่นมากกว่าในหมู่ชนชั้นทหาร แม้ก่อนปี ค.ศ. ๑๘๖๘ คนส่วนมากก็ยากจน มีรายได้จากเบี้ยเลี้ยงเพียงเล็กน้อย แต่ก็ถูกตัดลงเสียประมาณหนึ่งในสามนับแต่นั้นมา ใน ค.ศ. ๑๘๗๓ รัฐบาลเสนอให้ทหารยากจนเลือกเอาเงินก้อนประมาณ ๔-๖ เท่าของรายได้ทั้งปี ครั้งหนึ่งเป็นเงินสด และอีกครั้งหนึ่งเป็นพันธบัตรรัฐบาล ใน ค.ศ. ๑๘๗๖ เบี้ยเลี้ยงทั้งหมดถูกปัดเข้าไปในพันธบัตรรัฐบาลเป็นขั้นๆ ไป บำนาญสืบสกุลก็ได้รับการชดใช้ให้ประมาณ ๕ เท่าของค่าเงินบำนาญประจำปีสำหรับพวกได้บำนาญสูง และ ๑๔ เท่าสำหรับพวกได้รับบำนาญต่ำ ส่วนเงินบำนาญที่จ่ายให้กับผู้ถือตำแหน่งตลอดชีวิตนั้นให้อัตราครึ่งเดียว

จำนวนค่าดอกเบี้ยยพันธบัตรทั้งหมดที่จ่ายให้ชนชั้นทหารเป็นจำนวนเพียงครึ่งหนึ่งของค่าเบี้ยเลี้ยง เมื่อถูกลดลงแล้วใน ค.ศ. ๑๘๗๑ เงินก้อนเฉลี่ยที่จ่ายให้ธรรมดา มักเป็นเพียงประมาณ ๒๖๔ เยน ทหารส่วนมากเสียสิทธิในตำแหน่งตกทอดในการเป็นทหารและข้าราชการของแคว้น และไม่สามารถปรับตัวเข้ากับฐานะใหม่ได้ จะเป็นเพราะไม่สามารถหรือ

ความล่าเอียงก็ตาม ในที่สุดก็เสียรายรับเล็กน้อยนี้ไป ใน ค.ศ. ๑๘๘๔ มีการสำรวจว่าทหารใน ๑๒ เขต เสีย ๓ ใน ๔ ส่วนของพันธบัตรที่ออกให้ตนเมื่อ ๘ ปีที่แล้วไป การสำรวจอีกครั้งหนึ่งใน ค.ศ. ๑๘๘๓ ในจำนวนครอบครัวทหารเก่า ๖,๑๘๖ ครอบครัว ในแคว้นใหญ่ๆ เช่น แคว้นอีโรซิมา ปรากฏว่า ๒ ใน ๓ ของจำนวนครอบครัวนั้นจนมาก และประมาณ ๒,๗๐๑ ครอบครัวได้ใช้หรือสูญเสียพันธบัตรรัฐบาลและทรัพย์สินอื่นๆ ไปหมด ขณะที่อีก ๑๐๑ ครอบครัวมีพันธบัตรรัฐบาล หรือทรัพย์สินอื่นๆ เป็นรายได้อยู่ได้

การตกลงจ่ายเงินให้เจ้าผู้ครองแคว้นนั้นยิ่งดูฟุ่มเฟือยมาก ใน ค.ศ. ๑๘๗๖ รัฐบาลบังคับให้นำเงินรายได้มาซื้อพันธบัตรรัฐบาล และมีผู้ร่วมมือมาก ทำให้เจ้าผู้ครองแคว้นกลายเป็นนายทุนที่ร่ำรวยไป มีความเป็นอยู่อย่างดีจากดอกเบี้ยพันธบัตร ตัวอย่างเช่น ใน ค.ศ. ๑๘๘๐ เงินทุนมากกว่า ๔๐ เปอร์เซ็นต์ในธนาคารชาติได้มาจากพวกเจ้าผู้ครองแคว้น ส่วนใหญ่จากรายได้ที่ได้รับทดแทนนั่นเอง

ปัญหาสังคม

เป็นของธรรมดาที่การล้มเลิกอภิสิทธิ์ศักดินาอย่างรวดเร็วย่อมก่อให้เกิดความยุ่งยากในสังคม ในหมู่ชนทุกชั้นถือโอกาสจากเสรีภาพที่ได้มาใหม่ ต่างใช้ความสามารถและแสวงหางานทำ เลือ่งานและอาชีพที่ก้าวหน้าที่สุด แต่คนส่วนมากมีอุปสรรคผลสำเร็จในการเปลี่ยนแปลงครั้งนี้ ตัวอย่างเช่น บริษัทของพ่อค้าใหญ่ๆ ในเมืองจำนวนมาก เคยมีความผูกพันและแสวงหากำไรจากเจ้าขุนมูลนายในระบบศักดินา บ้างก็เป็นนายธนาคาร และผู้รับส่งสินค้าให้โชกุนและแคว้นแคว้นต่างๆ จึงมีอาจปรับตัวได้ จึงต้องล้มละลายลงเป็นจำนวนไม่น้อย

ความวุ่นวายในหมู่ชนวนายิ่งมีมากกว่า ชวนาต่างซึ่งเกี่ยวกับการที่พวกเอตา ซึ่งเป็นชนชั้นต่ำสุดได้รับสิทธิทางกฎหมาย แทนที่จะยินดีกับการที่ตนมีสิทธิเท่าเทียมกับพวกทหาร ส่วนมากต่อต้านการเสียภาษีเป็นเงินในจำนวนที่กำหนดไว้ ต่อต้านการเกณฑ์ทหาร และมักมีคำพังเพยอธิบายการเกณฑ์ทหารว่า “ภาษีเลือด” (เพราะมีข่าวลือว่าการเอาเลือดของผู้ถูกเกณฑ์ทหารไปขายให้ชาวต่างชาติ) อันที่จริงชาวนามักหลีกเลี่ยงจากความเปลี่ยนแปลงต่างๆ จากประเพณีที่เคยมีมา วิถีวัฒนธรรมต่างชาติทั้งหลายดูเป็นของใหม่และน่าเกลียดน่าชัง นอกจากนั้นสิ่งประดิษฐ์ใหม่ ๆ อย่างน้อยก็นำความยากลำบากมาให้ในยามเปลี่ยนแปลงกับภูเขาวนาซึ่งเคยเกิดขึ้นเป็นสองเท่าตัวในแปดปีสุดท้ายของสมัยโชกุน ยิ่งมีบ่อยมากขึ้นหลัง ค.ศ. ๑๘๖๘ แล้ว และยังมีมากขึ้นใน ค.ศ. ๑๘๗๓ หลังกฎหมายเกณฑ์ทหารและ

เมื่อรัฐบาลใหม่เริ่มตั้งกำลังทหารและอำนาจที่มั่นคงขึ้นแล้ว การกบฏก็ลดน้อยลงและดูไม่สู้มีเหตุมีผล หลังจากกลาภาสีที่ติดลงใน ค.ศ. ๑๘๗๖

การกบฏของชาวนาที่เกิดขึ้นมิได้เป็นอันตรายต่อรัฐบาลใหม่มากไปกว่าสมัยโซกุน ความไม่พอใจที่มีอยู่ทั่วไปในหมู่ทหารเก่านั้นเป็นอีกเรื่องหนึ่ง ความไม่พอใจในหมู่ชนที่มีบทบาทในสังคมนี้เป็นอันตรายต่อรัฐบาลใหม่ ผู้นำทั้งหลายในโตเกียวส่วนมากมาจากชนชั้นทหาร มองคุณลักษณะอาการของเพื่อนทหารด้วยความสนใจ ใน ค.ศ. ๑๘๖๙ ได้เริ่มมาตรการช่วยเหลือพิเศษขึ้น และมีความพยายามจะให้พวกทหารตั้งตัวได้ในที่ว่างใหม่ ๆ และพยายามชักจูงให้มาเข้ากองทหารใหม่ให้มากที่สุดที่จะทำได้ ตลอดจนให้เข้ามาร่วมในรัฐบาลและในอุตสาหกรรมใหม่ ๆ ในฐานะเป็นหัวหน้ากรรมกรหรือคนงานธรรมดา

กรณีพิพาทเรื่องเกาหลี

ในความคิดของผู้นำที่มีความผูกพันอยู่กับชนบประเพณี การใช้ทหารไปรบสงครามกับต่างชาติจะเป็นวิธีแก้ปัญหาคดี การกระทำนี้ดูน่านิยม เพราะเป็นการสัญญาจะรื้อฟื้นคุณธรรมของทหารในสมัยกลางและส่วนอื่นๆ ของระบบเก่าซึ่งพวกหัวเก่าเกรงจะสูญสิ้นไปด้วยเหตุผลเหล่านี้ แม้ว่ารัฐบาลใหม่จะเพิ่งเริ่มตั้งขึ้นในต้นปี ค.ศ. ๑๘๗๐ การเสนอการยกทัพไปเกาหลีจึงเป็นเรื่องใหญ่

รัฐบาลใหม่เคยส่งทูตไปเกาหลีมาแล้วสามครั้งด้วยกัน เพื่อแก้ไขและปรับปรุงการติดต่อทางการค้าและการทูต แต่รัฐบาลเกาหลีปฏิเสธไม่ยอมรับรู้การเปลี่ยนแปลงทางการเมืองในญี่ปุ่น และไม่ยอมแก้ไขสัญญาที่ทำไว้ใน ค.ศ. ๑๖๐๙ ซึ่งดูเสมือนว่าการค้าในรูปบรรณาการที่เมืองปูซาน ริมฝั่งภาคใต้ของเกาหลีนั้น มีพวกโซ เจ้าผู้ครองแคว้นชูชิม่าเป็นผู้จัดการ การเรียกร้องจะให้ยกทัพไปเกาหลีมีมากขึ้นในฤดูร้อนปี ค.ศ. ๑๘๗๓ ส่วนหนึ่งเป็นเพราะว่าขุนนางเกาหลีดูถูกการพัฒนาประเทศแบบตะวันตกของญี่ปุ่น อีกส่วนหนึ่งเพราะความไม่สงบที่เกิดขึ้นในหมู่พวกทหาร หลังมีการใช้พระราชบัญญัติเกณฑ์ทหารแล้ว ทำให้พวกทหารสูญเสียความเคยชินในการผูกขาดศิลปะทางการทหารไป

สถานการณ์ยุ่งยากมากขึ้น เพราะญี่ปุ่นขาดผู้นำที่เข้มแข็ง ในเดือนพฤศจิกายน ค.ศ. ๑๘๗๑ อิวากูระนำคณะทูต ๔๘ คนไปต่างประเทศ และนำนักศึกษาไปด้วย ๕๔ คน ไปศึกษาเรื่องตะวันตกต่อ และเพื่อเรียกร้องให้ชาวต่างชาติแก้ไขสนธิสัญญาที่ไม่เท่าเทียมกัน ซึ่งรัฐบาลใหม่ต้องรับช่วงมาจากสมัยโซกุน เมื่อชาวอิวากูระไปเสียคนหนึ่ง ก็ยังเหลืออีกโตและโอกุโบแต่เพียงสองคนเป็นหัวหน้านำในคณะบริหาร และมีคนเด่นๆ เกิดขึ้นใหม่ เช่น

อิตา เป็นต้น คณะทูตของอิวากระไปยังสหรัฐอเมริกา ก่อน และเลยไปยังประเทศต่าง ๆ ในยุโรป กลับมายังประเทศญี่ปุ่นในเดือนกันยายน ค.ศ. ๑๘๗๓ ในขณะที่คณะทูตได้ประโยชน์ทางการศึกษามาก แต่ก็ไม่ประสบผลสำเร็จในการชักชวนให้ชนชาติตะวันตกแก้ไขสนธิสัญญา แม้ว่าตามข้อตกลงของนายแฮริส ใน ค.ศ. ๑๘๕๘ ได้กำหนดให้มีโอกาสแก้ไขสัญญาได้ใน ค.ศ. ๑๘๗๒

ในขณะที่อิวากระและคณะอยู่ต่างประเทศนั้น การบริหารรัฐบาลตกอยู่ในอำนาจของโอคุมา ไชโก และ อิตางากิ ไทซูเก (ค.ศ. ๑๘๓๗-๑๘๑๙) มีชั้นโยเป็นทีปรึกษาทั่วไป โอคุมานั้นเป็นผู้นำที่กล้าหาญที่สุดในบรรดานักปฏิรูปทั้งหลาย แต่ไชโกและอิตางากิเป็นทหารธรรมดาและมีได้เห็นใจในสิ่งที่เกิดขึ้นนัก อิตางากินั้นเป็นทหารจากแคว้นโคส่า มีชื่อเสียงขึ้นเพราะรบชนะกองทัพอิชูกัน แต่ไม่พอใจที่เห็นพวกโชชูและซัทสุมามามีอำนาจในวงการรัฐบาลมาก ไชโกจากแคว้นซัทสุมานั้นได้เป็นแม่ทัพมาตั้งแต่ ค.ศ. ๑๘๖๘ แต่ไม่พอใจที่จะเห็นชนชั้นทหารตกต่ำลง จึงเห็นว่าสงครามเกาหลีเป็นสิ่งจำเป็นอย่างยิ่ง จึงขอให้ส่งเขาไปเป็นทูตเกาหลีเพื่อหาสาเหตุให้เหมาะกับการที่จะทำสงคราม

อิวากระและคณะนั้นไม่สู้ไว้วางใจคนทั้งสามที่เขาละทิ้งไว้ข้างหลัง ก่อนเดินทางไปต่างประเทศได้ขอสัญญาว่า หากจะมีสิ่งใดเกิดขึ้น ขอให้เขียนจดหมายไปปรึกษาสมาชิกในวงการรัฐบาลที่ไปต่างประเทศเสียก่อน อย่างไรก็ตาม ปิอันยุงยากนั้นผ่านไปรวดเร็วจนไม่อาจสร้างกฎเกณฑ์ใดๆ ให้เป็นจริงขึ้นได้ พวกที่ยังเหลืออยู่ในกรุงโตเกียวได้ก่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลงใหญ่ ๆ ขึ้นจนได้ รวมทั้งกฎเกณฑ์ทหารด้วย ผู้มีอำนาจในกรุงโตเกียวเกรงความไม่สงบในหมู่ทหาร จึงยึดอำนาจในฤดูร้อน ค.ศ. ๑๘๗๓ และจัดเตรียมกองทัพอไปเกาหลี

คณะทูตของอิวากระที่กลับมาได้ประจักษ์ว่า ญี่ปุ่นยังล้าหลังและอ่อนแออยู่มาก จึงคัดค้านการตัดสินใจครั้งนี้ และในเดือนตุลาคมก็ตัดสินใจเข้ายึดอำนาจ ไชโก อิตางากิ และผู้อื่นลาออกจากรัฐบาล เพื่อประท้วงการเปลี่ยนแปลงนโยบายที่พวกเขาได้ก่อตั้งขึ้นมาและยังได้รับพระบรมราชานุญาตแล้วด้วย เขาต่างกลับไปยังแคว้นเดิมของเขา ผลก็คือทำให้มีความแตกแยกในหมู่ผู้นำอย่างมาก

มีเรื่องที่มีผลรุนแรงน้อยกว่าการยกทัพไปเกาหลี คือ การผจญภัยต่างแดนที่มีอันตรายน้อยกว่า ส่วนหนึ่งก็เพื่อทำให้พวกแพ้สงบลง กล่าวคือ เจ้าเมืองวีกวานนั้นเป็นเจ้าประเทศราชของเจ้าผู้ครองแคว้นซัทสุมามาตั้งแต่ ค.ศ. ๑๖๐๙ และใน ค.ศ. ๑๘๗๒ รัฐบาลใหม่ได้เข้าคุมเกาะวีกวาเสีย ในปีก่อนหน้านั้น ชาวพื้นเมืองทางฝั่งตะวันออกของเกาะได้หันฆ่า

ชาวริวกิวที่เรือแตกจำนวน ๕๔ คน และรัฐบาลญี่ปุ่นส่งกองทหารประมาณ ๓,๖๐๐ คน ไปยังเกาะไต้หวันในเดือนพฤษภาคม ค.ศ. ๑๘๗๔ มีน้องชายของโชโก ชื่อ ชูมุชิชิ เป็นผู้นำไป ชูมุชิชิเคยไปศึกษาในยุโรปโดยไปกับคณะของยามากาตาใน ค.ศ. ๑๘๗๐ ญี่ปุ่นได้ชัยชนะอย่างง่ายดาย

เนื่องจากจีนถือว่าเป็นผู้ปกครองทั้งเกาะไต้หวันและเกาะริวกิว การยกทัพไปดังนั้น ก่อให้เกิดการขัดแย้งทางการทูตกับปักกิ่ง จีนไม่เกี่ยวข้องกับกฎหมายระหว่างชาติแบบตะวันตก ตกลงเรื่องกันด้วยวิธีใช้ค่าเสียหายในการยกทัพให้กับญี่ปุ่น และชดใช้ค่าเสียหายแทนชาวริวกิวที่ถูกฆ่าตาย ดังนั้น ในสายตาของชนชาติตะวันตก เท่ากับจีนยอมรับว่าเกาะริวกิวเป็นของญี่ปุ่น เกาะนี้ได้เป็นส่วนหนึ่งของเกาะโอกินาวา ใน ค.ศ. ๑๘๗๙ และในที่สุดจีนก็ยอมเลิกสิทธิในการเป็นเจ้าของเสีย

เรื่องความสัมพันธ์กับเกาหลีมาตกลงกันได้หลังจากนั้นไม่นานนัก ญี่ปุ่นใช้วิธีการเบบนายพลเปอรี นำขบวนเรือทัพใหญ่ไปเลียบชายฝั่งแหลมเกาหลี ใน ค.ศ. ๑๘๗๕ และไปอีกครั้งหนึ่งในปีต่อมา ในครั้งที่สองมีการปะทะกันเล็กน้อยในหมู่ทหาร และชาวเกาหลีก็กลัวยอมลงนามในสัญญาตามที่ญี่ปุ่นต้องการ สนธิสัญญากางกวางลงนามกันในวันที่ ๒๗ กุมภาพันธ์ ค.ศ. ๑๘๗๖ ต้องเปิดเมืองท่าสองเมืองให้ญี่ปุ่นมาค้าขายนอกเหนือไปจากเมืองปูซาน ซึ่งญี่ปุ่นมาอาศัยอยู่แล้ว แม้ว่าจีนจะยังคงอ้างสิทธิในเกาหลี แต่ญี่ปุ่นก็บุกรุกเอกราชเกาหลีจนได้

การปราบปรามพวกต่อต้านระบบศักดินา

ความสำเร็จอันงดงามจากการยกทัพไปเกาะไต้หวันนั้น ทำให้เกิดความภาคภูมิใจในหมู่ทหารเป็นอย่างมาก แต่ก็มิได้ช่วยแก้ปัญหาการเงินทองที่ไม่สู้มีอยู่นั้นแต่ประการใด ดังนั้นการกบฏจึงเกิดขึ้นอีกครั้งหนึ่ง บางครั้งก็มีผู้นำในรัฐบาลที่ไม่พอใจอยู่เป็นผู้ก่อขึ้น มีทหารที่สิ้นหวังเข้าร่วมด้วย เพื่อต้องการเรียกร้องสิทธิที่เสียไปกลับคืนมา

การกบฏเหล่านี้ส่วนมากเกิดขึ้นในแคว้นใหญ่ๆ ทางภาคตะวันตกเฉียงใต้ของญี่ปุ่นซึ่งเป็นแคว้นที่ผลิตผู้นำทางทหารในรัฐบาลใหม่มากที่สุด อาจอธิบายได้ง่ายๆ ดังนี้ คือ ทหารในเหล่าต่าง ๆ ต่างไม่พอใจที่รัฐบาลใหม่ปฏิบัติก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงขึ้น แต่เนื่องจากถูกปราบลงใน ค.ศ. ๑๘๖๘ และ ๑๘๖๙ จึงมีกบฏใช้กำลังต่อต้านแต่ประการใด อีกประการหนึ่ง พวกทหารที่ไม่พอใจอยู่ในแคว้นแคว้นใหญ่ๆ ในภาคตะวันตกเฉียงใต้ก็นองดูเพื่อน

เก่าที่กำลังมีอำนาจใหญ่โตอยู่ที่โตเกียวเหล่านั้น ด้วยความจดจำที่ว่าเคยเป็นคนไม่มีอะไรเลย จึงมีความกลัวน้อยกว่าที่ควร

ในต้นเดือนมกราคม ค.ศ. ๑๘๗๐ มีการกบฏเกิดขึ้นในกองทหารร่วมของโซชู ด้วยไม่พอใจในการปรับปรุงกำลังทหารส่วนท้องถิ่น และต่อต้านนโยบายสนับสนุนการต่างประเทศมากเกินไป การที่โซโกลาออกจากรัฐบาลในปี ค.ศ. ๑๘๗๓ นั้น ทำให้อิทธิพลของพวกซัทsuma ในกองทหารรักษาพระองค์น้อยลง เพราะโซโกเคยบังคับบัญชาอยู่ ทหารตามโซโกกลับมาแคว้นซัทsuma เป็นจำนวนมาก ทำให้พวกโซชูเป็นผู้ควบคุมอำนาจอยู่แทนในเดือนกุมภาพันธ์ ปีต่อมา ทหารประมาณ ๒,๐๐๐ คน จากแคว้นอิเซในเกาะคิวชูกบฏขึ้น และเข้ายึดเมืองหลวงเก่าของแคว้นซากะ หัวหน้านักบฏ คือ เอโด ซิมไป ซึ่งเคยมีอำนาจอยู่ในรัฐบาลใหม่ แต่ลาออกไปเนื่องจากไม่พอใจในนโยบายเกาหลี

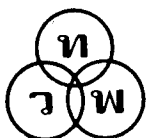
กบฏซากะถูกปราบลงอย่างรุนแรงก่อนที่จะขยายตัวออกไป แต่การกำหนดเบี้ยเลี้ยงทหารและการห้ามการแขวนดาบ ใน ค.ศ. ๑๘๗๖ ทำให้มีการกบฏอีกในฤดูใบไม้ร่วงนั้น ครั้งแรกในแคว้นใหญ่ตั้งเดิม คือ แคว้นคุมาโมโตะในเกาะคิวชู และติดตามมาด้วยการกบฏเล็กๆ ในแคว้นย่อยๆ ใกล้เคียงและในแคว้นโซชู กบฏครั้งสุดท้ายมีมาเอบารา วิชไซ เป็นผู้นำ เขาเป็นคนประเภทเดียวกับเอโดแห่งแคว้นอิเซ คือ เคยเป็นใหญ่เป็นโตในรัฐบาลใหม่มาแล้ว

ขณะนั้นความยุ่งยากที่รุนแรงกว่าเกิดขึ้นในแคว้นซัทsuma ณ ที่นั้นโซโกผู้เป็นสัญลักษณ์ของนายทหารหัวเก่า ได้ตั้งโรงเรียนฝึกคิดปะการทหารและอุดมการแบบเก่าขึ้นหลายแห่งด้วยกัน เพื่อตระเตรียมรอวันที่รัฐบาลใหม่จะหมดอำนาจลงด้วยความรู้เท่าไม่ถึงการณ์ พวกที่อยู่บริเวณแคว้นซัทsuma ต่างสนับสนุนเขาเต็มที่ ทำให้โตเกียวตกใจ รีบเคลื่อนย้ายอาวุธของรัฐบาลจากเมืองคาโกชิม่าเมืองหลวงเก่าของแคว้นซัทsuma และพวกหัวรุนแรงในหมู่โซโกบางคนต่อต้านด้วยการเข้ายึดฐานทัพบกและทัพเรือในเมืองคาโกชิม่า ในเดือนมกราคม ค.ศ. ๑๘๗๗ โซโกจึงตกเป็นหัวหน้ากบฏต่อต้านรัฐบาลซึ่งเขาได้ช่วยก่อตั้งขึ้นมาไปโดยปริยาย

กองทหารของโซโกมีจำนวนประมาณ ๔ หมื่นคน เดินทางจากแคว้นคุมาโมโตะไปทางเหนือ มีกองทหารท้องถิ่นต่อต้านอยู่บ้าง จนสามารถรวบรวมกำลังได้จากโตเกียว กองทัพเหล่านั้นประกอบด้วยกองทัพเกณฑ์ของยากามาตา ได้การสนับสนุนจากทัพเรือ และกำลังตำรวจของชาติ ซึ่งประกอบด้วยนายทหารเก่าๆ เพื่อเป็นกำลังให้รัฐบาลกลางในการบอานองเลือดที่เกิดขึ้น กองทัพรัฐบาลที่เหนือกว่าก็ค่อยๆ ขับไล่กองทัพซัทsuma ให้อพยพกลับ

เมืองคาโกชิม่าได้ ในเดือนกันยายน ไชโกะและหัวหน้านายทหารทั้งหลายก็จบชีวิตลง

การกบฏซัทsumaเป็นการต่อต้านรัฐบาลใหม่ที่รุนแรงที่สุด แต่ก็ครั้งสุดท้าย ชั่วระยะหนึ่งมีผู้สงสัยถึงผลลัพธ์ที่จะติดตามมา แต่กองทัพชาวนาเกนัทมีพาหนะและอาวุธที่ดีกว่า เริ่มแสดงชัยชนะให้ปรากฏ ไม่มีผู้ใดสงสัยอีกต่อไปว่ารัฐบาลใหม่ที่มีเทคโนโลยีที่เหนือกว่าและความมุ่งมั่นกำลังอำนาจในหมู่ชาวนา จะไม่อาจใช้อำนาจบังคับคนหมู่ใดไม่ได้ คนส่วนมากก็ไม่ตำหนิไชโกะ ต่างยกย่องเทิดทูนเขาเป็นพระเอกยอดนิยมที่มีอุดมการณ์ต่างไป แท้จริงแล้วเขาเป็นวีรบุรุษในหัวใจคนทั้งหลายเกี่ยวกับ “การฟื้นฟูจักรพรรดิ” ความพ่ายแพ้ของเขาทำให้ระบบเก่าจบลง รัฐบาลใหม่ได้ต่อสู้อุปสรรคอันยิ่งใหญ่ผ่านพ้นไปแล้ว ดังนั้น จึงสามารถเริ่มการเปลี่ยนประเทศญี่ปุ่นให้ทันสมัย และก่อสร้างกำลังอำนาจสำหรับต่อต้านโลกภายนอกได้เต็มที่ โดยปราศจากความหวาดเกรงว่าพวกหัวเก่าอาจคิดต่อต้านขึ้นภายในประเทศอีก

ISBN 974-07-5136-9

พิมพ์ที่บริษัทโรงพิมพ์ ไทยวัฒนาพานิช จำกัด ๘๙๑ ถนนพระราม ๑ กรุงเทพมหานคร
นางบุญพริ้ง ต. สุวรรณ ผู้พิมพ์ผู้โฆษณา พ.ศ. ๒๕๒๕